BIJBELVERKLARING.

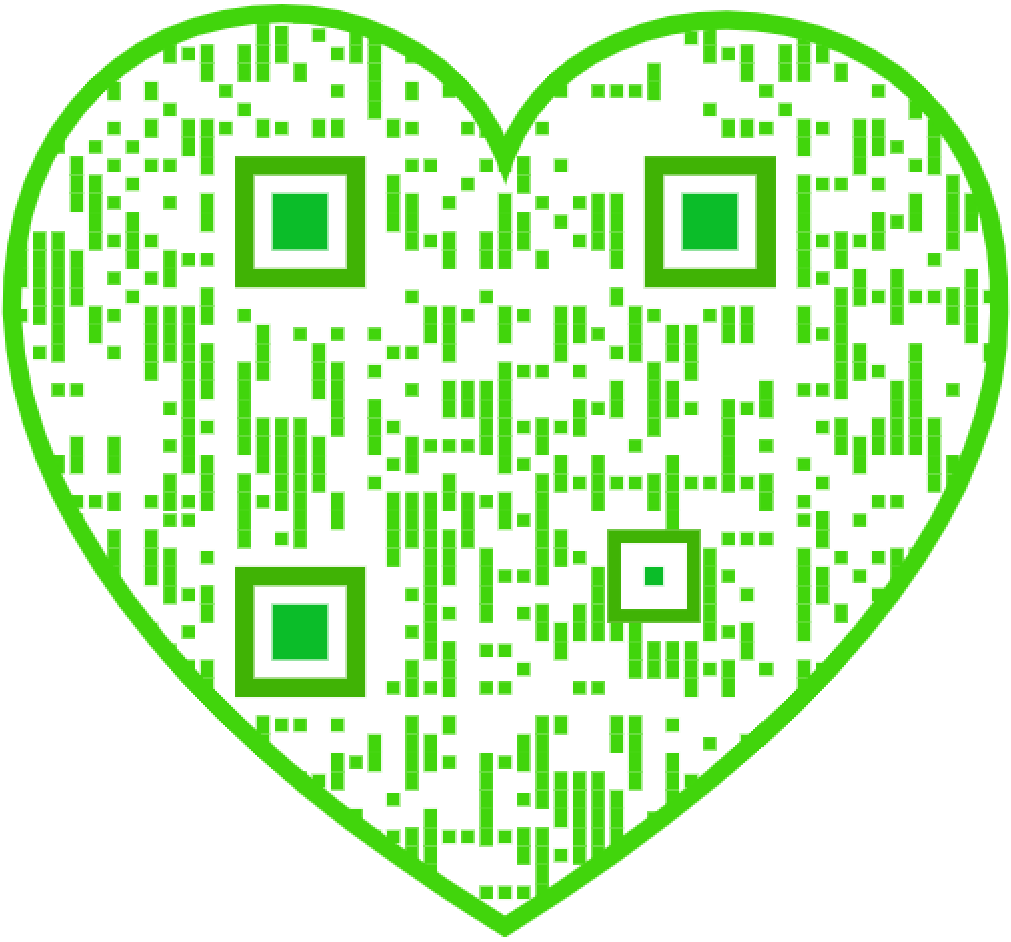

DE
BIJBEL,
DOOR BEKNOPTE
UITBREIDINGEN,
EN OPHELDERENDE
AENMERKINGEN,
VERKLAERD;

DOOR

J. VAN NUYS KLINKENBERG,

A. L. M. THEOL. ET PHIL. DOCTOR, HOOG-LEERAER IN DE H. GODGELEERDHEID EN KERKELYKE GESCHIEDENIS, AEN HET ILLUSTRE ATHENÆUM, EN PREDIKANT IN DE GEMEENTE TE AMSTERDAM; MITSGADERS LID VAN HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN, TE VLISSINGEN.

EEN-EN-TWINTIGSTE DEEL.

TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART,
M D C C X C.

Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staeten van Holland en Westvriesland.

Met Adprobatie der Gecommitteerden van de Eerw. Klasſis van Amſterdam.

den 20ſte December 1790.

INLEIDING

TOT DE

HANDELINGEN

DER

APOSTELEN.

Het eerſte, het welk onze opmerking verdiend, is

I. *De naem van dit Boek.*

Het heet de HANDELINGEN *der* APOSTELEN, omdat daerin de daden en lotgevallen der Apostelen, in het prediken van het Euangelie, en het grondvesten der Christelyke Kerk, onder Joden en Heidenen, nauwkeurig beſchreven worden.

De Hoofdperſonen van dit Geſchiedverhael zijn de APOSTELEN. Het woord *Apostel* beteekent, volgens zijnen oorſprong, in het gemeen eenen *gezant*, die met eene volmacht wordt afgevaerdigd, om uit naem van zijnen zender, eenige zaken van aenbelang te verrichten. — Byzonder wordt deze naem, in de ſchrivten van het Nieuwe Testa-

ment, gegeven aen zekere perſonen, welken onze gezegende Verlosſer geroepen heeft, om als zijne gezanten, door de prediking van het Euangelie, zijn Koningrijk in de waereld te grondvesten en uittebreiden. Zy waren twaelv in getal; vermoedelyk met opzicht tot het twaelvtal der Stammen van Israël.

Toen de Heiland nog hier op aerde omwandelde had Hy LXX Discipelen, welken Hy voor zich henen zond, twee aen twee, naer de onderſcheidene plaetzen van het Joodſche land; werwaerds Hy zich begeven zou, om zijne komst aen te kondigen, Luc. X: 1. Uit deze LXX Discipelen verkoos Hy XII mannen, die met den eeretijtel van zijne *Apostelen* verwaerdigd werden. Zy waren SIMON toegenaemd PETRUS, ANDREAS, de broeder van den eerstgemelden, JACOBUS de zoon van ZEBEDEUS, en zijn broeder JOANNES, PHILIPPUS, BARTHOLOMEUS, THOMAS, MATTHÆUS de gewezen Tollenaer, JACOBUS de zoon van ALPHEUS, en zijn broeder LEBBEUS ook TADDEUS en JUDAS genaemd, SIMON *Cananites*, en JUDAS toegenaemd *Iskarioth.* — Deze XII mannen zond de Verlosſer uit, om in alle ſteden van het Joodſche land te prediken, dat het Koningrijk der hemelen; dat is de bedeeling van genade en zaligheid, welke de MESSIAS, volgens de belovten der Propheten, verwerven zoude; was naby gekomen. Deze prediking was derhalven eene voorbereiding van het Euangelie,

en

en diende om de Joden op te wekken, dat zy den Heer JESUS, als den beloovden MESSIAS, eerbiedig ontvangen, en zijne leer gelovig aennemen zouden. Hy gav hun het vermogen, om in zijnen naem kranken te genezen, duivelen uittewerpen, en andere verbasende wonderen te verrichten; ten einde de waerheid van hunne leer, en de Godlykheid hunner zending, als door zo vele onlochenbare geloovsbrieven, te verzegelen. Vergel. Matth. X.

Deze zending der Apostelen was voorlopig, en alleen bepaeld tot de Joden. Zy moesten zich voor als nog, over de Heidenen niet bekommeren, en daerom, wanneer zy door het land der Samaritanen henen trokken, zich in gene van hunne steden ophouden, Matth. X: 5, 6. De Heiland gav hun uitvoerig onderricht, hoe zy zich, in het volvoeren van deze voorlopige zending, te gedragen hadden; maer evenwel zo, dat Hy 'er tevens eenige bevelen tusschenvoegde, welke op hunne tweede en algemene zending, na zijnen verzoenenden dood en Hemelvaert, betrekkelyk waren, Matth. X: 7-31.

JUDAS *Iskarioth*, die zijnen Godlyken Meester zo schandelyk verraden heeft, is uitgevallen; maer na dat de Verlosser ten hemel gevaren was, is het XII tal der Apostelen wederom voltallig gemaekt, door de verkiezing van MATTHIAS, Hand. I.

Het ambt en de bediening van deze Apostelen

was buitengewoon, zodat zy in die hoedanigheid, gene opvolgers gehad hebben. Hun werk was bepaeld tot de eerfte tijden van het Euangelie, en gefchikt, om de grondvesten van CHRISTUS Koningrijk, eerst onder de Joden, en daerna ook onder de Heidenen, te leggen. —— Op den laetften dag van zijn verblijv op de aerde, kort voor zijne hemelvaert; zeide de verrezene JESUS tot hen: *gy zult ontvangen de kracht van den Heiligen Geest, die over u komen zal, en gy zult mijne getuigen zijn, zo te Jerufalem, als in geheel Judea en Samaria, en tot aen het uiterfte der aerde*, Hand. I: 8. – Deze belovte is ook blijkbaer vervuld, wanneer deze XII mannen op den Pinxterdag, de buitengewone gaven van den Heiligen Geest; waervan zy reeds voorheen de beginfelen gekregen hadden, in vollen overvloed ontvangen hebben; en openlyk zijn aengefteld, tot de grondvesters van CHRISTUS Koningrijk, onder alle volken, Hand. II.

Deze uitftorting van den Heiligen Geest was een onlochenbaer bewijs, voor de Godlyke zending der Apostelen. —— De waerheid van deze zeer merkwaerdige gebeurtenis heeft geen betoog nodig: eene verbafende menigte van Joden, die by gelegenheid van het Pinxterfeest, uit alle waerelddeelen te Jerufalem vergaderd waren, zijn getuigen geweest, dat die XII mannen, Galileers en onbefchaevde menfchen van oorfprong, oogenblikkelyk werden bekwaem gemaekt; om over

Gods

Gods grote werken, in allerlei talen, op eene overtuigende wijs te ſpreken. —— Deze gebeurtenis was zekerlyk een wonderwerk. Dit leert de natuur der zake zelve. Er is een lange tijd, en veel hoofdbreken nodig, om eene vreemde tael aen te leeren, en eene hebbelykheid te verkrijgen, om dezelve vaerdig te ſpreken. De XII Apostelen waren onbeſchaevde lieden, die hunne eigene moedertael zeer lomp uitſpraken, en derhalven minst van alle geſchikt, om vreemde talen aen te leren, en in den juisten tongval uit te ſpreken. Deze zelvde lieden evenwel begonden op het alleronverwachtst, niet in ééne, maer in alle vreemde talen, van welke zy nimmer gehoord hadden, over de meest verhevene zaken, als zeer geoeffende redenaers te ſpreken. Dit verſchijnſel kan niet verklaerd worden, dan alleenlyk hieruit, dat God hun onmiddelyk het vermogen hebbe medegedeeld, om over de allergewichtigſte onderwerpen, in alle vreemde talen te redenen. Het wonderdadige van deze gebeurtenis is nog des te blijkbarer, daer de Apostelen tevens het vermogen ontvongen, om deze en andere wondergaven, door oplegging der handen, aen anderen mede te deelen. —— Dit wonderwerk was derhalven een onlochenbaer bewijs, voor de Godlyke zending der Apostelen, en den hemelſchen oorſprong van die leer, tot verkondiging van welke zy werden afgevaerdigd. Daerdoor werd de belovte vervuld, welke de Hei-

land hun gedaen had; daerdoor betoonde de Heer JESUS, dat Hy in den hemel verheerlykt was; ja daerdoor werden de Apostelen in het openbaer gevolmachtigd, en toegerust tot het volbrengen van het grote werk, het welk zy toenmaels aenvaerden zouden.

Dit bewijs voor de Godlyke zending der Apostelen is des te aenmerkelyker, omdat het in 't openbaer, en als voor het oog van alle volken gegeven is. De vreemde Joden, die nevens de burgeren van Jerusalem, getuigen waren van dit verbasend wonderwerk, behoorden te huis, onder alle zoorten van volken, onder welken het nageslacht van JACOB, door de Assyrische en Babylonische wechvoering verspreid waren. Na het eindigen der Godsdienstige plechtigheden van het Pinxterfeest, naer hunne woonplaetsen terug keerende; zijn zo vele hunner getuigen geweest van de wonderdadige toerusting der Apostelen, by alle volken, die onder den hemel waren.

Daerenboven bracht dit wonderwerk zodanige uitwerkselen, by de Apostelen te weeg, welke zo vele nieuwe en openbare bewijzen waren, van hunne Godlyke zending. —— Van onbeschaevde Galileers, by welke de wetenschappen geheel onbekend waren, werden zy in een oogenblik, ter verbasing van alle de toehoreren, in welsprekende redenaren veranderd. —— Van bloohartige en vreesachtige lieden, werden zy onverschrokken ver-

verdedigers van dien JESUS, welken de Joodsche Raed veroordeeld en gedood had; en predikten openlyk, dat Hy uit de doden opgewekt, de beloovde MESSIAS, en de Zoon van den gezegenden God was. Weinige dagen te voren hadden zy hunnen Meester, toen Hy gevangen werd, alle verlaten, en waren bloohartig wechgevloden; maer nu verdedigden zy hem voor duizenden getuigen, met eene vrymoedigheid, welke geen weerga kent. Zy deden kort daerna dezelvde verklaring, voor den groten Raed, en ontzagen zich niet om de Opperhoofden der Joden in het aengezicht te verwijten, dat zy den Vorst van het leven vermoord hadden, welken God uit de doden heeft opgewekt, Hand. III: 13— Nog een ander uitwerksel zag men, in den zonderlingen zegen van hunne prediking. Reeds op den eersten dag, dat zy hun werk beginnen, werden 'er 3000 Joden, tot het geloov in CHRISTUS, als den beloovden MESSIAS, te Jerusalem bekeerd en gedoopt, Hand. II; de menigte der genen, die hunne prediking aennamen, werd van dag tot dag groter; en zelvs waren 'er velen van de Priesters, die het geloov gehoorzaem werden, Hand. VI: 7.

Zouden nu menschen, die door God zelven, van den hemel, onder wonderdadige teekenen, met buitengewone gaven werden toegerust, en de uitwerkselen daervan zo duidelyk openbaer maek-

ten, gene Godlyke zending gehad hebben, om die leer te prediken, welke zy voorstelden?

Dan de zonderlinge zegen der prediking van de Apostelen verdiend eene nadere opmerking. —— Zo zonderling en spoedig was de voortplanting van het Christendom, dat dezelve uit gene natuurlyke oorzaken kunne verklaerd worden. Wanneer men de toenmalige omstandigheden in overweging neemt, zou men het tegendeel verwacht hebben; dat namelyk de prediking van den gekruisten JESUS genen opgang in de waereld maken konde.

De *Joden* konden niet anders dan natuurlyk afkeerig zijn van de prediking der Apostelen. De leer van het Euangelie was vierkant strijdig, met hunne beginselen. —— De gekruicigde JESUS was hun tot eene ergernis. Zy beschouwden Hem, als den verachtelykften van alle menschen. De verstandigsten en aenzienlyksten hunner Natie, hadden Hem aengezien voor eenen bedrieger, voor eenen duivelskunstenaer, ja voor eenen Godslasteraer: de grote Raed had Hem, als den zodanigen ter dood veroordeeld; en op hun verzoek, had de Romeinsche Stadhouder Hem laten kruicigen. —— Zy stonden in dien waen, dat de beloovde MESSIAS, als een aerdsch Vorst verschijnen zou, met allen den luister van waereldsche Majesteit, om den throon van DAVID te herstellen, en

hen

hen van het juk der Romeinſche overheerſching te bevrijden. —— Hoe ongerijmd moet het den Joden zijn voorgekomen, wanneer zy hoorden prediken, dat die gekruicigde JESUS de beloovde MESSIAS en de Verlosſer van zondaren was?

De Apostelen hadden derhalven alles tegen zich, en zy zouden genen opgang hoe genaemd hebben kunnen maken, indien God 'er zelvs niet, op eene buitengewone wijs was tusſchen gekomen, om kracht by te zetten aen hunne prediking, en de Joden, tot het omhelſen van het Euangelie te bewegen; en deze buitengewone zegen is een kennelyk bewijs, voor de Godlyke zending der Apostelen. —— Dan behalven dit algemene, waren 'er nog ettelyke byzonderheden in de leer der Apostelen, welke de Joden natuurlyker wijs van het Christendom moesten afkeerig maken.

De Joden waren zeer verkleevd, aen hunnen vaderlyken Godsdienst. Zy verbeeldden zich, dat alle de Godsdienstige plechtigheden, welke MOSE in zijne wet had voorgeſchreven, van een altoosduurend gezach waren, en nimmer zouden worden afgeſchaft. Maer de Apostelen beweerden openlyk, dat de beſnijdenis, en andere Kerkplechtige inſtellingen, als zijnde ſchaduwen en afbeeldingen van toekomende dingen, met den dag der vervulling, geheel hadden uitgediend. —— De Joden beſchouwden zich als eene Natie,

welke van God boven alle andere bewoneren van den aerdbol begunstigd werd; zy zagen de Heidenen met verachting aen, en verbeeldden zich, dat deze allen voor altoos, van de Godlyke gunst waren uitgesloten. Maer de Apostelen leerden, dat alle onderscheiding der volken, onder den dag der vervulling ophield; dat de Joden niet meer by uitsluiting, de voorwerpen van Gods gunst waren, en dat in alle volken die God vreest en gerechtigheid werkt, Hem aengenaem zy. —— Welk een verbasende tegenstand, tegen de prediking der Apostelen! Indedaed 'er was eene buitengewone tusschenkomst van God zelven nodig, om het Euangelie, over dezen tegenstand te doen zegepralen.

By de *Heidenen* deden zich gene mindere hinderpalen op, tegen de voortplanting van het Euangelie; en in weerwil van dit alles, maekte de prediking der Apostelen, binnen zeer korten tijd, eenen verbasenden opgang onder de Heidenen. — Er was niets in de prediking der Apostelen, het welk de Heidenen bewegen kon, om de leer van het Euangelie aen te nemen. De gekruicigde JESUS moest hun natuurlyker wijs, tot eene dwaesheid wezen. Het voorstel dat een arme Jood, uit het verachte Galilea oorsprongelyk, die, op het bevel van den Romeinschen Stadhouder te Jerusalem gekruicigd was, door zijnen dood de zonden verzoend had, en de oorzaek was van eene eeuwige

zaligheid; moest hun ongerijmd voorkomen. —— De Apostelen daerenboven yverden met al hun vermogen, tegen den afgodsdienst der Heidenen: zy leerden dat God, de oneindige Schepper aller dingen, niet woonde in Tempelen met handen gemaekt; zy ſtelden het voor als de grootſte ongerijmdheid, dat de Godheid gelijk zou zijn, aen goud, zilver of ſteen, welke door menſchen kunst en bedenking, geſneden worden. — Men overwege daerenboven, dat de Joden by de Heidenen, in grote verachting waren; en dat derhalven de prediking van eenige menſchen, die Joden waren van oorſprong, natuurlyker wijs in alles ongeſchikt was, om de Heidenen te bewegen, dat zy hunne afgodery vaerwel zeggen; en in eenen gekruicigden, als den eenigen Verloſſer van zondaren, geloven zouden.

Voeg 'er by, dat 'er in de leer van het Euangelie niets te vinden was, het welk Joden of Heidenen kon uitlokken, om den voorvaderlyken Godsdienst te laten varen, en het Christendom te omhelſen. —— Eer, voordeelen en vermaken, waren by de belydenis van JESUS naem, niet te halen. De Christenen waren de voorwerpen der verachting en vervolging, en zy onderwierpen zich aen de verplichting, om alle godloosheid en waereldſche begeerlykheden te verzaken. Met één woord, zy moesten alleen voor het volgend leven, hunne hoop op den gekruicigden JESUS vestigen, en in

dit leven, met verzaking van alle tijdelyke belangen, de ellendigste worden van alle menschen.

Wanneer men dit alles in behoorlyke overweging neemt, zal men erkennen moeten, dat 'er eene Godlyke tusschenkomst nodig ware, om de leer van het Euangelie, (welke den Joden tot eene ergernis, en den Grieken tot eene dwaesheid was) by zulk eene ontelbare menigte van menschen, van verschillende gevoelens en zeden, met zo veel yver, en blymoedige onderwerping te doen aennemen; dat zy hunne rust, voordeelen en vermaken, ja zelvs hun leven, daeraen opofferden.

Voorts hebben de Apostelen hunne Godlyke zending blijkbaer bevestigd, door een aental van verbasende wonderen. —— Immers kan men, met genen den minsten schijn beweren, dat de verbasende verrichtingen der Apostelen, in listige bedriegeryen bestaen hebben: daer zy voor hunne roeping en inhuldiging, ongeoeffende menschen waren, en de zodanigen zouden gebleven zijn; wanneer zy niet met buitengewone gaven, verwaerdigd waren. —— Daerenboven zy deden de kennelykste wonderen, niet in het heimelyke, maer in het openbaer; en in de tegenwoordigheid van vele aenschouweren, van welke het meerder gedeelte ongelovig en hun vyandig was. —— De Joodsche Raed, die de zaek, met alle mogelyke nauwkeurigheid onderzocht, en de Apostelen zo gaerne had doen zwijgen, heeft hun nimmer eenig

be-

bedrog verweten, maer met de zaek ten uiterften verlegen, moest men zich vergenoegen met hun te verbieden, dat zy niet meer van JESUS fpreken zouden, vergel. Hand. IV: 16, 17. —— SIMON *de Tovenaer*, die door listige bedriegeryen, welke hy voor wonderen uitventte, de inwoners van Samaria, geduurende langen tijd begochelt had; ontzette zich, toen hy de teekenen en grote krachten zag, welke door de Apostelen verricht werden, vergel. Hand. VIII. —— Om 'er nu niet eens by te voegen, dat de Apostelen gene voordeelen zochten, en dat zy by het ondergaen der wreedfte folteringen, nimmer iets van bedriegeryen ontdekt hebben; of het welk de eer van hunne wonderen eenigszins benadeelen kon.

Dit Twaelvtal der Apostelen is naderhand, met den groten PAULUS vermeerderd; een man van grote geleerdheid, en die in zijne jeugd, aen den kwalyk begrepen Godsdienst der Joden, dermaten verkleevd was, dat hy de Christenen, op eene wreedaertige en onmenfchelyke wijs vervolgde; maer die op den weg naer Damascus, op het alleronverwachtst bekeerd, en tot het Apostelfchap geroepen werd. —— De zeer merkwaerdige roeping van dezen Apostel werd in dit Boek, omftandig verhaeld.

Het is thans ons oogmerk niet, om over dezen PAULUS uitvoerig te handelen; dit zal voegzamer gefchieden, wanneer wy de verklaring van zijne

brieven beginnen. Dan vermits deze man de hoofdperfoon is in dit Boek, voor zo ver de Gefchiedfchrijver het grootfte gedeelte van het zelve befteed, om te verhalen wat PAULUS, ter voortplanting van het Euangelie verricht hebbe; zal het niet ongepast zijn, dat wy ook de Godlyke zending van dezen Apostel, aen welken het Euangelie der voorhuit byzonder was toevertrouwd; vergel. Gal. II: 7, kortelyk betogen.

Voor eerst beroepen wy ons, op den inhoud van de leer welke hy predikte, en waerin hy met de overige Apostelen, volkomen overeenftemde. Deze leer behelsde zeer gewichtige Verborgenheden, welke niemand van de Overften der waereld, volgens zijne eigene verklaring gekend had, 1 Cor. II: 8. Zy was vierkant ftrijdig met het onderwijs, het welk hy in zijne jongelingfchap, van Gamaliel ontvangen had, en met de begrippen der Pharizeeuwen, voor welke hy zo zeer geyverd had. Hoe kwam hy nu aen deze leer, en aen de kennis der verborgenheden, welke hy predikte? —— Zou hy de leer van het Euangelie, ook uit den mond der andere Apostelen, of van de zulken, die de Apostelen hadden horen prediken, vernomen hebben? Eer hy te Damascus kwam, had hy nimmer eenige gemeenfchap gehad met de Apostelen, of iemand der Christenen; hy was hunne geflagen vyand en woedende vervolger. Zelvs na de ontmoeting, welke hy op den

weg

weg naer Damascus gehad had, begav hy zich niet in het gezelschap der Apostelen; maer hy vertrok naer Arabien, van daer keerde hy weder naer Damascus; en 'er verliepen niet minder dan drie jaren, eer hy te Jerusalem kwam, en de Apostelen begroette, Gal. I: 17, 18. Dit algemene wist hy, dat de Apostelen den gekruicigden JESUS voorstelden, als den beloovden MESSIAS, maer van de byzonderheden hunner leer wist hy niets. Als een yverige Pharizeeuw, was hy zo zeer verbitterd tegen JESUS, zijne Apostelen en aenhangers, dat hy het voor zich veel te laeg oordeelde, om eenig onderzoek te doen, naer de ware leerbegrippen van deze lieden. Op het enkel horen van den naem der Apostelen, werd hy reeds zo woedende, dat hy ten eenemael buiten staet was, om hunne leer bedaerdelyk te overwegen. Misschien had hy zelvs de Apostelen wel eens horen prediken, maer dan was het geschied, met een boosaertig oogmerk, om iets te vinden, het welk hy tot hun nadeel verdraeien konde.

In weerwil evenwel van dit alles, stemde de leer van PAULUS volledig overeen, met die der andere Apostelen, die door hunnen Godlyken Meester zelven, onmiddelyk onderwezen waren. Hoe kwam hy nu aen de kennis van die Godlyke geheimen, welke hem vleesch en bloed nimmer zouden geopenbaerd hebben; indien hy niet onmiddelyk door JESUS zelven geroepen, en met eene

Godlyke Openbaring verwaerdigd was? Het *Euangelie, het welk van hem verkondigd werd, was niet naer den mensch; ook had hy het zelve niet van eenen mensch ontvangen, noch geleert, maer door de openbaring van* JESUS CHRISTUS, Gal. I: 11, 12.

Wijders beroepen wy ons, op de gezegende uitwerkselen van zijne prediking. Hy alleen had het Euangelie gepredikt, van Jerusalem en rondom, tot aen Illyricum toe; God werkte krachtig in hem onder de Heidenen, Rom. XV: 19. Gal. II: 8. Hy had duizenden van Heidenen overreed, om zich van de afgoden, tot den levenden God te bekeeren, en te geloven in JESUS CHRISTUS. — God ondersteunde hem, op eene buitengewone wijs, en maekte zijne pogingen, tegen alle menschelyke uitzichten, by uitnemendheid voorspoedig. —— Dit kan, gelijk wy zo even meer byzonder hebben aengetoond, uit gene natuurlyke oorzaken verklaerd worden, en deze buitengewone tusschenkomst van Gods alvermogen, is een kennelyk bewijs ook voor de Godlyke zending van dezen Apostel.

De verbasende wonderen, welken PAULUS verricht heeft; verzegelen zijne Godlyke zending allerduidelykst. Men herinnere zich alleenlyk, dat hy te Troas eenen jongeling, die dood gevallen was, hebbe levendig gemaekt; en dat hy de buitengewone gaven van den HEILIGEN GEEST, door oplegging der handen, aen anderen mededeelde, verg. Hand. XIX, XX.

Voeg 'er by, dat PAULUS door de overige Apostelen, erkend en aengenomen zy, als een mede ambtgenoot van denzelvden rang, en van dezelvde waerdigheid, Gal. II: 7-9. 2 Petr. III: 15. —— De tijding dat hy, die de Christenen voorheen, op de allergeweldigste wijs vervolgde, zelvs het Euangelie predikte, zal den Apostelen buiten allen twijffel zeer vreemd zijn voortgekomen: hun belang en de zaek van het Euangelie vorderden, dat zy nauwkeurig onderzoek deden, naer de oprechtheid van PAULUS zo onverwachte bekeering; en indien zy van de waerheid zijner zending niet waren overtuigd geweest, zouden zy hem, voor hunnen Medeäpostel, niet erkent en aengenomen hebben.

Maer was PAULUS ook een dweeper? was de gansche ontmoeting, welke hy zeide op den weg naer Damascus gehad te hebben, ook een uitwerksel van zijne verhitte verbeelding? — Neen! want deze dingen waren, in genen hoek geschied, gelijk hy opmerkte, in zijne verantwoording voor den Koning AGRIPPA, Hand. XXVI: 26; en zy maekten zeer veel gerucht te Damascus. Daerenboven 'er was een aental van getuigen by tegenwoordig; hy was door den Joodschen Raed, voorzien met dienaren en de nodige manschap, om hem tot het vervolgen der Christenen, de sterke hand te lenen. Zouden nu deze mannen, wanneer PAULUS zich verbeeld had, dingen te zien en te horen, welke

nooit gebeurd waren, hem niet in het aengezicht tegengesproken en verklaert hebben, dat hy krankzinnig ware? Dit zouden hun belang, hunne omstandigheden, hunne verkleevdheid aen den Joodschen Raed, hun yver voor den Vaderlyken Godsdienst, en hunne woede tegen het Christendom gevorderd hebben.

Ook is 'er in het karakter, in de leer, en in de lotgevallen van PAULUS niets te vinden, het welk eenigszins naer eenen Dweeper zwemen zoude. — Hy was niet trotsch, hy beroemde zich niet op zijne wijsheid, hy verhefte zich niet boven anderen; maer hy bekende openhartig en ongedwongen, dat hy zich tegen den gezegenden JESUS, grouwzaem vergrepen had; hy beschouwde zich, van wegen zijn vorig wangedrag, als een wangedrocht onder de menschen; en noemde zich den voornaemsten der zondaren, aen welken barmhartigheid geschied was, 1 Cor. XV: 8. 1 Tim. I: 15, 16. —— De leer welke hy predikte, was niet minder dan verward, of vervuld met tegenstrijdigheden. Nimmer sprak hy zich tegen in zo vele brieven, als hy op verschillende tijden, aen onderscheidene Gemeenten en personen, geschreven heeft. In alle gevallen maekte hy niet alleen een gezond verstand openbaer, maer het welk zelvs, door eene meer dan menschelyke wijsheid, verlicht was. Het zamenstel van zijne leer en zedenkunde is, met zo veel orde, verband en duidelyk-

lykheid voorgedragen, dat elk die het zelve, maer met eene middelmatige aendacht overweegt; zijne mening verftaen kunne; en zijne leer, voor een getrouw woord, het welk alle aenneming waerdig is, erkennen moet. —— Hy had eene byzondere hoogachting, voor MOSE en de Propheten; hy beroept zich op hunne fchrivten, en beyverde zich om aentetonen, dat zijne leer met dezelven volkomen overeenftemde. *Hy zeide niets, buiten het gene de Propheten en* MOSE *gefproken hebben, dat gefchieden zoude*, Hand. XXVI: 22. —— Zijn karakter was allerbeminnelykst. Wel verre van eenige ftuursheid, en partyfchap tegen hen, die in gevoelens van hem verfchilden, te tonen; maekte hy zijne befcheidenheid aen allen menfchen openbaer; hy verbood het verketteren en verdoemen, Rom. XIV: 3-13; hy fchikte zich naer de zwakheden van anderen, en was ongemeen toegeevlyk, Rom. XIV: 21. Zelvs is hy *allen alles geworden*, 1 Cor. IX: 22. —— Is dit alles niet juist het tegenovergeftelde van eenen Dweeper?

Dit zy voor ditmael, genoeg van de Apostelen. —— Nu worden de HANDELINGEN, dat is, de daden en bedrijven *der* APOSTELEN, benevens hunne lotgevallen, in het prediken van het Euangelie, eerst onder de Joden, en daerna onder de Heïdenen, in dit Boek befchreven. —— De Kerkvaders noemden het ook, de *Gefchiedenis*

der Handelingen (*a*), of het Boek van *de Handelingen der Apostelen* (*b*), of de *Gedenkschrivten der Apostelen* (*c*).

II. *De Schrijver van dit Boek.*

LUCAS, die het Euangelie heeft opgestelt, is ook de Schrijver van de HANDELINGEN *der* APOSTELEN. Dit is allerblijkbaerst, uit de voorreden van dit Boek, Kap. I: 1, alwaer de Schrijver getuigt, dat hy deze Handelingen der Apostelen, als een vervolg op zijn Euangelie hebbe te boek gestelt. Nu is 'er geen twijffel aen, of LUCAS is de Schrijver van het Euangelie, en gevolgelyk ook van deze HANDELINGEN *der* APOSTELEN. Voeg 'er by, dat de schrijvstijl in dit boek, met die van LUCAS in zijn Euangelie, kennelyk overeenstemme. Over dezen LUCAS hebben wy, in onze INLEIDING tot zijn Euangelie, breedvoerig gesproken, en genoegzaem aengetoond; dat hy een Jood van oorsprong geweest zy; voornamelyk omdat hy den Apostel PAULUS, op zo vele reisen, en zelvs te Jerusalem vergezeld heeft, zonder dat de Joden daerover immermeer gevallen zijn. —— Volgens het gevoelen der oudheid (*d*), was hy te Antiochien

(*a*) THEODORÊTUS *Hæret. Fab.* L. I. c. 21.
(*b*) EPIPHANIUS *Hæres.* 30.
(*c*) HEINSIUS *Aristarchus Sacer.* c. 9.
(*d*) EUSEBIUS *Hist. Eccles.* L. III. c. 4.

chien in Syrien geboren. —— Van zijn beroep was hy een *Medicijnmeester*, vergel. Coll. IV: 14, en 'er is geen schijnbaer bewijs, dat die LUCAS de Geneesheer, een ander persoon geweest zy, onderscheiden van LUCAS, den Schrijver van het Euangelie, en van deze HANDELINGEN *der* APOSTELEN.

Dan of hy dezelvde man zy, die Hand. XIII: 1. LUCIUS *van Cyrenen* geheten wordt, hebben wy in de INLEIDING tot zijn Euangelie, onbeslist gelaten. Thans zullen wy deze zaek wat nader onderzoeken.

Dat LUCAS en LUCIAS dezelvde naem zy, heeft geen betoog nodig. —— Trouwens onze LUCAS wordt, door PAULUS zelven LUCIUS genaemd, Rom. XVI: 21: want toen de Apostel zijnen Briev aen de Romeinen, uit Corinthen schreev, had hy LUCAS by zich, en deed de groetenis uit naem van dezen zijnen reisgenoot. Het is waer de Apostel noemt onzen Geschiedschrijver op andere plaetzen, niet LUCIUS maer LUCAS, Coll. IV: 14. 2 Tim. IV: 11. Philem. vs. 24. Maer PAULUS noemt ook eenen en denzelvden man, dan EPAPHRODITUS, Phil. II: 25. IV: 18, en dan EPAPHRAS, Coll. I: 7. IV: 12. —— Dat nu die LUCIUS, welken wy Hand. XIII: 1. ontmoeten, dezelvde persoon zy met onzen LUCAS, mogen wy daeruit besluiten; dat wy LUCIUS onder de Propheten en Leeraren der Gemeente te Antiochien ontmoeten; en LUCAS, die het Euangelie en de HANDELINGEN *der* APOSTE-

LEN beschreven heeft, vergezelde de Apostel op zijnen tweeden tocht, uit Antiochien: want in zijn verhael van PAULUS verrichtingen, op dien tweeden tocht, voegt hy zich met dien Apostel te zamen, en spreekt in den eersten persoon van WY en ONS, Hand. XVI: 10. Dan hy schijnt te Philippi gelaten te zijn, voor eenigen tijd, om de Gemeente aldaer te versterken: want van PAULUS vertrek uit Philippi, spreekt hy in den derden persoon, Kap. XVI: 40. Op den derden tocht van den Apostel uit Antiochien, waervan het verhael Kap. XVIII: 23 begint, ontmoeten wy wederom onzen LUCAS, die hem als zijn reisgenoot, tot Rome toe vergezeld heeft, Hand. XXVII, XXVIII.

Het is waer, volgens het getuigenis der Oudheid, was onze LUCAS te Antiochien geboren, en LUCIUS, welken wy Hand. XIII: 1. ontmoeten, was geboortig *van Cyrenen.* —— Dan dit getuigenis rust alleenlyk, op de berichten van EUSEBIUS (*e*) en HIERONYMUS (*f*). LUCAS was met PAULUS van Antiochien vertrokken, en vervolgens een bestendig reisgenoot van dien Apostel geweest. Daerdoor zal EUSEBIUS op de gedachten gekomen zijn, dat LUCAS geboortig was van Antiochien, en HIERONYMUS heeft dit begrip van hem overgenomen.

(*e*) *Hist. Eccles.* l. III. c. 4.
(*f*) *De Script. Eccles.* c. 7.

men. —— ORIGENES daerentegen hield LUCIUS *van Cyrenen*, voor denzelvden perfoon met LUCAS, den Schrijver van het Euangelie, en van dit Boek (*g*).

LUCAS was derhalven dezelve met LUCIUS *van Cyrenen*, welken wy Hand XIII: 1. ontmoeten; en dit fchijnt de reden te zijn, dat men in zijne beide boeken, eenige fpreekwijzen vind, welke by andere Griekfche Schrijveren niet voorkomen; zullende deze aen den inwoneren van Cyrene eigen, en in andere landen niet gebruikelyk geweest zijn (*h*).

Dat nu LUCAS die het Euangelie, het welk op zijnen naem gaet, heeft opgesteld; de Schrijver zy van de HANDELINGEN *der* APOSTELEN, heeft geen betoog nodig. Daer aen is nimmer getwijffelt. Dit boek is blijkens de voorreden, een vervolg van het Euangelie, ook is het, aen denzelvden THEOPHILUS opgedragen.

Over dezen THEOPHILUS hebben wy, in onze INLEIDING tot het Euangelie, breedvoerig gehandeld, en, na de verfchillende gevoelens onderzocht te hebben, verklaert niet te weten, wie THEOPHILUS geweest zy. —— Alleenlyk kwam het ons vermoedelyk voor, dat THEOPHILUS veel van JESUS, zijne leer en daden gehoord hebbende; zijn verlangen aen LUCAS hebbe te kennen gegeven, om

(*g*) *Comment. ad* Rom. XVI.
(*h*) HEUMAN *Over het N, T.* VI Deel. p. 6.

van die dingen zekere berichten te hebben; en LUCAS daerdoor bewogen zy, de zaken van nieuws nauwkeurig te onderzoeken, en in gefchrivt te ftellen. Denkelyk zal die zelvde THEOPHILUS ook een gegrond bericht verlangt hebben, omtrent de merkwaerdige daden, welke de Apostelen, by de eerfte grondvesting der Christen Kerk verricht hadden; zodat LUCAS daerdoor wierd opgewekt, om deze HANDELINGEN *der* APOSTELEN, als een tweede deel van zijn Gefchiedverhael, of vervolg op zijn Euangelie, te boek te ftellen.

III. *Over den tijd en de plaets, wanneer en waer* LUCAS *de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN *gefchreven heeft.*

Wanneer men het begin van dit Boek vergelykt, met het flot van het Euangelie, wordt het zeer waerfchijnlyk, dat het tweede Boek, zo niet onmiddelyk op het eerfte, (*i*) althans niet lang na het zelve gefchreven zy. In het Euangelie Kap. XXIV: 36-53. fpreekt LUCAS, op zulk eene wijs over de verfchijningen van den opgewekten Heiland, dat men denken zou, dat Hy, op denzelvden dag van zijne opftanding, aenftonds ten hemel gevaren was. Maer uit de veronderftelling, dat de HANDELINGEN *der* APOSTELEN niet lang na het Euangelie gefchreven zijn, laet zich deze zaek gemakkelyk verklaren.

(*i*) BURMAN *Harmonie der Euangelien* I Deel. p. 252—

ren. Te weten, in het slot van zijn eerste Boek, stelde LUCAS de gebeurde zaken, omtrent de opstanding, en de verschijningen van den verresenen Heiland, maer in het algemeen neder; omdat hy voornemens was, dit alles binnen kort, in zijn tweede Boek, met opzicht tot de omstandigheden van tijd en plaets, meer byzonder en onderscheiden voor te dragen.

Nu heeft LUCAS onzes erachtens, het eerst van alle de Euangelisten geschreven. Althans uit de orde, in welke wy de Euangelien gerangschikt vinden, zou men zeer verkeerdelyk besluiten, dat LUCAS, na MATTHÆUS en MARCUS geschreven hebbe; want deze orde is, in onderscheidene Handschrivten verschillende. In het *Codex Cantabrigansis*, een zeer oud Handschrivt, het welk THEODORUS BEZA in het jaer 1581 aen de Academie te Cambridge geschonken heeft (*k*), vind men deze volgorder JOANNES, MATTHÆUS, LUCAS en MARCUS. In andere Handschrivten gaen MATTHÆUS en JOANNES voor, en dan volgen LUCAS en MARCUS (*l*). —— Trouwens de *Voorreden* of *opdracht* van LUCAS Euangelie, Kap. I: 1-4. schijnt ons te leeren, dat LUCAS het eerst van alle de Euangelisten geschreven hebbe. Velen hadden reeds ter hand genomen, de Levensbyzonderheden van den Heiland

(*k*) MICHAELIS *Inleid. tot het N. T.* I Deel. p. 947—

(*l*) FABRICIUS *Biblioth. Græc. Tom.* III. p. 178.

te beschrijven; maer die opstellen waren zo gebrekkig en onnauwkeurig, dat THEOPHILUS zich op dezelven niet verlaten konde. Nu bedoeld hy door die velen, die onnauwkeurige berichten hadden opgestelt, zekerlyk niet MATTHÆUS en MARCUS, die maer een tweetal uitmaken, en door de leiding van den Geest der onfeilbaerheid, geschreven hebben; maer die valsche en verdichte Euangelien, welke toen reeds een aenmerkelyk getal uitmaekten (*m*). Ook laet het zich, uit de veronderstelling, dat LUCAS het eerst van alle de Euangelisten geschreven hebbe, gemakkelyk verklaren, waerom MATTHÆUS en MARCUS verscheidene merkwaerdige byzonderheden, welken LUCAS uitvoerig heeft aengeteekent, met stilzwijgen zijn voorby gegaen (*n*).

Maer hoe veel tijd 'er verlopen zy, tusschen het schrijven van het Euangelie, en het opstellen van de HANDELINGEN *der* APOSTELEN; kan met gene zekerheid bepaeld worden. —— De Geschiedschrijver eindigd zijn tweede Boek, met de tweejarige gevangenis van den Apostel PAULUS te Rome, zonder eenig verder bericht te geven van zijne volgende lotgevallen. PAULUS, zo wordt het Geschiedverhael besloten, Kap. XXVIII: 30, 31, *bleev twee gehele jaren, in zijne eigene gehuurde woning, en ontving alle die tot hem kwamen, predikende het*

(*m*) XVIII *Deel* INLEIDING p. XLVIII.
(*n*) XVIII *Deel* INLEIDING p. CVII, CVIII.

het Koningrijk van God, en lerende van den Heer JESUS CHRISTUS, *met alle vrymoedigheid onverhinderd.*

Dit Boek heeft derhalven geen ſlot; midden in het verhael van PAULUS gevangenis, breekt de Schrijver af. Wy beſluiten 'er uit, dat de dood hem verhindert hebbe, verder voorttegaen. Of men moet het zo begrijpen, dat hy dit Boek, toen PAULUS reeds twee jaren lang was gevangen geweest, geeindigd en afgezonden hebbe; omdat hy het niet voegzaem oordeelde, THEOPHILUS langer te laten wachten, tot dat de zaek van den Apostel zou beſlischt zijn.

Hieruit volgt nu van zelvs, dat LUCAS de HANDELINGEN *der* APOSTELEN te Rome geſchreven hebbe, toen PAULUS aldaer reeds twee jaren had gevangen geweest. Hy was met den Apostel, te Rome gekomen, Kap. XXVIII, en hy bleev hem, ter zijner vertroosting beſtendig by, vergel. Coll. IV: 9, 14. Phil. I: 25, 26. II: 24. Philem. vs. 10-13, 22, 24.

IV. *Over den inhoud van de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN.

De inhoud van dit Boek is geheel Geſchiedkundig. Het behelst een omſtandig bericht, van de daden en lotgevallen der Apostelen, in de prediking van het Euangelie, eerst onder de Joden, en daerna ook onder de Heidenen.

Evenwel beschrijvt hy niet het leven en de daden van alle de Apostelen. Na een algemeen verhael, omtrent de inhuldiging en bekwaemmaking der Apostelen, tot hunne gewichtige en zeer verhevene bediening, bepaelt hy zich voornamelyk tot PETRUS en PAULUS; en wel allerbyzonderst tot den laetsten. Nog meer bepaeld, beschrijvt hy zulke verrichtingen van den Apostel PAULUS, welke gebeurd zijn geduurende dien tijd, dat hy zelvs in eigen persoon, dezen Apostel op zijne reisen vergezelt heeft.

Hy had 'er voornamelyk twee redenen voor; deels omdat hy van de laetstgemelde gebeurtenissen zelvs ooggetuige was geweest, zo dat hy daervan de beste en zekerste berichten geven konde; deels ook, omdat THEOPHILUS deze gebeurtenissen beter onderzoeken kon; dan wanneer de Geschiedschrijver verhaeld had het gene, door de andere Apostelen, ter uitbreiding van het Euangelie, in verre afgelegene gewesten verricht was (*o*).

Dat ondertusschen LUCAS de Handelingen van alle de Apostelen niet in de byzonderheden, maer allermeest die van PAULUS beschreven hebbe; maekt dit werk geenszins gebrekkig. Het was geheel niet nodig, dat alle de bedrijven van elken Apostel, in alle de byzonderheden wierden aengeteekend.

(*o*) HARTMAN *Huisbijbel. Over de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN p. 3.

kend. LUCAS verhaelt in het algemeen, hoe alle de Apostelen, tot hun gewichtig ambt openlyk aengesteld, en bekwaem gemaekt zijn. Daerna bepaelt hy zich byzonder tot PETRUS, aen welken de prediking van het Euangelie, vooral onder de Joden was aenbevolen. Vervolgens werd PAULUS geroepen; deze arbeidde het meest onder de Heidenen, in die landstreken, welke niet zeer verre van het Joodsche land gelegen waren. LUCAS bepaelt zich daerom tot de bedrijven van dien Apostel, en wel allermeest tot die, welke in zijne tegenwoordigheid, waren voorgevallen. — De overige Apostelen waren allerwegen verspreid; had LUCAS de Handelingen van alle deze willen aenteekenen, zou hy eenige Boekdeelen hebben moeten schrijven; maer een klein geschrivt was veel meer geschikt, voor allerlei zoort van Lezeren. Voeg 'er by, dat LUCAS die PAULUS vergezelde, langs de gewone wegen gene kennis hebben konde, van de bedrijven der overige Apostelen, die het Euangelie in ver afgelegene gewesten verkondigden.

V. *Het oogmerk van* LUCAS, *in het beschrijven van de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN.

De Geschiedschrijver wilde THEOPHILUS een bericht ter hand stellen, omtrent de eerste grondvesting en uitbreiding van CHRISTUS Koningrijk,

door de prediking der Apostelen, het welk even als zijn Euangelie, uit echte bescheiden was opgemaekt, en waerop die aenzienlyke man zich volkomen verlaten konde; en tevens om dit zeer merkwaerdig geschiedverhael, ten algemenen nutte, aen de waereld mede te deelen.

Hy bepaelt zich gelijk wy gezegd hebben, meer byzonder tot de prediking van het Euangelie onder de Heidenen, door den Apostel PAULUS; misschien omdat hy wilde aentonen, dat de Heidenen niet langer, van de Godlyke gunst waren uitgesloten; maer ook geroepen wierden, om deel te hebben, aen de zegeningen van den MESSIAS. Immers dit stuk werd door de Joden betwist, toen LUCAS de HANDELINGEN *der* APOSTELEN te boek stelde; en de aenleiding, by welke PAULUS gevangelyk naer Rome gebracht was, bestond hierin, dat hy ook den Heidenen het Euangelie verkondigd had, gelijk uitvoerig verhaeld wordt, Kap. XXI—XXVIII. (*p*).

VI. *Over de schrijvwijs van* LUCAS, *in dit zijn tweede Boek.*

Deze is even als in zijn Euangelie, geheel geschiedkundig. Hy verhaelt de gebeurtenissen in die

(*p*) MICHAELIS *Inleiding tot het N. T.* II Deel P. 410, 411.

die orde, in welke zy zijn voorgevallen. —— Dit was wederom recht gefchikt, om THEOPHILUS een nauwkeurig en onderfcheiden bericht van zaken te geven.

Over het algemeen fchrijvt hy veel beter Grieksch, dan men in de meeste boeken van het Nieuwe Testament aentreft; hoewel hy evenwel niet alle Hebræïsmen, of Hebreeuwfche fpreekmanieren vermijd heeft (*q*). —— Wanneer hy de reis befchrijvt, welken hy met PAULUS, te fcheep naer Rome gedaen heeft, bediend hy zich van zekere kunstwoorden en zeemans fpreekwijzen, welke voor ons duister zijn. Deze zal hy van de fchepelingen, gehoort en geleert hebben.

VII. *De Geloovwaerdigheid van dit Gefchiedverhael.*

Aen de waerheid der gefchiedenisfen, welken LUCAS, in dit Boek befchreven heeft, kan men redelyker wijs niet twijffelen. —— By de meeste en de aenmerkelykfte voorvallen, is hy zelvs in eigen perfoon, als ooggetuige tegenwoordig geweest. In deze byzonderheid, is dit tweede Boek van het Euangelie, geheel onderfcheiden. Zijn Euangelie fchreev hy niet uit eigene kennis, maer alleenlyk na een behoorlyk onderzoek van zaken,

(*q*) MICHAELIS l. c. p. 412—

zo als zy hem, met alle de gronden van zekerheid, door de zodanigen waren overgeleverd, die oor- en ooggetuigen geweest waren van de dingen, welken hy geboekt heeft. Dan dit Boek ſtelde hy wel op, voor een goed deel uit berichten, welke hy van anderen ontvangen had; maer een zeer aenmerkelyk gedeelte ſchreev hy, uit zijne eigene kennis, vermits hy PAULUS, geduurende eenen geruimen tijd, op zijne reiſen vergezelt heeft, en by vele der meest aenmerkelyke gebeurtenisſen, welken hy heeft aengeteekent, in eigen perſoon is tegenwoordig geweest.

Wat de andere voorvallen aengaet, van welken hy zelvs geen ooggetuige geweest is; deze heeft hy van zijne tijd en geloovsgenoten, die ook den Heiligen Geest hadden, kunnen weten. —— Daerenboven verhaelt hy zulke gebeurtenisſen, welke in het openbaer waren voorgevallen, in de tegenwoordigheid van vele getuigen, en meestal van menſchen, die JESUS en zijne zaek vyandig waren. Uit dien hoofde zou het, voor den Geſchiedſchrijver onmogelyk geweest zijn, om iets te verdichten, omdat het bedrog aenſtonds zou ontdekt zijn, door duizenden van menſchen, die volgens zijn verhael, wetenſchap hebben moesten van de gebeurtenisſen, welken hy geboekt heeft. Voeg 'er by, dat hy dit Boek, even als zijn Euangelie, aen THEOPHILUS, eenen zeer bekenden

man

man van groot aenzien, hebbe opgedragen. Ook deze byzonderheid, bevestigt zeer de onbetwistbare geloovwaerdigheid van dit Geschiedverhael.

VIII. *De Godlyke oorsprong van de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN.

Dit Boek is een vervolg of tweede deel, van LUCAS Euangelie. Heeft hy nu het Euangelie, op aenblasing van den HEILIGEN GEEST geschreven, gelijk wy voorheen betoogt hebben (*r*); dan kan men ook, aen den Godlyken oorsprong van de HANDELINGEN *der* APOSTELEN, niet twijffelen. LUCAS was een medearbeider van de Apostelen, byzonder van PAULUS, en als de zodanige, heeft hy ook buitengewone gaven ontvangen.

Ook is het Godlyk gezach van dit Boek, nimmer betwist, en van de vroegste tijden des Christendoms af, altoos voor Godlyk geëerbiedigd. — De MARCIONITEN zijn de eenigste geweest, die dit Boek, met verscheidene Brieven der Apostelen, verworpen hebben (*s*). Dan dit is alleenlyk daer uit voortgekomen, dat hunne dwalingen in deze Schrivten, kennelyk werden tegengesproken. Zy stelden namelyk, eenen *goeden* God, die niet alleen de hemelen gemaekt, maer ook verscheidene an-

(*r*) XIX *Deel.* INLEIDING p. XCVI, XCVII.

(*s*) TERTULLIANUS *contra* MARC. l. IV: c. 4.

dere Godheden voortgebracht hadde; dat deze waereld, door eenen minderen God geschapen was, dien zy den *Rechtvaerdigen* noemden. Uit den laetstgemelden waren volgens hunne begrippen, de zielen der menschen voortgevloeid: deze zou de godlofen ftraffen, en hy was het ook, die den Joden de wet had voorgefchreven. Om deze reden hadden de Christenen, met het Oude Testament niets te doen. JESUS zou alleen in fchijn, een mensch geweest zijn: de voorzeggingen der Propheten, als oorfprongelyk van den *Rechtvaerdigen* God, zouden op den Heiland in het geheel niet pasfen (*t*).

Behalven deze dwaelgeesten, is 'er nimmer iemand geweest onder de Christenen, die aen het Godlyk gezach van de HANDELINGEN *der* APOSTELEN getwijffelt heeft. ATHANASIUS, die omtrent het jaer 370 geftorven is, telt de HANDELINGEN *der* APOSTELEN uitdrukkelyk onder de Godlyke fchriften, welke door de Vaderen, in den Canon gebracht zijn (*u*); en RUFFINUS Ouderling van Aquilea, die een weinig later gebloeid heeft, fprekende van de Boeken, welke, volgens de overleveringen der Vaderen geloovd werden, door inge-

(*t*) IRENÆUS *adv. Hæref.* L. II. c. 1, 38. TERTULLIANUS *cont. Maraonitas* L. I. c. 15, L. IV. c. 34. L. III. c. 11. IRENÆUS l. c. L. I. c. 24.

(*u*) *Epift.* 39. *de Feftis.*

geving van den HEILIGEN GEEST gefchreven te zijn; maekt na de vier Euangelien, melding van de HANDELINGEN *der* APOSTELEN, *welke* LUCAS *befchreven heeft* (v). —— Wy zouden 'er nog verfcheidene getuigenisfen der Kerkvaderen kunnen byvoegen (w).

Dan het heeft niet ontbroken, aen verdichte *Handelingen der Apostelen*, welke met het hoogfte recht, als Apocrijph verworpen werden. Er is een gefchrivt, onder dezen tijtel voor handen, het welk voorgegeven wordt, door eenen zekeren ABDIUS gefchreven te zijn; die den Heer JESUS in het vleesch zou gezien hebben, en naderhand Bisfchop van Babylonien geweest zijn. Dan het is uit den inhoud zelven kenbaer genoeg, dat dit Boek verdicht zy. Ook vind men van het zelve, noch by EUSEBIUS, noch by iemand anders der Ouden, eenige de minfte melding (x).

EUSEBIUS fpreekt wel van gefchrivten, welke de Handelingen van den eenen of anderen Apostel in het byzonder, behelzen zouden; als die van PETRUS, ANDREAS, THOMAS, JOANNES en PAULUS (y).

Omtrent de zogenaemde HANDELINGEN *van* PETRUS, verklaert EUSEBIUS uitdrukkelyk, dat zy onecht zijn. „ De *Handelingen* (zegt hy) die den

(v) *Symbolum* ap. HIERONYMUM *Oper. Tom.* I.
(w) ENS *in Bibl.* S. c. 6. p. 135—
(x) FABRICIUS *Cod. Apocr. N. T. Tom.* 1I.
(y) XVIII *Deel.* INLEIDING p. LII, LIII.

„ naem van PETRUS dragen, en het *Euangelie*; en „ zijne *prediking* en *Openbaring*, welke naer hem „ genoemd worden; weten wy, dat zy in het ge- „ heel niet onder de Catholyke, of algemeen er- „ kende Heilige Schrivten zijn overgeleverd; „ zelvs heeft noch eenig Kerkelyk Schrijver der „ vorige tijden, noch iemand van onzen tijd, uit „ dezelve eenige getuigenisfen aengehaelt" (z).

Van de Godlyke Schrivten onderfcheid hy de zulken „ die van de ketteren, op de namen der „ Apostelen zijn uitgegeven; als daer zijn — de „ *Handelingen* van ANDREAS, JOANNES en andere „ Apostelen; welke Schrivten in het geheel nie- „ mand der Kerkelyke Schrijveren, die elkande- „ ren hebben opgevolgt, verwaerdigd heeft aen „ te halen. Het byzondere karakter, en de ma- „ nier van uitdrukken, wijkt geheel en al, af van „ de manier der Apostelen; en de zin zelvs, en „ de zaken in die Schrivten voortgebracht; ftrij- „ den uitermaten zeer, met de ware rechtzinnig- „ heid: zodat het gemakkelyk en duidelyk te zien „ is, dat het verdichtfels van ketterfche menfchen „ zijn. Zy zijn derhalven zelvs niet onder de „ onechte fchrivten te plaetzen, maer als onge- „ rijmde en godlofe ftukken te verwerpen" (*a*). — Deze zogenaemde *Handelingen* van ANDREAS en JOAN-

(z) *Hift. Eccl.* L. III. c. 3.
(*a*) *Ibidem* L. III. c. 25.

JOANNES, zijn door den bedrieger LEUCIUS verdicht, die omtrent het midden der tweede Eeuw, geleevt heeft; en een voornaem voorſtander van de dwaling der Doceten, die CHRISTUS een lichaem in ſchijn toeſchreven, geweest is. Hy verdichtte zeer vele ſchrivten, op den naem der Apostelen (*b*), om zijne dwaling gezach by te zetten (*c*).

„ Onder de onechte ſchrivten, (zegt de aengehaelde Kerkelyke Geſchiedſchrijver) moet men „ ſtellen het Boek der HANDELINGEN *van* PAU-„ LUS" (*d*).

Er is nog een ander Geſchrivt, het welk de Handelingen van PAULUS en TEKLA genoemd wordt (*e*). TERTULLIANUS (*f*), en HIERONYMUS (*g*) hebben 'er melding van gemaekt. In het zelve komen vele zeldzame zaken voor. Deze maegd TEKLA zou den marteldood ondergaen hebben; en haer gedachtenis wordt op den 24 September, gevierd. Maer, behalven dat LUCAS deze zonderlinge zaken, wanneer zy werkelyk gebeurd waren, niet met ſtilzwijgen zou zijn voorbygegaen; komen 'er vele byzonderheden in voor, welke kennelyk naer verdichtſelen ſmaken.

(*b*) BEAUSOBRE *Hiſt. des Manich. Tom.* I. p. 348—
(*c*) BEAUSOBRE l. c. p. 385.
(*d*) L. C. L. III. c. 25.
(*e*) GRABE *Spicil. Patr.* Sec. I. p. 87, 95—
(*f*) *De Baptismo* c. 17.
(*g*) *De Viris Illuſtr.* c. 7.

IX. *De Tijdrekening van de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN.

Deze is, tot het rechte verſtand van dit Boek, hoogst noodzakelyk.

In den beginne was ons voornemen geweest, om by onze uitbreiding over de HANDELINGEN *der* APOSTELEN, eene doorlopende en uitvoerige *tijdrekening* te voegen, van alle de gebeurtenisſen, welke in de vijf Geſchiedkundige Boeken van het Nieuwe Testament, verhaeld worden; op zoortgelyk eene wijs als wy, na het afhandelen der Hiſtoriſche Boeken van het Oude Testament, gedaen hebben (*h*). Maer, vermits wy nog meer byzonder onderzoeken zullen, wanneer en by welk eene gelegenheid, elk der brieven van de Apostelen geſchreven zy; hebben wy ons voornemen in zo ver veranderd, dat wy, na het verklaren van alle de Apostoliſche Schrivten, eene algemene *tijdrekening*, hopen mede te deelen.

Voor tegenwoordig zullen wy ons alleenlyk tot de HANDELINGEN *der* APOSTELEN bepalen. —— Dit Geſchiedverhael begint, met de Hemelvaert van onzen Godlyken Verlosſer, en eindigd met twee volle jaren, welken PAULUS als een gevangen man, te Rome heeft doorgebracht. Het begin en het einde van dit tijdperk is derhalven bekend. ——

Ge-

(*h*) IX *Deel.* INLEIDING.

Gemeenlyk fpreekt men ook van PAULUS tweede gevangenis; maer dit ftuk kunnen wy thans in het midden laten, om het zelve, in onze INLEIDING tot de Brieven van dezen Apostel, met opzet te onderzoeken.

Het Gefchiedverhael van onzen LUCAS, in dit zijn tweede Boek, begint met de Hemelvaert van den Heiland, Kap. I: 1-11.

Wy veronderftellen thans, op de gronden door den fchranderen R. SCHUTTE gelegd (*i*), dat onze gewone Jaertelling, door den Romeinfchen Abt DIONYSIUS, bygenaemd de kleine, in het begin der VI Eeuw ingevoerd, welke de geboorte van den Heiland bepaelt tot het jaer 4004 na de fchepping der waereld; eene misrekening hebbe van 3 jaren en anderhalve maend. Onze Verlosfer is geboren des nachts, tusfchen den 15 en 16 November van het jaer 4000 na de fchepping der waereld; zijnde het 4710 van den Juliaenfchen tijdkring: zodat wy thans reeds het jaer 1794 na de geboorte van CHRISTUS, beleven.

Dat de Heiland, op het einde van het jaer 4000, na de fchepping der waereld geboren zy, blijkt onder andere, uit den dood van Koning HERODES *den Groten*, die kort daerna is voorgevallen. —— Toen de Heiland geboren werd, regeerde nog de gemelde HERODES, Luc. I: 5. verg.

(*i*) *Heilige Jaerboeken* I *Deel*. p. 1—

II: 1-7. Nadat hy, door den Romeinſchen Raed, tot Koning verklaerd was, heeft hy 37 jaren geregeerd (*k*). Nu is hy, door den Romeinſchen Raed tot Koning verklaert, in het 714 jaer na het bouwen van Rome, toen CAJUS DOMITIUS CALVINUS voor de tweede, en CAJUS ASINIUS POLLIO voor de eerſtemael, Burgemeesters waren. Maer het jaer 714, na het bouwen van Rome, ſtemt overeen met het jaer 3963 na de ſchepping der waereld. Heeft nu HERODES van daer af, 37 jaren geregeerd, dan is hy in het jaer 4000 geſtorven, en kort te voren is CHRISTUS geboren. —— Drie jaren, na zijne aenſtelling door den Romeinſchen Raed, aenvaerdde HERODES de regeering, wanneer hy ANTIGONUS, den laetſten Koning uit het geſlacht der Hasmoneen, omgebracht, en Jeruſalem ingenomen had. Dit geſchiedde in het jaer 717 na het bouwen van Rome, toen MARCUS AGRIPPA, en CANINIUS GALLUS Burgemeesters waren (*l*). Van dien tijd af, heeft HERODES 34 jaren geregeerd (*m*). Dit brengt ons weder tot zijn ſtervjaer, in het laetst van het jaer 750, na het bouwen van Rome, of het jaer 4000, na de ſchepping der waereld (*n*).

Wij-

(*k*) JOSEPHUS *Antiq. Jud.* L. XVII. c. 8, *de Bell. Jud.* L. I. c. 33.

(*l*) JOSEPHUS *Antiq. Jud.* L. XIV. c. 16.

(*m*) JOSEPHUS *de Bell. Jud.* L. I. c. 33.

(*n*) SCHUTTE l. c. p. 1—10.

Wijders bewijst de gemelde Tijdrekenaer uit MACROBIUS, vergeleken met JOSEPHUS, dat de Bethlehemsche kindermoord zy voorgevallen op den 21 November; en daeruit weder, dat onze Verlosser, in den nacht tusschen 17 en 18 November geboren is (*o*).

Dit bewijs komt hoofdzakelyk hier op neder. MACROBIUS geevt te kennen, dat het vermoorden der kinderen te Bethlehem, waervan MATTHÆUS melding maekt, Kap. II; gelyktijdig is voorgevallen, met het vermoorden van ANTIPATER, den zoon van HERODES (*p*). —— De Oosterſche Wijzen, zijn onmiddelyk na 's Heilands geboorte, te Jeruſalem gekomen, en hebben aldaer de allereerſte tijding van die gebeurtenis gebracht (*q*). — Nu is ANTIPATER, volgens JOSEPHUS (*r*), op den vijfden dag voor den dood van zijnen Vader HERODES, van kant gemaekt. HERODES ſtierv den 25 November in het jaer 4000, na de ſchepping der waereld (*s*). Derhalven zijn de kinders te Bethlehem, te gelijk met ANTIPATER den 21 November vermoord. —— Wanneer men nu de aenkomst der Oosterſche Wijzen te Jeruſalem, hun vertrek naer Bethlehem, hun wederkeeren langs eenen

(*o*) l. c. p. 105—

(*p*) *Saturn.* L. II. c. 4.

(*q*) SCHUTTE l. c. p. 130—134.

(*r*) *Antiq. Jud.* L. XVII. c. 8.

(*s*) SCHUTTE l. c. p. 13—

anderen weg, naer hun Vaderland: de raedpleging der Joodsche Schrivtgeleerden, over de plaets der geboorte van den MESSIAS, en het vluchten van den Heiland naer Egypte, het welk alles voor den Bethlehemmer kindermoord is voorgevallen, in aenmerking neemt; zal de Verlosser, in den nacht tusschen 17 en 18 November, geboren zijn (*t*).

De Heiland werd gedoopt, toen hy *omtrent* 30 jaren oud was, dat is ruim 30 jaren, Luc. III: 23: want de Wet had bepaelt, dat een Leeraer boven de 30 jaren oud moest zijn, eer hy zijn ambt openlyk aenvaerdde, Num. IV: 23, 47. 1 Kron. XXIII: 3. Dit geschiedde in het 15de jaer, der regeering van Keizer TIBERIUS, Luc. III: 1; zijnde het jaer 4032 na de schepping der waereld, of het 28ste van de gewone Christelyke Jaertelling.

Nu zijn 'er vijf Paeschfeesten verlopen, tusschen 's Heilands Doop, en zijnen kruisdood. Gevolgelyk is Hy in zijn 35ste jaer, zijnde het 33ste van de gewone Jaertelling, gekruicigd. Dan deeze stelling, dat 'er tusschen 's Heilands Doop en zijne kruiciging, vijf Paeschfeesten verlopen zijn, diend wat nader betoogd te worden.

Het eerste Paeschfeest na 's Heilands doop, viel in op den 18 April van het jaer 29. (*u*). Op dit Paesch-

(*t*) SCHUTTE l. c. p. 135—

(*u*) SCHUTTE l. c. p. 232-234, 244, 245.

Paeschfeest was het, dat de Heiland voor de eerstemael, de kooplieden en wisselaers uit den Tempel dreev, Joh. II: 13-23. — Van het tweede Paeschfeest, in het jaer 30, spreekt JOANNES Kap. V: 1. —— Het derde Paeschfeest, het welk de Heiland gevierd heeft, zedert dat Hy zijne openbare bediening aenvaerd had, ontmoeten wy Kap. VI: 4. Dit viel in het jaer 31 der gewone telling. —— Op het laetste Paeschfeest, waervan JOANNES melding maekt Kap. XI: 55, 56. XII: 1. XIII: 1—, is de Verlosser gekruicigd. Dit was ondertusschen niet het vierde, maer het vijfde Paeschfeest, nadat de Heiland zijne openbare bediening aenvaerd had; want Hy is niet in het jaer 32 maer in het jaer 33 gekruicigd. Derhalven is 'er, geduurende den tijd van 's Heilands openbare bediening, nog een Paeschfeest gevierd, van het welk de Euangelisten gene uitdrukkelyke melding maken. De Heer SCHUTTE, meent 'er nog één te vinden, Joh. IV: 45. (v). Dan de bewijzen schijnen ons niet duidelyk, noch beslisschend genoeg.

Maer dat de Heiland in het jaer 33 gekruicigd zy, zijnde het 19de jaer der regeering van Keizer TIBERIUS, bewijst men uit starrekundige gronden. CHRISTUS weten wy, is op vrydag gekruicigd, wanneer het Pascha, des donderdags avonds,

(v) l. c. p. 245—248.

eenen aenvang genomen had. Derhalven was het donderdag den 14den van Nisan, volle Maen. Maer 'er is geen jaer, het welk hier in aenmerking komen kan, in het welk het Pascha, of de volle Maen inviel op donderdag, dan het gemelde jaer 33 der gewone Jaertelling, het 19de der regeering van Keizer TIBERIUS (w). — Voeg 'er by, dat de zonsverduistering van welke PHLEGON *van Tralles* melding maekt, en die in het 19de jaer der regeering van Keizer TIBERIUS voorviel; die wonderdadige duisternis is, welke by de kruiciging van den Verlosser, heeft plaets gehad (x). Men vergelyke onze Verhandeling, over dit onderwerp, geplaetst in de *Nederlandsche Bibliotheek* anno 1774 (y).

Ten derden dage na zijnen dood, is de Heiland opgewekt, en 10 dagen later ten Hemel gevaren. Dit geschiedde in het zelvde jaer 32, en daermede neemt het verhael van LUCAS, in de HANDELINGEN *der* APOSTELEN, eenen aenvang Kap. I: 1-11. Twee jaren zat PAULUS te Rome gevangen, en daermede eindigd deze geschiedenis, Kap. XXVIII.— Derhalven moeten wy nog onderzoeken, wanneer PAULUS bekeerd is, en wanneer het tweede jaer van zijne gevangenis geeindigd was.

Het

(w) SCHUTTE l. c. p. 232—

(x) VAN ALPHEN *Bylagen tot* DANIEL p. 427— SCHUTTE l. c. p. 250—

(y) I Deel. II St.

Het oudste en gemeenste gevoelen is, dat PAULUS bekeerd zy, in het 35ste jaer der gewone Jaertelling, het derde na 's Heilands Hemelvaert. —— Zo veel is zeker, dat PAULUS, naer Rome zy opgezonden, in het eerste jaer van Keizer NERO, zijnde het 55ste der gewone Jaertelling. PORCIUS FESTUS volgde op FELIX, in het Stadhouderschap van Judæa. FELIX lag deze waerdigheid neder, en werd naer Rome opontboden, in het eerste jaer van Keizer NERO. Trouwens hy werd, door de voorspraek van zijnen broeder PALLAS, die een zeer byzondere gunsteling was van Keizer NERO, van de welverdiende straf bevrijd (z). Nu verloor PALLAS de gunst van- en zijnen invloed op den Keizer NERO, voor het einde van het jaer 55 (*a*). Gevolgelyk is FESTUS niet later dan in het 55ste jaer, als Stadhouder in Judæa gekomen (*b*). —— De opzending van PAULUS naer Rome geschiedde, tegen het najaer van 55; want hy overwinterde te Melite, Kap. XXVIII: 11-14. In het voorjaer van 56 kwam hy te Rome, en bleev 'er twee volle jaren gevangen, tot het jaer 58, Kap. XXVIII: 30.

De HANDELINGEN *der* APOSTELEN behelzen derhalven, eene geschiedenis van 25 jaren, beginnende met de Hemelvaert van den Heiland, in

(z) JOSEPHUS *Antiq. Jud.* L. XX. c. 7.

(*a*) TACITUS *Annal.* L. XII: c. 14.

(*b*) VAN ALPHEN Voorbereidf. tot den II Briev aen den Cor. p. 12, 57—

het jaer 33, en eindigende met het jaer 58, toen PAULUS twee jaren, te Rome was in banden geweest.

Van PAULUS bekeering, tot de eerste Kerkvergadering te Jerusalem, zijn 14 jaren verlopen, Gal. II: 1, of wel zo dat het 14[de] jaer begonnen was (*c*). —— Na de Jerusalemsche Kerkvergadering, heeft PAULUS in de bediening van het Euangelie, gereist door Syrien, Asien, Macedonien en Griekenland. Te Corinthen bleev hy anderhalv jaer, en eindelyk nam hy de reis naer Jerusalem aen, om het Feest by te wonen, Hand. XVIII: 21, 22. Aen dit tijdvak mag men drie jaren geven; anderhalv jaer voor het verblijv te Corinthen, Hand. XVIII: 11, en even zo veel tijd voor de heen en weder reis (*d*), of eenige maenden minder (*e*).

Volgens deze rekening werd PAULUS in het jaer 35 bekeerd. In het begin van het jaer 49, werd de Jerusalemsche Kerkvergadering gehouden, en in het jaer 51, woonde hy het Feest te Jerusalem by, nadat hy verscheidene plaetzen bezocht; en zich anderhalv jaer te Corinthus had opgehouden.

Na het eindigen van dit Feest; ging de Apostel wederom op reis, door Palestina, Syrien, Galatien,

(*c*) SCHUTTE *over* DANIELS *Jaerweken* II *Deel.* p. 134—

(*d*) VAN ALPHEN *Prolog. in Epistolam ad Galatas* p. 25.

(*e*) SCHUTTE *over* DANIELS *Jaerweken* II *Deel.* p. 140—

tien, en kwam eindelyk te Ephesen, Hand. XIX: 1. voor deze reis mag men omtrent een halv jaer ftellen. Volgens deze veronderftelling, kwam PAULUS in het najaer van 51, te Ephefus. —— Daer bleev hy drie jaren, tot het laetst van 54, Hand. XX: 31. Vervolgens reisde hy, door Macedonien naer Griekenland, Hand. XX: 1, 2. Daer vertoevde hy drie maenden, Hand. XX: 3, en keerde weder naer Macedonien. Deze drie maenden en tijd, welken hy tot de gemelde reifen befteed heeft, brengen ons tot de lente van het jaer 55. Op het volgende Pinxterfeest, werd hy te Jerufalem gevangen, Hand. XXI.

Uit al het beredeneerde mogen wy befluiten, dat PAULUS in het jaer 35 bekeerd, en in het jaer 55 te Jerufalem in de gevangenis, op den burcht Antonia geplaetst zy; van waer hy tegen het najaer, naer Rome is opgezonden, om zich voor den Keizer NERO, op welken hy zich beroepen had, te verantwoorden.

Dat PAULUS in het jaer 35, en wel in het laetst van dat jaer bekeerd zy, heeft de zeer geleerde SCHUTTE uitvoerig aengetoont; —— uit het gezicht, waerin de Apostel werd opgetrokken, tot den derden hemel, 2 Cor. XII: 1—; uit het gebied van ARETAS, over Damascus; —— uit de drie eerfte vervolgingen der Christenen; —— uit den toeftand der zaken, in Syrien en Palæstina, onder het Stadhouderfchap van VITELLIUS; ——

uit het oproer van THEUDAS; —— en uit het Hogepriesterſchap van ANNAS (*f*).

Op deze gelegde gronden bouwen wy de volgende

TIJDTAFEL

DER

VOORNAEMSTE GEBEURTENISSEN,

WELKE IN DE

HANDELINGEN DER APOSTELEN

BESCHREVEN ZIJN.

In het jaer 4000, na de ſchepping der waereld, tusſchen den 17 en 18 November, werd de Heiland der waereld geboren.

Den 1 January van het jaer 4004, na de ſchepping der waereld, en derhalven 3 jaren en 1½ maend na de geboorte van CHRISTUS, begint het eerſte jaer van onze gemene Christen-Jaertelling. Deze Jaertelling zullen wy volgen, als algemeen aengenomen.

Gewone Christen-Jaertelling.

33 | Op het Paeschfeest werd de Heiland gekruicigd, op vrydag. Zondag morgen ſtond Hy op uit de doden, en 40 dagen daer-

(*f*) *Over* DANIELS *Jaerweken* p. 107—240.

Gewone Christen-Jaertelling.

33 daerna is Hy ten hemel gevaren, Kap. I: 9-12.

Kort daerop werd MATTHIAS, in de plaets van JUDAS, tot het Apostelſchap verkozen, Kap. I: 13—

Op het Pinxterfeest werden de Apostelen, met de buitengewone gaven van den HEILIGEN GEEST vervuld, Kap. II: 1-13.

By deze gelegenheid, deed PETRUS eene zeer merkwaerdige redenvoering, ter wederlegging van den laster der ſpotteren; en betoogde tevens, dat de gekruicigde JESUS, de beloovde MESSIAS zy; met dat gevolg, dat 3000 Joden Hem hulde deden, Kap. II: 14-41.

34 PETRUS en JOANNES genaſen eenen kreupelen Bedelaer, door een wonderwerk. — By deze gelegenheid vergaderde 'er eene zeer grote menigte van Joden; en PETRUS predikte hun de opſtanding van CHRISTUS, Kap. III.

Eenigen van de Overſten der Joden, daer over zeer te onvrede, plaetſten de Apostelen in de gevangenis. —— Des anderen daegs vergaderde de grote Raed, voor welken zich de Apostelen verantwoordden; zo dat zy losgelaten wierden, met last, om

Gewone Christen-Jaertelling.

34 van JESUS en zijne opſtanding, niet meer te ſpreken, Kap. IV.

ANANIAS en SAPHIRA werden om hunne bedriegery, wonderdadig geſtraft, Kap. V: 1-11.

35 De Apostelen doen vele wonderdadige geneſingen, en de Gemeente des Heeren werd van dag tot dag, aenmerkelyk uitgebreid, Kap. V: 12-16.

Dit verbitterde de Joodſche Overheden dermate, dat de Apostelen op nieuws, in de gevangenis gezet wierden; maer zy werden 'er wonderdadig uit verlost. Zy verantwoordden zich mannelyk voor den Groten Raed; zodat zy op het voorſtel van GAMALIEL, wierden losgelaten; met vernieuwden last, om niet meer van JESUS en zijne opſtanding, te ſpreken, Kap. V: 17-41.

Kort daerna ontſtond 'er een gemor, tusſchen de Griekſche en Hebreeuwſche Christenen, over het bedeelen der weduwen. — By die gelegenheid werden 'er zeven Diaconen in de Jeruſalemſche Gemeente aengeſteld. —— STEPHANUS een van deze Diaconen, twistte met eenige buitenlandſche Joden, over de zaek van JESUS; en toen zy zagen, dat zy zijne buitengewone wijsheid niet

Gewone Christen-Jaertelling.

35 niet wederstaen konden, vervoerde hen de nijdigheid, om hem als eenen lasteraer van MOSE en den Tempel, te beschuldigen. Zy trokken hem voor den groten Raed, Kap. VI. Maer STEPHANUS hield eene uitmuntende redenvoering, om zich te verantwoorden, Kap. VII: 1-53. —— De woede der leden van den groten Raed, verhinderde hem verder voorttegaen; en het ging zo ver, dat hy ter Stad uitgesleept, en gesteenigd werd, Kap. VII: 54-60.

De Marteldood van STEPHANUS veroorzaekte eene zware vervolging, en deze baende den weg, dat de Christenen Jerusalem verlieten, en allerwegen verspreid werden, Kap. VIII: 1-4.

By die gelegenheid predikte PHILIPPUS te Samaria. —— Ook bekeerde hy den kamerling van Candace, de Koningin der Æthiopiers, Kap. VIII: 5-40.

Kort daerna werd PAULUS bekeerd, en tot het Apostelschap geroepen, Kap. IX: 1-21.

36-39 Drie jaren lang reisde PAULUS van Damascus naer Arabien, heen en weder, tot dat hy, wanneer hem te Damascus lagen gelegd waren, het naer Jerusalem ontvluchtte, Kap. IX: 22-34. vergel. Gal. I: 17, 18.

39 PETRUS predikte te Lydda, en deed 'er

Gewone Christen-Jaertelling.

36-39 een wonderwerk, Kap. IX: 32-35. —— Te Joppe wekte hy eene dode op, Kap. IX: 36-43.

40 CORNELIUS de Romeinſche Hopman, werd, door den Apostel PETRUS bekeerd, Kap. X. Deze CORNELIUS was de eerſte der Heidenen, die het Euangelie omhelsde. PETRUS gav daerom bericht, van dit merkwaerdig geval, aen de broederen te Jeruſalem, Kap. XI: 1-18.

Middelerwijl gingen de Christenen, die door de vervolging, ter gelegenheid van STEPHANUS marteldood, verſtrooid waren, het land door, en reisden naer Cyprus, en Antiochien; predikende aldaer het Euangelie aen de Joden, met dat gevolg, dat velen geloovden, Kap. XI: 19-21.

BARNABAS ging het land door, tot Antiochien, en reisde vervolgens naer Tarſen, om PAULUS op te zoeken. Ook bracht hy hem naer Antiochien, en aldaer werden de belyders van JESUS naem, voor de eerſtemael Christenen geheten, Kap. XI: 22-26.

41 Er kwamen eenige Propheten van Jeruſalem, naer Antiochien. Onder deze was een zekere AGABUS, die eenen zwaren en algemenen hongersnood voorſpelde. Dit bewoog de Christenen te Antiochien, eene

in-

Gewone Christen-Jaertelling.

41 inzameling van lievdegivten te doen, ten behoeve der arme broederen te Jerusalem, Kap. XI: 27-29.

43 De gemelde lievdegivten, werden door BARNABAS en PAULUS, naer Jerusalem overgebracht, Kap. XI: 30.

44 HERODES AGRIPPA I. werd Koning van Judæa en Samaria. Om zich by de ongelovige Joden te veraengenamen, richtte hy eene geweldige vervolging aen, tegen de Christenen; en liet JACOBUS den broeder van JOANNES, onthalzen. Ook zette hy PETRUS in de gevangenis, maer deze werd 'er wonderdadig uit verlost, Kap. XII: 1-19a.

De Koning had in den zin, den Tyriers en Sidoniers, den oorlog aen te doen, maer hy zag van dit voornemen af, toen zy hem, door hunne gezanten, om den vrede verzochten, Kap. XII: 19b, 20: by die gelegenheid, werd de gemelde Koning om zijne onvergelyke trotschheid, blijkbaer gestraft, Kap. XII: 19b-24.

Na den dood van HERODES AGRIPPA I, werd Judæa wederom in een wingewest veranderd, en CASPIUS FASTUS als Stadhouder, derwaerds gezonden. JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XIX: c. 9.

Gewone Christen-Jaertelling.

45 BARNABAS en PAULUS keerden van Jerusalem, naer Antiochien terug; JOANNES toegenaemd MARCUS, met zich nemenden, Kap. XII: 25.

BARNABAS en PAULUS, werden door den HEILIGEN GEEST uitgezonden. —— Eerst begaven zy zich naer Seleucie, eene Stad van Syrie, aen de Middellandsche zee; en voeren van daer, over naer het eiland Cyprus. Zy predikten het Euangelie te Salamis, en vervolgens ook te Paphos. In de laetstgemelde Stad, sloeg PAULUS eenen bedrieger, die zijne pogingen tegenstond, met blindheid, Kap. XIII: 1-12.

46 Van CYPRUS stak PAULUS, over naer het vaste land van Asia. Te Pergen in Pamphylien, scheidde zich JOANNES van hem af, en keerde weder naer Jerusalem. Te Antiochien in Pisidien, gekomen zijnde, ging hy in de Synagoge der Joden, en deed 'er eene zeer merkwaerdige redenvoering. Zijne prediking had eenen blijkbaren invloed, vooral op de Heidenen. Dit verbitterde de ongelovige Joden dermaten, dat PAULUS en BARNABAS raedzaem vonden, zich naer Iconien te begeven, Kap. XIII: 13-52.

47 Te Iconien predikten zy, met merkbare

vrucht.

Gewone Christen-Jaertelling.

47 vrucht. Dan de ongelovige Joden noodzaekten hen, den wijk te nemen naer Lyſtren. Daer deden zy een wonderwerk, in het genezen van eenen kreupelen. Van daer reisden zy naer Derben, en vervolgens weder over Lystren en Iconien, naer Antiochien, in Piſidien. Wijders gingen zy naer Pamphylien, en voeren van Attalien, eene Stad van dat landſchap aen de Middellandſche zee, naer Antiochien in Syrien, Kap. XIV.

48 Te Antiochien in Syrien, ontſtond een geſchil, over de noodzakelykheid der beſnijdenis, en de onderhouding van MOSES wet; waerop eenige Christenen, die uit Judæa gekomen waren, yverig aendrongen. Over deze zaek werden PAULUS en BARNABAS, met eenige anderen naer Jeruſalem gezonden, alwaer dezelve in eene Kerkvergadering, beſlischt werd, Kap. XV: 1-21.

PAULUS en BARNABAS, brengen het beſluit der gemelde Kerkvergadering, naer Antiochien over, en prediken aldaer het Euangelie, Kap. XV: 22-35.

49 Er ontſtond eenig misverſtand, tusſchen PAULUS en BARNABAS, zodat zy zich van elkanderen ſcheidden. De laetſte ſcheepte

Gewone Christen-Jaertelling.

49 met JOANNES MARCUS, naer Cyprus af; en PAULUS reisde met SILAS, door Syrien en Cilicien, Kap. XV: 36-41.

Te Lystren nam PAULUS eenen jongeling, met name TIMOTHEUS tot zijnen metgezel; en reisde met hem door Phrygien en Galatien, tot Troas toe, Kap. XVI: 1-8.

Door eene Godlyke Openbaring vermaend zijnde, vertrok PAULUS naer Macedonien. Te Philippi bekeerde hy LYDIA, en in de gevangenis gezet zijnde, werd hy wonderdadig verlost, Kap. XVI: 9-40.

Van daer reisde hy door Amphipolis en Apollonia, naer Thesſalonica; maer de vervolging der ongelovige Joden, noodzaekte hem zich naer Bereen te begeven; en toen hy ook daer niet veilig was, reisde hy naer Athenen. In de laetstgemelde Stad, predikte hy JESUS en de opſtanding op den Areopagus, Kap. XVII.

50 Vervolgens kwam de Apostel te Corinthen, alwaer hy op elken Sabbath in de Synagoge predikende, Joden en Grieken tot het geloov bewogen heeft. Hy bleev 'er één jaer en zes maenden, Kap. XVIII: 1-11.

Onder het Stadhouderſchap van GALLIO, over Achaje, werd PAULUS door de ongelo-

Gewone Christen-Jaertelling.

50 lovige Joden voor den Rechtbank gesleept, Kap. XVIII: 12-17.

51 Wijders reisde hy door klein Asia naer Ephesen, Kap. XVIII: 18; en kort daerna naer Jerusalem, Kap. XVIII: 19-21.

Van Jerusalem ging hy naer Antiochien, en doorreisde vervolgens het land van Galatien en Phrygien, Kap. XVIII: 22, 23.

In dien tusschentijd kwam APOLLOS, een man van grote welsprekenheid, te Ephesus, wetende toenmaels alleenlyk de leer van JOANNES *den Dooper.* Maer nader onderricht zijnde, vertrok hy naer Achaje, en predikte den Joden dat JESUS de MESSIAS was, Kap. XVIII: 24-28.

Terwijl APOLLOS te Corinthen was, kwam PAULUS te Ephesen, alwaer hy aen eenige leerlingen van APOLLOS, de gaven van den HEILIGEN GEEST mededeelde. Drie maenden lang, predikte hy aldaer het Euangelie in de Synagoge, Kap. XIX: 1-9ᵃ.

52 Van daer verdreven, handelde hy dagelyksch in de school van eenen zekeren
53 Tyrannus. Dit deed hy twee jaren lang, en verrichte 'er vele wonderen met een allergewenscht gevolg, Kap. XIX: 9ᵇ-20.

54 Een schromelyk oproer, door DEMETRIUS den Zilversmit te Ephesus, verwekt, gav

Gewone Christen-Jaertelling.

54 aenleiding dat de Apostel naer Macedonien vertrok, Kap. XIX: 21-40.

55 Macedonien doorreist hebbende, kwam hy in Griekenland, en bracht 'er drie maenden door, Kap. XX: 1-3.

Van daer keerde hy weder naer Macedonien. Van Philippi voer hy met LUCAS naer Troas, alwaer hy eenen doden opwekte. Van daer reisde hy te fcheep, met voornemen om tegen het Paeschfeest te Jerufalem te wezen. Te Mitilenen gekomen zijnde, ontbood hy de opzieneren der Ephefifche Gemeente by zich; tot welken hy eene merkwaerdige reden hield, Kap. XX: 4-38.

De fcheepsreis verder voortzettende, landde hy ten laetften te Cæfareen, Kap. XXI: 1-14.

Van Cæfareen reisde hy naer Jerufalem, Kap. XXI: 15-17.

Op den Pinxterdag, ging hy met vier mannen, eene gelovte gedaen hebbende, in den Tempel, om zijne gaven te laten offeren, Kap. XXI: 18-36.

Eenige Joden van Afia zagen hem in den Tempel, en zich verbeeldende, dat hy eenen Heiden in dat Heiligdom gebracht had; verwekten zy een vervaerlyk oproer.

Dit

Gewone Christen-Jaertelling.

55 Dit gav aenleiding, dat CLAUDIUS LYSIAS, de Overste der Jerusalemmer bezetting, hem gevangen nam, en op den burcht Antonia plaetste, Kap. XXI: 27-36.

De trappen opklimmende, deed hy met verlov van den gemelden Oversten, eene redenvoering tot het volk, om zijn gedrag te verdedigen. Dit verbitterde de ongelovige Joden nog meer. De Overste kwam daerom tot een scherper onderzoek, om te vernemen, wat toch wel zijne misdaed wezen mogt; maer vernemende, dat de gevangene een Romeinsch Burger was, hield hy daervan af, Kap. XXI: 37— XXII: 29.

LYSIAS ontbood de leden van den Joodschen Raed, om de zaek nader te onderzoeken; en PAULUS verantwoordde zich in hunne tegenwoordigheid. Hierdoor ontstond een hevige twist, tusschen de Pharizeeuwen en Sadduceeuwen; zodat de Overste het raedzaem oordeelde, om den Apostel weder in de legerplaets te brengen, Kap. XXII: 30— XXIII: 11.

Het ontdekken van eenen verraderlyken toeleg, op het leven van den Apostel, bewoog den Overste om hem naer Cæsarea, aen den Stadhouder FELIX over te zenden, Kap. XXIII: 12-33.

Gewone Christen-Jaertelling.

55 Vijf dagen daerna, verſchenen de leden van den groten Raed, voor den gemelden Stadhouder, en brachten zware beſchuldigingen tegen PAULUS in. Dan hy verdedigde zich mannelyk, Kap. XXIV: 1-23.

Niet lang daerna, liet FELIX de Stadhouder, den gevangenen PAULUS voor zich brengen, in de tegenwoordigheid van zijne Gemalin DRUSILLA; welke eene Jodin was. Maer de reden van PAULUS, maekte hem verlegen. —— FELIX naer Rome opontboden, liet hy PAULUS in de gevangenis, Kap. XXIV: 24-27.

Toen FESTUS de nieuwe Stadhouder, zijne intrede deed te Jeruſalem, drongen de leden van den groten Raed 'er ſterk op aen, dat de gevangene aen hun zou worden uitgeleverd. Maer de Landvoogd ontbood hen, voor zijnen Rechterſtoel te Cæſarea. —— Zy verſchenen, en brachten zware beſchuldigingen in tegen PAULUS; maer hy verantwoordde zich zeer treffelyk. —— De Stadhouder deed hem daerop den voorſlag, om zich voor het Sanhedrin te Jeruſalem, te verdedigen; maer hy beriep zich op den Keizer, Kap. XXV: 1-11.

Kort daerop kwam Koning HERODES AGRIPPA II, te Cæſareen, om FESTUS met het

Gewone Christen-Jaertelling.

55 het aenvaerden van de Landvoogdy, geluk te wenſchen. —— Hy verklaerde zijne begeerte, om PAULUS te horen. Deze werd voortgebracht, en deed eene uitmuntende verantwoording: waerop de Koning verklaerde, dat de gevangene kon losgelaten worden; zo hy zich niet op den Keizer beroepen had, Kap. XXV: 12— XXVI: 32.

Vervolgens werd PAULUS te ſcheep naer Rome opgezonden. Na eene langduurigen en zeer verdrietige ſcheepsvaert, ſtrandde hy op het eiland Maltha, Kap. XXVII.

56 Op dit eiland heeft hy overwinterd, en voer in het voorjaer naer Italien. Te Puteolen aengeland zijnde, werd hy naer Rome geleid, Kap. XXVIII: 1-15.

Te Rome woonde hy op zich zelven, wordende door eenen Soldaet bewaerd, Kap. XXVII: 16.

Hy predikte den Joden die tot hem kwamen, het Euangelie; by velen met een gewenscht gevolg, Kap. XXVIII: 17-29.

57, 58 In deze zijne gevangenis, bleev de Apostel twee volle jaren, Kap. XXVIII: 30, 31.

VERDEELING.

I. Vooraf gaet eene INLEIDING, door welke de Geschiedschrijver dit zijn tweede Boek, als een vervolg aen het Euangelie vasthecht; en tevens een nader bericht geevt van 's Heilands Hemelvaert; waervan hy in het slot van zijn Euangelie, met een kort woord had melding gemaekt, Kap. I.

א. Eerst geevt LUCAS, den korten inhoud op van zijn eerste Boek; waervan dit het vervolg, of het tweede deel uitmaekt, vs. 1, 2.

ב. Daerop geevt hy een omstandig bericht, van het gene de Heiland geduurende de 40 dagen, welke Hy na zijne opstanding op aerde gebleven is, gedaen heeft; en van zijne hemelvaert, vs. 3-14.

A. Van 's Heilands verrichtingen, geduurende die 40 dagen, spreekt hy vs 3-8.

B. Van zijne Hemelvaert, vs. 9-18.

A. De Hemelvaert zelve, vinden wy vs. 9, en

B. De boodschap der Engelen daeromtrent, vs. 10, 11.

C. Van de bedrijven der Apostelen, tot dat zy de buitengewone gaven van den Heiligen Geest ontvingen, vs. 12-26.

A. Zy keerden weder naer Jerusalem, en volhardden in het gebed, vs. 12-14.

B. Zy verkozen eenen nieuwen Apostel, in de

plaets

plaets van den grouwzamen JUDAS; die verwoedde handen aen zich zelven geslagen had, vs. 15-26.

II. Na de INLEIDING, begint LUCAS zijn geschiedkundig verhael, van het gene de Apostelen, in het oprichten en uitbreiden van CHRISTUS Koningrijk, eerst onder de Joden, en daerna onder de Heidenen, verricht en ondervonden hebben, Kap II—XXVIII.

ℵ. Vooraf bericht hy hoe de Apostelen, volgens 's Heilands belovte, tot hunne gewichtige ambtbediening, met de buitengewone gaven van den HEILIGEN GEEST, zijn bekwaem gemaekt, Kap. II: 1-21.

A. De uitstorting van den HEILIGEN GEEST op de Apostelen, vinden wy vs. 1-4, en

B. Het uitwerksel daervan, vs. 5-21.

A. Het meerder deel der omstanderen stond verbaesd, niet wetende, wat zy 'er van denken zouden, vs. 5-12.

B. Anderen dreven den spot met het werk van den HEILIGEN GEEST; en dit gav PETRUS aenleiding, tot het houden van eene zeer merkwaerdige redenvoering, vs. 13-21.

α. De spotterny zelve vinden wy vs. 13.

β. De redenvoering van Apostel PETRUS, vs. 14-21.

a. Nadat hy den boosaertigen laster der spotteren wederlegd had, vs. 14, 15.

b. Betoogde hy uit de Godspraek van JOEL, dat de uitstorting van den HEILIGEN GEEST reeds overlang, voorspeld ware, vs. 16-21.

ב, De Apostelen, door de buitengewone gaven van den HEILIGEN GEEST, tot hunne hoogwichtige bediening bekwaem gemaekt; hebben het Koningrijk van CHRISTUS gegrondvest, eerst onder de Joden, en daerna onder de Heidenen, Kap. II: 22— XXVIII: 31.

A. Eerst onder de Joden, Kap. II: 22— VIII: 40.

A. Zy begonnen hun werk te Jerusalem, Kap. II: 22— V: 42.

α. De eerste Leerreden van PETRUS had zulk een gezegend uitwerksel, dat 'er 3000 bewogen wierden, om het geloov in JESUS te belijden, Kap. II: 22-47.

a. De Leerreden zelve vinden wy Kap. II: 22-36.

a. Vooraf gaet eene minzame aenspraek, en opwekking tot aendacht, vs. 22ª.

b. Daerop volgt de Leerreden zelve, vs. 22ᵇ-36.

1. Eerst stelt hy den Heer JESUS voor, als dien groten Leeraer, welken MOSE beloovd had, vs. 22ᵇ.

2. Daerna teekent hy het wangedrag der Joden, omtrent dien verhevenen persoon, vs. 23.

3. Vervolgens spreekt hy van 's Heilands verhoging, vs. 24-36. Van

—. Van zijne opwekking uit de doden, vs. 24-32.

/. De zaek zelve, ſtelt hy voor, vs. 24, en

//. Betoogt dezelve, vs. 25-32.

†. Uit de voorzegging van DAVID, vs. 25-31.

††. Uit het getuigenis der genen, die Hem na zijne opſtanding, gezien hebben, vs. 32.

——. Hy voegt 'er 's Heilands verheerlyking aen 's VADERS rechtehand, by, vs. 33-36.

b. Deze Leerreden van Apostel PETRUS, had zeer gezegende uitwerkſelen, vs. 37-47.

a. Het eerſte uitwerkſel, beſtond in eene ſterke aendoening, over het voorſtel van PETRUS, vs. 37.

ß. Hierop volgde het getrouw beſtuur van den Apostel, aen deze bekommerde Joden, vs. 38-41.

1. Hy wees hun den rechten weg aen, om behouden te worden, vs. 38.

2. Vervolgens ruimde hy de zwarigheden uit den weg, welke in hunne gemoederen konden opkomen, vs. 39.

3. Hy voegde 'er nog eenige vermaningen by, met dat gevolg, dat zeer velen

tot het geloov bewogen, en gedoopt wierden, vs. 40, 41.

γ. LUCAS voegt 'er eene aenteekening by, omtrent de bloeiende gesteldheid, der eerste Christen Gemeente, vs. 42-47.

β. Apostel PETRUS hield eene tweede Leerreden te Jerusalem, welke LUCAS beschrijvt; met de aenleiding tot-, en de gevolgen van dezelve, Kap. III: 1— IV: 31.

b. De aenleiding tot deze Leerreden, vinden wy Kap. III: 1-10; zijnde de wonderdadige genezing van eenen wel bekenden bedelaer; die kreupel was van zijne geboorte af aen.

𝔞. De gelegenheid tot dit wonderwerk wordt ons opgegeven, vs. 1-3.

1. Zo ten opzichte van PETRUS en JOANNES, vs. 1.

2. Als met betrekking tot den kreupel geboornen, vs. 2, 3.

𝔟. Het wonderwerk zelve vinden wy, vs. 4-10.

1. De toerusting vs. 4, 5. bestond,

—. In het gedrag der Apostelen, omtrent den kreupelen, vs. 4.

——. In de beantwoording daervan, door den bedelaer, vs. 5.

2. Hierop volgde de uitoeffening van het wonderwerk zelve, vs. 6-10. De

—. De genefing van den kreupelen, vinden wy vs. 6, 7, en

——. De uitwerkfelen daervan, vs 8-10.

b. By het verrichten van dit wonderwerk, deed Apostel PETRUS eene zeer merkwaerdige redenvoering, Kap. III: 11-26.

a. De nadere aenleiding daertoe, vinden wy Kap. III: 11. en

ß. De redenvoering van PETRUS zelve, vs. 12-26.

1. Hier wijst hy, eerst de oorzaek van het gemelde wonderwerk aen, vs. 12-16.

—. Ontkennender wijs leert hy, dat dit wonderwerk, niet door de kracht van hem of zijnen Médeäpostel, verricht ware, vs. 12.

——. Stelligerwijs, fchrijvt hy dit wonderwerk toe, aen het vermogen van CHRISTUS; ten blijke dat Hy waerlyk uit de doden zy opgeftaen, vs. 13-16.

/. Eerst verkondigd hy de opftanding van CHRISTUS, vs. 13-15; en

//. Daerna eigent hy de genezing van den kreupelen bedelaer, aen de kracht van dien opgewekten CHRISTUS toe, vs. 16.

2. Apostel PETRUS voegde 'er eene gemoedelyke vermaning aen de Joden by; dat zy de vergeving van hunne fchreeuwende misdaden, langs den weg van boet-

vaerdigheid zoeken mogten, by den Vader der barmhartigheid, vs. 17-26.

—. PETRUS laet eenige bemoedigende aenmerkingen voorafgaen, om de harten van zijne toehoreren des te meer voor te bereiden, vs. 17, 18.

/. De eerste voorbereidende aenmerking bestond hierin, dat hunne mishandelingen, omtrent den gezegenden JESUS, niet uit opzettelyke boosheid; maer uit onkunde, omtrent de verhevene waerdigheid van zijn' persoon, waren voortgekomen, vs. 17.

//. De tweede aenmerking was ingericht, om de vleeschelyke vooroordeelen, met welke zy tegen JESUS waren ingenomen, uit hunne gemoederen wech te nemen, vs. 18.

—— Daerop volgt de vermaning zelve, vs. 19ᵉ.

———. Welke wijders, door ettelyke drangredenen wordt aengebonden, vs. 19ᵇ-26.

/. De eerste is ontleend uit de komst van de tijden der verkoeling, vs. 19ᵇ.

//. De tweede uit de zending van CHRISTUS, vs. 20, 21.

///. De derde uit de rampzalige gevolgen, welke de Joden te wachten hadden, wanneer zy voortgingen, met

JESUS

JESUS en zijn Euangelie te verfmaden, vs. 22-24.

////. De laetfte van de onderfcheidene weldaden, welken God aen het Joodfche volk bewezen had, vs. 25, 26.

c. Het uitwerkfel van deze redenvoering wordt ons aengewezen, Kap. IV.

a. Dit uitwerkfel was zeer onderfcheiden. Velen van PETRUS toehoreren, werden bewogen tot het geloov, maer de Hoofden van het volk, dermaten verbitterd, dat zy de Apostelen in den Kerker plaetften, vs. 1-4.

b. Des anderen daegs, vergaderde de grote Raed, en de Apostelen werden in het verhoor gebracht, vs. 5-31.

1. De Voorzitter vraegde, door wat kracht, of door welken naem, zy den kreupelen genezen hadden: dat is, van wien zy het vermogen en het bevel ontvangen hadden, om die genezing te verrichten, vs. 5-7.

2. Hierop antwoordde PETRUS, met eenen betamelyken eerbied, en tevens met eene gepaste vrymoedigheid; dat dit wonderwerk gefchied ware, door de kracht van den opgewekten JESUS, den eenigen Zaligmaker van zondaren, vs. 8-12.

—. Eerst verklaerde hy, dat het ge-

melde wonderwerk verricht ware, door het alvermogen van den opgewekten JESUS, vs. 8-10.

——. Daerna predikte hy dien JESUS, aen den Joodschen Raed; als den beloovden MESSIAS, en den eenigen Zaligmaker, vs. 11, 12.

3. Vs. 13-22. verhaelt LUCAS, de verdere handelingen van den Groten Raed; door welke de Oudsten van Israël, duidelyk deden blijken, dat zy de opstanding van CHRISTUS niet konden tegenspreken.

— Vs. 13, 14. vinden wy de verlegenheid van den Joodschen Raed, met deze zaek.

——. Zy gelastten den Apostelen, om niet meer van JESUS en zijne opstanding te spreken, vs. 15-22. Wy onderscheiden 'er vier byzonderheden in.

/. Het buitenstaen der Apostelen, vs. 15.

//. De raedpleging van het Sanhedrin, vs. 16, 17.

///. Het uitspreken van het vonnis, vs. 18, en

////. De tegenbetuiging der Apostelen, vs. 19-22.

4. Vs. 23-31. verhaelt de Euangelist, hoe de Apostelen tot de hunnen zijn

we-

wedergekeerd, en met ernst gebeden hebben.

—. Het wederkeren der Apostelen vinden wy vs. 23.

——. Hun ernstig gebed, vs. 24-30. en

———. De blijkbare verhoring van het zelve, vs. 31.

γ. Hierop laet de Euangelist eene teekening volgen, van het voorbeeldig en lievderijk gedrag der eerste Christenen; offchoon 'er reeds kaf onder dit koorn vermengd ware, Kap. IV: 32— V: 11.

a. De gemelde teekening vinden wy Kap. IV: 32-37.

b. Maer evenwel 'er was reeds kaf onder dit koorn vermengd, Kap. V: 1-11.

α. ANANIAS en zijne Echtgenoot, maekten zich aen een grouwzaem misbedrijv schuldig, vs. 1, 2. en

β. Werden daerover wonderdadig gestraft, vs. 3-11.

1. De wonderdadige strafoeffening vinden wy vs. 3-10.

—. Over ANANIAS, vs. 3-6.

——. Over zijne echtgenoot, vs. 7-10.

2. Het uitwerksel daervan op de menigte, vs. 11.

δ. De Apostelen werden door den Joodschen

Raed, in de gevangenis gezet, maer daeruit wonderdadig verlost, vs. 12-42.

a. De aenleiding daertoe, was de ongemene opgang welken de Apostelen maekten, met hunne leer en wonderen. Daerdoor ontstak de nijd der Joodsche Overheden, vs. 12-17.

b. Zy werden in de gevangenis gezet, en wonderdadig verlost: waerop zy zich voor den Groten Raed, mannelyk verantwoordden, vs. 18-42.

𝔞. Het gevangen nemen der Apostelen vinden wy vs. 18, en

𝔟. Hunne wonderdadige verlossing uit de gevangenis, vs. 19-25.

1. Zy wierden door eenen Engel verlost, en begaven zich aenstonds naer den Tempel, om te prediken, vs. 19-21.

2. Hiervan kreeg de Grote Raed spoedig bericht, vs. 22-25.

𝔠. De Apostelen verantwoordden zich zeer treffelyk, voor den Joodschen Raed, vs. 26-42.

1. De aenleiding was, dat zy, voor het Sanhedrin gebracht wierden, vs. 26.

2. De mannelyke verantwoording zelve vinden wy vs. 27-42.

—. De Voorzitter ondervraegde hen, vs. 27, 28.

Hierop

——. Hierop antwoordden de Apostelen, met eene gepaste vrymoedigheid, dat zy, getuigen zijnde van JESUS opſtanding, en de gavèn van den HEILIGEN GEEST ontvangen hebbende; niet konden nalaten daervan te ſpreken, vs. 29-32.

———. Het verder gedrag van den Joodſchen Raed wordt vs. 33-42. verhaeld.

/. Over het algemeen beraedſlaegden zy, om de Apostelen te doden, vs. 33.

//. GAMALIEL verzette zich, tegen dit voornemen, vs. 34-39.

///. De Apostelen werden gegeesſeld, onder een vernieuwd bevel, om van JESUS te zwijgen; maer volhardden onder dit alles in het prediken, vs. 40-42.

B. De Apostelen predikten vervolgens in Judæa, Samaria en Galilea, Kap. VI: 1—VIII: 40

α. By gelegenheid van eene zware vervolging, hebben de Apostelen Jeruſalem verlaten, Kap. VI: 1— VIII: 4.

a. De aenleiding daertoe, was de marteldood van STEPHANUS, den eerſten Christen Bloedgetuigen, Kap. VI: 1— VII: 60.

a. Deze STEPHANUS, werd by den Joodschen Raed aengeklaegd, als een lasteraer van MOSE en den Tempel, Kap. VI: 1-15.

1. STEPHANUS, werd met zes andere godvruchtige mannen, tot Diaconen aengesteld, Kap. VI: 1-7.

—. De aenleiding daertoe, de morring der Griekschen tegen de Hebreeuwen, vinden wy vs. 1.

——. De aenstelling van STEPHANUS en zijne ambtgenoten, tot Diaconen, vs. 2-6, en

———. De toeneming der Jerusalemsche Gemeente, welke daerop volgde, vs. 7.

2. STEPHANUS, werd by den Joodschen Raed, zwaer beschuldigd, vs. 8-15.

—. De aenleiding daertoe, was eene redentwist van STEPHANUS, met zommige vreemde Joden, vs. 8-10.

——. Dit maekte deze lieden zo verbitterd, dat zy den uitmuntenden man, door valsche getuigen by den Groten Raed; van lasterlyke woorden tegen MOSE en den Tempel, lieten beschuldigen, vs. 11-15.

b. STEPHANUS deed eene zeer merkwaerdige redenvoering, om zich tegen zijne beschuldigers te verantwoorden, Kap. VII: 1-53.

1. Hy

1. Hy wierd door den Hogepriester, gerechtelyk ondervraegd, vs. 1.

2. Op deze gerechtelyke ondervraging, verantwoordde STEPHANUS zich mannelyk, vs. 2-53.

—. Hy begon, met eene zeer vriendelyke en eerbiedige aenspraek, vs. 2^a.

——. Daerop volgde de verantwoording zelve, vs. 2^b-53.

/. Hy bewees, uit ettelyke merkwaerdige gebeurtenissen, dat 'er om de Godlyke gunst te erlangen, en een ervgenaem der beloften te zijn; noch Tempel, noch onderhouding van MOSES wet nodig zy, vs. 2^b-50.

†. De eerste gebeurtenis welke hy herinnerde, was die van ABRAHAM, vs. 2^b-8^a.

⸸. Eerst sprak hy, van ABRAHAMS roeping uit zijn Vaderland, vs. 2^b, 3.

⸸⸸. Daerna verhaelt hy, hoe ABRAHAM Gods bevel, om zijn Vaderland te verlaten, zonder tegenspreken gehoorzaemd hebbe, vs. 4.

⸸⸸⸸. Wijders beschrijvt hy het wedervaren van den Aertsvader in Kanaän, vs. 5-8^a.

‡. God gav hem gene vaste goede-

ren, in het land zijner vreemdelingschap, vs. 5[a].

‡‡. Maer Hy beloovde hem evenwel, dat zijne nazaten het gansche land Kanaän ervelyk bezitten zouden, vs. 5[b]-7.

‡‡‡. God stelde de besnijdenis in, vs. 8[a].

††. Vervolgens spreekt STEPHANUS, van ISAAC, JACOB, en de twaelv Patriarchen, vs. 8[b].

†††. Wijders redeneerd STEPHANUS, uit Gods zeer byzondere voorzorg, omtrent JOSEPH, vs. 9-16.

⊥. Hy herinnerde zijnen toehoreren de vernedering van JOSEPH, vs. 9.

⊥⊥. Daerna sprak hy van JOSEPHS zonderlinge verhoging; vooral ten aenzien der gevolgen, voor JACOB en zijn huis, vs. 10-16.

‡. De verhoging van JOSEPH zelve, vinden wy vs. 10.

‡‡. Deze verhoging bracht zeer veel voordeel toe, aen JACOB, en zijn huis, vs. 11-16.

+. De aenleiding daertoe was een zeer zware hongersnood; die volgens JOSEPHS voorzegging, allerwegen ontstond, vs. 11.

De

++. De voordeelige gevolgen van JOSEPHS verhoging, voor JACOB en zijn huisgezin, vinden wy vs. 12-16.

§. JACOB zond zijne zonen één en andermael naer Egypten, om koorn te kopen; en by de tweede reis, maekte JOSEPH zich aen zijne broederen bekend, vs. 12, 13.

§§. Dit baende den weg, dat JACOB en zijn huisgezin, zich met 'er woon, naer Egypten begaven, vs. 14-16.

*. JACOB maekte de nodige schikkingen, om zijn geslacht naer Egypten over te brengen, vs. 14.

**. JACOB begav zich, met zijn gansche huisgezin naer Egypten; alwaer hy, met alle de Patriarchen gestorven is, vs. 15, 16.

††††. Een vierde bewijs, ter wederlegging van den laster zijner vyanden, ontleende STEPHANUS; uit de verbasende vermenigvuldiging, en onmenschelyke verdrukking der Israëliten in Egypten, vs. 17-19.

‡. De zeer zonderlinge vermenigvuldiging van ABRAHAMS zaed, in Egypten, vinden wy vs. 17. en

‡‡. De geweldige mishandelingen, welke hun in dat zelvde land, werden aengedaen, vs. 18, 19.

†††††. Vs. 20-41. ſpreekt STEPHANUS, ter wederlegging van den laster zijner vyanden, zeer uitvoerig en met eene byzondere hoogachting van MOSE: om de leden van het Sanhedrin, en alle zijne toehoreren te doen opmerken, dat hy valſchelyk beſchuldigd was, als een lasteraer van dien groten Propheet.

Men kan het leven van MOSE, die 120 jaren bereikt had, zeer voegzaem verdeelen, in drie gelyke tijdperken, elk van 40 jaren.

‡. De eerſte 40 jaren, bracht hy door aen het hov van den Egyptiſchen Koning; alwaer hy op eene zeer merkwaerdige wijs, uit het water getogen zijnde, vorstelyk opgevoed; en tot de hoogſte eerambten verheven werd, vs. 20-22.

‡. In zijne tedere jeugd, werd hy op eene zeer merkwaerdige wijs, by het leven bewaerd, vs. 20, 21, en

Ver-

‡‡. Vervolgens, aen het hov van den Egyptischen Koning, vorstelyk opgevoed, vs. 22.

‡‡. Geduurende de 40 volgende jaren, verkeerde MOSE als balling, in het land der Midianiten, vs. 23-29.

‡. STEPHANUS herinnerde zijnen toehoreren, hoe MOSE alle aerdsche voorrechten, aen het hov van PHARAO, verlaten hebbe; om de zaek van zijne onderdrukte broederen op zich te nemen, vs. 23.

‡‡. De Redenaer voegde'er by, dat MOSE door zijne broederen verworpen, en daerdoor genoodzaekt werd; om als een balling om te zwerven, vs. 24-29.

+. De aenleiding tot deze vlucht, was tweederlei, vs. 24-28.

§. De eerste vinden wy vs. 24, 25.

§§. De tweede en nadere, vs. 26-28.

++. Daerop volgde de ballingschap zelve, vs. 29.

‡‡‡. Geduurende het derde tijdvak van zijn leven, is MOSE de leidsman van Israël geweest, op hunne reis

uit Egypten, naer het gezegend Kanaän, vs. 30-41.

‡. STEPHANUS herinnerde zijnen toehoreren, hoe MOSE van den hogen God zelven, door eene onmiddelyke aenfpraek geroepen zy, om Israël uit de geweldige dienstbaerheid van Egypten te verlosfen, en naer Kanaän henen te leiden, vs. 30-35.

+ De HEER verfcheen aen MOSE, om hem tot Israëls Verlosfer, op eene plechtige wijs, te volmachtigen, vs. 30-34.

§. Het gene MOSE gezien heeft, vinden wy vs. 30, en

§§. Het gene hy gehoord heeft, vs. 31-34.

++. Hieruit trok STEPHANUS dit wettig befluit; dat MOSE door God zelven, tot Israëls Verlosfer, ftatelyk geroepen zy, vs. 35.

‡‡. STEPHANUS voegde 'er by; dat MOSE het volk van Israël, door eene zeldzame aeneenfchakeling van verbafende wonderen, uit de dienstbaerheid van Egypten, verlost heeft, vs. 36, en

‡‡‡. Dat hy de komst van den MES-

SIAS, als dien groten Leeraer der gerechtigheid; by wiens openbaring, zijn gezach een einde nemen zoude, voorſpeld hebbe, vs. 37.

‡‡‡. Eindelyk ſtelde hy zijnen toehoreren voor: hoe MOSE de wetten, welke hy op Sinai onmiddelyk van God ontvangen had, aen Israël voorſchreev; en hoe die onbuigzame Natie zich ten zelvden tijd, aen de plompſte zoort van afgodery ſchuldig maekte, vs. 38-41.

††††††. Vs. 42, 43. ſpreekt STEPHANUS, van de geduchte ſtraffen, met welken God de afgodery der Israëliten, gewroken heeft.

‡. Hy ſtelde de rechtvaerdige ſtraf van Israëls afgodery, voor vs. 42ª, en

‡‡. Beriep zich ten betoge daervan, op het Prophetisch woord, vs. 42ᵇ, 43.

†††††††. Eindelyk bewijst STEPHANUS, dat hy gene lasterlyke woorden tegen den Tempel geſproken had, vs. 44-50.

‡. Hy erkent dat de Tabernakel,

volgens Gods uitdrukkelyk voorschrivt, zy opgericht, vs. 44, 45.

‡‡. Hy herinnerde zijnen toehoreren, dat SALOMO onder de Godlyke goedkeuring, den Tempel gebouwd hadde, vs. 46-49.

‡. Koning DAVID verlangde, om eenen vasten en onbeweegbaren Tempel te bouwen; maer het werd hem niet vergund, vs. 46.

‡‡. SALOMO bouwde den Tempel, vs. 47.

‡‡‡. Maer zulk een Tempel was voor den HEER, en zijnen dienst niet noodzakelyk, vs. 48-50. Dit betoogt STEPHANUS met twee bewijzen.

+. Het eerste is ontleend, uit Gods oneindige natuur, en alomtegenwoordigheid, vs. 48[a]. en

++. Het ander uit de Godspraek van JESAIA, vs. 42[b]-50.

//. Vervolgens ging de Redenaer ter toepassing over: waerin hy den leden van den Groten Raed der Joden, onder het oog bracht; dat zy en hunne Vaders zelve, aen dat gene schuldig stonden, het welk zy hem te laste lei-

leiden; door lasterlyke daden te bedrijven, tegen MOSE en andere heilige mannen, zo wel als tegen de Wet zelve, vs. 51-53.

t. Deze Redenvoering had den Marteldood van STEPHANUS, ten gevolge, vs. 54-60.

1. De woede zijner vyanden, verhinderde hem verder voorttegaen, vs. 54.

2. Hy werd met een zeer zeldzaem gezicht, ter zijner bemoediging, verwaerdigd, vs. 55, 56.

—. Het zeldzaem gezicht zelve, vinden wy vs. 55.

——. Daerdoor was STEPHANUS dermaten verrukt, dat hy niet kon nalaten, daervan te ſpreken, vs. 56.

3. Daerop volgde de marteldood van dezen eerſten Bloedgetuigen, vs. 57-60.

b. Uit den marteldood van STEPHANUS, ontſtond eene zware vervolging; en dat gav aenleiding, dat de Apostelen Jeruſalem verlaten hebben, Kap VIII: 1-4.

a. Van deze vervolging, ſpreekt LUCAS vs. 1-3, en

b. Van de daerop gevolgde verſtrooijing der Apostelen, en andere Christenen, vs. 4.

β. De Apostelen predikten het Euangelie te Samaria, en in het land der Philiſtijnen, Kap. VIII: 5-40.

a. Het Euangelie werd in Samaria gepredikt, vs. 5-25.

α. Eerst door PHILIPPUS alleen, vs. 5-13.

1. Zijne prediking zelve, vinden wy vs 5.

2. De vrucht van zijne prediking, wordt beschreven, vs. 6-13.

—. In het algemeen, vs. 6-8.

——. In het byzonder, met opzicht tot eenen zekeren SIMON, vs. 9-13.

β. Het werk van PHILIPPUS, werd door de Apostelen bevestigd, vs. 14-25.

1. PETRUS en JOANNES, kwamen te Samaria, vs. 14.

2. Het gene zy daer verrichtten, vinden wy vs. 15-24.

—. Zy deelden den Heiligen Geest, aen de Gemeente mede, vs. 15-17.

——. Zy wederstonden, den meermalen gemelden SIMON, vs. 18-24.

3. Het gene zy, in hun wederkeren verrichtten; wordt aengeteekend vs. 25.

b. Ook werd het Euangelie door PHILIPPUS, in het land der Philistijnen gepredikt, vs. 26-40.

α. Hy bekeerde eenen Æthiopiër, op den weg tusschen Jerusalem en Gaza, vs. 26-38.

1. Hy werd daertoe aengespoord, door eene Openbaring, vs. 26.

2. De

2. De verrichting van PHILIPPUS, vinden wy vs. 27-38.

—. De aenleiding tot het werk, wordt ons aengeteekend, vs. 27, 28.

——. PHILIPPUS tradt met den Moorman, in onderhandeling; en maekte hem tot eenen Christen, vs. 29-39.

/. De Euangelist onderwees hem, vs. 29-35.

//. Hy doopte den Kamerling, vs. 36-38.

b. Hy werd den Ætheopiër, op eene wonderdadige wijs onttrokken, vs. 39, 40.

1. Het wonderdadig vertrek van PHILIPPUS, vinden wy vs. 39, en

2. Zijn verder wedervaren, vs. 40.

B. Kap. IX-XXVIII. verhaelt LUCAS, hoe de Euangelieleer door de Apostelen, ook onder de Heidenen zy uitgebreid.

A. De voorbereiding daertoe, wordt gemaekt door de bekeering, en roeping van SAULUS. Eerst verhaelt daerom de Euangelist, hoe SAULUS tot eenen Apostel geroepen zy; en die heerlyke bediening werkelyk aenvaerd hebbe, Kap. IX: 1-30.

α. De roeping van SAULUS, tòt- en zijne bevestiging in het Apostelambt, vinden wy vs. 1-19[a].

a. Zijne roeping wordt verhaeld vs. 1-9.

a. Vooraf gaet eene beschrijving van zijne

natuurlyke vyandschap, tegen het Euangelie, vs. 1, 2.

B. Hy werd op het alleronverwachtst, in zijne woede gestuit, vs. 3-9.

1. De middelen van welke de HEER zich bediende, tot de bekeering en roeping van SAULUS; vinden wy vs. 3-6.

—. Het eene middel was zichtbaer, vs. 3.

——. Het andere middel was hoorbaer, vs. 4-6.

2. De uitwerkselen van deze dingen, op SAULUS en zijne reisgenoten; vinden wy vs. 7-9.

—. Op het gezelschap van SAULUS, vs. 7.

——. Op SAULUS zelven, vs. 8, 9.

b. SAULUS werd in het Apostelampt bevestigd, vs. 10-19[b].

a. De HEER gav eenen zekeren ANANIAS last, om SAULUS het gezicht te herstellen, vs. 10-16.

1. Dit bevel vinden wy vs. 10-12.

2. Omdat ANANIAS zwarigheid maekte, werd dit bevel nader aengebonden, vs. 13-16.

B. ANANIAS dus nader bemoedigd, volbracht het bevel van den verhoogden Heiland, vs. 17-19[a].

1. De uitvoering van den last zelven, vinden wy vs. 17, en

2. Het

2. Het gevolg daervan, vs. 18, 19ª.

β. Vervolgens verhaelt de Euangelist, hoe SAULUS de Apostolische bediening, aenvaerd hebbe, vs. 19ᵇ-30.

a. Hy begon zijn werk aenstonds te Damascus, vs. 19ᵇ-22.

b. Het gene SAULUS verder te Damascus wedervaren is, vinden wy vs. 23-25.

c. Het gene SAULUS wijders te Jerusalem verricht, en ondervonden heeft; wordt aengeteekend vs. 26-30.

B. Wijders geevt de Euangelist een omstandig bericht, omtrent de uitbreiding van het Euangelie, onder de Heidenen, Kap. IX: 31—XXVIII.

a. Eerst door PETRUS, Kap. IX: 31—XI: 18.

a. Vooraf geevt LUCAS: eene algemene beschrijving, van den gezegenden bloeistaet der Gemeente, in het Joodsche land, Kap. IX: 31.

b. Vervolgens, worden de verrichtingen van den Apostel PETRUS, opgegeven, Kap. IX: 32—XI: 18.

a. Hy verrichte te Lydda, een aenmerkelyk wonderwerk, Kap. IX: 32-35.

1. Zijne aenkomst te Lydda, vinden wy vs. 32.

2. Het wonderwerk het welk hy aldaer verrichtte, vs. 33, 34, en

3 Het uitwerkfel daervan, vs. 35.

b. Te Joppe, deed hy ook een verbazend wonderwerk, vs. 36-43.

1. Het wonderwerk zelve, wordt befchreven vs. 36-41.

2. Het uitwerkfel van dit wonderwerk, vinden wy vs. 42, 43.

c. Te Cæfareen, bracht PETRUS eenen Romeinfchen Hoofdman, tot het geloov; en deze is de eerfte Heiden geweest, die tot het Christendom bekeerd werd, Kap. X: 1— XI: 18.

1. De bekeering van dezen Hoofdman, wordt zeer omftandig befchreven, Kap. X.

—. De Hoofdman door eene Godlyke Openbaring aengefpoord, zond naer Joppe, en verzogt PETRUS by hem te komen; ten einde hem het Euangelie te prediken, Kap. X: 1-23.

/. De Hoofdman werd door eene Openbaring aengefpoord, om PETRUS tot zich te ontbieden, vs. 1-8.

†. Vooraf gaet, eene befchryving van d en gemelden perfoon, en zijn beminnelyk karakter, vs. 1, 2.

††. Hy kreeg eene Godlyke Openbaring, om PETRUS te ontbieden, vs. 3-6, en

†††. Zond

†††. Zond aenstonds tot den Apostel, vs. 7, 8.

//. PETRUS kreeg ook een Godlyk bevel, om aen het verzoek van CORNELIUS te voldoen, vs. 9-23.

†. Dat Godlyk bevel, wordt zeer uitvoerig aengeteekend, vs. 9-20.

⸸. De omstandigheden van tijd en plaets, vinden wy vs. 9, 10, en

⸸⸸. Het Godlyk bevel zelvs, vs. 11-20. Het wierd PETRUS bekend gemaekt:

‡. door een zeer merkwaerdig gezicht, vs. 11-16; en vermits de Apostel, de mening van dit gezicht niet begreep;

‡‡. wierd 'er door eene ingeving van den Geest, eene nadere verklaring bygevoegd, vs. 17-20.

††. De Apostel gehoorzaemde dit Godlyk bevel, en vertrok met de afgezondenen van CORNELIUS, vs. 21-23.

——. PETRUS kwam tot CORNELIUS, predikte hem het Euangelie, en bekeerde hem tot het geloov, vs. 24-48.

/. De Apostel werd door CORNELIUS en de zijnen, eerbiedig ontvangen, vs. 24-27.

//. PETRUS predikte dezen Hoofdman, en die by hem vergaderd waren, het

Euangelie, met een gezegend gevolg, vs. 28-48.

†. Vooraf gaven de Apostel en de Hoofdman, elkanderen bericht van de Openbaringen, met welken zy verwaerdigd waren, vs. 28-33.

††. Vervolgens predikte PETRUS het Euangelie, vs. 34-48.

‡. De prediking zelve, vinden wy vs. 34-43.

‡ De Apostel verklaerde, dat nu alle onderscheid van volk en volk, was wechgenomen, vs. 34, 35.

‡‡. Hy betuigde: dat JESUS uit de dooden was opgestaen, en verhoogd tot eenen Richter over allen, vs. 36-42.

‡‡‡. Hy bewees: dat JESUS de Zaligmaker van zondaren, ware, vs. 43.

‡‡. De gevolgen van PETRUS Euangeliepredking, worden ons aengeweezen, vs. 44-48.

‡. CORNELIUS ontving met zijn gezelschap, de buitengewone gaven van den HEILIGEN GEEST, vs. 44-46.

‡‡. Daerop werden zy gedoopt, vs. 47, 48.

2. De uitwerkselen der bekeering van CORNELIUS, vinden wy Kap. XI: 1-18.

Het

—. Het kwam de Christenen te Jerusalem, die uit de Joden waren, zo vreemd voor; dat PETRUS zich met de Heidenen had ingelaten, dat zy daer over by zijn wederkeeren, met hem twistten, vs. 1-3.

——. PETRUS verdedigde zijn gehouden gedrag, tot volle overtuiging, vs. 4-18.

/. Zijne verdediging zelve, vinden wy vs. 9-16. Hy verhaelde:

†. Hoe hy deze zaek op eene Godlyke Openbaring, ondernomen had, vs. 4-14.

††. Hoe de buitengewone gaven van den Heiligen Geest, onder zijne prediking, aen de Heidenen waren medegedeeld, vs. 15-17.

//. Door deze verdediging van PETRUS, werden de anderen bewogen, om zijn gedrag goed te keuren, vs. 18.

β Wijders verhaelt LUCAS, hoe het Euangelie door PAULUS en BARNABAS gepredikt zy, Kap. XI: 19— XV: 35.

a. Eerst te Antiochien, eene Stad in Syrien, Kap. XI: 19— XII: 24.

a. BARNABAS aldaer gekomen zijnde, versterkte de Discipelen die toen voor het eerst, Christenen genaemd wierden, Kap. XI: 19-26.

1. De aenleiding daertoe, vinden wy vs. 19-21.

2. BARNABAS wierd door de Jerusalemsche Gemeente, naer Antiochien gezonden, om aldaer het Euangelie te prediken: het welk hy eerst alleen, en vervolgens in gezelschap van PAULUS; met een uitnemend gevolg verrichtte, vs. 22-26.

—. Eerst predikte hy alleen te Antiochien, vs. 22-24.

——. Vervolgens, een geheel jaer met PAULUS te zamen; en toen werden de belijders van JESUS naem, voor de eerste mael, CHRISTENEN geheten, vs. 25, 26.

II. Terwijl de Gemeente des HEEREN, te Antiochien, onder den dienst van PAULUS en BARNABAS, kennelyk bloeide; geraekten de Christenen in Judæa, in zeer grote zwarigheden, Kap. XI: 27— XII: 24.

1. De eerste was een zeer zware hongersnood, voornamelyk in Judæa, Kap. XI: 27-30.

—. Deze hongersnood, werd door eenen Propheet te Antiochien, voorspeld, Kap. XI: 27, 28.

——. Om de behoevtige Christenen in Judæa, te gemoet te komen, werden 'er te Antiochien, eenige lievdegaven verzameld; en door PAULUS en BAR-

NA-

NABAS, naer Jerusalem gezonden, vs. 29, 30.

2. De andere zwarigheid, was eene geweldige vervolging, welke de Koning HERODES AGRIPPA aenrichtte, Kap. XII: 1-24.

—. Deze vervolging wordt beschreven, vs. 1-19.

/. In het gemeen vs. 1.

//. Meer in het byzonder, vs. 2-19.

†. Ten aenzien van den Apostel JACOBUS, die gedood werd, vs. 2.

††. Met opzicht tot den Apostel PETRUS, vs. 3-19.

⊥. Hy wierd in de gevangenis gezet, vs. 3-5ᵃ.

‡. Vooraf, werd de beweegreden opgegeven, welke den Koning HERODES daertoe aenzette, vs. 3.

‡‡. Daerna werd de gevangenis van den Apostel, zelve beschreven, vs. 4, 5ᵃ.

⊥⊥. Dan, PETRUS werd wonderdadig verlost, vs. 5ᵇ-19.

‡. De wonderdadige verlossing zelve, vinden wy vs. 5ᵇ-10.

+. De Gemeente bad voor den Apostel, vs. 5ᵇ.

++. Dit gebed werd blijkbaer verhoord, vs. 6-10.

‡‡. De gevolgen van deze wonderdadige verlossing, worden aengeteekend, vs. 11-19.

+. Ten aenzien van PETRUS, vs. 11-17.

§. Hy dankte God hartelyk, voor zijne verlossing, vs. 11.

§§. Hy maekte Gods grote daden, aen den Christenen bekend; die het in het eerst niet geloven wilden, vs. 12-17ª.

§§§. Hy vluchtte uit Jerusalem, omdat hy zich aldaer, niet veilig achtte, vs. 17ᵇ.

++. De gevolgen van PETRUS wonderdadige verlossing, by de Krijgsknechten, en den Koning HERODES; vinden wy vs. 18, 19.

§. By de Krijgsknechten, vs. 18.

§§. By den Koning HERODES, vs. 19.

——. HERODES die de gemelde vervolging had aengericht, werd zichtbaer en voorbeeldig gestraft, vs. 20-24.

/. De gelegenheid tot zijnen rampzaligen dood, vinden wy vs. 20-22, en

//. Zijn treurig uiteinde zelvs, vs. 23.

Da-

///. Deze geduchte ſtraf van den trotſchen HERODES, had een heuchlyk gevolg, voor Gods Gemeente, vs. 24.

b. Vervolgens hebben PAULUS en BARNABAS, op vele plaetſen van klein Aſia, gepredikt, Kap. XII: 25— XV: 35.

a. Hunne zending tot dezen tocht, vinden wy Kap. XII: 25— XIII: 30.

1. Zy keerden van hunnen uitſtap naer Jeruſalem, te Antiochien weder, Kap. XII: 25.

2. Zy werden door de Gemeente aldaer, op Gods bevel, naer klein Aſien gezonden, Kap. XIII: 1-3.

b. Het gene PAULUS en BARNABAS, op dezen tocht verricht hebben, werd omſtandig in de merkwaerdige byzonderheden aengeteekend, Kap. XIII: 4— XV: 35.

1. Op het eiland Cyprus, Kap. XIII: 4-12.

—. Hunne reis derwaerds, vinden wy vs. 4, en

——. Hunne verrichtingen aldaer, vs. 5-12.

/. Te Salamis predikten zy, in de Synagoge der Joden, vs. 5.

//. Te Paphos, vs. 6-12.

†. Hunne aenkomst aldaer, beſchrijvt LUCAS vs. 6, en

††. De zeer merkwaerdige ontmoeting, welke zy hadden, vs. 6ᵇ-12.

‡. Een zeker Tovenaer verzette zich vuilaertig tegen hunne pogingen, vs. 6ᵇ-8.

‡‡. Dan hy werd door eene wonderdadige ſtraf, beſchaemd gemaekt, vs. 9-11.

‡‡‡. Dit had ten gevolge, dat de Romeinſche Stadhouder tot het geloov, bewogen werd, vs. 12.

2. De Euängeliepredikers, begaven zich van Cyprus, naer Antiochien, in Piſidien, Kap. XIII: 13-49.

—. Hunne reis derwaerds, vinden wy vs. 13, 14ª, en

——. Hunne verrichtingen aldaer, vs. 14ᵇ-52.

/. PAULUS deed eene zeer merkwaerdige redenvoering in de Synagoge, vs. 14ᵇ-43.

†. De aenleiding daertoe, wordt ons aengeteekend, vs. 14ᵇ, 15.

††. Hierop volgt de redenvoering zelve, vs. 16-43.

‡. Hy begon met eene zeer gepaste aenſpraek, vs. 16.

‡‡. De redenvoering zelve, vs. 17-41. behelst drie hoofddeelen:

Eerst

‡. Eerst toonde de Apostel den Joden aen, die thans in de Synagoge vergaderd waren, hoe God van tijd tot tijd, en langs verfchillende trappen, den weg gebaent had om zijne grote belovte; rakende de komst van den MESSIAS, te vervullen, vs. 17-25.

✝. Hy begon met de aenneming van Israël, tot het volk van Gods byzonder eigendom, en hunne verlosfing uit Egyptens dienstbaerheid, vs. 17-19.

✝✝. Wijders fprak hy van den tijd der Richteren, vs. 20.

✝✝✝. Daerna van de Koningen SAUL, en DAVID, vs. 21, 22.

✝✝✝✝. Eindelyk bracht hy hun onder het oog, dat zy het voorrecht genoten, van te leven onder den dag der vervulling, vs. 23-25.

‡‡. In het tweede deel dezer redenvoering, betoogde de Apostel, dat de belovte, welke de getrouwe God omtrent den MESSIAS gedaen had; nu werkelyk en volkomen in JESUS *van Nazareth*, vervuld ware, vs. 26-37.

✝. Hy begon dit ftuk, met eene nieuwe aenfpraek aen zijne toehoreren, vs. 26.

++. Daerop volgde, het gemelde betoog zelvs, vs. 27-37.

§. Eerst leerde hy in het algemeen, dat den Heer JESUS al dat gene was overgekomen; het welk de Propheten van den MESSIAS, voorſpeld hadden, vs. 27.

§§. Deze algemene ſtelling breid de Apostel, in de byzonderheden, nader uit, vs. 28-31.

,. Dat JESUS onſchuldig ter dood veroordeeld zy, vs. 28.

,,. Dat Hy is begraven, vs. 29.

,,,. Dat Hy uit de doden is opgeſtaen, vs. 30, en

,,,,. Dat deze zijne opſtanding, door vele getuigen bevestigd zy, vs. 31.

§§§. Het gene de Apostel tot dus ver geſteld had, gaet hy vervolgens betogen, vs. 32-37.

,. De algemene ſtelling, dat JESUS de beloovde MESSIAS zy, dringt hy nader aen, vs. 32.

,,. Hierop volgen de bewijzen, ter bevestiging van de voorgeſtelde byzonderheden, vs. 33-37.

Dat

*. Dat JESUS onschuldig gedood was, betoogd hy vs. 33.

**. Dat JESUS, uit de doden zy opgestaen, wordt betoogd, vs. 34-37.

אא. Het eerste bewijs is ontleend uit Jes. LV: 3, vs. 34, en

בב. Het tweede uit Ps. XVI: 10, vs. 35-37.

‡‡‡. In het derde deel dezer redenvoering, stelde de Apostel den Heer JESUS voor, als den algenoegzamen, en gewilligen Zaligmaker van verlorene zondaren, vs. 38-41.

+. Dit voorstel zelve vinden wy vs. 38, 39, en

++. Den naderen aendrang daervan, vs. 40, 41.

†††. Deze redenvoering had zeer verschillende uitwerkselen, vs. 42, 43.

//. Acht dagen later, hield PAULUS eene tweede redenvoering, vs. 44-49.

†. Deze Leerreden zelve, vinden wy vs. 44.

††. De uitwerksels, waren by deze grote vergadering, van zulk eene ver-

ſchillende denkenswijs, zeer onderſcheiden, vs. 45-49.

⸸. Het grootſte gros der Joden en Jodengenoten, verhardde zich dermaten in het ongeloov; dat de Apostelen beſloten, zich van nu af, met het Euangelie der verzoening, tot de Heidenen te wenden, vs. 45-47.

⸸⸸. By de Heidenen had de Leerreden van PAULUS veel betere uitwerkſelen, vs. 48, 49.

3. Van Antiochien in Piſidien begaven zich PAULUS en BARNABAS, naer Iconien, Kap. XIII: 50— XIV: 6.

—. De aenleiding daertoe, vinden wy Kap. XIII: 50-52.

——. De verrichtingen van PAULUS en BARNABAS, te Iconien, worden beſchreven, Kap. XIV: 1-6.

/. Hier predikten zy met dit gevolg, dat vele Joden en Heidenen geloovden, vs. 1.

//. Maer de ongelovige Joden verwekten, een ſchromelyk oproer; het welk aenleiding gav, dat de Kruisgezanten den wijk namen, naer de andere ſteden van Lycaonien, vs. 2-6.

De

4. De verrichtingen, en het wedervaren van PAULUS en BARNABAS, in twee andere steden van Lycaonien, vinden wy Kap. XIV: 9-20.

—. Te Lystren, vs. 7-20a.

/. Eerst werden hunne verrichtingen beschreven, vs. 7-10, bestaende

†. In het prediken van het Euangelie, vs. 7, en

††. In het doen van een zeer merkwaerdig wonderwerk, vs. 8-10.

//. Daerna, wordt het wedervaren der Apostelen verhaeld, vs. 11-20a.

†. De uitwerking van dit wonderwerk, op de gemoederen der inwoneren van Lystren, bestond daerin, dat zy PAULUS en BARNABAS, voor Godheden aenzagen, vs. 11, 12.

††. Deze Heidenen wilden den Kruisgezanten, Godsdienstige eer bewijzen, vs. 13.

†††. Dan zy wezen deze hulde van de hand, en deden eene gepaste redenvoering, vs. 14-20a.

‡. Zy wezen deze hulde van de hand, vs. 14.

‡‡. Zy deden eene zeer gepaste redenvoering, vs. 15-20a.

†. De redenvoering zelve, vinden wy vs. 15-17.

††. De uitwerkfels dezer redenvoering, werden aengewezen, vs. 18-20[a].

——. Van Lystren, kwamen de Apostelen te Derben, vs. 20[b].

5. Eindelyk namen de Kruisgezanten, de te rug reis aen, naer Antiochien in Syrien, door alle de voorheen bezochte plaetzen, Kap. XIV: 21— XV: 35.

—. De te rug reis der Apostelen, naer het Syriesch Antiochien, van waer zy gezonden waren; vinden wy Kap. XIV: 21-26.

/. Eerst reisden zy terug van Derben, naer de drie fteden Lystren, Iconien, en Antiochien in Pifidien, vs. 21-23.

†. Deze te rug reis zelve, vinden wy vs. 21, en

††. De verrichtingen der Apostelen, in de gemelde fteden, vs. 22, 23.

//. Vervolgens, namen de Apostelen hunne verdere te rug reis aen, naer het Syrisch Antiochien, vs. 24-26.

——. De verrichtingen van PAULUS en BARNABAS, in het Syrisch Antiochien, worden ons befchreven, Kap. XIV: 27— XV: 35.

Zy

/. Zy deden verslag van hun werk, en bleven 'er eenen geruimen tijd, Kap. XIV: 27, 28.

//. Er werd een grote twist beslischt, in de Gemeente te Antiochien in Syrien, ontstaen, Kap. XV: 1-35.

†. De twist zelve wordt ons beschreven, vs. 1, 2ª.

⸸. De aenleiding vinden wy, vs. 1, en

⸸⸸. De twist zelve, vs. 2ª.

††. De beslisching van dien twist, wordt verhaeld, vs. 2ᵇ-35.

⸸. De Gemeente van Antiochien zond PAULUS en BARNABAS, in gezantschap naer Jerusalem; om de gedachten der Apostelen en Ouderlingen aldaer, over dat geschil in te nemen, Kap. XV: 2ᵇ-5.

⸸⸸. De twistvraeg werd te Jerusalem beslischt, vs 6-35.

‡. Daertoe werd eene bepaling gemaekt, vs. 6-29.

✝. De handelingen over deze zaek, worden beschreven, vs. 6-21.

§. De vergadering der Apostelen en Ouderlingen, werd gespannen, vs. 6.

§§. De handelingen van deze vergadering, vinden wy vs. 7-21.

*. De onredelykheid van den eisch der Joodsgezinde Christenen, die de bekeerde Heidenen ook aen de besnijdenis en de plechtigheden van MOSES wet onderwerpen wilden; werd aengewezen, vs. 7-12.

,. Zo door PETRUS, vs. 7-11.

,,. Als door PAULUS en BARNABAS, vs. 12.

**. Het besluit werd opgemaekt, vs. 13-21.

,. Apostel JACOBUS betoogde: dat het voorstel van PETRUS, met het Prophetisch woord, overéénstemde, vs. 13-18, en

,,. Wees daerop aen, wat 'er thans te doen ware, vs. 19-21.

++. De uitspraek der vergadering, vinden wy, vs. 22-29. Er werd vastgesteld,

*. Dat 'er een gezantschap naer Antiochien, zou afgevaerdigd worden, vs. 22, en

**. Dat men de uitspraek der Vergadering, schrivtelyk zoude mede geven, vs. 23-29.

Deze

‡‡. Deze bepaling werd overgebracht, naer Antiochien, vs. 30-35.

+. Eerst, wordt de zaek op zich zelve voorgesteld, vs. 30-32.

++. Daerna, wordt het gevolg aengewezen, vs. 33-35.

γ. PAULUS deed vervolgens, alleen eenen tocht, in de landen der Heidenen, Kap. XV: 36— XVIII: 22.

Deze tocht begon, en eindigde weder te Antiochien, in Syrien.

a. PAULUS maekte schikking, om wederom met BARNABAS te reisen; maer dit voornemen werd verydeld, vs. 36-40.

b. PAULUS nam zonder BARNABAS, de reis aen, naer verscheidene plaetzen van klein Asia, Kap. XV: 41— XVIII: 22.

a. Hy zette zijne reis voort, tot aen Corinthus toe, Kap. XV: 41— XVIII: 17.

1. Eerst, reisde hy, te land in Asia, tot Troas toe, Kap. XV: 41— XVI: 8.

—. Eerst, trok hy, door Syrien en Cilicien, Kap. XV: 41.

——. Vervolgens trok hy, door Derben en Lystren, beide steden in Lycaonien, Kap. XVI: 1-5.

/. Hier nam hy TIMOTHEUS, na dat hy hem had laten besnijden, mede tot eenen reisgenoot, vs. 1-3.

//. En berichtte, den Christenen uit de Heidenen, wat 'er te Jerusalem, ten hunnen aenzien, omtrent de besnijdenis en andere plechtigheden van MOSES wet, was vastgesteld, vs. 4, 5.

———. Wijders trok hy door tot Troas, vs. 6-8.

2. Van Troas begav zich de Apostel, met zijn gezelschap te scheep naer Europa, reisende tot Corinthen toe, Kap. XVI: 9— XVIII: 17.

—. De aenleiding tot dezen overtocht naer Europa, vinden wy vs. 9, 10.

——. Hierop wordt de reis door Europa, en het gene op dezelve is voorgevallen, omstandig beschreven, Kap. XVI: 11— XVIII: 17.

/. Eerst kwamen zy te Philippi, Kap. XVI: 11-40.

†. Hunne reis derwaerds, vinden wy, vs. 11, 12.

††. Hunne verrichtingen te Philippi, worden omstandig aengeteekend, vs. 13-40.

‡. Eene zekere LYDIA, werd door hunne prediking, bekeerd, vs. 13-15.

‡‡. De Apostel geraekte kort daerna, in grote ongelegenheid, vs. 16-40.

‡. De aenleiding daertoe, was dat hy

hy eenen waerzeggende geest uitdreev, uit eene dienstmaegd, vs. 16-19.

‡‡. Dit baende den weg, dat hy met SILAS, in de gevangenis geworpen wierd, vs. 20-24.

‡‡‡. PAULUS en SILAS, werden door een wonderwerk, uit deze gevangenis verlost, vs. 25-40.

✠. De wonderdadige verlosſing zelve, vinden wy vs. 25, 26, en

✠✠. De gevolgen daervan, vs. 27-40.

§. De Cipier werd met zijn ganſche huisgezin, tot het geloov in CHRISTUS, bekeerd, vs. 27-34.

§§. De Apostel werd plechtig, uit de gevangenis geleid, vs. 35-39.

§§§. PAULUS verliet met zijn gezelſchap, de Stad Philippi, vs. 40.

//. Vervolgens begav hy zich, met zijn reisgezelſchap, naer Theſſalonica, Kap. XVII: 1-9.

†. De reis derwaerds wordt ons beſchreven, vs. 1.

††. Het werk, en het wedervaren der

Kruisgezanten te Thessalonica, wordt aengeteekend, vs. 2 - 9.

⸸. PAULUS predikte het Euangelie der verzoening, aen de Joden, vs. 2, 3.

⸸⸸. De uitwerking van deze prediking, was zeer onderscheiden, vs. 4 - 9.

‡. Zommige Joden en Jodengenoten, werden tot het geloov bewogen, vs. 4.

‡‡. Maer de meesten der Joden, verhardden zich in het ongeloov; zelvs ging de verbittering zo ver, dat zy tot openbaer geweld oversloegen, zodanig dat zy den Apostel noodzaekten, om hunne Stad te verlaten, vs. 5 - 9.

✝. De ongelovige Joden verwekten een schromelyk oproer, om PAULUS en SILAS van kant te maken, vs. 5 - 8.

✝✝. Dan, God zorgde voor zijne dienaren, vs. 9.

///. PAULUS kwam met zijne reisgenoten, te Bereen, vs. 10 - 14.

†. Zy vertrokken van Thessalonica naer Bereen, vs. 10a.

††. Hun werk en wedervaren te Bereen, wordt beschreven, vs. 10b - 14.

Van

↓. Van hun werk, geevt LUCAS een zeer kort verslag, vs. 10b.

↓↓. Hun wedervaren was zeer onderscheiden, vs. 11-14.

‡. Eerst hadden zy eene zeer aengename ontmoeting, en eene gezegende vrucht op hunnen arbeid, vs. 11, 12.

‡‡. Maer het genoegen der Kruisgezanten, was van genen langen duur. Er ontstond wederom eene beroerte, welke het noodzakelyk maekte, dat zy de Stad verlieten, vs. 13, 14.

////. PAULUS reisde naer Athenen, vs. 15-34.

†. De aenkomst van den Apostel te Athenen, vinden wy, vs. 15.

††. De verrichtingen, en het wedervaren van PAULUS te Athenen, worden ons beschreven, vs. 16-34.

↓. Hy predikte, in de Synagoge der Joden, en op de markt, voor allen die hem ontmoetten, vs. 16, 17.

‡. De aenleiding vinden wy, vs. 16.

‡‡. De prediking van PAULUS, wordt ons beschreven, vs. 17.

↓↓. Dan hy ontmoette aenstonds,

eenen zeer groten en gevaerlyken tegenſtand, vs. 18-34.

†. Deze tegenſtand wordt ons beſchreven, vs. 18-31.

*. De Apostel geraekte met Heidenſche Wijsgeeren, in een twistgeding, vs. 18.

**. Dit twistgeding gav aenleiding, dat hy voor het Gericht betrokken wierd, vs. 19-31.

§. Hy werd naer het gericht gebracht, vs. 19-21.

,. LUCAS ſtelt deze gebeurtenis voor, vs. 19, 20, en

,,. Voegt 'er eene aenmerking by, vs. 21.

§§. De Apostel hield eene zeer merkwaerdige redenvoering, vs. 22-31.

,. Hy begon met eene gepaste aenſpraek, en nadrukkelyke inleiding, vs. 22, 23.

,,. Hierop volgde de redenvoering zelve, vs. 24-31. Zy behelst twee hoofddeelen.

*. In het eerſte deel, verkondigde hy hun den ONBEKENDEN GOD nader: voorname-

melyk door eene bondige wederlegging, van eene driederlei dwaling; welke onder de Heidenen, byzonder onder de Atheners heerschte, vs. 24-29.

אא. Eerst gav hy eene beschrijving van dat verheven Opperwezen; het welk hy verkondigde: zijnde die beschrijving, tevens de grondslag van zijne gansche wederlegging, vs. 24ᵃ.

בב. Daerna wederlegt hy, de drie voorname dwalingen der Heidenen, byzonder der Atheners, vs. 24ᵇ-29.

AA. Dat God in Tempelen woonde, vs. 24ᵇ.

BB. Dat God voordeel had, van den eerdienst der menschen, vs. 25-28.

AA. Eerst ontkent hy de gemelde dwaling, vs. 25ᵃ.

BB. Daerna wederlegt hy dezelve, vs. 25ᵇ-28.

αα. In het gemeen, vs. 25b.

ββ. Hy voegt 'er meer byzondere bewijzen by, vs. 26-28.

aa. De redenkundige bewijzen, vinden wy vs. 26-28a.

𝔞𝔞. Dat God door den eerdienst der menſchen, niet bevoordeeld word; bewijst PAULUS: eerst daer uit, dat Hy de Schepper en Verzorger is van alle menſchen, vs. 26.

𝔟𝔟. Het tweede bewijs is genomen, uit Gods verhevene oogmerken, in zijne wegen en handelingen, met het menschdom, vs. 27.

𝔠𝔠. Het laetſte bewijs is ontleend uit onze volſtrekte afhan-

hangelykheid van God, vs. 28ª.

bb. Na deze redenkundige bewijzen, beroept zich de Apostel op het getuigenis der Heidensche Dichteren, vs. 28ᵇ.

CC. De derde dwaling, welke PAULUS wederlegt, is de Afgodsdienst, vs. 29.

**. In het tweede deel van zijne redenvoering, het welk leerstellig is, predikte de Apostel het geloov en de bekeering, vs. 30, 31.

אא. Eerst verklaerde hy, dat het nu de wel aengename tijd ware, in welken God ook de Heidenen, met zijne genade bezoeken wilde, vs. 30.

בב. Daerop, verkondigde hy het algemeen oordeel, vs. 31.

‡. Het uitwerksel van PAULUS pogingen, vinden wy vs. 32-34.

+. By de meesten, waren zy zonder vrucht, vs. 32, 33.

++. Evenwel, zijne redenvoering had eenig nut gedaen, vs. 34.

/////. PAULUS reisde naer Corinthen, Kap. XVIII: 1-17.

†. De aenkomst aldaer, vinden wy vs. 1.

††. De verrichtingen, en het wedervaren van den Apostel te Corinthen, worden verhaeld vs. 2-17.

‡. Hy hield zijn verblijv, ten huize van eenen zekeren Jood, AQUILA genaemd, vs. 2, 3.

‡‡. De verrichtingen van den Apostel, in den dienst van het Euangelie, vinden wy vs. 4-17.

‡. Hy leerde in de Synagoge der Joden, vs. 4, 5.

‡‡. Vervolgens wendde hy zich tot de Heidenen, vs. 6-17.

+. De aenleiding was, de boosaertige tegenstand der ongelovige Joden, vs. 6.

++. De predlking van PAULUS aen de Heidenen, had beter gevolg, vs. 7-11.

§. Hy bekeerde 'er velen, vs. 7, 8.

§§. Hy werd door eene Openbaring ver-

vermaend, om in het prediken te volharden, vs. 9, 10, en

§§§. Bleev daerom anderhalv jaer, te Corinthen, vs. 11.

†††. Ten laetsten evenwel, openbaerden de ongelovige Joden, hunne boosaertigheid; zodat zy den Apostel by den Stadhouder aenklaegden, vs. 12-17.

§. De Joden beklaegden den Apostel, by den Romeinschen Stadhouder, als eenen gevaerlyken verleider, vs. 12, 13.

§§. Maer deze onderneming, had geen kwaed gevolg voor hem, en zijne leer, vs. 14-17.

,. De Stadhouder liet zich aen de gemelde beschuldiging, niet gelegen leggen, vs. 14-16, en

,,. De Overste hunner Synagoge, werd onder oogluiking van den Stadhouder, mishandeld, vs. 17.

b. Van Corinthen reisde PAULUS te rug, naer Antiochien, vs. 18-22.

1. Zijn vertrek van Corinthen, vinden wy vs. 18a.

2. Zijne te rug komst naer Antiochien, wordt beschreven vs. 18b-22.

—. Hy begav zich te water naer Ephesen, vs. 18^{b}-20, en

——. Van Ephesen naer Cæsareen, vs. 21.

———. Vervolgens ging hy te land, over Jerusalem naer Antiochien, vs. 22.

b. Van Antiochien deed PAULUS, eenen tweeden tocht, door de landen van Galatien en Phrygien, naer Ephesen, Kap. XVIII: 23—XIX: 40.

a. Hy reisde door de landen van Galatien en Phrygien, Kap. XVIII: 23-28.

𝔞. Deze reis zelve, vinden wy vs. 23.

𝔟. Middelerwijl dat PAULUS bezig was, met deze reis te doen, kwam 'er een zekere APOLLOS te Ephesen; die voor den Apostel den weg baende; om het Euangelie aldaer, met des te meerdere vrucht te prediken, vs. 24-28.

1. Deze APOLLOS, werd in zijn persoon en verrichtingen, te Ephesen, beschreven, vs. 24-26.

2. Vervolgens, begav hy zich naer Corinthen, en deed 'er veel dienst aen het Koningrijk van CHRISTUS, vs. 27, 28.

b. Nadat PAULUS de landen van Galatien en Phrygien, had doorgereist, kwam hy te Ephesen, Kap. XIX: 1-40.

𝔞. Zijne aenkomst te Ephesen, vinden wy vs. 1a, en

Zij-

b. Zijne verrichtingen aldaer, vs. 1^b-40.

1. Hy doopte 'er eenigen, die alleen met den Doop van JOANNES *den Boetgezant*, gedoopt waren; en deelde hun de buitengewone gaven van den HEILIGEN GEEST, mede, vs. 1^b-7.

—. Deze verrichting, wordt ons beschreven, vs. 1^b-6, en

——. Het getal van deze lieden, wordt ons aengewezen, vs. 7.

2. Vervolgens, predikte hy openlyk het Euangelie, vs. 8-20.

—. De prediking zelve, vinden wy vs. 8-12.

/. Eerst in de Synagoge, vs. 8.

//. Daerna in het school van zekeren TYRANNUS, vs. 9, 10.

///. Onder deze prediking, deed hy verbazende wonderen, vs. 11, 12.

——. De vrucht van des Apostels prediking, wordt ons beschreven, vs. 13-20.

/. Hy had eene zonderlinge ontmoeting, met eenige Duivelbezwerers, vs. 13-18.

†. Deze lieden ondernamen in JESUS naem, duivelen uit te werpen, vs. 13, 14.

††. Maer de uitslag was voor hun zeer

ſmadelyk, en voor het Euangelie by uitnemenheid voordeelig, vs. 15-19.

//. PAULUS zag eene zeer overvloedige vrucht, op zijne prediking, vs. 20.

———. In weerwil der gezegende vrucht zijner prediking, geraekte de Apostel in zeer grote verlegenheid, vs. 21-40.

/. Hy was voornemens, door Macedonien, en Achajen naer Jeruſalem, en vervolgens naer Rome te reizen, vs. 21, 22.

//. Maer eer hy Epheſen verliet, geraekte hy aldaer, in grote ongelegenheid, vs. 23-40.

†. Er ontſtond een allergevaerlykst op roer, vs. 23-34.

⸸. Dit oproer werd in het gemeen voorgeſteld, vs. 23.

⸸⸸. Vervolgens, wordt het in de aenleiding, en byzondere omſtandigheden, nader beſchreven, vs. 24-34.

††. Dit oproer werd gelukkig gedempt, zodat den Apostel geen leed wierd aengedaen, vs. 35-40.

ſ. Ten laetſten reisde de Apostel, met zijn gezelſchap van Epheſen, door verſcheidene plaetſen naer Jeruſalem; en kwam ook eindelyk te Rome, Kap. XX-XXVIII.

De

a. De reis naer Jerusalem wordt omstandig beschreven, Kap. XX: 1— XXI: 17.

𝔞. Eerst reisde de Apostel, door Macedonien, tot in Griekenland, Kap. XX: 1, 2.

𝔟. Uit Griekenland, keerde hy weder naer Macedonien, en nam van daer, de reis aen naer Jerusalem, Kap. XX: 3— XXI: 17.

1. Hy keerde weder naer Macedonien, vs. 3.

2. Vervolgens reisde hy van daer, naer Jerusalem, Kap. XX: 4— XXI: 17.

—. Zijne reisgenoten die hem tot in Asia vergezelden, gingen vast vooruit tot aen Troas, om hem aldaer in te wachten. Middelerwijl ging de Apostel naer Philippi, Kap. XX: 4, 5.

——. Van Philippi begav hy zich, naer Jerusalem, Kap. XX: 6— XXI: 17.

/. Eerst nam hy de reis te scheep, tot aen Ptolomais, Kap. XX: 6— XXI: 7.

†. Van Philippi op Troas, Kap. XX: 6-13.

⸸. Zijne aenkomst te Troas wordt beschreven, vs. 6.

⸸⸸. Zijne verrichtingen aldaer, worden aengeteekend, vs. 7-12.

‡. Hy hield eene lange redenvoe-

ring, voor de verzamelde menigte der Christenen, vs. 7, 8, en

‡‡. Deed een verbasend wonderwerk, in het opwekken van eenen doden, vs. 9-12.

⸸⸸⸸. Van Troas, ging hy te voet naer Asson, vs. 13.

††. Verder ging de reis te scheep, naer Meliten, Kap. XX: 14-38.

⸸. Eerst beschrijvt LUCAS deze reis zelve, vs. 14, 15.

⸸⸸. Daerna geevt hy een omstandig bericht, van het gene PAULUS aldaer, verricht heeft, vs. 16-38.

‡. Hy ontbood de opzieners der Gemeente van Ephesen, by hem, vs. 16, 17, en

‡‡. Nam van hen een zeer aendoenlyk afscheid, vs. 18-38.

✝. De afscheidsreden zelve, vinden wy, vs. 18-35.

§. Hy stelde hun, zijn eigen voorbeeld van yver en getrouwheid, in de bediening, ter naervolging voor, vs. 18-20.

§§. Hy voorspelde hun het leed, het welk hem te Jerusalem zou overkomen, vs. 21-24.

Hy

§§§. Hy vermaende hen, om acht te geven, op het belang der Gemeente, en te waken tegen de verleiders, vs. 25-31.

§§§§. Hy wekte hen nog eens op, om zijne voerstappen naer te wandelen, vs. 32-35.

++. Hy eindigde, met een plechtig gebed, vs. 36, en

+++. Nam een zeer aendoenlyk afscheid, vs. 37, 38.

†††. Van Meliten, zette de Apostel zijne scheepsreis voort; naer Syrien en kwam te Tyrus, Kap. XXI: 1-4.

⸸. De scheepsreis zelve, tot Tyrus toe, wordt beschreven, vs. 1-3.

⸸⸸. De verrichting van den Apostel te Tyrus, wordt aengeteekend, vs. 4.

††††. Van Tyrus reisde de Apostel wederom te scheep, naer Ptolamais, Kap. XXI: 5-7.

⸸. Het vertrek van Tyrus, vinden wy, vs. 5, 6, en

⸸⸸. De aenkomst te Ptolemais, vs 7.

//. Van Ptolemais reisde PAULUS, met zijn gezelschap, te land naer Jerusalem, Kap. XXI: 8-17.

†. Eerst begaven zy zich naer Cæsareen, vs. 8-14.

⊥. Hunne aenkomst te Cæsareen, wordt beschreven, vs. 8, 9, benevens

⊥⊥. De zeer merkwaerdige ontmoeting, welke zy aldaer gehad hebben, vs. 10-14.

††. Van Cæsareen, ging de Apostel met zijn gezelschap, naer Jerusalem, vs. 15-17.

⊥. Deze reis naer Jerusalem, wordt beschreven, vs. 15, 16, en

⊥⊥. De aenkomst aldaer, vs. 17.

b. Het gene den Apostel te Jerusalem, bejegend is, wordt zeer omstandig beschreven, Kap. XXI: 18— XXVIII.

a. Kap. XXI: 18-26. verhaelt de Euangelist, wat PAULUS met den Apostel JACOBUS, en de Leeraren der Jerusalemsche Gemeente, verhandeld hebbe.

1. PAULUS begav zich naer het huis van den Apostel JACOBUS, alwaer de Leeraers der Jerusalemsche Gemeente, vergaderd waren, vs. 18.

2. Het gene in die vergadering is voorgevallen, verhaelt de Geschiedschrijver, vs. 19-26.

—. Eerst gav PAULUS bericht van den blijkbaren zegen, welken God op zijnen

nen dienst onder de Heidenen, gegeven had, vs. 19.

——. Dit bericht droeg de goedkeuring der vergadering wech, en werd, met eenen gepasten raed aen PAULUS, achtervolgd, vs. 20-26.

/. Men gav PAULUS, eenig verslag van de Gemeente te Jerusalem, en hoe zeer hy by dezelve in verdenking geraekte, vs. 20, 21.

//. Men gav hem daerom eenen vriendelyken raed, vs. 22-26.

†. De raed zelve wordt opgegeven, vs. 22-25.

‡. Men stelde dezen raed niet alleen voor, vs. 22-24, maer

‡‡. Men nam ook eene bedenking wech, welke daertegen in het gemoed van PAULUS, zou kunnen opkomen, vs. 25.

††. De Apostel volgde dezen raed op, vs. 26.

b. Dan daerdoor geraekte hy in banden, Kap. XXI: 27— XXVIII: 31.

1. De aenleiding daertoe, vinden wy, Kap. XXI: 27-30[a]. en

2. De gevangenneming zelve, Kap. XXI: 30-36.

—. Eerst van de Joden, vs. 30[b].

——. Daerna van de Romeinen, vs. 31-36.

3. De gevolgen van des Apostels gevangenneming, worden zeer uitvoerig aengeteekend, Kap. XXI: 37— XXVIII: 31.

—. PAULUS verantwoordde zich, voor het volk, Kap. XXI: 37— XXII: 29.

/. Hy verzoekt van CLAUDIUS LYSIAS vryheid, om zich voor de menigte, te verantwoorden, Kap. XXI: 37-39.

//. Dit verzoek werd toegestaen, vs. 40.

///. De verantwoording van den Apostel, voor het Joodsche volk, wordt aengeteekend, Kap. XXII: 1-29.

†. De verantwoording zelve, vinden wy, vs. 1-21.

⸸. Vooraf gaet eene gepaste voorreden, by welke LUCAS eene aanteekening gevoegd heeft, vs. 1, 2.

‡. De voorreden ontmoeten wy, vs. 1, en

‡‡. De aenteekening van LUCAS, vs. 2.

⸸⸸. In de redenvoering zelve, vs. 3-21.

‡. Verhaelt hy eerst zijne opvoeding en levenswijs, eer hy tot het Christendom bekeerd werd, vs. 3-5.

‡‡. Daerna geevt hy bericht, van zijne

zijne zeer merkwaerdige bekeering, tot het Christendom, vs. 6-16.

+. Eerst ſpreekt hy van de zonderlinge gebeurtenis, welke aenleiding gav, dat hy van gevoelens veranderde, vs. 6-11.

++. Vervolgens van zijne bekeering zelve, vs. 12-16.

‡‡‡. Wijders verhaelt hy, hoe hy gezonden ware, om onder de Heidenen te prediken, vs. 17-21.

††. Dan de Apostel werd door het volk, in zijne redenvoering geſtuit, en door den Romeinſchen Overſten, CLAUDIUS LYSIAS, nader onderzocht, vs. 22-29.

⸸. Hy werd door de woede van het volk, geſtuit, vs. 22, 23.

⸸⸸. De Overſte der Jeruſalemſche bezetting, wilde de zaek nader onderzoeken, vs. 24-29.

‡. Hy was voornemens, door geesſeling, tot een ſcherp onderzoek over te gaen, vs. 24.

‡‡. Maer hierin werd de Apostel verſchoond, vermits hy een Roomsch burger was, vs. 25-29.

—— PAULUS verantwoordde zich, voor

den groten Raed der Joden, Kap. XXII: 30— XXIII: 10.

/. De aenleiding daertoe, vinden wy, Kap. XXII: 30.

//. De verantwoording van den Apostel, voor den groten Raed der Joden, wordt befchreven, Kap. XXIII: 1-10.

†. Hy begon zijne redenvoering, maer werd, door de onbefuisdheid van den Hogepriester, geftuit, vs. 1-5.

††. De Apostel ziende, dat hy met eene regelmatige verantwoording, niet zou kunnen vorderen, zocht hy de Pharizeeuwen op zijne zijde te krijgen, vs. 6-9.

†††. Hier door ontftond zulk een grote tweedracht, dat de Overfte vrezende, dat de Apostel zou verfcheurd worden, hem weder naer de hoofdwacht brengen liet, vs. 10.

———. PAULUS verantwoordde zich, voor de Romeinfche Stadhouders, Kap. XXIII: 11— XXVIII: 31.

/. Eerst voor FELIX, Kap. XXIII: 10— XXIV: 17.

†. De Apostel werd door eene Openbaring, bemoedigd, Kap. XXIII: 11. en

Werd

††. Werd daerop, naer Cæſareen gevoerd, om zich voor den Romeinſchen Stadhouder, te verantwoorden, Kap. XXIII: 12— XXIV: 27.

⸸. Eene ontdekte zamenzweering tegen zijn leven, maekte, dat deze verzending verhaest wierd, Kap. XXIII: 12-22.

‡. De zamenzweering vinden wy, vs. 12-15, en

‡‡. De ontdekking daervan, vs. 16-22.

⸸⸸. PAULUS werd naer Cæſareen vervoerd, om zich voor den Landvoogd FELIX, te verantwoorden, Kap. XXIII: 23— XXIV: 27.

‡. De vervoering van den Apostel, naer Cæſareen, wordt beſchreven, Kap. XXIII: 23-33.

+. De Overſte der Romeinſche bezetting te Jeruſalem, zond den Apostel, vergezeld van eenige krijgsknechten naer Cæſareen: en ſchreev eenen briev aen den Stadhouder FELIX, om hem eenig bericht te geven; zo omtrent de gevangenneming van PAULUS, als de oorzaek van zijne verzending, vs. 23-30.

§. De verzending van den Apostel vinden wy, vs. 23, 24, en

§§. Den briev van den Oversten, vs. 25-30.

++. Na eene nacht op reis te hebben doorgebracht; kwam PAULUS te Cæsareen, vs. 31-33.

‡‡. Te Cæsareen gekomen zijnde, verantwoordde zich de Apostel voor den Landvoogd FELIX, Kap. XXIII: 34— XXIV: 27.

+. De Stadhouder beloovde hem te zullen horen, zo dra de leden van den Joodschen Raed, als zijne beschuldigers, zouden gekomen zijn, Kap. XXIII: 34, 35.

++. De verantwoording van den Apostel, voor den Landvoogd FELIX, met het gevolg daervan; werd omstandig beschreven, Kap. XXIV.

§. De verantwoording zelve werd aengeteekend, vs. 1-21.

*. Zijne beschuldigers brachten eerst hunne bezwaren in, vs. 1-9.

,. De vierschaer wordt zeer plechtig in het paleis van den Landvoogd, gespannen, vs. 1, 2?.

De

אא. De beſchuldigers verſchenen, met hunnen Advocaet TERTULLUS, om het woord te voeren, vs. 1.

בב. De gevangene werd ook voor den Stadhouder, gebracht, vs. 2[a].

„. TERTULLUS ſtelde de bezwaren van den Joodſchen Raed, voor, vs. 2[b]-9.

אא. Hy begon met eene vleiende inleiding, om de gunst van den Stadhouder te onderkruipen, vs. 2[b]-4.

בב. Vervolgens ging hy over, tot de bezwaren van den Joodſchen Raed, tegen PAULUS, vs. 5-9.

AA. De bezwaren welke TERTULLUS voorbracht, vinden wy vs. 5-8.

AA. De misdaden welken hy PAULUS toedichtte, vs. 5, 6[a], waren twee.

aa. De Apostel was volgens hem, een allerſchadelykst mensch, vs. 5, en

ββ. Een ontheiliger van den Tempel, vs. 6[a].

BB. Wijders beklaegde hy zich over LYSIAS, den Overſten der Jeruſalemſche bezetting, vs. 6b-8.

BB. Deze beſchuldigingen, werden door de leden van den Groten Raed der Joden, gretig toegeſtemd, vs. 9.

**. PAULUS verdedigde zich, tegen deze hatelyke beſchuldigingen, Kap. XXIV: 10-21.

,. Hy kreeg daertoe verlov van den Stadhouder, vs. 10[a].

,,. Hy verantwoordde zich vrymoedig, en op eene zeer gepaste wijs, vs. 10[b]-21.

אא. Hy begon, met eene eenvouwige aenſpraek, waerin hy reden gav van zijne vrymoedigheid, vs. 10[b].

בב. Op deze aenſpraek, volgde de mannelyke verantwoording van den Apostel, vs. 11-21.

Op

AA. Op de eerste beschuldiging van oproer, antwoordde hy vs. 11-13. TERTULLUS had gezegd, dat hy oproer onder de Joden verwekte, door de gehele waereld. Dan hy betoogd het tegendeel, uit zijn gehouden gedrag.

AA. Zo te Jerusalem, vs. 11, 12.

BB. Als op andere plaetzen, vs. 13.

BB. Op het tweede bezwaer, dat hy een scheurmaker was, antwoord de Apostel, vs. 14-16.

AA. Hy erkende openhartig, dat hy van dien weg was, welken zijne vyanden eene *Secte* noemden, vs. 14ª.

BB. Maer hy betoogde, dat daerin gene strafwaerdige misdaed gelegen ware, vs. 14ᵇ-16.

aa. In het algemeen, vs. 14ᵇ.

ββ. Meer byzonder verklaerde hy: dat hy in de drie hoofdzaken van den Godsdienst, geloov, hoop en lievde; met alle weldenkende Joden overeenstemde, vs. 14ᵃ-16.

aa. Ten aenzien van het geloov, vs. 14ᵃ.

bb. Met opzicht tot de hoop, vs. 15.

cc. Met betrekking tot de lievde, vs. 16.

CC. Tegen de derde beschuldiging, dat hy getracht had den Tempel te verontreinigen; verdedigd zich de Apostel, vs. 17-21.

AA. Eerst toont hy, dat dezelve strijdig was met het oogmerk, waertoe hy te Jerusalem en in den Tempel gekomen was, vs. 17.

BB. De Apostel voegt 'er eene tweede aenmerking by, dat de beschuldiging

van

van TERTULLUS blijkbaer ſtrijdig was, met de ondervinding van allen, die hem in den Tempel gezien hadden, vs. 18.

CC. Hierby kwam nog eene derde aenmerking, dat 'er gene ooggetuigen wierden voortgebracht; die de voorgewende verontheiliging van den Tempel, zouden gezien hebben, vs. 19.

DD. Eindelyk, indien de Apostel den Tempel had trachten te verontreinigen, dan had de Joodſche Raed hem daerover, als over eene hoofdbeſchuldiging, moeten onderhouden; maer dit was niet geſchied. Deze was zijne vierde aenmerking, ter wederlegging van den gemelden laster, vs. 20, 21.

§§. Het gevolg van PAULUS verantwoording, beſchrijvt LUCAS, vs. 22-27.

*. De beslisfching der zaek zelve, wordt tot nader befcheid uitgesteld, vs. 22.

**. Meer byzonder had deze verantwoording, merkwaerdige gevolgen voor den Apostel, vs. 23-27.

„. Hy kreeg verligting van gevangenis, en meerdere vryheid, vs. 23.

„. Ook diende de handelwijs, welke de Stadhouder vervolgens in dit geval hield, zeer ter rechtvaerdiging van den Apostel, vs. 24-27.

//. PAULUS verantwoordde zich, voor den Romeinfchen Landvoogd PORCIUS FESTUS. —— Deze verantwoording, met de gevolgen daervan, wordt omstandig befchreven, Kap. XXV: 1—XXVIII: 31.

†. De voorbereidende omstandigheden van deze verantwoording, vinden wy, Kap. XXV: 1-5.

‡. Kort nadat de nieuwe Landvoogd in Judæa gekomen was, begav hy zich naer Jerufalem, vs. 1.

By

‡‡. By die gelegenheid, deden de Hogepriester en andere aenzienlyke Joden, een verzoek aen den Stadhouder, omtrent den gevangenen PAULUS, het welk van de hand gewezen werd, vs. 2-5.

‡. Zy verzochten, dat PAULUS naer Jerusalem mogt overgebracht worden; met voornemen om hem onder den weg, te laten vermoorden, vs. 2, 3.

‡‡. Maer de Stadhouder antwoordde: dat hy zich eerlang naer Cæsareen begeven zoude, en dat de beschuldigers van den gevangenen aldaer verschijnen konden; om tegen hem gehoord te worden, vs. 4, 5.

††. De verantwoording van den Apostel, voor den nieuwen Landvoogd FESTUS, vinden wy, vs. 6-8.

†††. Het gevolg van des Apostels verantwoording was, dat hy, zich op den Keizer beroepen hebbende, naer Romen gezonden wierd, Kap. XXV: 9— XXVIII: 31.

‡. Op den voorslag van den Stad-

houder aen den Apostel, of hy te Jerusalem, door den groten Raed wilde geoordeeld worden; beriep hy zich op den Keizer, Kap. XXV: 9-12.

‡. Dezen voorslag van den Stadhouder, vinden wy, vs. 9.

‡‡. PAULUS verwierp dezen voorslag, en beriep zich op den Keizer, vs. 10-12.

⸸⸸. Uit kracht van des Apostels beroep, op den Keizer, werd hy naer Romen verzonden, Kap. XXV: 13— XXVIII: 31.

‡. Vooraf verantwoordde PAULUS zich nog, voor den Koning AGRIPPA, Kap. XXV: 13— XXVI: 32.

+. De aenleiding daertoe, wordt omstandig aengeteekend, Kap. XXV: 13-27.

§ Koning AGRIPPA kwam te Cæsareen, om FESTUS, met het aenvaerden der Landvoogdy, geluk te wenschen, vs. 13.

§§. De Landvoogd gav Koning HERODES AGRIPPA, een uitvoerig bericht, omtrent den gevangenen PAULUS, VS. 14-21.

Zo

*. Zo van het gene omtrent hem, te Jerusalem, vs. 14-16.

**. Als te Cæsareen was voorgevallen, vs. 17-21.

§§§. De Koning AGRIPPA betuigde zijn verlangen, om den gevangenen eens te zien en te ho-vs. 22.

§§§§. PAULUS werd, voor AGRIPPA gebracht, vs. 23-27.

*. Er waren verscheidene lieden van den eersten rang by tegenwoordig, zodat de vergadering, voor welke de Apostel spreken zoude, ongemeen luisterrijk ware, vs. 23.

**. De Landvoogd deed eene korte aenspraek, waerin hy reden gav, waerom hy den gevangenen, voor deze aenzienlyke vergadering gebracht hadde, vs. 24-27.

++. De verantwoording van den Apostel, voor den Koning AGRIPPA, werd beschreven, Kap. XXVI.

§. De verantwoording zelve, vinden wy vs. 1-23.

*. Nadat de Apostel vryheid gekregen had, om zich te verantwoorden, begon hy, met eene zeer gepaste aenspraek, vs. 1-3.

**. Op deze inleiding, volgde het lichaem der redenvoering, vs. 4-24.

,. Eerst deed hy een verhael van zijn leven en gedrag, toen hy, in zijnen onbekeerden staet, onder de Joden verkeerde, en zeer verkleevd was, aen de leerbegrippen der Pharizeeuwen; welke hem nu, tot eene misdaed, gerekend werden, vs. 4-8.

אא. Het verhael van zijn leven en gedrag, in zijnen onbekeerden staet, vinden wy, vs. 4, 5.

בב. Thans werd de leer der Pharizeeuwen, omtrent het volgend leven, hem tot eene

eene misdaed gerekend, vs. 6-8.

„. Daerna deed de Apostel eene openhartige belydenis, dat hy voorheen, in eenen onberedeneerden yver voor den Joodschen Godsdienst, doldrivtig gewoed had, tegen de Christenen, vs. 9-11.

אא. Hy stelde het beginsel voor, uit het welk zijne woede was voortgekomen, vs. 9, en

בב. Sprak onbewimpeld van de wreedheden, welken hy den Christenen had aengedaen, vs. 10, 11.

AA. Zo binnen Jerusalem, vs. 10, 11[a].

BB. Als in de buitenlandsche Steden, vs. 11b.

„,. Wijders gav de Apostel een kort, maer zakelyk bericht, van de buitengewone wijs, op welke hy tot het Christendom bekeert, en tot het Apostelschap geroepen was; ten

betoge, dat hy niet anders gepredikt hadde, dan het gene hem in een hemelsch gezicht, door eene Godlyke Openbaring bevolen was, vs. 12-18.

אא. Vooraf deelde hy de voorbereidende omſtandigheden van tijd, plaets en aenleiding mede, vs. 12.

בב. Daerop liet hy de zeer merkwaerdige gebeurtenis zijner verandering volgen, vs. 13-18.

A A. Eerst verhaelde hy, hoe hy op eene gansch buitengewone wijs, tot het Christendom bekeerd was, vs. 13-16ª.

AA. Hy begon met een bericht, van het gene hy gezien had, vs. 13.

BB. Daerna ſprak hy van het gene hy gehoort had, vs. 14-16ª. Hy hoorde drie onderſcheidene aenſpraken.

αα. De eerſte vinden wy vs. 14. De

ββ. De tweede vs. 15.

γγ. De derde vs. 16a.

BB. Wijders verhaelde hy, hoe de Heiland hem onmiddelyk tot het Apostelschap geroepen had, vs. 16b-18.

AA. In het gemeen vs. 16b.

BB. Meer byzonder, vs. 17, 18.

,,,,. Eindelyk verhaelde de Apostel, hoe hy deze Godlyke roeping aenstonds en gewillig gehoorzaemd had, vs. 19-23.

אא. Hy had het Godlyk bevel aenstonds gehoorzaemt, vs. 19, 20.

AA. Dit stelde hy in het gemeen voor, vs. 19.

BB. Meer byzonder vs. 20.

AA. Met opzicht tot de plaetsen, in welken hy gepredikt had, vs. 20a.

BB Ten aenzien van den inhoud zijner prediking, vs. 20b.

בב. De Joden hadden hem daerom gegrepen, en gepoogt om te brengen, vs. 21.

גג. Ten laetsten besloot de Apostel zijne redenvoering; met aen te merken, dat hy door den Godlyken bystand was bewaerd gebleven: en dat hy het nog tot zijne lust en eer rekende, en altoos zou blijven rekenen, om de leer van het Euangelie aen allerlei soorten van menschen te prediken, vs. 22, 23.

§§. De uitwerkselen van deze zeer merkwaerdige redenvoering worden aengeteekend, vs. 24-32.

*. Op den Romeinschen Landvoogd PORCIUS FESTUS, vs. 24-27.

,. Het oordeel van den Stadhouder, over deze verantwoording des Apostels, vinden wy vs. 24.

,,. Het antwoord van PAULUS, vs. 25-27.

אא. In het gemeen vs. 25.

Meer

כב. Meer byzonder, beriep hy zich op den Koning AGRIPPA, als eenen man, die meerdere kennis had van deze dingen; en gaerne erkennen zoude dat hy niets ongerijmds gesproken had, vs. 26, 27.

**. Het uitwerksel van des Apostels verantwoording, op den Koning AGRIPPA, wordt beschreven, vs. 28, 29.

,. De Koning verklaerde, dat hy door PAULUS woorden getroffen ware, vs. 28.

,,. Daerop antwoordde de Apostel zeer gepast, vs. 29.

***. De uitwerking van deze redenvoering, op het overige gezelschap, vinden wy vs. 30-32.

,. De algemene uitspraek van alle de toehoreren, vs. 30, 31, en

,,. De meer byzondere verklaring van den Koning HERODES AGRIPPA, vs. 32.

‡‡. De reis van PAULUS, die zich op den Keizer beroepen had, naer Romen, met zijne aenkomst en verblijv aldaer; werd uitvoerig beschreven, Kap. XXVII, XXVIII.

+. Zijne reis van Cæsareen naer Romen, vinden wy Kap. XXVII: 1— XXVIII: 15.

§. Deze reis was zeer rampspoedig, en ging gepaerd met schipbreuk aen het eiland Maltha, Kap. XXVII.

*. Eerst voer de Apostel met zijn gezelschap, van Cæsareen tot het eiland Creta, nu Kandia genaemd, vs. 1-8.

,. Vooraf worden de omstandigheden vermeld, vs. 1.

,,. Daerop volgt het bericht, van dit gedeelte der reize, zelve, vs. 2-8.

ℵℵ. Men voer van Cæsareen, tot in klein Asien, vs. 25-5.

AA. Het vertrek van Cæsareen, vinden wy vs. 2.

BB. Van Cæsareen, ging de scheepsreis tot in klein Asien, vs. 3-5.

Eerst

AA. Eerst tot Zidon, vs. 3.
BB. Van Zidon, werd de reis voortgezet, tot in klein Afien, vs. 4, 5.
בב. Uit klein Afien, werd de reis vervolgd, tot het eiland Creta; nu Kandia genaemd, vs. 6-8.
**. De reis werd door fchipbreuk afgebroken, vs. 9-44.
,. Het vervolg der reize wordt befchreven, vs. 9-19. Hier vinden wy
אא Het overleg, hoe de reis verder te doen, vs. 9-12. Dit overleg beftond:
AA. In een voorftel van PAULUS, vs. 9, 10.
BB. Het welk genen ingang vind, vs. 11, 12.
בב. Dan dit overleg mislukte, tegen alle verwachting van het fcheepsvolk, vs. 13-19.
AA. Men kwam in eene zeer grote ongelegenheid, vs. 13-15.

BB. In deze ongelegenheid, nam men alle middelen van behoudenis, by de hand, vs. 16 19.

AA. Men verzekerde zich van den boot, vs. 16, 17ᵃ.

BB. En deed al wat men kon, om het ſchip ware het mogelyk, te behouden, vs. 17ᵇ - 19.

,,. Eindelyk werd de reis door ſchipbreuk, afgebroken, vs. 20 - 44.

ℵℵ. PAULUS zag dit ongeval vooruit, vs. 20 - 26.

AA. Het ſcheepsvolk verloor alle hoop, vs. 20

BB. PAULUS in het byzonder, voorſpelde de ſchipbreuk met alle de omſtandigheden, vs. 21 - 26.

AA. Hy voorſpelde de aenſtaende uitkomst, vs. 21, 22.

BB. Dit wist hy uit eene Godlyke Openbaring, vs. 23, 24.

Op

CC. Op dezen grond, vestigde de Apostel zijne aenmoediging, vs. 25, 26.

בב Hierop volgde de schipbreuk zelve, vs. 27-44.

AA. De naeste aenleiding daertoe, vinden wy vs. 27-38.

AA. De gelegenheid welke de schipbreuk deed vermoeden, wordt aengeteekend vs. 27-29.

BB. De voorzorg van PAULUS, tot behoud der schepelingen, wordt beschreven, vs. 30-38.

αα. Eerst zorgde hy, dat de schepelingen binnen boord bleven, vs. 30-32.

ββ. Vervolgens zorgde hy voor de landing, vs. 33-38.

aa. Hy vermaende tot het nodig middel, en ging met zijn eigen voorbeeld voor, vs. 33-35.

𝔞𝔞. De vermaning zelve, vinden wy vs. 33, 34.

𝔟𝔟. Hy ging zelvs voor, vs. 35.

bb. De zorg van den Apostel, had een goed gevolg, vs. 36-38.

BB. Na dit alles volgde de ſchipbreuk, vs. 39-44.

AA. Men deed zijn best, om het ſchip aen land te brengen, vs. 39, 40.

BB. De uitſlag was, dat het ſchip verging, maer de manſchap werd behouden, vs. 41-44.

αα. Het ſchip werd verloren, vs. 41.

ββ. Het leven van alle de ſchepelingen werd behouden, vs. 42-44.

aa. Het leven van PAULUS, en van de andere gevangenen, kwam in groot gevaer, vs. 42.

bb. Maer deze zwarigheid, werd gunſtig afgewend, vs. 43, 44.

§§. Het vervolg van des Apostels reis,

reis, van het eiland Malrha alwaer hy schipbreuk geleden had, tot Romen wordt beschreven, Kap. XXVIII: 1-15.

*. Het verblijv, en de ontmoetingen van PAULUS, en zijne reisgenoten op dat eiland, vinden wy vs. 1-10.

,. Zy werden van de inwoneren, vriendelyk ontvangen, vs. 1, 2.

,,. Wat PAULUS in het byzonder betreft, vs. 3-10.

אא. By een zeker toeval, kregen de inwoners zeer verhevene gedachten van den Apostel, vs. 3-6.

בב. Op de landhoeve van eenen aenzienlyken man, deed PAULUS een wonderwerk, het welk ten gevolge had, dat vele kranken tot hem kwamen, om genesen te worden; en dat hem en zijne reisgenoten, zeer veel eer wierd aengedaen, vs. 7-10.

**. De verdere reis van PAULUS

en zijne lotgenoten, naer Romen, wordt beschreven, vs. 11-15.

,. Zy bedienden zich van een Alexandrijnsch schip, het welk in de haven van Maltha, overwinterd had, vs. 11.

,,. In zee gestoken zijnde, deden zy verscheidene plaetzen aen, vs. 12-15.

++. De aenkomst, en het wedervaren van PAULUS te Romen, wordt beschreven, vs. 16-31.

§. De gevangenen werden in handen, van den Oversten des legers gesteld; maer PAULUS kreeg vryheid, om op zich zelven te wonen, vs. 16.

§§. De bezigheid van PAULUS, geduurende zijne gevangenis, wordt beschreven, vs. 17-31.

*. Hy riep de voornaemsten der Joden, tot zich, en sprak tot hen, vs. 17-22.

,. Hy verhaelde hun, by welk eene gelegenheid, hy gevangelyk naer Romen, was opgezonden, vs. 17-20.

Het

„. Het antwoord der Joden, vinden wy, vs. 21, 22.

**. Vervolgens, predikte PAULUS het Euangelie, geduurende zijn tweejarig verblijv binnen Romen, vs. 23-31.

„. Eerst aen de Joden, met een verfchillend gevolg, vs. 23-29.

„ Daerna aen allen, die tot hem kwamen, vs. 30, 31.

IX. *Uitlegkundige Schrivten over de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN.

J. PLEVIER, *over de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN, IV Deelen in 4°.

G. VAN LEEUWEN, *over de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN, II Deelen in 4°

H. BRUINING, *over de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN, in 4°.

P. VAN LIMBURCH, *over de* HANDELINGEN *der* APOSTELEN, in 4°.

Amſterdam den 15de
December 1790.

J. VAN NUYS KLINKENBERG.

DRUKFEIL.

pag. 6 regel 17 van boven ſtaet *onduister*, men leſe *duister*.

DE
HANDELINGEN
DER
HEILIGE APOSTELEN,
BESCHREVEN DOOR
L U C A S.

DE

HANDELINGEN

DER

HEILIGE APOSTELEN,

BESCHREVEN DOOR

LUCAS.

HET I. KAPITTEL.

DIt Kapittel kan men aenmerken, als eene INLEIDING, door welke LUCAS dit zijn tweede Boek, als een vervolg, aen zijn Euangelie vasthecht, en tevens een nader bericht geevt van 's Heilands Hemelvaert, waervan hy, in het slot van zijn Euangelie, Kap. XXIV: 50-53. met een kort woord had melding gemaekt.

I. Vooraf geevt hy den korten inhoud op van zijn eerste Boek, waervan dit het vervolg, of het tweede deel uitmaekt, vs. 1, 2.

II. Daerop geevt hy een omstandiger bericht van het gene de Heiland, geduurende de 40 dagen, welke Hy na zijne opstanding op aerde gebleven is, gedaen heeft, en van zijne Hemelvaert, vs. 3-14.

א. Van 's Heilands verrichtingen, geduurende die 40 dagen, spreekt hy vs. 3-8. en

ב. Van zijne Hemelvaert, vs. 9-18.

A. De Hemelvaert zelve vinden wy vs. 9. en

B. De boodschap der Engelen daeromtrent, vs. 10, 11.

ג. Van de bedrijven der Apostelen, tot dat zy de buitengewone gaven van den Heiligen Geest ontvingen, vs. 12-26.

A. Zy keerden weder naer Jerusalem, en volhardden in het gebed, vs. 12-14.

B. Zy verkozen eenen nieuwen Apostel, in de plaets van den grouwzamen Judas, die verwoede handen aen zich zelven geslagen had, vs. 15-26.

1. Het Eerste Boeck, (bekend onder den naem van LUCAS *Euangelie*) hebbe ick gemaeckt, o uitmuntende Theophile, vergel. XIX *Deel.* INLEID. p. LXXVII. enz. om u een geschiedkundig verhael ter hand te stellen, van al het gene dat de Godlyke JESUS, de aenbiddelyke stichter van den Christelyken Godsdienst, geduurende zijn verkeer onder de menschen, begonnen heeft beyde te doen ende te leeren, immers van het voornaemste en meest merkwaerdige, het welk die hemelsche Leeraer gesproken en verricht heeft.

2. (*a*) Tot op den altoos gedenkwaerdigen dagh in welcken hy, na het voleindigen van zijn werk hier op aerde, wederom in den hemel opgenomen is, na dat hy door den invloed van den Heyligen Geest, met wiens gaven Hy in overvloedige maet gezalvd was, aen de Apostelen, die hy tot zijne bestendige volgelingen, en de eerste grondvesters van zijn Koningrijk, uytverkoren hadde, (*b*) bevelen hadde gegeven, omtrent het gene zy, na zijn vertrek uit de waereld, te verrichten hadden.

3. (*c*) Aen welcke hy oock, om hen van de waerheid zijner opstanding des te meer te verzekeren, na dat hy geleden hadde, hemselven levendigh vertoont heeft, met

(*a*) Marc. 16: 19. Luc 9: 51. 1 Tim. 3: 16. (*b*) Joh. 20: 21. (*c*) Marc. 16: 14. Joh. 20: 19. ende 21: 1. 1 Cor. 15: 5.

met vele gewisse kenteeckenen, dat Hy waerlyk leevde, veertigh dagen langh, zijnde van haer, op onderscheidene tijden, dikwerv gesien, ende sprekende van de dingen die het Koninckrijcke Godts aengaen, het welk zy eerlang, als zijne gezanten, onder de menschen stonden op te richten.

4. (*d*) Ende als hy met [*haer*], op den veertigsten dag na zijne opstanding, voor de laetstemael, binnen Jerusalem, in het huis van den eenen of anderen zijner verborgene vrienden, vergadert was, beval hy haer, dat sy, na zijn vertrek uit de waereld, van Jerusalem niet scheyden en souden, maer aldaer verwachten de vervulling van de belofte des Vaders, omtrent de buitengewone gaven van den Heiligen Geest; ten einde hen in staet te stellen, om de eerste grondleggers van zijn Koningrijk te zijn, (*e*) die gy [*seyde hy*] van my meermalen gehoort hebt.

De Heiland was voor de laetstemael, op denzelvden dag van zijne Hemelvaert, met zijne Apostelen, binnen Jerusalem vergaderd. Dit blijkt allerduidelykst daeruit, dat de Apostelen, na zijn vertrek, naer Jerusalem *wederkeerden*, vs. 12. Dit wordt bevestigd, door het verhael van LUCAS in zijn Euangelie, Kap. XXIV: 50-52. — Het kan zijn, dat de Verlosser zich, met zijne Apostelen, uit Galilea naer Jerusalem begeven hebbe. Liever evenwel zouden wy denken, dat Hy zijne Apostelen vooruitgezonden hebbe, en binnen Jerusalem, in zeker huis, het welk Hy hun had aengewezen, op den 40sten dag na zijne opstanding, by hen gekomen zy.

5 (*f*) Want Joannes de Boetgezant, zo vervolgde de Heiland tot zijne Apostelen te spreken, doopte wel met water, (*g*) maer gy sult met de gaven van den Heyligen Geest gedoopt en als zeer overvloedig overstort worden, niet lange na dese dagen. Deze belovte zal binnen korten vervuld worden; daerop kunt gy gerust staet maken.

(*d*) Luc. 24: 48, 49. (*e*) Joh. 14: 26. ende 15: 26. ende 16: 7. (*f*) Matth. 3: 11. Marc. 1: 8. Luc. 3: 16. Joh. 1: 26. Hand. 11: 16. ende 19: 4. (*g*) Jes. 44: 3. Joël 2: 28. Hand. 2: 4. ende 11: 15.

6. Sy dan die t'samengekomen waren, werden door Hem uitgeleid buiten Jerusalem, naer eene plaets op den Olijvberg, in de nabuurschap van het vlek Bethanien, Luc. XXIV: 50. Onder den weg vraegden zy hem, seggende, (h) Heere, sult gy in desen tijt aen Israël het Koninckrijck wederoprechten?

Daer nu de Apostelen, door den Heiland zelven, nader en gemeenzaem, omtrent den aert van zijn' Koningrijk, onderwezen waren vs. 3, is het niet vermoedelyk, dat zy nu nog dachten aen het oprichten van een waereldsch Koningrijk. Zy schijnen verwacht te hebben, dat de uitstorting van den Heiligen Geest de algemene bekeering van gansch Israël ten gevolge hebben zou, zodat de geheele Natie Hem als den MESSIAS erkennen, en als hunnen Koning eerbiedigen zoude.

7. Ende Hy antwoordde op deze vraeg niet rechtstreeks, maer met eene vermaning, welke niet onduister in zich sloot, dat 'er eenmael eene algemene bekeering van gansch Israël te wachten zy; hy seyde tot haer, (i) Het en komt u niet toe te weten, het is uwe zaek nog niet, en het strookt niet met uwe tegenwoordige omstandigheden, de tijden ofte gelegenheden, op en by welke zeer vele Voorzeggingen, mijn Koningrijk betreffende, zullen vervuld worden, die de Vader in sijn eygene macht gestelt, en onder zijn eigen bestuur gehouden heeft, zodat Hy den tijd en de juiste omstandigheden in die Voorzeggingen bepaeld heeft.

8. (k) Maer gy sult eerlang ontfangen, en laet u dit voor tegenwoordig genoeg zijn, de kracht en de buitengewone gaven des Heyligen Geests, die over u komen sal: (l) ende gy sult daerdoor bekwaem gemaekt worden, om mijne getuygen te zijn, en mijne leer onder allerlei volken voort te planten, so eerst te Jerusalem, als vervolgens in geheel Judea ende Samaria, ende ten laetsten onder de Heidenen, tot aen het uyterste der aerde.

9. Ver-

(h) Matth. 21: 4. (i) Matth. 24: 36. (k) Hand. 2: 4. (l) Jes. 2: 3. Luc. 24: 48. Joh. 15: 27. Hand. 2: 32.

9. Vervolgens zijne handen opheffende, zegende Hy hen, Luc. XXIV: 50. (*m*) Ende als hy dit alles gesegt hadde, en nog bezig was met een zegenend affcheid van hun te nemen, Luc. XXIV: 51, wiert hy, door de kracht van zijnen Vader, die nu den Middelaer in heerlykheid wilde inleiden, naer boven opgenomen daer sy het sagen, ende een wolcke nam hem, wanneer Hy tot eene aenmerkelyke hoogte was opgeklommen, zodat zy Hem nog onderscheiden konden nazien, wech van haren oogen.

10. By dit vertrek van den Heiland stonden de Apostelen geheel opgetogen van verbaesdheid. Zy hielden hunne oogen ingespannen op den hemel gevestigd. Ende alsso sy hare oogen nae den hemel hielden, terwijle hy henen voer, en de wolk staroogende nazagen, siet, twee Engelen, in de gedaente van mannen verschenen, stonden op het alleronverwachtst by haer (*n*) in witte en blinkende kleedinge:

11. Welcke de ontroerde Apostelen oock *aenspraken* en seyden, Gy Galileesche mannen, wat staet gy met zo veel verbaesdheid, ende siet staroogende op nae den hemel? Dese Jesus, die van u opgenomen is in den hemel, om aldaer eene onnadenkelyke heerlykheid te genieten, (*o*) sal op het einde der waereld, alsoo op dezelvde wijs, in eene zichtbare gedaente, op eene wolk, in de lucht weder komen, om den ganschen aerdbodem rechtvaerdig te oordeelen, gelijckerwijs gy hem nae den hemel hebbet sien henen varen. Hy is werkelyk in den hemel aengekomen, en zal 'er zijn verblijv houden, tot den laetsten dag van het algemeen gericht. Het is derhalven geheel vergeevsch, dat gy langer naer den hemel zoudt blijven zien.

12. Doe keerden sy wederom, zeer verblijd, over het gene zy gezien en gehoord hadden. Nadat zy den verhoogden Verlosser hadden aengebeden, Luc. XXIV: 52. begaven zy zich nae Jerusalem van den bergh, die ge-

(*m*) Marc. 16: 19. Luc. 24: 51. (*n*) Matth. 28: 3. (*o*) Dan. 7: 13. Matth. 24: 30. Marc. 13: 26. Luc. 21: 27. 1 Thess. 1: 10. 2 Thess. 1: 10. Openb. 1: 7.

naemt wort de olijf[*bergh*], welcke is naeby Jerusalem, liggende [*van daer*] een Sabbaths reyse, of 6 stadien, gelijk JOSEPHUS bericht *de Bell. Jud.* l. V. c. 2. §. 3, dat is een kwartier uur gaens.

13. Ende als sy binnen de Stad Jerusalem ingekomen waren, gingen sy op in de oppersael, in een bovenvertrek van het huis, alwaer zy hun verblijv hadden, daer sy bleven, [*namelick*] de elv Apostelen, Petrus ende Jacobus de oudere, ende Joannes, ende Andreas, Philippus ende Thomas, Bartholomeus ende Mattheus, Jacobus Alphei [*sone*] of de jongere, ende Simon Zelotes, ende Judas Jacobi [*broeder*] Vergel. Matth. X: 2-4.

14. Dese alle waren eendrachtelick volherdende, met groten yver en ingespannenheid, in 't bidden ende smeecken, met de Godvruchtige vrouwen, welke den Heiland uit Galilea gevolgd waren, toen Hy naer Jerusalem ging, om aldaer het laetste Paeschfeest te vieren en gekruicigd te worden, ende onder dit Godsdienstig gezelschap was ook Maria de moeder Jesu, ende met deze waren insgelyks (*p*) sijne broederen of bloedverwanten, vergel. Joh. VII: 5.

15. Ende in een van deselve tien dagen, welke tusschen 's Heilands Hemelvaert, en de uitstorting van den Heiligen Geest verlopen zijn, stont Petrus op in 't midden der discipelen, ende sprack: (daer was nu, op dat pas, een schare by een van ontrent hondert en twintigh persoonen.)

16. Mannen, die my thans hoort, en mijne gelievde broeders zijt, niet alleen uit hoofde van onze gemeenschappelyke afkomst uit Israël, maer ook van wegen het geloov in onzen nu verhoogden Meester, dese Schrift moest vervult worden, (*q*) welcke de Heylige Geest sprekende door den mont Davids voorsegt heeft van den grouwzamen booswicht Judas, (*r*) die de leydsman ge-

(*p*) Matth. 13: 55. (*q*) Psalm 41: 10. Matth. 26: 23. Joh. 13: 18.
(*r*) Matth. 26: 47. Marc. 14: 43. Joh. 18: 3.

geweeſt is der gene die Jeſum vingen, en Hem, door eenen verraderlykenkus, heeft aengewezen.

17. Niemand moet zich ergeren, over het rampzalig lot van dezen man. Hy heeft het rechtvaerdig verdiend, en zijne misdaed was des te groter, naermate hy met uitnemender voorrechten verwaerdigd was. (*s*) Want hy was met ons, die door onzen Godlyken Meester, tot de hoge waerdigheid van het Apostelſchap, verkozen waren, als onze Ambtgenoot gerekent, ende hadde het lot en den rang deſer verhevene bedieninge verkregen.

18. Deſe rampzalige dan heeft verworven eenen acker, of gelegenheid gegeven, dat 'er eenen akker gekocht en verkregen wierd, tot eene begraevplaets der vreemdelingen, door den loon der ongerechtigheyt, welken hy van de Overpriesteren bedongen had, tot eenen bloedprijs, om zijnen weldadigen Meester in hunne handen over te leveren, (*t*) ende voorwaerts over gevallen zijnde is midden opgeborſten, ende alle ſijne ingewanden zijn uytgeſtort.

Er is die menen, dat Judas den *akker* des pottenbakkers vergel. Matth. XXVII: 7, 8. *verkregen* hebbe, voorzover hy aldaer begraven is. Maer het is in de Heilige Schrivt eene zeer gewone ſpreekwijs, dat iemand gezegd wordt iets te doen, wanneer hy daertoe gelegenheid geevt, verg. Gen. XLII: 38. 1 Kon. XIV: 16. Rom. XIV: 15. 1 Cor. VII: 16. In dezen zin zouden wy het ook liever opvatten, zodat Judas, door zijn grouwzaem verraed, gelegenheid gegeven heeft, dat de akker des pottenbakkers, tot eene begraevplaets voor de vreemdelingen gekocht, en de akker des bloeds genaemd zy, vergel. vs: 19.

Het ſchromelyk uiteinde van den verrader beſchrijvt LUCAS op deze wijs: *voorwaerds overgevallen zijnde is midden opgeborsten, en alle zijne ingewanden zijn uitgeſtort.* MATTHÆUS zegt, dat hy *zich zelven verwurgd hebbe*, Kap. XXVII: 5. Het een en ander laet zich zeer wel overeen brengen, wanneer men

(*s*) Matth. 10: 4. Marc. 3: 19. Luc. 6: 16. (*t*) 2 Sam. 17: 23. Matth. 27: 5.

de zaek zo begrijpt, dat JUDAS zich verhangen hebbe, dat de ſtrop gebroken zy, dat hy daerdoor voorover geſtort zy, met dat gevolg, dat hy barstte, en alle zijne ingewanden uitgeſtort wierden. — Dan het Griekſche woord, by MATTHÆUS door *verwurgen* overgezet, wordt zomtijds in het algemeen voor eenen geweldigen dood genomen. MATTHÆUS zal dan in het algemeen verhalen, dat JUDAS, in eene woedende wanhoop, geweldige handen aen zich zelven geſlagen hebbe, terwijl LUCAS de nadere omſtandigheden van dit akelig voorval meer byzonder opgeevt.

19. Ende het ſchromelyk geval is zeer ſpoedig bekent geworden allen die te Jeruſalem woonen, alſo dat die acker, die voor den bloedprijs, welken de verrader bedongen had, gekocht is, door de ingezetenen van Jeruſalem, in de Syriſche ſpraek, welke haer eygen landtale is, (v) genoemt wort Akeldama, dat is, een acker des bloets.

Veelal houdt men vs. 19. voor eene tusſchenrede of aenteekening van den Geſchiedſchrijver. Maer wy voor ons zien gene redenen, waerom de Apostel PETRUS zelvs deze woorden niet zou geſproken hebben. Het geval was reeds meer dan zes weken geleden, en kon derhalven aen allen ingezetenen van Jeruſalem overlang bekend wezen.

20. Dit rampzalig uiteinde van onzen onwaerdigen ambtgenoot was door de Propheten duidelyk voorſpeld. Want daer ſtaet geſchreven in 't Boeck der Pſalmen, (x) Sijne woonſtede worde woeſt, ende daer en zy niemant, die in deſelve woone. (y) Ende, Een ander neme ſijn Opſienders-ampt.

De woorden, welke PETRUS hier aenhaelt, zijn te vinden Pſ. LXIX: 26. CIX: 8.

Zijne woonſtede worde woest gelaten, en daer zy niemand, die in dezelve wone. Deze woorden vinden wy Pſ. LXIX: 26, wat de hoofdzaek betreft; maer met dit onderſcheid, dat 'er van meer dan één perſoon geſproken worde: *hun paleis zy verwoest, in hunne tenten zy geen inwoner.* — De Spreker in dit

(v) Matth. 27. 8. (x) Pſ. 69. 26. (y) Pſ. 109: 8.

dit Zangstuk is de MESSIAS, klagende over het meest duldeloos lijden, het welk Hy, als Borg van zondaren, ondergaen moest; byzonder toen Hy aen het Kruishout hing, en zo den laetsten adem zoude uitblasen, verg. XI *Deel*, p. 155. — Nadat de stervende Heiland zijnen Vader gesmeekt had, om eene luisterrijke verlossing uit zijn lijden vs. 2-22, voorspelt Hy de geduchte oordeelen, met welke zijne vyanden zouden gestraft worden, vs. 23-24. Vermits nu JUDAS onder deze vyanden van den Heiland behoorde, en één der voornaemsten was, mogt PETRUS de aengehaelde woorden op dien grouwzamen booswicht toepassen.

Een ander neme zijn opzieners ambt. Deze woorden ontmoeten wy Ps. CIX: 8. — Onzes erachtens, heeft DAVID in dat Lied het oog op den MESSIAS, voerende den lijdenden Middelaer sprekende in, vergel. XI *Deel*, p. 384. — De vyanden, over welke de MESSIAS de Godlyke wraek afvordert, zijn in het gemeen de hardnekkige Joden, die Hem zulk een bitter lijden hadden aengedaen, maer in het byzonder spreekt Hy van den Verrader JUDAS. De Vloekspraken moeten te gelijk als Voorzeggingen beschouwd worden. Nu past PETRUS de aengehaelde woorden eigenaertig toe op JUDAS, voorzover zijn rampzalig uiteinde het Apostelambt voor MATTHÆUS deed openvallen.

21. (z) Het is dan noodigh, dat van de mannen, die gemeenzaem met ons, en met onzen verhoogden Meester, omgegaen hebben alle den tijt, in welcken de Heere Jesus onder ons in- ende uytgegaen is,

22. Beginnende van den Doop Joannis, toen Hy het Leeraerambt openlyk aenvaerdde, tot den dagh toe in welcken hy (a) van ons in den hemel opgenomen is, één derselve tot het Apostelambt, in de plaets van Judas verkozen, en met ons getuyge worde sijner opstandinge, door welke Hy krachtig bewezen is Gods Zoon, en de beloovde MESSIAS te wezen.

23 (b) Ende allen, die 'er tegenwoordig waren, keurden dit voorstel van Petrus eenparig goed; sy steldender

(z) Hand. 6: 3. (a) Hand. 1: 9. (b) Hand. 6: 6.

twee voor, te weten Joseph genaemt Barsabas, die toegenaemt was Justus, ende Matthiam, beide mannen die beroemd waren, van wegen hunnen yver voor den Heer JESUS en zijne zaek.

24. Ende sy baden dat God hun den rechten man wilde aenwijzen, ende seyden, Gy Heere, (c) gy kenner der herten en der heimelijke overleggingen van allen, wijst van dese twee éénen aen, dien gy uytverkoren hebt, om het hoogwaerdig ambt van Apostel te bekleden.

25. Om te ontfangen het lot deser bedieninge ende Apostelschaps, daer van Judas schandelyk afgeweken en rechtmatig vervallen is, dat hy, door middel van eenen wanhopigen zelvsmoord, henen ginge in sijn eygen plaetse, naer die rampzalige strafplaets, welke voor zulken grouwzamen booswicht voegde.

26. Ende sy wierpen na het gebed hare loten, opdat de Voorzienigheid hun den bedoelden man mogt aenwijzen, ende het lot viel op Matthiam, ende hy wiert met gemeyne toestemminge tot de elf Apostelen als de twaelvde gekoren.

HET II. KAPITTEL.

NA de Inleiding Kap. I, begint LUCAS zijn geschiedkundig verhael van het gene de Apostelen, in het oprichten en uitbreiden van CHRISTUS Koningrijk, eerst onder de Joden, en daerna onder de Heidenen, verricht en ondervonden hebben, Kap. II—XXVIII.

I. Vooraf bericht hy, hoe de Apostelen, volgens 's Heilands belovte, tot hunne gewichtige ambtsbediening, met de bui-

(c) 1 Sam. 16: 7. 1 Chr. 28: 9. ende 29: 17. Ps. 7: 10. Jer. 11: 20. ende 17: 10. ende 20: 12. Hand. 15: 8. Openb. 2: 23.

buitengewone gaven van den HEILIGEN GEEST zijn bekwaem gemaekt, Kap. II: 1-21.

א. De uitstorting van den HEILIGEN GEEST op de Apostelen vinden wy vs. 1-4, en

ב. Het uitwerksel daervan, vs. 5-21.

A. Het meerderdeel der omstanderen stond verbaesd, niet wetende wat zy 'er van denken zouden, vs. 5-12.

B. Anderen dreven den spot met het werk van den HEILIGEN GEEST, en dit gav PETRUS aenleiding tot het houden van eene zeer merkwaerdige redenvoering, vs. 13-21.

A. De spotterny vinden wy vs. 13.

B. De redenvoering van PETRUS vs. 14-21.

α. Nadat hy den boosaertigen laster der spotteren wederlegd had, vs. 14, 15.

β. Betoogt hy, uit de Godspraek van JOEL, dat de uitstorting van den HEILIGEN GEEST reeds overlang voorspeld ware, vs. 16-21.

1. Ende als de dagh (*a*) des Pinckster[*feests*] vervult wert of gekomen was, zijnde de 50ste dag na het Paeschfeest en de opstanding van den Heiland, waren sy alle (*b*) eendrachtelick by een, met één hart en één oogmerk, biddende en gelovig verwachtende, dat de belovte van hunnen Meester, omtrent het zenden van den Geest der waerheid, zoude vervuld worden.

De Apostelen ontvingen de buitengewone gaven van den HEILIGEN GEEST, op *den dag van het Pinksterfeest.* Deze tijd was 'er ongemeen gepast toe. By gelegenheid van dit Feest was 'er eene ontelbare menigte van Joden, uit alle waerelddelen, te Jerusalem vergaderd; dezen konden, na het verrichten van den plechtigen Godsdienst, naer hunne huizen terug kerende, dit verbazend wonderwerk, door alle gewesten van den aerdbodem, allerwegen bekend maken.

(*a*) Lev. 23: 15. Deut. 16: 9. (*b*) Hand. 1: 14.

Zy waren alle eendrachtig vergaderd. — Wie waren deze alle? Zommigen denken niet alleen aen de XII Apostelen, die nu, door de verkiezing van MATTHEUS, in de plaets van den rampzaligen JUDAS, wederom voltallig waren; maer ook aen alle die 120 perfoonen, van welke Kap. I: 14, 15 gesproken is. Dan, onzes erachtens, worden alleenlyk de XII Apostelen bedoeld. Trouwens, het waren de Apostelen alleen, aen welke de uitstorting van den Heiligen Geest beloovd was, Kap. I: 4, 5, 8. Daerënboven, zy die den Heiligen Geest ontvingen, worden vs. 7. alle *Galileërs* genaemd, maer dit was de gewone naem der Apostelen. — Voeg 'er by, dat alleenlyk de Elven met PETRUS opstonden, toen hy den laster der spotters wederleide, vs. 14; maar, indien nu alle die 120 perfoonen, van welke Kap. I: 14, 15. gesproken is, met den Heiligen Geest vervuld en in den laster der Joden betrokken waren, zouden zy ook zekerlyk alle zyn opgestaen, ten blijke dat zy zich met PETRUS vereenigden.

Waer waren de Apostelen vergaderd? Doorgaens antwoordt men: in een zeker vertrek van den Tempel, het welk Kap. I: vs. 13. de opperzael zou genaemd worden. — Dan, in het gansche Geschiedverhael wordt geen enkel woord van den Tempel gesproken, vs. 2. wordt de verblijvplaets der Apostelen een huis genaemd. Ook wordt het zonder bewijs aengenomen, dat het aan byzondere personen vrystond, den Godsdienst in een afgezonderd vertrek van den Tempel te verrichten; het is althans niet te denken, dat de Joodsche Geestelykheid deze vryheid zou vergund hebben aen de Apostelen van den Heiland, tegen welke zy zeer verbitterd waren, en het is nog minder aennemelyk, dat de Joodsche Overheden den Apostelen zouden hebben toegelaten, om hunne bekeerlingen in den Tempel te doopen, vs. 14. — Om alle deze redenen zijn wy van oordeel, dat de Apostelen in een byzonder huis zijn vergaderd geweest.

2. Ende de uitstorting van den Heiligen Geest ging gepaerd met twee zinbeeldige teekenen, één voor het gehoor en één voor het gezicht. Het eerste zinbeeldig teeken was geschikt voor het gehoor: want daer geschiedde haestelick

lick uyt den hemel een zeer ongewoon geluyt, gelijck als van een geweldigen gedrevenen wint, ende vervulde niet alleen het vertrek, in het welk de Apostelen byeen waren; maer ook het geheele huys daer sy saten.

Dit buitengewone geluid was een eigenaartig zinbeeld van de uitstorting des Heiligen Geestes, die om zyne vruchtbare en krachtdadige uitwerkselen, zeer gepast by den wind vergeleken wordt, en vertoonde de onwederstaenbare kracht, met welke de Heilige Geest zich, in en onder de leer van het Euangelie, werkzaem betonen zoude.

3. Ende het andere zinbeeldig teeken was geschikt voor het gezicht, van haer werden gesien, of aen hun vertoonden zich verdeelde tongen als van vyer, ende het sat, gedurende eenen geruimen tijd, op een yegelick van haer.

Er vertoonden zich aen de Apostelen vurige tongen, welke *verdeeld* waren. Men kan het tweezins opvatten, of dat deze vurige tongen verdeeld, dat is verspreid waren op de Apostelen: of liever, dat elk der vurige tongen geplitst en in tweeën verdeeld waren. — De verdeelde tongen vertoonden de gaev van menigerlei talen; de vuurige gedaante schilderde de verlichtende en overtuigende kracht van de prediking der Apostelen; het vuur *zat* op de Apostelen, ten blijke dat de gaven van den Heiligen Geest altoos op hen blijven zouden.

Voorts dienden deze zinbeeldige teekenen, om de harten der Apostelen voor te bereiden, of hen te waerschouwen dat de tijd der vervulling van 's Heilands belovte nu gekomen ware, als mede opdat de plechtige inhuldiging der Apostelen openbaer en spoedig bekend worden zoude.

4. (*c*) Ende sy werden, zodra de gemelde tekenen gehoord en gezien waren, alle vervult met de buitengewone gaven van den Heyligen Geest, welke zy, ter uitoef-

(*c*) Matth. 3: 11. Marc. 1: 8. Luc. 3: 16. Joh. 14: 26. ende 15: 26. ende 16: 13. Hand. 11: 15. ende 19: 6.

fening van het Apostolisch ambt onder alle volken, nodig hadden, ende ten blijke daervan begonden zy, op eene zeer gepaste en overtuigende wijs, over de meest aengelegene onderwerpen te spreken (d) met andere talen, welke hun voorheen geheel onbekend waren, soo als de Geest, de gedachten in hunne harten, en de woorden op hunne lippen leggende, haer gaf uyt te spreken.

5. Ende daer waren, by gelegenheid van het Pinxterfeest, zeer veele vreemde Joden te Jerusalem woonende, of voor eenigen tijd hun verblijv houdende, Godtvruchtige mannen, die uit yver en zucht voor den Godsdienst, in weerwil van eene zeer kostbare en moeilijke reis, aldaer gekomen waren, van bijkans allen volcke der gene die onder den hemel zijn.

6. Ende als dese stemme geschiet, of het gerucht van die zonderlinge verschijnselen door de Stad verspreid was, quam de menigte van burgers en vreemdelingen te samen by het huis, alwaer de Apostelen vergaderd waren, ende zy wiert beroert en geheel verbijsterd: want een yegelick hoorde haer in sijn eygen tale spreken. De één der Apostelen sprak deze, en de ander gene tael, en dat in den juisten tongval, zodat elk der omstanderen zijne moederspraek hoorde, in welke hy geboren en opgevoed was.

7. Ende sy ontsetteden haer alle, zodat zy geheel verbazing waren, ende verwonderden haer, seggende tot malkanderen, Siet, en zijn niet alle dese, die daer zo bevallig in allerlei vreemde talen spreken, ongeleerde en lompe Galileers?

8. Ende hoe hooren wyse een yegelick in onse eygen tale, in welcke wy geboren zijn, in den juisten tongval spreken? Hoe is dit mogelyk, van waer komt dezen ongeoeffenden lieden deze verbazende geleerdheid?

9. Er zijn, onder deze menigte Joden, uit allerlei soort van volken, die zeer verschillende talen spreken. Parthers en-

(d) Marc. 16: 17. Hand. 10: 46.

ende Meders, ende Elamiten of Persiaren, ende die inwooners zijn van Mesopotamia, ende Judea, ende Cappadocia, Pontus, ende Asia,

Onder de vreemdelingen worden hier ook geteld *de inwooners van* JUDEA. Dit schijnt in den eersten opslag zeer bedenkelyk, vermits hier vreemde Joden worden opgeteld, die eene andere tael spraken, dan de inwooners van Judea. Deze zwarigheid is zommigen zo groot voorgekomen, dat zy de lezing wilden veranderd hebben. Dan, onzes erachtens, is de zaek eenvouwig deze; onder den gemengden hoop waren niet alleen vreemde Joden, maer ook inwooners van Judea; deze spraken wel met de Galileers dezelvde landtael, zijnde het Syrisch Hebreeuwsch; maer de uitspraek was zo onderscheiden, dat de inwoners van Judea eene geheel andere tael schenen te spreken, dan de plompe Galileers; de inwoners van Judea waren daerom met het hoogste recht verwonderd, dat zy de Apostelen het Syrisch Hebreeuwsch zo zuiver hoorden spreken, als of zy in Judea geboren en opgevoed waren.

Ook worden de inwoners van *Asia* genoemd. Maer alle de voorheen gemelde volken woonden in Asia. Men denke daerom bepaeldelyk aen dat landschap, het welk meer onderscheiden *Asia Proconsularis* genaemd werd, omdat het stond onder het gebied van eenen Proconsul.

10. Ende de bewooners van Phrygia, ende Pamphylia, Egypten, ende de deelen Libye of de gewesten van Africa, welck by Cyrenen [*ligt*], ende uytlandische Romeynen, beyde Joden ende Jodengenooten.

Er woonden ter dezer tijd vele *Joden* binnen Rome, en deze bewogen zommige burgers van Rome, om den Joodschen Godsdienst aen te nemen. De eerste werden *Joden*, en de andere *Jodengenooten* genaemd.

11. Cretensen ende Arabiers, wy hoorense in onse talen de groote wercken Godts, niet alleen in de natuur, maar vooral in de opwekking van eenen gekruisten JESUS, op eene zeer gepaste wijs, spreken.

Door de *Cretensen* worden niet de inwoners van het ei-

land Creta bedoeld; maer bewoners der Zeekusten van Palestina, behorende tot de Philiſtijnen, van welke ook de Propheten EZECHIEL en ZEPHANJA melding maken.

12. Ende ſy ontſetteden haer alle, ende wierden twijffelmoedigh, zodat zy niet wisten wat zy van deze zeer zonderlinge gebeurtenis denken zouden. Nadenkende menſchen merkten 'er een Godlyk wonderwerk in op, ſeggende d' een tegen den anderen, Wat wil doch dit wonderwerk zijn en beteekenen, waertoe dient het, wat is 'er het oogmerk van, en wat zal 'er het gevolg van wezen?

13. Ende andere, byzonder burgers van Jeruſalem, die gene andere dan alleen hunne Moedertael verſtonden, ſpottende ſeyden, Sy zijn vol ſoeten wijns; de zaek verdient gene verwondering, zelvs gene aendacht: deze lieden zijn dronken, en daerom raeskallen zy in onverſtaenbare klanken.

Deze lieden wisten niet dat de Apostelen vreemde talen ſpraken. Zy beſchouwden daerom hunne geſprekken, als het onverſtaenbaer geſnap van lieden, die zwaer beſchonken waren.

14. Maer deze ſpottende lastertael was zeer beledigende voor den HEILIGEN GEEST, en het wonderwerk, het welk Hy in de Apostelen gewerkt had, zy rekenden zich daerom verplicht dezen vuilen laster te wederleggen. De yverige Petrus vatte het woord op, en ſprak in naem van zijne medeambtgenoten. Hy ſtond op, ten blijke van zijne vrymoedigheid, als mede ten betoge dat hy niets minder dan dronken ware: ſtaende met de elve, verhief hy ſijne ſtemme, om van de groote menigte gehoord en verſtaen te worden, ende ſprack tot haer in de gewone landtael der Joden. Hy begon zijne redenering met eene vriendelijke aenſpraek aen de vergaderde menigte, en tevens met eene vermaning tot opmerkzaemheid, om hun onder het oog te brengen, dat hy hun zaken van het uiterſte gewicht had voor te ſtellen, zeggende: Gy Joodſche mannen, inwoners van Judea, ende gy alle die vreemdelingen zijt; maer thans, by gelegenheid van het hoge Pinxterfeest, te Jeruſalem voor eenigen tijd woonet en uw verblijv

houdt, de oorzaek van dit buitengewone verschijnsel zy u bekent, ende laet mijne woorden tot uwe ooren ingaen, hoort naer mijn voorstel met eene oplettendheid, welke naer het gewicht der zake geëvenredigd is.

15. Want dese Galileërs, die thans, in allerlei vreemde talen, over de meest aengelegene zaken spreken, en zijn niet minder dan droncken, gelijck gy, omdat de inlanders hen niet verstaen, ongunstig vermoedt en al te onbedachtzaem voorgeevt: want het is [*eerst*] de derde ure van den dagh, de gewone tijd van het morgenoffer, en gy weet dat niemand, die eenige zucht heeft voor den Godsdienst, en de minste achting voor zijne eer, voor dezen tijd, vooral op dit hoge Pinxterfeest, wijn noch sterken drank proeven zal.

Dit voorstel was byzonder ingericht tegen de spotters, om hen, zo wel als de overige toehorers, te doen opmerken, dat het spreken in vreemde talen een Godlyk wonderwerk ware. Trouwens, *die dronken zijn, zijn des nachts dronken*, 1 Thesf. V: 7, en daerom zou niemand, die niet onder de eerloze lieden wilde geteld worden, reeds zo vroeg in den morgenstond dronken zijn, vooral niet op eenen hogen Feestdag, wanneer de Joden gewoon waren zich tot *de derde uur*, of gelijk wy zeggen tot 's morgens ten negen uur, van spijs en drank te onthouden.

Uit vs. 14. hebben zommigen willen besluiten, dat de Apostelen in hunne eigene moedertael gesproken hebben, en dat het den toehoreren zo voorkwam, als of elk hen in zijne eigene moedertael hoorde spreken, zodat het wonderwerk zou geschied zijn, niet aen de Apostelen, maer aen de toehoreren. De redenvoering, zegt men, welke PETRUS deed vs. 14-21. werd in de gewone landtael der Joden uitgesproken, deze verstonden alle de toehorers, ook de vreemdelingen, die de landtael der Joden niet kenden; derhalven hebben de Apostelen ook over Gods groote werken, vs. 11. in hunne eigene moedertael gesproken, en het kwam den vreemdelingen door een wonderwerk zo voor, als of zy elk hunne eigene tael hoorden.

Maer volgens dit begrip, worden de wonderwerken zon-

der noodzake vermenigvuldigd. Het was veel eenvouwiger, dat de Apostelen de gaev van menigerlei talen ontvingen, dan dat 'er een wonderwerk geschiedde aen elk der toehoreren, hoofd voor hoofd. De éene Apostel sprak tot de Persianen in het Persiaensch, daerna een ander tot de Romeinen in het Latijn, vervolgens een derde tot de Arabiers in het Arabisch, enz.

Dan alle de toehorers verstonden evenwel de redenvoering, welke PETRUS vs. 14-21. tot de menigte hield, in de gewone landtael der Joden. Dit laet zich gemakkelyk begrijpen. — De burgers van Jerusalem, en de inwoners van Judea, kenden alleenlyk hunne landtael, zijnde het Syrisch Hebreeuwsch; maer de vreemde Joden, die onder de Heidenen verspreid waren, kenden daerenboven elk de tael van het volk, onder het welk zy verkeerden. Wanneer de laetsten te huis waren, spraken zy de tael van het land, in het welk zy woonden; maer, wanneer zy op de hoge Feesten te Jerusalem waren, spraken zy de gewone Joodsche tael, en zonder dit zouden zy aldaer niet hebben kunnen te recht komen. De redenvoering derhalven van PETRUS, in het Syrisch Hebreeuwsch uitgesproken, was voor allen, zo vreemdelingen als inlanders, zeér verstaenbaer.

16. Maer Petrus vergenoegde zich niet met den gemelden laster der spotteren te wederleggen; hy toonde vervolgens aen, dat in dit wonderdadig verschijnsel blijkbaer vervuld ware, het gene de Propheet Joël omtrent de dagen van den MESSIAS voorspeld had; dit is het, zo vervolgde de Apostel, dat gesproken is door den Propheet Joël, Kap. II: 28-32.

Over deze Godspraek van JOEL hebben wy nader gehandeld XVI Deel p. 429. — Voor tegenwoordig zullen wy daerom, met eene beknopte Uitbreiding volstaen kunnen. De Apostel PETRUS past deze Voorzegging, met eenige verandering en verklaring, op de uitstorting van den Heiligen Geest toe.

17. (e) Ende het sal zijn in de laetste dagen, in den

(e) Jes. 44: 3. Ezech. 11: 19. ende 36: 27. Joël 2: 28. Zach. 12: 10. Joh. 7: 38.

den tijd van den MESSIAS, wanneer het Joodsche Gemeenebest naer het einde snelt, (segt de waerachtige Godt,) die zijne belovten altoos onfeilbaer vervult, ick sal in eene overvloedige maet rijkelijk (*f*) uytstorten de buitengewone gaven van mijnen Geest op alle vleesch, op allerlei soort van menschen, zonder onderscheid van Jood of Heiden. Het uitwerksel daervan zal zich het eerst openbaer maken in ulieden, o kinderen van Zion! nazaten van Israël, ende uwe sonen ende (*g*) uwe dochters sullen zonder onderscheid van kunne propheteeren, voor zo ver zy eene opgehelderde kennis zullen hebben van Godlyke zaken, en bekwaemheid om daervan op eene gepaste wijs te spreken; ende uwe jongelingen, menschen die in den bloei van hunne jaren en levenskracht zijn, sullen in verrukking van zinnen Gesichten sien, om hun daerdoor verborgene en toekomende zaken bekend te maken, ende uwe oude lieden sullen droomen droomen, en daerdoor openbaringen ontvangen van verborgene en toekomende dingen.

18. Ende de buitengewone gaven van den Heiligen Geest zullen oock aen de Heidenen geschonken worden: want op mijne dienstknechten, ende op mijne dienstmaegden, die doorgaens uit vreemde volken genomen worden, sal ick in die dagen de gaven van mijnen Geest in vollen overvloed en als stroomsgewijs uytstorten, ende sy sullen even als uwe zonen en dochters propheteeren. Als dan zal alle onderscheid tusschen volk en volk worden wechgenomen.

19. Ende evenwel raekt deze belovte het gansche volk der Joden niet. Het grootste gros zal zich in het ongeloov verharden, en daerom zal 'er een schromelyke dag van rechtvaerdige oordeelen komen, welke door geduchte teekenen zullen voorafgegaen worden: want ick sal wonderen geven, buitengewone verschijnselen in het bestuur van mijne Voorzienigheid daerstellen, welke zich vertonen zullen in den hemel boven, ende verbazende dingen, welke teecke-

(*f*) Hand. 10: 45. (*g*) Luc. 2: 36. Hand. 21: 9.

nen en voorboden van nakende rampen zijn zullen, op der aerden beneden: op de aerde zullen zich vertonen bloet, ende vyer, ende roockdamp. Er zullen ſtromen van bloed vergoten worden, alles zal te vuur en te zwaerd verwoest worden, zo door burgerlyke oorlogen, als door invallen van buitenlandſche vyanden, en door de vlammen van brandende gebouwen, zullen 'er geheele pylaren van rook en damp in de lucht opklimmen.

20. De ſonne ſal door de dikke rookpylaren, welke haer licht onderſcheppen zullen, verandert worden in duyſterniſſe, ende de mane zal door dezelvde rookpylaren, als mede door de weerſtraling der vlammen, terug gekaetst door het ſtroomend bloed op de aerde, in bloet veranderd worden, vergel. Openb. IX: 2. 2 Kon. III: 22. eer dat de groote ende doorluchtige dagh des Heeren, in de verwoeſting van Jeruſalem, komt, wanneer de Allerhoogſte Richter wraek zal nemen over de hardnekkigheid der Joden, en byzonder over het vermoorden van den MESSIAS, vergel. Matth. XXIV: 6-8.

21. (*h*) Ende het ſal in dien vreesſelijken tijd zijn, dat de Heer tevens zijne verſchonende goedheid aen zommigen kennelyk openbaren zal. Dan zal het geſchieden, dat een yegelick die den name des Heeren, in dezen bangen nood, vertrouwende ſal aenroepen, en den MESSIAS met een gelovig hart belijden, Rom. X: 13. ſaligh, van algemeene rampen verſchoond en in het leven ſal behouden worden, voor zo ver de Christenen, zich op dien tijd binnen Jeruſalem bevindende: op de aennadering van het Romeinſche leger de Stad verlaten, en zich naer Pella, een klein ſtedeken in het gebied van HERODES AGRIPPA, en rondom van bergen omringd, begeven zullen, en aldaer tegen de algemene verwoeſting bewaerd blijven.

(*h*) Joël 2: 32. Rom. 10: 13.

II. De

II. De Apostelen, door de buitengewone gaven van den Heiligen Geest tot hunne hoogwichtige bediening bekwaemgemaekt, hebben het Koningrijk van CHRISTUS *gegrondvest, eerst onder de Joden, en daerna onder de Heidenen, Kap. II: 22— XXVIII: 31.*

א. Eerst onder de Joden, Kap. II: 22— VIII: 40.

A. *Zy begonnen hun werk te Jerusalem, Kap. II: 22— V: 42.*

A. De eerste Leerreden van PETRUS *had zulk een gezegend uitwerksel, dat 'er 3000 Joden bewogen werden, om het geloov in* JESUS *te belijden, Kap. II: 22-47.*

α. De Leerreden zelve vinden wy, vs. 22-36.

a. Vooraf gaet eene minzame aenspraek en opwekking tot aendacht, vs. 22ª.

b. Daerop volgt de Leerreden zelve, vs. 22ᵇ-36.

𝔞. Eerst stelt hy den Heer JESUS *voor, als dien grooten Leeraer, welken* MOSE *beloovd had, vs. 22ᵇ.*

𝔟. Daerna teekent hy het wangedrag der Joden, omtrent dien verhevenen persoon. vs. 23.

𝔠. Vervolgens spreekt hy van 's Heilands verhoging, vs. 24-36.

1. *Van zijne opwekking uit den dooden, vs. 24-32.*

—. *De zaek zelve stelt hy voor, vs. 24. en*

——. *Betoogt dezelve, vs. 25-32.*

/. *Uit de voorzegging van* DAVID,

//. *Uit het getuigenis der genen, die Hem na zijne opstanding gezien hebben, vs. 32.*

2. *Hy voegt 'er 's Heilands verheerlijking aen 's Vaders rechtehand by, vs. 33-36.*

Deze redenvoering van den Apostel PETRUS volgde wel onmiddelyk op de voorgaende, welke vs. 14-21. beschre-

ven is; maer evenwel zy is van eenen geheel anderen inhoud. De eerste diende, om den boosaertigen laster der spotteren, die de Apostelen voor dronkaerts hadden uitgekreeten, te wederleggen, maer deze was ingericht, om de menigte te doen opmerken, dat die JESUS, welken zy zo smadelyk verworpen en gekruicigd hadden, de beloovde MESSIAS zy.

22. Gy Israëlitische mannen, die uit onzen gemeenschappelyken Vader Jacob oorsprongelyk zijt, hoort dese woorden, welke ik vervolgens zal voorstellen, met aendacht en belangneming, gelijk het gewicht der zake vordert: Kent toch den gezegenden Jesum den Nazarener eenen man van Gode onder ulieden gezonden, die zich, als den beloovden MESSIAS betoont en openbaer gemaekt heeft, door vele krachten ende verbazende wonderen, ende teeckenen van zijne Godlyke zending, die Godt door hem gedaen heeft in 't midden van u, in den Tempel, de Synagogen, en andere openbare plaetzen, in de tegenwoordigheid van duizenden getuigen, gelijck oock gy selve weet, en niemand uwer kan onbekend zijn.

23. Desen verhevenen persoon hebt gy op de smadelykste wijs verworpen en mishandeld, hoewel gy daerin niets anders gedaen hebt, dan God van eeuwigheid besloten had, dat omtrent Hem geschieden zoude: want (*i*) door en volgens den bepaelden raet ende voorkennisse Godts, die alle toekomende zaken heeft vastgesteld; in uwe moorddadige handen overgegeven zijnde, (*k*) hebt gy Hem, welken alle Engelen aenbidden moeten, als eenen grouwzamen booswicht genomen, ende door de handen der onrechtveerdige heidenen, als een uitvaegsel van het menschdom, aen ['*t kruys*] gehecht, ende gedoodet. Zo hebt gy Hem behandeld, die de beloovde MESSIAS en de Heiland der waereld is.

24. (*l*) Welcken Godt ten derden dage na zijnen dood opgeweckt heeft, de smerten of *banden* des doots ontbonden hebbende, also het niet mogelick en was, dat

(*i*) Hand. 4: 28. (*k*) Hand. 5: 30. (*l*) Hand. 10: 40.

dat hy, die de Vorst des levens is, van deselve [*doot*] voor altoos soude vast gehouden worden.

De smerten des doods ontbonden is eene zeer vreemde uitdrukking. Gene smerten, maer wel banden, worden ontbonden. — Denkelyk heeft PETRUS, in het Hebreeuwsch sprekende, zich bediend van DAVIDS woorden, die Ps. XVIII: 5, 6. melding maekt van *banden* en *strikken des doods*. Maer LUCAS vertaelt deze woorden, in naervolging der LXX, door ὠδῖνας, het welk eigenlyk geweldige *smerten* beteekent.

25. Deze opstanding van den MESSIAS uit de doden hadden de Propheten allerduidelykst voorspeld: Want David segt onder anderen van hem, Ps. XVI: 8-11, alwaer de MESSIAS, sprekende ingevoerd, zich dus horen laet: (*m*) Ick sagh den Heere alle tijt voor my, en hield mijne oogen, met een volkomen vertrouwen, geduurig op Hem gevestigd: want hy is aen mijne rechter[*hant*], als mijn beschermer, om my te helpen en te bemoedigen, op dat ick niet beweegt en worde, of den moed late varen. Ik verwacht op dien grond den dood gemoedigd, als het middel van mijne verhoging.

26. Daerom is mijn herte verblijdt, in het midden van mijn lijden, en onder het gezicht van den aennaderenden dood, ende mijne tonge verheugt haer, betuigende hare blijdschap met vrolyke lovzangen. Trouwens waerom zou ik voor den dood vrezen, daer ik, over dien laetsten vyand, door mijne opstanding volkomen zal zegepralen? ja oock mijn vleesch en doode lichaem sal in het grav veilig rusten, zonder vrees voor verdere mishandelingen, in hope op eene onnadenkelyke heerlykheid.

27. Want gy, mijn lievderijke Vader, en sult mijne ziele in de helle, in den staet der afgescheidene geesten, niet verlaten, noch en sult het lichaem van uwen Heyligen niet [*over*]geven, om verdervinge te sien.

28 Gy hebt my de wegen des levens bekent gemaeckt, en eene eindelose onstervelykheid toegezegd; gy

(*m*) Ps. 16: 8.

fult my vervullen met onuitfpreekbare verheuginge door uw aengefichte, en in uwe onmiddelyke tegenwoordigheid.

De MESSIAS wordt Pf. XVI. fprekende ingevoerd, toen Hy aen het kruishout hing, en zo fterven zou, nadat Hy reeds veelvuldige fmerten en benauwdheden had doorgeftaen, byzonder op dien tusfchentijd, die 'er, tusfchen de wonderdadige zonsverduistering en zijnen dood, verlopen is. Verg. X Deel. p. 329, 330.

Voorts hebben wy nog te herinneren, dat LUCAS, naer de gewoonte der Schrijveren van het Nieuwe Testament, deze woorden bybrenge, volgens de Griekfche vertaling der LXX.

29. Dat 'er nu, in den aengehaelden XVIden Pfalm, van den MESSIAS en zijne opftanding uit de doden gehandeld worde, betoogde Apostel Petrus met opzet. Gy mannen, zo vervolgde hy, die ik met eerbied befchouw, en als mijne broeders naer het vleesch bemin, vermits gy met my uit onzen gemeenfchappelyken Vader Jaçob zijt voortgefproten, het is of het zy [*my*] geoorloft vry uyt, met alle vrymoedigheid tot u te fpreken, terwijl ik vriendelyk verzoek, dat gy my genegen hoort, van den Patriarche David, (*n*) dat hy beyde geftorven ende begraven is, ende fijn graf is onder ons tot op defen dagh.

DAVID heet hier de *Patriarch*, dat is, een hoofd of vader van een geflacht, naerdien hy de ftamvader geweest is van dat Koninglyk geflacht, uit het welk de MESSIAS moest voortkomen. — Deze Patriarch DAVID was *beide geftorven en begraven*, en, in weerwil van alle verwoestingen en plunderingen, welke 'er zedert DAVIDS dood waren voorgevallen, tot op den dag dat PETRUS deze redenvoering hield, was het grav van dien Koning ongefchonden gebleven. — Hieruit nu was het blijkbaer, dat DAVID ter aengehaelde plaets niet van zich zelven gefproken hadde. Het lichaem van dien Koning was eeuwen lang in het grav geweest, en reeds overlang aen de verderving onderworpen, gevolgelyk kon hy die HEILIGE niet zijn, wiens lichaem gene verderving zien zoude.

(*n*) 1 Kon. 2: 10. Hand. 13: 36.

zoude. De Propheet had het oog op den MESSIAS, zijnen Heer.

30. Alſo hy dan een Propheet was, het gene by niemand van ulieden kan in twijffel getrokken worden, naerdien de Geest der Voorzegging door hem ſprak, verg. 2 Sam. XXIII: 2, ende wiſt (*o*) dat Godt hem met eede geſworen hadde, dat hy uyt de vrucht ſijner lenden, ſoo veel het vleeſch aengaet, den Chriſtum of beloovden MESSIAS verwecken ſoude, om [*hem*] op ſijnen throon te ſetten, en daerop te doen regeeren in eeuwigheid, vergel. 2 Sam. VII: 12, 13. Pſ. LXXXIX: 36.

31. So heeft hy [*dit*], door Godlyke Openbaring, voorſiende geſproken van de opſtandinge Chriſti, (*p*) dat ſijne ziele niet en is verlaten in de helle, noch ſijn vleeſch verdervinge en heeft geſien.

32. Deſen Jeſum, welken gylieden door de Romeinen hebt laten kruicigen, heeft Godt uit de doden opgeweckt. Derhalven is deze JESUS de beloovde MESSIAS, die Pſ. XVI: 10. ſprekende voorkomt, naerdien 'er, behalven JESUS van Nazareth, niemand geweest is, die zo is opgewekt, als ter gemelde plaets voorzegd is. Ook kunt gy u volkomen verlaten op de zekerheid van JESUS opſtanding, (*q*) waer van wy alle getuygen zijn, die Hem, geduurende 40 dagen, verſcheidene malen gezien, en met Hem zeer gemeenzaem verkeerd hebben.

33. Dezen opgewekten JESUS heeft God, aen zijne rechtehand, uitermaten zeer verhoogd, waervan de uitſtorting van den Heiligen Geest een gezegend vruchtgevolg is. Hy dan (*r*) door de almachtige rechter[*hant*] Godts, in den zaligen Hemel ingevoerd, en aldaer op eene onnadenkelyke wijs verhoogt zijnde, ende (*s*) de belofte des Heyligen Geeſts ontfangen hebbende van den Vader, heeft dit (*t*) uytgeſtort dat gy nu ſiet ende hoort.

(*o*) 2 Sam. 7: 12. Pſ. 132: 11. Luc. 1: 32. Hand. 13: 23. Rom. 1: 3. 2 Tim. 2: 8. (*p*) Pſ. 16: 10. Hand. 13: 35. (*q*) Joh. 15: 27. Hand. 1: 8. (*r*) Hand. 5: 31. Phil. 2: 9. (*s*) Hand. 1: 4. (*t*) Hand. 10: 45.

De belovte des Heiligen Geestes beteekent de belovte, aengaende het zenden van den HEILIGEN GEEST, en de uitstorting van zijne gaven. Deze belovte, dat is de vervulling van deze belovte, heeft de gezegende JESUS van zijnen Vader *ontvangen*, nadat Hy verhoogd was. Trouwens de macht, om over den HEILIGEN GEEST en zijne gaven te beschikken, maekte een zeer aenmerkelyk gedeelte uit van 's Middelaers heerlykheid, verg. Ps. LXVIII: 19. Joh. VII: 38, 39.

De verhoogde JESUS, zegt PETRUS, *heeft dit uitgestort dat gy nu ziet en hoort.* — Door het gene de menigte zag, bedoelt hy de vuurige tongen, welke zich nog op de Apostelen vertoonden, en door het gene men *hoorde*, heeft hy het oog op de vreemde talen, welke zy spraken.

34. Deze verhoging van den gekruicigden JESUS aen 's Vaders rechtehand, en het gevolg daervan, de uitstorting van den Heiligen Geest, is een overtuigend bewijs, dat Hy de beloovde MESSIAS zy. Dit is allerblijkbaerst uit het woord der Voorzegging. Want David en is niet opgevaren in de hemelen: maer hy segt, (v) De Heere heeft gesproken tot mijnen Heere, Sit aen mijne rechter[*hant*],

35 Tot dat ick uwe vyanden sal gesett hebben tot een voetbanck uwer voeten.

De Apostel beroept zich hier op Ps. CX: 1. — Dat verheven Zangstuk behelst een lovdicht, ter eere van eenen zeer uitmuntenden Persoon, welken DAVID zijnen HEER noemt, vermeldende de Koninglyke waerdigheid van dezen Heer, de menigte en volvaerdigheid van zijne onderdanen, zijn eeuwig Priesterdom, naer de ordening van MELCHISEDEK, en de onderbrenging van alle zijne vyanden. Dat nu die uitmuntende Persoon, welken DAVID *zijnen Heer* noemt, de MESSIAS zy, duldt gene tegenspraek, omdat DAVID niemand had onder de stervelingen, die boven hem verheven was. — Waerschijnlyk heeft de Prophetische Geest de gedachten van den Dichter, by gelegenheid dat hy, met zijne bespiegelingen, omtrent zijn Koningrijk verkeerde, zo als het onder de

(v) Ps. 110: 1. 1 Cor. 15: 25. Ephes. 1: 20. Hebr. 1: 13.

de nabuurige volken was uitgebreid, hoger opgeheven, ter beschouwing van den MESSIAS en zijn geestelyk Koningrijk. Vergel. XI Deel. p. 395, 396.

In de aengehaelde woorden verklaert de Dichter, dat JEHOVAH tot *zijnen Heer* dit aenmerkelyk gezegde gesproken had, *zit aen mijne rechtehand*, dat is, geniet eene onnadenkelyke heerlykheid, en heersch als Koning, *tot dat ik uwe vyanden zal gezet hebben tot eene voetbank uwer voeten.* — Maer wie was nu die uitmuntende Persoon, die zo uitermaten zou verhoogd worden? zekerlyk niet DAVID zelvs: *want* DAVID, gelijk PETRUS zegt, *is niet opgevaren in de hemelen.* Trouwens dat DAVID zich zelven niet bedoeld had, was ook daeruit genoegzaem kenbaer, dat hy den uitnemenden Persoon, van welken hy spreekt, *zijnen Heer* noeme.

36. So were dan sekerlick het gantsche huys Israëls, dat Godt hem tot eenen Heere ende Christum gemaeckt heeft, [*namelick*] desen Jesum dien gy gekruyst hebt.

De bewoordingen van *eenen Heer en Christus* drukken zulk eenen Persoon uit, die als *Heer* het recht heeft van te regeeren, en tevens de beloovde MESSIAS is. Tot zulken Heer en Christus *gemaekt te worden* geevt te kennen, tot zulken verhevenen Persoon aengesteld, en als zodanig, voor het oog der gansche waereld, openlyk verklaerd te worden.

Tot zulken *Heer en* CHRISTUS *had God dien* JESUS *gemaekt, welken de Joden gekruisigd hadden*, en dat wel, volgens het verband van zaken, door zijne opwekking uit de doden, en verhoging aen 's Vaders rechtehand, waervan de uitstorting des Heiligen Geestes een gevolg en een bewijs was. — Trouwens was de gekruicigde JESUS niet opgewekt en verhoogd, dan zou het gebleken zijn, dat Hy een bedrieger en een godslasteraer ware. Maer nu had God de schande van JESUS kruis volkomen uitgewischt, Hem voor zijnen zoon erkend, en gerechtigd verklaerd; om, als *Heer en* CHRISTUS, van nu voortaen de Kerk en de gansche waereld te bestuuren.

Dit moest *het gansche huis van Israël zekerlyk weten.* Alle de toehorers, welke PETRUS voor zijn aengezicht had, niet alleen de burgers van Jerusalem, die de voornaemste oorza-

ken van JESUS dood waren, en van welke zommigen met het werk van den HEILIGEN GEEST den spot gedreven hadden, maer ook de vreemdelingen uit alle gewesten, van welke 'er velen, op het Paeschfeest, in 's Heilands dood hadden ingestemd; deze alle moesten nu *weten*, en dat niet slechts met eene blote kennisneming, maer ook met zulk een uitwerksel, als de waerdigheid van dien uitmuntenden Persoon, en de snoodheid van hun wangedrag vorderde; dit weten moest gepaerd gaen met schaemte, verootmoediging en berouw, en achtervolgd worden met eene gelovige omhelsing van dien aenbiddelyken Persoon, welken zy zo smadelyk mishandeld hadden; zy moesten *weten*, en in gehoorzaemheid des geloovs erkennen, *dat God* dien JESUS, *welken zy gekruisigd hadden*, in den gezegden zin, *tot eenen Heer en* CHRISTUS *gemaekt hadde.*

β. Deze Leerreden van PETRUS *had zeer gezegende uitwerkselen, vs. 37-47.*

a. Het eerste uitwerksel bestond in eene sterke aendoening, over het voorstel van PETRUS, *vs. 37.*

37. (*x*) Ende als sy [*dit*] hoorden, wierden sy verslagen in het herte, ende seyden tot Petrum, ende de andere Apostelen, (*y*) Wat sullen wy doen, mannen broeders?

Velen werden, door het voorstel van PETRUS, zeer gevoelig getroffen: *als zy dit hoorden, werden zy verslagen in het hart.* — Mogelyk werden ook zommigen der spotteren getroffen, maer waerschijnlyk zullen de meesten geweest zijn uit de vreemdelingen, die geheel verbaesd waren, over het gene zy hoorden en zagen, en niet wisten wat zy 'er van denken moesten, vs. 5-12. Zo veel weten wy uit vs. 41, met zekerheid, dat zy eene zeer grote menigte uitmaekten.

Zy *werden verslagen in het hatt.* Het geevt, volgens de kracht van het oorspronkelyke, te kennen, dat zy, door de redenvoering van PETRUS, als door een tweesnijdend scherp zwaerd, in hunne harten als doorstoken, gewond, en zeer ge-

(*x*) Zach. 12: 10. Luc. 3: 10. Hand. 9: 6. (*y*) Hand. 16. 30.

gevoelig getroffen wierden. Trouwens de Apostel had betoogd, dat die JESUS, welken zy gekruicigd hadden, de beloovde MESSIAS zy, de Heer van Koning DAVID, die uit de doden opgewekt, en aen Gods rechtehand uitermaten zeer verhoogd was; hy had hun, uit de Godſpraek van JOEL, aengetoond, dat 'er een grote en vreesſelyke dag des oordeels kort op handen ware, van welken zy alleen ontkomen zouden, die den naem des HEEREN aenriepen. — Dit ganſche voorſtel, en elk een byzonder gedeelte daervan, was, door de bewerking van den HEILIGEN GEEST, van die gezegende uitwerking, dat hunne harten zeer gevoelig getroffen wierden. Zy werden verlegen, diep beſchaemd, en hartelyk bedroevd. De aendoening bepaelde zich niet ſlechts tot de hartstochten, maer zy drong door, tot de innigſte bewegingen der zielen.

Zy *zeiden*, in deze verlegenheid, *tot* PETRUS *en de andere Apostelen, wat zullen wy doen, mannen broeders?* Een voorſtel, het welk kort en afgebroken is. Trouwens het gemoed was zodanig aengedaen, en het hart zo verkropt, dat zy niets anders konden uitbrengen. Het is, als of zy zeiden: „ Mannen broeders, wy zien uit uw voorſtel, hoe
„ deerlyk wy ons omtrent den MESSIAS vergrepen hebben,
„ en welke geduchte ſtraffen wy deswegens te wachten hebben; maer welken weg zullen wy inſlaen, om onze ſchuld
„ te verzoenen, en van de ſtraf welke wy verdiend hebben,
„ ontheven te worden? Dient ons van uwen wijzen raed:
„ Wat zullen wy doen, om den toekomenden toorn te ontvlieden, en behouden te worden?"

γ. Hierop volgde het getrouw beſtuur van den Apostel aen deze bekommerde Joden, vs. 38-41.

a. Hy wees hun den rechten weg aen, om behouden te worden, vs. 38.

38. Ende Petrus ſeyde tot haer, Bekeert u, ende een yegelick van u werde gedoopt in den name Jeſu Chriſti, tot vergevinge der ſonden: ende gy ſult de gave des Heyligen Geeſts ontfangen.

De eisch van PETRUS is tweeledig, *bekeert u, en een iegelyk van u worde gedoopt in den naem van* JESUS CHRISTUS, *tot vergeving der zonden.*

De *Bekeering*, welke de Apostel hier vordert, moeten wy ons zo voorſtellen, als de geſteldheid der genen, aen welken hy dezen raed gav, vorderde. — Tot dus ver waren zy verblind door zeer verkeerde vooroordeelen, omtrent den gezegenden JESUS. Vervuld met vleeſchelyke gedachten omtrent het aerdſche Koningrijk, het welk zy zich verbeeldden dat de MESSIAS zou oprichten, hadden zy zich grotelyks geërgerd aen 's Heilands geringe afkomst en levenswijs. Zy hadden Hem beſchouwd als eenen bedrieger en Godslasteraer, die den kruisdood rechtvaerdig verdiend had. Wanneer PETRUS derhalven van hun de bekeering vorderde, wilde hy, (1) dat zy afſtand doen zouden van de vleeſchelyke vooroordeelen, welke zy tegen den Heiland hadden opgevat; (2) dat zy zich met ſchaemte en berouw, over het vermoorden van den MESSIAS, voor God zouden verootmoedigen; (3) dat zy door het geloov, tot den gekruicigden JESUS, als den eenigen en algenoegzamen Verlosſer, komen zouden; en (4) dat zy zich aen Hem, als hunnen Koning, gehoorzaem onderwerpen zouden.

Een iegelyk van hen moest gedoopt worden in den naem, dat is niet alleen op het bevel, maer ook tot den eerdienst *van* JESUS CHRISTUS. Daerdoor moeten zy betonen, dat zy afſtand deden van hunne vleeſchelyke vooroordeelen; dat zy JESUS eerbiedigden, als den waren MESSIAS, en den Zaligmaker van zondaren.

De Apostel voegt 'er by, *tot vergeving der zonden.* Men kan deze woorden betrekkelyk maken, beide tot het bekeeren, en gedoopt werden, en dan wil PETRUS dit zeggen:
„ Mannen Broeders, die zo bezwaerd zijt over uwe zonden;
„ wilt gy daervan ontheven worden, ik zal u den rechten
„ weg aenwijzen; legt uwe vleeſchelyke vooroordeelen, om-
„ trent den MESSIAS, ten eenemael af; wendt u in het geloov
„ tot Hem, en laet u, ten blijke van het belang, het welk gy
„ ſtelt in Hem en zijnen dienst, in zijnen naem dopen;
„ dan zal de bekeering, uit kracht van zijne verdienſten, de

„ ver-

„ vergeving der zonden ten gevolge hebben, en de Doop „ zal u dienen, tot een zegel en een onderpand daervan."

Ter nadere aenmoediging, voegde PETRUS 'er deze belovte by: *en gy zult de gaev van den Heiligen Geest ontvangen.* — Men denke niet alleen aen de gewone gaven van den Heiligen Geest, welke zy, ter verwekking van een levendig geloov, en van euangelifche heiligmaking, nodig hadden, maer ook aen buitengewone gaven, zo veel hunne roeping en betrekking vorderde.

b. Vervolgens ruimt PETRUS *de zwarigheden uit den weg, welke in hunne gemoederen konden opkomen, vs.* 39.

c. Hy voegt 'er nog eenige vermaningen by, met dat gevolg, dat velen tot het geloov bewogen en gedoopt wierden, vs. 40, 41.

39. Want u komt de belofte toe, ende uwen (z) kinderen, ende allen (a) die daer verre zijn, soo vele als 'er de Heere onse Godt toe roepen sal.

Door deze *belovte* wordt de gaev van den Heiligen Geest bedoeld, welke door JOEL den Propheet beloovd was. — Omtrent deze belovte kon eene driederlei zwarigheid ontftaen, in de harten der ontroerde Joden, of die belovte wel zulken raekte, die zich aen het vermoorden van den MESSIAS hadden fchuldig gemaekt, of hunne kinders, over welke zy, by het vorderen van 's Heilands kruisdood, den vloek hadden ingeroepen, wel in die belovte deelen konden, en of de Jodengenoten, die Heidenen van oorfprong waren, zich ook deze belovte konden toeëigenen? De eerfte zwarigheid neemt PETRUS wech, met deze woorden, *u komt de belovte toe*; de tweede, wanneer hy zegt, *en uwen kinderen*; en, ter opruiming van de derde bedenking, voegt hy 'er by, *zo velen als 'er de Heer onze God*, door de ftem namelyk van het Euangelie, *toe roepen zal.*

Dit alles lag ook met de daed in de gemelde voorzegging van JOEL. Deze beloovt de uitftorting van den Heiligen Geest aen deze driederlei voorwerpen; (1) aen het toenmalig

(z) Joël 2: 28. (a) Eph. 2: 13.

geslacht der Joden: want deze behoorden tot de kinderen van Zion, en de Voorzegging ziet op de eerste dagen van het Euangelie; (2) aen hunne kinderen: want de Prophect spreekt uitdrukkelyk van hunne zonen en dochteren; (3) aen die verre waren: want JOEL maekt ook melding van de dienstknechten en dienstmaegden.

40. Ende met veel meer andere woorden betuygde hy in het brede, hoe noodzakelyk en heilzaem het ware, dat zy zich bekeerden, en in den naem van JESUS CHRISTUS gedoopt wierden. Hy sprak, vol yvervuur des Geestes, met allen ernst en aendrang, ende hy vermaende[*se*], seggende, Wort behouden van dit verkeert geslachte.

Door dit *verkeerd geslacht* verstaet hy dat gedeelte van zijne toehoreren, uit welker gelaet en houding hy zal hebben opgemerkt, dat zijne redenvoering by hen gene uitwerking had, onder welke de burgers van Jerusalem het grootste gedeelte zullen uitgemaekt hebben. Van dit verkeerd geslacht moesten zy, die in hunne harten verslagen waren, *behouden worden*, dat is den weg van geloov en bekeering inslaen, langs welken zy vergeving van zonden en de zaligheid erlangen konden.

41. Die dan sijn woort geerne aennamen, zich aen zijne vermaning, in gehoorzaemheid des geloovs, met blijdschap onderwierpen, wierden gedoopt, waerschijnlyk buiten Jerusalem, in eene nabuurige fontein, ende daer wierden op dien dagh [*tot haer*], die belydenis deden van het geloov in JESUS naem, tot de eerste Christen Gemeente, toegedaen ontrent drie duysent zielen.

d. LUCAS *voegt 'er eene teekening by van de bloeiende gesteldheid der eerste Christen Gemeente, vs.* 42-47.

42. Ende sy, die de eerstelingen der Christen Kerk uitmaekten, waren volherdende in de leere der Apostelen, naerdien zy hunne prediking, niet alleen in het openbaer, maer ook in de byzondere huizen, gezettelyk bywoonden, om op te wassen in de genade en in de kennis van on-

onzen Heer en Zaligmaker, ende zy volhardden in de gemeynschap, of lievdadigheid jegens de armen, verg. Rom. XV: 26. 2 Cor. VIII: 4. IX: 13. Hebr. XIII: 16, ende in de brekinge des broots, by het dikwijls vieren van het Heilig Avondmael, ende in de gebeden, zo in de gemeenschappelyke vergaderingen, als in de byzondere byeenkomsten.

43. Ende, hoe weerloos ook in zich zelve, waren zy bestand tegen hunne vyanden: want een vreese en verschrikking quam, door Gods byzondere Voorzienigheid, over alle ziele, zodat niemand den eersten Christenen eenig leed aendede. De herinnering van het gene by JESUS leven, dood, en opstanding was voorgevallen; het wonderwerk op den Pinxterdag; de spoedige toebrenging van omtrent 3000 personen tot het geloov in CHRISTUS; de eenvouwigheid, heiligheid, en lievderijke eensgezindheid der eerste Christenen; dit alles zaem genomen, maekte dezen anders geheel weerlosen hoop zeer geducht voor hunne vyanden; hier kwam by, dat God zelvs zijne vrees leide op hunne tegenstanders. Hier toe waren ook de wonderen en teekenen dienstbaer, welke door de Apostelen, als zo vele kennelyke bewijzen van hunne Godlyke zending, by voorkomende gelegenheden verricht werden: ende (*b*) vele wonderen ende teeckenen geschiedden door de Apostelen.

44. (*c*) Ende 'er heerschte, by de eerste Christenen, eene onderlinge milddadigheid omtrent de behoeftigen: want alle die geloofden, zo de Apostelen, als de nieuwe bekeerlingen, waren geduurig by een, in de algemene en byzondere vergaderingen, tot onderlinge stichting, ende zy hadden alle dingen gemeyn.

45. Ende sy verkochten [*hare*] goederen ende have, (*d*) ende verdeelden deselve aen allen, nae dat elck van nooden hadde.

Men moet dit zo niet verstaen, als of elk alle zijne bezittingen en have verkocht, en de penningen onder de armen

(*b*) Marc. 16: 17. Hand. 5: 12. (*c*) Deut. 15: 4. Hand. 4: 32. (*d*) Jes. 58: 7. Hand. 4: 35.

uitdeelde, zodat 'er eene gemeenschap van goederen zou plaets gehad hebben. Daeruit zou een aental van wanordens zijn voortgekomen, en zulk eene Maetschappy zou op den duur niet hebben kunnen bestaen. — Trouwens LUCAS zegt niet, dat de eerste Christenen alles, wat zy hadden, verkochten en uitdeelden, maer slechts dat zy hunne have en goederen verkochten, en dezelve verdeelden, *naermate elk van noden had*, zo dat 'er gene volstrekte gelykheid, of gemeenschap van goederen plaets hadde.

Men kan het bericht van LUCAS tweezins opvatten; of dat de eerste Christenen dat gedeelte van hunne roerende en onroerende goederen, het welk zy missen konden, verkochten, en den prijs daervan onder de behoevtigen uitdeelden; of dat zy in gemeenschap leevden, wel niet van bezitting, maer alleen van gebruik, het gene eenigermate schijnt bevestigd te worden, door het zeggen van PETRUS tot ANANIAS, Kap. V: 4. Deze handelwijs der eerste Christenen was derhalven aenmerkelyk onderscheiden van de gemeenschap der goederen, welke by de Esseërs en Pythagoristen plaets had.

Er waren ook byzondere redenen, waerom de eerste Christenen op deze wijs te werk gingen. — Deze nieuwe bekeerlingen, zo 'er al Jerusalemmers onder geweest zijn, zullen meerendeels uit behoevtige lieden bestaen hebben, verg. Rom. XV: 26; maer het grootste gedeelte bestond uit vreemdelingen, die, wanneer zy te Jerusalem bleven, byzonderen onderstand nodig hadden. Hier kwam nog by, dat niet alleen de Heiland, maer ook Apostel PETRUS, uit de Godspraek van JOEL, de aennadering van Jerusalems verwoesting voorspeld hadden, wanneer de Joodsche aerde met den ban zou geslagen worden. Deze overdenking kan de eerste Christenen bewogen hebben, om gene aerdsche voordeelen meer te zoeken, maer zich van het overtollige te ontdoen, om daervan, in dezen tijd van nood, hunne arme broederen te verkwikken.

Deze milddadige lievde der eerste Christenen, omtrent de behoevtigen, werkte krachtig mede, om de nieuw geplante gemeente staende te houden.

46. **Ende** zy allen waren eensgezind, niet alleen in het be-

behartigen van elkanders uitwendige belangen, maer ook in het Godsdienstige, dagelicks, niet alleen op den Sabbath en andere Feestdagen, maer ook op andere tijden, byzonder van het morgen- en avondgebed (*e*) eendrachtelick, zonder dat iemand zich onttrok, en met een eensgezind gemoed, in den Tempel volherdende, ende niet minder waren zy vereenigd in de byzondere byeenkomsten: want van huys tot huys broot brekende, aten ſy te ſamen met verheuginge ende eenvoudigheyt des herten:

De uitdrukking *brood breken* wijst ons wederom naer de bediening van het Avondmael, waervan de breking des broods een meest wezenlyk gedeelte uitmaekt. Dit geſchiedde *dagelyks*. Zo waren de eerſte Christenen gewoon, door het dagelyks gebruik van het Avondmael, gedachtenis te vieren van 's Heilands verzoenenden dood, ter verſterking van het geloov, en aenwakkering van onderlinge lievde. Deze gewoonte bleev zo lang ſtand houden, als de eerſte yver en lievde duurde. Men vond 'er, zelvs nog in het midden der III Eeuw, duidelyke voetſtappen van, vooral in de Westerſche Kerk. Maer toen de eerſte lievde verflauwde, verflapte ook deze lovwaerdige gewoonte, byzonder in het Oosten. Men begon het Avondmael maer eens in de week te houden, vervolgens maer ééns in de maend, en eindelyk ſlechts by gelegenheid van Feesttijden.

Men brak het brood, in de bediening van het Avondmael, *van huis tot huis*. Het aental der Christenen was te groot, om deze heilige plechtigheid in één en het zelvde huis te verrichten. Zy verdeelden zich daerom in verſcheidene huizen. — Ook ſchijnt de uitdrukking *van huis tot huis* aen te wijzen, dat zy de huizen verwisſelden, zodat zy het Avondmael, dan eens in het éene, en dan in het andere huis vierden.

47. Ende preſen Godt, ende hadden genade by het gantſche volck, niet by de Overſten en Hoofden, maer by het gemeen, onder welke 'er velen waren, die den eerſten Christenen, wegens hun voorbeeldig gedrag, eene uit-

(*e*) Hand. 1: 14. ende 20: 7.

nemende hoogachting toedroegen. (*f*) Ende de Heere dede dagelicks tot de gemeynte die faligh wierden. De Leerredenen en wonderwerken der Apostelen, als mede de gesprekken der andere Christenen, waren, onder de bewerking des Geestes, van dat gezegend gevolg, dat 'er, behalven deze 3000, nog vele anderen tot de gemeente wierden toegevoegd, en dat wel dagelyks, zodat 'er geen dag voorbyging, of 'er kwamen nieuwe bekeerlingen, die waeractig geloovden en zalig wierden.

HET III. KAPITTEL.

B. Apostel PETRUS *hield eene tweede Leerreden te Jerusalem, welke* LUCAS *beschrijft, met de aenleiding tot en de gevolgen van dezelve, Kap. III:* 1— *IV:* 31.

a. De aenleiding tot deze Leerreden vinden wy Kap. III: 1-10, *zijnde de wonderdadige genezing van eenen welbekenden bedelaer, die kreupel was van zijne geboorte af aen.*

a. De gelegenheid tot dit wonderwerk wordt ons opgegeven, vs. 1-3.

a. Zo ten opzichte van PETRUS *en* JOANNES, *vs.* 1.

b. Als met betrekking tot den kreupel geborenen, vs. 2, 3.

1. PEtrus nu ende Joannes gingen, op zekeren dag, te samen op nae den Tempel, ontrent de ure des gebedts, omtrent den tijd van het Avondöffer, wanneer de Priester met het reukwerk in het Heilige inging, zijnde de negende [*ure*], volgens onze rekening, drie uuren na den middag.

2. (*a*) Ende een feker wel bekend man, vergel. Kap. III:

(*f*) Hand. 5: 14. ende 11: 21. (*a*) Hand. 14: 8.

III: 10. IV: 14, die meer dan 40 jaren bereikt had, Kap. IV: 22, die kreupel was van ſijns moeders lijve, wiert gedragen: welcken ſy dagelicks ſetteden aen de deure des Tempels, genaemt de Schoone, (*b*) om een aelmoeſſe te begeeren, van de gene die in den Tempel gingen.

De man was kreupel van zijne geboorte af, zodat hy door hulp van anderen moest gedragen worden, waer hy wezen wilde. Uit vs. 7. leren wy, dat zijne kwael in eene zwakheid der enkelen beſtaen hebbe, zodat de voeten gene vastigheid hadden, om in vereeniging met de benen het lichaem te dragen. — Vermits hy onbekwaem was om zijn brood te winnen, werd hy aen de algemene milddadigheid voorgeſteld. Men bracht hem dagelyks aen eene plaets, alwaer zeer veel toeloop van volk was, om van de voorbygangeren eene aelmoes te begeeren, en wel bepaeldelyk aen die deur van den Tempel, welke de *ſchoone* genaemd werd. Volgens zommigen, was dezelve aen den ingang van het Voorhov der vrouwen, waertoe men opklom met 15 trappen, zodat de *ſchone poort* dezelvde zy, welke men de poort van NICANOS noemde. Anderen denken aan de poort Suſan, zijnde de Oostpoort van het buitenſte Voorhov, door welke niet alleen de Joden, maer ook de Heidenen mogten ingaen. Zekerlyk eene geſchikte plaets voor eenen bedelaer, om zich daer te ſtellen.

3. Welcke Petrum ende Joannem ſiende, als ſy in den Tempel ſouden ingaen, badt dat hy een aelmoeſſe mochte ontfangen.

Zijn oog was op alle de voorbygangers, en daerom was het nu ook op PETRUS en JOANNES. Dewijl hy dagelyks aen deze poort van den Tempel zat, zal hy hen zo wel als de andere Apostelen meermalen gezien hebben. Maer nu was zijne aendacht byzonder op PETRUS en JOANNES gevestigd, het zy dat zy op dien tijd alleen waren, en niet omringd van andere menſchen, het zy dat zy rakelings nevens hem

(*b*) Joh. 9: 8.

henen gingen, zodat hy nadere gelegenheid had om hem van naby te zien.

b. Het wonderwerk zelvs vinden wy, vs. 4-10.

a. De toerusting, vs. 4, 5. bestond

1. In het gedrag der Apostelen omtrent den kreupelen, vs. 4. en

2. In de beantwoording daervan door den bedelaer, vs. 5.

4. Ende Petrus sterck op hem siende, met Joanne, seyde, Siet op ons.

PETRUS zag met ingespannen aendacht op dezen mensch, zo deed ook JOANNES, het zy dat PETRUS met JOANNES hebbe afgesproken, om dezen ellendigen tot nut te zijn, het zy dat JOANNES, wanneer hy zag, dat PETRUS zo sterk op dezen kreupelen staroogde, zijn voorbeeld volgde. — Het zeggen van PETRUS tot dezen ellendeling, *zie op ons*, diende, om hem te verwittigen, dat hy iets, en wel iets wezenlyks, van de Apostelen ontvangen zoude, het welk hem anderen niet geven konden.

5. Ende hy hieldt [*de oogen*] op haer, verwachtende dat hy yet van haer soude ontfangen.

De man had gene gedachte op zijne genezing. Men kan in zijn bestaen niets anders bemerken, dan een bloot verlangen, om uit de handen van PETRUS eene aelmoes te ontvangen.

b. Hierop volgde de uitoeffening van het wonderwerk zelve, vs. 6-10.

1. De genezing van den kreupelen vinden wy vs. 6, 7. en

2. De uitwerkselen daervan, vs. 8-10.

6. Ende Petrus seyde, Silver ende gout en hebbe ick niet, zodat gy van my gene lichamelyke gaven te wachten hebt; maer 't gene ick hebbe dat geve ick

u,

u, (c) In den name Jesu Christi des Nazareners, staet op ende wandelt.

PETRUS *had geen zilver en goud.* Hy gedroeg zich derhalven, in zijne hoedanigheid van Apostel, naer het bevel van zijnen Godlyken Meester, Matth. X: 9. Marc. VI: 8; ten ware zijn zeggen met deze bepaling moete verstaen worden, dat hy maer eenige koperen munt had van geringe waerdy, welke voor den kreupelen weinig baten konde.

Maer mag men denken, de eerste Christenen verkochten hun goed, om het aen de armen uit te deelen, Kap. II: 45, en brachten de penningen aen de voeten der Apostelen, Kap. IV: 34; gevolgelyk had PETRUS zilver en goud in overvloed, om uit te deelen. Dan die overgaev der goederen aen de Apostelen geschiedde ten nutte der bekeerlingen, tot welke deze kreupele nog niet behoorde; ook was de bedeeling toen ter tijd nog niet in de handen der Apostelen; en al ware dit zo geweest, dan nog zou PETRUS zich met dat goed niet bezwaerd hebben, wanneer hy in den Tempel ging.

De Apostel liet 'er op volgen, *het gene ik heb, dat geev ik u.* Hy gav daerdoor in het gemeen te kennen, dat hy iets hadde om te geven. Trouwens hy had van den Heer de macht ontvangen, om kranken te genezen, Matth. X: 8. Marc. XVI: 18. Maer hy liet den kreupelen in het onzekere, over het gene hy te geven had. — Terwijl nu de kreupele zijne aendacht vestigde op PETRUS en JOANNES, bemerkende dat hy gene aelmoes te wachten hadde, maer dat hy evenwel eenige gaev ontvangen zoude, liet PETRUS een wonderdoend bevel volgen: *in aen naem van* JESUS *den Nazarener, sta op en wandel.* Hy gav 'er door te kennen, dat de kreupele op het uitdrukkelyk bevel, en door de almachtige kracht van den gezegenden JESUS, wonderdadig zou genezen worden.

7. Ende hem grijpende by de rechterhant, rechtede [*hem*] op, ende middelerwijl werkte de HEER zelvs wonderdadig: want terstont wierden sijne voeten ende enckelen vast.

(c) Hand. 4: 10.

8. Ende hy opſpringende ſtont ende wandelde, ende gingh met haer in dat deel van den Tempel, het welk Salomons voorhov genaemd werd, vergel. vs. 11, wandelende ende ſpringende, ende lovende Godt, naerdien zijn hart geheel vervuld was met dankbare blijdſchap.

9. Ende alle het volck, het welk, by gelegenheid van het avondöffer, in het gemelde voorhov was, ſagh hem met verbaſing wandelen ende Godt loven.

10. Ende het wonderwerk was buiten alle bedenking: want ſy kenden hem alle dat hy die was, die om een aelmoeſſe geſeten hadde aen de Schoone poorte des Tempels: ende ſy wierden vervult met verbaeſtheyt ende ontſettinge, over het gene dat hem geſchiet was.

β. Na het verrichten van dit wonderwerk, deed PETRUS *eene zeer merkwaerdige redenvoering, Kap. III:* 11— *IV:* 4.

a. De nadere aenleiding daertoe vinden wy Kap. III: 11.

11. Ende als de kreupele, die zo wonderdadig geſont gemaeckt was, [*aen*] Petrum ende Joannem vaſt hieldt, by de hand of by hunne klederen, om hen aen te wijzen als zijne weldoeners, en teekenen te geven van zijne dankbare erkentenis, liep alle het volck geſamentlick tot haer in het voorhof, 't welck Salomons [*voorhof*] genaemt wort, verbaeſt zijnde.

SALOMONS *voorhov* was eene opene plaets, welke den Tempel omringde, en buiten het voorhov der Priesteren omging, zijnde door SALOMO gebouwd, door het ophogen en aenvullen der ſchuinte van den Tempelberg, waerdoor deszelvs vlakte verder werd uitgebreid. Dit was, van het ganſche Tempelgevaerte, het eenige of voorname, het welk in de Babyloniſche verwoesting nog was behouden gebleven. — Al wat thans in den Tempel was, vloeide derwaerds te zamen. Mogelyk werden de Priesters, zich ſchikkende tot de bereiding van het avondöffer, wel alleen gelaten, en hier uit vloeide vermoedelyk voort, dat de Priesters, de Hoofdman

man des Tempels en de Sadduceeuwen tot hen kwamen, Kap. IV: 1.

b. In de redenvoering van PETRUS, *vs.* 12-26.

a. Wijst hy eerst de oorzaek van het gemelde wonderwerk aen, vs. 12-16.

1. *Ontkennender wijs leert hy, dat dit wonderwerk niet, door de kracht van hem of zijnen Medeapostel, verricht ware, vs.* 12.

2. *Stelligerwijs schrijvt hy dit wonderwerk toe, aen het vermogen van* CHRISTUS, *ten blijke dat Hy waerlyk uit de doden zy opgestaen, vs.* 13-16.

12. Ende Petrus [*dat*] siende, dat het volk in grote menigte zamenliep, en met een sterk gedrang om hem en Joannes vergaderde, zeer verbaesd over de wonderdadige genezing, en alle even nieuwsgierig, om de personen van naby te zien, door welke dit wonderwerk verricht was, hield het voor een teeken, dat hunne harten voorbereid waren, om het zaed van het Euangelie te ontvangen. Hy antwoordde daerom tot het volck, en het woord opvattende, richtte hy zijne tael tot de vergaderde menigte. Hy begon met eene aenspraek, welke den Joden ongemeen aengenaem, en recht geschikt was, om hunne toegenegenheid te winnen. Gy Israëlitische mannen, zeide hy, wat verwondert gy u over dit? hoe kunt gy zo verbaesd zijn, over de genezing van dezen kreupelen? Het is waer, dit verschijnsel is gewrocht door eene onmiddelyke tusschenkomst van het Godlyk Alvermogen; maer 'er zijn onlangs veel groter wonderen onder ulieden geschied; by de kruiciging van CHRISTUS, toen de zon op den vollen middag verduisterde, de steenrotsen scheurden, en de aerde beevde; als mede by de uitstorting van den Heiligen Geest. Gy hadt reeds overlang behoren op te merken, dat God met het Euangelie medewerke, door wonderen en teekenen. ofte wat siet gy [*soo*] sterck en staroogende op ons, als of wy door onse eygene kracht ofte Godtsalig-

heyt desen hadden doen wandelen? Gy geevt ons eene eer, welke ons niet toekomt, 'er is niets byzonders aen ons te zien; wy zijn nietige en zondige menschen, even als gylieden. Verbeeldt u niet, dat wy van ons zelven het vermogen bezitten om wonderen te doen, of dat God ons op eene buitengewone wijs begunstige, ter vergelding van onze heiligheid. Niets minder dan dit. Wy zijn slechts middelen en werktuigen; de eer van dit verbazend gewrocht komt alleen Gode en zijnen gezegenden Zoon toe.

3. *Stelligerwijs schrijvt* PETRUS *dit wonderwerk aen* CHRISTUS *toe*, *vs.* 13-16.

—. *Eerst verkondigt hy de opstanding van* CHRISTUS, *vs.* 13-15. *en*

— —. *Daerna eigent hy de genezing van den kreupelen bedelaer, aen de kracht van dien opgewekten* CHRISTUS, *vs.* 16.

13. De Godt Abrahams, ende Isaacs, ende Jacobs, de Godt onser gemelde Aertsvaderen, die zo zonderling door Hem begunstigd werden, heeft sijn kint, zijnen veelgelievden Zoon Jesum verheerlickt, en met eene onnadenkelyke heerlykheid bekroond; wanneer Hy Hem uit de doden opgewekt, ten hemel ingevoerd, en aen zijne rechtehand uitermaten zeer verhoogd heeft. Ook heeft God Hem, door de wonderdadige genezing van dezen kreupelen, verheerlykt; voorzover Hy daerdoor een allerduidelykst bewijs gegeven heeft, dat die JESUS, welken wy verkondigen, zijn eigen Zoon zy, en de MESSIAS, die aen uwe Stamvaderen, Abraham, Isaac en Jacob, beloovd was. Zo heeft God dien JESUS verheerlykt, welcken gy overgelevert hebt, voorzover de leden van den Groten Raed Hem in de handen van den Romeinschen Stadhouder gesteld hebben, met verzoek om Hem, als eenen kwaeddoener, ter dood te brengen, ende hebt hem verloochent (*d*) voor het aengesicht Pilati, als hy oordeelde dat men [*hem*] soude los-

(*d*) Matth. 27: 20. Marc. 15: 11. Luc. 23: 18. Joh. 18: 40.

loslaten, wanneer uwe Opperhoofden beweerden, dat Hy een oproermaker was, die den Roomſchen Keizer naer de kroon ſtak.

14. **Maer gy hebt den Heyligen ende Rechtveerdigen verloochent**, die geheel zuiver was van alle zedelyke beſmetting, en geheel onſchuldig aen die misdaden, welke Hem door zijne vyanden werden aengewreven, **ende hebt begeert dat u** de beruchte Barabbas, **een man, die een dootſlager was, ſoude geſchoncken** en losgelaten **worden:**

15. **Ende den Vorſt** of heirvoerer **des levens**, die, als waerachtig God, de kracht van het onvergangelyk leven in zich zelven bezit, en de algenoegzame bron is van alle leven en zaligheid, **hebt gy gedoodet**, voorzover gy Pilatus met een woest getier gedwongen hebt, om Hem ter kruisdood over te geven, **welcken Godt opgeweckt heeft uyt den dooden**, ten betoge dat Hy niet alleen onſchuldig gedood, maer ook in vollen nadruk Gods eeuwige Zoon zy: (*e*) **waer van wy** Apostelen, die 40 dagen lang, nadat Hy verrezen was, met Hem verkeerd hebben, **getuygen zijn.**

16. **Ende door het geloove in ſijnen name heeft ſijn naem deſen** bedelaer **geſterckt, dien gy ſiet ende kent: ende het geloove dat door hem is, heeft hem deſe volmaeckte geſontheyt gegeven, in uwer aller tegenwoordigheyt.**

Zijn naem is de naem van den opgewekten JESUS, en het is bekend, dat iemands naem zeer gemeenzaem voor zijn perſoon genomen worde. Dan de *naem van* JESUS ſchijnt hier meer byzonder dat gene te beteekenen, het welk Hem eenen naem doet hebben boven alle namen; die macht namelyk welke Hy, als Gods Zoon, van zich zelven bezit, en, als verhoogde Middelaer, van zijnen Vader ontvangen heeft. De naem van JESUS beteekent meermalen zijn vermogen, vergel. Kap. IV: 10, „ *Door het geloov in zijnen naem*, dat is, door „ het vertrouwen op zijne allesvermogende kracht; *heeft*

(*e*) Hand. 1: 8. ende 2: 32.

„ *zijn naem*, dat is, de kracht van den opgewekten JESUS,
„ *dezen* kreupelen *gesterkt* en genezen, *dien gy ziet en kent*,
„ als iemand die kreupel geweest is, van zijne geboorte af
„ aen; *en het geloov, het welk door Hem is*, waervan CHRIS-
„ TUS het voorwerp en de werkmeester is, *heeft*, als een
„ middel en werktuig, *hem deze volmaekte gezondheid gegeven*,
„ *in uwer aller tegenwoordigheid*."

Het hier bedoelde geloov is het wondergeloov, of het onwankelbaer vertrouwen op JESUS wonderdoend Alvermogen. Niet als of zulk een geloov eenigen invloed hadde op de wonderen zelve; maer het was een vereischte in zulken persoon, ten behoeve van welken een wonderwerk verricht werd. — Maer wiens wondergeloov wordt hier bedoeld? van den kreupelen, of van de Apostelen? Zekerlyk van de laetsten. De ellendeling had tot nog toe gene de minste kennis van JESUS, als den verhoogden Middelaer. Hy verwachtte alleenlyk, dat de Apostelen hem eene aelmoes geven zouden, en dacht nergens minder aen, dan aen zijne genezing, vergel. vs. 3, 4. Hier wordt het wondergeloov van PETRUS en JOANNES bedoeld. Zy hadden, met verborgene verzuchtingen, ernstig gebeden om de wonderdadige genezing van den kreupelen, in dat vaste vertrouwen, dat het werkelyk geschieden zoude. Zy hadden nu een geloov, sterk genoeg om bergen te verzetten, Matth. XVII: 20.

Deze wonderdadige genezing van den kreupelen was gevolgelyk een overtuigend bewijs voor JESUS opstanding. Hier werd buiten allen twijffel een waerachtig wonderwerk verricht. Iemand, die kreupel en lam geboren is, door hem eenvouwig aen te zien en by de hand te vatten, oogenblikkelyk te doen wandelen, is zekerlyk een gewrocht, het welk alle geschapene krachten onvergelykelyk te boven gaet. Nu verklaerden de Apostelen, dat die JESUS, welken de Joden gedood hadden, was opgestaen, en dit getuigenis werd van God zelven, door een onlochenbaer wonderwerk, bevestigd.

II. Apostel PETRUS *voegt 'er eene gemoedelyke vermaning aen de Joden by, dat zy de vergeving van hunne schreeuwende misdaden, langs den weg van boetvaerdigheid, zoeken mogten, by den Vader der barmhartigheid, vs.* 17-26.

1. *De Apostel laet eenige bemoedigende aenmerkingen vooraf-gaen, om de harten van zijne toehoereren des te meer voor te bereiden, vs.* 17, 18.

—. *De eerste voorbereidende aenmerking bestond hierin, dat hunne mishandelingen, omtrent den gezegenden* JESUS, *niet uit opzettelyke boosheid, maer uit onkunde, omtrent de verhevene waerdigheid van zijn persoon, waren voortgekomen, vs.* 17.

——. *De tweede aenmerking was ingericht, om de vleeschelyke vooroordeelen, met welke zy tegen* JESUS *waren ingenomen, uit hunne gemoederen wech te nemen, vs.* 18.

2. *Daerop volgt de vermaning zelve, vs.* 19a,

3. *Welke vervolgens, door ettelyke drangredenen, wordt aengebonden, vs.* 19b-26.

17. **Ende nu**, mijne **broeders** naer het vleesch, welken ik eene teerhartige lievde toedraeg, ik wil u, door het vertonen van de zwaerheid uwer zonden, niet verder ontroeren. Hoe zeer gy u, op eene hemeltergende wijs, tegen Gods eigenen Zoon bezondigd hebt; **ick weet' evenwel, dat gy 't** niet uit opzettelyke boosheid, maer **door onwetentheyt gedaen hebt, gelijck als oock uwe Overste:** Gy hebt dien verhevenen persoon, welken God uit de doden heeft opgewekt, en door wiens wonderdoend Alvermogen wy dezen kreupelen genezen hebben, niet gekend, als den Heer der heerlykheid, en den Vorst des levens. Gy hebt in goeden ernst gedacht, dat Hy een bedrieger was. Uwe Oversten en Opperhoofden hebben ook, door vleeschelyke vooroordeelen verblind, gedwaeld, toen zy u aenhitsten, om op de kruiciging van den gezegenden JESUS aen te dringen, vergel. 1 Cor. II: 8.

Deze aenmerking was recht gefchikt, om de ontroerde Joden te bemoedigen, en hun onder het oog te brengen, dat 'er hoop ware op eene genadige vergeving. Toen zy het getuigenis van JESUS opftanding, door een onlochenbaer wonderwerk, bevestigd zagen, en zich daerby hoorden herinneren, hoe grouwzaem zy dien JESUS mishandeld hadden, werden zy dermaten ontroerd en verlegen, dat zy tot wanhoop begonden over te flaen, vrezende, dat zy oogenblikkelyk zouden vernield worden. — LUCAS heeft wel deze byzonderheid niet aengeteekend, maer zijn verhael is kort, en de omftandigheden moeten, uit het beloop van zaken, worden aengevuld. — PETRUS wilde daerom hunne gemoederen langzaem voorbereiden, voor het aenbod van genade, door hun onder het oog te brengen, dat zy uit onwetendheid gezondigd hadden. Dit verminderde eenigermate hunne fchuld, maer evenwel het nam dezelve geenszins wech; hunne onwetendheid was niets minder dan verfchoonbaer, Joh. XV: 22.

18. **Maer Godt heeft alfoo vervult, 't gene hy (*f*) door den mont aller fijner Propheten te vooren verkondigt hadde, dat de Chriftus lijden foude.** Hy, die het bewind voert over alle dingen, heeft de zaken, in den weg van zijne Voorzienigheid, zodanig beftuurd, dat al het lijden, het welk van den MESSIAS voorfpeld was, den heiligen en rechtvaerdigen JESUS, die de beloovde MESSIAS is, werkelyk zy overgekomen.

Deze tweede aenmerking van den Apostel diende, om zijnen toehoreren onder het oog te brengen, (1) dat die JESUS, welken zy, door de handen der onrechtvaerdigen, aen het kruis gehecht hadden, de ware MESSIAS zy; (2) dat God hunne boosheid tot een weldadig einde beftuurd had, om den MESSIAS al dat lijden te doen overkomen, het welk Hy, volgens de voorzeggingen der Propheten, als plaetsvervangende Borg van zondaren, ondergaen moest, om eene eeuwige gerechtigheid aen te brengen; (3) dat het lijden en de vernedering van JESUS, waeraen zy zich zo zeer geërgerd hadden, gene

(*f*) Jef. 50: 6. ende 53: 5. Luc. 24: 27.

gene reden altoos geweest ware, om Hem te verwerpen; (4) dat 'er ook voor hun, hoe zwaer zy zich bezondigd hadden, hoop ware op vergeving, door die volmaekte verzoening, welke CHRISTUS heeft te weeg gebracht.

Hierop volgt de vermaning zelve vs. 19ᵃ, met de drangredenen, waermede zy wordt aengebonden.

—. *De eerste is ontleend uit de komst van de tijden der verkoeling, vs. 19ᵇ.*

——. *De tweede uit de zending van* CHRISTUS, *vs.* 20, 21.

———. *De derde uit de rampzalige gevolgen, welke de Joden te wachten hadden, wanneer zy voortgingen, met* JESUS *en zijn Euangelie te versmaden, vs.* 22-24.

————. *De laetste van de onderscheidende weldaden, welke God aen het Joodsche volk bewezen had, vs.* 25, 26.

19. (g) Betert u dan, ende bekeert u, op dat uwe sonden mogen uytgewischt worden: wanneer de tijden der verkoelinge sullen gekomen zijn, van het aengesicht des Heeren,

In de vermaning zelve, zijn de uitdrukkingen, *betert u en bekeert u*, van nadruk. — Het eerste woord *beteren* zegt eigenlyk tot nadenken komen, en het ander weder te keren van eenen verkeerden weg. Het laetste is een gevolg van het eerste. Zal iemand van eenen verkeerden weg wederkeren, dan moet hy eerst tot nadenken komen, en opmerken dat hy dwale. — De zamenvoeging van beide deze woorden is recht geschikt, om den waren aert der bekeering uit te drukken. Meer byzonder werd 'er, in ons geval, van de Joden gevorderd; (1) dat zy de zonde van den Messiasmoord, in haren grouwzamen aert, recht kenden; (2) dat zy daerover een smertelyk berouw hadden; (3) dat zy, door het geloov, de toevlucht namen tot Gods barmhartigheid in

(g) Hand. 2: 38.

CHRISTUS, (4) dat zy van gezindheid omtrent den Heer JEZUS veranderden, en hun gedrag verbeterden. — *Opdat uwe zonden mogen uitgewischt worden.* Het woord uitwisſchen zegt eigenlyk iets beſtrijken, zodat 'er niets meer van te zien zy. De LXX gebruiken het zeer dikwijls voor de vergeving der zonden, waerdoor de ſchuld zo geheel wordt uitgewischt, dat 'er gene nagedachtenis meer van overblijve, Pſ. LI: 11. Jeſ. XLIII: 25. enz. Het zy 'er gezinſpeeld worde op het uitdoen van eene ſchuld in een rekenboek, het zy op de wettiſche wasſchingen; zo veel is zeker, dat de Apostel eene volledige vergeving bedoele van alle de zonden der Joden; byzonder ook van die hemeltergende misdaed, aen welke zy zich, in het vermoorden van den Vorst des levens, hadden ſchuldig gemaekt.

De eerſte drangreden vs. 19b, heeft vry wat opheldering nodig! *wanneer de tijden der verkoeling zullen gekomen zijn van het aengezicht des* HEEREN.

Wat bedoelt de Apostel, *door de tijden der verkoeling van het aengezicht des* HEEREN?

Tijden van verkoeling zijn dagen van verademing en verfrisſching. Men herinnere zich de brandende en afmattende hitte, welke 'er in de Oosterſche landen op het midden van den dag plaets heeft, en hoe zeer die hitte den Propheet JONA benaeuwde, Jon. IV: 8. Aldaer is niets aengenamer dan eene verkoeling, wanneer de lucht door eenen verfrisſchenden wind bewogen, of wanneer het aerdrijk des avonds door den dauw bevochtigd wordt. Hiervan daen is de ſpreekwijs ontleend. — Zinbeeldig zijn *tijden der verkoeling* zulke dagen, in welke men, na het doorſtaen van groote gevaren en ellenden, tot rust en kalmte komt. In dezen zin gebruiken ook de LXX het woord *verkoeling*, PHARAO zag dat 'er ademing of *verkoeling* was, toen de plaeg der vorſchen was wechgenomen, Exod. VIII: 15. De Sabbath moest by Israël gevierd worden, onder andere: opdat de vreemdeling adem ſcheppen mogt, dat is, eene uitſpanning genieten na al zijnen afmattenden arbeid, Exod. XXIII: 12. — Met één woord, *tijden van verkoeling* zijn zulke tijden, in welke zware ſmerten en ellenden, welke den mensch

als

als eene brandende hitte afmatten, opgeschort of wechgenomen worden.

Het *aengezicht des* HEEREN is hier eene beschrijving van hitte, tegen welke de verkoeling is overgesteld. Te weten, het *aengezicht des* HEEREN beteekent hier, gelijk meermalen, de hitte van Gods gramschap, vergel. Ps. XXXIV: 17. en PAULUS spreekt, in dezelvde zamenstelling als hier, van het eeuwig verderv van het aengezicht des HEEREN, 2 Thess. I: 9. — *Tijden der verkoeling* derhalven, *van het aengezicht des* HEEREN, zijn zulke dagen, in welke de HEER, nadat Hy geduchte blijken van zijne ontstoken gramschap gegeven heeft, kalmte en verademing verschaft.

In den zakelijken zin, bedoelt de Apostel de opschorting der verwoesting van Stad en Tempel door de Romeinen. Te weten, des HEEREN toornig aengezicht was tegen de Joden gekeerd, het vuur van zijne gramschap was geweldig ontstoken, wegens de heerschende onkunde en vervalsching in den Godsdienst, als mede over vele grouwelen, met welke zy God in het aengezicht getergd hadden. Het oordeel was reeds begonnen, zy waren al onder de overheersching der Romeinen, JOANNES *de Doper* had reeds gezegd, dat de bijl gelegd ware aen den wortel van den boom, Matth. III: 10. Maer jongstleden hadden zy de maet der ongerechtigheid volkomen vervuld, toen zy den MESSIAS gekruicigd, en den Vorst des levens gedood hadden. Daerdoor hadden zy het vuur der Godlyke gramschap allergeweldigst ontstoken. — Maer evenwel, 'er zoulen nog *tijden van verkoeling* wezen, de HEER zou het uitvoeren van het strafvonnis nog eenigen tijd uitstellen. Geduurende dien tijd, zou het nog een dag van verademing wezen. De HEER zou het oordeel der verwoesting nog wat opschorten in zijne langmoedigheid. Dit was nu het heden der Godlyke verdraegzaemheid, de tijd van hunne bezoeking, gelijk de Heer JESUS zich uitdrukt, Luc. XIX: 42, 44.

Maer hoe komt nu het voorstel van deze dingen, by des Apostels vermaning te pas: *wanneer de tijden der verkoeling zullen gekomen zijn van het aengezickt des* HEEREN. — Het deelwoord *gekomen* kan zo wel in den voorledenen, als in

den toekomenden tijd, genomen worden. Alles hangt af van de beteekenis van het voorzetsel *ὅπως ἂν*, het welk de Onzen door *wanneer* overbrengen. Zommigen vertalen het met ERASMUS, door *naerdien*, *aengezien*, zodat de mening deze zy: „ *betert u en bekeert u,* NAERDIEN *de tijden der ver-* „ *koeling gekomen zijn van het aengezicht des* HEEREN, neemt „ dezen tijd van Gods langmoedigheid in acht, eerlang zal „ het te laet zijn, hoe zeer ons volk, door het vermoorden „ van den MESSIAS, eene geheele verwerping rechtvaerdig „ verdiend hebbe, zo vergunt de HEER, in zijne langmoe- „ digheid, nog eenen tijd van kalmte en verademing, be- „ dient 'er u van en bekeert u." — Maer het gemelde voorzetsel beteekent altoos *opdat*, zo by de LXX als in het Nieuwe Testament, Luc. II: 35. Matth. VI: 5. Hand. XV: 17. By deze gewone beteekenis moeten wy daerom blijven, OPDAT *de tijden der verkoeling komen mogen van het aengezicht des* HEEREN. Het is dan als of de Apostel dus redeneerde: „ zoekt de vergeving van alle uwe zonden, ook van den „ grouwzamen Messiasmoord, langs den weg van eene ge- „ lovige boetvaerdigheid, by den Vader der ontferming, op- „ dat het oordeel der verwoesting niet aenstonds over onze „ Natie kome, en de HEER ons volk nog eenen tijd van „ verademing en kalmte vergunnen moge, eer Hy kome en „ de aerde met den ban sla."

20. Ende hy gesonden sal hebben Jesum Christum, die u te vooren gepredickt is:

Volgens de gelegde gronden, moeten ook deze woorden wenschender wijs worden opgevat, *en* OPDAT *de* HEER *zenden moge* JESUS CHRISTUS, *die u te vooren gepredikt is.*

JESUS CHRISTUS *was* den Joden te *voren gepredikt*, door de Propheten namenlyk, voorzover zy de komst van den MESSIAS, met alle zijne verrichtingen en lijdingen, om langs dien weg eene eeuwige gerechtigheid aen te brengen, allerduidelykst voorspeld hadden, vergel. vs. 18. — Deze herinnering diende om de Joden te doen opmerken, dat zy deze prediking der Propheten, op eene onverantwoordelijke wijs, veronachtzaemd hadden; zodat het een kennelyk bewijs der Godlyke ontferming ware, dat hun dezelvde MESSIAS, als werke-

kelyk verschenen, wederom op nieuws gepredikt wierd; als mede om hun onder het oog te brengen, dat zy gene redenen altoos hadden, om zich aen JESUS lijden en vernedering te ergeren, naerdien de Propheten dit alles van den MESSIAS te voren verkondigd hadden.

Maer welk eene *zending* van JESUS CHRISTUS wordt hier bedoeld? — Wy voegen ons by de zulken, die denken aen eene zending van CHRISTUS door het Euangelie. Het Euangelie wordt meermalen gezegd tot menschen gezonden te worden, Hand. X: 36. XIII: 26. en JESUS CHRISTUS wordt gezonden, wanneer Hy, met alle zijne schatten en gaven, in het Euangelie wordt voorgesteld. Dat nu Apostel PETRUS hier de uitdrukking van zenden in dien zin gebruike, blijkt duidelyk genoeg uit vs. 26. Nu is de Heer CHRISTUS na zijne opwekking tot de Joden gezonden, niet in persoon, vermits Hy aen niemand hunner verschenen is; maer in de prediking van het Euangelie. Men zou 'er nog kunnen byvoegen, dat deze zending van JESUS CHRISTUS meer byzonder plaets hebbe, wanneer de gaven van den Heiligen Geest in de wedergeboorte geschonken worden, dan komt CHRISTUS zelvs woning maken in de harten van zondaren.

Vertaelt men nu de woorden van vs. 20. *en* OPDAT *de Heer u zende* JESUS CHRISTUS, *die u te voren gepredikt is*, dan is de zaek deze; de prediking van PETRUS zou ten gevolge hebben, dat JESUS CHRISTUS nog eenigen tijd, door het Euangelie, tot de Joden gezonden wierd. Hoe zeer deze Natie zich, door het vermoorden van den MESSIAS, op de allergrouwzaemste wijs bezondigd hadde, behaegde het evenwel den langmoedigen God, aen dat weerbarstig volk, de verzoening in JESUS naem te laten aenbieden, om hun als het ware de maet vol te meten, en te beproeven, of 'er nog verbeteren aen ware. Maer, wanneer zy zich tegen deze laetste lievdepoging aenkantten, zou het Euangelie tot de Heidenen overgebracht, en zy geheel verworpen worden, vergel. Kap. XIII: 46. — Dit was wederom eene zeer gepaste drangreden voor PETRUS toehoreren, om den dag der genade in acht te nemen, om zich te beteren en te bekeeren.

By deze drangreden voegt de Apostel eene zeer gepaste aenmerking, vs. 21. Te weten, de zending van JESUS CHRISTUS vs. 21. vermeld, moest geenzins in eenen lichamelyken zin worden opgevat. De toehorers van PETRUS moesten zich niet verbeelden, dat de opgewekte en verheerlykte CHRISTUS nog eens lichamelyk uit den hemel komen zou, om zich onder hen te vertonen. De zending van CHRISTUS was eene geestelyke zending door het Euangelie. De Apostel laet 'er daarom op volgen:

21. Welcken de hemel moet ontfangen tot de tijden der weder-oprechtinge aller dingen, die Godt gesproken heeft door den mont aller sijner heylige Propheten van [alle] eeuwe.

Welken de hemel moet ontvangen. — De zamenstelling der oorspronkelyke woorden is van dien aert, dat men dezelve tweezins kunne opvatten, of op deze wijs: „ welke CHRISTUS den hemel moet ontvangen, innemen en tot zijne „ verblijvplaets hebben, of op deze wijs: „ welken CHRISTUS de hemel ontvangen en tot eener inwoner hebben „ moet." Dan het maekt, in den zakelyken zin, geen wezenlyk onderscheid. De mening is blijkbaer deze: dat CHRISTUS naer zijne menschelyke natuur niet meer op de aerde zy, maer den hemel tot zijne woonplaets hebbe. — Dan, het woordje *moet* verdient nog onze opmerking. „ Het is nodig en betamelyk, wil PETRUS zeggen, dat „ CHRISTUS den hemel tot zijne woonplaets hebbe." Trouwens, de Verlosser moest niet alleen lijden, maer ook verheerlijkt worden, en deze heerlykheid kon Hy op de aerde niet bezitten.

CHRISTUS moet in den hemel blijven, *tot de tijden der wederoprichting van alle dingen, welke God gesproken heeft door den mond aller zijner heilige Propheten van alle eeuwe.*

Wat bedoelt de Apostel door *de wederoprichting van alle dingen?* — Het Griekse woord, door *wederoprichting* vertaeld, komt in het Nieuwe Testament nergens anders voor. De LXX nemen het werkwoord in den zin van volmaken of voltooien, Job VIII: 6. en tot deze beteekenis worden wy als van zelvs geleid, door de volgende woorden *van alle*

din-

dingen welke God gesproken heeft, door den mond aller heilige Propheten van alle eeuwe, dat is van de vroegste tijden der waereld af. PETRUS bedoelt, met één woord, de voltooijing, de volkomene vervulling van alle die dingen, welke God door de Propheten, van de vroegste tijden, gesproken en voorspeld heeft. „ Verstaet my zo niet, wil hy zeggen, als „ of JESUS CHRISTUS nog eens lichamelyk uit den hemel zou „ gezonden worden, om zich aen u te vertonen: niets min- „ der dan dit, Hy is ten hemel opgevaren, en de hemel „ moet Hem ter zalige verblijvplaets verstrekken, tot dat „ alle dingen, welke God door den mond van alle zijne Pro- „ pheten voorspeld heeft, volkomen zullen vervuld zijn."

22. Wanneer gy u langer tegen JESUS en zijn Euangelie verhardt, hebt gy de meest geduchte oordeelen te wachten. Want Moses heeft tot de vaderen gesegt, (*h*) De Heere uwe Godt sal u eenen Propheet verwecken uyt uwe broederen gelijck my:, dien sult gy hooren, in alles wat hy tot u spreken sal.

23. Ende het sal geschieden, dat alle ziele die desen Propheet niet en sal gehoort hebben, uytgeroeyt sal worden uyt den volcke.

De Apostel beroept zich hier op eene zeer merkwaerdige Voorzegging van den groten MOSE, Deut. XVIII: 15, 19. Zy behelst drie hoofdbyzonderheden. *α.* Eene belovte omtrent de komst van eenen groten Propheet, *β.* de verplichting om dien Propheet te gehoorzamen, en *γ* de geduchte straffen, welke den genen bedreigd worden, die dezen Propheet verwerpen zouden.

α. Dus luidt de belovte: *de* HEER *uwe God zal u eenen Propheet verwekken uit uwe broederen, gelijk my.*

Een *Propheet*, weten wy, is een man, die van God gezonden wordt, om zijnes namens tot het volk te spreken, en die met buitengewone openbaringen verwaerdigd wordt, om toekomende dingen te voorzeggen. „ Eenen „ Propheet, zegt MOSE tot Israël, *zal de* HEER *uwe God u*,

(*h*) Deut. 18: 15, 18, 19. Joh. 1: 46. Hand. 7: 37.

„ dat is ten uwen nutte *verwekken*, in de waereld zenden, en met de nodige gaven toerusten, om onder
„ ulieden de Prophetische bediening waer te nemen.
„ Hy zal voortkomen *uit uwe broederen*, uit uw eigen
„ volk, en uw broeder zijn naer het vleesch. Dezen
„ Propheet zal de HEER zenden *als my*, Hy zal my in
„ alle opzichten gelijk zijn, en veelzins overtreffen."

Maer wie is de hier bedoelde Propheet? Buiten allen twijffel niemand anders dan de MESSIAS. — Dit blijkt, om nu gene andere bewijzen aen te halen, allerduidelykst uit den inhoud zelve. Er wordt een Propheet beloovd, die aen MOSE zou *gelijk* wezen. Derhalven kan JOSUA, JEREMIA of een ander Propheet van het Oude Testament niet bedoeld worden: want deze konden MOSE op verre na niet evenaren. God openbaerde zich aen MOSE niet op de gewone wijs, door dromen en gezichten; maer Hy sprak onmiddelyk met hem van aengezicht tot aangezicht, gelijk een man spreekt met zijnen vriend, Num. XII: 3-8. Daer stond geen Propheet meer op in Israël, gelijk MOSE, Deut. XXXIV: 10-12. — Om deze zelvde reden vervalt ook het begrip der hedendaegsche Joden, volgens het welk hier geen byzonder Propheet, maer eene opvolging van Propheten zou bedoeld worden, in dezen zin: „ de HEER zal zorg dragen, dat 'er na my
„ altoos Propheten wezen zullen," behalven dat het meermalen gebeurd is, dat 'er geen Propheet was onder Israël.

Eene schijnbare bedenking is 'er evenwel, welke uit het verband der Godspreke ontleend wordt, Deut. XVIII: 9-14. had MOSE de Israëliten gewaerschouwd tegen de waerzeggers, duivelskonstenaers en andere bygelovigheden der heidenen. Om deze waerschouwing aen te binden, zegt men, beloovt hy eenen groten Propheet; maer deze belovte kon gene drangreden wezen, wanneer de MESSIAS bedoeld wordt, die eerst na vele eeuwen verschijnen zoude. — Dan, deze belovte staet op zich zelve, en heeft geen verband met de gemelde waerschouwing, welke vs. 14. geëindigd is. Wil men evenwel een verband

band zoeken, dan ligt het hierin, dat 'er voor Israël, die met Gods nadere openbaringen verwaerdigd werden, en de belovte hadden van den MESSIAS, niets onverantwoordelyker wezen zou, dan de bygelovigheden der blinde heidenen naer te volgen.

Dat nu deze belovte in den gezegenden JESUS blijkbaer vervuld zy, mogen wy thans als bekend veronderstellen.

β. De verplichting, om dien groten Propheet te gehoorzamen, wordt dus voorgesteld: *dien zult gy horen in alles wat Hy tot u spreken zal.* — Het *horen* heeft hier de beteekenis van gehoorzamen, vergel. Ps. LXXXI: 14. „ Wanneer die grote Propheet onder u verschijnen zal, „ wil MOSE zeggen, zult gy verplicht wezen zijne leer „ aendachtig en eerbiedig aen te horen, en de lessen, „ welke Hy u voorschrijvt, blymoedig te gehoorza- „ men." — Trouwens, dit vordert de natuur der zake zelve, wanneer een Propheet door verbazende wonderen, en het voorzeggen van toekomende zaken, onlochenbare bewijzen geevt, dat hy van God gezonden zy, en uit Gods naem spreke, moet men alle de woorden, welke hy spreekt, aenmerken als of zy door God zelven gesproken waren. Maer nu heeft de Heer JESUS de allerduidelykste blijken van zijne Godlyke zending gegeven. Gevolgelyk waren de Joden verplicht Hem te horen, zijne leer te geloven en zijne voorschrivten te gehoorzamen, toen Hy onder hen verkeerde en predikte. Dan, dit is het nog niet alles. De Heer JESUS verklaerde uitdrukkelyk dat Hy Gods Zoon ware, Hy staevde het met wonderen, en God zelvs bevestigde dit getuigenis, Matth. III: 17. Hy sprak derhalven op zijn eigen gezach, en zijne woorden waren de woorden van den levendigen God zelven.

γ. Er worden zeer geduchte straffen bedreigd aen degenen, die dezen Propheet verwerpen zouden, vs. 23. „ *Het zal geschieden dat alle ziel*, dat is, elk en een ie- „ gelyk, wie hy ook wezen moge, vergel. Gen. XII: 5. „ Lev. II: 1. *die dezen Propheet niet zal gehoord hebben*, „ die de leer van den MESSIAS, welke Hy in eigen per- „ soon en door zijne gezanten zal prediken, niet eerbie-

„ dig aenhoort, en zijnen raed niet gehoorzaemt, maer
„ dezen groten Propheet smadelyk verwerpt, en zich
„ hardnekkig tegen zijne bevelen aenkant, *uitgeroeid zal*
„ *worden uit den volke.*"

By MOSE Deut. XVIII: 19. zegt de HEER eenvouwig, *van dien zal ik het zoeken*, dat is, ik zal hem naer verdiensten straffen. De spreekwijs is ontleend van eenen Richter, die alle vlijt aenwendt, om de misdaden, welke 'er gepleegd worden, nauwkeurig te onderzoeken, ten einde dezelve, ter afschrikking van anderen, gestrengelyk te straffen. — PETRUS verklaert het nader, door *uitgeroeid te worden uit den volke.* Deze spreekwijs is zeer gemeen in de schrivten van het Oude Testament, elk een nazaet van ABRAHAM, die niet besneden was, werd als een schender van Gods verbond uit zijn volk uitgeroeid, Gen. XVII: 14. Ondertusschen zijn 'er de Uitleggers gansch niet eens over, waerin eigenlyk deze straf bestaen hebbe. Voor het naest zouden wy denken aen eene uitsluiting uit Gods verbond, met Israël opgericht, gepaerd met kennelyke blijken van Gods geduchte gramschap. Zo wordt het verklaerd, Ezech. XIII: 9. Zoortgelyk eene bedreiging wordt ook in het Nieuwe Testament gedaen, aen allen die den gezegenden JESUS verwerpen, Joh. VIII: 24. XII: 48. Hebr. XII: 25. — De uitkomst heeft het ook bevestigd. Toen de Joden, in weerwil van alle waerschouwingen en vermaningen, zich in het ongeloov verhardden, en dezen groten Propheet bleven versmaden, zijn zy, by de verwoesting van Stad en Tempel, uit alle de voorrechten van Gods verbond verstoten.

Deze Godspraek van MOSE was derhalven zeer gepast tot het oogmerk van PETRUS, om zijne vermaning tot betering en bekeering, vs. 19[a]. nader aen te dringen. — Wijders beroept hy zich op de voorzeggingen van andere Propheten, vs. 24.

24. Ende oock alle de Propheten van Samuel aen, ende die daer na [*gevolgt zijn*], soo vele als 'er hebben gesproken, die hebben oock dese dagen te vooren verkondigt.

Wat

Wat bedoelt de Apostel door *deze dagen*? Zommigen denken aen de tijden der verkoeling van het aengezicht des HEEREN, van welke vs. 19b. gesproken is, aen die dagen van kalmte en verademing, welke de HEER aen de Joden, na het vermoorden van den MESSIAS, in zijne langmoedigheid vergund heeft, eer het oordeel der geheele verwerping over die hardnekkige Natie werd uitgeoeffend. Zo veel is waer, dat die dagen door de Propheten te voren verkondigd zijn, voorzover zy voorspeld hebben, dat de Joden, na dat zy den Vorst des levens gedood hadden, nog eenigen tijd zouden verschoond, en met het aenbod van genade verwaerdigd worden, Jer. II: 3. IX: 1. Voor het naest evenwel schijnt ons het verband van zaken te bepalen tot die dagen, in welke de HEER zijne gramschap zou uitoeffenen, over het niet horen van den groten Propheet, en het ongelovig verwerpen van den MESSIAS.

Deze dagen *hebben alle de Propheten, van* SAMUEL *aen, en die daerna gevolgd zijn, zo velen als 'er hebben gesproken, ook te voren verkondigd.* — Men moet dit zo niet opvatten, dat alle de Propheten, hoofd voor hoofd, de gemelde dagen voorspeld hebben; maer dat deze voorzegging gedaen zy door de Propheten in het gemeen. JESAIAS voorspelde, dat de ongelovige Joden, die zich tegen CHRISTUS, en de uitbreiding van zijn Euangelie aenkantten, zouden uitgeroeid worden, Kap. XXIX: 20. en MALEACHI beschrijvt den tijd der gemelde uitroeijing, als eenen dag die komt brandende als een oven, Kap. IV: 1. — Maer, waerom spreekt de Apostel van SAMUEL met name, en dan van de Propheten, die na hem gevolgd zijn? Heeft dan ook SAMUEL deze dagen der uitroeijing van de hardnekkige Joden voorspeld? Zo begrijpen het zommigen, menende dat PETRUS het oog hebbe op 1 Sam. XII: 14, 15. of op 1 Sam. II: 31. of op 2 Sam. VII: 12-16. Maer dit alles is op zijn allerminst ongemeen ver gezocht en zeer gedrongen. Onzes erachtens is de zaek eenvouwig deze, dat ook vele der volgende Propheten na MOSE, de uitroeijing der hardnekkige Joden voorspeld hebben, en dat SAMUEL aen het hoofd van deze volgende Propheten geplaetst worde, omdat hy de

eerste na MOSE geweest is, welken God tot eenen Propheet heeft aengesteld, gedurende zijn gansche leven lang. Voeg 'er by, dat deze beide, MOSE en SAMUEL, niet alleen Propheten geweest zijn; maer tevens Regenten van het volk in Gods plaets, gelijk zy daerom ook, als Gods getrouwe dienaers, en gemeenzame vrienden worden zamengevoegd, Jer. XV: 1.

De laetste drangreden tot bekeering ontleent de Apostel van de uitnemende zegeningen, met welke de Joden tot nog toe, boven alle andere volken, begunstigd werden, vs. 25, 26. Deze zegeningen brengt hy tot drie hoofdbyzonderheden, (1) dat zy leerlingen der Propheten waren, vs. 25[a], (2) dat zy ervgenamen waren van Gods verbond, vs. 25[b], (3) dat God zijnen Zoon tot hun gezonden had, in de prediking van het Euangelie, vs. 26.

25. Gylieden zijt kinderen of leerlingen der Propheten, vergel. 2 Kon. II: 3, 5. voorzover de schrivten van die heilige mannen onderscheiden zijn, en openlyk in de Synagogen worden voorgelezen; dit voorrecht, met het welk gy boven alle andere volken verwaerdigd zijt, moet u tot boetvaerdigheid aensporen, ende gy zijt kinderen des verbonts, of gy zijt in het verbond begrepen, de zegeningen, welke God aen Abraham beloovd heeft, zijn uwe zegeningen, wanneer gy dezelve gelovig aenneemt. In zo ver zijt gy kinderen des verbonds, 't welck Godt met onse vaderen opgerecht heeft, seggende tot Abraham, (*i*) Ende in uwen zade sullen alle geslachten der aerde gesegent worden

26. Hoe zeer gy het verdorven hebt, geniet gy nog het uitnemend voorrecht, dat CHRISTUS, in de prediking van het Euangelie, tot u gezonden worde. Godt opgeweckt hebbende sijn kint Jesum, ten betoge dat Hy waerlyk die gene zy, voor welken Hy zich had uitgegeven, namelyk Gods eigen Zoon, vergel. Rom. I: 4, heeft denselven, in de prediking van het Euangelie, vergel. vs. 20, eerst tot u gesonden, met dat weldadig oogmerk, dat hy ulieden sege-

(*i*) Gen. 22: 18. Gal. 3: 8.

genen ſoude, door de toepasſing van alle die geestelyke zegeningen, welke CHRISTUS, door zijnen verzoenenden dood, verworven heeft, daer in of liever *mits* dat hy een yegelick [*van u*] afkeere van uwe booſheden, byzonder dat gy een gevoelig berouw hebt over den Mesſiasmoord, die boosheid by uitnemendheid, geloovt in CHRISTUS, en dusdoende een recht gebruik maekt van het Euangelie, waermede gy verwaerdigd wordt, voor dat het tot de heidenen gezonden worde.

HET IV. KAPITTEL.

γ. Het uitwerkſel van deze redenvoering wordt ons aengewezen, Kap. IV: 1-31.

a. Het uitwerkſel was zeer onderſcheiden. Velen van PETRUS *toehoreren werden bewogen tot het geloov, maer de Hoofden van het volk werden dermaten verbitterd, dat zy de Apostelen in den kerker plaetſten, vs.* 1-4.

1. ENde terwijle ſy, te weten Petrus en Joannes, in het voorhov van den Tempel tot het volck ſpraken, quamen daer over tot haer de Prieſters, die met het avondöffer bezig waren, ende de Hooftman des Tempels, die het bevel voerde over de wakende Leviten, ende 'er voegden zich zommigen van de Sadduceen by.

2. Seer t'onvreden zijnde, om dat ſy het volck dingen leerden, welke hun zeer tegen de borst waren, ende verkondigden in Jeſu, welken zy onlangs ter dood veroordeeld hadden, de opſtandinge uyt den dooden, bewerende, dat de gekruiste JESUS leevde, en dat allen, die in Hem geloven, door zijne kracht, tot zaligheid zullen worden opgewekt.

3. Ende ſloegen de handen aen haer, als waren zy

ſtrafwaerdige misdadigers, ende ſettedenſe in bewaringe tot den anderen dagh, wanneer men den groten Raed beroepen en hen verhoren zoude. Want het was nu reeds avont geworden.

4 Ende vele van de gene die het woort van Petrus prediking gehoort hadden, geloofden: ende het getal der mannen, die JESUS voor den MESSIAS eerbiedigden, wiert ontrent vijf duyſent, zijnde daeronder die genen begrepen, die door de eerſte Leerreden van den Apostel bekeerd waren.

b. Des anderen daegs vergaderde de Grote Raed, en de Apostelen werden in het verhoor gebracht, vs. 5-31.

a. De Voorzitter vraegde, door wat kracht, of door welken naem, zy den kreupelen genezen hadden, dat is, van wien zy het vermogen en het bevel ontvangen hadden, om die genezing te verrichten, vs. 5-7.

5. Ende het geſchiedde des anderen daegs, dat hare Overſte, ende Ouderlingen ende Schriftgeleerde, uitmakende den Groten Raed der Joden, te Jeruſalem vergaderden:

6. Ende de oude Annas de gewezen Hoogepriester, ende zijn Schoonzoon Cajaphas, die thans deze waerdigheid bekleedde, ende Jo nnes, ende Alexander, mannen van veel gezach en aenzien, ende ſoo vele daer van het Hoogepriesterlick geſlachte en medeleden van het Sanhedrin waren

7. Ende als ſyſe in het midden van hunne vergaderplaets geſtelt hadden, vraegden ſy, door den mond van den Voorzitter, (*a*) Door wat kracht, ofte door wat name hebt gylieden dit gedaen? Wie heeft u bevel en het vermogen gegeven, om den kreupelen bedelaer te genezen?

(*a*) Exod. 2: 14. Matth. 21: 23. Hand. 7: 27.

ß. Hierop

II. *Hierop antwoordde* PETRUS, *met eenen betamelyken eerbied, en tevens met eene gepaste vrymoedigheid, dat dit wonderwerk geschied ware, door de kracht van den opgewekten* CHRISTUS, *den eenigen Zaligmaker van zondaren, vs.* 8 - 12.

1. *Eerst verklaerde hy, dat het gemelde wonderwerk verricht ware, door het Alvermogen van den opgewekten* CHRISTUS, *vs.* 8 - 10.

2. *Daerna predikte hy* JESUS *van Nazareth, aen den Joodschen Raed, als den beloovden* MESSIAS *en eenigen Zaligmaker, vs.* 11, 12.

8. Doe seyde Petrus, vervult zijnde met den Heyligen Geest, tot haer, met eenen betamelyken eerbied, en tevens met eene gepaste vrymoedigheid, dat dit wonderwerk door de kracht van den opgewekten JESUS verricht ware. Thans bezat hy eene grote maet der buitengewone gaven van den Heiligen Geest. Op den Pinxterdag waren alle de Apostelen met deze gaven beschonken, welke altoos by hen bleven, en hen in staet stelden, om over JESUS en zijne zaek te spreken, met eene vaerdigheid en kracht van overtuiging, welke nimmer weergae had. Maer thans kreeg Petrus eene byzondere aensporing, en eene buitengewone kracht van den Heiligen Geest, om zich te verantwoorden. De Heilige Geest, die altoos in de harten der Apostelen woonde, vertoonde nu zijnen invloed op eene meer byzondere wijs. Trouwens de Heer JESUS had zijnen Apostelen beloovd, dat hun, wanneer zy voor de Rechtbank stonden, zou ingegeven worden wat zy spreken moesten, Luc. XXI: 12 - 15. Hy zeide tot de leden van het zeer aenzienlyk Sanhedrin, met allen eerbied: Gy Overste des volcks, die onze gebiedende Overheden, en als de Staten zijt van het Joodsche Gemenebest, ende gy Ouderlingen Israëls, zeer eerwaerdige mannen, aen welke men, zo van wegens uwe uitmuntende kundigheden, als van wegens uwen verhevenen rang, alle onderdanigheid bewijzen moet.

9. Wy hebben niets strafwaerdigs begaen. Zelvs de vraeg

van den achtbaren Voorzitter veronderstelt reeds, dat wy gene kwaeddoeners zijn. Alſo wy heden rechtelick onderſocht worden, niet over eenig wanbedrijv, maer over de weldaet en het lievdewerk aen een kranck menſche [*geſchiet*], waer door hy geſont geworden is: Het kan ons immers niet ten kwade geduid worden, dat wy goed doen aen eenen ellendigen. En om nader op de voorgestelde vraeg te antwoorden,

10. So zy u allen kenlick, ende den gantſchen volcke Iſraëls, wat 'er van de zaek zy. Wy maken gene de minste zwarigheid, om ronduit voor alle de leden van deze luisterrijke Vergadering te verklaren, door wat kracht en door welken naem wy den kreupelen genezen hebben. Ook zal het ons aengenaem zijn, wanneer deze zaek aen de gansche Natie bekend wordt; dat door den name, en het onbeperkt Alvermogen Jeſu Chriſti des Nazareners, dien gy gekruyſt hebt, welcken Godt van den dooden heeft opgeweckt, door hem [*ſegge ick*] ſtaet deſe bedelaer, die kreupel was van zijne geboorte, hier voor u geſont.

De man, aen welken het wonderwerk verricht was, stond in persoon voor den Joodschen Raed. Zo drae hy genezen was, loovde hy God in het openbaer, Kap. III: 8; en 'er is geen twijffel aen, of hy zal zijne hoogachting en dankbaerheid aen de Apostelen, als de werktuigen van zijne herstelling, plechtig betuigd hebben. Om deze reden zal de Hoofdman der Tempels hem, te gelijk met de Apostelen, in bewaring gesteld hebben.

Indedaed deze genezing was een onlochenbaer bewijs voor de waerheid van JESUS opstanding, welke de Apostelen verkondigden. Iemand die kreupel geboren is, met een enkel woord sprekens, oogenblikkelyk te genezen, was buiten allen twijffel een waerachtig wonderwerk. Dit erkenden de Oudsten van Israël zelve vs. 16, en dat een wonderwerk een onbetwistbaer bewijs zy, voor de waerheid van iemands getuigenis, heeft geen betoog nodig.

11. Deſe opgewekte JESUS is de ſteen, die van

u (*b*) de bouwlieden veracht is, welcke tot een hooft des hoecks geworden is.

De Apostel beroept zich op Pf. CXVIII: 22. — Het redenbeleid in dat zangftuk is zeer moeilyk. Er is, die den gehelen Pfalm op den MESSIA'S toepasfelyk maken; maer 'er zijn vs. 1-21. vele byzonderheden, welke in het geheel niet voegen in den mond van den MESSIAS. Kon by voorbeeld de MESSIAS, die, als Borg van zondaren, den verzoenenden dood noodzakelyk ondergaen moest, vs. 18 zeggen, *de HEER heeft my wel hard gekastijd, maer Hy heeft my ter dood niet overgegeven*? — Het komt my tot nog toe vry waerfchijnlyk voor, dat Koning HISKIA, na zijne verlosfing uit de handen van SANHERIB, en zijne herftelling uit eene dodelyke krankheid, dit zangftuk vervaerdigd hebbe. — Zo veel is althans zeker, dat 'er vs. 22 en vervolgens, van den MESSIAS en zijne verhoging gefproken worde, vergel. Matth. XXI: 9, 42. XXIII: 39. 1 Petr. II: 4, 7.

De fteen, welken de bouwlieden verworpen hadden, is to een hoofd des hoeks geworden. — Zommigen der latere Joden verklaren deze woorden uit eene gebeurtenis, welke, by het bouwen van SALOMONS Tempel, zou plaets gehad hebben, dat namelyk de bouwlieden eenen zekeren fteen, die nergens fcheen te fchikken, verachtelyk hadden wechgeworpen, tot dat men ten laetften ontdekte, dat dezelve zeer bekwaem ware, om tot eenen hoekfteen te dienen. Dan dergelyke beuzelingen verdienen gene aendacht. — Om de letterlyke teekening wel te verftaen, moeten wy ons metfelaers verbeelden, die bezig zijn om een gebouw op te trekken. Onder alle de ftenen, welke hun in handen komen, vinden zy 'er éénen, welken zy geheel ongefchikt oordeelen. Zy werpen hem daerom met verachting onder de puin wech; maer nadat het gebouw voltrokken is, zien zy tot hunne grote verwondering, dat die wechgeworpen fteen, tot eenen cierlyken hoek- en kroonfteen, boven aen den top van het gebouw ge-

(*b*) Pf. 118: 22. Jef. 28: 16. Matth. 21: 42. Marc. 12: 10. Luc. 20: 17. Rom. 9: 33. 1 Petr. 2: 7.

worden zy, zonder dat zy weten, wie hem daer geplaatst en bebijteld hebbe.

Deze teekening vertoont ons eigenaertig de verwerping van den MESSIAS, door de Oudsten van Israël, en zijne verhoging door de rechtehand van zijnen Vader, by zijne opwekking en verheerlyking. — De Apostel beroept zich op deze Godspraek, ten bewijze dat JESUS de MESSIAS zy. „ *Deze* JESUS wil hy zeggen, *is de steen*, van welken Ps. „ CXVIII. gesproken wordt, *die van u*, welke als geestelyke „ *bouwlieden*, het gebouw van Gods Kerk behoort op te trekken, *veracht*, en op de allersmadelykste wijs verworpen is, „ *maer welke*, door zijne opstanding en verhoging, *tot een* „ *hoofd des hoeks*, tot eenen cierlyken hoeksteen *geworden is*. „ Zodoende hebt gylieden aen den gezegenden JESUS vervuld, „ het gene Ps. CXVIII. van den MESSIAS voorspeld is."

12. (*c*) Ende de saligheyt en is in geenen anderen. Die gekruicigde en opgewekte JESUS is de beloovde MESSIAS, de eenige Zaligmaker van verlorene zondaren, en buiten Hem verwacht gy te vergeevsch eenen anderen MESSIAS. Want daer en is oock onder den hemel geen andere naem of persoon, die onder de menschen gegeven, bekend gemaekt en voorgesteld is, door welcken wy moeten saligh worden.

In dit voorstel lag duidelyk opgesloten, dat JESUS ook machtig en gewillig ware, om de Oudsten van Israël, die zijne vyanden en moordenaers waren, zalig te maken; en naer alle waerschijnlykheid, zou de Apostel dit stuk nader op hen hebben toegepast, wanneer hy niet in zijne reden gestuit was, door het bevel om buiten te staen, vs. 15.

(*c*) Matth. 1: 21. Hand. 10: 43. 1 Tim. 2: 5.

8. Vs.

C. Vs. 13-22. verhaelt LUCAS *de verdere handelingen van den Groten Raed, door welke de Oudsten van Israël duidelyk deden blijken, dat zy de opstanding van* CHRISTUS *niet konden tegenspreken.*

1. Vs. 13-14. vinden wy de verlegenheid van den Joodschen Raed met deze zaek.

13. Sy nu siende de vrymoedigheyt Petri ende Joannis, die zich niet ontzagen, om den leden van den achtbaren Raed in het aengezicht te zeggen, dat God dien JESUS, welken zy gekruicigd hadden, uit de doden had opgewekt; ende daerenboven vernemende dat sy ongeleerde ende slechte menschen waren, lieden van eenen lagen stand, die gene beschaevde opvoeding genoten, en zich nimmer op wetenschappen toegelegd hadden, verwonderden haer, ende kenden haer dat sy met Jesu geweest waren. Er waren eenigen in den Raed, die hen in persoon kenden, en anderen hadden van den Hoofdman des Tempels gehoord, dat zy tot die menschen behoorden, die JESUS vergezeld hadden.

14. Ende siende den mensche by haer staen die genesen was, en hadden sy niet daer tegen te seggen, zy wisten niet, wat zy den Apostelen zouden antwoorden, en zagen elkanderen met verlegenheid aen.

2. Zy gelastten den Apostelen, om niet meer van JESUS *en zijne opstanding te spreken, vs. 15-22. Wy onderscheiden 'er vier byzonderheden in;*

—. Het buiten staen der Apostelen, vs. 15;

——. De raedpleging van het Sanhedrin, vs. 16, 17.

———. Het uitspreken van het vonnis, vs. 18; en

————. De tegenbetuiging der Apostelen, vs. 19-22.

15. Ende haer, nevens den kreupelen, geboden hebbende uyt te gaen buyten den Raet, overleyden sy met malkanderen, zy brachten verscheidene gedachten

te zamen, elk zeide zijn gevoelen, en ten laetsten maekte de Voorzitter het besluit op.

16. Seggende, (*d*) Wat sullen wy dese menschen doen? Want dat 'er een bekent teecken door haer geschiet zy, is openbaer allen die te Jerusalem woonen, ende wy en konnen 't niet loochenen.

17. Maer op dat het niet meer ende meer onder het volck verspreydt en worde, laet ons haer scherpelick dreygen, dat sy niet meer tot eenigh mensche in desen naem en spreken.

8. Ende als syse geroepen hadden, seyden sy haer aen, dat sy gantschelick niet en souden spreken, noch leeren, in den name Jesu.

Elk der leden van het Sanhedrin sprak naer zijne byzondere denkwijs en karakter. LUCAS geevt alleenlyk de voornaemste hoofdsom der verschillende advijsen op, en het besluit, het welk de Voorzitter daeruit heeft opgemaekt. Alle de leden des Raeds waren van oordeel, dat het zeer ontijdig ware, om den Apostelen eenige straf aen te doen. Het was te Jerusalem algemeen bekend, dat zy een onlochenbaer wonderwerk verricht hadden, en hoe zou men menschen, die hunne leer met kennelyke wonderwerken staevden, als valsche Propheten kunnen straffen? hoe zou men, aen zulk eene handelwijs, eenigen schijn van recht kunnen byzetten? Men besloot daerom, dat men de Apostelen moest loslaten, maer hun onder zware bedreigingen verbieden, om meer van JESUS en zijne opstanding te spreken. Zelvs moesten zy zijnen naem niet noemen, noch in het geheim, noch in het openbaer, noch binnens huis, noch daer buiten. Er zou nauwkeurig acht gegeven worden op hunne woorden en daden; en, wanneer zy dit bevel overtraden, zouden zy, als verstoorers van de openbare rust, en als valsche Propheten, naer bevind van zaken gestraft worden, met geesseling, met den ban, en des noods met den dood zelven.

Laten wy, by dit gedrag van den Joodschen Raed, een weinig stilstaen. — Zy openbaren hier allerduidelykst hunne ver-

(*d*) Joh. 11: 47.

verlegenheid, hunne hardnekkige boosheid, en hunne kwalyk geplaetste staetkunde.

1. Hunne verlegenheid. Zy zeiden, *wat zullen wy deze menschen doen?* — Een weldenkend Rechter is nooit verlegen, wanneer de zaek zelve, welke aen eenen gedaegden wordt te laste gelegd, genoegzaem bewezen is. Het gebeurt meermalen, dat het, uit gebrek van voldoende bewijzen, zeer moeilyk zy te beslissen, of iemand aen eene zekere misdaed waerlyk schuldig zy. Maer dit was hier het geval niet. De Apostelen waren gevangen, omdat zy eenen kreupelen wonderdadig genezen, en verklaerd hadden, dat dit geschied ware door de kracht van den opgewekten JESUS. De gebeurtenis zelve behoevde niet bewezen te worden. De vraeg was derhalven eenvouwig, of het bewijzen van eene weldaed aen eenen ellendigen hen straffchuldig maekte, en of JESUS waerlyk was opgestaen. Het eerste kwam niet in bedenking, en het tweede was eene zaek van gebeurtenis, welke, niet door fijnuitgeplozen redeneringen, maer door getuigenissen moest beslist worden. Hadden nu de leden van den Raed willen recht doen, dan hadden zy naer een genoegzaem getal van onwraekbare getuigenissen moeten vragen, die verklaerden dat zy den opgewekten JESUS gezien hadden. Maer zy wisten zeer wel, dat zy alsdan met de zaek nog veel meer zouden verlegen worden.

2. Hunne hardnekkige boosaertigheid. Zy erkennen zelve, *dat 'er een bekend teeken*, dat is, een zeer merkwaerdig en onbetwistbaer wonderwerk, door *de Apostelen geschied ware, dat het openbaer ware allen, die te Jeruſalem wonen, en dat zy het niet konden loochenen* vs. 16. Dit onlochenbaer wonderwerk was een duidelyk bewijs voor de opstanding van CHRISTUS. Zy hadden derhalven alle mogelyke gronden van zekerheid, om te geloven, dat de gekruicigde CHRISTUS uit de doden was opgestaen. Maer in weerwil van dit alles, verhardden zy zich in het ongeloov.

3. Ook was hunne staetkunde zeer kwalyk geplaetst. — Hun besluit was listig. De hoofdzaek, welke zy bedoelden,

was, om voor te komen, *dat het niet meer onder het volk verspreid wierd* vs. 17, dat is, volgens de kracht van het grondwoord, dat de leer van JESUS niet verder, als de kanker, onder het volk mogt invreten. Maer hoe zou men dit oogmerk best bereiken? De Apostelen ter dood te brengen, of in eene altoosduurende gevangenis te plaetsen, was het zekerste middel; maer daerdoor zouden zy hunne eigene zaek verraden, en oproer onder het volk verwekken. Er bleev derhalven niets anders overig, dan het volk, door zware bedreigingen, zo bevreesd te maken, dat zy van JESUS niet meer durvden spreken, en, dachten zy, wanneer de voorgangers zwijgen, zal de gehele aenhang met den tijd van zelvs vervallen.

19. **Maer Petrus ende Joannes antwoordende seyden tot haer,** dat zy van JESUS en zijne opstanding niet konden zwijgen. Op de gerichtelyke ondervraging had Petrus alleen geantwoord, vs. 8-12, maer nu spraken Petrus en Joannes beide. Petrus antwoordde eerst; en daerna verklaerde Joannes, dat hy met zijnen ambtgenoot overeenstemde. Zy openbaerden hunne bescheidenheid, en verklaerden niet, dat het vonnis van den Groten Raed onrechtvaerdig ware, maer zy beriepen zich op het geweten der leden van het Sanhedrin, of zy gehoorzaemheid aen hun bevel vorderen konden, zeggende, (*e*) **Oordeelt gy** zelve, en wy laten het aen uw eigen geweten over, **of het recht is voor Godt, ulieden meer te hooren dan Godt,** daer uwe bevelen met Gods gebod vierkant strijdig zijn?

20. **Want wy en konnen niet laten te spreken 't gene wy gesien ende gehoort hebben,** en dat God ons bevolen heeft, aen de gehele waereld te prediken, namelyk dat JESUS uit de doden zy opgewekt. Deze vrymoedige tegenbetuiging der Apostelen was een kennelyk bewijs voor de duchtigheid van hunne zaek, en de leden van den Raed konden het niet tegenspreken. Ondertusschen was hunne boosaertigheid zo groot, dat zy gene zwarigheid zouden gemaekt heb-

(*e*) Hand. 5: 29.

hebben, om hen, even als hunnen meester, om hals te brengen. Maer dit durvden zy niet ondernemen, om het volk niet tot oproer te verwekken.

21. Maer ſy dreygdenſe nogh meer, ende lietenſe gaen, niets vindende hoe ſyſe ſtraffen ſouden, (*f*) om des volcks wille, en uit vrees voor oproer onder de menigte: want ſy verheerlickten alle Godt over het gene (*g*) dat 'er geſchiet was. Trouwens de genezing van den kreupelen was een onbetwistbaer wonderwerk.

22. Want de menſche was meer dan veertigh jaren oudt, aen welcken dit wonderdadig teecken der geneſinge geſchiet was.

Ð. *Vs.* 23-31. *verhaelt de Euangelist, hoe de Apostelen tot de hunnen zijn wedergekeerd, en met hen ernſtig gebeden hebben.*

1. *Het wederkeren der Apostelen vinden wy vs.* 23.
2. *Hun ernſtig gebed, vs.* 24-30. *en*
3. *De blijkbare verhoring daervan, vs.* 31.

23. Ende ſy loſgelaten, en, onder de gemelde bedreigingen, op vrye voeten geſteld zijnde (*h*) quamen tot den haren, tot de verblijvplaets der overige Apostelen, die zich thans binnen Jeruſalem bevonden, of wel tot het gezelſchap van die 120 perſonen, van welke Kap. I: 15. geſproken is; ende zy verkondigden al wat de Overprieſters ende de Ouderlingen tot haer geſegt hadden.

24. Ende als deſe [*dat*] hoorden, namen zy gezamenlyk de toevlucht tot het gebed. hieven ſy eendrachtelick, met één hart en ééne ziel, [*hare*] ſtemme al biddende op tot Godt. Petrus zal overluid gebeden, alle de overigen zullen zich daermede in hunne harten vereenigd, ende daerop elk, met eene verheven ſtem, Amen gezegd hebben. Dit gebed begon met eene gepaste aenſpraek, vs. 24[b], daerna deden zy eene aendoenlyke voordracht van de zorgelyke omſtandigheden, in welke zy verkeerden, vs. 25-28, en voegden 'er eene zeer ernſtige ſme-

(*f*) Hand. 5: 26. (*g*) Hand. 3: 7, 8. (*h*) Hand. 12: 12.

king by, om des HEEREN bystand, vs. 29, 30. Zy seyden: oppermachtige Heere der gansche waereld, van welken de Joodsche Overheden, met alle geschapene wezens, in alle opzichten geheel afhangelyk zijn, gy zijt de Godt, die gemaeckt hebt het gansch Geheelal, den hemel, ende de aerde, ende de zee, ende alle dingen die in deselve zijn Gy, die een onbeperkt Alvermogen bezit, om ook de harten der Vorsten te neigen als waterbeken, werwaerds Gy wilt.

25. Die door den mont Davids uwes knechts gesegt hebt, (*i*) Waerom woeden de Heydenen, ende hebben de volcken ydele dingen bedacht?

26 De Koningen der aerde zijn [*te samen*] opgestaen, ende de Overste zijn by een vergadert, tegen den Heere, ende tegen sijnen Gesalfden. Deze voorzegging, welke David Ps. II: 1, 2. gedaen heeft, omtrent de zinlose woede van Joden en Heidenen, tegen den Heer JESUS en zijn Koningrijk, wordt nu blijkbaer vervuld.

27. (*k*) Want in der waerheyt zijn vergadert tegen uw heyligh kint Jesum, welcken gy gesalft hebt, beyde Herodes ende Pontius Pilatus, met de Heydenen ende de volcken Israëls:

28. Om te doen al wat uwe hant ende uwe raet te vooren bepaelt hadde dat geschieden soude.

Dat de aengehaelde II[de] Psalm een kennelyk uitzicht hebbe, op den MESSIAS en zijn Koningrijk, mogen wy nu, als bekend en algemeen aengenomen, veronderstellen. Verscheidene uitdrukkingen zijn al te sterk, dan dat men dezelve op Koning DAVID zoude kunnen toepassen. Deze heeft nimmer de heidenen gehad tot zijn ervdeel en de einden der aerde tot zijne bezitting, vs. 8. Ook worden 'er vs. 12, voor des HEEREN gezalvden, zulke daden van Godsdienstige hulde geëischt, welke noch DAVID, noch de machtigste Koning op aerde, zou kunnen vorderen; en vs. 7. wordt de MESSIAS beschreven, als Gods zelvswezige Zoon, die van den Vader gegenereerd is.

Godt

(*i*) Psalm 2: 1. (*k*) Matth. 26: 3. Marc. 14: 1. Luc. 22: 2. Joh. 11: 47.

God had, door den mond van DAVID *zijnen knecht, gezegd.* Deze uitdrukking geevt allerduidelykst te kennen, dat DAVID, in het gemelde zangftuk, op Godlyke ingeving gefproken hebbe, zodat zijne woorden moeten worden aengemerkt, als de woorden van den God der waerheid zelven. Trouwens de Geest des HEEREN heeft door hem gefproken, en Gods reden is op zijne tong geweest, 2 Sam. XXIII: 2. — DAVID heet hier de *knecht* des HEEREN, voornamelyk omdat hy, als Propheet, Gods raed bekend maekte, en als Koning, in 's HEEREN naem, over Israël regeerde.

God had door den mond van DAVID gezegd: *waerom woedden de heidenen, en hebben de volken ydele dingen bedacht?* De *heidenen* worden van de *volken*, dat is, de twaelv geflachten Israëls, onderfcheiden. Deze *woedden*, dat is, volgens het Hebreeuwsch, zy fpraken, als woeste en ontembare menfchen, dreigende woorden, en pleegden allerlei geweld. Het Griekfche woord, waervan LUCAS zich bedient, zegt eigenlyk foortgelyk een getier te maken, als het briesfchen der paerden. *Zy bedachten ydelheid*, dat is, zy fmeedden vruchtelofe ontwerpen, welke allerverdervelykst waren. — De Koninglyke Propheet fchildert derhalven eenen tijd, op welken heidenen en Joden, hoe zeer in beginfelen verfchillende, zouden zamenfpannen, om list en geweld te gebruiken.

Maer tegen wien waren hunne boosaertige pogingen ingericht? Dit vinden wy vs. 26: *de Koningen der aerde zijn te zamen opgeftaen, en de Overften zijn by één vergaderd, tegen den* HEER *en tegen zijnen Gezalvden.* — De *Koningen der aerde* zijn de gebiedende Vorften, zo van Joden als van Heidenen, en de *Overften* hunne hoge ambtenaers, zo in den Raed als in het krijgswezen. Deze *ftonden op en vergaderden zich*; zy vereenigden hunne pogingen, en beraedflaegden te zamen, over de beste middelen, om zich te verzetten *tegen den* HEER *en tegen zijnen Gezalvden.* Des HEEREN *Gezalvde* is buiten allen twijffel de MESSIAS, en die zich tegen den MESSIAS aenkant, verzet zich tegen den HEER zelven. — DAVID voorfpelt derhalven, dat 'er eens een tijd komen zou, in welken de Opperhoofden van Joden en Heidenen zich vereenigen

zouden, om zich met geweld, tegen den MESSIAS, en de uitbreiding van zijn Koningrijk aen te kanten.

Deze voorzegging werd nu blijkbaer vervuld vs. 27: *want in der waerheid* enz. — Zy fpreken hier, over de woedende bedreigingen van den Joodfchen Raed, met influiting van het onmenfchelyk geweld, het welk Joden en heidenen gepleegd hadden, omtrent den gezegenden perfoon van den MESSIAS zelven. Trouwens de bedreigingen van den Joodfchen Raed, aen PETRUS en JOANNES gedaen, met al het gene de heidenen en Joden nog in het vervolg ondernemen zouden, om den voortgang van CHRISTUS Koningrijk te ftuiten, was niets anders, dan het vervolg van hunne vyandige pogingen, tegen Gods heilig kind JESUS, welken Hy gezalvd had.

Dan in dit alles, waren de vyanden van CHRISTUS Koningrijk niets anders, dan uitvoerers van Gods verborgenen raed, *om te doen al wat Gods hand en raed te voren bepaeld had, dat gefchieden zoude.* — Hier vinden wy een allerduidelykst bewijs voor die gewichtige waerheid, dat God alle daden der menfchen, in zijn eeuwig befluit, onveranderlyk bepaeld hebbe. Om dit bewijs te ontwijken, heeft men willen beweren, dat de woorden van vs. 28. tot den Heer JESUS moeten betrekkelyk gemaekt worden, op deze wijs: *uw heilig kind* JESUS, *welken gy gezalvd hebt, om te doen al wat uwe hand* enz. Dan deze opvatting is zo blijkbaer ftrijdig met de zamenftelling der oorfprongelyke woorden, dat zy gene nadere wederlegging nodig hebbe. De vyanden van Gods gezalvden waren *vergaderd, om te doen* enz. — Gods *hand* beteekent zeer gemeenzaem zijn onbeperkt Alvermogen, maer terwijl Gods *hand* en *raed* ter dezer plaets worden zamengevoegd, hebben wy te denken aen die afteekening van toekomende gebeurtenisfen, welke God, als het ware met zijne *hand*, in zijnen eeuwigen *raed* gemaekt heeft. De vyanden van Gods gezalvden waren aen de uitvoering van dit ontwerp dienstbaer. — Deze overdenking was zeer gefchikt, ter bemoediging der Apostelen. Hoe Joden en heidenen ook woeden mogten, tegen de eerfte ftichters van het Christendom, en de uitbreiding van JESUS Koningrijk, zy zouden evenwel niets meer

kun-

kunnen doen, dat God bepaeld had; zy waren slechts uitvoerers van Gods raed, en in alles aen zijne bestuuring onderworpen.

De Apostelen smeekten om den Geest der vrymoedigheid, vs. 29, en dat het Euangelie, door blijkbare wonderen, mogt bevestigd worden, vs. 30.

29. Ende nu [*dan*], Heere, siet op hare dreygingen, en verydel dezelve, zo veel met uwen eeuwigen raed, en wijze oogmerken bestaen kan, ende geeft ons uwen dienstknechten met alle vrymoedigheyt uw woort te spreken. Laet uw vrymoedige Geest ons ondersteunen, opdat wy van de prediking des Euangeliums niet afgeschrikt worden, maer rustig voortgaen in ons werk, en getrouw zijn in onzen plicht.

30. (*l*) Daer in, dat gy uwe hant uytstrecket, en uw onbeperkt Alvermogen uitoeffent, tot genesinge van allerlei kranken, ende dat teeckenen ende wonderen geschieden door den naem en de kracht van uw heyligh kint Jesus, opdat de gansche waereld overtuigd worde, dat Hy waerlyk uit de doden zy opgestaen.

31. Ende dit gebed werd kennelyk verhoord: want als sy gebeden hadden, wiert de plaetse, in welcke sy vergadert waren, (*m*) beweegt. Ende sy wierden alle vervult met den Heyligen Geest, ende spraken het woort Godts met vrymoedigheyt.

De plaets, in welke zy vergaderd waren, werd bewogen. — Men denke aen eene aerdbeving of schudding, veroorzaekt door eenen geweldigen wind, zoortgelyken als 'er op het Pinxterfeest vernomen werd. Zulke verschijnselen vallen meermalen voor in de natuur, maer dan verspreiden zy zich op eenen aenmerkelyken afstand. In ons geval hebben wy derhalven te denken aen eene wonderdadige beweging, daer de Geschiedschrijver uitdrukkelyk zegt, dat bepaeldelyk die plaets, alwaer de Apostelen vergaderd waren, bewogen wierd. De zaek zal deze geweest zijn, op het zelvde oogenblik dat

(*l*) Marc. 16: 17. (*m*) Hand. 16: 26.

de Apostelen hun gebed, met een eendrachtig Amen, besloten hadden, gevoelden zy eene zeer aenmerkelyke beweging, het vertrek schudde, en al wat 'er in was stond te trillen. — Maer, waertoe diende dit wonderwerk? Deze bovennatuurlyke beweging was een teeken van Gods byzondere tegenwoordigheid, en eene verzekering, dat het gebed der Apostelen verhoord ware. Dit was ongemeen geschikt om hunne verslagene harten op te beuren, en hen te bemoedigen tegen allen den geweldigen tegenstand, welken zy, in de uitbreiding van CHRISTUS Koningrijk, ontmoeten zouden. Daerenboven was deze bovennatuurlyke beweging een kennelyk bewijs van het Godlyk Alvermogen, waerdoor zy, over alle vyandelyke pogingen, zouden zegepralen.

Ook ondervonden de Apostelen aenstonds de duidelykste blijken van Gods allesvermogenden bystand. — *Zy werden alle vervult met den Heiligen Geest.* Op den Pinxterdag hadden zy reeds de buitengewone gaven van den Heiligen Geest in vollen overvloed ontvangen, Kap. II: 4. en de Geest bleev altoos by hen, Joh. XV: 26. Voor het naest zouden wy daerom denken, dat 'er wederom eenig zichtbaer teeken der nederdaling van den Heiligen Geest gezien zy, soortgelyk als op den Pinxterdag, om de Apostelen daerdoor te verzekeren, dat de Heilige Geest altoos by hen blijven zoude. — *Zy spraken het woord van God met vrymoedigheid.* Dit geevt niet alleen te kennen, dat zy thans, tot onderlinge stichting en vertroosting, over Gods woord vrymoedig gesproken hebben; maer dat zy ook in het vervolg, het Euangelie openlyk en onbeschroomd gepredikt hebben, zonder zich door de bedreigingen van het Sanhedrin te laten afschrikken, vergel. vs. 33.

C. *Hierop laet de Euangelist eene teekening volgen, van het voorbeeldig en lievderijk gedrag der eerste Christenen, ofschoon 'er reeds kaf onder dit koorn vermengd ware, Kap. IV: 32.— V: 1-11.*

a. *De gemelde teekening vinden wy, Kap. IV: 32-37.*

32. Ende der menigte van de gene die geloofden was één (*n*) herte ende [*één*] ziele, zodat 'er de volmaektste eensgezindheid en de hartelykste lievde plaets hadde, 'er heerschte eene volkomen overeenstemming in denkwijs en neigingen; elk beschouwde de belangen van eenen anderen, als zijne eigene: ende niemant en seyde dat yet van 't gene hy hadde, sijn eygen ware, maer alle dingen waren haer gemeyn. Niemand bezat zijne goederen alleen vóór zich zelven, maer de één had voor den anderen alles over. De eerste Christenen maekten van de byzondere bezittingen een algemeen gebruik.

Deze handelwijs is gene eigenlyk gezegde gemeenschap van goederen geweest, gelijk de Esseörs en de Leerlingen van PYTHAGORAS onderhielden, die alle hunne bezittingen in eene algemene kas brachten, en daervan met elkanderen in gemeenschap leevden. Trouwens, LUCAS zegt niet, dat ieder Christen zijne vaste goederen tot geld maekte, en dat de penningen in handen van zekere bestuurers gesteld wierden, om elk dagelyks zijn deel uit te reiken; maer integendeel dat de rijken bezitters bleven van hunne goederen, zodat het aen hunne willekeur stond, of en hoe vele vastigheden zy verkopen, of en hoe veel van de kooppenningen zy tot onderhoud der armen geven wilden, Kap. V: 2-4. Alle dingen waren alleen in zo ver gemeen, als vermogende lieden hunne goederen niet slechts voor zich zelven bezaten; maer daervan, met eene milde hand, tot de behoevten der armen mededeelden.

Er waren, in dezen tijd, byzondere redenen voor zulk eene handelwijs. Zeer velen van de nieuwbekeerden wa-

(*n*) Hand. 2: 44. 1 Petr. 3: 8.

ren vreemdelingen, die elders te huis hoorden; zy bleven nu langer te Jerusalem, dan zy anders zouden gedaen hebben, om, door de leer der Apostelen, nader in hun geloov gesterkt te worden. Dit vorderde buitengewone onkosten, welke voor onvermogenden ondraeglyk waren. Van hunne ongelovige broederen naer het vleesch hadden zy genen onderstand te wachten. Wat wonder derhalven, dat de lievde hunne vermogende broederen aenspoorde, om de armen te ondersteunen, en daertoe, zo het nood was, eenige van hunne vaste goederen te verkopen.

Deze handelwijs der eerste Christenen is niet van langen duur geweest, en kon ook niet lang stand houden. In PAULUS tijd was het reeds de gewoonte, dat men, op elken eersten dag der weke, de lievdegivten tot onderhoud der armen, by wijs van inzameling vergaderde, 1 Cor. XVI: 2. 1 Tim. V: 16. Al spoedig was men genoodzaekt eene andere schikking te maken, op het onderhoud der armen, Hand. VI: 1. en de Jerusalemsche Gemeente zelve verviel spoedig tot armoede, zodat zy onderstand van anderen nodig hadden, Hand. XI: 29.

33. **Ende de Apostelen gaven met groote kracht,** niet alleen met eenen groten yver, maer ook met eenen krachtigen en overtuigenden invloed, op de gemoederen der menschen, **getuygenisse van de opstandinge des Heeren Jesu,** als zijnde de meest wezenlyke grondslag van het gansche Christendom: **ende daer was groote genade over haer alle.**

De laetste uitdrukking kan men verstaen van de gunst en hoogachting, met welke de Apostelen door het volk vereerd werden, vergel. Kap. V: 13. Het volk bewees den Apostelen eenen zeer byzonderen eerbied, als menschen die door verbazende wonderen betoonden, dat zy van God gezonden waren, om de waereld te verlichten. — Dan, het woord *genade* wordt doorgaens genomen voor Gods genade, en de blijken van zijne onderscheidende gunst in CHRISTUS. Wy zouden daerom liever denken, dat LUCAS het oog hebbe op den milden overvloed van genadegaven, welke den Apostelen kennelyk werden medegedeeld, of op de heer-

schap-

ſchappyvoerende invloeden van Gods Geest, met welke hunne prediking gepaerd ging, om zielen in te winnen voor hunnen Godlyken Meester.

Dit vs. 33. heeft geen het minſte verband, noch met het voorgaende, noch met het volgende; en daerom komt het ons zeer vermoedelyk voor, dat deze woorden, door onoplettendheid van den eenen of anderen afſchrijver, verplaetst zijn. Immers, wanneer men dezelve invoegt tusſchen vs. 31 en 32, hangt alles ongemeen wel te zamen, en het redenbeleid loopt zeer geleidelyk af.

34. **Want daer en was oock niemant onder haer die gebreck hadde.** Er waren wel velen, vooral onder de vreemdelingen, die in bekrompene omſtandigheden verkeerden, en voor welken de kosten van een langduurig verblijv te Jeruſalem ondraeglyk waren. Onder de burgers van deze Stad, die in CHRISTUS geloovden, waren ook minvermogende lieden; maer evenwel, hunne vermogende broeders voorzagen in hunne behoevten met eene milde hand; zodat elk het nodige had niet alleen, maer ook het verkwikkelyke. **Want ſoo vele als 'er beſitters waren van landen ofte huyſen, die verkochten ſy, ende brachten den prijs der verkochte [*goederen*], ende leyden [*dien*] aen de voeten der Apoſtelen.** Zodat zy de penningen, aen de macht en het beſtuur der Apostelen, geheel onderwierpen.

35. (*o*) **Ende aen een yegelick wiert uytgedeelt nae dat elck van noode hadde.** Er had gevolgelyk gene eigenlyk gezegde gemeenſchap van goederen plaets. Allen ontvingen niet even veel, maer elk kreeg zo veel als hy nodig had. Zommigen moesten geheel onderhouden worden, anderen hadden nog wel iets, maer niet genoeg, zodat zy ſlechts minderen of meerderen onderſtand nodig hadden.

De uitdeeling geſchiedde door de Apostelen, die zich gene moeite ontzagen om te zorgen, zo wel voor de aerdſche, als geestelyke belangen der eerſte Christenen. Naderhand evenwel, zijn 'er op dit ſtuk andere ſchikkingen ge-

(*o*) Jeſ. 58: 7.

maekt; toen de Apostelen, door de bestuuring der lievdegaven, al te zeer belemmerd werden in den dienst van het Euangelie, zijn 'er bepaelde personen aengesteld, om het opzicht te hebben over het onderhoud der armen. Dit is de eerste oorsprong geweest van het ambt der Diaconen, vergel. Kap. VI.

36. Ende zelvs zag men deze lievdadigheid omtrent de eerste Christenen, onder de Leviten en andere lieden van welke men het althans geheel niet zou verwacht hebben. Hiertoe behoorde by voorbeeld een zeer wel bekende Joses, van de Apostelen toegenaemt Barnabas, ('t welck is, overgesett zijnde, een sone der vertroostinge,) een Levijt, van geboorte uyt Cypren,

37. Also hy eenen acker hadde, verkocht [*dien*], ende bracht het gelt ten behoeve der nooddruftigen, ende leyde het aen de voeten der Apostelen, onderwerpende het zelve aen hunne macht en bestuuring.

HET V. KAPITTEL.

β. *Maer evenwel 'er was reeds kaf onder dit koorn vermengd*, *vs.* 1-11.

a. ANANIAS *en zijne echtgenoot maekten zich aen een grouwzaem misdrijv schuldig*, *vs.* 1, 2.

b. *Maer zy werden daerover wonderdadig gestraft*, *vs.* 3-11.

𝔄. *De wonderdadige strafoeffening vinden wy*, *vs.* 3-10.

1. *Over* ANANIAS, *vs.* 3-9.

2. *Over zijne echtgenoot*, *vs.* 7-10. *en*

𝔅. *Het uitwerksel daervan op de menigte*, *vs.* 11.

1. ENde een seker man met name Ananias, met Sapphira sijn wijf, verkocht een have: een gedeelte van zijne vaste goederen, zijnde een stuk lands, vergel. vs. 3.

2. Ende hy wenddc voor, dat hy de gehele som der

koop

koöppenningen ten behoeve der arme Christenen besteedde, maer ondertusschen onttrock hy van den prijs, oock met medeweten sijns wijfs: ende bracht slechts een seker deel, ende leyde [*dat*] aen de voeten der Apostelen, vergel. Kap. IV: 34.

3. Ende Petrus seyde, Anania, waerom heeft de satan uw herte vervult en als het ware geheel ingenomen, dat gy den Heyligen Geest, die in ons woont en ons bestuurt, liegen soudet ende Hem pogen te bedriegen, door te onttrecken van den prijs des lants, onder voorwendsel, dat gy de gehele som der kooppenningen hebt aengebracht?

4. Het land was uw eigendom, en het stond geheel aen u, om 'er mede te handelen naer uw goeddunken. Gy kondet het verkopen of niet, en verkocht zijnde, zo veel van de kooppenningen aen den armen geven, als u behaegde. So het stuk lands onverkocht gebleven ware, en bleef het niet uwe? ende verkocht zijnde, en was het niet in uwe macht, om met de penningen te handelen, naer uw welgevallen? Maer dit is eene grouwzame misdaed, dat gy den Heiligen Geest, die in ons woont en ons bestuurt, hebt zoeken te bedriegen, door een gedeelte der kooppenningen terug te houden, en de vertoning te maken als of gy de gehele som gegeven hebt. Wat is 't onverschoonbaer, dat gy dese schandelyke daet, zo hoogst beledigende voor den Alwetenden Geest; in uw herte hebt voorgenomen? Gy en hebt den menschen niet alleen gelogen, maer ook Gode, en den Alwetenden zoeken te bedriegen.

5. Ende Ananias dese woorden hoorende viel roerloos ter aerde neder, ende gaf oogenblikkelyk den geest. Ende daer quam groote vreese, niet alleen over de omstanders, die by deze wonderdadige strafoeffening tegenwoordig waren, maer ook over alle die dit merkwaerdig geval hoorden.

6. Ende de jongelingen, de jeugdige manspersonen, die in deze vergadering tegenwoordig waren, volgens het bevel van Petrus, opstaende schickten hem toe, omwonden hem met een linnen laken, ende droegen [*hem*] uyt, ende begroeyen [*hem*].

7. Ende het was ontrent drie uren daer na, dat oock sijn wijf daer in de vergadering inquam, niet wetende wat 'er geschiet was: verwachtende, dat zy over hare lievdadigheid grotelyks zou geprezen worden.

8. Ende Petrus antwoordde haer, Segt my, hebt gylieden het lant voor soo veel verkocht? noemende de som van penningen, welke Ananias had aengebracht; en hebt gy alles tot onderhoud der armen geschikt? Ende sy seyde, Ja, voor soo veel, als gy noemt, heeft mijn man, met mijne bewilliging, den akker verkocht, opdat wy het alles tot onderhoud der armen zouden uitdeelen, zonder daervan iets terug te houden.

9. Ende Petrus seyde tot haer, Wat is 't dat gy onder u hebt over een gestemt te versoecken den Geest des Heeren, en eene proev te nemen, of gy Gods alwetenden Geest, die in ons woont, zoudt kunnen bedriegen? uw man is reeds wonderdadig gestraft. Zodanig zal ook uwe vergelding wezen. Siet de voeten der gene die uwen man begraven hebben zijn voor de deure, ende sullen u uytdragen.

10. Ende sy viel, zodrae Petrus deze woorden gesproken had, terstont neder voor sijne voeten, ende gaf den geest. Ende de gemelde jongelingen ingekomen zijnde vondense doot, ende droegen[*se*] uyt, ende begroeven[*se*] by haren man.

11. Ende daer quam groote vreese over de geheele gemeynte, die by deze aendoenlyke gebeurtenis tegenwoordig was, ende over alle die dit merkwaerdig geval hoorden.

Deze wonderdadige strafoeffening verdient eene nadere opmerking.

De straf, zeggen de Deïsten, was te zwaer, naer evenredigheid van de misdaed. Wanneer men hen hoort, bestond de gehele zaek alleenlyk daerin, dat zy, uit een lievderijk beginsel, een stuk lands verkocht hebbende, om eene vrywillige aelmoes aen hunne verarmde medechristenen uit te reiken, niet al het geld gaven, het welk van den akker gekomen was. Maer dusdoende stelt men het geval voor, in

eene

eene gansch zeer verkeerde gedaente. — ANANIAS en SAPHIRA waren zekerlyk niet verplicht, om iets van hunne vaste goederen te verkopen, en om de gansche som der kooppenningen geheel en onverdeeld aen de Apostelen, tot onderhoud der armen, ter hand te stellen. Het stond aen hun, om het stuk lands al of niet te verkopen, en het hing van hun af, of zy al het geld, of een gedeelte, of niet met al, ten behoeve der armen wilden wechgeven. Maer hunne afschuwelyke misdaed bestond in schandelyken hoogmoed, en verfoeilyke geveinsdheid. Zy wilden den naem hebben, en de vertoning maken, als of zy het lovwaerdig voorbeeld der lievderijke Christenen naervolgden, en eene aenzienlyke bezitting, tot onderhoud van hunne verarmde broederen, afstonden. Zy wilden de Apostelen en de gansche gemeente der Christenen in den waen brengen, dat zy de gehele som der kooppenningen, ten nutte der behoevtigen, overgaven, terwijl zy in het heimelyke een gedeelte daervan terug hielden. Eene veinsery, welke des te afschuwelyker was, omdat zy eene beproeving van Gods alwetenden Geest in zich behelsde. Zy wisten, dat de Apostelen den Heiligen Geest ontvangen hadden, en evenwel namen zy de proev, of zy God den Heiligen Geest, die in de Apostelen woonde en sprak, op eene listige wijs bedriegen konden. Zy hadden zich derhalven, niet alleen tegen de Apostelen, maer ook onmiddelyk tegen den Heiligen Geest bezondigd.

Deze misdaed, welke in haren eigenen aert allerverfoeilykst, en eene zichtbare straf waerdig was, werd nog aenmerkelyk verzwaerd, door de omstandigheden van tijd, plaets en gelegenheid. — Beschouwen wy den tijd. Het was niet lang, nadat de Heilige Geest, op zulk eene luisterrijke wijs, over de Apostelen was uitgestort. Het was op eenen tijd, dat de leer van het Euangelie, en de Godlyke zending der Apostelen, door verbasende wonderen bevestigd werd; dat de eerste grondslagen van CHRISTUS Koningrijk gelegd werden, en dat de lievderijke Geest van den verhoogden Verlosser zich openbaer maekte, in het gedrag van allen, die zijnen naem beleden. — Wat de plaets aengaet, de misdaed werd gepleegd, in de tegenwoordigheid der vergaderde menigte.

Het kon niet anders, of het bedrog moest ſpoedig kenbaer worden. Zulk een wangedrag was derhalven recht geſchikt, om velen der genen, die nieuws bekeerd waren, grotelyks te ergeren, en om anderen van het Christendom afkeerig te maken. — De gelegenheid, by welke de misdaed gepleegd werd, was ook eene verzwarende omſtandigheid; alle de nieuw bekeerde Christenen beyverden zich om ſtrijd, om, met eene voorbeeldige zelvsverlochening, hunne bezittingen, ten dienſte van hunne verarmde broederen, gewillig af te ſtaen. Maer, door het wangedrag van ANANIAS en SAPHIRA, werd de luister der uitmuntende deugden van de eerſte Christenen grotelyks bezwalkt.

De ſtraf moest gevolgelyk, uit hoofde der omſtandigheden, ook des te zwarer wezen. Indien deze misdaed niet, op eene zichtbare en buitengewone wijs, geſtraft was, zou dezelve, voor de uitbreiding van het Christendom, zeer nadeelige gevolgen gehad hebben. Welke ſchadelyke indrukken zou de veinſery van deze menſchen op de eerſte Christenen gehad hebben, wanneer men gezien had, dat men den Heiligen Geest ſtraffeloos liegen konde? dit zou eenen gereden weg gebaend hebben, tot het plegen van allerlei bedrog en huichelary. Het welzijn derhalven, en de uitbreiding van het ontluikend Christendom vorderde eene voorbeeldige ſtraf, op zulke grouwzame misdaden. Dusdoende moest de eer van den Heiligen Geest, welke openlyk gehoond was, verdeedigd, en zy, die zich in het vervolg by het heilig genootſchap der eerſte Christenen voegen zouden, van alle bedrog en geveinsdheid afgeſchrikt worden.

Maer betaemde het wel aen PETRUS, om zulk eene geſtrenge ſtraf uit te oeffenen? beantwoordde deze handelwijs aen den lievderijken aert van het Euangelie, het welk hy verkondigde? — Dan men moet deze ſtrafoeffening geenszins aen PETRUS zelven toeſchrijven. Hy was niets meer, dan een enkel werktuig, en het was de ſtraffende hand van den Almachtigen, welke deze geveinsde bedriegers oogenblikkelyk wechraepte. PETRUS deed niets anders, dan hen ernſtig, en met eenen buitengewonen nadruk te beſtraffen; en uit de omſtandigheden ſchijnen wy te mogen beſluiten, dat de ſtraf

van

van ANANIAS, zo wel den Apostel als alle de Christenen, die 'er tegenwoordig waren, als eene onverwachte en verbasende gebeurtenis, verschrikt hebbe. Maer het werd hem door eene Openbaring bekend gemaekt, dat SAPHIRA, die aen dezelvde misdaed schuldig stond, een soortgelyk lot ondergaen zoude.

Daerenboven was deze geduchte strafoeffening een kennelyk bewijs, voor de Godlyke zending der Apostelen. — Hier geschiedde buiten allen twijffel een verbasend wonderwerk. In den plotselingen dood van deze geveinsde menschen, was de onmiddelyke tusschenkomst van het Godlyk Alvermogen allerzichtbaerst. Het is niets buitengewoons, dat iemand, vooral door eenen geweldigen schrik, schielyk worde wechgerukt; en het is ligtelyk te begrijpen, dat 'er een zeer grote schrik op ANANIAS gevallen zy, toen hy bemerkte, dat zijn bedrog ontdekt ware, en door PETRUS op eenen ontzachlyken toon bestraft werd. Maer, vermits dit zelvde lot, korten tijd daerna, zijne huisvrouw is overgekomen, die met hem aen dezelvde misdaed schuldig stond, is 'er geen twijffel aen, of God is 'er zelvs, met zijn onbeperkt Alvermogen, op eene buitengewone wijs tusschen beide gekomen, om het gezach der Apostelen te handhaven. Twee zulke schielyke stervgevallen, kort achter één, in de gemelde omstandigheden, kon men uit gene natuurlyke oorzaken afleiden. Voeg 'er by, dat PETRUS deze straf aen SAPHIRA hebbe aengekondigd. — Was nu deze ontzettende strafoeffening een onbetwistbaer wonderwerk, dan was zy ook een openbaer bewijs, voor de Godlyke zending van PETRUS en zijne Medeapostelen.

Trouwens men zag 'er ook aenstonds een gewenscht gevolg van. Er kwam eene grote vrees over de gemeente, en over allen, die dit voorval hoorden, vs. 11. De eerste Christenen werden daerdoor bevestigd, in hunnen eerbied voor de Apostelen; en het was 'er wel zo verre van daen, dat deze verbasende gebeurtenis den loop van het Euangelie stremde, of de menschen afschrikte, om zich by de nieuwgeplante gemeente der Christenen te voegen, dat zy veel eer, door dit kennelyk bewijs der Godlyke zending van de Apostelen, be-

wogen werden, om het Christendom te omhelsen, en deszelvs belangen te bevorderen.

D. De Apostelen werden, door den Joodschen Raed, in de gevangenis gezet, maer daeruit wonderdadig verlost, vs. 12-42.
α. De aenleiding daertoe was ongemene opgang, welken de Apostelen maekten, met hunne leer en wonderen. Daerdoor ontstak de nijd der Joodsche Overheden, vs. 12-17.
β. Zy werden in de gevangenis gezet, en wonderdadig verlost, waerop zy zich, voor den Groten Raed, mannelyk verantwoordden, vs. 18-42.
a. Het gevangen nemen der Apostelen vinden wy vs. 18.

12. (*a*) Ende door de handen der Apostelen geschiedden vele teeckenen ende wonderen in het openbaer onder het volck: Ende sy waren alle eendrachtelick, met eene volkomen eensgezindheid, in het voorhof Salomons. Vergel. Kap. III: 11.

13. Ende van de andere, die nog afkeerig waren van het Christendom, en durfde niemant sich by haer en haren aenhang voegen, om mede deel te hebben aen de lievdegaven, maer al het volck hieldtse in grootachtinge, en had eenen ongemenen eerbied voor de Apostelen, en het rampzalig uiteinde van de wonderdadige strafoeffening over ANANIAS en SAPHIRA schrikte de winzuchtigen af, om zich geveinsdelyk by de Gemeente te voegen.

14. Ende daer wierdender dagelyks meer ende meer, tot het genootschap der beminnelyke Christenen toegedaen, die den Heere geloofden. Er werden niet slechts deze en die bewogen, om het Euangelie gelovig te omhelsen, en openlyk te belijden, maer gehele menigten beyde van mannen ende van vrouwen.

15. Also dat sy de krancke uytdroegen op de straten, ende leyden op bedden ende beddekens, op dat als Petrus quam, oock maer de schaduwe yemant van haer beschaduwen mochte.

16. Ende

(*a*) Marc. 16: 17. Hand. 2: 43.

16. Ende oock de menigte uyt de omliggende ſteden quam geſamentlick te Jeruſalem, brengende krancke, (*h*) ende die van onreyne geeſten gequelt waren: welcke alle geneſen wierden.

De zeer ſpoedige voortplanting van het Christendom, door de prediking der Apostelen, vs. 14. was zekerlyk eene verbaſende gebeurtenis, en een onlochenbaer bewijs voor de Godlyke zending van deszelvs eerſte grondvesters. Uit natuurlyke oorzaken, kon dit verſchijnſel met gene mogelykheid worden afgeleid. Wanneer men de toenmalige omſtandigheden van tijden en zaken in aenmerking neemt, zou men juist het tegendeel verwacht, en niets anders vermoed hebben, dan dat de Apostelen, met de prediking van den gekruisten JESUS, genen opgang altoos maken zouden. — De Joden waren, uit hoofde van hunne beginſelen, natuurlyker wijs afkerig van de leer, welke de Apostelen verkondigden. Een gekruiste Verlosſer was hun tot eene ergernis. Het Euangelie beval het geloov in eenen MESSIAS, welken zy beſchouwden als eenen bedrieger, als eenen Godslasteraer, en den verachtſten aller menſchen. Zy wisten, dat hunne Leeraers, en de Opperhoofden van hun volk dien JESUS, welken de Apostelen als den eenigen Zaligmaker voorſtelden, voor eenen oproermaker hielden, en, als een uitvaegſel van het menschdom, door de handen der Romeinen gekruicigd hadden. Kon men nu natuurlyker wijs verwachten, dat de leer der Apostelen eenigen opgang maken zou? Er was niets, het welk de Joden kon uitlokken, om hunnen voorvaderlyken Godsdienst vaerwel te zeggen; zy haelden zich den haet, en binnen korten tijd, de vervolgingen van hunne Overheden op den hals.

De baetzucht, zegt het ongeloov, was by velen de drijvveer, om het Euangelie aen te nemen; de armen werden rijkelyk bedeeld, het uitzicht op tijdelyk voordeel en een gemakkelyk leven, zal 'er velen uit het geringſte zoort van volk bewogen hebben, om zich by de Christenen te voegen. — Maer deze inrichting was integendeel geſchikt, om

(*h*) Marc. 16: 17. Hand. 8: 7. ende 16: 18. ende 19: 12.

rijke en aenzienlyke lieden van het Christendom terug te houden, en men bedriegt zich geweldig, wanneer men zich verbeeldt, dat de Apostelen alle arme menfchen, en luie ledig-gangers, die zich aenboden, geredelyk aennamen. Wanneer men het voorbeeldig gedrag der eerfte Christenen gadeflaet, zal men geredelyk bemerken, dat zy niets minder, dan uit het flechtfte zoort van volk beftondeh, noch het Christendom, uit zulke verachtelyke beginfelen, hadden aengenomen.

Wy mogen uit dit alles befluiten, dat de zo ongemeen fpoedige voortplanting van het Christendom, door eene buitengewone Godlyke medewerking veroorzaekt zy, en dat deze medewerking een kennelyk bewijs zy, voor de Godlyke zending der Apostelen.

Men bracht de kranken in grote menigte tot de Apostelen, en men verlangde maer, dat flechts de fchaduw van PETRUS de zieken mogt befchaduwen, vs. 15. Deze menfchen betoonden daerdoor, dat zy het geloov der wonderen hadden, een fterk vertrouwen, dat de kranken wonderdadig zouden genezen worden. Voorts fchrijvt LUCAS de genezing niet toe aen de fchaduw van PETRUS, maer hy verhaelt eenvouwig, dat deze menfchen zulk een groot vertrouwen hadden, op de wonderkracht der Apostelen, dat zy de kranken reeds zo goed als genezen rekenden, wanneer zy maer in de fchaduw van PETRUS komen mogten.

17. Ende de toenmalige Hoogepriefter ftont op in groten yver, om den voortgang der leere van de Apostelen te ftuiten, ende zo deden ook alle die met hem in den Raed waren, (welcke was de fecte der Sadduceen, die de opftanding der doden ontkenden, en daerom niet dulden konden, dat de opftanding van JESUS gepredikt wierd) ende vernemende, dat de Apostelen zulken groten opgang maekten, wierden zy vervult met nijdigheyt.

18. Ende floegen hare handen, door hunne dienaren, aen de Apoftelen, ende fettedenfe in de gemeyne gevanckeniffe, in welke de ftrafwaerdigfte boosdoeners geplaetst werden.

b. Wijders verhaelt LUCAS *de wonderdadige verlosſing der Apostelen uit hunne gevangenis, vs.* 19-25.

a. Zy werden door eenen Engel verlost, en begaven zich aenſtonds naer den Tempel om te prediken, vs. 19-21.

b. Hier van kreeg de Grote Raed ſpoedig bericht, vs. 22-25.

19. (*c*) Maer deze geweldadige poging was geheel vruchteloos: want de Engel des Heeren, die door den verhoogden Middelaer, ter verlosſing van de Apostelen, was afgevaerdigd, opende des nachts de deuren der gevanckeniſſe, ende leyddeſe uyt, ende ſeyde,

20. Gaet henen, ende ſtaet vrymoedig, ende ſpreeckt openlyk in den Tempel tot het volck alle de woorden deſes levens, zo ras de poorten geopend zijn, en het volk vergaderd is.

21. Als ſy nu [*dit*] bevel gehoort hadden, gingen ſy tegen den morgenſtont in den Tempel, ende leerden het volk openlyk. Maer de Hoogepriester, ende die met hem waren, in de gewone vergaderplaets gekomen zijnde riepen den Raet te ſamen, ende alle de Oudtſte der kinderen Iſraëls, om te beraedſlagen, hoe men verder met de Apostelen handelen zou, ende zy ſonden dienaers nae den kercker, om haer te halen.

22. Doch als de dienaers daer quamen, en vonden ſy haer, tot hunne grote verwondering, in de gevanckeniſſe niet, zonder te ontdekken, langs welken weg zy ontkomen waren, maer zy keerden onverrichter zaek, tot den Groten Raed wederom, ende boodſchapten [*dit*] hun wedervaren.

23. Seggende, Wy vonden wel den kercker met alle verſekertheyt toegeſloten, ende de wachters buyten ſtaende voor de deuren, maer als wy [*die*] geopent hadden, en vonden wy niemant daer binnen.

(*c*) Hand. 12: 7. ende 16: 26.

24. Doe nu de [*Hooge*]priester, ende de Hooftman des Tempels, ende de Overpriesters, die in het Sanhedrin vergaderd waren, dese woorden van hunne dienaren hoorden, wierden sy twijffelmoedigh over haer, niet wetende wat zy 'er van denken zouden, en wat doch dit worden soude.

25. Ende daer quam een tot de leden van den Groten Raed, ende boodschapte haer, seggende, Siet, de mannen die gy in de gevanckenisse gesett hebt, staen in het voorhov van den Tempel, ende leeren het vergaderde volck openlyk.

Deze ontkoming uit de gevangenis was wederom een zeer duidelyk bewijs van de Godlyke zending der Apostelen. — Deze gebeurtenis, welke in gansch Jerusalem onder het volk zo veel gerucht veroorzaekte, was zekerlyk een waerachtig wonderwerk, tot het welk eene onmiddelyke tusschenkomst van het Godlyk Alvermogen nodig was. — De Apostelen waren niet in het heimelyke ontsnapt: want de dienaers van den Joodschen Raed vonden den kerker met alle verzekerdheid toegesloten, en de wachters staende voor de deuren, vs. 23. Ook is het uit de omstandigheden klaer genoeg, dat de gevangenis gene andere uitgangen had, dan de deuren, welke door de schildwachten bewaekt werden, en dat men verscheidene deuren moest doorgaen, eer men tot den kerker komen kon. — De Apostelen waren niet uitgebroken, naerdien de dienaers de deuren met alle verzekerdheid toegesloten vonden. — Ook hadden zy de schildwachten niet omgekocht: want deze zouden hen, al hadden zy gewild, niet uit de gevangenis hebben kunnen helpen, vermits de sleutels der deuren door de dienaers bewaerd werden. Daerenboven waren de Apostelen, door behulp van de omgekochte schildwachten, ontsnapt; dan zouden zy zich, hoe eer zo beter, uit Jerusalem begeven hebben, en althans niet naer den Tempel gegaen zijn, om het volk openlyk te leren.

Deze verlossing was derhalven een blijkbaer wonderwerk, en derhalven een kennelyk bewijs van de Godlyke zending der Apostelen. Een Engel opende des nachts de deuren der gevangenis, en leidde de Apostelen uit, midden door de

wachters henen, vs. 19. De schildwachten waren, door eene buitengewone werking van het Godlyk Alvermogen, in eenen diepen slaep geraekt, zodat zy het gedruisch van het openen en sluiten der deuren door den Engel niet hoorden, noch de uitgaende Apostelen zagen. Van het een en ander hadden zy niets vernomen, en hoorden des morgens met verbasing, uit den mond der dienaren, dat de gevangenen in den kerker niet te vinden waren. — De HEER had deze verlossing onmiddelyk kunnen verrichten; maer Hy bediende zich van eenen Engel, die in eene zichtbare gedaente aen de Apostelen verscheen, als van een werktuig. Trouwens de verschijning en aenspraek van dezen Engel was recht geschikt, om de Apostelen te bemoedigen, zodat zy zich des morgens naer den Tempel begaven, en het volk openlyk leerden.

c. De Apostelen verantwoordden zich, voor den Joodschen Raed, vs. 26-42.

a. De aenleiding was, dat zy voor den Joodschen Raed gebracht wierden, vs. 26.

26. Doe gingh de Hooftman des Tempels, op last van den Groten Raed henen, vergezeld met de dienaren, ende brachtse, uit het voorhov van den Tempel, naer de vergadering van het Sanhedrin, [*doch*] niet met gewelt; ((*d*) want sy vreesden het volck, op dat sy niet gesteenigt en wierden,) het welk welligt zou geschied zijn, wanneer men geweld gebruikt had.

b. De mannelyke verantwoording der Apostelen vinden wy vs. 27-42.

1. De Voorzitter ondervraegde hen, vs. 27, 28.

27. Ende als sy haer gebracht hadden, stelden syse voor den Raet: ende de Hoogepriester vraegde haer, ende seyde,

28. (*e*) Hebben wy u niet ernstelick aengesegt,

(*d*) Matth. 21: 26. Hand. 4: 21. (*e*) Hand. 4: 18.

dat gy in desen name van JESUS niet en soudet leeren? ende siet, gy hebt, in de plaets van ons bevel te gehoorzamen, met dese uwe leere Jerusalem vervult, zodat ieder een daervan den mond vol hebbe, ende gy wilt het bloet deses menschen over ons brengen. Gylieden wilt ons door het opgeruide grauw laten vermoorden, onder voorgeven, dat wy eenen onschuldigen, die uit de doden zou zijn opgestaen, hebben laten kruicigen.

2. Hierop antwoordden de Apostelen, met eene gepaste vrymoedigheid, dat zy getuigen zijnde van JESUS *opstanding, en de gaven van den Heiligen Geest ontvangen hebbende, niet konden nalaten daervan te spreken, vs.* 29-32.

29. Maer Petrus ende de Apostelen antwoordden, ende seyden, (*f*) Men moet Gode meer gehoorsaem zijn dan den menschen, wanneer beider geboden tegen elkander inlopen.

30. (*g*) De Godt onser vaderen heeft Jesum opgeweckt, welcken gy, op de schandelykste wijs, omgebracht en vermoord hebt, (*h*) hangende [*hem*] aen het hout.

31. Desen heeft Godt door sijne rechter[*hant*] (*i*) verhoogt [*tot*] eenen Vorst ende Saligmaker, om Israël gelegenheid te geven tot bekeeringe, ende hun, langs den weg van gelovige boetvaerdigheid, vergevinge der sonden te verlenen.

32. Ende wy zijn (*k*) sijne getuygen van dese woorden en zaken, ende oock de Heylige Geest, welcken Godt (*l*) gegeven heeft, niet alleen aen ons, maer ook aen allen den genen die hem gehoorsaem zijn, getuigt door onzen mond van deze dingen.

(*f*) Hand. 4: 19. (*g*) Hand. 3: 15. (*h*) Deuter. 21: 23. Hand. 10: 39. ende 13: 29. 1 Petr. 2: 24. (*i*) Hand. 2: 33. ende 3: 15. Philipp. 2: 9. (*k*) Joh. 15: 27. (*l*) Hand. 2: 4.

3. Het verder gedrag van den Joodschen Raed wordt vs. 33-42. verhaeld.

—. Over het algemeen beraedslaegden zy, om de Apostelen te doden, vs. 33.

——. GAMALIEL verzette zich tegen dit voornemen, vs. 34-39.

———. De Apostelen werden gegeesseld, onder een vernieuwd bevel, om van JESUS te zwijgen, maer volhardden onder dit alles, in het prediken, vs. 40-42.

33. Als sy nu [*dit*] mannelyk antwoord der Apostelen hoorden, berstede haer [*'t herte*] als het ware van spijt, zy knersten op hunne tanden, ende sy hielden raet om haer te dooden.

34. Maer een seker beroemd Pharifeus, die veel gematigder was, stont op in den Raet, met name Gamaliël, een Leeraer der wet, die openbaer onderwijs gav in zaken van den Godsdienst, in weerde gehouden by al het volck, ende geboodt dat men de Apostelen een weynigh soude doen buyten [*staen*], opdat hy zijne mening, aen de overige leden van den Raed, vryelyk kon voordragen.

35. Ende seyde tot haer, Gy Israëlitische mannen, aen welken God het bestuur over ons volk heeft toevertrouwd, siet voor u wat gy doen sult, aengaende dese menschen, en gaet met bedachtzaemheid te werk.

36. Het is meermalen gebeurd, dat 'er lieden opstonden, die ongemene toejuiching onder het volk verkregen, en welker aenzien binnen korten gedaeld is. (*m*) Want voor dese dagen, eenigen tijd geleden, stont Theudas op. Hy kwam met eenen groten ophef te voorschijn, seggende dat hy wat groots, een zeer opmerkelyk persoon was, dien een getal van ontrent vier hondert mannen aenhingh: welcke evenwel zeer spoedig door de Romeinen

(*m*) Hand. 21: 38.

is omgebracht, ende alle die hem gehoor gaven, en zich door hem bedriegen lieten, zijn verstroyt, ende tot niet geworden.

37 Na hem stont op Judas Galileus, of de Gaulaniter, in de dagen der laetste beschrijvinge, ende maeckte veel volcks afvalligh achter hem, het gemeen tot opstand bewegende, ende dese is oock vergaen, ende alle die hem gehoor gaven, en zich door hem verleiden lieten, zijn verstroyt geworden.

38. Ende nu segge ick ulieden, dat wy, uit die gemelde gebeurtenissen, een besluit mogen afleiden, tot het tegenwoordig geval. Handelt toch bedachtzaem, houdt af van dese menschen, doet hun geen geweld aen, ende laetse onverhinderd [*gaen*] en geworden: (*n*) want indien dese raet, of deze onderneming, welke zy te werk stellen, ofte dit werck, het welk zy verrichten, uyt menschen en een enkel menschelyk bedrog is, so sal het zeer spoedig gebroken, en hunne gehele aenhang, even als die van den gemelden Theudas en Judas, geheel verstrooid worden.

39. Maer indien het werk, het welk zy verrichten, uyt Godt is, op Gods bevel en door Gods macht geschiedt, so en kont gy dat niet breken en verhinderen. Daerom oordeel ik het raedzaem, deze lieden ongemoeid te laten gaen, en aftewachten, wat 'er verder van hunne onderneming worden zal, op dat gy niet misschien van achteren gevonden en wort oock (*o*) tegen Godt te strijden, en Gods werk te willen wederstreven.

Doorgaens prijst men dit advijs van GAMALIEL als zeer verstandig en lovwaerdig. — Maer hy was een yverige Pharizeeuw, en uit dit beginsel alleen, was hy, onzes erachtens, gematigder dan de Sadduceeuwen, omdat de Apostelen, in de leer der opstanding van de doden, met hem overeenstemden. Zommigen menen zelvs, dat hy een heimelyk aenhanger van JESUS geweest zy, even als NICODEMUS, JOSEPH

van

(*n*) Spr. 21: 30. Jes. 8: 10. Matth. 15: 13. (*o*) Hand. 9: 5. ende 23: 9.

van Arimathea en anderen. Maer 'er is geen de minste grond voor dit begrip, en de Joden zeggen, dat hy zich naderhand, als eenen bitteren vyand tegen het Christendom gedragen hebbe. Hy zal zich dan, alleenlyk uit partyschap, tegen den bitteren yver der Sadduceeuwen, hebben willen verzetten.

Maer 'er is, tegen zijne woorden, eene bedenking van aengelegenheid, dat hy van den opstand, door THEUDAS verwekt, spreke als van een geval, het welk voor dien tijd had plaets gehad, daer het eerst ettelyke jaren daerna gebeurd is, volgens het verhael van JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XX. c. 2. — Dan wy voegen ons by hen, die menen, dat GAMALIEL en JOSEPHUS van twee onderscheidene bedriegers spreken, die beiden den naem van THEUDAS droegen, te meer, omdat GAMALIEL zijnen THEUDAS eenen aenhang van omtrent 400 mannen toeschrijvt, maer JOSEPHUS spreekt van eenen bedrieger, die *eene geweldige menigte van volk* oprokkende. Of misschien heeft JOSEPHUS in den naem gedwaeld.

Van den opstand, door JUDAS GALILEUS, of den GAULONITER, maekt ook JOSEPHUS melding *Antiq. Jud.* l. XVIII. c. 1.

40. Ende de raedgeving van Gamaliel had vry wat schijn. Zy vond ook ingang by de overige leden van den Groten Raed der Joden. Immers sy gaven hem gehoor: ende volgden zijnen raed: want als sy de Apostelen tot haer geroepen hadden, geesselden sy [*deselve*], door hunne dienaren. Deze geesseling geschiedde, in de tegenwoordigheid der richteren, opdat de bepaling, welke Mose daerby had voorgeschreven, Deut. XXV: 2, 3, wierd in acht genomen, ende geboden [*haer*] nogmaels op het ernstigste, datse niet en souden spreken in den name Jesu: ende lietense daerop gaen.

41. De Apostelen lieten zich, door deze mishandeling, niet afschrikken of mismoedig maken. Sy dan gingen blymoedig henen van het aengesicht des Raets, (*p*) verblijdt

(*p*) Matth. 5: 12.

zijnde dat ſy waren weerdigh geacht geweeſt om ſijns naems wille ſmaetheyt te lijden.

42. Ende offchoon ſy, voor het toekomende, niets beters te verwachten hadden, en hielden zy niet op alle dage in den Tempel, ende by de huyſen te leeren, ende Jeſum, als den Chriſtum en beloovden MESSIAS, die uit de doden was opgewekt, te verkondigen.

HET VI. KAPITTEL.

B. *De Apostelen predikten vervolgens in Judæa, Samaria en Galilea, Kap. VI: 1— VIII: 40.*

A. *By gelegenheid van eene zware vervolging, hebben de Apostelen Jeruſalem verlaten, Kap. V: 1— VIII: 4.*

α. *De aenleiding daertoe was de marteldood van* STEPHANUS*, den eerſten bloedgetuige, Kap. VI: 1— VIII: 60.*

a. *Deze* STEPHANUS *werd, by den Joodſchen Raed, aengeklaegd als een lasteraer van Moſe en den Tempel, Kap. VI: 1-15.*

a. STEPHANUS *werd, met 6 andere godvruchtige mannen, tot Diaconen aengeſteld, Kap. VI: 1-7.*

1. *De aenleiding daertoe, de morring der Griekſchen tegen de Hebreeuwen, vinden wy vs. 1.*
2. *De aenſtelling van* STEPHANUS*, en zijne ambtgenoten, tot Diaconen, vs. 2-6, en*
3. *De toeneming der Jeruſalemſche gemeente, welke daerop volgde, vs. 7.*

1. ENde in deſelve dagen, kort na de voorheen gemelde gebeurtenisſen, als de diſcipelen en belijders van het Christendom geduurig vermenigvuldigden, zodat zy een zeer aenmerkelyk getal uitmaekten, ontſtont 'er eene klachte, en een murmureeringe der Grieckſche tegen de Hebreen, om dat hare weda-

duwen in de dagelickſche bedieninge verſuymt wierden.

De Gemeente der Christenen, welke nu grotelyks in getal was toegenomen, beſtond deels uit *Hebreeuwen*, deels uit *Griekſchen.* De eerſte waren inlandſche Joden, die in Palestina geboren en woonachtig waren, en die het Syrisch-Hebreeuwsch ſpraken. De *Griekſchen* waren vreemde Joden, die onder de Heidenen woonden, en meerendeels Grieksch ſpraken. Tot de laetſte zoort behoorden ook de Jodengenoten, of heidenen van oorſprong, die den Joodſchen Godsdienst hadden aengenomen.

De Christenen uit de Griekſchen, dat is uit de vreemde Joden en de Jodengenoten, waren te onvrede op hunne medebroeders, die in het Joodſche land woonachtig waren. De oorzaek van het ongenoegen was daerin gelegen, dat de *weduwen* der eerstgemelden *in de dagelykſche bediening verzuimd wierden.* Er geſchiedde dagelyks eene uitdeeling der lievdegaven aen arme leden der gemeente; maer de behoevtige weduwen der Griekſchen of buitenlanders werden verzuimd en voorbygegaen. — Dit was de ſchuld der Apostelen niet. Deze hadden wel de ontvangst en uitdeeling der lievdegaven op zich genomen; maer, van wegens de ſteeds toenemende menigte, waren zy niet in ſtaet om dit werk, zonder verzuim van de prediking des woords, behoorlyk waer te nemen, vergel. vs. 2. Zy hadden daerom vertrouwde lieden tot hunne medehelpers aengenomen. Denkelyk hadden zy daertoe Hebreeuwen of inlanders verkoren, byzonder de zulken, die vaste goederen, ten behoeve der noodlijdenden, verkocht hadden. Deze medehelpers trokken hunne landgenoten voor de vreemdelingen, en dit maekte dat de arme weduwen der Griekſchen zo veel niet verzorgd wierden. Hier kwam nog by, dat zy de omſtandigheden van hunne landgenoten beter kenden.

De Griekſchen verbeeldden zich, dat de meerdere bezorgdheid, voor de behoevtige weduwen der inlanders, uit partijſchap voortſproot. Zy brachten daerom hunne klachten tot de Apostelen, en verzochten hen, zo het ſchijnt, om

de zorg voor de uitdeeling der lievdegivten wederom geheel op zich te nemen.

2. Ende de twaelve wendden aenſtonds alle pogingen aen, om het misnoegen uit den weg te ruimen. Zy riepen daerom de menigte der diſcipelen tot haer, ende ſeyden, (*a*) Het en is niet behoorlick en voegt in het geheel niet; dat wy, die geroepen zijn om het Euangelie te verkondigen, de prediking van het woort Godts nalaten, ende de tafelen der armen dienen, door nauwkeurig toe te zien, dat elk, naer gelang van zijnen byzonderen nood, bedeeld worde. Wanneer wy ons met dit omſlachtig werk bekommeren wilden, zouden wy daerdoor te veel tijd verzuimen, om het Euangelie te prediken. Die zorg dient daerom aen anderen te worden aenbevolen, welke de Gemeente zelvs kan voorſtellen.

3. (*b*) Siet dan om, broeders, nae ſeven mannen uyt u, die [*goet*] getuygeniſſe hebben van hunne braevheid, vol van buitengewone gaven des Heyligen Geeſts ende der wijſheyt, welcke wy mogen ſtellen over deſe noodige ſake

4. Maer wy Apostelen, van dezen taek ontſlagen, ſullen volherden, en met alle onze vermogens werkzaem zijn in den gebede, ende in de bedieninge des woorts.

5. Ende dit woort behaegde alle de menigte: ende ſy verkoren, tot beſtuurers en uitdeelers der lievdegaven, Stephanum, eenen man (*c*) vol des geloofs ende des Heyligen Geeſts, die door zijn wondergeloov, en andere buitengewone gaven, boven anderen uitmuntte, vergel. vs. 8, (*d*) ende Philippum, die ook naderhand, door zijne leer en wonderwerken, zeer beroemd geworden is, vergel. Kap. VIII: 5, 26, 40, ende Prochorum, ende Nicanorem, ende Timonem, ende Parmenam, ende Nicolaum, eenen Jodengenoot van Antiochien.

6. Welcke ſy (*e*) voor de Apoſtelen ſtelden: ende

(*a*) Exod. 18: 17. (*b*) Deut. 1: 13. Hand. 1: 21. ende 16: 2. 1 Tim. 3: 7. (*c*) Hand. 11: 24. (*d*) Hand. 21: 8 (*e*) Hand. 1: 23.

ende [*dese*], als sy gebeden hadden, (*f*) leyden haer de handen op. Op deze wijs, werden de eerste Diaconen tot dit hun ambt plechtig ingewijd.

7. (*g*) Ende vermits nu de Apostelen zich alleen en geheel bezig hielden met het Euangelie te prediken, en de voorheen gemelde klachte geheel was wechgeruimd, werd de Christelyke leer zeer aenmerkelyk uitgebreid; het woort Godts wies, ende het getal der discipelen vermenigvuldigde te Jerusalem seer: ende, het gene zeer veel opmerking verdient, zelvs een groote schare der Priesteren wiert den geloove, dat is de leer des geloovs, waertegen zy voorheen zo zeer waren ingenomen, gehoorsaem.

De bediening van deze eerste Diaconen te Jerusalem duurde slechts zo lang, als de gemeente aldaer by elkanderen bleev. Na den marteldood van STEPHANUS werd die gemeente verstrooid, en toen hielden zich de Diaconen bezig met de prediking van het Euangelie. Naderhand werden 'er, by elk eene gevestigde gemeente, Diaconen aengesteld, Phil. I: 1. 1 Tim. III: 8. — Dan, offschoon de Diaconen te Jerusalem zich vooral bezig hielden, met het bezorgen der armen, namen zy evenwel elk eene gepaste gelegenheid waer, om de leer van het Euangelie uittebreiden en voort te planten, gelijk ons dadelyk uit het voorbeeld van STEPHANUS blijken zal.

II. STEPHANUS *werd by den Joodschen Raed zwaer beschuldigd*, *vs.* 8-15.

1. *De aenleiding daertoe was eene redentwist van* STEPHANUS, *met zommige vreemde Joden*, *vs.* 8-10.
2. *Dit maekte deze lieden zo verbitterd, dat zy den uitmuntenden man, door valsche getuigen, by den groten Raed, van lasterlyke woorden lieten beschuldigen*, *vs.* 11-15.

8. Ende Stephanus vol wondergeloofs ende buiten-

(*f*) Hand. 8: 17. ende 13: 3. 1 Tim. 4: 14. ende 5: 22. 2 Tim. 1: 6. (*g*) Hand. 19: 20.

gewone krachts, waervan hy zeer merkwaerdige blijken gav: want hy dede vele wonderen ende groote teeckenen onder het volck.

9. Ende daer ftonden op, fommige die waren van de Synagoge, genaemt der Libertinen, ende der Cyreneers, ende der Alexandrinen, ende der gene die van Cilicia ende Afia waren, ende twifteden met Stephano:

Het fchijnt, dat STEPHANUS zelvs tot de Griekfchen, of buitenlandfche Joden behoorde, en dat hy byzonder gearbeid hebbe, aen de bekeering der vreemde Joden, die jaerlyks, op de hoge Feesten, te Jerufalem kwamen. Althans, volgens deze veronderftelling is het ligtelyk te begrijpen, dat de buitenlandfche Joden, die Grieksch fpraken, met hem begonden te redentwisten.

Immers zommige buitenlanders *ftonden* tegen hem *op*, *die waren van de Synagoge*, *genaemt der Libertinen* enz. Er was binnen Jerufalem een groot getal van Synagogen. LUCAS fpreekt wel van *de Synagoge* in het enkelvouwige getal, maer het is van zelvs allerblijkbaerst, dat de Libertinen, Cyreneers, Alexandriners enz. elk eene afzonderlyke Synagoge gehad hebben, zodat 'er zo vele Synagogen bedoeld worden, als er namen genoemd zijn. — Aen deze Synagogen, welke tot het uitoeffenen van den Godsdienst dienden, waren fcholen verbonden, in welke de jeugd onderwezen werd, vooral te Jerufalem, alwaer de hoofdzetel was van den Joodfchen Godsdienst, om bekwame Leeraers aen te kweken.

De Euangelist fpreekt hier van Synagogen en fcholen, in welke de buitenlandfche Joden, die Grieksch fpraken, onderwezen werden. De *Libertinen* waren kinderen van Joden, die uit de dienstbaerheid waren vrygelaten, hoedanigen 'er te Rome vele woonden, TACITUS *Annal.* l. II. c. 85. *Cyreneers* waren kinders van Joden, die hun verblijv hadden te Cyrene. *Alexandrinen* waren kinders van Joden, die in Egypte en voornamelyk te Alexandrien woonden. Tot de kinderen der vreemde Joden, die *van Cilicia* waren, behoorde PAULUS, die uit de hoofdftad van dat landfchap geboortig was. *Afia* is hier Afia Proconfularis, zijnde Ephefus de hoofdftad van dat landfchap, verg. Kap. II: 9. De

De leerlingen uit deze scholen *twistten met* STEPHANUS, zekerlyk by gelegenheid, dat hy hen tot het geloov in CHRISTUS zocht te bewegen. De leer van het Euangelie was het onderwerp van deze redentwist. Zy zullen zich van spitsvindige tegenwerpingen bediend hebben, om STEPHANUS te beschamen, en zijne leer te wederleggen.

10. (*h*) Ende deze poging was geheel vruchteloos: want sy en konden niet wederstaen de wijsheyt, de kracht van overtuiging, ende den Geest, door welcken hy sprack. Zijne bewijsgronden waren zo duidelyk en krachtig, dat zy 'er niets tegen wisten in te brengen. Dit maekte hen zo woedend, dat zy hem, door het verdraeien van zijne gezegdens, zochten te verderven.

11. (*i*) Doe maeckten sy mannen uyt, die seyden en allerwegen uitstrooiden, dat Stephanus lasterlyke woorden tegen Mose, ja tegen den hogen God zelven had uitgesproken, zeggende: Wy hebben hem hooren spreken lasterlicke woorden tegen Mosem ende Godt.

12. Ende sy beroerden het volck, ende de Ouderlingen ende de Schriftgeleerde: ende [*hem*] aenvallende grepen sy hem, ende leydden [*hem*] voor den Raet.

13. Ende, om hunne beschuldiging meer nadruk by te zetten, stelden zy valsche getuygen, die seyden, Dese mensche en houdt niet op lasterlicke woorden te spreken tegen den Tempel, dese heylige plaetse, ende de wet.

14. Want wy hebben hem hooren seggen, dat dese Jesus de Nazarener, die voor eenigen tijd gekruicigd is, uit de doden zy opgestaen, dat hy den Tempel, dese heilige plaetse sal verbreken, ende [*dat*] hy de zeden, Godsdienstige gewoonten en plechtigheden veranderen sal, die ons Moses overgelevert heeft.

15. Ende alle die in den Raet saten, de oogen op hem houdende, om te vernemen, of hy van kleur

(*h*) Exod. 4: 12. Jes. 54: 17. Luc. 21: 15. (*i*) Matth. 26: 59.

veranderen en ontſteltenis vertonen zoude, ſagen ſijn aengeſichte als het aengeſicht eenes Engels

De leden van den Groten Raed *zagen zijn aengezicht, als het aengezicht van eenen Engel.* Zommigen denken, dat 'er zich, door een wonderwerk, een buitengewone glans, op het aengezicht van STEPHANUS vertoonde, zoortgelyk als 'er zich op het gelaet der Engelen, by hunne verſchijning, pleegde te vertonen, of als 'er wel eer van MOSES aengezicht afſtraelde. Maer wanneer 'er een wonderwerk geſchied was, om de onſchuld van STEPHANUS aen te tonen, had hy zich niet behoeven te verantwoorden. De Hebreeuwen waren gewoon, al wat voortreffelyk is, engelachtig te noemen. JACOB vergeleek het aengezicht van ESAU, van wegen zijne vriendelykheid, by dat van eenen Engel, Gen. XXXIII: 10. Vergel. 1 Sam. XXIX: 9. — Onzes erachtens was de zaek deze; STEPHANUS ſtond voor den Raed, valſchelyk beſchuldigd, maer hy vertoonde een gelaet, waerop de vrymoedigheid, de gerustheid van het geweten, en eene innemende vriendelykheid te lezen was; in zo ver *was zijn aengezicht, als het aengezicht van eenen Engel.*

HET VII. KAPITTEL.

b. STEPHANUS *deed eene zeer merkwaerdige redenvoering, om zich, tegen zijne beſchuldigers, voor den Joodſchen Raed te verantwoorden, Kap. VII:* 1-53.

a. *Hy werd door den Hogepriester gerichtelyk ondervraegd, vs.* 1.

1. ENde de toenmalige Hoogepriester ſeyde, als Voorzitter van het Sanhedrin, tot Stephanus, Zijn dan deſe dingen alſoo?

Nadat het Joodſche Gemenebest, door de wapenen der Maccabeeuwen, van het geweld der Syriers verlost en in

vry

vryheid gesteld was, hebben zich de Priesters uit het huis der Asmoneen het hoogste gezach, tot vernedering van DAVIDS huis, aengematigd, en hiervan daen is het, dat wy de Hogepriesters veeltijds ontmoeten, als Voorzitters van het Sanhedrin, of het hoogste gerichtshov der Joden.

STEPHANUS was, door valsche getuigen beschuldigd, dat hy lasterlyke woorden tegen MOSE, en tegen God zelven gesproken had. Hy zou, volgens hun voorgeven, beweerd hebben, dat de gekruiste JESUS, die uit de doden was opgestaen, den Tempel verwoesten zou, en den plechtigen Godsdienst van MOSES wet affchaffen, vergel. Kap. VI: 9-14. — De Hogepriester vertoonde zich als eenen prijswaerdigen Richter, die niemand onverhoord veroordeelen wilde, maer aen den beschuldigden alle mogelyke gelegenheid geven, om zich te verdedigen. Maer het was enkel schijn van billykheid. Hy had STEPHANUS reeds by zich zelven veroordeeld; de beste verantwoording zou den man niet baten kunnen; hy had openlyk van den opgewekten CHRISTUS gesproken, en dit was genoeg om hem te veroordeelen. Kort te voren had de Joodsche Raed geboden, dat niemand meer zou spreken of leren in den naem van JESUS, vergel. Kap. V: 40.

II. *Op deze gerichtelyke ondervraging, verantwoordde* STEPHANUS *zich manneiyk, vs.* 2-53.

1. *Hy begon met eene zeer vriendelyke aenspraek, vs.* 2^a.
2. *Daerop volgde de verantwoording zelve, vs.* 2^b-53.

—. *Hy bewees, uit ettelyke merkwaerdige gebeurtenissen, dat 'er, om de Godlyke gunst te erlangen, en een erygenaem der beloften te zijn, noch Tempel, noch onderhouding van* MOSES *wet nodig zy, vs.* 2^b-50.

/. *De eerste gebeurtenis, welke hy herinnerde, was die van* ABRAHAM, *vs.* 2^b-8^a.

†. *Eerst spreekt hy van* ABRAHAMS *roeping, uit zijn Vaderland, vs.* 2^b, 3.

Tot nader verstand van deze redenvoering, hebben wy vooraf het een en ander aen te merken.

A. Dat men deze redenvoering niet moet befchouwen, als een verhael van de merkwaerdigfte gebeurtenisfen, welke onder het Joodfche volk, van de vroegfte tijden, zijn voorgevallen; maer STEPHANUS bepaelt zich alleenlyk tot zulke zaken, welke tot zijn oogmerk meest dienstbaer waren.

B. Dit oogmerk kunnen wy ligtelyk opmaken, uit de omftandigheden, in welke de Redenaer verkeerde. Hy had geleerd, dat de Tempel zou verwoest, en de wet van MOSE afgefchaft worden; en, om deze leer werd hy befchuldigd, als een lasteraer van den Tempel en van MOSES wet. Om nu dezen laster te wederleggen, bewijst hy, uit ettelyke merkwaerdige gebeurtenisfen, welke 'er, zedert de oprichting van Gods Verbond, tot het bouwen van den Tempel door SALOMO, waren voorgevallen, dat 'er, om de Godlyke gunst te erlangen, en een ervgenaem der belovte te zijn, noch Tempel noch onderhouding van MOSES wet nodig zy. Hieruit moest van zelvs blijken, dat men zijne leer, omtrent de verwoesting van den Tempel, en de affchaffing van MOSES wet, niet voor lasterlyke woorden konde uitkrijten. De waerneming van den plechtigen Godsdienst in den Tempel, en de onderhouding van MOSES wet, moesten befchouwd worden, als willekeurige inzettingen, welke flechts voor eenen tijd duuren zouden, en niet noodzakelyk waren, om de Godlyke gunst te erlangen.

C. STEPHANUS begint met de roeping van ABRAHAM, omdat God, van dien tijd af aen, eene byzondere betrekking tot Israël had aengenomen. Te voren was 'er in het geheel geen onderfcheid geweest, tusfchen volk en volk.

D. De eerfte Bloedgetuige heeft deze redenvoering niet ten einde gebracht; maer hy werd 'er in geftuit, en, door de woede der Joden, verhinderd verder voort te gaen.

Op de gerichtelyke ondervraging van den Hogepriester vs. 1, antwoordde STEPHANUS, in eene zeer merkwaerdige redenvoering.

2. Ende hy feyde tot den Voorzitter en de overige

le-

leden van den Groten Raed der Joden, Gy mannen broeders ende vaders, hooret toe, met de vereischte aendacht. Ik zal ronduit en openlyk verklaren, wat ik, zo omtrent den Tempel, als den Mosaischen Godsdienst, gevoele en geleerd hebbe. Daertoe zal ik de zaek, uit den grond ophalen. Vergunt my daerom uwe aendacht; hoort my, met aflegging van alle partijschap en vooroordeelen; en dat dan de gansche waereld oordeele, of ik den Tempel en MOSES wet gelasterd hebbe. Het verhoor van Stephanus geschiedde met opene deuren, en 'er was eene zeer grote menigte van Joden by tegenwoordig, vergel. vs. 57, 58. Onder dezen waren 'er velen, die hem een vyandig hart toedroegen, en niets meer dan zijnen dood verlangden. Stephanus evenwel gedroeg zich, als een rechtgeaert naervolger van den Heiland. Hy had zijne vyanden liev, en noemde hen alle *Broeders*; maer den Hogepriester, en de overige leden van het Sanhedrin noemde hy meer byzonder *Vaders*, om den eerbied aen te tonen, welken hy den Oudsten van zijn volk toedroeg. Na deze minzame en zeer gepaste aenspraek, begon hy zijne redenvoering. De Godt der heerlickheyt, of de heerlyke God, die in zich zelven hoogst gelukzalig is, eene ontzachlyke Majesteit bezit, en daerom van alle redelyke wezens nooit genoeg kan verheerlykt worden; die oneindig heerlyke God, verscheen in de Schechina, het luisterrijk teeken van Gods byzondere tegenwoordigheid, aen onsen vader Abraham [*nogh*] zijnde in Mesopotamia, eer hy woonde in Charran:

Door de benaming van den *God der heerlykheid* wilde STEPHANUS zijne toehoreren al aenstonds doen opmerken, dat hy, wel verre van een Godslasteraer te zijn, met hun den eenigen en waren God diende, en dat zijn hart vervuld ware, met levendige beseffen van den diepsten eerbied voor Hem, die hoger is dan alle de hogen.

God verscheen aen ABRAHAM, *nog zijnde in Mesopotamia.* Dit was een landschap, gelegen tusschen de twee grote rivieren, den Tigris en den Euphraet. Daervandaen heet het ook *Mesopotamia*, zeggende zo veel, als midden tusschen de rivieren. ABRAHAM was geboren en woonachtig in dit

landſchap Meſopotamia, byzonder in de Stad Ur. — Hier verſcheen hem de God der heerlykheid, *eer hy woonde in Charran.* Dit *Charran* was eene andere ſtad van Meſopotamia, op den weg naer Kanaan, digt by het zelve gelegen. Toen de beroemde Aertsvader, op Gods bevel, zijn Vaderland verlaten had, trok hy door tot *Charran*; maer hy vond zich genoodzaekt, aldaer eenigen tijd te wonen, en zijn verblijv te houden, vs. 4. — STEPHANUS voegt 'er by, *eer hy woonde in Charran*, om zijnen toehoreren te herinneren, dat de HEER den Aertsvader in Meſopotamia verſchenen zy, en dat hy nimmer zijne Vaderſtad zou verlaten hebben, en naer Charran getrokken zijn, indien het niet geweest was, uit kracht van Gods bevel.

Het geboorteland derhalven van ABRAHAM was zeer afgodisch. Men diende 'er de Zon, de Maen, en de Starren, byzonder het vuur, als eene afbeelding van de Zon; en dit was ook de reden, dat zijne geboorteſtad *Ur* of het *vuur* genaemd werd. Vergel. Joſ. XXIV: 2, 3.

3. Ende de HEER ſeyde uit de Schechina tot hem, (*a*) Gaet uyt uw lant; verlaet uw Vaderland voor altoos, ende gae uyt uw' maegſchap, neem voor eeuwig afſcheid van uwe bloedverwanten, van uwe Ouderen, Broederen en Zusteren, en van allen die u dierbaer zijn, ten zy dat eenigen van hen vrywillig met u mede trekken; ende komt in een lant dat ick u wijſen ſal. Voor als nog hebt gy niet nodig te weten, welk een land ik bedoel; laet dit u genoeg zijn, dat Ik, de HEER van al het geſchapene, u bevele, uw Vaderland, bloedverwanten, vrienden en bezittingen te verlaten, en u zonder uitſtel op reis te begeven; in het vervolg zal Ik u nader bericht geven, van de oogmerken, welke ik met u voorheb.

De HEER had 'er wijze redenen voor, om ABRAHAM het land niet bekend te maken, werwaerds hy zich begeven moest, opdat hy namelyk, door eene vergelyking te maken, tusſchen dat land en het zijne, niet twijffelmoedig worden mogt. Had hy de uitnemende vruchtbaerheid van Kanaan ge-

(*a*) Gen. 12: 1.

gekend, hy zou zulk een ſterk bewijs van zijn vertrouwen op den HEER niet gegeven, en zijn geloov met vleeſchelyke inzichten bezoeteld hebben.

God riep ABRAHAM, om hem tot zijnen byzonderen vriend aen te nemen, als hy nog woonde in Meſopotamia. Maer op die plaets en in dien tijd, was de Tempel en MOSES wet nog onbekend. Derhalven was deze herinnering zeer geſchikt, tot het oogmerk van STEPHANUS, en om te betogen, dat men, om Gods byzondere gunst te erlangen, noch Tempel noch onderhouding van MOSES wet nodig hebbe.

††. *Daerna verhaelt* STEPHANUS, *hoe* ABRAHAM *Gods bevel, om zijn Vaderland te verlaten, gehoorzaemd hebbe, vs.* 4.

4. Doe, onmiddelyk nadat de God der heerlykheid, in de Schechina, aen Abraham verſchenen was, met bevel om zijn Vaderland te verlaten, en zich te begeven naer een vreemd land, het welk hem niet genoemd was; *toen* gingh hy uyt zijn geboorteland Meſopotamia, het welk naderhand het lant der Chaldeen geworden is. Zijne landeryen en vaste goederen, met alle de voorouderlyke bezittingen, liet hy aen zijnen Broeder Nahor over; alleenlyk nam hy zijne kudden en bedienden mede, om uit de veeſokkery zijn beſtaen te vinden. Hy begav zich op weg, en reisde westwaerds aen, niet wetende waer hy belanden zoude; ende naby Kanaan gekomen zijnde, woonde hy in Charran, en bleev 'er vijf jaren, tot dat zijn oude Vader Terah geſtorven was, Gen. XI: 31, 32. Te weten, Abraham werd op deze reis vergezeld, niet alleen door zijne echtgenote Sarai, maer ook door Loth, den zoon van zijnen overledenen Broeder Haran, en zelvs door zijnen ouden Vader. De toenemende zwakheid van dezen Grijsaert noodzaekte hem, te Charran te vertoeven. Ende van daer, na dat ſijn vader geſtorven was, bracht hy, die alle dingen beſtuurt, hem over in dit lant, daer gy nu in woonet.

†††. *Wijders beschrijvt de Redenaer het wedervaren van* ABRAHAM *in Kanaan*, *vs.* 5-8[a].

‡. *God gav hem gene vaste goederen in het land zijner vreemdelingschap*, *vs.* 5[a].

‡‡. *God beloovde hem evenwel, dat zijne nazaten het gansche land Kanaan ervelyk bezitten zouden*, *vs.* 5-7[b].

5. Ende hy en gaf hem geen erfdeel, of eigendommelyke bezitting in het selve, oock niet eenen voetstap: (*b*) ende, toen zijne Echtgenote Sarai gestorven was, moest hy van Ephron, eenen Hethiter, eenen akker met eene spelonk kopen, tot eene ervelyke begraevplaets voor hem en zijn huisgezin, Gen. XXIII. God deed hem evenwel zeer grote belovten. Hy beloofde dat hy hem 't selve land Kanaan tot een besittinge geven soude, ende sijnen zade na hem. Dit geschiedde allereerst, in de nabuurschap van Sichem, by de eikenbosschen van More. Hy had al eenigen tijd in Kanaan voortgereisd, zonder iets te weten van de oogmerken, welke God met hem voorhad; maer aen de evengemelde plaets werd hy op nieuws met eene Godlyke aenspraek verwaerdigd; toen kreeg hy nadere opening van zaken, en God beloovde hem het land Kanaan, tot eene ervelyke bezitting voor hem en zijn nageslacht, Gen. XII: 7. Naderhand werd deze belovte meer ontwikkeld en omstandiger voorgedragen, Gen. XIII: 15. XV: 18. Abraham verliet zich op deze Godlyke belovte, en daerin openbaerde hy de uitnemende kracht van zijn geloov: want hy ontving deze toezegging, als hy [*nogh*] geen kint en hadde, noch, volgens den gewonen loop der natuur, kinderen verwachten konde; zijne echtgenoot was onvruchtbaer, en hy kon, natuurlyker wijs, niets anders vooruitzien, dan kinderloos te zullen sterven.

6 Ende Godt sprack alsoo, vergel. Gen. XV: 13, (*c*) dat sijn toekomend zaet vreemdelingh zijn soude, in een vreemt lant, ende [*dat*] sy, de vreemdelingen, on-

(*b*) Gen. 12: 7. ende 13: 15. (*c*) Genes. 15: 13.

onder welke zijn nageflacht ftond te verkeeren, het fouden dienftbaer maken, als verachte flaven, tot lage diensten gebruiken, ende door allerleie verdrukkingen, qualick handelen (*d*) vier hondert jaren.

Deze 400 jaren moeten niet alleen tot de verdrukking betrekkelyk gemaekt worden, maer ook tot de vreemdelingfchap en de dienstbaerheid. Deze drie dingen moesten alle te zamen gebeuren, geduurende dat bepaelde tijdsbeftek, zodat 'er nog vier eeuwen verlopen moesten, eer ABRAHAMS nakomelingen in de ervelyke bezitting van Kanaan zouden gefteld worden.

Deze Voorzegging is ook allerduidelykst vervuld.

A. Eerst zijn de nazaten van ABRAHAM *vreemdelingen geweest in een vreemd land*, zo in Kanaan als in Egypte. ABRAHAM, ISAAC, en JACOB, werden blijkbaer gezegend. Zy waren zeer vermogende lieden, welker rijkdom in hun vee gelegen was. Maer zy hadden gene vaste goederen in Kanaan. De onbebouwde heiden ftonden voor hun open, en zy togen met hunne horden, van de éene plaets naer de andere, op zoortgelyk eene wijs als nog, ten huidigen dage, by de zwervende Arabiers gebruikelyk is. Ten laetften gaven de zonderlinge lotgevallen van JOSEPH aenleiding, dat JACOB met zijn huisgezin, beftaende toen uit 75 zielen, naer Egypte aftoog. JACOB noemde daerom zijnen leevtijd de dagen der jaren van zijn vreemdelingfchap, en voegde 'er by, dat ook zijne vaders hunne dagen in vreemdelingfchap hadden doorgebracht, Gen. XLVII: 9. Egypte was byzonder het land van hunne vreemdelingfchap; zy hadden wel in Kanaan rondgezworven, zonder ervdeel te bezitten, maer het was hun evenwel tot een eigendom beloovd. Dan Egypte zou nimmer hunne bezitting worden; daer fprak men eene tael, welke zy niet verftonden, Pf. LXXXI: 6.

B. Vervolgens zijn ABRAHAMS nazaten dienstbaer gemaekt in Egypte. Toen JOSEPH geftorven was, kwam 'er een

(*d*) Genef. 15: 16. Exod. 12: 40. Galat. 3: 17.

andere Koning op den throon, die dezen uitmuntenden man niet gekend had. Deze maekte de Israëliten dienstbaer, zodat zy, als verachte ſlaven, onder opzieners ſtonden, en gedwongen werden, om klei te delven en tichelſteenen te bakken, waermede de Koning die trotſche Pyramiden, en twee ſchatſteden bouwen liet.

C. Eindelyk werden zy ook kwalyk gehandeld. Hun werden zware ſchattingen opgelegd; zy werden overladen met drukkenden arbeid; hun werden lasten opgelegd, welken zy niet dragen konden, en men maekte hun het leven bitter, met dezen harden dienst, Exod. I: 14.

Dit alles heeft geduurd 400 jaren. Van Iſaacs geboorte, tot de verlosſing van Israël uit Egypte, zijn juist 405 jaren verlopen; maer die 5 jaren worden niet genoemd, om by het ronde getal te blijven. — Het is waer, Exod. XII: 40. wordt de tijd van Israëls vreemdelingſchap bepaeld op 430 jaren; maer dan worden 'er de 25 jaren by gerekend, welke tusſchen de komst van ABRAHAM in Kanaan, en de geboorte van ISAAC verlopen zijn.

7. **Ende het volck** der Egyptenaren, **dat ſy,** die uit u ſtaen voort te komen, als ſlaven **dienen ſullen, ſal ick** ter mijner tijd **oordeelen,** en met tien geduchte plagen rechtvaerdig ſtraffen, **ſprack Godt. Ende** (*e*) **daer na,** na het eindigen van die 400 jaren der vreemdelingſchap, dienstbaerheid en verdrukking, **ſullen ſy** uit Egyptenland **uytgaen,** in volle vryheid geſteld worden, (*f*) **ende ſy ſullen my dienen in deſe plaetſe,** in dit land Kanaan.

In de laetstgemelde belovte, liggen twee zaken opgeſloten. Vooreerst dat ABRAHAMS nakomelingen in Kanaan wonen zouden, als in het land van hunne ervelyke bezitting, en dat zy den HEER aldaer dienen zouden, volgens de wetten, welke Hy zelvs hun ſtond voor te ſchrijven. — Zo is het ook geſchied. Toen de Israëliten uit de dienstbaerheid van Egypte verlost waren, zijn zy, na eene 40 jarige omzwerving, in Kanaan ingeleid, om aldaer te wonen, en op Sinai heeft

(*e*) Geneſ. 15: 16. (*f*) Exod. 3: 12.

heeft de HEER de wijs van zijnen plechtigen eerdienst omſtandig verordend. Ondertusſchen vindt men deze woorden niet by MOSE, Gen. XV: 13, waeruit de vorige zijn aengehaeld; maer STEPHANUS voegde 'er dit, op aendrijving van Gods Geest, by, ter nadere opheldering van de Godlyke belovte.

ABRAHAMS zaed was, vier eeuwen lang, vreemdeling in een vreemd land, dan met dit alles, was de HEER hun God, en evenwel was 'er noch Tempel, noch wet van MOSE bekend. God verloste Israël, als het voorwerp van zijne gunstige voorzorg, uit Egypte, toen 'er aen den Tempel en MOSES wet nog niet gedacht werd.

III. *God ſteide de beſnijdenis in, vs. 8ᵃ.*

//. *Vs.* 8ᵇ. *ſpreekt* STEPHANUS, *van* ISAAC, JACOB, *en de twaelv Patriarchen.*

8. Ende hy gaf hem het verbont (*g*) der beſnijdeniſſe; ende alſoo (*h*) gewan hy Iſaac, ende beſneedt hem op den achtſten dagh: ende Iſaac (*i*) [*gewan*] Jacob, ende Jacob (*k*) de twaelf Patriarchen.

Het woord *verbond* heeft, in de Heilige Schrivten, verſchillende beteekenisſen. Dan eens wordt het genomen, voor eene zekere vastſtelling en verordening; zo heet de geduurige afwisſeling van licht en duisternis, het verbond van dag en nacht, Jer. XXXIII: 20; — dan eens voor de inſtelling van zekere plechtigheid; zo wordt de inſtelling van den Sabbath een eeuwig verbond genaemd, Exod. XXXI: 16, — dan eens voor eene belovte; God beloovde aen NOACH, dat de ganſche aerde nooit wederom, door eenen algemenen vloed, zou overſtroomd worden, en deze belovte heet Gods verbond, met NOACH, zijne nakomelingen, en alle levendige zielen, Gen. IX: 9-11. In ons geval, zegt het verbond zo veel, als het verbondsteeken, of het teeken, waerdoor God zijn verbond en belovte bevestigde.

(*g*) Geneſ. 17: 10. (*h*) Geneſ. 21: 2. (*i*) Geneſ. 25: 24. (*k*) Geneſ. 29: 32. ende 30: 5. ende 35: 23.

God gav hem het verbond der besnijdenis, dat is, „ de God „ der heerlykheid gelastte aen ABRAHAM, dat hy het vleesch „ van zijne voorhuid besnijden zoude, en dit teeken der be- „ snijdenis was een zegel van Gods verbond, dienende tot „ bevestiging van zijne belovten." Trouwens God zelvs noemde de besnijdenis zijn verbond, en het teeken des verbonds, even in dien zelvden zin, als CHRISTUS den drinkbeker van het Avondmael het bloed van het Nieuwe Testament noemt, omdat het een teeken is van zijn bloed, en een zegel op de belovte der goederen van het Nieuwe Testament, welke Hy, door het storten van zijn bloed, verworven heeft, Matth. XXVI: 28. — Meer zegt STEPHANUS niet, van de instelling der besnijdenis; hy maekt in het geheel gene melding van de omstandigheden, welke daerby zijn voorgevallen. Trouwens hy sprak tot Joden, aen welke dit alles, als een aenmerkelyk gedeelte van hunne volksgeschiedenis, genoeg bekend was. Ook voldeed deze korte herinnering volkomen aen het oogmerk van zijne verantwoording. De God der heerlykheid had ABRAHAM en zijn zaed, van alle andere Natien der waereld, afgezonderd, en hen gesteld tot voorwerpen van zijne onderscheidende gunst en voorzorg. Hy had met ABRAHAM en zijn zaed het verbond opgericht, en de belovten van dat verbond, door het teeken der besnijdenis, verzegeld. Maer toen werd 'er nog niet gedacht aen den Tempel en de Wet van MOSE. Gevolgelyk kan men een ervgenaem der belovte zijn, zonder onderhouding van den plechtigen Godsdienst in den Tempel.

ABRAHAM zag de aenvangelyke vervulling der Godlyke belovten, in de geboorte van ISAAC, *en alzo gewan hy* ISAAC. — Het woordeken *alzo* heeft hier de beteekenis van *daerna*, even als Kap. XX: 11. ABRAHAM gewan zijnen zoon ISAAC, toen hy reeds 100 jaren bereikt, en 25 jaren in Kanaan had omgezworven. Hy noemde den naem van dezen zoon, op Gods bevel, ISAAC, dat is, een gelach, omdat hy van blijdschap lachte, toen hem de geboorte van dien zoon werd bekend gemaekt, als mede omdat hy zijnen Vader altoos tot blijdschap verstrekken zoude, Gen. XVII: 17-19. *Hy besneed hem*, volgens het Godlyk voorschrivt, *op den achtsten dag*. —

Zo

Zo doende zag ABRAHAM de aenvangelyke vervulling der Godlyke belovten, wanneer de Tempel en MOSES wet nog onbekend waren.

ISAAC *gewan* JACOB. Meer zegt 'er de heilige Redenaer niet van, omdat elk een verſtandig toehorer het beſluit ligtelyk kon opmaken. God heeft aen ISAAC en JACOB veelerlei blijken gegeven van zijne onderſcheidene gunst; maer toen was de Tempel en MOSES wet nog onbekend; derhalven heeft men de onderhouding van den plechtigen Godsdienst in den Tempel, volgens het voorſchrivt van MOSES wet, niet nodig, om in Gods byzondere gunst te deelen.

JACOB *gewan de twaelv Patriarchen.* — Het woord *Patriarch* is van eenen Griekſchen oorſprong, en zegt zo veel, als Eerst- of Hoofd-vader, die de Stamvader is van eene gehele Natie. In dezen zin was ABRAHAM de Patriarch van Israël, Hebr. VII: 4. De zonen van JACOB heeten hier de *twaelv Patriarchen*, omdat uit hen de twaelv onderſcheiden ſtammen of geſlachten zijn voortgekomen, die het volk van Israël uitmaekten. — JACOB zag derhalven al te duidelyker de vervulling van Gods belovten, met nadere verklaring, dat de MESSIAS uit hem zoude voortkomen. Maer ook toen nog was de Tempel en MOSES wet geheel onbekend.

III. Wijders redeneert STEPHANUS, *uit Gods zeer byzondere voorzorg omtrent* JOSEPH, *vs.* 9-16.

†. *Hy herinnerde zijnen toehoreren de vernedering van* JOSEPH, *vs.* 9.

9. Ende de Patriarchen (*l*) nijdigh zijnde (*m*) verkochten Joſeph, [*om*] nae Egypten [*gebracht te worden*]: ende Godt was met hem,

De overige zonen van JACOB waren nijdig op JOSEPH. Zy hadden eenen bitteren haet tegen hem opgevat, en dat ging zo ver, dat zy hem niet vredelyk konden toeſpreken. Nimmer hoorde JOSEPH een vriendelyk woord van zijne broeders

(*l*) Gen. 37: 4. (*m*) Gen. 37: 28. Pſalm 105: 17.

ren; zy bejegenden den jongeling altoos met eene ſtuurſche houding, en teekenen van vuilaertigheid, Gen. XXXVII: 10. — De oorzaken van deze nijdigheid waren de volgende. JOSEPH was de lieveling van zijnen Vader, een zoon des ouderdoms. Ten blijke van zijne voorkeus, liet JACOB hem eenen veelverwigen rok maken, het zy dat de ſtof beſtond uit draden van verſchillende verwen, te zamen geweven, het zy dat het kleed, met eene ſtof van eene andere kleur, omboord was. Daerenboven bracht hy vele boſe handelingen zijner broederen tot kennis van zijnen Vader. Maer de voornaemſte oorzaek der nijdigheid was gelegen in zijne dromen; welke voorſpellingen behelsden van den luister, tot welken hy ſtond verheven te worden; nu dachten zijne broeders, dat hy deze dromen uit trotsheid verdichtte; of ten minſten, dat zy de uitwerkſels waren van zijne heerszuchtige gedachten, gegrond op de byzondere toegenegenheid, welke hun oude Vader hem toedroeg.

De nijd gav aenleiding, dat de Patriarchen hunnen broeder JOSEPH *verkochten naer Egypte.* — JACOBS oudſte zonen waren by de Stad Sichem, om opzicht te hebben op zijn talrijk vee. De oude man had, zedert langen tijd, niets van hen vernomen; hy zond daerom JOSEPH derwaerds. Zodrae zijne broeders hem zagen aenkomen, vervoerde hen de haet zo ver, dat zy beraedſlaegden om hem te doden, en den ouden man wijs te maken, dat hy door een wild dier verſcheurd ware. Het hart evenwel van RUBEN, den oudſten, was weker dan dat der overigen; hy ſloeg daerom voor, om den jongeling in eenen waterloſen kuil te werpen, met voornemen, om hem op de eene of andere wijs te behouden. De overigen begrepen zijn menschlievend oogmerk niet, en lieten zich daerom dezen voorſlag welgevallen. Ook werd de zaek werkelyk ter uitvoer gebracht. Middelerwijl naderde 'er eene karavane van Ismaëlitiſche kooplieden, die, met ſpeceryen en andere kostbaerheden, naer Egypte reisden. Op den voorſlag van JUDA, maer buiten weten van RUBEN, die toen afwezig was, werd JOSEPH tot eenen ſlaev verkocht, en naer Egypte gevoerd, Gen. XXXVII.

En God was met hem. De hoge God begunstigde den jongeling, zegende zijne ondernemingen, en bestuurde alles ten zijnen beste.

††. *Daerna sprak* STEPHANUS *van* JOSEPHS *zonderlinge verhoging, vooral ten aenzien der gevolgen, voor* JACOB *en zijn huis, vs.* 10-16.

‡. *De verhoging van* JOSEPH *zelve vinden wy vs.* 10.

10. Ende God verloste hem uyt alle sijne verdruckingen. Joseph kwam in vele benauwdheden. De Midianitische kooplieden brachten hem, in Egypte, als eenen slaev ter markt. Hy geraekte, als lijveigen, in de handen van Potiphar, den Kapitein van 's Konings lijvwacht. Maer de HEER verloste hem uit deze verdrukking, en gav den jongeling zo veel gunst te vinden by zijnen meester, dat deze alle zijne zaken, zelvs zijne uitgaven en ontvangsten, aen hem toevertrouwde. Dan eerlang geraekte Joseph in eene nieuwe verdrukking; de schoonheid van zijn gelaet en gestalte gav aenleiding, dat de Gemalin van zijnen Meester hem tot ontucht aenzocht. Dan, in dit oogenblik van betoverende verzoeking, openbaerde hy de sterkte van zijne deugd, op eene wijs, welke alle eeuwen bewonderen moeten, en hy ontwrong zich met geweld uit de armen van eene laegdenkende overspeelster. Evenwel bracht hem de boosaertige lastering van die wulpsche vrouw in de gevangenis, waerin hy verscheidene jaren moest doorbrengen. Maer de HEER verloste hem ook uit deze verdrukking. Binnen korten tijd won hy zodanig de gunst van den Stokbewarer, dat hy spoedig meerder vryheid kreeg, dan de andere gevangenen, tot dat zijne bekwaemheid, om dromen te verklaren, den weg baende, dat hy uit den kerker ontslagen, en aen het hov van den Koning geplaetst wierd. Zo blijkbaer was God met hem, ende gaf hem genade ende wijsheyt voor Pharao den Koningh van Egypten. God begivtigde hem met eene meer dan menschelyke wijsheid, en bestuurde de zaek zodanig, dat hy door zijne wijsheid de gunst van Pharao verwierv, verre boven alle de edelen van Egypten.

Deze wijsheid betoonde JOSEPH, in het verklaren van Prophetische dromen, door welke God oudtijds gewoon was, toekomende zaken bekend te maken. Hy gav 'er eene zonderlinge proev van in zijnen kerker. Twee Staetsgevangenen, Hovelingen en Ambtenaers van den eersten rang, droomden beide eenen zeer opmerkelyken droom. Joseph verklaerde deze dromen, en de uitkomst beantwoordde in alles aen het gene hy voorzegd had. Twee jaren later had ook de Koning eenen zonderlingen droom, die hem geweldig ontroerde, en niemand der Hovelingen was in staet, om de geheimzinnige beduidenis aen te wijzen. Joseph werd daerom ontboden, die uit den droom van Pharao deze voorzegging afleidde, dat 'er, geduurende de zeven eerste jaren, eene buitengewone vruchtbaerheid zou plaets hebben, en dat daerop zeven jaren van schaersheid stonden te volgen, die eenen algemenen hongersnood zouden veroorzaken. Hy voegde 'er dezen verstandigen raed by, dat 'er iemand diende benoemd te worden, om het vijfde deel der voortbrengselen van de vruchtbare jaren, in de voorraedschuuren te verzamelen, ten einde het volk daervan leven konde, geduurende de zeven jaren der schaersheid, Gen. XLI. Pharao vereerde Joseph met zijne byzondere gunst, ende hy (*n*) stelde hem tot een Overste over Egypten, ende sijn geheel huys. De Egyptische Monarch maekte Joseph tot zijnen Opperften-Staetsdienaer, die het bewind had over alle de andere Ambtenaren, zo hogere als lagere. Elk zou verplicht zijn, om zijne bevelen, zonder eenig tegenspreken te gehoorzamen, en niemand zou zich, zonder medeweten en goedkeuring van den Onderkoning, verstouten, om iets te ondernemen, het welk meerderen of minderen invloed had op het Rijk en deszelvs bestuuring. Tot deze hoge waerdigheid werd Joseph op eene zeer plechtige wijs ingehuldigd, Gen. XLI; 41—

(*n*) Gen. 41: 40.

‡‡. *Deze verhoging van* JOSEPH *bracht zeer veel voordeel toe, aen* JACOB *en zijn huis, vs.* 11-16.

‡. *De aenleiding daertoe was een zware hongersnood, die volgens* JOSEPHS *voorzegging, allerwegen ontstond, vs.* 11.

11. (*o*) Ende daer quam een hongersnoot over het geheele lant van Egypten, het welk anders zo ongemeen vruchtbaer was in granen, dat het beschouwd wierd, als de algemene voorraedschuur der gehele waereld, ende deze hongersnood had ook plaets in Chanaan, ende daeruit ontstond groote benaeuwtheyt: ende onse vaders en vonden geen spijse, zy hadden gebrek aen voedsel, en zochten het zelve te vergeevs op de akkeren van Kanaan, en in hunne ledige voorraedschuuren.

God had 'er wijze redenen voor, om JACOB en zijn huisgezin zo wel te benauwen, als andere volken. Hy wilde, langs dezen weg, het geloov van JACOB beproeven, en zijne ontaerte zonen rechtvaerdig straffen, over hunne boosheden, byzonder over hunne onmenschelyke handelingen, omtrent JOSEPH hunnen broeder. Maer voornamelyk bediende zich de HEER van dezen hongersnood, om JACOB en zijn zaed naer Egypte over te voeren, alwaer zy, volgens de Voorzegging aen ABRAHAM gedaen, vele jaren moesten verdrukt, en daerdoor voorbereid worden, om het volk van Gods byzonder eigendom uit te maken.

‡‡. *De voordeelige gevolgen van* JOSEPHS *verhoging, voor* JACOB *en zijn huisgezin, vinden wy vs.* 12-16.

§. JACOB *zond zijne zonen een- en andermael naer Egypte, om koorn te kopen, en by de tweede reis maekte* JOSEPH *zich aen zijne broederen bekend, vs.* 12, 13.

12. (*p*) Maer als Jacob hoorde dat in Egypten, door de wijze schikkingen van den Onderkoning, een grote

(*o*) Genes. 41: 54. Psalm 105: 16. (*p*) Gen. 42: 1.

voorraed van koorn was, het welk men aldaer kopen kon, ſondt hy onſe vaders eerſtmael uyt, en gav hun geld mede, om granen te kopen, een aental ezelen, om de vracht te dragen, en bedienden, om de ezelen te drijven. Alleenlyk hield hy zijnen jongſten zoon Benjamin by zich, omdat hy hem by uitnemendheid beminde, en vreesde, dat hem zoortgelyk een onheil mogt bejegenen, als hy meende dat zijnen gelievden Joſeph was overgekomen. Zijne zonen kwamen in Egypte, en kochten 'er koorn. Zy werden voor Joſeph gebracht, maer zy kenden hem niet, van wegens den luister, die hem omringde. Hy verbergde zich voor hun, en handelde hen hardelyk. Ook gelastte hy, dat zy wederkomende, om nieuwen voorraed van granen op te doen, hunnen jongſten broeder moesten medebrengen, en daervoor moest Simeon als gyzelaer blijven.

13. (*q*) Ende de voorraed liep ſpoedig ten einde. Het was nodig, dat 'er eene tweede reis gedaen wierd. Jacob vond zich genoodzaekt, zijnen jongſten zoon, zijnen dierbaren Benjamin mede te geven. De tocht werd ten anderenmale ondernomen, en in de tweede [*reyſe*] wiert Joſeph ſijnen broederen bekent Wanneer Jacobs zonen tot den Onderkoning van Egypte gekomen waren, liet hy hen, door zijnen hovmeester, in zijn Paleis brengen, en eenen prachtigen maeltijd voor hen toebereiden. Dit maekte hen zeer bekommerd; zy vreesden, dat men hen, onder den ſchijn van vriendſchap, tot ſlaven maken wilde. Dan, na vele voorbereidende omſtandigheden, verklaerde de Onderkoning, dat hy Joſeph ware. By deze gelegenheid kreeg de Koning der Egyptenaren ook kennis van Joſephs oorſprong; ende het geſlachte Joſephs wiert Pharaoni openbaer. Joſeph zelvs had het niet nodig geoordeeld, eenige opening omtrent zijne afkomst te geven, maer nu maekte hy zijn geſlacht aen den Egyptiſchen Alleenheerſcher bekend, hoe hy oorſprongelyk was uit dien Abraham, aen welken één der vorige Pharaoos zo vele gunsten bewezen had, en langs welke vreemde wegen God hem naer Egyp-

(*q*) Gen. 45: 4.

Egypten geleid had, om een werktuig te zijn, ter behoudenis van de Egyptenaren en andere volken, geduurende den zevenjarigen hongersnood.

§§. *Dit baende den weg, dat* JACOB *en zijn huisgezin zich, met 'er woon, naer Egypte begaven, vs.* 14 - 16.

*. JOSEPH *maekte de nodige schikkingen, om zijn geslacht naer Egypten over te brengen, vs.* 14.

**. JACOB *begav zich, met zijn gansche huisgezin, naer Egypte, alwaer hy, met alle de Patriarchen, gestorven is, vs.* 15, 16.

14. **Ende Joseph sondt** zijne broederen **henen.** Hunne lastdieren werden met granen beladen, en aen elk zijner broederen liet hy een kostbaer kleed, tot een geschenk ter hand stellen, naer de wijs der Egyptenaren, tot een teeken van zijne byzondere gunst; maer Benjamin, zijn volle broeder, kreeg vijf zulke eereklederen, en daerenboven nog 300 sikkelen zilvers. Joseph gelastte zijne broederen, dat zy zijnen ouden Vader een uitvoerig bericht geven zouden van alle de eer, welke hy in Egypten genoot; ende van den hogen rang, welken hy aldaer bekleedde. Ook **ontboodt hy sijnen ouden vader Jacob, ende alle sijn geslachte, [*bestaende*] in vijf en tseventigh zielen.** Met voorkennis en toestemming van den Koning, liet hy zijnen grijsen Vader verzoeken, om met zijn gansche huisgezin, in Egypten over te komen, met aenbieding, dat hy hem rijkelyk onderhouden zou, geduurende de vijf jaren van den hongersnood, die nog volgen moesten, en dat hy hem eene grasrijke woonplaets zou aenwijzen, ongemeen geschikt voor zijn talrijk vee. Hy gav zijnen broederen wagenen en paerden mede, om den ouden man, met de vrouwen en kinderen, gemakkelyk over te voeren.

Zijn geslacht, bestaende in 75 zielen. — Dit wordt 'er bygevoegd, om aen te wijzen, dat JACOBS geslacht in Egypten, door Gods merkwaerdigen zegen, van een zeer klein getal, tot meer dan twee millioenen zielen, binnen ruim twee eeuwen, vermenigvuldigd zy.

Dan, hier ontmoeten wy eene zeer aenmerkelyke schijnstrijdigheid, met het verhael van MOSE, die alle de zielen, welke uit JACOB waren voortgekomen, berekent op 66, en met insluiting van JACOB zelven, met JOSEPH en zijne beide zonen op 70 zielen, Gen. XLVI: 26, 27. — De zaek is onzes erachtens eenvouwig deze: STEPHANUS spreekt van JACOBS geslacht met een grondwoord, het welk niet alleen afstammelingen beteekent; maer ook allen, die aen iemand vermaegschapt zijn. Gevolgelyk hebben wy ook te denken aen de wijven van JACOB, en die van zijne zonen. JOSEPH en zijne beide zonen zijn onder de 75 zielen; van welke STEPHANUS melding maekt, niet begrepen; deze waren reeds in Egypten; en de heilige Redenaer spreekt hier van zielen, welke door JOSEPH naer Egypte ontboden zijn. Er waren reeds verscheidenen van JACOBS wijven en die zijner zonen gestorven, zodat het gansche geslacht; dat is het gansche huisgezin en de gehele maegschap van JACOB, toen hy door JOSEPH naer Egypten ontboden werd, 75 zielen uitmaekte.

15. (*r*) Ende Jacob, het bericht van zijne zonen gehoord hebbende, begav zich op reis, quam af in Egypten, zag zijnen zoon Joseph in alle zijne heerlykheid, en zette zich met 'er woon neder, in de grasrijke landstreek Gosen. Langs dezen weg, werd Abrahams zaed naer Egypten overgebracht, om 'er ruim twee eeuwen te wonen ende te vermenigvuldigen, omdat het hun in Kanaan, in het midden der oude inwoneren, eerlang aen de nodige ruimte zou ontbroken hebben. In Egypten (*s*) stierf Jacob, hy selve, ende vervolgens zijne zonen, onse vaders, de één na den anderen.

16. (*t*) Ende sy wierden evenwel niet in Egypten, maer in Kanaan, in het familiegrav ter aerde besteld. Hunne lijken werden uit Egypten overgebracht nae Sichem, ende gelegt in het graf (*v*) 't welck Abraham gekocht hadde voor een somme gelts, van de sonen Emmors [*des vaders*] Sichem. Hier

(*r*) Gen. 46: 5. (*s*) Gen. 49: 33. (*t*) Gen. 50: 13. Exod. 13: 19. Jos. 24: 32. (*v*) Genes. 23: 16.

Hier ontmoeten wy wederom eene aenmerkelyke schijnstrijdigheid, met het verhael van MOSE, die zegt, dat JACOB niet te Sichem, maer in de spelonk Machpela begraven zy, Gen. L: 13. — De eenvouwigste oplossing van deze zwarigheid schijnt ons de volgende te zijn, dat zy, te weten JACOB en zijne zonen, gedeeltelyk zijn overgebracht naer Sichem, en gedeeltelyk gelegd in het grav van ABRAHAM. JACOB is zekerlyk by ABRAHAM, in de spelonk Machpela begraven, en dat de beenders van JOSEPH te Sichem geplaetst zijn, weten wy uit Jos. XXIV: 32.

Deze herinnering der lotgevallen van JOSEPH vs. 9-16. was zeer geschikt tot het oogmerk van STEPHANUS. — JOSEPH was, in Egypten, een deelgenoot van Gods byzondere gunst, in zo ver zelvs, dat hy tot de hoogste waerdigheid verheven wierd. Maer toen was de Tempel, en de wet van MOSE nog onbekend. Kon 'er nu wel krachtiger bewijs worden voorgesteld, om te betogen, dat men een vriend en gunstgenoot van den Allerhoogsten wezen kunne, zonder de onderhouding van MOSES wet in den Tempel? — Daerenboven maekt STEPHANUS eene zeer uitvoerige melding van JOSEPH en zijne geschiedenis, om den leden van den Groten Raed der Joden onder het oog te brengen, hoe veel hunne bitterheid, wraekzucht, en bloeddorst, in het vervolgen van JESUS en zijne leerlingen, verschilde van JOSEPHS zachtmoedigheid, die het leed, hem aengedaen, niet gewroken, maer met uitnemende weldaden vergolden heeft. — Eindelyk het verhael van JOSEPHS voorspoed in Egypten, en JACOBS verhuizing naer dat land, diende STEPHANUS tot een zeer krachtig bewijs, ter wederlegging van de algemene volksdwaling der Joden, dat de belovte der genade aen Kanaan, den Tempel, en MOSES wet waren vastgehecht.

////. Een vierde bewijs, ter wederlegging van den laster zijner vyanden, ontleende STEPHANUS *uit de verbazende vermenigvulding, en onmenschelyke verdrukking der Israëliten in Egypten, vs.* 17-19.

†. *De zeer zonderlinge vermenigvuldiging van* ABRAHAMS *zaed in Egypten, vinden wy vs.* 17, *en*

††. *De geweldige mishandelingen, welke hun, in dat zelvde land, werden aengedaen, vs.* 18, 19.

17. Maer als nu de tijt der belofte, die Godt aen Abraham meermalen gedaen, en ten laetsten op eene allerplechtigste wijs gesworen hadde, dat namelyk zijn zaed op eene verbasende wijs zou vermenigvuldigd worden, en de poorten zijner vyanden ervelyk bezitten, Gen. XXII: 16-18; als de tijd der vervulling van deze belovte genaeckte, (*x*) wies het volck, op eene verbasende wijs, ende vermenigvuldigde in Egypten:

De HEER had den *tijd der belovte* bepaeld op 400 jaren, Gen. XV: 13-16. Deze 400 jaren namen eenen aenvang met de geboorte van ISAAC, en zouden eindigen met den uittocht der Israëliten naer Kanaan, om het zelve ervelyk te bezitten. Toen JACOB met zijn gansche geslacht naer Egypten verhuisde, waren 'er reeds 190 jaren, en by den dood van JOSEPH, die 71 jaren na zijnen Vader JACOB leevde, reeds 261 jaren verlopen; en, toen alle de Patriarchen, volgens vs. 16., den weg van alle vleesch gegaen waren, schoot de gemelde tijd al kort op handen.

Het volk van Israël *vermenigvuldigde* in Egypten, op eene zeer verbasende wijs. — Kort na de aenkomst van JACOB in Egypten, zag men 'er reeds de beginselen van, Gen. XLVII: 27. Maer, na den dood van JOSEPH, en alle de Patriarchen, zag men de blijkbare vervulling van deze belovte in vollen nadruk, Exod. I: 6, 7. — Trouwens, toen JACOB naer Egypten verhuisde, bestond zijn gansche huisgezin in 75 zielen, vs. 14, en ruim twee eeuwen later, by

(*x*) Exod. I: 7. Psalm 105: 24.

by den uittocht der Israëliten naer Kanaan, maekten zy een heirleger uit van 600000 ſtrijdbare mannen, die met de vrouwen, kinders en grijsaerts, op tusſchen de twee en drie millioenen zielen moeten gerekend worden. Deze vermenigvuldiging der Israëliten duurde.

18. Tot dat een ander Koningh opſtont, van dien Pharao, die Joſeph zo uitnemend verhoogd had, in perſoon, hoedanigheden en denkwijs geheel onderſcheiden, die Joſeph niet gekent en hadde, en niet meer dacht aen de uitnemende dienſten welke Joſeph aen het Koningrijk bewezen had.

19. Onder de regering van dien Koning, namen de zaken der Israëliten eenen geheel anderen keer. Hy behandelde hen als een toomloze dwingeland, en was ſteeds op middelen bedacht, om den zonderlingen aenwas van dat volk te ſtuiten. Eerst bediende hy zich van list, en naderhand van geweld. Deſe gebruyckte in den beginne liſtigheyt tegen ons geſlachte, Exod. I: 9, 10. Hy riep zijne Rijksgroten en Staetsdienaers te zamen, om te beraedſlagen, hoe men de verbazende vermenigvuldiging der Israëliten best zoude voorkomen. Zijn oogmerk was niet om dit volk uit te roeien, het welk voor den Staet veelzins nuttig was. Maer hy wilde het verzwakken, opdat het niet te machtig worden mogt. Zy konden hunne verwachting, dat zy Egyptenland ter eeniger tijd verlaten en Kanaan innemen zouden, niet geheim houden; de Koning vreesde daerom, dat zy zich eens van eene gepaste gelegenheid bedienen zouden, om zich met 's lands vyanden te vereenigen en naer Kanaan op te trekken; en evenwel, hy wilde zulk een aenmerkelyk getal van onderdanen niet verliezen, van welke het Rijk gewoon was zo vele ſchattingen en dienſten te trekken. Er werd daerom in den geheimen raed beſloten, dat men dit volk ongemerkt verzwakken zoude. Er werden hun zware ſchattingen opgelegd om hen te verarmen, waerdoor zy zouden verhinderd worden, om vroegtijdige huwelyken aen te gaen, en buiten ſtaet te zijn om een huisgezin te onderhouden. Ook zette men het volk aen de openbare werken, in het maken

van muren, torens en graften, aen nieuwe voorraedsteden, opdat hun de lust vergaen mogt om aen eene verhuizing te denken; met één woord, om hen arm en moedeloos te maken. Maer deze listige maetregelen voldeden niet aen het oogmerk. Door den Godlyken zegen, vermeerderde het volk nog van dag tot dag, Exod. I: 11, 12. Toen list niet baten kon, nam de Koning toevlucht tot geweld, ende hy handelde qualick met onse vaderen. Hy behandelde hen als slaven en lijveigenen, hy dwong hen, met eene onmenschelyke wreedheid, tot eenen zeer zwaren arbeid, en maekte hun het leven bitter door eene harde slaverny, Exod. I: 13, 14. Dan, ook door deze harde dienstbaerheid, kon Pharao zijn oogmerk niet bereiken, om Israël te verzwakken; zy bleven even vruchtbaer, en namen steeds toe in menigte. Hy nam daerom nog al wreder middelen by de hand, zelvs de zodanige, van welke de menschelykheid een afgrijzen heeft. Eerst oeffende hy deze wreedheid uit op eene meer bedekte wijs, hy ontbood de opperste der Hebreeuwsche vroedvrouwen ten hove, en gav haer bevel van te zorgen, dat alle de zonen der Israëliten in de geboorte gedood wierden. Langs dezen weg, zou niet alleen alle aenwas van die Natie verhinderd worden; maer de Israëliten zouden ook eerlang gebrek hebben aen weerbare manschap, en hunne dochters zouden genoodzaekt zijn, om zich met de Egyptenaren te vermengen. Maer de vroedvrouwen konden van zich niet verkrijgen, om dit onmenschelyk bevel te gehoorzamen, en de HEER gav de barende vrouwen der Israëliten zulk eene byzondere sterkte, dat zy gene vreemde hulp nodig hadden, Exod. I: 15-22. Eindelyk ging de onmenschelyke wreedheid van Pharao, omtrent onze Vaders alle verbeelding te boven, so datse hare jonge kinderen moesten wechwerpen, op dat sy niet en souden voortteelen.

Wanneer men de laetste woorden van STEPHANUS vergelykt met die van MOSE, Exod. III: 22. zal men ras bemerken, dat de Israëliten niet verplicht werden, om zelvs hunne jonge kinderen in den Nijl en deszelvs verschillende takken te werpen; trouwens, eene moeder zou liever

den

den wreedsten dood sterven, dan in zover de menschelykheid uit te schudden. Maer de Koning gelastte aen alle de Egyptenaren, om de jonggeborene zonen der Israëliten uit de armen der moederen wech te rukken, en in den Nijl te werpen. Denkelyk zal hy daertoe eenige wreedaerts hebben aengesteld. In dit gebod openbaerde PHARAO meer wreedheid dan rechtvaerdigheid, het was recht geschikt, om de verbazende menigte van JACOBS nageslacht aen het muiten te brengen, ten einde het juk der onverdragelyke dwingelandy met geweld af te schudden.

Deze ongehoorde aenwas der Israëliten in Egypte, niettegenstaende alle listige en geweldige maetregelen, was een kennelyk bewijs der vervulling van Gods belovte, aen ABRAHAM gedaen. Maer toen ter tijd, was de Tempel en MOSES wet nog onbekend. Gevolgelyk heeft men, om een ervgenaem van Gods belovten te zijn, de onderhouding van MOSES wet in den Tempel geenzins nodig. De leer derhalven van STEPHANUS, dat de Tempel zou verwoest en MOSES wet afgeschaft worden, behelsde niets minder dan lasterlyke woorden.

IIIII. Vs. 20-41. spreekt STEPHANUS, ter wederlegging van den laster zijner vyanden, zeer uitvoerig en met eene byzondere hoogachting van MOSE, om de leden van het Sanhedrin, en alle zijne toehoreren, te doen opmerken, dat hy valschelyk beschuldigd was, als een lasteraer van dien groten Propheet.

Men kan het leven van MOSE, die 120 jaren bereikt heeft, zeer voegzaem verdeelen in drie gelyke tijdperken, elk van 40 jaren.

†. *De eerste 40 jaren bracht hy door aen het hov van den Egyptischen Koning, alwaer hy, op eene zeer merkwaerdige wijs uit het water getogen zijnde, vorstelyk opgevoed, en tot de hoogste eerambten verheven werd*, vs. 20-22.

‡. *In zijne tedere jeugd, werd hy op eene merkwaerdige wijs by het leven bewaerd*, vs. 20, 21. *en*

‡‡. *Vervolgens aen het hov van den Egyptischen Koning vorstelyk opgevoed*, vs. 22.

20. (y) **In welcken tijt** der zware verdrukking van de Israëliten, de grote **Moses**, die beroemde Wetgever van ons volk, **wiert geboren, ende was uytnemende** of *Gode* **schoon.** Niet alleen in zijn gelaet, maer ook in zijne gansche gestalte vertoonde zich eene uitnemende en verrukkelyke schoonheid. Men kon uit zijne gelaetststrekken duidelyk zien, dat dit kind iets groots, iets buitengewoons beloovde. De ouders merkten deze zonderlinge schoonheid aen als een voorteeken, dat hy, in den weg der Voorzienigheid, tot grote dingen geschikt ware. Laet ik wat uitvoeriger spreken over dezen groten Mose: **welcke drie maenden opgevoedt wiert in het huys sijns vaders.** Om hem aen de uitvoering van 's Konings onmenschelyk bevel te onttrekken, verbergden de teerhartige ouders dat veelbelovend kindeken, in een der binnenvertrekken van hunne woning, opdat de voorbygangers hem aen het geschrei niet ontdekken zouden. Maer langer dan drie maenden durvden zy het niet wagen, omdat het geluid van een schreiend kind, wanneer het ouder wordt, zich vry ver horen laet.

21 **Ende als hy wechgeworpen was, nam hem de dochter Pharaos op** De ouders vonden zich genoodzaakt, om het veelbelovend kindeken, uit kracht van 's Konings bloedplakaet, wech te werpen. Maer het moederlyk hart bedacht eenen vernuftigen vond, Exod. II: 3,

(y) Exod. 2: 2. ende 6: 19. Num. 26: 59. 1 Chron. 23: 13. Hebr. 11: 23.

3, 4. Zy maekte een fchuitje van papierriet, het welk zy tegen het indringen van het water belijmde. Zy plaetfte den zuigeling in dit fcheepje, en bracht het zelve op de rivier tusfchen de biezen, hopende dat zich iemand over het fchone kind ontfermen mogt. De Egyptifche Rijksprinces begav zich, op dien zelvden dag, vergezeld van hare Staetsdames, naer den Nijl, aen welken de Koninglyke lusttuinen uitkwamen, om zich te baden. Zy zag het biezen kistje liggen, en het zelve hebbende laten ophalen, zag zy 'er met verwondering en ontroering een zoonken in, van eene meer dan gemene fchoonheid. Zy befloot het zelve onder hare befcherming aen te nemen, ende voedde hem voor haerfelven op tot eenen fone, Exod. II: 5-10.

JOSEPHUS zegt, dat deze Princes, THERMISTHIS genaemd, fchoon jaren gehuwd, gene kinderen hadde, en daerom MOSE tot haren zoon aengenomen hebbe. PHILO de Jood voegt 'er deze byzonderheid by, dat zy zich zwanger veinsde, opdat niemand anders denken zou, dan dat MOSE haer eigen zoon ware; en wanneer men dit verhael vergelykt met het zeggen van PAULUS, Hebr. XI: 24. fchijnt men 'er uit te mogen befluiten, dat zy wezenlyk voor gehad hebbe, om MOSE voor haren zoon uit te geven. — Evenwel werd hy niet aenftonds in het Koninglyk Paleis gebracht, de Godlyke Voorzienigheid befchikte het zodanig, dat hy door zijne eigene moeder gezoogd wierd.

22. Ende toen Mofes door zijne moeder gezoogd, en zo groot geworden was, dat hy van de hand lopen konde, werd hy ten hove gebracht en vorftelyk opgevoed. Aldaer wiert hy onderwefen in alle wijfheyt der Egyptenaren, die in dezen tijd zeer beroemd waren van wegen de kunften en geleerdheid, vergel. I Kon. IV: 30. Jef. XIX: 11, 12. Vermits Mofe met uitmuntende vermogens begivtigd was, maekte hy meer dan gemene vorderingen. Ondertusfchen droeg de Voorzienigheid zorg, dat hy, het zy door zijne ouderen, het zy door iemand uit de Hebreeuwen, in den Godsdienst der vaderen onderwezen wierd; ende was machtigh in woorden, hy

had het vermogen om bondig en cierlyk te spreken, ende hy was ook machtig in wercken, zodat hy, tot mannelyke jaren gekomen zijnde, zeer gewichtige daden verricht hebbe.

MOSE was zwaer van mond en tong, Exod. IV: 10. dan iemand kan zeer wel bedreven zijn in de regelen der redeneerkunde en welsprekendheid, en daervan een goed gebruik maken, offchoon hy, uit hoofde van een natuurlyk gebrek, zwaer van tael zy. Eene reden kan cierlyk en overredende zijn, offchoon zy door eene stamelende tong worde voorgesteld.

††. *Geduurende de 40 volgende jaren, verkeerde* MOSE *als balling in het land der Midianiten, vs.* 23-29.

Wanneer hy den ouderdom van 40 jaren bereikt had, deed hy, op aenblazing van den Godlyken Geest, dien grootmoedigen stap, dat hy het Koninglyk hov van Egypten verliet, met alle de eer en voordeelen, welke hy aldaer genieten konde, en vervoegde zich by zijne verdrukte broederen, om hunne zaek op zich te nemen. Door eene buitengewone en Godlyke aendrivt, versloeg hy eenen Egyptischen Ambtman, die eenen Hebreër wreedaertig mishandelde. Daerdoor wilde hy het Joodsche volk de leus geven, dat hy van God geroepen ware, om hen uit de slaverny te verlossen. Dan, hy werd van zijn volk smadelyk verworpen, en genoodzaekt om naer Midian te vluchten, alwaer hy 40 jaren in ballingschap doorbracht.

†. STEPHANUS *herinnerde zijnen toehoreren, hoe* MOSE *alle aerdsche voorrechten, aen het hov van* PHARAO, *verlaten hebbe, om de zaek van zijne onderdrukte broederen op zich te nemen, vs.* 23.

23. (z) Als hem nu de tijt van veertigh jaren vervult was, gav hy eene zonderlinge proev van grootmoedig-

(z) Exod. 2: 11.

digheid. Door eene Godlyke aenblasing, quam [*hem*] in sijn herte sijne broeders de kinderen Israëls te besoecken. Hy verliet het Koninglyk hov, en vervoegde zich in Gosen, by zijne verdrukte broederen, om hunne zaek op zich te nemen, Hebr. XI: 24, 25. Welk eene grootmoedigheid! Welk eene belangelose opoffering van de meest bekoorlyke dingen!

‡‡. *De Redenaer voegde 'er by, hoe* MOSE *door zijne broederen verworpen, en daerdoor genoodzaekt wierd, om als balling om te zwerven,* vs. 24-29.

‡. *De aenleiding tot deze vlucht was tweederlei,* vs. 24-28.

§. *De eerste vinden wy* vs. 24, 25.

§§. *De tweede en nadere,* vs. 26-28.

‡‡. *Daerop volgde de ballingschap zelve,* vs. 29.

24. (*a*) Ende siende eenen uit zijne broederen, die onrecht leedt, en, hoe yverig hy ook werkte, door eenen Egyptischen Ambtenaer, tegen alle recht en reden, uit enkele wreedheid mishandeld werd, beschermde hy [*hem*], ende wreeckte den genen dien overlast geschiedde, ende versloegh den Egyptenaer, met een zwaerd of eenig ander wapentuig.

25. Ende hy meynde dat sijne broeders souden verstaen, dat Godt door sijne hant haer verlossinge geven soude. Hy dacht dat zijne broeders het verslaen van den Egyptenaer zouden aenmerken, als een teeken, dat hy van God gezonden was, om hen uit die geweldige dienstbaerheid, onder welke zy zuchtten, te verlossen: maer sy en hebben 't niet verstaen, zy merkten Gods hand en weg niet op. Door eene langduurige slaverny, was hun geest, gelijk het gemeenlyk gaet, zodanig neergedrukt, dat zy wanhopig geworden waren, en niet eens aen verlosing dachten.

MOSE wordt door de Deisten, wegens dit geval, zeer te onrecht als een moordenaer ten toon gesteld, die den

(*a*) Exod. 2: 11.

Egyptenaer verradelyk heeft om het leven gebracht. Deze daed laet zich uit de omſtandigheden volkomen rechtvaerdigen. — (1) Hy handhaevde de rechten der menschheid en van een vry volk. JACOBS nazaten waren als eene vrye volkplanting in Egypten gekomen, en de toenmalige Koning had hun vergund, om als een afgezonderd volk in Gozen te leven. Maer thans werden zy als ſlaven mishandeld, MOSE zag eenen van zijne broederen, op de wreedaertigſte wijs, verdrukken, wat wonder, dat de lievde tot zijn volk hem aenſpoorde, om den mishandelden Israëliet te beſchermen. — Het is waer, hy verſloeg den Egyptenaer. (2) Maer alle de omſtandigheden zijn niet aengeteekend, en het kan zeer wel zijn, dat de Egyptenaer met zulk eene woede op den Hebreër aenviel, dat MOSE den laetſten niet redden konde, zonder den eerſten van kant te maken. Althans, 'er is geen twijffel aen, of MOSE, die zo beroemd is van zijne zachtmoedigheid, zal eerst den Egyptenaer ernſtig vermaend en gewaerſchouwd hebben. — (3) Voeg 'er by, dat 'er voor de Israëliten, aen het hov en by de Overheid, geen recht te bekomen ware. — (4) Maer eindelyk en voornamenlyk, MOSE had in dit geval eene buitengewone en Godlyke opwekking, om den verdrukten broeder, door het verſlaen van den Egyptenaer, te beſchermen, en hy wilde daerdoor aen zijn volk de leus geven, dat hy van God geroepen ware, om hen uit de ſlaverny te verloſſen. Dit ligt duidelyk in de woorden van STEPHANUS, vs. 25.

26. (*b*) Ende den volgenden dagh, na het verſlaen van den Egyptiſchen Ambtman, vond hy, twee van zijne broederen, die twistten en elkanderen affloegen, Exod. II: 13. By die gelegenheid wiert hy van haer geſien, daer ſy vochten, ende hy dronghſe tot vrede. Hy bediende zich van beweeglyke redenen, om de verhitte gemoederen tot bedaren te brengen, ſeggende onder andere: Mannen, gy zijt broeders, door eenen byzonderen band verknocht, naerdien gy uit onzen gemeenſchappelyken vader Jacob oorſprongelyk zijt. Gy zijt lotgenoten, ge-

(*b*) Exod. 2: 13.

gelykelyk deelende in de mishandelingen der Egyptenaren, en daerom nog meer verplicht om elkanderen te ondersteunen; waerom doet gy malkanderen ongelijck?

27. Ende deze vredelievende poging had dien uitslag niet, welken Mose met reden verwachten mogt: want de ééne, die sijnen naesten ongelijck dede, bleev hardnekkig, en bejegende Mose met schampere woorden zeer smadelyk. Hy verstiet hem, seggende, welk een gezach matigt gy u aen, wat hebt gy u met onze zaken te bekommeren? (c) Wie heeft u tot een Overste ende Rechter over ons gestelt, om onze geschillen te beslissen?

28. Het is hoog tijd, dat gy in uwe verwaende en moorddadige ondernemingen gestuit wordt. Wilt gy my [*oock*] ombrengen, gelijckerwijs gy gisteren den Egyptenaer omgebracht hebt? Beproev het eens, en ik zal u doen ondervinden, dat gy aen my uwen man gevonden hebt.

29. Ende Moses vluchtte op dat woort, en die boosaertige verwijting, welke hem de twistende Hebreër, in hevige onstuimigheid, had toegeduuwd. Hy bemerkte dat het verslaen van den Egyptenaer reeds ruchtbaer geworden ware. Ook kwam deze zaek ter ooren van den Koning. Mose oordeelde het daerom raedzaem het Rijk te verlaten, ende hy wiert een vreemdelingh in het lant Madiam, daer hy twee sonen gewan, Gerzom en Eliezer.

Madiam of *Midiam* lag in het steenachtig Arabien, grenzende ten Zuiden aen de Roode Zee. Derwaerds vluchtte MOSE, en verkeerde aldaer als vreemdeling, omdat dit land naby Egypten gelegen was; zodat hy daer eene geschikte gelegenheid had, om naer den toestand van zijne broederen te vernemen, en dadelyk gereed te zijn om zich, zodra God hem nader riep, als Israëls verlosser te openbaren.

(c) Exod. 2: 14. Matth. 21: 23. Hand. 4: 7. ende 7: 35.

†††. *Geduurende het derde tijdvak van zijn leven, is* MOSE *de leidsman van Israël geweest, op hunne reis uit Egypten naer het gezegend Kanaan, vs.* 30-41.

⅃. STEPHANUS *herinnerde zijnen toehoreren, hoe* MOSE *van den hogen God zelven, door eene onmiddelyke aenspraek, geroepen zy, om Israël uit de geweldige dienstbaerheid van Egypten te verlossen, en naer het gezegend Kanaan heen te leiden, vs.* 30-35.

‡. *De* HEER *verscheen aen* MOSE, *om hem tot Israëls Verlosser, op eene plechtige wijs, te volmachtigen, vs.* 30-34.

§. *Het gene* MOSE *gezien heeft, vs.* 30. *en*

§§. *Het gene hy gehoort heeft, vs* 31-34.

30. (*d*) Ende als de veertigh jaren van Moses ballingschap vervult waren, en hy den ouderdom van 80 jaren bereikt had, verscheen hem de Engel des Heeren, Gods eeuwige Zoon zelvs, vergel. vs. 35. in de woestijne des bergs Sina, in de opene weiden, welke rondom dien beroemden berg gelegen waren; terwijl hy bezig was met de schapen van zijnen schoonvader Jethro te hoeden, in een vlammigh vyer des doornenboschs, het welk niet verteerd werd.

De HEER vertoonde zich in het vlammig vuur van een doornenbosch, het welk niet verteerd werd, om MOSE te verzekeren, dat de Egyptenaers zijne onderdrukte broederen niet geheel verteren zouden. — Het doornenbosch vertoonde het volk van Israël, die veracht waren in de oogen der Egyptenaren, even gelijk de doornen de geringste zijn onder de struikgewasfen. Daerenboven mogten ook de Israëliten, van wegen hun weerbarstig karakter, wel by stekelachtige doornen vergeleken worden, Ezech. II: 6. — Het vuur waerin het doornenbosch brandde, was eene eigenaertige afteekening van de ellenden en verdrukkingen, welke den Israëliten in Egypten werden aengedaen. — Het niet verteren van het brandende braembosch betekende, dat de Is-

(*d*) Exod. 3: 2.

Israëliten, hoe geweldig ook door PHARAO en zijn volk onderdrukt, evenwel niet zouden kunnen worden uitgeroeid. — Eindelyk de HEER zelvs was in het midden van het vuur, ten vertoge van Gods gunſtige tegenwoordigheid onder de verdrukte Israëliten, als de almachtige oorzaek van hunne bewaring en aenſtaende verlosſing.

31. Moſes nu [*dat*] ſiende, dat het doornenbosch aen de Westzijde van den berg Sinai in ligten laeien vlamme ſtond, en hoe hevig de brand ware, evenwel niet verteerde, verwonderde hem over het Geſichte, te meer, omdat hy iemand in eene menſchelyke gedaente zag ſtaen, in het midden van het brandend kreupelbosch: ende als hy derwaerts gingh om [*dat*] zonderlinge verſchijnſel van naby te beſien, ſo geſchiedde een ſtemme des Heeren tot hem. Hy hoorde den perſoon, die zich in het midden van her vuur vertoonde, met eene menſchelyke en zeer verſtaenbare ſtem tot hem ſpreken.

Hier vinden wy een allerduidelykst bewijs, dat deze Engel des HEEREN de waerachtige God zelvs geweest zy. MOSE noemt Hem uitdrukkelyk den JEHOVAH, Exod. III: 4. Hy beſchrijvt zich als den God van ABRAHAM, ISAAC en JACOB, vs. 32. en MOSE wenscht aen JOSEPH, in zijnen laetſten zegen, de goedgunſtigheid van den genen toe, die in het braembosch woonde, Deut. XXXIII: 16. — Deze Engel was de tweede Perſoon in de aenbiddelyke Godheid, die van zijnen eeuwigen Vader gezonden, en meermalen genaemd wordt de Engel des Verbonds, de Engel van Gods Aengezicht, de Engel in wiens binnenſte Gods naem is, de Vorst van het heir des HEEREN. — Deze Godlyke Perſoon ſprak tot MOSE.

32. [*Seggende*], (*e*) Ick ben de Godt, de almachtige en weldadige Begunſtiger uwer vaderen, de Godt Abrahams, ende de Godt Iſaacs, ende de Godt Jacobs. Ende Moſes wiert ſeer beevende, de ontroering van zijn gemoed was zo groot, dat alle de leden van zijn lichaem trilden, ende hy en durfde [*het*]

(*e*) Exod. 3: 6. Matth. 22: 32. Hebr. 11: 16.

brandend braembosch niet besien, omdat de HEER hem gebood op eenen afstand te blijven, Exod. III: 4, 5.

33 Ende de Heere, die uit het vuur van het brandend doornenbosch bezig was met Mose te spreken, seyde tot hem, (*f*) Ontbindt de schoenen of zolen van uwe voeten, om daerdoor uwen diepen eerbied te vertonen: want de plaetse, in welcke gy staet, is heyligh lant, van wegens mijne meer byzondere tegenwoordigheid.

34. Ick hebbe merckelick of *ziende* gesien, met eene byzondere opmerkzaemheid, medelijden en een toegenegen voornemen gezien, de onmenschelyke mishandelinge mijns volcks dat in Egypten is, ende ick hebbe haer suchten gehoort, ende ben nedergekomen, om buitengewone dingen te verrichten, en haer daer uyt te verlossen: ende nu komt herwaerts, maek u gereed om mijn bevel zonder tegenspreken te gehoorzamen, en ick sal u nae Egypten senden, als een werktuig in mijne hand, ter verlossing van mijn volk Israël uit die geweldige dienstbaerheid, onder welke zy zo lang gezuchtd en gekermt hebben.

‡‡. *Hieruit trok* STEPHANUS *dit wettig besluit, dat* MOSE *door God zelven tot Israëls Verlosser statelyk geroepen zy, vs.* 35.

35. Desen Mosem, welcken sy voor den zodanigen als hy waerlyk was, niet erkend, maer smadelyk verloochent en verworpen hadden, seggende, Wie heeft u tot een Overste ende Rechter gestelt? vergel. vs. 26-28. Het gene deze eene Hebreër deed, mag aen het gansche volk worden toegeschreven, omdat 'er niemand was onder zijne broederen die opmerkte, dat Mose, van God geroepen ware om Israël te verlossen; desen Mose, die zo veel goeds gedaen had aen zijne onderdrukte broederen, die om hunnentwil zo veel had opgeofferd, en door hunne ondankbare versmading genoodzaekt was geweest, 40 jaren lang

(*f*) Jos. 5: 15.

lang in ballingschap om te zwerven, dezen [*segge ick*,] heeft Godt tot eenen Oversten ende Verlosser gesonden door de hant en onmiddelyke aenstelling des Verbonds-Engels, die hem verschenen was in den brandenden doornenbosch.

††. STEPHANUS *voegde 'er by, dat* MOSE *het volk van Israël, door eene zeldzame aeneenschakeling van verbazende wonderen, uit de dienstbaerheid van Egypte verlost hebbe, vs.* 36. *en*

†††. *Dat hy de komst van den* MESSIAS, *als dien groten Leeraer der gerechtigheid, by wiens openbaring zijn gezach een einde nemen zou, voorspeld hebbe, vs.* 37.

††††. *Eindelyk stelde hy zijnen toehoreren voor, hoe* MOSE *de wetten, welke hy op Sinai onmiddelyk van God ontvangen had, aen Israël voorschreev, en hoe die onbuigzame Natie zich, ten zelvden tijde, aen de plompste soort van afgodery schuldig maekte, vs.* 38-41.

36. (g) Dese heeft haer uytgeleydt, doende door de Godlyke kracht verbazende wonderen ende teeckenen in 't lant van Egypten, ende in de roode zee, (h) ende in de woestijne, veertigh jaren: want zo lang hebben de Israëliten, tot eene rechtvaerdige straf van hunne hardnekkigheid, in de woestijne omgezworven, zodat 'er niemand der volwassenen, die uit Egypten waren uitgetogen, behalven alleenlyk Josua en Caleb, in Kanaan zijn aengekomen, Num. XIV.

37. Dese is de Moses, die de komst van den MESSIAS, dien groten Leeraer der gerechtigheid, zo duidelyk voorspeld, en tot de kinderen Israëls gesegt heeft, (i) De Heere uwe Godt sal u eenen Propheet verwecken uyt uwe broederen, gelijck my: (k) dien sult gy hooren.

(g) Exod. 7. 8. 9. 10. 11. 13. 14. capp. (h) Exod. 16. 1. Deuter. 1: 3. (i) Deut. 18: 15, 18. Joh. 1: 46. Hand. 3: 22. (k) Matth. 17: 5.

Over deze aengehaelde Godſpraek hebben wy reeds gehandeld, by Kap. III: 22, 23.

38. (*l*) Deſe zelvde Moſe, is 't die in de vergaderinge [*des volcks*], ten overſtaen van alle de Israëliten, die oor- en ooggetuigen waren van al het gebeurde, in de woeſtijne van den berg Sinai, was (*m*) met den Engel des Verbonds, die tot hem ſprack op den top van den bergh Sina, ende [*met*] onſe vaderen: welcke de levendige woorden ontfingh, om ons [*die*] te geven.

Door de *levendige woorden* hebben wy de Wet der X Geboden te verſtaen, welke God aen MOSE heeft bekend gemaekt, om dezelve aen Israël voor te ſchrijven; zy worden *levendige woorden* genaemd, geenzins omdat men, door het onderhouden daervan, het eeuwig leven verdienen konde, vergel. Gal. III: 21. maer, omdat zy door den levendigen God zelven, niet in eenen droom of in een gezicht, maer met eene levendige ſtem, tot MOSE geſproken werden.

39. Den welcken Moſe, hoe blijkbaer ook van God gezonden, onſe vaders niet en wilden gehoorſaem zijn, maer zy weigerden dezen hunnen Overſten de verſchuldigde onderwerping. Zy verwierpen [*hem*], zy erkenden zijn gezach niet, en kantten zich tegen hem aen, met een boosaertig opzet, ende keerden met hare herten [*weder*] nae Egypten, voor zover zy lust kregen om de afgodery, welke zy in Egypten van de landzaten geleerd hadden, te hervatten.

40. Zy rustten niet, voor dat 'er een verfoeilyke afgod was opgericht. Seggende tot Aaron, terwijl Moſe op den berg was, (*n*) Maeckt ons zichtbare goden, die voor ons henen gaen, en voor onze aengezichten gedragen worden, om ons den weg naer Kanaan aen te wijzen, gelijk de Priesters in Egypten de afbeeldingen der Goden vooruitdragen, wanneer de Koning met zijn heir te velde trekt. Want [*wat*] deſen Moſes [*aengaet*], die

(*l*) Exod. 19: 3. (*m*) Gal. 3: 19. (*n*) Exod. 32: 1.

die ons uyt het lant van Egypten geleydt heeft, wy en weten niet wat hem geschiet is Zedert vele dagen hebben wy niets van hem gehoord, misschien is hy door het vuur in de wolk, of op eêne andere wijs omgekomen. Althans, hy zal nimmer wederkeren. Aaron had genen moed genoeg om hunnen onbezuisden aendrang te wederstaen, hy vorderde hunne gouden vercierselen, en liet 'er een afgodsbeeld van gieten.

41. Ende sy maeckten een kalf in die dagen, in naervolging der Egyptenaren, die te Memphis eenen stier dienden, onder den naem van Apis, in welken zy meenden, dat de ziel van Osiris was overgegaen, ende zy brachten offerhande tot den grouwzamen afgodt, ende verheugden haer in de wercken harer handen, zy aten en dronken het overschot van hunne danköfferen, en verzadigd zijnde, maekten zy reien, dansende en zingende by beurten, gelijk by de Egyptenaren de gewoonte was.

Deze uitvoerige herinnering omtrent MOSE vs. 20-41. was by uitnemendheid zeer geschikt tot het oogmerk van den heiligen Redenaer. Hy sprak met alle blijken van eerbied over dien Propheet, en hy erkende zijn gezach, als Overste en Wetgever van Israël. Hoe kennelyk werd daerdoor de beschuldiging zijner vyanden wederlegd, dat hy een lasteraer van MOSE en zijne wet wezen zoude. Ook kwam de Voorzegging van MOSE vs. 36. recht ter snede; hy had de komst van den MESSIAS voorspeld, als dien grootsten aller Leeraren, welken men moest gehoorzamen. Derhalven kon de eerbied voor JESUS, dien groten Propheet, zeer wel gepaerd gaen met de hoogachting voor MOSE. Zelvs lag 'er, in deze Voorzegging, by gevolgtrekking opgesloten, dat het gezach van MOSES wet, met de Openbaring van den MESSIAS, een einde nemen zoude. — Hy erkende MOSE, als den Wetgever van Israël, die de levendige woorden op Sinai onmiddelyk van God zelven ontvangen had, vs. 38, en hy beschrijvt het verwerpen van dien groten man, als eene grouwzame wederspannigheid, vs. 39-41.

//////. Vs. 42, 43. spreekt STEPHANUS *van de geduchte straffen, met welke God de afgodery der Israëliten gewroken had.*

†. Hy stelde de rechtvaerdige straf van Israëls afgodery voor, vs. 42ª, en

††. Beriep zich, ten betoge daervan, op het Prophetisch woord, vs. 42ᵇ, 43.

42. Ende Godt keerde [*hem*], ende gaf haer over, dat sy den heyre des hemels dienden, gelijck geschreven is in het Boeck der Propheten, (*o*) Hebt gy oock slacht-offeren, ende offerhanden my opgeoffert, veertigh jaren in de woestijne, gy huys Israëls?

43. (*p*) Ja gy hebt opgenomen den tabernakel Molochs, ende het gesternte uwes godts Remphan, de afbeeldingen die gy gemaeckt hebt om die te aenbidden: ende ick sal u overvoeren op gene [*zijde*] van Babylonien.

God keerde (zich). Eigenlyk staet 'er *God keerde*, dat is, Hy keerde zijne gunst en genegenheid van Israël af. De Allerhoogste had dit volk in zijne byzondere gunst, en onder zijne onmiddelyke bescherming aengenomen, maer nu verkeerde Hy hun in eenen vyand. — Trouwens deze handelwijs was hoogst rechtvaerdig. In weerwil der kennelykste blijken van de Godlyke gunst, en van hunne plechtige betuiging, dat zy den HEER onverdeeld dienen zouden, waren zy met hunne harten wedergekeerd naer Egypte; zy hunkerden naer de vorige afgodery, welke zy van de Egyptenaren hadden overgenomen, vs. 39. Wat wonder dan, dat de Allerhoogste, door zulk een grouwzaem wangedrag, hoogst beledigd, zijne gunst van zulk een ondankbaer volk afkeerde? — De Israëliten smaekten ook al zeer spoedig de bittere vruchten van hunne boosheid, en van Gods billyke verontwaerdiging, Exod. XXXII, XXXIII. Het ging zo ver,

(*o*) Amos 5: 25. (*p*) Amos 5: 26, 27.

ver, dat de HEER aen MOSE voorſtelde, Hy wilde gansch Israël verteeren, en hem tot een groot volk maken. De krachtige voorbidding van MOSE vermocht zo veel, dat het volk geſpaerd wierd, maer evenwel onder deze bedreiging, dat de HEER, offchoon de ſtraf op MOSES voorbidding was uitgeſteld, ten dage zijnes bezoekens, over het volk zijne zonden bezoeken zoude. Ondertusſchen weigerde de HEER, om met Israël, in de vuur- en wolkkolom naer Kanaan te trekken, willende daertoe eenen Engel zenden. Maer op de voorbidding van MOSE, beloovde Hy, dat zijn aengezicht met hen gaen zoude.

Omtrent dezen afkeer des HEEREN van het afgodisch Israël, en de ſchromelyke blijken daervan, zegt STEPHANUS eenvouwig, *God keerde*, omdat hy dit alles, als by zijne toehoreren genoegzaem bekend, veronderſtellen mogt.

God gav hen over, dat zy het heir des hemels dienden. — *Het heir des hemels te dienen* is Godsdienstige hulde te bewijzen aen de Zon, Maen, en Starren, welke, om derzelver orde en cierlyke vertoning, zeer gemeenzaem *het heir des hemels* genaemd worden. — Daertoe *gav God* Israël *over*. De HEER is meermalen gewoon, zonden met zonden te ſtraffen, dat is, boſe menſchen aen zich zelven, en de hardigheid van hunne harten over te geven, zodat zy van kwaed tot erger vervallen, en hoe langs zo boſer worden. Even zo ging het ook met Israël. Tot eene rechtvaerdige ſtraf van hunne grouwzame afgodery, met het gouden kalv, gav de HEER hen aen zich zelven, en de boosheid hunner harten over, zodat zy zich by aenhoudendheid, en hoe langs zo meer aen de afgodery verſlaevden. De zaek zelve is, uit de geſchiedenis van Israël, genoeg bekend, en het was eerst door de Babyloniſche gevangenis, dat dit onbuigzaem volk, van hunne raſende zucht tot den dienst der afgoden, genezen werd. — Ondertusſchen moet men deze uitdrukking zo niet opvatten, dat God de Israëliten aendreev tot afgodery, en zelvs de oorzaek was van dit kwaed. Maer God gav hen over aen de boſe neigingen van hunne harten, en Hy onthield hun, tot eene billyke ſtrafoeffening van hun vorig wangedrag, zijnen wederhoudenden invloed, welke Hy zeker-

lyk aen moetwillige zondaren niet verschuldigd is, vergel Jer. XVI: 13.

STEPHANUS beriep zich op het Prophetisch woord, vs. 42b, 43. — Hy noemde den naem niet van den Propheet, welken hy bedoelde, en zeide in het algemeen, *gelijk geschreven is in het boek der Propheten*, omdat hy gehoord werd van mannen, die in de Heilige Schrivten genoeg ervaren waren, om aenstonds te weten, welken Propheet hy bedoelde. Hy had namelyk het oog op Amos V: 25-27. Ondertusschen is 'er een kennelyk verschil, tusschen de woorden van den Propheet AMOS zelven, en de aenhaling van STEPHANUS. Te weten, de Redenaer haelde de gemelde Godspraek aen, volgens de Griekfche Vertaling der LXX, maer evenwel zo, dat hy 'er het een en ander ter verklaring byvoegde. Het is derhalven meer eene zakelyke, dan woordelyke aenhaling.

Wy onderscheiden 'er twee hoofdbyzonderheden in. (1) Eene beschrijving van Israëls grouwzame afgodery, vs. 42b, 43a, en (2) eene bedreiging van het schromelyk oordeel, het welk zy daerdoor rechtvaerdig verdiend hadden, vs. 43b.

1. Ten aenzien van het eerste, is het

+. Vraegsgewijs vs. 42b. *Hebt gy ook slachtöfferen en offeranden my opgeöfferd, veertig jaren in de woestijne, gy huis Israëls?* — Hy, die hier het woord voert, is de God der Goden, de JEHOVAH, vergel. Amos V: 27. — De aenspraek is aen *het huis van Israël*, dat is aen de nakomelingen van JACOB, die, zedert de scheuring onder den tomeloosen dwingeland REHABEAM, het Rijk der X stammen uitmaekten. De HEER is hier bezig, om den zorglosen Israëliten van dien tijd onder het oog te brengen, dat zy te vergeevsch hun vertrouwen stelden, op offeranden en andere uitwendige Godsdienstverrichtingen, in welke het hart geen deel had, en dat dit alles Hem, die harten en nieren beproevt, tot eenen grouwel ware, vs. 22-24. Daerop nu volgt deze vraeg, *hebt gy ook slachtöfferen* enz. — Onder

den.

den naem van *flachtöfferen en offeranden*, hebben wy te denken aen alle de verfchillende zoorten van offeranden, welke tot den plechtigen en fchaduwachtigen eerdienst der oude huishouding behoorden. Trouwens by AMOS wordt ook gefproken van *fpijsöfferen.* — De *veertig jaren in de woestijne* zijn die 40 jaren, welke de Israëliten op hunne reis, uit Egypten naer het land Kanaan, in de wildernisfen van Arabien hebben doorgebracht.

Het vraegsgewijs voorftel fluit kennelyk eene fterke ontkenning in zich. — Veelal vat men het zo op, als of de HEER hier eene verwijting deed, dat de Israëliten, geduurende hunne veertigjarige omzwerving door de woestijne, den plechtigen offerdienst uit ongodsdienstigheid verzuimd hadden. Maer MOSE, die zo vele proeven opgeevt van de hardnekkigheid der Israëliten, maekt nergens eenige melding van zodanig een verzuim in den offerdienst. Voeg 'er by, dat de Israëliten in AMOS dagen, aen zulk een verzuim, gefteld dat het by hunne Voorvaderen had plaets gehad, nog gene fchuld zouden gehad hebben. — Onzes erachtens, wil de HEER dit te kennen geven, dat de gewone offerdienst, geduurende de veertigjarige omzwerving der Israëliten door de woestijne, was opgefchort, omdat men genen genoegzamen voorraed had van vee, voor de flachtöfferen, noch koorn teelen kon voor de fpijsöfferen, als of de HEER zeide: „ heb ik flacht, „ fpijs-, en andere offeranden van uwe handen geëischt, „ toen gy door de woestijne hebt omgedwaeld? immers „ neen, toen was de gewone offerdienst opgefchort."

Hieruit konden de Israëliten in AMOS dagen leren, dat de HEER geen welgevallen hebbe in offeranden, op zich zelve aengemerkt; en dat zy derhalven hun vertrouwen te vergeevsch vestigden op uiterlyke Godsdienstverrichtingen.

++. Stellenderwijs zegt de HEER, vs. 43ᵃ. *Ja gy hebt opgenomen* enz. — Gemeenlyk vat men deze woorden op, als eene verwijtende befchrijving van de afgodery,

aen welke zich de oude Israëliten, in de woestijnen van Arabien, hadden schuldig gemaekt. Maer hoe zou zulk een verwijt te pas komen, by de tijdgenoten van AMOS, die gene schuld hadden aen, nôch aenspraklelyk waren voor het wangedrag van hunne Vaderen? Voeg 'er by, dat de Propheet vs. 27. het Israël van zijnen tijd bedreigt met de gevangelyke wechvoering naer Assyrien, als eene rechtvaerdige straf van hun eigen wangedrag. Gevolgelyk heeft hy het oog op de grouwzame afgoderyen, niet welke hunne vroege voorvaders bedreven hadden, maer aen welke zy zelve schuldig stonden. Ook is 'er geen bewijs ter waereld, dat de oude Israëliten, na de zonde met het gouden kalv, zulke verfoeilyke afgoderyen in de woestijne gepleegd hebben, als hier beschreven worden. — Onzes erachtens wordt 'er daerom gezien, op die afschuwelyke zoorten van afgodery, welke by Israël, in AMOS dagen zo algemeen waren. Onze Overzetters zouden derhalven Amos V: 26. beter, in den tegenwoordigen tijd vertaeld hebben, *gy draegt* enz. STEPHANUS heeft, in naervolging der LXX. *Ja gy hebt opgenomen* enz.

§. *Gy hebt opgenomen*, liever *gy neemt op*, of draegt, *den tabernakel Molochs.* — *Moloch* was een afgod der Heidenen, byzonder der Ammoniten, van welke wy in de Heilige Schrivt zeer dikwijls melding gemaekt vinden. Het oorsprongelyk woord beteekent eenen *Koning*. Onder dezen naem, werd de Zon, zelvs met de grouwzaemste menschenöfferen, en het verbranden van kinderen geëerd. De blinde Heidenen beschouwden de Zon, als den *Moloch* of Koning, en de Maen, als de *Melecheth* of Koningin des hemels, Jer. VII: 18. XLIV: 16, 17. — De *Tabernakel* van Moloch was eene draegbare tent, in welke het beeld der Zonne, op plechtige feestdagen, by wijs van processien of omgangen, werd rondgedragen, om door de verdwaesde menigte, met handkussen, hoofd- en kniebuigingen, en andere afgodische eerbewijzingen, gediend te worden.

§§. *En*

55. *En het gestarnte uwes Gods Remphan.* — By AMOS staet, *den Kyun, uwe beelden, de star van uwen God.* Dit noemt STEPHANUS, in naervolging der LXX, *het gestarnte uwes Gods Remphan.* — Het allerwaerschijnlykste is ons voorgekomen, dat de LXX den *Kyun* hebben aengezien, voor dien zelvden afgod, die by de Egyptenaren, voor welke hunne vertaling allereerst dienen moest, *Remphan* genaemd werd. — Voorts blijkt het uit AMOS woorden, *de star uwes Gods*, dat 'er door *Kyun* of *Remphan* eene star bedoeld worde, denkelyk de Planeet *Saturnus*, die nog ten huidigen dage in het Oosten *Kyun* genaemd wordt. — Er werd bygevoegd: *de afbeeldingen, welke gy gemaekt hebt, om die aen te bidden.* Men denke aen veelerlei afbeeldingen, welke de verdwaesde Israëliten gemaekt hadden, niet alleen van de Zon en van de Planeet Saturnus, maer ook van andere starren, in naervolging van de blinde Heidenen, om dezelve aen te bidden.

Dat nu de Israëliten zich, in AMOS dagen en vervolgens, aen deze grouwzame afgoderyen hebben schuldig gemaekt, is ten vollen bekend uit de geschiedenis, vergel. 2 Kon. XVII: 16, 17. XXIII: 5.

2. De bedreiging vinden wy vs. 43b. ik *zal u overvoeren op gene zijde* enz.

Dit *overvoeren* veronderstelt den geweldigen inval van machtige vyanden, in het Rijk van Israël, die hen uit hun Vaderland verdrijven, en naer een vreemd land vervoeren zouden. Het was namelyk in dien tijd de gewoonte, dat een zegepralend Vorst, wanneer hy zijne vyanden overwonnen had, dezelve, als eene volkplanting, overvoerde naer zulke streken van zijne heerschappy, welke min bewoond waren. Op deze wijs zou de HEER, in den weg zijner Voorzienigheid, de afgodische Israëliten uit Kanaan verdrijven, en naer een vreemd land overvoeren, *op gene zijde van Babylonien*, naer Assyrien namelyk, Medien en Persien. Dit ook werkelyk geschikt, 2 Kon. XVIII: 10, 11.

Hier is wederom een blijkbaer onderscheid, tusschen AMOS en STEPHANUS. By AMOS is het *verre boven Damascus*, de hoofdstad van Syrien. Maer STEPHANUS zeide, ter nadere verklaring, *aen gene zijde van Babylonien*. Indien de Israëliten maer tot in Babylonien gevoerd waren, zouden zy reeds verre boven Damascus verdreven zijn, maer omdat 'er een land bedoeld werd, nog veel verder afgelegen dan Babylonien, geevt STEPHANUS 'er deze nadere verklaring van, *aen gene zijde van Babylonien.*

De aengehaelde Godspraek van AMOS was zeer geschikt, tot het oogmerk van STEPHANUS, ten betoge namelyk, dat de schaduwachtige offerdienst, volgens MOSES wet, niet noodzakelyk ware.

//////. *Eindelyk bewijst* STEPHANUS, *dat hy gene lasterlyke woorden tegen den Tempel gesproken had, vs.* 44-50.

†. *Hy erkent, dat de Tabernakel, volgens Gods uitdrukkelyk voorschrivt, zy opgericht, vs.* 44, 45.

44. De Tabernakel der getuygenisse, dus genaemd, niet alleen omdat dezelve een getuigenis was, dat God onder Israël woonde, maer voornamelyk omdat de Wettafels, welke een getuigenis of eene verklaring van Gods wil behelsden, in de Verbonds-ark bewaerd werden, Exod. XXXVIII: 21. Num. I: 50, 53; dit draegbaer Heiligdom was onder onse vaderen in de woestijne, die het telkens medevoerden, zo menigmalen zy van legerplaets veranderden, gelijck geordineert hadde hy die tot Mosem, geduurende zijn veertigdaegsch verblijv op den top van Sinai, seyde, dat hy denselven zeer nauwkeurig maken soude (*q*) nae de afbeeldinge die hy gesien hadde.

45. (*r*) Welcken oock onse vaders ontfangen hebbende, met Jesu gebracht hebben in 't [*lant*] dat de Heydenen besaten, die Godt verdreven heeft van het aengesicht onser vaderen, tot de dagen Davids toe,

Wel-

(*q*) Exod. 25: 40. Hebr. 8: 5. (*r*) Jos. 3: 14.

Welken onze Vaders ontvangen hebbende. Behoudt men deze vertaling, dan wil STEPHANUS dit zeggen, dat de vroege Voorvaders van het Joodſche volk den Tabernakel, als een draegbaer Heiligdom, uit de hand van MOSE, als uit de hand van God zelven, ontvangen en aengenomen hebben. Maer deze opvatting is blijkbaer ſtrijdig met de geſchiedenis, daer 'er niets bekender is, dan dat die Voorvaders van het Joodſche volk, die den Tabernakel uit de hand van MOSE ontvangen hebben, alle in de woestijne geſtorven zijn, JOSUA en CALEB alleenlyk uitgezonderd; gevolgelyk hebben zy dit Heiligdom niet kunnen overbrengen in het land Kanaan. — Eene aenmerking der Taelkenners zal een aengenaem licht over deze plaets verſpreiden, en het ganſche voorſtel volkomen ophelderen. Het woord *ontvangen hebbende* beteekent elders iemand op te volgen. Zo gebruikt het onze LUCAS, Kap. XXIV: 27. Ook is deze beteekenis, zo by de LXX, als by uitheemſche Schryveren, zeer gewoon. STEPHANUS ſpreekt dan van die Vaders, die opvolgers geweest zijn van hen, in welker tijd de Tabernakel, onder het opzicht van MOSE geſticht was, en welke alle, behalven JOSUA en CALEB, in de woestijne gevallen zijn.

Men vertale het daerom op deze wijs, *welken* Tabernakel *onze Vaders*, *de opvolgers* van hun, die uit Egypten getogen waren, na eene veertigjarige omzwerving door de woestijne, *met* JESUS, of JOSUA den zoon van NUN, *gebracht hebben in 't land* Kanaan, *dat de* afgodiſche *Heidenen* eertijds bezaten, *die God*, door zijnen almachtigen arm, *verdreven heeft van het aengezicht onzer Vaderen.* Aldaer is de Tabernakel gebleven *tot de dagen van David toe.* Trouwens allereerst werd dezelve geplaetst te Gilgal, van daer werd zy overgebracht naer Silo, in de Stam van Ephraim, en bleev 'er omtrent 300 jaren; vervolgens werd dit Heiligdom te Nob geplaetst, en eindelyk te Gibeon. Op de laetstgemelde plaets bleev de Tabernakel, zo lang de Koning DAVID leevde.

††. STEPHANUS *herinnerde zijnen toehoreren, dat* SALOMO, *onder de Godlyke goedkeuring, den Tempel te Jerusalem gebouwd had, vs.* 46-49.

‡. *Koning* DAVID *verlangde, om eenen vasten en onbeweegbaren Tempel te bouwen, maer het werd hem niet vergund, vs.* 46.

46. (*s*) Dewelcke Koning David, voor Godt genade en byzondere gunst gevonden heeft, ende (*t*) begeert heeft te vinden een woonftede voor den Godt Jacobs. Deze man naer Gods hart verlangde niet alleen, maer hy verzocht ook, dat hy de eer genieten mogt, om eenen onbeweegbaren Tempel, tot eene vaste woning, voor het zichtbaer teeken van Gods byzondere tegenwoordigheid te bouwen; dan de HEER liet hem boodfchappen, dat hem deze eer niet vergund ware, maer dat zijn zoon Salomo den Tempel bouwen zou, 1 Kron. XVII: 2-14.

‡‡. SALOMO *bouwde den Tempel, vs.* 47.

‡‡‡. *Maer zulk een Tempel was voor den* HEER *en zijnen dienst niet noodzakelyk, vs.* 48-50. *Dit betoogt* STEPHANUS *met twee bewijzen.*

‡. *Het eerfte is ontleend uit Gods oneindige natuur en alomtegenwoordigheid, vs.* 48ª. *en*

‡‡. *Het ander uit de Godfpraek van* JESAIA, *vs.* 48ᵇ-50.

47. (*v*) Ende Salomon bouwde hem, in de plaets van den draegbaren Tabernakel, een huys, eene vaste en onbeweegbare woning, welke op Moria, één der toppen van den berg Zion, gegrondvest was. Dit prachtig gebouw, gefchikt tot den plechtigen eerdienst van Israëls God, had, ten aenzien der vertrekken, zeer veel overeenkomst met den Tabernakel, maer het was in zijne uitgeftrektheid veel groter, en, ten aenzien van de inrichting, bouwftoffen, en vercierfelen, veel kostbarer.

Deze

(*s*) 1 Sam. 16: 1. Pfalm 89: 21. Hand. 13: 22. (*t*) 2 Sam. 7: 2. 1 Chron. 17: 1. Pfalm 132: 5. (*v*) 1 Kon. 6: 1. 1 Chron. 17: 12.

Deze herinnering was wederom zeer gepast, tot het oogmerk van STEPHANUS. — De Tempel werd niet aenſtonds gebouwd, zodrae de Israëliten in Kanaan gekomen waren, maer eerst ten tijde van SALOMO, 480 jaren na den uittocht uit Egypten. Gevolgelyk had God zulk een vast en prachtig gebouw tot zijnen dienst niet nodig. Daerenboven deze Tempel ſtond maer 430 jaren, en is door NEBUCADNEZAR verwoest.

48. (x) Maer de Allerhoogſte en woont niet in Tempelen met handen gemaeckt. De ware God, die hoger is dan alle de hogen, en oneindig verheven boven alle geſchapene wezens, woont niet, en kan niet beſloten worden binnen Tempelen, hoe groot en prachtig zy ook wezen mogen. De Godheid is onafmeetbaer, zodat zy nergens kunne in- of uitgeſloten worden; derhalven had God den Tempel van Salomo, tot zijne inwoning en dienst, geenszins nodig. Dit heeft Salomo zelvs wonder wel begrepen. Daerom zeide hy, by de plechtige inwijding van zijnen Tempel: *waerlyk zou God op aerde wonen? ziet de hemelen, ja de hemel der hemelen zou U niet begrijpen, hoe veel te minder dit huis, het welk ik gebouwd heb.* 1 Kon. VIII: 27. Gods tegenwoordigheid kan niet bepaeld worden tot zekere plaetſen, gelijck de Propheet ſegt,

49. (y) De hemel is my een throon, ende de aerde een voetbanck mijner voeten. Hoedanigh huys ſult gy my bouwen? ſegt de Heere: ofte, welcke is de plaetſe mijner ruſte?

De hier bedoelde Propheet is JESAIA, en wy vinden de aengehaelde Godſpraek Kap. LXVI: 1, 2. — In het vorige had de Propheet voorſpeld, dat de Joden, om hun hardnekkig ongeloov, by de verwoesting van Stad en Tempel, zouden verworpen worden, maer evenwel zo, dat zy, in het laetst der dagen, wederom in de Godlyke gunst ſtonden herſteld te worden, van Kap. LXIII: 7. tot Kap. LXV: 25. Maer hier tegen kon men deze bedenking maken, dat de

(x) 1 Kon. 8: 27. Hand. 17: 24. (y) 2 Chron. 6: 33. Jeſ. 66: 1. Matth. 5: 34. ende 23: 22.

Tempel en Tempeldienst, volgens de Godlyke belovte, eeuwig duuren zou, en zich beroepen op Pf. CXXXII: 13, 14. Ter oplosfing nu van deze bedenking, voert de Propheet den HEER zelven fprekende in, verklarende dat de gemelde belovte alleenlyk betrekkelyk zy, tot den tijd der oude huishouding, om de menschwording van den MESSIAS af te beelden, en dat derhalven de Tempel en Tempeldienst, onder den dag van het Euangelie, wanneer het tegenbeeld der fchaduwen gekomen was, voor altoos zou hebben uitgediend. Ten aenzien van den Tempel vervolgt daerom de Propheet: *alzo zegt de* HEER, *de hemel* enz.

De hemel is mijn throon, en de aerde een voetbank mijner voeten. — De fpreekwijs is ontleend van Koningen, die op prachtige thronen zitten, en kostbare voetbanken hebben; in het byzonder is de toefpeling op de Godlyke inwoning in den Tempel te Jerufalem. God was, in het Heilige der Heiligen, op eene byzondere wijs tegenwoordig; daer zat de Allerhoogfte, als op eenen throon, tusfchen de vleugelen der Cherubs, boven de Verbonds-ark, en het Verzoendekfel was de voetbank zijner voeten, vergel. Pf. XCIX: 1, 5. In deze toefpeling nu wil de HEER te kennen geven, dat zijne fchaduwachtige inwoning in den Tempel, onder den dag der vervulling, gene plaets meer hebbe, zodat Hy nu eene gelyke betrekking hebbe tot alle geflachten der volken. In het byzonder was het Gods Zoon, die oudtijds zijne fchaduwachtige woning had in den Tempel, tot een voorfpel van zijne menschwording. Maer nu, onder den dag van het Nieuwe Testament, *is de hemel zijn throon*, voorzover Hy onnadenkelyk verhoogd, en gezeten is aen Gods rechtehand; *en de aerde*, de ganfche aerde, *is de voetbank zijner voeten*, voorzover Hy het bewind voert over, en zijn Koningrijk uitbreidt onder alle de volken.

Hoedanig huis zult gy my bouwen? zegt de HEER; *of welke is de plaets mijner ruste?* Dat is, „ oudtijds was ik, op „ eene byzondere wijs, in den Tempel tegenwoordig; Ik had „ mijnen throon tusfchen de vleugelen der Cherubs, en „ het verzoendekfel was de voetbank mijner voeten; maer „ nu heeft mijne byzondere betrekking tot den Tempel, en

„ het

„ het Joodsche volk, een einde genomen. Nu zijn de blijken van mijne byzondere gunst niet bepaeld tot Palestina. Nu zal ik mijne Kerk uitbreiden onder alle volken, tot dat eens de gansche aerde vol worde van mijne heerlykheid. Mijne byzondere tegenwoordigheid en plechtige eerdienst is nu niet meer gebonden aen Jerusalem en den Tempel; waerom zou dan, na het verwoesten van den Tempel, een huis ter mijner inwoning gebouwd worden? en welk eene plaets zou ik met het teeken van mijne byzondere tegenwoordigheid vereeren?"

50. (z) En heeft niet mijne hant alle dese dingen, den hemel en de aerde, het gansch Geheeläl, en alle eindige wezens, uit niet gemaeckt en voortgebracht? Derhalven heb Ik, de oneindige Bouwmeester aller dingen, die by ieder deel der schepping tegenwoordig ben, geen hout, steen, goud en zilver, hoe kunstig ook tot een prachtig gebouw zaemgevoegd, tot mijne inwoning nodig.

Deze Godspraek bewees regelrecht de stelling van STEPHANUS, dat de Tempel en Tempeldienst niets minder dan volstrekt nodig waren, en dat hy derhalven God en den Tempel niet gelasterd had, door te beweren, dat de Tempel zou verwoest, en MOSES wet afgeschaft worden.

—— —— *Vervolgens ging de Redenaer ter toepassing over, waerin hy den leden van den Groten Raed der Joden onder het oog bracht, dat zy en hunne Vaders zelve aen dat gene schuldig stonden, het welk zy hem te laste leiden, door lasterlyke daden te bedrijven, tegen* MOSE *en andere heilige mannen, zo wel als tegen de wet zelve,* *vs.* 51 - 53.

51. (*a*) Gy hartneckige ende onbesnedene van herten ende ooren, gy wederstaet altijt den Heyligen Geest, gelijck uwe vaders, [*alsoo*] oock gy.

STEPHANUS bediende zich van eene ernstige en verwijtende aenspraek: *gy hardnekkigen en onbesnedenen van harten en*

(*z*) Gen. 1: 1. ende 2: 4. (*a*) Nehem. 9: 16, 17. Jerem. 6: 10.

ooren. — Toen hy zijne verantwoording begon, ademde zijne bescheidene aenspraek niets anders, dan lievde en eerbied voor zijne Richteren, vs. 2; maer nu verandert hy geheel en al van toon, zich bedienende van harde en gansch onaengename woorden. Wat was toch de reden van deze verandering? LUCAS zegt het niet uitdrukkelyk, maer het laet zich, uit de omstandigheden, zeer gemakkelyk afleiden. — STEPHANUS had, onder het betogen van zijne onschuld, allerduidelykst bemerkt, dat zijne redenvoering genen den minsten invloed maekte op hunne verstokte harten; hy had gezien, dat hunne oogen vervuld waren met nijd en bitterheid, zodat men besloten had, om hem, wat hy ook ter verontschuldiging zeggen mogt, stellig te veroordeelen. Zommigen der Richteren begonden reeds onder elkander te mompelen; zy zouden hem zo in de reden gevallen zijn, en geboden hebben stil te zwijgen. Zy derhalven, die zijne Richters behoorden te zijn, waren zijne vyanden en vervolgers geworden. — Daerenboven deze bestraffing kwam niet voort uit een verbitterd gemoed, maer zy ging gepaerd met lievde. STEPHANUS verlangde niets meer dan hen te verbeteren; dit bleek allerduidelykst by zijn uiteinde, vs. 60.

Hy noemt hen *hardnekkigen.* De uitdrukking is ontleend van ongetemde dieren, byzonder van weelderige paerden, die naer toom noch gebit luisteren. STEPHANUS teekent derhalven de Joodsche Overheden, als menschen, die verstokt en onwillig waren, om zich aen het juk der Godlyke geboden te onderwerpen, en in alle ongerechtigheid breideloos voortgingen. Deze hardnekkigheid was, van de vroegste tijden, het nationael karakter der Joden, Exod. XXXII: 9. — Hy voegt 'er by, *gy onbesnedenen van harten en ooren.* Zy hadden wel het uitwendig teeken der besnijdenis in hun vleesch. Daerop droegen zy hunnen roem, dat zy Gods volk, en ABRAHAMS kinderen waren. Maer zy waren, met dit alles, *onbesneden van harten*; hunne zielen waren verveeld, door de dikke voorhuid van verblindheid, ongeloov, en averechtsche neigingen. Zy waren onbesneden *van ooren*; hunne verstanden waren zodanig bezet, met de voorhuid van vleeschelyke vooroordeelen, dat zy even zo

wei-

weinig acht ſloegen op Gods raed en bevel, als of zy geheel doov waren.

Trouwens dat hy de waerheid ſprak, betoogde de Redenaer, uit het hardnekkig gedrag van hunne Vaderen, het welk zy zo onbezonnen naervolgden, vs. 51^{b}, 52, en hy voegde 'er nog een tweede bewijs by, hier in beſtaende, dat zy de Godlyke wet, welke zy door den dienst der Engelen ontvangen hadden, niet onderhielden, vs. 53.

Gy wederſtaet altijd den Heiligen Geest, gelijk uwe Vaders, alzo ook gy. — Het woord *wederſtaen* is van nadruk, en beteekent eigenlyk, zich met geweld tegen iemand verzetten, om hem te dwarsbomen, en zijne voornemens te verydelen. — Men denke hier aen den HEILIGEN GEEST; niet zo als Hy, door heerſchappyvoerende genade, in het hart van eenen zondaer werkt, wanneer Hy het geloov en de bekeering te weeg brengt; maer zo als Hy ſpreekt, in en door de dienaren van het Euangelie. De Joden van STEPHANUS dagen *wederſtonden den* HEILIGEN GEEST, voorzover zy zich vyandig aenkantten tegen de dienaren des woords, welke de HEILIGE GEEST hun toezond, om den rechten weg aen te wijzen; zodat zy deze pogingen van den Heiligen Geest, niet alleen in zich zelven, maer ook in anderen verydelden. — Dat dit de mening zy van STEPHANUS, blijkt allerduidelykst uit vs. 52, alwaer hy ſpreekt van het vervolgen der Propheten, door welke de Heilige Geest geſproken had. Zo hadden zy zich gedragen, niet alleen omtrent JOANNES *den Doper*, maer ook omtrent den Heer JESUS zelven, en zijne Apostelen. Op dit zelvde oogenblik waren zy bezig, om den HEILIGEN GEEST, door welken STEPHANUS ſprak, te wederſtaen en te verſmaden. — Hier in volgden zy het voetſpoor van hunne hardnekkige Voorvaderen; daerom voegt 'er de Redenaer by, *gelijk uwe Vaders, alzo ook gy.* Dan om te doen blijken, dat deze verwijting gene valſche beſchuldiging ware, beroept hy zich op bekende daedzaken, vs. 52.

52. Wien van de Propheten en hebben uwe vaders niet vervolgt? Immers is 'er bykans geen Propheet geweest, die uwe Vaders beſtrafte, waerſchouwde, en vermaende, of hy werd geſmaed en mishandeld; ende ſy heb-

ben zelvs gedoodt degene die te vooren verkondigt hebben de komfte des beloovden Verlosfers, dien Rechtveerdigen by uitnemendheid, die nimmer eenige zonde begaen heeft, van welcken gylieden nu verraders ende moorders geworden zijt, voorzover gy alle listen en lagen hebt in het werk gefteld, om dien gezegenden perfoon van kant te maken, en Hem ten laetften door Pilatus hebt laten kruicigen.

53. (*b*) Gy die de wet ontfangen hebt door beftellingen der Engelen, ende en hebt[*fe*] niet gehouden.

Wat zegt de uitdrukking, *door de beftelling der Engelen?* Deze woorden zijn vry duister, en worden zeer verfchillendlyk opgevat. Men denkt onderfcheiden, en over de *Engelen*, en over het woord *beftelling.*

Zommigen denken, dat hier, onder den naem van *Engelen*, de Propheten en Leeraers van het Joodfche volk bedoeld worden, die Gods Engelen en gezanten waren. Volgens dit begrip wil STEPHANUS zeggen, dat MOSE en andere Propheten, die als Leeraers tot het Joodfche volk gezonden waren, de Wet verklaerd, en op derzelver betrachting ernftig aengedrongen hebben. — Maer dat wy hier aen die verhevene wezens te denken hebben, welke by uitnemendheid *Engelen* genaemd werden, blijkt allerduidelykst, zo uit de gefchiedenis der Wetgeving, als uit andere gelykluidende Bijbelplaetfen. Vergel. Gal. III: 19.

Het woord *beftelling* zegt eigenlyk iets, het welk in orde gefchikt is, en wordt daerom gebruikt van een heirleger, het welk in orde gefchaerd is, 1 Maccab. VI: 35. Hier uit hebben anderen aenleiding genomen, om de woorden van STEPHANUS zo op te vatten „ gylieden hebt de Wet ontvan-
„ gen, ten overftaen en in de tegenwoordigheid der Enge-
„ len, die den HEER, Is een welgeordend heirleger, om-
„ ringden, wanneer Hy op Sinai zijne Wet bekend maekte."
Maer zouden de Engelen eenvouwig omftanders en aenfchouwers van de Wetgeving geweest zijn, om de plechtigheid te ver-

(*b*) Exod. 19: 2. ende 24: 3. Joh. 7: 19. Gal. 3: 19. Hebr. 2: 2.

vergroten? Dit schijnt niet te stroken met het zeggen van PAULUS, Gal. III: 19. Hebr. II: 2.

Uit dit alles zaemgenomen, menen wy te mogen besluiten, dat de Engelen by de Wetgeving zijn werkzaem geweest. Zy zullen het geluid veroorzaekt hebben, het welk zeer veel gelykheid had met dat der basuinen. Zy zullen de afteekening, welke de HEER van den Tabernakel, en alle deszelvs gereedschappen vertoond had, aen dien Godsman herinnerd hebben, om dezelve des te dieper in zijn geheugen in te prenten. Zy zullen de stenen Wettafelen, welke God met zijnen eigenen vinger beschreven had, aen MOSE overhandigd hebben. — Dit alles schijnt PAULUS te bedoelen, Gal. III: 19.

Hoe zeer nu waren de Joden verplicht geweest, om deze wet nauwkeurig te gehoorzamen? Maer, wel verre daervan, zy *haddenze niet gehouden.* Door hunne hardnekkigheid hadden zy de Godlyke Wet allerschandelykst overtreden. Van de Wetgeving af aen, tot op dezen dag toe, was die ontembare Natie, over het geheel genomen, breidelloos voortgegaen in allerlei grouwelen. — Zy deden derhalven juist dat gene, waervan zy den vromen STEPHANUS beschuldigden; zy lasterden MOSE en de Propheten, zy waren verachters van de Wet.

c. Deze redenvoering had den Marteldood van STEPHANUS *ten gevolge, vs.* 54-60.

54. Stephanus was voornemens, om zijnen toehoreren onder het oog te brengen, hoe zy Gods geduchte oordeelen rechtvaerdig verdiend hadden, en hen, uit aenmerking daervan, gemoedelyk op te wekken, tot het geloov in dien Rechtvaerdigen, van welken zy verraders en moordenaers geworden waren. Maer de woede zijner vyanden verhinderde hem, om verder voort te gaen. Als sy nu dit verwijt van hunne hardnekkigheid hoorden, bersteden hare herten van spijt, ende werden als het ware *doorsneden.* Hunne gemoederen werden van één gereten door gramschap en razerny. Het was, als of de woorden van

Stephanus hunne zielen doorzaegd hadden. Dit betoonden zy ook met gebaerden, ſy knerſten de tanden tegen hem, even als woedende dieren, die hunne tanden laten zien, en op elkanderen ſlaen.

II. STEPHANUS *werd met een zeldzaem gezicht, ter zijner bemoediging, verwaerdigd, vs.* 55, 56.

1. *Het zeldzaem gezicht zelve, vinden wy vs.* 55.
2. *Daerdoor was* STEPHANUS *dermaten verrukt, dat hy niet kon nalaten daervan te ſpreken, vs.* 56.

55. Maer hy vol zijnde des Heyligen Geeſts, ende de oogen houdende nae den hemel, ſagh de heerlickheyt Godts, ende Jeſum, ſtaende ter rechter[*hant*] Godts.

Hy was vol van den Heiligen Geest. — Men denke aen de gaven en de invloeden van den Heiligen Geest, byzonder aen een ſterk geloov, eene levendige hoop, eene inwendige bemoediging, eene heilige ſtoutmoedigheid en onverſchrokkenheid van ziel, in het midden der meest dreigende gevaren. Toen STEPHANUS tot Diacon verkozen werd, was hy reeds vol van geloov en den Heiligen Geest, Kap. VI: 5. Wanneer hy, in de Synagoge, de waerheid van het Christendom tegen deszelvs vyanden verdedigde, kon niemand zijne wijsheid wederſtaen, noch den Geest, door welken hy ſprak, Kap. VI: 10. Maer nu hy binnen korten de waerheid van het Euangelie met zijn bloed verzegelen zou, werden hem de gaven van den Heiligen Geest in nog groteren overvloed geſchonken: ten einde hem in ſtaet te ſtellen, om den wreedſten Marteldood manmoedig onder de oogen te zien.

Hy hielt de oogen naer den hemel. Volgens de kracht van het grondwoord, *hy ſtaroogde naer den hemel*, door de venſters namelyk van dat vertrek, alwaer de Joodſche Raed vergaderd was. De Geest uit de hoogte deed hem, met een vast en onbeweegbaer gezicht, al ſtaroogende naer den hemel zien. — Hy betoonde 'er mede, dat hy in dezen bangen nood zijne hulp verwachtte, alleen van den hogen

God

God, die in den hemel woont; dat hy bereid was om de waereld met alle hare ydelheden te verlaten, en naer den hemel verlangde, als naer een beter Vaderland, dat hy ſtaroogde op den hemel, als op die plaets, alwaer hem de eerekroon was opgehangen.

Dit opheffen van zijn oog en hart naer den hemel gav aenleiding, dat hy met een zeer zeldzaem gezicht verwaerdigd wierd. *Hy zag de heerlykheid Gods*, het zichtbaer teeken van Gods byzondere tegenwoordigheid in den hemel, beſtaende in eenen ſchitterenden glans, zo onnadenkelyk luisterrijk, dat 'er het licht der zonne ten eenemael by verduisteren zoude. PAULUS noemt het de Majeſteit, den throon van God, en een ontoegangbaer licht, Hebr. I: 3. VIII: 1. 1 Tim. VI: 16. De hemelen werden hem geopend, vs. 56. even als by den Doop van onzen Verlosſer. Er vertoonde zich eene gaping in het azuuren hemel gewelv, waerop anders het menſchelyk gezicht eindigt, en door deze gaping, zag hy, als door een venſter, de heerlykheid van God. — Ook zag hy JESUS den verhoogden Middelaer, *ſtaende aen Gods rechtehand.*

Dit zeldzaem gezicht was ongemeen geſchikt, om STEPHANUS te bemoedigen. Hy genoot daerdoor eenen voorſmaek van de zaligheid, welke hy eerlang genieten zou. Daerdoor werd hy krachtdadig geſterkt in zijn geloov. Hy had de eer van JESUS verdedigd, nu zag hy Hem bekroond met eeuwige heerlykheid. — De Heer JESUS wordt anders gezegd, te zitten aen Gods rechtehand; maer STEPHANUS zag Hem *ſtaen*, om af te beelden, dat de verhoogde Verlosſer gereed ware, om zijne ziel, zodra zy het gefolterd lichaem verlaten had, in zijne handen te ontvangen, en om hem de kroon des levens toe te reiken.

56. Ende hy ſeyde, Siet, ick ſie de hemelen geopent, ende den Sone des menſchen ſtaende ter rechter[*hant*] Godts. Gylieden, die van Richters mijne vyanden geworden zijt, moogt mijne verantwoording beſpotten, en, door bitteren nijd vervoerd, tegen my de tanden knersſen. Ik wordt met een hemelsch gezicht verwaerdigd,

en zie mijnen verheerlykten Verlosser gereed staen, om my te versterken tegen alle uwe woede. Ter eere van zijnen naem en ter bevestiging van het Euangelie, zal ik den wreedsten marteldood manmoedig onder de oogen zien. Ik ben gereed om de waereld te verlaten, wel verzekerd, dat ik in de heerlykheid van mijnen HEER zal ingaen, waertoe my reeds de hemelen geopend zijn.

Maer heeft STEPHANUS den Heer JESUS werkelyk gezien, aen de rechtehand der Godlyke Majesteit, of is hem dit alles slechts vertoond in eene verrukking van zinnen? LUCAS spreekt hier stellig, daerentegen wanneer hy het gezicht van PETRUS verhaelt, voegt hy 'er by, dat de vertoning geschiedde in eene verrukking van zinnen, vs. 10. Wy begrijpen het daerom op de eerste wijs. — Het is waer, 'er is een onafmeetbare afstand tusschen ons en den derden hemel. Maer, hoe zeer kan ons gezicht door kunstwerktuigen versterkt worden, en zou het dan voor de Godlyke Almacht niet mogelyk zijn, om door een wonderwerk te weeg te brengen, dat STEPHANUS zien konde tot in den derden hemel?

t. Daerop volgde de Marteldood van dezen eersten Bloedgetuige, vs. 57-60.

57. Maer sy, de gansche menigte, de leden van den Raed, de beschuldigers, de omstanders en zelvs de dienaers, roepende met grooter stemme, schreeuwden met een ysselyk getier, als of zy bezeten waren door den helschen geest. Zelvs stopten zy hare ooren, als of hunne ziel een afgrijzen had van de Godslasteringen, welke Stephanus naer hun voorgeven uitbraekte; zodat zy dezelve niet langer horen konde, ende zy vielen in razende drivt eendrachteiick op hem aen: als een eenig man, om hunnen moed aen hem te koelen, zonder dat iemand zich tegen hunne woede verzette.

58. (c) Ende zy wierpen hem ter stadt uyt, ende

(c) 1 Kon. 21: 13. Luc. 4: 29.

de ſteenigden [*hem*] als eenen Godslasteraer: (*d*) ende de getuygen of beſchuldigers moesten den eerſten ſteen werpen, en om des te vaerdiger te zijn, leyden hare kleederen, mantels en bovenrokken af, en plaetſten dezelve aen de voeten eens welbekenden jongelings, genaemt Saulus, om dezelve te bewaren.

59. Ende ſy ſteenigden Stephanum, aenroepende, ende ſeggende, (*e*) Heere Jeſu, ontfangt mijnen geeſt in uwe lievdearmen, en breng dezelve in de zalige rust over.

60. Ende vallende op de knien, niet alleen om zich biddende voor zijnen Koning te verootmoedigen, maer ook omdat zijne krachten begonden te bezwijken, onder eene hagelbui van ſtenen, riep hy met grooter ſtemme, om zijnen yver te betonen, en om van zijne vyanden, ter hunner beſchaming, gehoord te worden; (*f*) Heere, en rekent haer deſe ſonde niet toe, vergeld hun niet naer de grouwzame mishandelingen, welke zy my onſchuldigen aendoen. Ende als hy dat geſegt, en voor zijne vyanden, uit een hart vol lievde, geſmeekt hadde ontſliep hy en ſtierv welgemoed.

Zo werd de eerſte Martelaer, niet by form van rechtspleging, en op een richterlyk vonnis, maer in een oproer omgebracht, het welk, uit hoofde van de afwezigheid des Landvoogds, des te gemakkelyker geſchieden kon.

(*d*) Hand. 22: 20. (*e*) Pſ. 31: 6. Luc. 23: 46. (*f*) Matth. 5: 44. Luc. 23: 34. 1 Cor. 4: 12.

HET VIII. KAPITTEL.

B. Uit den Marteldood van STEPHANUS, *ontstond eene zware vervolging, en dit gav aenleiding, dat de Apostelen Jerusalem verlaten hebben, Kap. VIII:* 1 4.

a. Van deze vervolging spreekt LUCAS, *vs.* 1-3. *en*

b. Van de daerop gevolgde verstrooijing der Apostelen en andere Christenen, vs. 4.

1. ENde (*a*) Saulus, die niet alleen by het steenigen van Stephanus tegenwoordig was, maer ook de kleederen der genen die hem steenigden, bewaerd had, Kap. VII: 58. XXII: 20. hadde mede een welbehagen aen sijne doot, keurende het vermoorden van Stephanus met woorden, gebaerden en daden goed, vergel. Kap. XXII: 20. Ende daer wiert te dien dage een groote vervolginge tegen de gemeynte, der belijders van het Euangelie die te Jerusalem was. Er was een voornaem hoofd en voorstander omgebracht, en daerdoor werd de boosheid stouter, zodat het geweld openlyk uitbrak. Dit was wel eene zware beproeving voor de eerste leden der Christen Kerk; maer tevens een aenbiddelyke weg, om het Euangelie uit te breiden: (*b*) ende sy wierden alle verstroyt door de landen van Judea ende Samaria, behalven de Apostelen.

Er werd ten dien dage eene grote vervolging tegen de Gemeente, welke te Jerusalem was. — Offchoon men de uitdrukking *ten dien dage* wel in de ruimte nemen moge, voor dien tijd, mag men evenwel den aenvang dezer vervolging rekenen, van dien dag dat STEPHANUS gedood werd. — Van dien dag af werd 'er eene grote *vervolging*, dat is, woordelyke smaed en dadelyke belediging, om de leer

(*a*) Hand. 22: 20. (*b*) Hand. 11: 19.

leer en de zaek van JESUS. Nu de vyanden der waerheid eenmael hunne handen met bloed bevlekt hadden, en zagen dat zy niet gestuit wierden, sloeg men voort tot de uiterste woede.

Alle de Christenen *werden verstrooid*. Zommigen werden mishandeld en gedood, anderen werden buiten Jerusalem geworpen; maer de meesten namen tijdig de vlucht. Zy werden verstrooid *door de landen van Judea en Samaria*, vervolgens ook in Galilea, Kap. IX: 31. in welke drie delen het Joodsche land onderscheiden werd.

Alleenlyk bleven de Apostelen binnen Jerusalem. Hierin is een merkwaerdig blijk der Godlyke Voorzienigheid, het zy dat men de Apostelen niet durvde aenvallen, het zy dat zy de lagen wisten te ontwijken. Althans, hun verblijv te Jerusalem, was hoogst noodzakelyk, zo om het Euangelie aldaer uit te breiden, als om eenige weinige verborgene Discipelen te versterken. Immers, naderhand waren 'er te Jerusalem nog Discipelen, Kap. IX: 26.

Maer, mag men vragen, wat is 'er geworden van die 120 personen, onder welke ook MARIA de moeder des HEEREN, en MARIA MAGDALENA geweest zijn, waervan wy lezen Kap. I: 14, 15. LUCAS geevt 'er ons geen het minste bericht van. De Kardinael BARONIUS *Annal. ad Annum* 35, beweert dat LAZARUS, MARIA MAGDALENA, JOSEPH *van Arimathea* en anderen, door de Joden in een schip zonder roer geplaetst zijn, en te Marseille aengekomen.

2. Ende evenwel waren 'er [*eenige*] welmeenenden, die voor het lijk van Stephanus zorgden. Deze Godtvruchtige mannen droegen het mishandelde lichaem van Stephanum te samen [*ten grave*], (*c*) ende maeckten met de toenmaels gebruikelyke plechtigheden grooten rouwe over hem.

Maer hoe komt het by, dat LUCAS de begravenis van STEPHANUS niet onmiddelyk na zijnen dood verhaelt, Kap. VII: 60. De reden zou deze kunnen zijn, dat hy niet op dien zelvden dag, op welken hy gesteenigd was, begra-

(*c*) Gen. 23: 2. ende 50: 10. 2 Sam. 3: 31.

ven zy; maer dat toen de eerste vervolging der Christenen hebbe plaets gehad, en dat het lijk van STEPHANUS zo lang onbegraven gelegen hebbe. Hoe durvden die Godvruchtige mannen deze begravenis, en dat met zo veel plechtigheid ondernemen? De evengemelde BARONIUS heeft, uit eenen briev van zekeren LUCIANUS, aengeteekend, dat STEPHANUS buiten de Noord-Poort gesteenigd zy, en dat zijn lijk op last van den Joodschen Raed was wechgeworpen, om door het wild gedierte verscheurd te worden; maer dat het dagen en nachten ongeschonden gebleven zy, tot dat GAMALIEL, door medelijden bewogen, eenige Godvruchtige mannen zond, die het lijk by nacht 20 mijlen van Jerusalem vervoerden, en na een plechtig rouwbedrijv van 70 dagen op zijne kosten begraven hebben.

3. Ende de voorheen gemelde (*d*) Saulus verwoestede de gemeynte. Hy deed de belijders van JESUS naem allerlei geweld en mishandelingen aen, gaende in de huysen, om de verborgene aenhangers van JESUS naem op te sporen: ende door eenige gerichtsdienaers vergezeld, treckende mannen ende vrouwen met geweld uit hunne huizen, leverdese over in de gevanckenisse.

4. Sy dan nu die verstroyt waren (*e*) gingen alle delen van [*het* Joodsche *lant*] door, ende verkondigden het woort van het Euangelie.

B. De Apostelen predikten het Euangelie in Samaria, en in het land der Philistijnen, vs. 5-40.

a. Het Euangelie werd in Samaria gepredikt, vs. 5-25.

a. Eerst door PHILIPPUS *alleen, vs.* 5-15.

a. Zijne prediking zelve vinden wy vs. 5.

b. De vrucht van PHILIPPUS *prediking wordt beschreven vs.* 6-13.

1. *In het algemeen vs.* 6-8.

2. *In het byzonder met opzicht tot eenen zekeren* SIMON, *vs.* 9-13.

5. En-

(*d*) Hand. 9: 1. ende 22: 4. ende 26: 9. 1 Cor. 15: 9. Gal. 1: 13. 1 Tim. 1: 13. (*e*) Matth. 10: 23. Hand. 11: 19.

5. Ende Philippus quam af in de ſtadt van Samaria ende predickte haer Chriſtum.

Onder de Apoſtelen was ook een PHILIPPUS, Kap. I: 13. Dan, de hier bedoelde perſoon behoorde niet tot de Apoſtelen, die niet verſtrooid waren, vs. 1. maer tot de eerſte Diaconen, Kap. VI: 5. Hy was een Euangelist, die naderhand zijn verblijv had te Cæſareen, alwaer hy met vier dochteren woonde, Kap. XXI: 8. — Maer, waerom beſchrijvt dan LUCAS deze bedrijven van dezen man, die geen Apostel was, meer dan die van anderen? Men mag antwoorden, dat zijne gevallen van eenen zonderlingen aert waren. Voeg 'er by, dat zijne bedrijven in de handelingen der Apostelen zelvs waren ingeſloten, en dat hy verwaerdigd wierd, om gronden te leggen, op welke de Apostelen verder gebouwd hebben.

Samaria was thans het tweede of middenſte deel van Kanaan, liggende tuſſchen Judea aen de Zuid- en Galilea aen de Noordzijde, bevattende de ervdeelen van Ephraim en de halve ſtam van Manaſſe. Dit Landſchap was omtrent vierkant, hebbende nauwlyks van 13 tot 15 uuren lengte en breedte.

In dit Landſchap waren verſcheidene ſteden en vlekken; vergel. 1 Kon. XIII: 32. 2 Kon. XXIII: 24. Het wordt Samaria genaemd, naer de hoofdſtad, geſticht op eenen berg welken OMRI kocht van SEMER, 1 Kon. XVI: 24. en daervan daen Samaria geheten.

Samaria was veeltijds de hoofdſtad van het Rijk der X ſtammen. Maer, toen de Israëliten door SALMANASSER naer Asſyrien gevoerd werden, 2 Kon. XVII: 4-6. XVIII: 9-11. bleven 'er maer weinigen van het geringſte ſoort overig, die ook nog later, ten tijde van MANASSE, door EZAR HADDON vervoerd wierden. In de plaets van deze werden 'er andere volkplantingen gebracht, beſtaende uit een mengelmoes van verſcheidene volken, 2 Kon. XVII: 24. De laetſten waren afgodiſche Heidenen, maer om de onheilen, door de leeuwen veroorzaekt, te ontgaen, namen zy den dienst van den waren God over, doch in vermen-

ging met de afgoden, 2 Kon. XVII: 25-33. Hunne Godsdienst was derhalven in den grond Heidensch, maer dezelve had iets van het Jodendom; en zy, die Israëliten waren van oorsprong, werden mede met de afgodery besmet. — Geen wonder derhalven, dat de Joden verwijderd waren van de Samaritanen; vooral, nadat deze eenen afzonderlyken Tempel op Gerizim gesticht hadden, Joh. IV: 20.

Zy waren het met de Joden wel eens, in de verwachting van den MESSIAS, als dien Propheet, welken MOSE beloovd had, Joh. IV: 25. maer het verschil was voornamelyk over de plaets der aenbidding. — Schoon de Heiland Samaria wel eens ter loops had aengedaen, gelastte Hy evenwel zijne Leerlingen, dat zy noch tot de Heidenen, noch tot de Samaritanen gaen zouden, Matth. X: 5, 6. Maer op den dag van zijne hemelvaert gav Hy hun bevel, om getuigen te zijn van zijne opstanding, eerst te Jerusalem, voorts in Judea en Samaria, en vervolgens tot aen de uiterste einde der aerde, Kap. I: 8.

PHILIPPUS begav zich naer het Landschap Samaria; en wel bepaeldelyk naer de hoofdstad van denzelven naem. Daer *predikte* hy CHRISTUS, als den beloovden MESSIAS, het zy dat hy zich in de gewone plaets van hunne Godsdienstige byeenkomst vervoegd hebbe, het zy dat hy andere gelegenheden, by welke het volk te zamen kwam, hebbe waergenomen.

6. Ende de scharen hoorden niet alleen de prediking van Philippus met toegenegenheid, maer zy hielden haer ook eendrachtelick aen 't gene van Philippo gesegt wiert, zodat Christus door hen erkend, beleden en geloovd wierd; dewijle sy hem overtuigende woorden hoorden spreken, ende met verbazing sagen de teeckenen die hy dede, als zo vele onlochenbare bewijzen van zijne Godlyke zending.

7. (*f*) Want van vele die onreyne geesten hadden, gingen [*deselve*] op bevel van Philippus uyt, roe-

(*f*) Marc. 16: 17. Hand. 5: 16. ende 16: 18. ende 19: 11.

roepende met grooter ſtemme: ende vele geraeckte ende kreupele wierden door hem wonderdadig geneſen.

8. Ende daer wiert groote blijtſchap in die ſtadt, over het ontvangen van het Euangelie, en de gezegende vruchten van deszelvs prediking.

9 Ende een ſeker man, met name Simon, was te vooren, eer Philippus in Samaria aenkwam, in de gemelde ſtadt plegende (g) tooverye, ende verruckende de ſinnen des volcks van Samaria, ſeggende van hemſelven, dat hy wat groots was.

JOSEPHUS vermeldt, ten tijde van den Stadhouder FELIX, van eenen vriend van hem, die SIMON heette, en zich voor eenen tovenaer uitgav. Indien deze dezelvde geweest zy met SIMON, die hier voorkomt, was hy een Jood uit Cyprus geboortig. JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XX. c. 5.

Hy *pleegde tovery* of hy *toverde*. Hy handelde als een *Magus*, gelijk 'er eigenlyk ſtaet. — De benaming van *Magus* kan in eenen goeden en in eenen kwaden zin genomen worden. By de Oosterlingen plagt men *Magi* te noemen, die by de Grieken Σοφοι heten, en men bedoelde 'er Wijsgeeren door, die zich op de kennis der natuurlyke wetenſchappen toeleiden, Matth. II: 1. De Oosterlingen waren gewoon, hunne Wijsbegeerte met vele verborgene en bedekte woorden voor te ſtellen, en dezelve geheel raedzelachtig te behandelen. Hiervan daen bracht men tot de Magie allerlei bedekte handelingen, welke door natuurlyke oorzaken verricht, maer ook evenwel zo heimelyk geoeffend werden, dat zy de minkundigen verbaesden. — Ten kwade wordt ook deze benaming gebruikt van gochelaers, die, door bedrieglyke kunstgrepen, dingen deden, welke de krachten der natuur ſchenen te boven te gaen. — Tot de laetſte ſoort behoorde de hier gemelde SIMON.

Hy deed zonderlinge, en voor de minkundigen onbegrijpelyke dingen. Daerdoor *verrukte hy de zinnen des volks*,

(g) Hand. 13: 6.

zodat zy zeer ontzet, en door verbazing als buiten zich zelve gebracht waren. — Daer kwam nog by, dat hy *van hem zelven zeide dat hy wat groots was*, dat hy of meerder was dan een mensch, of meerder vermocht dan andere menfchen. Zommigen menen, dat hy zich uitgav voor den CHRISTUS; maer dit is geheel onwaerfchijnelyk, naerdien hy vs. 13. voorkomt, als gelovende aen het Euangelie en den naem van JESUS CHRISTUS. Ook is 'er geen grond voor om te beweren, dat deze SIMON, reeds voor de komst van PHILIPPUS te Samaria, die Godslasterlyke leerftukken zou gedreven hebben, welke zommige Oudvaders op zijne rekening gefteld hebben, als dat hy zich uitgav voor de groote kracht, die in Samaria als Vader, in Judea als Zoon, en onder de andere volken als de Heilige Geest verfchenen was; of dat hy als Vader de Wet op Sinai gegeven had, als Zoon in het vleesch geopenbaerd, en als de Heilige Geest, in de gedaente van vuurige tongen, op de Apostelen gekomen was. — Dit algemene ftaet vast, dat hy zich uitgav voor eenen zeer verhevenen perfoon, en dit zijn voorgeven door zogenaemde toveryen bevestigde.

10. Deze bedrieger maekte eenen verbazenden opgang, onder de inwoneren van Samaria. Welcken fy alle aenhingen van den kleynen tot den grooten, feggende, Defe is de groote kracht Godts.

Het is niet gemakkelyk te beflisfen, welke begrippen de Samaritanen van *Gods grote kracht* gemaekt hebben. Het blijkt niet, dat zy SIMON als eenen God befchouwd hebben, maer wel als eenen man, welken God met een gansch zeer buitengewoon vermogen begivtigd had.

11. Ende fy hingen hem aen met den grootften eerbied, om dat hy eenen langen tijt met tooveryen hare finnen verruckt en hen door zijne heimelyke kunstgrepen verbaesd hadde.

12. Maer doe fy Philippo geloofden, die het Euangelium van het Koninckrijcke Godts, ende [*van*] de zaligheid door den name Jefu Chrifti verkondigde, wierden fy gedoopt beyde mannen ende vrou-

vrouwen. Toen zagen zy niet alleen af van hunnen voorigen Godsdienst, maer ook van den eerbied voor Simon, zodat zijn aenhang geheel verliep.

13. Ende Simon, ziende dat hy zijne toejuiching en aenhang verloren had, volgde thans de menigte. Hy geloofde oock selve dat Philippus eene zending had van hoger hand, en dat JESUS was de CHRISTUS. Van deze waerheid deed hy belijdenis, ende gedoopt zijnde bleef geduerigh by Philippum, om zijne prediking te horen en zijne wonderwerken van naby te beschouwen: ende siende de teeckenen ende groote krachten, die daer geschiedden, ontsettede hy hem.

SIMON was dan overtuigd van de waerheid des Euangeliums, en stemde dezelve uitwendig toe; maer de rechte grond ontbrak hem, de prediking van PHILIPPUS had genen invloed op de verbetering van zijn hart,

b. Het werk van PHILIPPUS *werd door de Apostelen bevestigd, vs.* 14-25.

a. PETRUS *en* JOANNES *kwamen te Samaria, vs.* 14.

b. *Het gene zy daer verrichtten, vinden wy vs.* 15-24.

1. *Zy deelden den Heiligen Geest aen de Gemeente mede, vs.* 15-17.

2. *Zy wederstonden den meermalen gemelden* SIMON, *vs.* 18-24.

c. *Het gene zy in hun wederkeren verrichtten, wordt vs.* 25. *aengeteekend.*

14. Als nu de Apostelen die, by de voorheen gemelde verstrooijing, vergel. vs. 4. te Jerusalem waren, hoorden dat eene grote menigte der inwoneren van Samaria het woort Godts, het welk hun door Philippus gepredikt was, aengenomen hadde, oordeelden zy het van hunnen plicht, en het belang der zake van CHRISTUS, om Philippus te ondersteunen. Daerom sonden sy tot haer Petrum ende Joannem.

15. Dewelcke binnen de Stad Samaria afgekomen zijnde baden voor haer, die de prediking van Philippus

gelovig hadden aengenomen, dat ſy de buitengewone gaven van den Heyligen Geeſt ontfangen mochten, en daerdoor ook dienstbaer worden om velen tot 's HEEREN gemeenſchap toe te brengen.

16. (Want hy en was, met zijne buitengewone gaven, nogh op niemant van haer gevallen, maer ſy waren alleenlick gedoopt in den name des Heeren Jeſu.)

17. (*h*) Doe leyden ſy de handen op haer, ende ſy ontfingen de buitengewone gaven van den Heyligen Geeſt. Zodoende werd de bediening van Philippus nadrukkelyk bevestigd, en het werd tevens openbaer, dat de Apostelen, door hunnen Godlyken Meester, in nog verhevener ſtand geplaetst waren dan Philippus.

18. Ende als Simon ſagh, dat door de opleggine van de handen der Apoſtelen de Heylige Geeſt, in zijne buitengewone gaven gegeven wiert, kwam hem dit niet minder opmerkelyk voor, dan de wonderen, welke hy door Philippus had zien verrichten. Wenſchende het zelve vermogen te bezitten, om of des te meer wat grootsch te vertonen, of om merkelyken winst te doen en zijne geledene ſchade te vergoeden; ſo boodt hy haer gelt aen, om daerdoor het vermogen te kopen van buitengewone gaven, door oplegging der handen, aen anderen mede te deelen. Nu openbaerde hy allerduidelykst, dat zijn hart niet veranderd of verbeterd ware.

19. Seggende, Geeft my oock deſe macht, en dit zonderling vermogen, het welk ik u zie uitoeffenen, op dat ſo wien ick de handen oplegge, hy de buitengewone gaven van den Heyligen Geeſt ontfange.

De handelwijs van zulken, die ambten en waerdigheden in Gods Kerk zoeken machtig te worden, om 'er gewin mede te doen, wordt, naer den naem van dezen man, *Simonie* genaemd.

20. Maer Petrus, door eenen heiligen yver ontſtoken, ſey-

(*h*) Hand. 6: 6. ende 13: 3. ende 19: 6. 1 Tim. 4: 14. ende 5: 22. 2 Tim. 1: 6.

ſeyde tot hem, Uw gelt zy met u ten verderve, (*i*) om dat gy gemeynt hebt dat de gave Godts door gelt verkregen wort.

PETRUS ſloeg het aenbod van dezen man volſtrektelyk af, en om zijn geld aen te nemen en om zijne begeerte te voldoen. Hy verklaerde hem zijnen rampzaligen ſtaet, dat zijn geld, in plaets van hem tot eenen zegen te wezen, het middel was, het welk hem in het verderv zou nederſtorten. — Trouwens, de bedeeling van den Heiligen Geest was het werk niet van de Apostelen, maer van God zelven. SIMON maekte zich derhalven zeer onbetamelyke denkbeelden van den hogen God, als of Hy het gene Hy uit enkele genade gav, door geld zou laten verkrijgen.

21. Gy en'hebt vervolgde Petrus, geen deel noch lot in dit woort: want uw herte en is niet recht voor Godt.

Dit woord is het Euangelie, het welk de genade en zaligheid in CHRISTUS, by wijs van belovte voorſtelt. Zy, die dit woord der belovte door het geloov omhelzen, verkrijgen een *deel* aen CHRISTUS, en de vergeving der zonden in Hem. Dusdoende hebben zy een *lot*, waerdoor zy in hope zalig zijn, anders genaemd een deel der ervenis, Coll. I: 12. — Van dat voorrecht was SIMON nog verſtoken, hy had geen deel aen de vergeving der zonden, en geen uitzicht op de zaligheid, hy lag nog in zijnen natuurſtaet onder de zonden en den vloek.

Eene harde tael voorwaer, en dat tot eenen gedoopten belijder van het Euangelie, die zijnen uitwendigen handel als tovenaer naliet, en zich hield by PHILIPPUS, om hem gedurig te horen. Maer PETRUS geevt 'er reden van, zeggende: *uw hart is niet recht voor God.* Om een deelgenoot der beloovde zegeningen van het Euangelie te wezen, moet het hart veranderd zijn; maer SIMON was nog dezelvde, geheel onverbeterd, en had het met zijn aenbod, voor God zo hoogst beledigend, nog erger gemaekt.

22. Bekeert u dan van uwen verkeerden weg, en

(*i*) Matth. 10: 8.

byzonder van dese uwe boosheyt, dat gy het vermogen, om de gaven van den Heiligen Geest, door oplegging der handen, mede te deelen, met geld wilt kopen, ende bidt Godt ernstig om genade, of misschien u dese boze overlegginge uwes onverbeterden herten vergeven wierde.

23. Want ick sie dat gy zijt in eene gantsch bittere galle, ende t'samenknoopinge der ongerechtigheyt.

Het is een akelig beeld van SIMON, het welk PETRUS afschildert. — Hy beschrijvt hem als eene *gansch bittere gal* of *gal der bitterheid*. Dit vertoont het walgelyke en het schandelyke der gesteldheid van zijn hart, als zijnde enkele boosheid. — Eene *zamenknoping der ongerechtigheid*, is eene aenëenschakeling van boze stukken, de overlegging van zijn hart was met velerlei strikken en knopen toebereid, om zijn ontwerp listig uit te voeren.

Onze vertaling heeft, *gy zijt* IN *eene gansch bittere gal en zamenknoping der ongerechtigheid*, dat is, gy zijt in een opzettelyk en geheel zondig bestaen. Maer eigenlyk staet 'er, *gy zijt* TOT *eene gansch bittere gal*, enz. dat is, zijn doelwit en poging strekte daertoe, om boosheid te plegen, op eene bedekte wijs, onder de vertoning van Godsdienstigheid, in zover dat hy, zich naer den tijd schikkende, wel den stroom gevolgd was in het aenkleven van PHILIPPUS, maer tevens zijne schade zocht in te halen, door de bedeeling des Geestes tot zijne snode en winzuchtige oogmerken te gebruiken.

Petrus zag, zo door de gaev der onderscheiding van de geesten, als uit zijne woorden, wat 'er in het hart van SIMON omging.

24. Doch dit woord van Petrus trof zijn hart. Simon antwoordende seyde tot Petrus, Joannes, en Philippus, (*k*) Bidt gylieden, die Gods byzondere gunstgenoten zijt, voor my tot den Heere, op dat niets over my en kome van 't gene gy gesegt hebt.

Of

(*k*) Num. 21: 7.

Of de Apostelen aen dit verzoek voldaen hebben, en wat 'er verder van SIMON geworden zy, heeft LUCAS niet aengeteekend.

25. Sy dan nu, Petrus en Joannes, als sy het woort des Heeren betuygt ende gesproken en hun werk te Samaria verricht hadden, keerden wederom nae Jerusalem, ende zich nog eenigen tijd op het platte land ophoudende, verkondigden zy het Euangelium [in] vele vlecken der Samaritanen.

β. Ook werd het Euangelie, door PHILIPPUS, *in het land der Philistijnen gepredikt, vs.* 26-40.

a. Hy bekeerde eenen Æthiopier, op den weg tusschen Jerusalem en Gaza, vs. 26-38.

a. Hy werd daertoe aengespoord door eene openbaring, vs. 26.

26. Ende een Engel des Heeren, in eene zichtbare gedaente verschenen, sprack tot Philippum, seggende, Staet op, ende gaet henen tegen het zuyden, of het zuiderdeel des lands, op den wegh die van Jerusalem afdaelt nae Gaza, welcke woest is.

Gaza was eene der vijf steden van de Philistijnen, gelegen aen de Middellandsche zee, zuidwaerds naer den kant van Egypten. — Naer het bericht der Landbeschrijveren, ging men van Jerusalem naer Gaza langs twee wegen; de een liep meer naer het zuidwesten, door Eleutheropolis, en de ander naer het zuidoosten, door Bethlehem. Gaza lag aen het begin eener woestijne. — Er wordt bygevoegd, *welke woest is.* Men kan dit brengen, of tot Gaza, of tot den weg naer Gaza. Die het eerste verkiezen, hebben zich veel werk gegeven, om aen te tonen, dat Gaza woest kon heten, voorzover het onbemuurd was. Dan wy denken liever, dat LUCAS, door deze omschrijving, den bedoelden weg nader wil aenwijzen, als die geheel eenzaem was, en door eene onbewoonde woestijne henen liep.

Dit diende derhalven, ter beproeving van PHILIPPUS geloov, die niet kon doorzien, waertoe het dienen zoude,

dat hy uit eene zeer volkrijke ſtad, naer eenen eenzamen weg in de woestijne verzonden wierd.

B. *De verrichting van* PHILIPPUS *vinden wy vs.* 27-38.

1. *De aenleiding tot zijn werk wordt ons aengeteekend,* *vs.* 27, 28.

27. Ende Philippus gehoorzaemde aenſtonds het Godlyk bevel; hy ſtont op ende gingh henen, naer dien weg, welke hem door den Engel was aengewezen; ende, ſiet 'er gebeurde iets, het welk Philippus niet had kunnen verwachten, een Moorman of Æthiopier, zijnde een gesneden Kamerlingh, [*ende*] een machtigh heer, zijnde een onderhorig Vorst van Candace, de Koninginne der Mooren, die over alle haren ſchat was, (*l*) welcke was gekomen om aen te bidden te Jeruſalem:

CANDACE was de *Koningin der Moren* of Æthiopiers. Men denke evenwel niet aen het ganſche Æthiopien, het welk een zeer uitgeſtrekt land was, verdeeld in vele Rijken, maer aen een gedeelte daervan, en wel bepaeldelyk, wanneer men het getuigenis van EUSEBIUS volgt, aen dat gedeelte daervan, het welk Meroë heette, en, volgens de oude Landbeſchrijvers, een groot eiland van Æthiopien was, ten zuiden van Egypten, gevormd door de rivieren den Nijl en Astabora, thans GUEJUERE genaemd. — De Koninginnen van Meroë, welke van AUGUSTUS tot VESPASIANUS geregeerd hebben, droegen den algemenen naem van CANDACE, naer het getuigenis, niet alleen van STRABO en DEON, maer ook van PLINIUS, die CANDACE ſchrijvt, en wil dat de Koninginnen van dat land, zedert vele jaren zo geheten wierden.

De hier vermelde Edelman was haer Schatbewarer, *die over allen haren ſchat was*, zodat hy een groot bewind aen het Hov had, en een der eerſte Vorsten was.

Hy was gekomen, om aen te bidden te Jeruſalem. Hy was derhalven een Jodengenoot, en had de Godſpraek van JESAIAS by zich, vergel. vs. 30. Hy was naer Jeruſalem gereisd,

(*l*) Joh. 12: 20.

reisd, om aen te bidden; het zy dat hy den HEER eene vrywillige offerande had toegebracht; het zy dat hy een der hoge Feesten had bygewoond.

28. Ende hy keerde, nadat hy zijne Godsdienstoeffening verricht had, naer zijn land wederom, ende daertoe nam hy den weg over Gaza, naerdien hy, langs den Westeroever der Middellandſche zee, reizen moest naer Egypten, en vervolgens naer Æthiopien (thans Abysſinien genaemd). Toen Philippus dezen Edelman ontmoette, ſat hy op ſijnen wagen, ende las den Propheet Eſaiam, maer zonder recht te verſtaen, wat hy las.

2. PHILIPPUS *trad met den Moorman in onderhandeling, en maekte hem tot eenen Christen, vs.* 29-39.

—. PHILIPPUS *onderwees hem, vs.* 29-35.

29. Ende de Geeſt ſeyde tot Philippum, door eene inwendige aenſpraek, Gaet toe, ende voegt u by deſen wagen.

30. Ende Philippus liep toe, ende hoorde hem den Propheet Eſaiam overluid leſen, ende ſeyde, Verſtaet gy oock 't gene gy leeſt?

31. Ende hy ſeyde, Hoe ſoude ick doch konnen, ſo my niet yemant en onderrecht. Hy erkende zijne ongeoeffenheid, in het rechte verſtand van het Prophetisch woord, het zy dat hy eerst een nieuwling was, die nog maer weinig kennis had van den Godsdienst; het zy dat hy van de Joodſche Leeraren, die zelve den ſleutel der kennis verloren hadden, onderwezen was. Althans hy erkende het diepzinnige van het Prophetiſche woord, en verklaerde zich buiten ſtaet, om tot het rechte verſtand der mening van deze Godſpraek door te dringen, indien hy niet eenen geoeffenden wegwijzer had, die hem onderrichtte. Ende hy badt Philippum, dat hy op den wagen ſoude komen, ende by hem ſitten, veronderſtellende, zo uit de vraeg van Philippus, als uit zijne gehele houding, dat hy bekwaem en gewillig was, om hem te onderwijzen.

32. (m) Ende de plaetse der Schrifture, die hy las, was dese, Hy is gelijck een schaep ter slachtinge geleydt: ende gelijck een lam stemmeloos is voor dien die het scheert, alsoo en doet hy sijnen mont niet open.

33. In sijne vernederinge is sijn oordeel wechgenomen: ende wie sal sijn geslachte verhalen? want sijn leven wort van der aerde wechgenomen

Deze woorden komen wel zakelyk voor Jes. LIII: 7, 8, maer zy worden hier aengehaeld, volgens de Grieksche vertaling der LXX.

Er wordt in deze Godspraek gehandeld van eenen persoon, die, in zijn zachtmoedig lijden vertoond wordt, zijnde de gelykenis ontleend van lammeren of schapen, die, wanneer zy ter slachting geleid, of door de scherers van de wol beroovd worden, niet schreeuwen, maer zich naer welgevallen laten behandelen. Wijders wordt die zelvde persoon, in zijne uitnemende heerlykheid, welke op die vernedering volgen zou, eigenaertig afgeteekend.

34. Ende de Kamerlingh vatte het woord op. Hy antwoordde Philippo, ende seyde, Ick bidde u onderricht my; wie is het onderwerp van deze Voorzegging? van wien segt de Propheet dit? Van hemselven, ofte van yemant anders?

35. Ende Philippus dede sijnen mont open, ende beginnende van die selve Schrift, (n) verkondigde hem Jesum. Hy vertoonde den Kamerling, hoe deze Godspraek, in alle de byzonderheden, in JESUS blijkbaer vervuld ware, en betoogde vervolgens, dat deze JESUS de beloovde Verlosser van zondaren ware.

——. PHILIPPUS *doopte den Kamerling*, *vs.* 36-38.

36. Ende alsoo sy over wegh reysden, en over den inhoud van het Euangelie zamenspraken, quamen sy aen een seker water: ende de Kamerlingh seyde, Siet daer

(m) Jes. 53: 7. (n) Luc. 24: 45.

daer water: (*o*) wat verhindert my gedoopt te worden?

Men heeft zich moeite gegeven om te onderzoeken, welk een *water* hier bedoeld worde. Dan dit doet weinig of niets ter zake. Kanaan was een land van waterbeken en rivieren, Deut. VIII: 7. Maer wy weten niet, hoe ver de Kamerling reeds op zijnen weg gevorderd ware; voor het naest zouden wy denken, dat hy reeds in het land der oude Philistijnen, in de nabuurschap van Gaza gekomen was, te meer omdat aldaer verscheidene stromen waren, welke zich in de Middellandsche zee ontlastten.

De Kamerling zeide: zie daer water, wat verhindert my gedoopt te worden? — Het verhael van LUCAS is ongemeen kort, zodat hy alleen de hoofdsommen der zaken aenteekene, en de mindere omstandigheden, welke men ligtelyk kan aenvullen, aen de overdenking van zijne lezeren overlate. Het wijst zich van zelvs, dat PHILIPPUS ook de leer van den Heiligen Doop aen den Kamerling hebbe voorgesteld. Hy zal hem bericht hebben, hoe de Heer CHRISTUS bevolen had, dat alle, die zijnen naem belijden, door den Doop, der gemeenschap van zijne Kerk moeten ingelijvd, en dat daerdoor de belovten van het Euangelie verzegeld worden, op zoortgelyk eene wijs, als de besnijdenis oulings eene inlijving in de Joodsche Kerk was, en een zegel der Godlyke belovten, aen Israël gedaen. — De Kamerling zeide, met eenen uitroep van blijdschap, *zie daer water;* zodrae hy water zag, was hy zeer verheugd, en betuigde aenstonds zijn verlangen om gedoopt te worden, *zeggende, wat verhindert my gedoopt te worden?* Misschien viel het oog van den Kamerling op dit water, juist op dien tijd, dat PHILIPPUS bezig was, om over de instelling van den Doop te spreken. „ Daer zie ik water, zal hy gezegd hebben, tot mijne grote blijdschap, „ eenen stroom van water, en derhalven eene geschikte gelegenheid. Ik verlang om gedoopt te worden, en daerdoor te betuigen, dat ik de leer van het Euangelie aenneem, en een naervolger ben van JESUS den gekruisten."

(*o*) Hand. 10: 47.

37. Ende by deze gelegenheid deed hy, op de nadere ondervraging van Philippus, eene zeer treffelyke belydenis: want **Philippus ſeyde, Indien gy van gantſcher herten gelooft, ſo is 't geoorloft. Ende hy antwoordende ſeyde, Ick geloove dat Jeſus Chriſtus de Sone Godts is.**

Het komt in bedenking, of vs. 37. wel echt zy, omdat het in zommige affchrivten, als mede in de oude Syriſche overzetting, niet gevonden wordt. GROTIUS en anderen hebben het daerom, als een vreemd byvoegſel, aengemerkt. Dan terwijl het woordelyk in andere oude Overzettingen voorkomt, en het kenbaer is, uit de aenhalingen van IRENÆUS, TERTULLIANUS, CYPRIANUS, HIERONYMUS en AUGUSTINUS, dat het moet geſtaen hebben in de Handſchrivten, van welke zich die Kerkvaders bedienden, kunnen wy voor ons aen de echtheid niet twijffelen. Hier komt nog by, dat een Affchrijver dit vers ligtelyk kon overſlaen, zonder den misſlag te bemerken, omdat 'er tusſchen vs. 36 en 38. evenwel een voegzame zamenhang bleev, en wanneer zodanig een misſlag eens begaen was, werd zy door alle de volgende affchrijveren naergevolgd.

PHILIPPUS *zeide, indien gy van ganſcher harte geloovt, zo is het geoorloovd.*

Zy die beweren willen, dat de Sacramenten iemands perſoneel aendeel aen het heil van den Middelaer verzegelen, en daerom alleen van ware begenadigde menſchen mogen en moeten gebruikt worden, menen in deze woorden een zeer krachtig bewijs voor hun gevoelen te vinden. *Van harte te geloven*, zeggen zy, beteekent den Heer JESUS, door een zaligmakend en hartreinigend geloov, aen te nemen, en zulk een geloov vorderde PHILIPPUS in den Kamerling, zou het geoorloovd zijn hem te dopen. Dan, hoe zeer wy erkennen, dat niemand, zonder een hartreinigend geloov, de Sacramenten tot eenen wezenlyken zegen gebruiken kunne, komt ons het gemelde begrip geheel onaenneembaer voor. De Heer CHRISTUS en zijne Apostelen hebben ons nergens geleerd, dat wy vooraf onderzoek moeten doen, naer den inwendigen zielsſtaet der menſchen, eer wy hun de Sacra-

menten toedienen; en hoe zal onze Kerkenordening met zulk een begrip bestaen kunnen, daer de Leeraers verplicht zijn, alle menschen, die de waerheden van het Euangelie belijden, en onergerlyk zijn in den wandel, tot de Sacramenten toe te laten? In de eerste Christen Kerk vorderde men van de Dopelingen eene korte geloovsbelydenis, en eene verklaring, dat zy zich onthouden zouden van die ergerlyke dingen, welke by de Heidenen in zwang waren. Ook kunnen wy niet zien, hoe men den Kinderdoop kan staende houden, wanneer men beweert, dat het niet geoorloovd zy iemand te dopen, ten zy hy het zaligmakend geloov ontvangen hebbe. PHILIPPUS zelvs kan van die gedachten niet geweest zijn; hoe zou hy anders SIMON den tovenaer gedoopt hebben, die een deugniet was van den eersten rang, wat zijn inwendig bestaen aengaet, vergel. vs. 13-21. PHILIPPUS doopte allen die belydenis deden, dat zy de leer van het Euangelie, welke hy verkondigd had, geloovden en toestemden, vergel. vs. 12. — De uitdrukking *van ganscher harte* zegt, in den gewonen stijl der Heilige Schrivten, oprecht, ongeveinsd, welmenend. Het is als of PHILIPPUS zeide, „ gy hebt daer zo even verklaerd, dat gy, door mijne onder„ wijzing, van de waerheid des Euangeliums volkomen „ overtuigd zijt, en begeert daerom gedoopt te worden; „ indien deze uwe belydenis oprecht is, indien gy mijne „ leer van harte en met eene volkomen overtuiging ge„ loovt, dan is het my, volgens den last van den Heer „ CHRISTUS, geoorloofd u te dopen."

Hierop deed de Kamerling eene zeer treffelyke belijdenis, zeggende: *ik geloov dat* JESUS CHRISTUS *de Zoon van God zy.* — Dit antwoord levert ons een nieuw bewijs op, dat PHILIPPUS hem niet gevraegd hebbe naer het inwendig grondbestaen van zijn hart, of hy indedaed de zaligmakende genade van het hartreinigend geloov ontvangen had. De Kamerling antwoordt niet: ik ben in mijn gemoed overreed, dat ik het zaligmakend geloov bezitte, en deel hebbe aen alle de schatten van CHRISTUS; maer hy doet eenvouwig eene openhartige belijdenis van de Euangeliewaerheden, welke hy met volle overtuiging geloovde, zeggende *ik geloov, dat*

JESUS CHRISTUS *de Zoon van God is.* Niet alleen de aert der lievde, welke altoos het beste denkt en hoopt, maer ook de blijdſchap, met welke de Kamerling vervolgens voortreisde, vs. 39, gebieden ons te vertrouwen, dat hy den Heer JESUS voor zich zelven, met een zaligmakend geloov, als zijnen Verlosſer zal omhelsd hebben; maer in deze belydenis ſpreekt hy alleenlyk van de waerheden, welke hy geloovde.

Het kan zijn, dat de Kamerling de gevoelens van zijn hart uitvoeriger hebbe voorgedragen, en dat LUCAS daervan alleenlyk den hoofdzakelyken inhoud opgeve. Hoe het wezen moge, deze korte belydenis is ongemeen zaekrijk, wanneer wy daertoe alles brengen, wat 'er in de natuurlyke beteekenis der woorden ligt opgeſloten. Hy verklaerde 'er drie zaken mede, (1) dat JESUS de CHRISTUS, of de beloovde MESSIAS ware. (2) Dat JESUS de Verlosſer zy van zondaren: want, in den veelbeteekenenden naem CHRISTUS, liggen alle de volgende waerheden opgeſloten, dat Hy, door God den Vader, van eeuwigheid tot het Middelaerswerk verordineerd, en daertoe, naer zijne menſchelyke natuur, door den Heiligen Geest bekwaem gemaekt zy, dat Hy in de waereld gekomen zy, om als Propheet het menschdom te verlichten, om als Priester de reinigmaking der zonden te weeg te brengen, en om als Koning zijn volk te regeeren en te beſchermen. Alle deze waerheden beleed de Kamerling, wanneer hy zeide, *ik geloov dat* JESUS *is de* CHRISTUS. (3) Hy voegt 'er by *de Zoon van God.* Men kan niet ontkennen, dat de naem van Gods Zoon, ten tijde der eerſte openbaring van het Euangelie, by de Joden eenvouwig den MESSIAS beteekende. Toen NATHANAEL verklaren wilde, dat hy JESUS voor den MESSIAS erkende, zeide hy Rabbi, gy zijt de Zoon van God, gy zijt de Koning van Israël, Joh. I: 50. De leer der Drieëenheid, en dat de beloovde MESSIAS Gods Zoon zou zijn, was duidelyk geopenbaerd, in de ſchrivten van het Oude Testament; DAVID noemde den MESSIAS uitdrukkelyk Gods Zoon en zijnen Heer, Pſ. II: 7. CX: 1. Maer door de onkunde der Schrivtgeleerden, ſchijnt deze gewichtige waerheid in latere tijden verdonkerd te zijn. De Heer JESUS had deze leer duidelyk voorgeſteld, en zich

zich openlyk uitgegeven voor Gods Zoon, in den allereigenlykſten zin, Joh. V: 23. X: 30. en 'er is geen twijffel aen, of de Kamerling beleed met deze woorden, dat JESUS niet alleen de MESSIAS, maer ook Gods Zoon zy. Trouwens deze leer is de grondſlag van het ganſche Euangelie, zonder welke de meest aengelegene waerheden niet kunnen verſtaen worden. Daerenboven PHILIPPUS had hem de inſtelling van den Doop verklaerd, welke, zonder de leer van de Drieëenheid, en van JESUS Godlyk Zoonſchap, niet kan begrepen worden.

38 Ende de Kamerling werd, na het afleggen van de gemelde belydenis, gedoopt; hy geboodt zijnen voerman, terwijl zy al nader by den ſtroom waren, den wagen ſtille te houden: ende ſy daelden beyde af in het water, ſo Philippus als de Kamerlingh, het gene zeer gevoeglyk geſchieden kon, omdat de rivieren doorgaens aen den oever; die al glooiende afloopt, minder diepte hebben, ende hy, te weten Philippus, doopte hem, namelyk den Kamerling.

Deze Doop werd derhalven door indompeling bediend. De Kamerling ging met PHILIPPUS in het water, en knielde daerop neder, zodat het water hun ongeveer tot aen de borst kwam; daerop dompelde PHILIPPUS zijn hoofd, ééns of driemalen, onder het water, by het uitſpreken van de woorden der Inſtelling of zoortgelyke, welke daermede in den zakelyken zin overéénſtemden. Er is immers geen twijffel aen, of PHILIPPUS heeft den Kamerling door indompeling gedoopt; en het is zeer oneigen te veronderſtellen, dat zy beide in het water zouden gegaen zijn, enkel opdat PHILIPPUS een weinig water in zijne hand zou nemen, om den Kamerling daermede eenvouwig te beſprengen. Zulk een aenzienlyk en vermogend man had buiten allen twijffel eenige vaten met water onder zijne reisgereedſchappen, om door zulk een woest land te trekken, gelijk nog ten huidigen dage in het Oosten gebruikelyk is. Indien PHILIPPUS derhalven den Kamerling alleen door beſprenging gedoopt had, zouden zy in het geheel niet nodig gehad hebben, in den ſtroom af te gaen.

Wanneer men in aenmerking neemt, hoe gemeen het baden in de warme gewesten van het Oosten ware, zal men zich niet verwonderen, dat de Doop oulings gemeenlyk door indompeling bediend wierd; maer hieruit vloeit geenszins voort, dat de indompeling noodzakelyk zy, gelijk de gehele Griekſche Kerk, tot op den huidigen dag, ſtaende houdt. CHRISTUS heeft eenvouwig bevolen te dopen, zonder nadere bepaling, en het woord *dopen* beteekent meermalen eene enkele afwasſching, Luc. XI: 38. Ook is het in de zaek het zelvde, of het hoofd een weinig onder het water gedompeld, dan of het aengezicht met water beſprengd en overgoten worde.

b. PHILIPPUS *werd den Æthiopier, op eene wonderdadige wijs, onttrokken, vs.* 39, 40.

𝔞. *Het wonderdadig vertrek van* PHILIPPUS *vinden wy vs.* 39, *en*

𝔟. *Zijn verder wedervaren, vs.* 40.

39. **Ende doe ſy uyt het water waren opgekomen**, en zich weder op het land begeven hadden, terwijl de Kamerling zich gereed maekte, om weder op zijn rytuig te ſtappen, en niets anders verwachtte, dan dat zijn Leermeester hem ten minſten tot Gaza vergezellen, en met zijn nader onderwijs vereeren zoude, **nam de Geeſt des Heeren Philippum** wonderdadig **wech**, uit het gezelſchap van den Kamerling, die hem nimmer weder gezien heeft; **ende de Kamerlingh en ſagh hem niet meer: want** of *nochtans* vergel. 1 Cor. IV: 4. Phil. III: 20, **hy reyſde ſijnen wegh met blijtſchap**, God dankende, dat hem de vertroostende leer der zaligheid tot volle overtuiging was voorgeſteld.

De Geest des Heeren nam PHILIPPUS *wech.* Eigenlyk ſtaet er, *rukte hem wech.* Misſchien werd hy een ſtuk wegs door de lucht heen gevoerd, hoedanig iets omtrent eenige Propheten ſchijnt gebeurd te zijn, 1 Kon. XVIII: 12. Ezech. III: 14. Hoe het zy, 'er is zekerlyk iets meer gebeurd, dan dat PHILIPPUS enkel eene Godlyke aendrivt gevoelde,

om

om schielyk wech te lopen; de natuurlyke beteekenis der woorden geevt allerduidelykst te kennen, dat PHILIPPUS, door eene wonderdadige wechrukking, uit het gezicht van den Kamerling, zeer spoedig en onverwacht verwijderd zy. Dit wonderwerk diende, om de blijdschap van den Kamerling te vermeerderen, voorzover hy het zelve aenmerkte, als een onfeilbaer bewijs der Godlyke zending van PHILIPPUS.

Het Alexandrijnsche en andere oude asschrivten voegen 'er by, dat *de Heilige Geest viel op den Kamerling*. Indien deze lezing echt is, heeft de Kamerling, na zijnen Doop, de buitengewone gaven van den Heiligen Geest ontvangen; en dit zou zeer veel kracht byzetten aen de oude overlevering, dat hy in Æthiopien eene zeer bloeiende gemeente geplant hebbe. Althans deze zaek wordt bevestigd door IRENÆUS, CYRILLUS, HIERONYMUS, en EUSEBIUS *Hist. Eccles.* l. II. c. I.

40 Maer Philippus wiert gevonden te Azoten, anders genaemd Asdod, eene Stad in het land der oude Philistijnen, in de nabuurschap van Gaza. Nadat Philippus, op eene wonderdadige wijs, uit het gezicht van den Kamerling was wechgerukt, was hy, langs den gewonen weg, op Godlyke aendrivt, naer Asdod gegaen. Aldaer werd hy *gevonden*; de Christenen van Samaria, niet wetende waer hun geestelyke Vader gebleven was, hadden eenigen uitgezonden, om te vernemen, of men iets van hem ontdekken konde. Ten laetsten vonden zy hem te Asdod, ende [*'t lant*] doorgaende, verkondigde hy het Euangelium [*in*] alle steden, tot dat hy tot Cesareen quam. Hy liet zich evenwel niet bewegen, om naer Samaria weder te keren, maer, op het bevel van den Heiligen Geest, doorreisde hy het land rondom Asdod gelegen, en predikte CHRISTUS in alle steden, tot aen Cæsarea toe, zijnde eene Stad aen de Middellandsche zee, door Herodes gebouwd, en dus genaemd naer Cæsar Augustus. Aldaer heeft zich Philippus met de woon nedergezet, vergel. Kap. XXI: 8.

HET IX. KAPITTEL.

B. Kap. IX—XXVIII. verhaelt LUCAS, *hoe de Euangelie-leer door de Apostelen, ook onder de Heidenen, zy uitgebreid.*

A. De voorbereiding daertoe werd gemaekt, door de bekeering en roeping van SAULUS. *Eerst verhaelt daerom de Euangelist, hoe* SAULUS *tot eenen Apostel geroepen zy, en die heerlyke bediening werkelyk aenvaerd hebbe, Kap. IX:* 1 - 30.

a. De roeping van SAULUS *tot, en zijne bevestiging in het Apostelambt, vinden wy vs.* 1 - 19ᵃ.

a. Zijne roeping wordt verhaeld, vs. 1 - 9.

a. Vooraf gaet eene beschrijving van zijne natuurlyke vyandschap tegen het Euangelie, vs. 1, 2.

1. ENde (*a*) Saulus blasende nogh dreyginge ende moort tegen de discipelen des Heeren, gingh tot den Hoogenpriester,

De man, aen welken God zijne genade, op zulk eene zonderlinge wijs, verheerlykt heeft, heette SAULUS. — Deze naem is van eene Hebreeuwsche afkomst; en beteekent iemand, die begeerd of afgebeden is. Dezelve was by de Joden in grote achting, en zeer gemeen onder die uit de Stam van BENJAMIN, mogelyk wel, omdat de eerste Koning van Israël dezen naem gedragen had. Eenigen tijd na dezen heeft SAULUS zijnen naem in dien van PAULUS veranderd. Met den laetstgemelden naem komt hy het eerst voor Kap. XIII: 9. Daerdoor vervallen twee begrippen van zommigen, over deze naemsverandering, deels dat deze Apostel van jongs af twee namen zou gehad hebben, die van SAULUS en van PAULUS, deels dat hy, met zijne oude vervolg-

(*a*) Hand. 8: 3. ende 22: 4. ende 26: 9. 1 Cor. 15: 9. Gal. 1: 13. 1 Tim. 1: 13.

volgzucht tegen de Christenen, ook zijnen ouden naem afgelegd hebbe: want hy heeft nog eenigen tijd, na zijne bekeering, den naem van SAULUS gedragen. — Ons komt het waerschijnlykst voor, of dat de Stadhouder SERGIUS PAULUS, door den dienst van dezen Apostel bekeerd zijnde, hem, ten bewijze van byzondere achting, zijnen naem PAULUS gegeven hebbe, of dat de Apostel zelvs zijnen Hebreeuwschen naem SAULUS, in den Romeinschen naem PAULUS veranderd hebbe, om zich daerdoor by de Romeinen, en andere Heidenen, des te meer te veraengenamen, gelijk hy denkelyk daerom, voor alle zijne brieven aen de Gemeenten uit de Heidenen, den naem PAULUS in het opschrivt gesteld heeft, latende dien alleenlyk achter, wanneer hy schreev aen de Hebreeuwen.

Over zijne geboorte en opvoeding, behoevde hy zich geenszins te schamen. — Hy was geboren te Tarsen, eene Stad van Cilicien, daer de koophandel, te gelijk met de kunsten en wetenschappen, in groten bloei waren. — Hy was afkomstig van Joodsche Ouderen, uit de Stam van BENJAMIN, Phil. III: 5, zijnde tevens een Romeinsch burger, Kap. XXII: 28, het zy dat zijne voorouders het Romeinsche burgerrecht gekocht; het zy dat zy het, door verdiensten in den oorlog, verkregen hadden. — Naer de loffelyke gewoonte der Joden, hadden zijne Ouders hem, in zijne jeugd, een ambacht laten leren, Kap. XVIII: 3, alvorens hy, ter beoeffening der wetenschappen, naer de Hogeschool te Jerusalem gezonden werd. Daer genoot hy het onderwijs van GAMALIEL, eenen yverigen Pharizeeuw, en deed 'er eenen schat van geleerdheid op. Uit kracht zijner Pharizeeuwsche leerbegrippen, was hem het Euangelie eene ergernis en dwaesheid. In deze zijne blindheid, meende hy vele wederpartijdige dingen te moeten doen, tegen de zaek en het volk van den gezegenden Verlosser.

Hy blies dreiging en moord tegen de Discipelen des Heeren. — De zinprent kan ontleend zijn, of van wilde beesten, welke, wanneer zy den roov vervolgen en hittig najagen, gewoon zijn te brieschen en te zwoegen, zodat zy vuur en vlam uit de neusgaten schijnen te blasen, of van jagers, die, onder het nazetten van het wild, een geweldig geblaes

en gehijg maken, of ook van woedende vyanden, die eene akelige kreet aenheffen, tieren en dreigen, tot een teeken, dat zy voornemens zijn aen het moorden en plunderen te gaen. Hoe het zy, LUCAS wil te kennen geven, dat SAULUS niet alleen de aenhangers van JESUS verachtte en haette, hun verderv en ondergang wenschte, maer ook een verfoeilyk opzet had, en maetregelen beraemde, om de belyders van het Euangelie, waer hy kon of mocht, uit te roeien en te verdelgen, zodat zijne woede pael noch perk kende. Hy had zijnen mond vol van vervloeking en bitterheid. Het gene hy dreigde was niet gering; hy was niet te vrede met banden en gevangenis, maer hy ſprak niet dan van doodſlaen, hangen, branden, en ſtenigen. — Hy had zich reeds laten zien by den dood van STEPHANUS, en al te voren meer gewoed, Kap. VIII: 3. XXVI: 10, 11, en NOG *blies hy moord en dreiging*. Schoon hy reeds vele maenden, tegen JESUS en zijn volk, gewoed had, en God allerwegen getuigenis gav aen den dienst der Apostelen, het had genen invloed op het vyandig hart van SAULUS; hy had aen JESUS en zijn volk eenen onverzoenbaren oorlog verklaerd.

Het was hem niet genoeg, de Christenen verjaegd te hebben, maer om hen zo veel mogelyk uit te roeien, *ging hy tot den Hogepriester*; zijnde ANNAS, de Schoonvader van CAJAPHAS, een oud vyand van JESUS en zijn volk.

2. Ende Saulus begeerde brieven van voorſchrijving van hem, opdat hy, geſterkt door het gezach van het opperhoofd der Joodſche Kerk, in zijne ontwerpen niet mogt verhinderd worden, en tevens eenen dekmantel hebben, ter verſchoning van zijne onmenſchelyke wreedheid. Met deze brieven van voorſchrijving, wilde hy zich begeven nae Damaſcum, de hoofdſtad van Syrien, alwaer hy wist, dat vele Christenen, uit Jeruſalem verjaegd zijnde, eene wijk- en chuilplaets gezocht hadden, en dezelve vertonen aen de Synagogen, op dat ſo hy eenige, die van dien wegh waren, vonde, hy [*deſelve*] beyde mannen ende vrouwen ſoude gebonden brengen nae Jeruſalem.

Maer de Joodſche Synagoge had niets te zeggen in een land der Heidenen, noch recht om PAULUS te volmachtigen,

tot het vangen en vervolgen der Christenen. Dan de voorschrijvingsbrieven zullen van dien aert geweest zijn, dat de Joodsche Synagoge daerdoor gelast wierd, hare goede diensten, by den Stadhouder van den Koning ARETAS, aen te wenden, dat SAULUS in zijne ondernemingen niet mogt gestuit, maer ondersteund worden.

Hy wilde, *zo hy eenigen, die van den weg waren, vonde, dezelve gebonden brengen nae Jerusalem.* — Het schijnt, dat LUCAS de eigene woorden van SAULUS opgeve, van welke hy zich by den Hogepriester bediende, om de gemelde brieven van voorschrijving te verzoeken. Hoe het zy, zijn oogmerk was om gevangen te nemen *alle die van dien weg waren.* Zo noemde hy de leer van het Euangelie, by verachting; allen die van dien bekenden en verachten weg waren, wil hy zeggen. Deze wilde hy zonder verschoning, *beide mannen en vrouwen*, gevangelyk naer Jerusalem voeren, om aldaer voor het gansche volk gestraft te worden, als boosdoeners. De Hogepriester, verblijd over het aenbod van SAULUS, zal hem zeer gaerne de verzochte brieven verleend hebben. Zodrae hy dezelve ontvangen had, maekte hy zich aenstonds tot den tocht gereed. Hy voorzag zich van eenige mannen, op welker trouw hy staet kon maken, en die voor bittere vyanden van JESUS en zijne zaek bekend waren, als mede van goed geweer en al het nodige.

II. SAULUS *werd, op het alleronverwachtst, in zijne woede gestuit*, *vs.* 3-9.

1. *De middelen, van welke de* HEER *zich bediende, tot de bekeering en roeping van* SAULUS, *vinden wy vs.* 3-6.

—. *Het eene middel was zichtbaer, vs.* 3.

3. (*b*) Ende als hy reysde, is 't geschiet, dat hy naeby Damascum quam, (*c*) ende hem omscheen snellick (*d*) een groot licht van den hemel, by het welk de glans der zonne verdoovde, op den vollen dag, vergel. Kap. XXII. XXVI.

(*b*) Hand. 22: 6. (*c*) 1 Cor. 15: 8. 2 Cor. 12: 2. (*d*) Hand. 26: 13.

Het was derhalven een buitengewoon licht, van eenen ongemeen schitterenden glans, nog veel helderer dan die der zonne. In het midden van dit licht, was de verheerlykte JESUS zelvs tegenwoordig.

——. *Het ander middel was hoorbaer, vs.* 4-6.

4. Ende van schrik ter aerden gevallen zijnde, hoorde hy een stemme die tot hem seyde, Saul, Saul, wat vervolgt gy my?

SAULUS heeft dan den Godlyken Spreker niet alleen gehoord, maer ook gezien. Dit blijkt allerduidelykst uit vs. 7, 17. en Kap. XXVI: 16. Trouwens het behoorde tot de vereischten van eenen Apostel, dat hy den Heer JESUS gezien hadde, 1 Cor. IX: 1. XV: 5, 7, 8.

De woorden, welke de Heiland sprak, waren allernadrukkelykst, SAUL, SAUL, *wat vervolgt gy my?* Hy sprak den vervolger aen met zijnen eigenen naem, op dat hy leren mogt, dat hy te doen had met den Alwetenden, die hem by name, als het hoofd der bende kende, en wel by verdubbeling, om hem des te gevoeliger te treffen. Het vraegsgewijs voorstel, *wat vervolgt gy my?* behelst niet alleen eene verwijtende beschuldiging, maer het is ook eene tael, waerdoor de Heer JESUS hem rekenschap van zijn doen afëischt, en hem het strafwaerdige van zijn gedrag onder het oog brengt.

5 Ende hy seyde, Wie zijt gy, Heere? Saulus spreekt den verhevenen persoon, die uit het midden van het glansrijk licht tot hem sprak, aen met den naem van *Heer*, uit voorzichtigheid en eerbied, zonder dat hy voor als nog den Spreker voor eenen Godlyken Persoon eerbiedigde. Ende de Heere seyde, Ick ben Jesus dien gy vervolgt. (e) Het is u hart de versenen tegen de prickels te slaen.

De HEER zeide, *ik ben* JESUS *dien gy vervolgt.* — Wanneer men Kap. XXVI: 15—. vergelykt, zou het kunnen schij-

(e) Hand. 5: 39.

schijnen als of de Heiland aenstonds, by de bekendmaking van zijn persoon, den vervolger tot het Apostelambt geroepen hebbe. Maer dit is niet aenneembaer, omdat het veiliger is, het verhael van den nauwkeurigen LUCAS te volgen; terwijl PAULUS zich, in zijne verantwoording, niet zo zorgvuldig aen de rangschikking der omstandigheden van zijne bekeering zal gebonden hebben; daerenboven, zou SAULUS zo vele redenen niet gehad hebben, om bevende en verbaesd te worden, wanneer de Heiland die bemoedigende tael aenstonds had laten volgen. — Vooreerst zal de Verlosser dan niet meer geantwoord hebben, dan SAULUS gevraegd had.

Dit antwoord was ook genoeg, om SAULUS te doen opmerken, dat zijn gedrag hoogst strafwaerdig was. Daerom voegt 'er de Heiland by: *het is u hard de versenen tegen de prikkels te slaen.* De gelijkenis is ontleend van een wederspanning jokdier, het welk voor den ploeg gespannen en met scherpe prikkels aengedreven wordt, maer achter uit tegen de prikkels aenslaet. Hiervan daen wordt de spreekwijs overgebracht tot menschen, die tegen bedreigingen en vermaningen moedwillig aendruisschen, en zich daertegen verharden, Deut. XXXII: 15. 1 Sam. II; 29. Zo was het ook met SAULUS gelegen, hy had zich reeds eenen geruimen tijd tegen de prikkels, welke de HEER ter zijner overtuiging en verbetering had aengelegd, in de prediking van het Euangelie, en vele kenbare wonderen, moedwillig verhard. De Heiland waerschouwt hem daerom, dat deze tegenstand tot zijn eigen verderv zou uitlopen, en dat hy, wilde hy nu nog langer voortgaen, de meest geduchte straffen te wachten had.

6. Ende dit ontzettend antwoord bracht Saulus tot inkeer, zodat hy ootmoedig verzocht om nadere onderrichting, hy beevende ende verbaest zijnde, seyde Heere, (*f*) wat wilt gy dat ick doen sal? Ende de Heere [*seyde*] tot hem, Staet op, ende gaet in de stadt, ende u sal [*aldaer*] gesegt wor-

(*f*) Luc. 3: 10. Hand. 2: 37. ende 16: 30.

den, wat gy doen moet. Dit was eene tael van ootmoedige raedgeving en volvaerdige onderwerping. Hy erkende dat hy blind en onwetend was, dat hy het onderricht van den Heiland ernftig begeerde, en dat hy bereid was zich aen de bevelen van den Verlosfer te onderwerpen.

De HEER *zeide tot hem, ftaet op.* Dit was recht gefchikt tot bemoediging van SAULUS, die nog bevende op den grônd lag; hy zag 'er uit, dat JESUS niet verfchenen was om hem te bederven, maer te behouden, en dat hem nu geen verder onheil wedervaren zoude. De Heiland voegt 'er by, *gae naer de Stad*, naer Damascus namelyk, in welker nabyheid deze dingen gebeurden, *en u zal aldaer gezegd* en omftandig bericht worden, *wat gy doen moet.* — Maer, waerom moest dit te Damascus gefchieden, en niet te Jerufalem? Om de Discipelen aldaer te bemoedigen, wanneer zy zien zouden, dat hun bitterfte vyand in zijne onmenfchelyke woede geftuit was, als mede, opdat PAULUS zijn dienstwerk niet ten eerften op de allergevaerlykfte plaets beginnen zoude.

2. *De uitwerkfelen van deze dingen op* SAULUS, *en zijne reisgenoten, vinden wy, vs.* 7-9.

—. *Op het gezelfchap van* SAULUS, *vs.* 7.

7. (g) Ende de mannen die met hem over wegh reyfden, en hem vergezeld hadden, om zijne wrede ontwerpen te bevorderen, ftonden verbaeft, hoorende wel de ftemme, maer niemant fiende.

Hier ontmoeten wy eene dubbele fchijnftrijdigheid, tusfchen dit verhael en Kap. XXII en XXVI.

De eerfte is, dat de reisgenoten van SAULUS, volgens Kap. XXVI: 14. mede ter aerde gevallen zijn, en hier wordt gezegd dat zy *ftonden.* — Men mag denken, dat zy eerst van fchrik ter aerde gevallen, maer dat zy eer dan SAULUS wederom opgeftaen zijn; of men zou het *ftaen* kunnen nemen in de beteekenis van ftil zijn, zodat het ftaen te-

(g) Dan. 10: 7.

tegen het voortgaen zy overgesteld, gelijk Gen. XIX: 17. Lev. XIII: 37.

De andere zwarigheid is van meerder aenbelang. Hier wordt van SAULUS reisgenoten gezegd, dat zy *de stem hoorden*, maer volgens Kap. XXII: 9. *hoorden zy de stem niet des genen die met* SAUL *sprak.* — Men kan het geval op deze wijs begrijpen, dat deze mannen de eerste stem van den den Heiland, SAUL, SAUL *wat vervolgt gy my*, niet gehoord hebben; omdat zy toen, door de zeer schielyke omschijning van het ongemeen glansrijk licht, als buiten zich zelve geweest zijn; maer dat zy eenigermaten tot bedaren gekomen zijnde, de volgende woorden van den Heiland, *stae op en gae in de stad*, enz. verstaen hebben.

De reisgenoten van SAULUS *stonden verbaesd*, door het zien van het buitengewone licht, en, door het horen van de tweede stem, waren zy dermaten verschrikt en verbaesd, dat zy als stomme beelden stonden; te meer, omdat zy die tweede stem wel hoorden, maer *niemand zagen*, die tot SAULUS sprak. Dusdoende wierden ook deze mannen afgeschrikt, van iets vyandigs tegen de Christenen te ondernemen. Zy moesten ook wat zien en horen, om bekwame getuigen te zijn van deze zeer merkwaerdige gebeurtenis.

——. *Op* SAULUS *zelven*, *vs.* 8, 9.

8. **Ende Saulus stont op van der aerde**, eigenlyk hy *werd opgericht*, het zy door de mannen die by hem waren, en hem de hand boden, omdat zy bemerkten dat hy krachteloos was, het zy door de verborgene kracht van den Heiland, **ende als hy sijne oogen open dede**, welke hy uit hoofde van den onverdraeglyken glans van dat hemelsch licht gesloten had, **en sagh hy niemant**, maer hy was volkomen blind. **Ende sy** die hem vergezelden, **hem by der hant leydende, brachten hem tot binnen Damascum**, in het huis van eenen zekeren Judas, vergel. vs. 11.

9. **Ende hy was** aldaer **drie dagen dat hy niet en sagh**, zijnde ten eenemael blind: **ende en at niet,**

noch en dronck niet, zodanig zat hem nog de schrik in zijne leden.

Wy mogen uit Gal. I: 11, 12. besluiten, dat SAULUS, geduurende deze drie dagen, door onmiddelyke openbaringen, in de verborgenheden van het Euangelie onderwezen zy.

b. SAULUS *werd in het Apostelambt bevestigd*, *vs.* 10-19[a].

a. *De* HEER *gav eenen zekeren* ANANIAS *last*, *om* SAULUS *het gezicht te herstellen*, *vs.* 10-16.

1. *Dit bevel vinden wy*, *vs.* 10-12.

10. Ende daer was een seker discipel en aenhanger van JESUS te Damascus, een godvruchtig man, die ook by de Joden grote achting had, vergel. Kap. XXII: 12. met name Ananias: ende de Heere JESUS seyde tot hem in een Gesichte, Anania. Ende hy seyde, Siet, [*hier ben*] ick, Heere, gereed om uwe bevelen te gehoorzamen.

11. Ende de Heere [*seyde*] tot hem, Staet op, begeev u uit uwe woning, ende gaet in de strate, welke van wegen hare lijnregte strekking, genaemt wordt de Rechte, ende vraegt in het huys Jude nae [*eenen*] met name Saulus, (*h*) van Tarsen: want siet hy bidt.

Het is ligtelyk te begrijpen, wat SAULUS gebeden hebbe. Hy smeekte niet alleen om vergeving van zijn hemeltergend wangedrag, maer voornamelyk om tot het werk van het Apostelschap, waertoe hy nu geroepen was, bekwaem gemaekt te worden.

12 Ende, zo vervolgde de Heer JESUS van Saulus tot Ananias te spreken, hy heeft in een Gesichte gesien, dat een man, met name Ananias, inquam, ende hem de hant opleyde, op dat hy wederom siende worde.

(*h*) Hand. 21: 39. ende 22: 3.

2. *Om*

2. *Omdat* ANANIAS *zwarigheid maekte, werd dit bevel nader aengebonden, vs.* 13-16.

13. Ende Ananias antwoordde, Heere, ick hebbe uyt velen, zo door brieven als mondelyke berichten van vluchtelingen, gehoort van desen man, (*i*) hoe veel quaet hy uwe heylige in Jerusalem gedaen heeft:

14. Ende heeft hier macht van de Overpriesters, om te binden alle die uwen name aenroepen, wat zullen mijne vermaningen, by zulken bitteren vyand, baten kunnen?

Men mag zich eenigzins verwonderen, dat ANANIAS deze zwarigheid maekte, daer hy uit des HEEREN bevel duidelyk had kunnen bemerken, dat SAULUS geheel van denkwijs veranderd ware. Maer, zodra ANANIAS den naem van SAULUS hoorde, en de HEER hem gelastte tot dien bekenden en woedenden vyand der Christenen te gaen, zal hy dermaten verschrikt zijn, dat hy als geheel buiten zich zelven was, en het goede, het welk de HEER van SAULUS getuigde, niet verstaen had. Hierby kwam zijne kleingelovigheid en vreesachtigheid, welke zich meermalen by de grootste mannen geopenbaerd hebben, Exod. IV: 10-13. 1 Sam. XVI: 1, 2. Jer. I: 6-8.

15. Maer de Heere kwam de zwakheid van dezen zijnen dienaer te gemoet, en seyde andermael tot hem, Gaet onbeschroomd en zonder verder uitstel henen, volbreng mijn bevel omtrent Saulus: (*k*) want dese is my een uytverkoren vat, om mijnen naem te dragen voor de Heydenen, ende de Koningen, ende de kinderen Israëls.

Het oorspronglyk woord, door een *vat* vertaeld, beteekent in het gemeen allerlei werktuig en gereedschap. Leen-

(*i*) Hand. 9: 1. 1 Cor. 15: 9. Gal. 1: 13. 1 Tim. 1: 13. (*k*) Hand. 13: 2. ende 22: 21. Rom. 1: 1. Gal. 1: 15. ende 2: 8. Ephes. 3: 8. 1 Tim. 2: 7. 2 Tim. 1: 11.

fpreukig wordt het genomen van menfchen, welke God tot zijnen dienst gebruikt, Jer. XXII: 28. Hof. VIII: 8. Rom. IX: 22, 23. Byzonder mogen Leeraers vaten genaemd worden, ook van wegen de gaven, welke in hun gelegd zijn. — SAULUS zou een *vat* zijn in het geestelyk huis des HEEREN, voorzover de Heiland hem tot een werktuig, in de uitbreiding van zijn Koningrijk, gebruiken, en met uitnemende gaven verwaerdigen zoude. Hy was een *uitverkoren* vat, of gelijk 'er eigenlyk ftaet: *een vat der verkiezing*. Het kan zeggen, dat hy van eeuwigheid was uitverkoren, niet alleen tot het geloov en de zaligheid; maer ook, om een uitmuntend werktuig te zijn in den dienst des HEEREN; als mede, dat de HEER hem daertoe reeds werkelyk had begonnen aftezenden. Dan, het woord *uitverkoren* wordt meermalen genomen voor iets uitmuntends, het welk zeer voortreffelyk is in zijn zoort, en zo heeft SAULUS ook uitgemunt onder de Apostelen, als eene ftar van de eerfte grootte.

Als zulk een uitverkoren vat, zou hy JESUS *naem*, dat is, de leer van het Euangelie *dragen*. De zinprent fchijnt ontleend te zijn van een balfemvat, en de Euangelieleer, wordt vergeleken by eenen aengenamen en welriekenden balfem. SAULUS zou den lieffelyken reuk van het Euangelie, even als een balfemvat, door zijne prediking allerwegen verfpreiden, vergel. 2 Cor. I: 14. II: 14-16. — Dusdoende zou hy den naem van JESUS dragen *voor de Heidenen*, dat is allerlei volken, en ook *voor Koningen*, dat is allerlei Overheden; men denke aen den Koning AGRIPPA, de Stadhouders SERGIUS PAULUS, FELIX en FESTUS, den Keizer NERO, als mede *voor de kinderen Israëls*. — Onder dit werk zouden hem vele zwarigheden ontmoeten.

16. (*l*) Want, zo vervolgde de Heiland tot Ananias, **ick fal hem**, als in eene fchildery, **toonen hoe veel hy lijden moet om mijnen naem.**

(*l*) Hand. 21: 11. 2 Cor. 11: 23.

b. ANANIAS, *dus nader bemoedigd, volbracht het bevel van den verhoogden Heiland*, *vs.* 17-19[a].

1. *De uitvoering van den last zelven vinden wy*, *vs.* 17. *en*

2. *Het gevolg daervan*, *vs.* 18, 19[a].

β. Vervolgens verhaelt de Euangelist, hoe SAULUS *de Apostolische bediening aenvaerd hebbe*, *vs.* 19[b]-30.

a. Hy begon zijn werk aenstonds te Damascus, *vs.* 19[b]-22.

17. (*m*) Ende Ananias ging henen ende quam in het huys, alwaer Saulus zijn verblijv had: ende de handen op hem leggende, seyde hy, Saul, thans mijn gelievde broeder in CHRISTUS, de Heere heeft my gesonden, [*namelick*] die gezegende Jesus, die u verschenen is op den wegh dien gy, met een boosaertig voornemen, herwaerds quaemt, op dat gy door zijne wonderdoende kracht weder siende, ende met de buitengewone gaven van den Heyligen Geest vervult souldet worden.

18. Ende terstont op het zelvde oogenblik, dat Ananias deze woorden sprak, vielen af van sijne oogen gelijck als schellen, ende hy wiert terstont wederom siende: ende hy bleev nog liggen op zijne knien, of met het aengezicht ter aerde nedergebogen, zo als Ananias hem gevonden had; maer deze bemoedigde en vermaende hem, om zich te laten dopen, Kap. XXII: 14-16. Vervolgens stont hy op, ende wiert gedoopt.

19. Ende als hy spijse genomen hadde, wiert hy versterckt Ende Saulus was sommige dagen by de discipelen, die te Damascus waren. Ananias maekte hem bekend en leidde hem in, in alle gezelschappen der Christenen. Ook was deze gansche gebeurtenis zeer spoedig bekend door geheel Damascus, zodat elk begerig ware om Saulus te zien, en zijnen wonderweg te horen verhalen.

(*m*) Hand. 22: 12.

20. Ende hy predickte terstont, zodra zijn gezicht hersteld, en hy gedoopt was, Christum in de Synagogen, dat hy de Sone Godts is. Hy vreesde niet voor de zaek van JESUS uit te komen, maer betoonde aenstonds den groten yver, die hem voor de zaek van zijnen nieuwen Heer bezielde.

21. Ende zijne prediking was in geest en kracht; want sy ontsetteden haer alle die het hoorden, zo vyandige Joden als aenhangers van JESUS, ende seyden, En is dese niet de gene die te Jerusalem verstoorde, mishandelde en tot den dood toe vervolgde, die desen naem van JESUS aenriepen, en belijdenis deden van zijne leer, ende die daerom hier gekomen is, op dat hy deselve gebonden soude brengen tot de Overpriesters te Jerusalem? Welk eene onbegrijpelyke verandering in de denk- en handelwijs van dezen man!

22. Doch Saulus, wat 'er ook van hem gedacht en gezegd wierd, wiert meer ende meer bekrachtigt. De vyandige Joden lasterden hem, maer hy werd hoe langs zo meer door de genade versterkt, ende overtuygde de Joden die te Damascus woonden, bewijsende dat dese de Christus is.

SAULUS *overtuigde de Joden, die te Damascus woonden.* Het Griekſche woord, hier door *overtuigen* vertaeld, is Kap. II: 6. door *beroeren*, en Kap. XIX: 32. door *verwarren* overgezet. Hierom verstaen zommigen het zo, dat SAULUS de Joden verbijsterde, beschaemd maekte, in verwarring bracht en beroerde. Wy mogen denken, dat het SAULUS even eens gegaen hebbe als STEPHANUS, tegen welken eenigen uit de vyandige Joden opstonden, om tegen hem te twisten over de leer, welke hy predikte. Zommige Joden, die te Damascus woonden, zullen SAULUS hebben tegengesproken, maer zy konden zijne wijsheid, en den Geest, door welken hy sprak, niet wederstaen. Hieruit ontstond eene grote beroering en verwarring. Zommigen zagen, dat zy door hunne Oversten misleid waren, en werden van de waerheid des Euangeliums overtuigd, anderen werden door de kracht van SAULUS bewijzen verstomd en beschaemd, anderen bleven hem vuilaertig tegenspreken.

b. Het

b. Het gene SAULUS *verder te Damascus wedervaren is vinden wy vs.* 23-25.

23. Ende te Damascus zag Saulus, reeds by eene merkwaerdige proeve de vervulling van het gene de Heiland hem getoond had, dat hy veel voor zijnen naem zou moeten lijden: want als vele dagen verlopen waren, so hielden de Joden te samen raet om hem te dooden.

Het gene LUCAS hier verhaelt, gebeurde *als vele dagen verlopen waren*, en vs. 19. zegt hy, dat de Apostel slechts zommige dagen, dat is, eenen korten tijd by de Discipelen gebleven zy. — Dit schijnt niet te stroken, maer wy zullen meerder licht ontvangen uit het verhael van PAULUS zelven, Gal. I: 17. dat hy niet regelrecht van Damascus naer Jerusalem gegaen zy; maer dat hy zich begav naer Arabien, wederkeerde naer Damascus, en eerst na verloop van drie jaren weder te Jerusalem gekomen zy. Wy mogen 'er uit besluiten, dat LUCAS hier spreekt van het gene eerst drie jaren na de bekeering van SAULUS is voorgevallen. Kort na zijne bekeering en roeping begav hy zich naer Arabien, van tijd tot tijd kwam hy te Damascus, het welk thans mede tot de heerschappy van ARETAS, den Arabischen Koning, behoorde; maer, ten einde van deze drie jaren, vertoevde hy eenigen tijd binnen Damascus, en toen gebeurde het gene LUCAS ter dezer plaets heeft aengeteekend.

Ter dier tijd *hielden* de ongelovige en vyandige *Joden*, welken het verdroot, dat SAULUS nu en dan te Damascus kwam prediken, *te zamen raed om hem*, op eene listige wijs, *te doden*, ten einde zy mogten voorkomen, dat niet alle de Joden te Damascus van den vaderlyken Godsdienst afvallig wierden.

24. Maer hare lage wiert Saulo bekent, het zy dat hy gewaerschouwd werd door dezen of genen, die van den moorddadigen aenslag wist, het zy door eene onmiddelyke openbaring; (*n*) ende Saulus ontkwam, in weerwil

(*n*) 2 Cor. 11· 32.

van alle de waekzaemheid zijner vyanden: want ſy bewaerden de poorten, beyde des daegs ende des nachts, op dat ſy hem dooden mochten, zy hadden den Stadhouder van den Koning Aretas weten op hunne hand te krijgen, die de poorten en uitgangen der Stad door krijgsvolk bezet hield, 2 Cor. XI: 32.

25. Doch de diſcipelen het gevaer vernemende, in het welk de Apostel verkeerde, namen hem des nachts, (o) ende lieten [*hem*] neder door den muer, [*hem*] aflatende in een mande, zy bedienden zich daertoe van een huis door eenen van hun bewoond, het welk op den Stadsmuur ſtond en een venſter naer buiten had, 2 Cor. XI: 32. Zodoende werd het leven van Saulus beveiligd, die nog zo veel nut moest doen aen de belangen van CHRISTUS Koningrijk.

e. Het gene SAULUS *wijders te Jeruſalem verricht en ondervonden heeft, wordt vs.* 26-30. *aengeteekend.*

26. (*p*) Saulus nu, na dat hy dit oogenſchijnelyk gevaer te Damascus ontweken was, te Jeruſalem gekomen zijnde, alwaer hy niets dan vervolgingen te wachten had, poogde hem by de diſcipelen en gelovigen te voegen, om door hen ook in kennis by de Apostelen te geraken. Hy nam alle gelegenheden waer, wanneer hy maer Discipelen ontmoette, om hen aen te ſpreken, en hun zijne wonderbare bekeering en roeping te verhalen, om zich in een vertrouwelyk verkeer met hen in te wikkelen: maer ſy vreeſden hem alle, en ſchuwden hem als eenen bedrieger, niet geloovende dat hy, die voorheen zo geweldig tegen de Christenen gewoed had, een oprecht diſcipel van JESUS was.

De Christenen te Jeruſalem hadden een zeer ongunſtig vermoeden tegen SAULUS. — Zy zullen gene zekere berichten van zijne bekeering ontvangen hebben, te minder, omdat 'er kort daerna een oorlog ontſtaen was, tusſchen

HE-

(*o*) Joſ. 2: 15. 1 Sam. 19: 12. (*p*) Hand. 22: 17.

HERODES ANTIPAS en ARETAS, den Koning van Arabien, waerdoor de gemeenschap tusschen Jerusalem en Damascus gestuit was. Zy hadden wel gehoord, dat de reisgenooten van SAULUS onverrichter zake waren terug gekomen; maer mogelyk hadden zy niets vernomen, dan dat SAULUS op eene ontzettende wijs in zijne woede gestuit was, zonder dat zy eenig bericht hadden van SAULUS bekeering. Misschien hadden ook de Joodsche Overheden uitgestrooid, dat PAULUS zich maer in schijn voor eenen aenhanger van JESUS had uitgegeven, om zijnen slag tegen de Christenen waer te nemen. Mogelyk hebben ook de Discipelen gedacht, dat SAULUS, indien hy waerlyk bekeerd was, zich ten eersten naer Jerusalem zou begeven hebben, daer zy nu zedert drie jaren niets van hem vernomen hadden.

27. (q) Maer Barnabas handelde edelmoedig met Saulus. Deze beter bericht van zyne oprechte bekeering hebbende, en hem tot sich nemende, leydde [*hem*] tot de Apostelen, Petrus en Jacobus, die thans alleen te Jerusalem waren; terwijl de overige elk hunnen weg getrokken waren, en het Euangelie alomme verkondigden. Deze Barnabas deed den gemelden Apostelen een omstandig verhael van Saulus wedervaren: ende verhaelde haer hoe hy op den wegh den Heere gesien hadde, ende dat hy tot hem gesproken hadde, ende hoe hy te Damascus vrymoedelick gesproken hadde in den name Jesu.

28. Ende zy erkenden hem voor hunnen medeambtgenoot, hy was als zodanig met haer ingaende ende uytgaende te Jerusalem: Petrus nam hem onder zijn dak, en hy bleev aldaer 15 dagen, Gal. I: 18.

29. Ende vrymoedelick sprekende in den name des Heeren Jesu, sprack hy oock ende handelde tegen de Grieckſche [*Joden*], die, in de landen der Heidenen geboren en woonachtig zijnde, den Godsdienst in hunne Synagogen in de Griekſche tael oeffenden, vergel. Kap. VI: 1. Zy twistten met Saulus, en zochten de bewij-

(q) Hand. III: 25.

zen te wederleggen, met welke hy betoogde dat JESUS de MESSIAS ware: maer vermits dese hem niet wederstaen konden, werden zy verbitterd en trachteden hem te dooden.

30. Doch de HEER zorgde voor zijnen knecht, en waerschouwde hem door eene openbaring, Kap. XXII: 18. de broeders [*dit*] verstaende, geleydden hem tot Cesareen, het welk aen de Middellandsche Zee lag digt by Joppe, ende sonden hem van daer af de Zee over nae Tarsen. Dit was zijne geboorteplaets, daer hy, dusdoende, gelegenheid kreeg om het Euangelie van CHRISTUS, aen zijne bloedverwanten en medeburgers, te verkondigen.

B. *Wijders geevt de Euangelist een omstandig bericht, omtrent de uitbreiding von het Euangelie onder de Heidenen, Kap. IX: 30— XXVIII.*

A. Eerst door PETRUS, *Kap. IX:* 31 — *X:* 18.

α. Vooraf geevt LUCAS *eene algemene beschrijving, van den gezegenden bloeistaet, der gemeenten in het Joodsche land, Kap. IX:* 31.

31. De gemeynten dan, welke by gelegenheid der verstrooijing van de Christenen, Kap. VIII: 1. door geheel Judeam, ende Galileam, ende Samariam geplant waren, hadden vrede, ende waren voor eenen tijd van alle vervolgingen bevrijd. De verandering en bekeering van Saulus, zulken voornamen vervolger, gav aenleiding tot de rust der Kerke; zommigen der vyanden werden daerdoor tot nadenken gebracht, en die verbitterd bleven zagen genen kans, om iets met goed gevolg tegen de belijders van JESUS naem te ondernemen. Ook wierden de Gemeenten, door den dienst der Apostelen, en andere Euangeliepredikers, aenmerkelyk gesticht en opgebouwd: ende wandelende in de vreese des Heeren, ende de vertrooſtinge des Heyligen Geests, wierden vermenigvuldigt, zo in aental van belijders, als in schitterende voorbeelden van godzaligheid.

β. Ver-

β. Vervolgens worden de verrichtingen van den Apostel PETRUS
opgegeven, Kap. IX: 32— XI: 18.

a. Hy verrichtte te Lydda een aenmerkelyk wonderwerk, Kap. IX: 32-35.

a. Zijne aenkomst te Lydda vinden wy vs. 32.

b. Het wonderwerk, het welk hy aldaer verrichtte, vs. 33, 34. en

c. Het uitwerkſel daervan, vs. 35.

32. Ende het geſchiedde als Petrus alomme door het Joodſche land doortrock, om de Gemeenten op te beuren en te vertroosten, dat hy oock afquam tot de heylige die tot Lydda woonden.

Lydda was eene Stad aen de Middellandſche Zee, niet ver van Joppe. Nadat zy door den Joodſchen oorlog verwoest was, heeft zy den naem van Diospolis gekregen.

33. Ende aldaer vondt hy een ſeker menſche, met name Eneas, die mede belijdenis deed van het Euangelie, en acht jaren te bedde gelegen hadde, welcke was geraeckt en beroerd, zodat hy, door enkel menſchelyke hulp, geheel ongeneesbaer ware.

34. Ende Petrus, met innerlyke ontferming over zijnen deerniswaerdigen toeſtand bewogen, ſeyde tot hem, Enea, Jeſus Chriſtus, de verheerlykte en Godlyke Middelaer, op wiens bevel ik tot u kom, maeckt u geſont door zijn wonderdoend Alvermogen: ſtaet op ende ſpreydt uſelven [*het bedde*], en neemt daerdoor de proev of gy niet volkomen genezen zijt. Ende hy ſtont terſtont op, opdat zelvde oogenblik, zijnde volkomen gezond.

35. Ende ſy ſagen hem alle die te Lydda waren, ende insgelyks alle die te Serona woonden, zijnde eene vlakke landſtreek in de nabuurſchap van Lydda en Joppe, dewelcke door dit wonderwerk van Petrus Godlyke zending overtuigd werden, en haer bekeerden tot den Heere.

b. Te Joppe deed hy ook een verbasend wonderwerk, vs. 36-43.
a. Het wonderwerk zelvs wordt beschreven, vs. 36-41.

36. Ende te Joppe, eene Stad aen de Middellandsche zee, was een sekere discipelinne, die de leer van het Euangelie gelovig had aengenomen, met name Tabitha, welcke in het Grieksch overgesett zijnde is gesegt Dorcas. Dese was eene allerdeugdzaemste Christinne, zijnde als het ware vol van en geduurig bezig in goede wercken, ende byzonder in milde aelmoessen, die sy dede aen de behoevtigen.

37. Ende het geschiedde in die dagen, dat sy kranck wiert ende tot droevheid van alle godvruchtigen sterf: ende als syse, volgens de gewoonte der Joden, gewasschen hadden, leyden sy haer in de oppersale, zijnde het ruimste vertrek van het huis, recht geschikt voor die grote menigte van menschen, die zamen kwamen, om over haer te wenen en rouw te bedrijven.

38. Ende also Lydda naeby Joppe was, de discipelen hoorende dat Petrus aldaer was, sonden twee mannen tot hem, biddende dat hy niet en soude vertoeven tot haer over te komen, zy hadden zo vele blijken gezien van het wondervermogen, door het welk de Apostelen verbasende dingen verrichtten, en hoopten, dat de waerdige Dorcas daerdoor uit de doden mogt worden opgewekt.

39. Ende Petrus, door eene verborgene roeping aengespoord, was aenstonds gereed om aen dat verzoek te voldoen. Hy stont op, verliet Lydda, ende gingh met haer; welcken sy, als hy daer gekomen was, in de oppersale leydden: ende alle de weduwen, welke Tabitha door hare lievdegaven ondersteund had, stonden by hem, weenende ende toonende de rocken ende kleederen die Dorcas gemaeckt hadde, als sy by haer was. Zy klaegden daerom aen Petrus de grootheid van haer verlies, dat haer die beminnelyke weldoenster, die haer onderhouden en gekleed had, ontvallen ware.

40. Maer

40. Maer Petrus, hebbende [*haer*] alle uytgedreven, opdat hy, door het gekerm en de rouwklachten, niet in zijn gebed verhinderd wierd, knielde in zijne eenzaemheid ootmoedig neder ende badt, den Heer JESUS, dat het Hem, die zijne macht en goedheid in het opwekken van doden meermalen verheerlykt had, behagen mogt, tot eer van zijnen naem, tot bevestiging der gelovigen, tot inwinning van anderen, en tot vertroosting der behoevtigen, de ziel van Dorcas wederom in haer te doen komen; ende hem, in vertrouwen van verhoring, keerende tot het dode lichaem feyde hy, met eene gebiedende ftem: Tabitha, ftaet op. Ende op dat zelvde oogenblik werd zy wederom levendig: want fy dede hare oogen open, ende Petrum gefien hebbende fat fy over eynde

41. Ende hy gaf haer de hant, ende rechttefe op, ende de heylige ende de weduwen geroepen hebbende, ftelde hyfe levende voor [*haer*], opdat deze alle getuigen van dit verbafend wonderwerk wezen mogten.

ii. *Het uitwerkfel van dit wonderwerk vinden wy vs.* 42, 43.

42. Ende [*dit*] onlochenbaer wonderwerk wiert zeer fpoedig bekent door geheel Joppe, ende met het hoogfte recht aengemerkt als een overtuigend bewijs voor de Godlykheid der leere, welke Petrus verkondigde. Trouwens vele geloofden in den Heere.

43. Ende het gefchiedde dat hy vele dagen te Joppe bleef, om de gemeente des Heeren eenigen tijd te ftichten. Hy nam zijn intrek by eenen fekeren Simon, eenen lederbereyder.

HET X. KAPITTEL.

c. Te Cæsarea bracht PETRUS *eenen Romeinschen Hopman tot het geloov, en deze is de eerste Heiden geweest, die tot het Christendom bekeerd werd, Kap. X: 1 — XI: 18.*

a. De bekeering van dezen Hoofdman wordt zeer omstandig beschreven, Kap. X.

1. De Hoofdman, door eene Godlyke Openbaring aengespoord, zond naer Joppe, en verzocht PETRUS *by hem te komen, ten einde hem het Euangelie te prediken, vs. 1-23.*

—. De Hoofdman werd door eene Openbaring aengespoord, om PETRUS *tot zich te ontbieden, vs. 1-8.*

/. Vooraf gaet eene beschrijving van den gemelden persoon en zijn beminnelyk karakter, vs. 1, 2.

//. Hy kreeg eene Godlyke Openbaring, om PETRUS *te ontbieden, vs. 3-6, en*

///. Zond aenstonds tot den Apostel, vs. 7, 8.

1. TOt nog toe was het Euangelie alleenlyk aen de Joden gepredikt, onder welke het eenen zeer aenmerkelyken opgang gemaekt had. Maer ook de Heidenen moesten, volgens de Voorzeggingen der Propheten, mededeelen in het heil van CHRISTUS. Cornelius, een Romeinsche Bevelhebber, was de eerste der Heidenen, die het Euangelie gehoorzaem werd. **Ende daer was een seker man te Cesareen**, eene vermaerde Stad aen de Middellandsche zee, door Herodes den Groten gebouwd, **met name Cornelius, een Hooftman over hondert, uyt de bende genaemt de Italiaensche:**

In Cæsarea lag eene Romeinsche bezetting. Onder deze was ook *eene bende*, een Regiment zouden wy zeggen, welke geheel uit Italianen bestond; en daerom de *Italiaensche* genaemd

naemd werd. CORNELIUS was Capitein van eene Compagnie, bestaende uit 100 koppen, in dat Regiment.

2. Godtsaligh was deze Bevelhebber by uitnemendheid, **ende vreesende Godt, met geheel sijn huys, ende doende vele aelmoessen aen het volck, ende Godt gedueriglick biddende.**

Zommigen houden dezen CORNELIUS voor eenen Jodengenoot der poorte, gelijk men spreekt, eenen heiden van oorsprong, die den Joodschen Godsdienst omhelsd had, maer zonder zich te laten besnijden. Dan het schijnt ons, uit het gansche beloop van zaken, duidelyk genoeg te blijken, dat hy een heiden geweest zy, die niets gemeens had met den Joodschen Godsdienst. Vs. 28. wordt hy geteld onder de *vreemden*, tot welke het eenen Joodschen man ongeoorloovd was zich te voegen. De Christenen uit de Joden waren, by de bekeering van dezen CORNELIUS, zeer verwonderd, dat de gaev van den Heiligen Geest ook op de heidenen uitgestort wierd, vs. 45. CORNELIUS, zijne bloedverwanten, huisgenoten, en byzondere vrienden, aen welke PETRUS het Euangelie verkondigd had vs. 24, worden *heidenen* genaemd, Kap. XI: 1, 18.

Deze heidensche Hopman, die in de afgodery geboren en opgevoed was, diende den eenigen en waren God; hy was *godzalig en Godvrezende, met zijn gehele huis*, en alle zijne huisgenoten. Ook was hy zeer lievderijk, *hy deed vele aelmoesfen aen het volk*. — Maer hoe kwam een blinde Heiden tot zulk een Godsdienstig en lievderijk bestaen? Door verkeering met de Christenen: want in die Stad, alwaer PHILIPPUS het Euangelie gepredikt had, waren vele Christenen, vergel. Kap. VIII: 40. Hy was reeds van de stomme afgoden bekeerd, en zo ver gekomen, dat hy den eenigen en waren God diende, met zijn gansche huisgezin. De lievde, welke onder de Christenen heerschte, zal hem opgewekt hebben, om het voorbeeld van hunne weldadigheid naer te volgen. Maer omtrent den waren aert van het Euangelie was hy nog onkundig. — *Hy bad geduuriglyk.* Wat bad hy? Dat hy in den Christen Godsdienst nader mogt on-

derwezen worden, en vooral dat hy met zekerheid weten mogt, of JESUS indedaed van de doden was opgeſtaen, van welke gebeurtenis het ganſche Christendom af hangt. Dit blijkt duidelyk uit vs. 4, 5, daer hem een Engel verzekerde, dat God zijn gebed verhoord had, en de verhoring van dat gebed beſtond hierin, dat PETRUS geſchikt werd, om hem, nopens de leer van het Euangelie, nadere onderrichting te geven. Ook begon PETRUS aenſtonds zijn onderwijs, met de verzekering, dat de gekruicigde JESUS van de doden was opgeſtaen.

3. [*Deſe*] ſagh in een Geſichte klaerlick ontrent de negende ure des daegs (volgens onze rekening omtrent drie uur na den middag) eenen Engel Godts, in eene zeer luisterrijke gedaente, welke een kennelyk bewijs was van zijne Godlyke zending, tot hem inkomen, ende tot hem, met eenen gansch zeer byzonderen nadruk, ſeggende, Corneli.

4. Ende hy zag dien Engel met verbaesdheid aen; de oogen ingeſpannen op hem houdende ende ſeer bevreeſt geworden zijnde, ſeyde Cornelius al bevende tot den Engel, Wat is 't, heere? wat is toch het oogmerk van uwe komst, en wat hebt gy my te berichten? Ende hy ſeyde tot hem, Uwe gebeden, om, nopens de leer van het Euangelie, en de opſtanding van CHRISTUS, nader onderricht te worden zijn gunstig verhoord, ende uwe aelmoeſſen zijn, als de reuk van aengename offeranden, tot gedachteniſſe opgekomen voor Godt.

De ſpreekwijs is ontleend van den opklimmenden rook en geur der offeranden, vergel. Pſ. CXLI: 2. Phil. IV: 18. Hebr. XIII: 16. — God gedacht aen de gebeden en aelmoesſen van CORNELIUS. God wordt, volgens eene ſpreekwijs van ons menſchen ontleend, gezegd zich de gebeden te herinneren, wanneer Hy dezelve, na eenigen tijd van uitſtel, gunstig verhoort, vergel. Gen. VIII: 1. en 1 Sam. I: 19.

5. Ende nu, zo vervolgde de Engel, God heeft eenen Apostel geſchikt, om u het Euangelie te prediken; dezen hebt gy maer te ontbieden, en God zal zorgen dat hy kome;

ſendt

ſendt daerom, hoe eer zo beter, eenige mannen nae Joppe, ende ontbiedt Simon, die toegenaemt wort Petrus.

6. Deſe ligt te huys by eenen Simon lederbereyder, die [*ſijn*] huys heeft digt by de zee: deſe ſal u ſeggen wat gy doen moet, om wezenlyk gelukkig te worden.

7. Ende als de Engel, die tot Cornelium ſprack, wechgegaen was, zond hy aenſtonds naer den Apostel Petrus. Ten dien einde riep hy twee van ſijne huysknechten, ende eenen Godtſaligen krijgsknecht van de gene die geduerigh by hem waren:

8. Ende als hy haer alles verhaelt hadde, wat de Engel tot hem geſproken had, ſondt hyſe nae Joppe, om Petrus by zich te verzoeken. Hy had drie bedienden, om Petrus daerdoor des te meerder achting en eerbied te bewijzen.

Maer mag men denken, 'er waren te Ceſarea Christenen genoeg, die CORNELIUS, omtrent den inhoud en de waerheid van het Euangelie, nader onderrichten konden, wat behoevde daertoe de Apostel PETRUS ontboden te worden? — CORNELIUS was de eerſte uit de heidenen, die het geloov gehoorzaem werd; deze gebeurtenis moest openlyk geſchieden, en met kennelyke wonderen gepaerd gaen, op dat de Christenen uit de Joden overtuigd wierden, dat het heil van CHRISTUS ook voor den heidenen geſchikt ware. De Joden verkeerden in die gedachten, dat alle volken, buiten de nakomelingen van JACOB, van de Godlyke gunst voor altoos waren uitgeſloten. — Dit is ook de reden, dat LUCAS de bekeering van dezen Romeinſchen Hopman zo omſtandig verhaeld heeft.

——. PETRUS *kreeg ook een Godlyk bevel, om aen het verzoek van* CORNELIUS *te voldoen, vs.* 9-23.

/. Dit Godlyk bevel wordt zeer uitvoerig aengeteekend, vs. 9-20.

†. *De omstandigheden van tijd en plaets vinden wy vs.* 9, 10. *en*

††. *Het Godlyk bevel zelvs, vs.* 11-20. *Het werd* PETRUS *bekend gemaekt,*

‡. *Door een zeer merkwaerdig gezicht, vs.* 11-16, *en, vermits* PETRUS *de mening van dit gezicht niet begreep,*

‡‡. *Werd 'er, door eene ingeving van den Geest, eene nadere verklaring bygevoegd, vs.* 17-20.

//. De Apostel gehoorzaemde dit Godlyk bevel, en vertrok met de afgezondenen van CORNELIUS, *vs.* 21-23.

9. Ende des anderen daegs, terwijle dese drie bedienden van Cornelius naer Joppe reysden, ende naeby de stadt quamen, (*a*) klom Petrus op 't platte dack van het huis, waerin hy thans zijn verblijv hield, om te bidden, ontrent de seste ure, of den middag.

10. Ende hy wiert hongerigh, ende begeerde te eten en daerdoor zijnen honger te stillen. Ende terwijle sy, die binnens huis waren, het middagmael bereydden, viel over hem een vertreckinge van sinnen, waerin hem een zeer zonderling en alleszins merkwaerdig gezicht vertoond werd.

11. Ende hy sagh den hemel geopent, ende een seker vat tot hem nederdalen, gelijck een groot linnen laken aen de vier hoecken gebonden, ende nedergelaten op de aerde.

Het woord *vat* beteekent in het algemeen allerlei gereedschap, het welk iets vervatten kan. Hier wordt een lange dunne doek bedoeld, die aen de einden zamengebon-

(*a*) 2 Kon. 4: 33. Matth. 6: 6.

bonden, en tusschen hemel en aerde, in de lucht uitgespannen was.

12. In het welcke waren alle de zoorten der viervoetige [*dieren*] der aerde, ende de wilde, ende de kruypende [*dieren*], ende de vogelen des hemels, zo reine als onreine.

13. Ende daer geschiedde een stemme tot hem, Staet op Petre, slacht of laet van deze dieren slachten en toebereiden naer uw welgevallen, zonder onderscheid te maken tusschen reine of onreine, ende eet vryelyk om uwen honger te stillen.

14. Maer Petrus seyde, Geensins, Heere. Dit zal ik voorzeker niet doen, vergel. Ezech. IV: 14: want (*b*) ick en hebbe noyt gegeten yet dat gemeyn, ofte onreyn was, zelvs heb ik nimmer iets aengeraekt, het welk in de wet van Mose als onrein verklaerd is.

15. Ende een stemme [*geschiedde*] wederom ten tweeden mael tot hem, (*c*) 't Gene Godt gereynigt, en door het bevel, het welk ik tot u breng, voor rein verklaerd heeft en sult gy niet gemeyn maken, en voor onrein verklaren.

16. Ende dit geschiedde tot driemael toe, dat Petrus deze stem hoorde, ende het vat, het linnen laken, met alle de dieren welke 'er in waren, wiert wederom opgenomen in den hemel.

17. Ende also Petrus in hemselven twijffelde wat doch het Gesichte mochte zijn, en wat daervan de geheimzinnige beduidenis ware, dat hy gesien hadde, siet, de mannen die van Cornelio afgesonden waren, gevraegt hebbende nae het huys Simonis, stonden aen de poorte.

18. Ende [*yemant*] der huisgenoten geroepen hebbende vraegden sy, of Simon, toegenaemt Petrus, daer te huys lagh.

(*b*) Lev. 11: 4. Deut. 14: 7. (*c*) Matth. 15: 11. Rom. 14: 17, 20. 1 Tim. 4: 4. Tit. 1: 15.

19. Ende als Petrus op dat Gesichte dachte, seyde de Geest tot hem, door eene Openbaring, Siet drie mannen soecken u, en zijn begerig om u te spreken.

20. (*d*) Daerom staet op, vertoev hier niet langer, gaet van dit platte dak af, begeev u naer die mannen, ende reyst met haer, niet twijffelende: want ick hebbe haer gesonden, om u van hier af te halen.

21. Ende Petrus gingh af tot de mannen, die van Cornelio tot hem gesonden waren, ende seyde, Siet, ick ben 't dien gy soeckt; dit weet ik uit eene Openbaring; wat is de oorsake waerom gy hier gekomen zijt?

22. Ende sy seyden, Cornelius een Hooftman over hondert, die te Cæsarea woonachtig is, een rechtveerdigh man, ende vreesende Godt, ende die [*goet*] getuygenisse heeft van het gantsche volck der Joden, by welke hy ongemeen geacht wordt, is door Goddelicke openbaringe vermaent van eenen heyligen Engel, dat hy u soude ontbieden tot sijnen huyse, ende dat hy van u woorden [*der saligheyt*] soude hooren.

23. Als hyse dan ingeroepen hadde, ontfingh hyse in huys, alwaer zy den nacht overbleven. Doch des anderen daegs gingh Petrus met haer henen, naer Cæsarea, ende sommige der broederen, die van Joppe waren, en van deze zaek gehoord hadden, gingen met hem, omdat het gansche geval hun zeer byzonder en merkwaerdig voorkwam.

Maer mag men denken, CHRISTUS had aen zijne Apostelen uitdrukkelyk bevolen, om het Euangelie, in de gehele waereld, aen alle volken te prediken, Matth. XXVIII: 19. Marc. XVI: 15. en op denzelvden dag van zijne hemelvaert had Hy gezegd, dat het Euangelie eerst in Judæa moest gepredikt worden, vervolgens in Samaria, en ten laetsten onder de Heidenen, tot aen de einden der aerde, Hand. I: 8, waerom had dan PETRUS een vernieuwd bevel nodig, gepaerd met

(*d*) Hand. 15: 7.

met zo vele buitengewone omſtandigheden, eer hy aen den heidenſchen CORNELIUS het Euangelie ging prediken?

PETRUS wist zeer wel, dat het Euangelie ook, ter zijner tijd, aen de Heidenen moest gepredikt worden, maer hy verwachtte, met de overige Apostelen, dat zy door eene Openbaring bericht ontvangen zouden, wanneer zy zich tot de Heidenen wenden moesten. Daerenboven CHRISTUS had zijnen Apostelen niet gezegd, dat de beſnijdenis en MOSES wet zouden afgeſchaft worden. Dit behoorde mede onder die dingen, welke zy voorheen niet dragen konden, Joh. XVI: 12. PETRUS ſtond daerom in dit oordeel, dat de Heidenen zich eerst moesten laten beſnijden, en zich aen MOSES wetten onderwerpen, eer zy Christenen worden konden. Dit vooroordeel heerschte nog lang, gelijk in het vervolg nader blijken zal.

2. PETRUS *kwam tot* CORNELIUS, *predikte hem het Euangelie, en bekeerde hem tot het geloov*, *vs.* 24-48.

—. *De Apostel werd, door* CORNELIUS *en de zijnen, eerbiedig ontvangen*, *vs.* 24-27.

24. Ende des anderen daegs quamen ſy tot Ceſareen. Ende Cornelius verwachtede haer, met groot verlangen, t'ſamengeroepen hebbende die van ſijn maegſchap ende byſonderſte vrienden, die mede tot de Italiaenſche bende behoorden.

25. Ende als het geſchiedde dat Petrus inquam, gingh hem Cornelius te gemoete, ende eerbiedig vallende aen [*ſijne*] voeten aenbadt hy, hem eene hulde bewijzende, welke genen mensch toekomt.

26 Maer Petrus rechtede hem op, ſeggende, (*e*) Staet op, bewijs my zodanig eene hulde niet: want ick ben oock ſelve ſlechts een menſche. Dit viel voor aen den ingang van het huis.

27. Ende met hem ſprekende gingh hy in een der

(*e*) Hand. 14: 14. Openb. 19: 10. ende 22: 9.

vertrekken van het huis, ende vondt 'er vele die t'famengekomen waren.

——. PETRUS *predikte dezen Hoofdman, en die by hem vergaderd waren, het Euangelie, met een gezegend gevolg, vs. 28-48.*

/. *Vooraf gaven de Apostel en de Hopman elkanderen bericht van de Openbaringen, met welke zy verwaerdigd waren, vs. 28-33.*

//. *Vervolgens predikte* PETRUS *het Euangelie, vs. 34-48.*

†. *De prediking zelve vinden wy vs. 34-43.*

↓. *Hy verklaerde dat nu alle onderscheid van volk en volk was wechgenomen, vs. 34, 35.*

↓↓. *Hy betoogde, dat* JESUS *uit de doden was opgestaen, en verhoogd tot eenen Richter over allen, vs. 36-42.*

↓↓↓. *Hy bewees, dat* JESUS *de Zaligmaker van zondaren ware, vs. 43.*

28. Ende hy seyde tot haer, die thans met Cornelius vergaderd waren, (*f*) Gy weet, en het kan u niet onbekend zijn, hoe het eenen Joodschen man ongeoorloft is hem, in eene gemeenzame verkeering, te voegen, ofte te gaen tot eenen vreemden, die niet tot ons volk behoort. Dit is door de overleveringen onzer Vaderen verboden, vergel. Joh. XVIII: 28; (*g*) doch Godt heeft my in een gezicht getoont, en door eene hemelsche stem geleerd, dat ick geen mensche en soude gemeyn ofte onreyn heeten, dat ik, zo wel met heidenen als Joden, gemeenzaem verkeeren mag.

29. Daerom ben ick oock sonder tegenspreken herwaerds gekomen, ontboden zijnde. So vrage ick dan, om wat reden gylieden my hebt ontboden, op dat ik het ook uit uwe eigene monden vernemen moge.

30. Ende Cornelius seyde, Over vier dagen was ick vastende tot deser ure toe, ende ter negender ure

(*f*) Exod. 23: 32. ende 34: 15. Deuter. 7: 2. Joh. 4: 9. ende 18: 28. Hand. 11: 3. (*g*) Hand. 15: 8. Ephes. 3: 6.

ure badt ick in mijn huys, gelijk ik dikwijls gewoon ben te doen, dat ik nadere opening, omtrent de leer van JESUS en hare waerheid, erlangen mogt.

31. Ende siet, een man stont voor my (*h*) in een blinckende glansrijk kleet, die meer dan een mensch was, ende seyde, Corneli, uw gebedt is verhoort, ende uwe aelmoessen zijn voor Godt gedacht geworden.

32. Sendt dan nae Joppe, ende ontbiedt Simonem die toegenaemt wort Petrus: dese ligt te huys in het huys van Simon den lederbereyder aen de zee, welcke hier gekomen zijnde, sal ter nadere onderrichting tot u spreken.

33. So hebbe ick dan van stonden aen drie mannen tot u gesonden, met verzoek om u herwaerds te begeven, ende gy hebt wel gedaen, ik beschouw het met dankzegging, als een lievdewerk, dat gy hier gekomen zijt. Wy zijn dan alle nu [*hier*] tegenwoordigh voor den alwetenden Godt, die getuige is van de oprechtheid onzer bedoelingen, om te hooren al het gene u van Godt bevolen is tot ons te spreken.

34. Ende Petrus den mont met eene vrymoedige deftigheid open doende, seyde, Ick verneme in der waerheyt, en ben nu ten vollen verzekerd, (*i*) dat Godt geen aennemer des persoons en is, en niemand begunstigt, omdat hy tot een bepaeld volk behoort, zodat nu de onderscheiding tusschen Joden en Heidenen zy wechgenomen.

35. (*k*) Maer in allen volcke, zonder eenig onderscheid, zo wel onder de heidenen als onder de Joden, die hem vreest ende gerechtigheyt werckt of recht doet en zijne geboden gehoorzaemt, is hem aengenaem.

36. [*Dit is*] het woort der aengename boodschap, dat hy eerst gesonden heeft den kinderen Israëls, (*l*) verkondigende vrede en verzoening door Jesum Christum. Die aengename boodschap wordt thans voor de eer-

(*h*) Matth. 28: 3. Marc. 16: 5. Luc. 24: 4. (*i*) Deuter. 10: 17. 2 Chron. 19: 7. Iob 34: 19. Rom. 2: 11. Galat. 2: 6. Ephes. 6: 9. Col. 3: 25. 1 Petr. 1: 17. (*k*) Jes. 56: 6. (*l*) Jes. 9: 5. ende 52: 7. Joh. 16: 33. Rom. 5: 1. Col. 1: 20.

ſtemael ook aen heidenen gepredikt. De hoofdſom van het Euangelie is JESUS CHRISTUS, als de eenige en algenoegzame Zaligmaker, Deſe is, na zijne diepe vernedering, tot Koning verheven, zodat hy een Heere zy van alle, die in Hem geloven, zo wel uit de heidenen als uit de Joden.

37. Gylieden, die, offſchoon vreemdelingen, reeds lang in het Joodſche land verkeerd hadt, weet buiten allen twijffel de zo zeer merkwaerdige ſake die geſchiet is door geheel Judeam, (m) beginnende van Galilea, na den Doop, welcken Joannes gepredickt heeft. Gy hebt zekerlyk wel gehoord van die wonderbare dingen, welke 'er, zedert dat Joannes de Boetgezant begon te dopen, in Galilea, en vervolgens in Judæa zijn voorgevallen. Ik meen de zaken

38. [*Belangende*] Jeſum van Nazareth, (n) hoe hem Godt geſalft heeft met overvloedige gaven van den Heyligen Geeſt, ende met kracht, om wonderen te doen, welcke [*het* gehele Joodſche *lant*] doorgegaen is, goet doende, ende geneſende alle die van den duyvel overweldigt waren: want Godt was met hem, en werkte door Hem verbaſende wonderen, waervan zich het gerucht allerwegen verſpreid heeft.

39. Ende wy zijne Apostelen, tot welke ik mede behoor, zijn getuygen van al het gene hy gedaen heeft, beyde in alle plaetſen van het Jodiſche lant ende te Jeruſalem, deszelvs beroemde hoofdſtad. Wy prediken den gezegenden JESUS, die onophoudelyk bezig was, om goed te doen onder de Joden, welcken ſy, die het beſtuur van ons volk in handen hebben, door den Romeinſchen Stadhouder gedoodt hebben, [*hem*] hangende aen een hout, als of hy een verachtelyk boosdoener ware.

40. (o) Deſen gekruisten JESUS heeft Godt opgeweckt ten derden dage na zijnen dood, ende gegeven, dat hy, door veelvuldige verſchijningen na zijne opſtan-

(*m*) Jeſ. 8: 23. ende 9: 1. Matth. 4: 12. Marc. 1: 14, 38, 39. Luc. 4: 14. (*n*) Pſ. 45: 8. Jeſ. 61: 1. Luc. 4: 18. (*o*) Marc. 16: 14. Luc. 24: 34. Joh. 20: 19. Hand. 2: 24. 1 Cor. 15: 4, 5.

standing, openbaer soude worden, als die uit de doden verrezen is.

41. Niet alle den volcke is Hy in het openbaer verschenen, dit was niet nodig, en zou geen nut hebben aengebracht, maer den genoegzamen getuygen die daertoe van Godt te vooren verkoren waren, ons Apostelen [*namelick*] die met hem gemeenzaem verkeerd, ja zelve verscheidene malen gegeten ende gedroncken hebben, na dat hy uyt den dooden opgestaen was.

42. (*p*) Ende Hy heeft ons geboden den volcke openlyk te prediken, ernstig in te scherpen, ende te betuygen dat hy is de gene die (*q*) van Godt verordineert is, tot een Rechter van levende ende doode, gelijk Hy, nu met eene onnadenkelyke heerlykheid bekroond zijnde, eens op de wolken des hemels verschijnen zal, om alle kinderen der menschen te oordeelen.

43. (*r*) Desen gezegenden JESUS, die de eenige en algenoegzame oorzaek is der eeuwige zaligheid, geven getuygenisse alle de Propheten, (*s*) dat een yegelick die in hem gelooft, uit welk een volk hy ook wezen moge, vergevinge der sonden ontfangen sal door sijnen name, en op grond van de volmaekte verzoening, welke Hy heeft te weeg gebracht.

Deze prediking van PETRUS is zekerlyk uitvoeriger geweest. LUCAS heeft alleenlyk de hoofdsommen der zaken opgegeven, en denkelyk zou PETRUS 'er nog meer andere gewichtige zaken hebben bygevoegd, wanneer hy niet in zijne redenvoering gestuit was: want CORNELIUS en zijne gezelschap ontvingen de buitengewone gaven van den Heiligen Geest, en begonden door deszelvs vermogen te spreken.

(*p*) Matth. 28: 19. Marc. 16: 15. Joh. 15: 16. (*q*) Hand. 17: 31. (*r*) Gen. 3: 15. ende 22: 18. ende 26: 4. ende 49: 10. Deuter. 18: 15. Psalm 132: 11. Jes. 4: 2. ende 7: 14. ende 9: 5. ende 40: 10. Jer. 23: 5. ende 33: 14, 15. Ezech. 34: 23. ende 37: 24. Dan. 9: 24. Mich. 7: 20. (*s*) Hand. 15: 9.

††. *De gevolgen van* PETRUS *Euangeliepredikinq worden ons aengewezen*, *vs.* 44 - 48.

†. CORNELIUS *ontving*, *met zijn gezelschap*, *de buitengewone gaven van den Heiligen Geest*, *vs.* 44 - 46.

††. *Daerop werden zy gedoopt*, *vs.* 47, 48.

44. (*t*) Als Petrus nogh dese en dergelyke woorden sprack, viel de Heylige Geest, in deszelvs buitengewone gaven, op alle die by deze gelegenheid het woort hoorden.

CORNELIUS, en die met hem het Euangelie door PETRUS hoorden prediken, ontvingen de buitengewone gaven van den Heiligen Geest, op zoortgelyk eene wijs, als zy, op den Pinxterdag, aen de Apostelen waren medegedeeld. LUCAS zegt niet, dat de uitstorting van den Heiligen Geest met buitengewone teekenen gepaerd ging, maer onzes erachtens, ligt 'er evenwel in de uitdrukking, de Heilige Geest *viel op hen*, duidelyk genoeg opgesloten, dat de Heilige Geest niet alleen zeer onverwacht, maer ook op eene blijkbare wijs, op hen gekomen zy. Het is ook daervan daen, dat deze Heidenen over Gods grote werken, op de leiding van den Heiligen Geest, begonden te spreken, gelijk wy by vs. 43 veronderfteld hebben, vergel. vs. 46. Trouwens 'er was iets buitengewoons nodig, nu 'er voor de eerstemael heidenen tot het geloov in CHRISTUS werden overgebracht, om het verouderde vooroordeel der Joden geheel wech te nemen, dat de Heidenen voor altoos van de Godlyke gunst waren uitgesloten.

45. Ende de geloovige die uyt de Besnijdenisse of geborene Joden waren, soo vele als 'er met Petro van Joppe waren gekomen, vergel. vs. 23, ontsetteden haer en vonden het ten eenemael onbegrijpelyk, dat de gave des Heyligen Geests oock op de Heydenen uytgestort wiert. Ondertusschen konden zy 'er niet aen twijffelen,

46.

(*t*) Hand. 8: 17.

46. (v) Want sy hoorden haer, op eenen verhevenen trant, en eene zeer oordeelkundige wijs, spreken met [*vreemde*] talen, welke zy te voren niet gekend hadden, ende Godt groot maken. Doe antwoordde Petrus, en vatte het woord op, richtende zijne aenspraek tot de Christenen uit de Joden, die met hem van Joppe gekomen waren:

47. (*x*) Kan oock yemant het water weeren, dat dese niet gedoopt en souden worden, welcke de buitengewone gaven van den Heyligen Geest ontfangen hebben, op dezelve wijs gelijck als oock wy, die van natuure Joden zijn. Er is geen twijffel meer aen, of deze heidenen zijn tot de gemeenschap van Christus Kerk overgebracht, en daerom moeten zy derzelve door den Doop worden ingelijvd.

48. Ende hy beval dat sy souden gedoopt worden in den name des Heeren. Doe baden sy hem dat hy eenige dagen by [*haer*] wilde blijven, om hen nader te onderwijzen en in het geloov te versterken. Aen dit verzoek zal Petrus geredelyk voldaen hebben.

PETRUS *beval*, *dat* CORNELIUS en die met hem waren, *zouden gedoopt worden.* Derhalven heeft de Apostel zelvs dien Doop niet bediend. Hy liet dezelve bedienen, door de Christenen uit de Joden, die met hem van Joppe gekomen waren. — Wy leren 'er uit, dat elk een Christen, in de allereerste dagen van het Euangelie, den Doop bediend hebbe. Trouwens alle de Christenen ontvingen toen ter tijd de buitengewone gaven van het Euangelie, en zy waren alle Leeraers, die het Euangelie verkondigden, verg. Kap. XVIII: 19.

Deze bekeering van CORNELIUS, eenen bekenden man van aenzien, als mede van zijne bloedverwanten en vrienden, die met hem tot de Italiaensche bende behoorden, kon den Romeinen niet onbekend blijven, en daerom is het zeer waerschijnlyk, dat deze voorbeelden velen der Romeinen bewogen hebben, om de leer van het Euangelie te onderzoe-

(v) Marc. 16: 17. Hand. 2: 4. (*x*) Hand. 8: 36. ende 11: 17.

ken en te omhelsen. Althans 'er was binnen korten eene grote menigte der burgeren van Rome, die aen JESUS hulde deden, Rom. I: 8.

HET XI. KAPITTEL.

II. De uitwerkselen der bekeering van CORNELIUS *vinden wy Kap. XI: 1-18.*

1. Het kwam den Christenen te Jerusalem, die uit de Joden waren, zo vreemd voor, dat PETRUS *zich met Heidenen had ingelaten, dat zy daerover, by zijn wederkeren, met hem twistten, vs. 1-3.*

1. DE Apostelen nu, ende de Broeders uit de Joden, die in Judea waren, hebben met zeer veel bevreemding gehoort, dat oock de Heydenen het woort Godts aengenomen hadden Dit kwam hun geheel onbegrijpelyk voor, niet wetende dat de tijd reeds gekomen was, in welken God zijne genade ook aen andere volken verheerlyken wilde. Zy veroordeelden daerom het gedrag van Petrus.

2. Ende doe Petrus, nog eenigen tijd te Cæsarea gebleven zijnde, op het verzoek van den bekeerden Cornelius en zijne vrienden, vergel. Kap. X: 48, opgegaen was nae Jerusalem, twisteden tegen hem de gene die uyt de Besnijdenisse waren. Zy bestraften hem over zijn doen, en trachtten hem te beduiden, dat hy kwalyk gehandeld had.

3. Seggende, (a) Gy zijt te Cæsarea, gelijk ons in het zekere bericht is, onbedachtzaem ingegaen tot mannen die de voorhuyt hebben, ende hebt met haer gegeten; zelvs hebt gy aen onbesnedene Heidenen het Euangelie verkondigd, en hen gedoopt; hoe blijkbaer is dit strij-

(a) Exod. 23: 32. ende 34: 15. Deuter. 7: 2. Joh. 18: 28.

strijdig met de wet van Mose; gy hebt daerin zeer kwalyk gedaen, en ons met allen, die eerbied hebben voor Moses wet, grote ergernis gegeven.

2. PETRUS *verdedigde zijn gehouden gedrag, tot volle overtuiging, vs.* 4-18.

—. *Zijne verdediging vinden wy vs.* 4-16. *Hy verhaelde*

I. Hoe hy deze zaek op eene Godlyke Openbaring ondernomen had, vs. 4-14.

II. Hoe de buitengewone gaven van den Heiligen Geest, onder zijne prediking, aen de Heidenen waren medegedeeld, vs. 15-17.

——. *Door deze verdediging van* PETRUS, *werden de anderen bewogen, om zijn gedrag goed te keuren, vs.* 18.

4. Maer Petrus begreep, dat hy, om de Christenen uit de Joden te overtuigen dat hy wel gedaen had, niets anders nodig hadde, dan de geschiedenis der bekeering van Cornelius, in alle de omstandigheden te verhalen. Daerom een uitvoerig bericht van deze gebeurtenis beginnende verhaelde hy het haer vervolgens, seggende,

5. (*b*) Ick was in de stadt Joppe, op het platte dak van mijnen huiswaerd, omtrent den middag, biddende: ende sagh, terwijl de honger my prangde, in een vertreckinge van sinnen een zeker merkwaerdig Gesichte, [*namelick*] een seker vat, gelijck een groot linnen laken nederdalende, by de vier hoecken nedergelaten uyt den hemel, ende het gemelde werktuig quam tot by my.

6. Op welck [*laken*] als ick, met ingespannen aendacht, de oogen hieldt, so merckte ick, ende sagh de verscheidene zoorten van viervoetige [*dieren*] der aerde ende de wilde, ende de kruypende [*dieren*], ende de vogelen des hemels.

7. Ende ick hoorde eene stemme die tot my sey-

(*b*) Hand. 10: 9.

de, Staet op Petre, slacht naer uw welgevallen, laet het vleesch gereed maken, ende eet, zonder onderscheid te maken tusschen rein of onrein.

8. Maer ick seyde, Geensins, Heere, dit zal ik geheel niet ondernemen: want noyt en is (c) yet, dat gemeyn ofte onreyn was, in mijnen mont ingegaen, daervan heb ik my altoos zeer zorgvuldig gewacht.

9. Doch de stemme antwoordde my ten tweeden mael uyt den hemel, Het gene Godt gereynigt en voor rein verklaerd heeft, door u vryheid te geven om 'er van te eten, en sult gy niet gemeyn maken.

10. Ende dit geschiedde tot driemael: ende alles wat my vertoond was wiert wederom opgetrocken in den hemel.

11. Ende siet ter selver [*ure*] stonden daer drie mannen voor het huys daer ick in was, die van Cesareen, door den Romeinschen Hopman Cornelius, tot my afgesonden waren.

12. (*d*) Ende de Geest seyde tot my, door eene verborgene inspraek, dat ick met haer gaen soude niet twijffelende. Ende met my gingen oock dese ses broeders uit de Joden, die te Joppe woonachtig zijn, ende wy zijn, te Cæsarea gekomen zijnde, in des Romeinschen mans huys, die ons ontboden had, onbeschroomd ingegaen.

13. Ende hy heeft ons verhaelt hoe hy eenen Engel gesien hadde, die in sijn huys stont, ende tot hem seyde, Sendt mannen nae Joppe, ende ontbiedt Simon, die toegenaemt is Petrus:

14. Die woorden tot u sal spreken, door welcke gy sult saligh worden, ende alle uw huys.

15. Ende als ick begon te spreken en eenige dingen gezegd had, de voornaemste grondwaerheden van het Euangelie betreffende, viel de Heylige Geest, met zijne buitengewone gaven, op eene zeer blijkbare wijs op haer, gelijck oock op ons in het begin, op den Pinxterdag,

zo

(*c*) Lev. 11: 4. Deut. 14: 7. (*d*) Hand. 10: 19, 20. ende 15: 7.

zodat zy aenstonds in allerlei vreemde talen, over de meest aengelegene stukken van den Godsdienst, begonden te spreken.

16. Ende ick wiert by die gelegenheid gedachtigh aen het woort des Heeren, hoe hy seyde, (*e*) Joannes doopte wel met water, maer (*f*) gylieden sult gedoopt worden met den Heyligen Geest. Deze Voorzegging werd nu in deze Heidenen kennelyk vervuld, gelijk zy voorheen in ons, die uit de Joden zijn, is vervuld geworden.

LUCAS had deze gebeurtenissen reeds omstandig aengeteekend, Kap. X; hy had daerom volstaen kunnen, met eenvouwig te schrijven, PETRUS verhaelde alle de omstandigheden der bekeering van CORNELIUS, waerom herhaelt hy dan dit alles ten anderen male? Hy had 'er wijze redenen toe. Dusdoende kregen de Christenen uit de Joden, die dit zijn boek lazen, aenleiding om deze merkwaerdige gebeurtenis nog eens te overdenken, opdat zy des te meer, van hun vooroordeel tegen de heidenen, mogten gezuiverd en overtuigd worden, dat het heil van CHRISTUS verkrijgbaer zy voor eenen ieder, die geloovt, uit welk een volk hy ook wezen moge.

17. (*g*) Indien dan Godt haer, die zondaers uit de heidenen zijn, evengelijcke gave van den Heiligen Geest gegeven heeft, als oock aen ons die Joden van oorsprong zijnde, in den Heere Jesum Christum geloooft hebben, wie was ick doch die Godt konde weeren en beletten, om zijne genade ook aen heidenen te schenken?

18. Ende als sy, die te voren de handelwijs van Petrus veroordeeld hadden, dit hoorden waren sy te vreden. Zy wâren over het bericht van Petrus zeer voldaen, keurden zijn gedrag voor goed, presen zijnen yver, ende verheerlickten Godt, met blymoedige dankzegging, seggende, So heeft dan Godt oock den Heydenen de bekeeringe gegeven ten leven, zodat 'er gene twijffeling

(*e*) Matth. 3: 11. Marc. 1: 8. Luc. 3: 16. Joh. 1: 26. Hand. 1: 5. ende 2: 4. ende 19: 4. (*f*) Jes. 44: 3. Joël 2: 28. (*g*) Hand. 15: 9.

meer overig zy, of alle onderscheid van volk en volk is voor altoos wechgenomen!

B. Wijders verhaelt LUCAS, *hoe het Euangelie door* PAULUS *en* BARNABAS *gepredikt zy, Kap. XI:* 19 — *XV:* 35.

a. Eerst te Antiochien, eene Stad in Syrien, Kap. XI: 19 — *XII:* 24.

a. BARNABAS *aldaer gekomen zijnde, versterkte de Discipelen, die toen voor het eerst* CHRISTENEN *genaemd werden, Kap. XI:* 19-26.

a. De aenleiding daertoe vinden wy vs. 19-21.

19 (*h*) De gene nu die te Jerusalem het Euangelie geloovd hadden, en allerwegen verstroyt waren door de verdrukkinge, die over Stephanus, by gelegenheid van zijnen marteldood, geschiet was, vergel. Kap. VIII: 1-4. gingen [*'t lant*] door. Zommigen hadden zich begeven tot het nabuurig Phenicien toe, strekkende langs den oever der Middellandsche zee tot aen Egypten, ende anderen waren gevlucht naer het eiland Cypren, ende nog anderen naer Antiochien eene zeer beroemde Stad in Syrien, tot nemant het woort des Euangeliums sprekende, dan alleen tot de Joden, vermits zy nog in dat vooroordeel stonden, dat de onbesnedene heidenen, even als eertijds, toen de Joden het volk van Gods byzonder eigendom uitmaekten, van Gods genade in CHRISTUS waren uitgesloten.

20. Ende daer waren eenige Cyprische ende Cyreneïsche mannen uyt haer, welcke afkomstig waren uit het eiland Cyprus, en uit het gewest Cyrene in Africa. Deze tot Antiochien in Syrien gekomen zijnde spraken tot de Griecksche heidenen, zo wel als tot de Joden, verkondigende den Heere Jesum, en de zaligheid, welke Hy verworven heeft.

21. (*i*) Ende de hant des Heeren was met haer, zodat hunne prediking blijkbaer gezegend wierd: ende een

groot

(*h*) Hand. 8: 1, 4. (*i*) Hand. 2: 47. ende 5: 14.

groot getal ook van Heidenen geloofde, ende bekeerde hem tot den Heere.

De verstrooijing der Joden, die het Christendom hadden aengenomen, in de landen der Heidenen, geschiedde by gelegenheid der verdrukking, welke op den marteldood van STEPHANUS gevolgd is, vs. 19. vergel. Kap. VIII: 1-4. Onder deze verstrooielingen waren 'er eenigen, die naderhand het Euangelie te Antiochien aen de Heidenen predikten. Dit was vierkant strijdig met hunne natuurlyke vooroordeelen. Wy mogen 'er uit besluiten, dat deze lieden kennis gekregen hebben van het gene 'er omtrent CORNELIUS te Cæsaren gebeurd was, en van de goedkeuring, welke de Apostelen en andere Christenen uit de Joden te Jerusalem, aen de handelwijs van PETRUS gegeven hadden, Kap. X: 1— XI: 18. — Het kan zijn, dat de Heidenen te Antiochien zelve verzocht hebben, om nadere onderrichting nopens JESUS en zijne leer te ontvangen, gelijk PAULUS naderhand ondervond, Kap. XIII: 42, 48. Maer, zulk een verzoek zou geenzins genoeg geweest zijn, om het gemelde vooroordeel te overwinnen, indien de Christenen uit de Joden niet, langs eenen anderen weg, volkomen waren overtuigd geworden, dat alle onderscheid tusschen volk en volk geheel was wechgenomen.

b. BARNABAS *werd, door de Jerusalemsche Gemeente, naer Antiochien gezonden om aldaer het Euangelie te prediken, het welk hy eerst alleen, en vervolgens in gezelschap van* PAULUS, *met een uitnemend gevolg verrichtte, vs.* 22-26.

1. *Eerst predikte hy alleen te Antiochien, vs.* 22-24.
2. *Vervolgens een geheel jaer met* PAULUS *te zamen, en toen werden de belijders van* JESUS *naem, voor de eerstemael,* CHRISTENEN *genoemd, vs.* 25, 26.

22. Ende het geruchte van haer, en den zeer gezegenden voortgang van het Euangelie onder de Heidenen te Antiochien in Syrien, quam tot de ooren der gemeynte die te Jerusalem was. Deze Christenen uit de Joden waren nu, door de verdediging van Petrus, ten vol-

len verzekerd, dat ook de Heidenen tot de gemeenſchap van CHRISTUS moesten geroepen worden: ende ſy ſonden daerom Barnabam uyt, dat hy ['t *lant*] doorginge tot Antiochien toe, ten einde hen die reeds geloovden te verſterken, en anderen, die nog onbekeerd waren, door Gods genade toe te brengen.

23. Dewelcke daer gekomen zijnde, ende de genade Godts ſiende, welke ook in vele Heidenen verheerlykt was, wiert hartelyk verblijdt, (*k*) ende vermaendeſe alle, dat ſy met een onveranderlyk voornemen des herten by den Heere ſouden blijven, en Hem, wat hun ook bejegenen mogt, beſtendig aenkleven.

24. Tot dit werk werd Barnabas door de Jeruſalemſche Gemeente naer Antiochien afgevaerdigd, hy was ook, naest de Apostelen, het best bekwaem om aen het oogmerk van deze reis te beantwoorden. Want hy was een goet en zeer voortreffelyk man, die boven anderen in gaven uitmuntte, zijnde even als de Martelaer Stephanus, Kap. VI: 5. ende (*l*) vol des Heyligen Geeſts, ende des geloofs. Hy verrichtte zijn werk te Antiochien met eenen blijkbaren zegen: ende daer wiert een groote ſchare den Heere toegevoegt, welke geloovde.

25. (*m*) Ende Barnabas gingh uyt nae Tarſen om Saulum, met welken hy te Jeruſalem eene gemeenzame kennis gemaekt had, Kap. IX: 27. op te ſoecken: ende als hy hem gevonden hadde, bracht hy hem tot Antiochien. Saulus werd ook door eene verborgene aendrivt opgewekt, om Barnabas te vergezellen, en in den dienst van het Euangelie te helpen.

26. Ende het is geſchiet dat ſy een geheel jaer [*t'ſamen*] vergaderden in de gemeynte, ende een groote ſchare leerden, beide van Joden en Heidenen. ende dat de diſcipelen, de belijders van JESUS en zijne leer, voor het eerſt te Antiochien Chriſtenen genaemt wierden, een eernaem die hun de betrekking, welke

(*k*) Hand. 13: 43. ende 14: 22. (*l*) Hand. 4: 36. ende 6: 5.
(*m*) Hand. 9: 27.

ke zy tot CHRISTUS als hunnen Leeraer, Verlosser en Heer hadden, eigenaertig herinnerde.

b. Terwijl de Gemeente des HEEREN *te Antiochien, onder den dienst van* PAULUS *en* BARNABAS, *kennelyk bloeide, geraekten de Christenen in Judea in zeer grote zwarigheden, Kap. XI: 27— XII: 24.*

a. De eerste was een hongersnood, die voornamelyk Judea treffen zou, Kap. XI: 27-30.

1. *Deze hongersnood werd door eenen Propheet te Antiochien voorzegd, Kap. XI: 27, 28.*

2. *Om de behoevtige Christenen in Judea te gemoet te komen, werden 'er te Antiochien eenige lievdegaven ingezameld, en door* PAULUS *en* BARANABAS *naer Jerusalem gezonden, vs. 29,30.*

27. Ende zommigen der eerste Christenen hadden de gaev van toekomende dingen te voorzeggen, in deselve dagen nu, dat Paulus en Barnabas zich te Antiochien onthielden, quamen [*eenige*] van de gemelde Propheten af van Jerusalem tot Antiochien.

28. Ende een uyt haer, met name (*n*) Agabus, stont op, ende gaf te kennen door ingeving van den Geest, dat 'er een groote hongersnoot soude wesen over de geheele toenmaels bekende werelt: dewelcke oock gekomen is onder den Keyser Claudio.

29. Deze voorzegging bewoog de vermogende Christenen te Antiochien, om hunne onvermogende broederen in Judea, door hunne lievdegivten, te ondersteunen. Ende nae dat een yegelick der discipelen aldaer vermocht, besloot elck van haer [*yet*] te senden ten dienste der behoevtige broederen die in Judea woonden.

30. Het welck sy oock deden, (*o*) ende sonden 't tot de Ouderlingen, de Leeraers en Opzieners der Jerusalemsche Gemeente, door de hant Barnabe ende Sauli.

(*n*) Hand. 21: 10. (*o*) Hand. 12: 25.

HET XII. KAPITTEL.

II. *De andere zwarigheid was eene geweldige vervolging, welke de Koning* HERODES AGRIPPA *aenrichtte, vs.* 1-24.

1. *Deze vervolging wordt beschreven, vs.* 1-19.

—. *In het gemeen vs.* 1.

1. ENde ontrent deselve tijt, toen de Gemeente te Antiochien aenzienlyke lievdegaven, ten dienste der nooddruftige broederen in Judea, verzameld, en dezelve door Barnabas en Saulus verzonden had, in het 44ste jaer na CHRISTUS geboorte, kort voor het Paeschfeest, sloegh de Koningh Herodes de handen aen sommige van de gemeynte, om die qualick te handelen.

Deze HERODES, toegenaemd AGRIPPA *de eerste*, was een Kleinzoon van HERODES *den Groten*, die ten tijde van 's Heilands geboorte Koning was, en HERODES ANTIPAS, die JOANNES den doper heeft laten ombrengen, was van 's vaders zijde de oom geweest van den hier gemelden HERODES. Die HERODES AGRIPPA, de tweede van dien naem, voor welken PAULUS zich verantwoordde, Kap. XXVI. is de zoon geweest van dezen.

HERODES AGRIPPA *de tweede*, was een byzonder vriend van Keizer CAJUS CALIGULA, die hem Koning maekte over het Viervorstendom van zijnen oom PHILIPPUS, voegende daerby de landen van ANTIPAS, die naer Lions verbannen werd. Toen CLAUDIUS de opvolger van CALIGULA Keizer geworden was, bevestigde hy dezen HERODES niet alleen in zijne Koninglyke waerdigheid, maer hy breidde ook zijn gebied aenmerkelyk uit; zodat hy ter dezer tijd regeerde over Judea, Samaria, Galilea, Itarea en Trachonites. — Hy was by de Joden zeer geacht, uit hoofde van zijnen groten yver voor de plechtigheden van MOSES wet. Maer, uit dat zelvde beginsel was hy zeer afkeerig van de Christe-

tenen, en gemakkelyk te bewegen om dezelve te vervolgen.

Hy *ſloeg de handen*, dat is, hy beſloot de handen te ſlaen en geweld te plegen, wel niet aen de Christenen in het gemeen, maer *aen zommigen van de Gemeente*, aen de voornaemſten namelyk, de hoofden en voorgangeren der Christenen, *om die kwalyk te handelen*, door allerlei ſmaedheden, ſmerten en des noods den geweldigen dood. Hy zal zich verbeeld hebben, dat hy, door de hoofden te mishandelen, eerlang de ganſche Gemeente zou uitroeien, of immers hare verdere uitbreiding verhinderen.

——. *Meer in het byzonder*, *vs.* 2-19.

I. Ten aenzien van den Apostel JACOBUS, *die gedood werd vs.* 2.

2. Ende hy doodde Jacobum (*a*) den broeder Joannis met den ſweerde.

Deze JACOBUS, in onderſcheiding van zijnen naemgenoot en Medeäpostel, de *grote* of oudere geheten, was de zoon van ZEBEDEUS en *de broeder van* JOANNES den Apostel, met welken hy gelyktijdig door den Heiland tot het Apostelſchap geroepen werd, Matth. IV: 21. Hy was, benevens PETRUS en JOANNES zijnen broeder, een van des Zaligmakers byzondere en meest begunstigde vrienden geweest, die, met uitſluiting der overige Apostelen, getuigen geweest is van vele verbazende wonderen, als mede van 's Heilands verheerlijking op den berg, en van zijne angſten in Gethſemané. Hy en zijn broeder JOANNES, werden door hunnen Godlyken Meester, *Bonarges* of zonen des donders toegenaemd, misſchien met toeſpeling op hunne drivtige en vuurige geaertheid, waervan wy eene aenmerkelyke proev vinden, Luc. IX: 54. Welligt is uit dezen zijn inborst een meer dan gemene yver voortgevloeid, in het prediken van het Euangelie, en het onvermoeid aenwenden van alle middelen, om de uitbreiding van CHRISTUS

(*a*) Matth. 4: 21.

Koningrijk te bevorderen, zonder zich door bedreigingen of eenigen tegenstand te laten afschrikken. Dit zal de vyandschap der ongelovige Joden, en byzonder van den Koning HERODES, nog des te meer hebben aengezet.

Althans de gemelde Koning liet dezen Apostel *met het zwaerd doden* en onthalzen. — Dit was een zeer groot verlies voor de Gemeente, welke nauwlyks in haren eersten bloei was, en dusdoende van eenen harer yverigste Voorgangeren beroovd werd. Dan, de HEER zorgde voor zijn volk, hy had niet alleen reeds den groten PAULUS, in de plaets van JACOBUS, wonderdadig geroepen; maer hy gav ook in de gansch zeer merkwaerdige verlossing van PETRUS, op het gebed der Christenen, kort na den marteldood van JACOBUS een allerkennelykst bewijs, dat zijne ooren geopend waren voor hun geroep, en dat het Hem noch aen het vermogen, noch aen den wil ontbrak, om de zijnen uit de meest dreigende gevaren te verlossen.

//. *Met opzicht tot den Apostel* PETRUS, *vs.* 3-19.

†. PETRUS *werd in de gevangenis gezet*, *vs.* 3-[a].

⸸. *Vooraf wordt de beweegreden opgegeven*, *welke* HERODES *daertoe aenzette*, *vs.* 3.

⸸⸸. *Daerna werd de gevangenis van den Apostel zelve beschreven*, *vs.* 4, 5[a].

††. *Dan hy werd wonderdadig verlost*, *vs.* 5[b]-19.

⸸. *De wonderdadige verlossing zelve vinden wy vs.* 5[b]-10.

‡. *De Gemeente bidt voor hem*, *vs.* 5[b].

‡‡. *En dit gebed wordt blijkbaer verhoord*, *vs.* 6-10.

3. Ende doe hy, te weten de vyandige Koning Herodes Agrippa *de eerste*, sagh dat het den Joden behaeglick was, voer hy voort om oock Petrum te vangen: (ende het waren de dagen der ongehevelde [*brooden*]:)

De ongelovige Joden hadden den marteldood van JACOBUS den ouderen met het uiterste genoegen aenschouwd. Zy zagen dit gedrag van hunnen Koning aen, als een lov-

waer-

waerdig blijk van zijnen voorbeeldigen yver voor den vaderlyken Godsdienst, en zullen hem door hunne lovtuitingen hebben aengemoedigd, om in deze wreedheid voort te gaen, ten einde, ware het mogelyk, den naem der Christenen geheel te verdelgen. HERODES dit bemerkende, fchoon hy anders, volgens JOSEPHUS, van gene wrede geaertheid was, had de gunst en de eer der Joden zeer liev, vergel. vs. 23. Om deze zijne achting te bewaren, en nog al meerder toejuiching te erlangen, *voer hy voort om ook* PETRUS *te vangen.*

Het waren toen de dagen der ongehevelde broden, dat is, het was de tijd, op welken het Paeschfeest gevierd werd, vergel. vs. 4. Thans was het dan het Paeschfeest van het 44fte jaer na CHRISTUS geboorte, waerin Koning HERODES geftorven is. Hieruit kunnen wy afnemen, dat hem de Godlyke wraek al zeer fpoedig na zijn wanbedrijv achtervolgd hebbe. — By gelegenheid van dit Paeschfeest, was Jerufalem opgepropt van vreemde Joden, die zelvs uit de verst afgelegene oorden waren opgekomen. HERODES nam daerom deze tijdsomftandigheid waer, om PETRUS te vangen, ten einde hy zijnen yver voor den vaderlyken Godsdienst, aen de ganfche Natie zou openbaer maken, en daerdoor hare achting des te meer te gewinnen.

4 (*b*) Den welcken Petrus den Apostel oock door zijne dienaren gegrepen hebbende, hy niet aenftonds liet ombrengen; maer in de gevanckeniffe fettede, ende gaf [*hem*] over aen vier [*wachten*, *elck*] van vier krijgsknechten, om hem te bewaren. Altijd hielden 'er 16 Soldaten by den Apostel de wacht, vier waren 'er in zijn vertrek, en twee van hen werden des nachts aen hem vastgefloten, vier waren voor dat vertrek aen de eerfte deuren, vier aen de tweede, en nog vier aen de yzeren of buitendeuren, vergel. vs. 6 en 10. Dit groot getal van Soldaten moest den Apostel Petrus bewaken, om zorg te dragen dat hy niet weder, gelijk voorheen Kap. V: 19, uit de gevangenis ontfnapte. Dusdoende

(*b*) Joh. 21: 18.

waren alle menschelyke vooruitzichten op verlossing ten eenemael afgesneden. Herodes liet den Apostel in deze gevangenis bewaren, willende na het Paesch[*feest*] hem voortbrengen, en in het openbaer doden voor het gansche volck. Daer mede wilde hy wachten tot dat het feest geëindigd was, denkelyk om in de Godsdienstplechtigheden van het zelve, waerop hy zeer gezet was, niet gestoord te worden.

5. Petrus dan wiert, door de gemelde Soldaten, zorgvuldig in de gevanckenisse bewaert: maer van de gemeynte wiert een geduerigh gebedt tot Godt voor hem gedaen. De Christenen begrepen zeer wel, van hoe veel belang de Apostel voor de zaek van JESUS ware; vooral in deze kommerlyke tijdsomstandigheden, daer Jacobus reeds was omgebracht. Zy namen daerom de toevlucht tot het gebed, zy smeekten met ernst, yver en aenhoudendheid voor hem.

6. Doe hem nu Herodes, na het eindigen van het Paeschfeest, voor het volk soude voortbrengen en openlyk laten doden, sliep Petrus dien selven nacht, welke zijne terechtstelling onmiddelyk voorging, naer gewoonte tusschen twee krijgsknechten, aen welke hy gebonden was met twee ketenen, volgens het gebruik der Romeinen: ende de wachters voor de deure, zo van het vertrek, als voor de tweede en de yzeren buitendeuren, bewaerden de gevanckenisse.

7. (c) Ende siet, een Engel des Heeren, één van die krachtige helden, die geduurig voor Gods throon staen, stont daer, en verscheen op het alleronverwachtst in het vertrek, alwaer de Apostel geboeid was. Ondertusschen waren de wachters in eenen diepen slaep, zodat zy van het gene 'er voorviel geheel onkundig waren, vergel. vs. 18. ende een zeer glansrijk licht scheen in de wooninge of in den kerker, ende slaende de zijde Petri met eenen gevoeligen slag, weckte hy hem op, seggende, Staet haestelick op. Ende sijne ketenen vie-

(c) Hand. 5: 19. ende 16: 26.

vielen op dat zelvde oogenblik af van de handen, zodat zy nu los waren van de Soldaten.

8. Ende de Engel seyde tot hem, maek u reisvaerdig, en neem onbeschroomd den tijd, welken gy nodig hebt om u behoorlyk te kleden. Omgordt u het onderkleed, ende bindt uwe schoensolen aen. Ende hy dede alsoo. Ende hy seyde wijders tot hem, om hem volkomen reisvaerdig te maken: Werpt ook uwen mantel om, ende volgt my.

9. Ende uytgaende volgde hy hem, ende en wist niet dat het waerachtigh was 't gene door den Engel geschiedde, maer hy meynde dat hy een Gesichte sagh, ter voorspelling, dat God hem wonderdadig verlossen zoude.

10. Ende als sy door de voorheen gemelde eerste ende tweede wacht gegaen waren, quamen sy aen de yseren poorte, die nae de stadt leydt: want dit gevangenhuis was in één van de torens op de Stads muuren. Alle deze deuren waren wel verzekerd: dewelcke evenwel, door eene onmiddelyke tusschenkomst van het Godlyk Alvermogen, (*d*) van selfs haer geopent wiert. Ende uytgegaen zijnde gingen sy één strate voort: ende terstont scheydde de Engel van hem. Daer de Apostel nu, door Gods wonderdoende Almacht, uit alle gevaer gered was, liet hem de Engel over, om vervolgens voor zijne eigene veiligheid te zorgen.

‡‡. *De gevolgen van deze wonderdadige verlossing worden vs. 1-19. aengeteekend.*

‡. *Ten aenzien van* PETRUS *vs.* 11-17.

§. *Hy dankte God kortelyk voor zijne verlossing, vs.* 11.

11. Ende Petrus was in den beginne zo verbaesd en opgetogen, over het gene 'er was voorgevallen, dat hy niet wist of het slechts een gezicht in eenen droom, dan eene

(*d*) Hand. 16: 26.

werkelyke gebeurtenis ware. Maer tot hemselven gekomen, van zijne aendoeningen eenigzins bedaerd zijnde, en zich ten vollen wakker op de straten van Jerusalem in veiligheid bevindende, seyde hy by zich zelven: Nu weet' ick waerachtelick, en erken het met aenbiddende dankzegging, (*e*) dat de Heere sijnen Engel uytgesonden heeft, ende my verlost heeft uyt de hant Herodis, ende [*uyt*] alle de verwachtinge van het ongelovig volck der Joden, die zich in mijnen dood dachten te vermaken.

§§. *Hy wilde ook Gods grote daden aen de gelovigen bekend maken, die het in het eerst niet geloven konden, vs.* 12-17ª.

§§§. *Hy vluchtte uit Jerusalem, omdat hy zich niet veilig achtte, vs.* 17ᵇ.

12. Ende als hy [*alles*] overlegt hadde, wat hem nu te doen stond, de plaets *ontwaer wordende* alwaer hy zich bevond, (*f*) gingh hy nae het huys Marie des moeders Joannis, die toegenaemt was Marcus, alwaer vele t'samen vergadert ende biddende waren.

Of deze JOANNES, *toegenaemd* MARCUS, de schrijver van het Euangelie zy, dan dezelvde welke PETRUS zijnen zoon noemt, 1 Petr. V: 13. zullen wy thans niet onderzoeken. Althans, PETRUS begav zich naer het huis van dezes mans moeder MARIA, welke, omdat 'er geen gewag gemaekt wordt van haren man, denkelyk eene weduw zal geweest zijn. — Het was nu in het holste van den nacht, maer op dien tijd kwamen de eerste Christenen, uit vrees voor de vervolging, dikwerv te zamen. Om deze zelvde reden waren 'er, in het gemelde huis, *velen te zamen vergaderd en biddende*, dat PETRUS uit het dringendst gevaer mogt verlost worden; daer deze nacht, volgens het ontwerp van HERODES, de laetste was van zijn leven.

13. Ende als Petrus aen de deure van de voorpoorte

(*e*) Dan. 6: 23. (*f*) Hand. 4: 23.

poorte van het gemelde huis klopte, quam een dienstmaegt voor om te luysteren, of 'er vrienden dan wel vyanden wezen mogten. Deze dienstmaegd was in dien tijd zeer bekend by de Christenen, met name Rhode.

14. Ende sy de stemme Petri, zodra hy maer sprak, bekennende, ende dede van blijtschap over de onverwachte en ongeloovbare komst van den Apostel de voorpoorte niet open, maer liep zeer verbaesd nae binnen ende boodschapte aen de vergaderde menigte, dat Petrus voor [*aen*] de voorpoorte stont.

15. Ende de Christenen, die in dit huis vergaderd, en nog bezig waren met bidden, werden door het geroep der dienstmaegd gestoord, sy niet geloven kunnende dat 'er Petrus waerlyk wezen zou, seyden tot haer, Gy raest en zijt uitzinnig, hoe kan iets van dien aert met eenige mogelykheid by u opkomen? Doch sy bleef daer sterck by, dat het alsoo was, zeggende, dat zy de stem van den Apostel zeer wel kende, en ten vollen verzekerd was dat zy hem had horen spreken. Ende sy, die thans vergaderd waren, bleven ongelovig en seyden, Het is sijn Engel.

Het is zijn Engel. — Zommigen vertalen *het is zijn bode* of *zijn gezant*, gelijk het grondwoord zo meermalen voorkomt, Luc. VII: 24. IX: 52. enz. Dan, terwijl 'er in het oorsprongelyke staet: niet het is een Engel of Bode; maer DE *Engel van hem*, en de dienstmaegd den Apostel aen zijne stem kende, zouden wy deze uitspraek liever nemen voor de heerschende denkwijs van dien tijd, dat elk een mensch zijnen byzonderen bescherm Engel hebbe.

16. Maer Petrus bleef kloppende, en wel met verdubbelden aendrang. Hierop liep de dienstmaegd met de gansche menigte naer de voorpoort: ende als sy open gedaen hadden, sagen sy hem, ende werden ten vollen overtuigd, dat het Petrus was. Over deze onverwachte ontmoeting ontsetteden zy haer, en waren ten uitersten verbaesd. Van de voorpoort leidden zy Petrus naer het binnenvertrek.

17. Ende van wegen hunne ontsteltenis en blijdschap,

maekten zy vry wat beweging met woorden en gebaerden. Maer als hy haer (g) met de hant gewenckt hadde, datse zich bedaren en swijgen souden, verhaelde hy haer omstandig, hoe hem de Heere, door den dienst van eenen Engel, wonderdadig uyt de gevanckenisse uytgeleydt hadde: ende seyde, Boodschapt dit Jacobo den jongeren, den zoon van Alphæus, ende den overigen broederen die in deze Stad zijn. Ende hy uytgegaen zijnde reysde nae een andere plaetse.

LUCAS bericht ons niet, werwaerds de Apostel zich begeven hebbe. Zekerlyk is het zulk eene plaets geweest, alwaer hy veilig was voor de vervolgingen van HERODES. — Kort na den dood van dien Vorst, is hy naer Jerusalem wedergekeerd; althans, wy ontmoeten hem in de eerste Christen Kerkvergadering, Kap. XV: 7.

‡. *De gevolgen van* PETRUS *wonderdadige verlossing, by de Krijgsknechten en den Koning* HERODES, *vinden wy vs.* 18, 19.

§. *By de Krijgsknechten vs.* 18.

§§. *By den Koning* HERODES, *vs.* 19.

18. Ende de Krijgsknechten, die gesteld waren om Petrus in zijne gevangenis te bewaren, sliepen den ganschen nacht zeer gerust, zonder dat zy, van al het voorgevallene iets gemerkt hadden. Maer als het dagh was geworden en zy uit hunnen slaep ontwaekten, vonden zy den Apostel niet. Hierom was daer geen kleyne beroerte, en eene vreesselyke ontsteltenis onder de krijgsknechten, wat doch Petro mochte geschiet zijn. De zaek kwam hun, en met reden, geheel onbegrijpelyk voor, en zy wisten niet wat zy 'er van denken zouden. Hoe meer zy 'er over dachten, hoe meer hunne ontsteltenis toenam.

19. De Koning kreeg bericht van het gevangenhuis, dat Petrus, in weerwil van alle aengewende pogingen om hem te bewaren, in den nacht ontsnapt was op eene wijs, waervan

(g) Hand. 13: 16. ende 19: 33. ende 21: 40.

van men zich volstrekt geen denkbeeld maken konde, liet hy den Apostel overal naersporen, maer te vergeevsch. Ende als Herodes hem gesocht hadde, ende niet en vondt, liet hy de Krijgsknechten die by het gevangenhuis de wacht gehad hadden, voorbrengen: ende als hy de wachters rechtelick ondervraegt hadde, geboodt hy datse wechgeleydet souden worden naer de gerichtsplaets, om gedood te worden, om daerdoor aen het volk te kennen te geven, dat de ontkoming van Petrus aen een ten hoogsten strafwaerdig gedrag der wachteren was toe te schrijven. Ende hy, te weten Herodes, vertrock van Judea nae Cesareen, eene Stad aen de Middellandsche Zee gelegen, welke door Herodes den Groten gebouwd was, ende hielt hem [*aldaer*] eenigen tijd op.

De redenen welke den Koning bewogen, om zich naer Cæsarea te begeven, waren deze twee. De eerste weten wy uit vs. 21. vergeleken met het verhael van JOSEPHUS; te weten, HERODES had, volgens eene belovte in het vorige jaer gedaen, een groot feest, ter eere van Keizer CLAUDIUS, te Cæsarea aengesteld, het welk in de maend Juny zou gevierd worden. De andere reden bericht ons LUCAS, vs. 20-23.

2. HERODES, *die de gemelde vervolging had aengericht, werd zichtbaer en voorbeeldig gestraft*, *vs.* 20-24.
—. *De gelegenheid tot zijnen rampzaligen dood vinden wy vs.* 20-22. *en*
——. *Zijn treurig uiteinde zelvs*, *vs.* 23.

20. Ende Herodes hadde in den sin tegen de Tyriers ende Sidoniers te krijgen: maer sy quamen eendrachtelick tot hem, ende Blastum, die des Konings Kamerlingh was, overredet hebbende, begeerden vrede; om dat haer lant gespijsigt wiert van des Konings [*lant*]

Van deze byzonderheid maekt JOSEPHUS gene melding in het geheel. Hy spreekt wel van de redenvoering, welke

Koning HERODES gehouden heeft, maer hy zegt niets van den inhoud. Wy mogen 'er uit besluiten, dat het dezen Geschiedschrijver onbekend geweest zy, by welk eene gelegenheid HERODES zijne redenvoering gehouden, en wat hy in dezelve voorgedragen hebbe. — LUCAS zal het een en ander geweten hebben van de Christenen te Cæsarea, die by deze redenvoering tegenwoordig waren.

HERODES *had in den zin* en was voornemens *tegen de Tyriere en Sidoniers te krijgen.* — De *Tyriers* en *Sidoniers* waren inwoners van twee machtige koopsteden, in het land der Phæniciers aen de Middellandsche Zee. Zy stonden ter dezer tijd pnder de bescherming van den Romeinschen Keizer, maer zy voorzagen zeer wel, dat zy van den Keizer gene hulp te wachten hadden tegen HERODES, die by hem in blakende gunst stond. Tegen de gemelde koopsteden, had HERODES een groot misnoegen opgevat, om welke redenen kunnen wy niet bepalen; zodat hy by zich zelven overlegd had, om hen met de wapenen aen te vallen.

Dit voornemen hadden de Tyriers en Sidoniers ontdekt, en wel begrijpende, hoe ver zy tegen zulken machtigen Vorst zouden te kort schieten, *kwamen zy eendrachtig tot hem*, voor zover zy eenige gezanten, met een gemeen overleg van beide de steden, afvaerdigden, *en* BLASTUS, *die des Konings Kamerling was*, één van zijne meest vertrouwde Staetsdienaren, die zeer veel invloed had op den geest van HERODES, *overreed* en door geschenken op hunne zijde gekregen *hebbende*, *begeerden* en verzochten *zy vrede*, dat de Koning zijn vyandig voornemen wilde staken, en met hen in goede verstandhouding blijven.

De voornaemste reden, om welke deze koopsteden zo zeer op het voortduuren van den vrede met HERODES gezet waren, bestond hierin: *omdat hun land gespijzigd wierd van 's Konings land.* Trouwens, het Joodsche land was al van ouds de Koornschuur van Tyrus en Sidon, 1 Kon. V: 11. Ezech. XXVII: 17. Zy waren Zeesteden, welke wegens haren uitgestrekten koophandel zeer sterk bevolkt waren, en gene genoegzame akkers in den omtrek hadden, om hare in-

Inwoneren van de nodige levensmiddelen te voorzien. Misschien bespeurde men aldaer reeds de beginselen van dien hongersnood, welken AGABUS voorspeld had, Kap. XI: 28. De Tyriers en Sidoniers hadden derhalven zeer groot belang by den voortduurenden vrede met HERODES.

Dit gav zeer veel voedsel aen de hoogmoedige en eerzuchtige geaertheid van HERODES. — Misschien is de gedachte van zommigen niet ongegrond, dat hy het verzoek van de Tyriers en Sidoniers niet in het heimelyke heeft willen toestaen; maer dat hy daertoe eenen van de plechtigste dagen op het aennaderend feest bepaeld heeft, om zijn besluit van den throon op de allermajestueuste wijs, ten aenhoren van al het volk, openlyk bekend te maken. Althans, hy hield eene zeer plechtige redenvoering.

21. Ende op eenen gesetten dagh Herodes een Koninckliɛk kleet aengedaen hebbende, ende op den Rechterstoel geseten zijnde, dede een reden tot haer:

Thans hield HERODES te Cæsarea een feest, ter eere van Keizer CLAUDIUS. *Op een gezetten*, dat is te voren vastgestelden *dag*, die openlyk was aengekondigd, maekte hy zijn besluit omtrent het verzoek der Tyriers en Sidoniers bekend. JOSEPHUS verhaelt, dat het de tweede dag van het gemelde feest geweest zy. — HERODES *deed een Koninglyk kleed aen*. Men denke aen een allerprachtigst en kostbaerst kleed. JOSEPHUS zegt, dat het geheel van zilver geweven, en op zulk eene wonderbare wijs gewerkt was, dat de aenschouwers 'er met ontzetting en verbaesdheid over getroffen wierden, toen zy den Koning zagen te voorschijn komen, en 'er de stralen van de opgaende zon opvielen. — In dit allerplechtigst gewaed uitgedoscht, zette hy zich *op den richterstoel*. Het grondwoord beteekent in het gemeen eene verhevene zitplaets. Men denke derhalven aen een verheven gestoelte, om het welk te beklimmen men eenige trappen moest opgaen. Waerschijnlyk is het die zelvde verhevene zitplaets geweest, welke HERODES *de Grote* te Cæsarea had laten vervaerdigen, en van welke hy de spelen duidelyk kon aenschouwen, als mede van de vergaderde

menigte gezien, en wanneer hy ſprak, gemakkelyk gehoord worden.

Hy *deed eene reden tot hen*, dat is, volgens het verband van zaken, tot de gezanten van Tyrus en Sidon. Zy worden van de vergaderde menigte kennelyk onderſcheiden, vs. 22. Tot deze gezanten, die hier op zijn uitdrukkelyk bevel verſchenen waren, deed HERODES, ten aenhoren van de zaemgevloeide ſchaer, eene redenvoering, met ongemene deftigheid en weiſprekendheid. In deze redenvoering zal hy niet alleen zijne eigene grootheid verheven, maer ook den Joden by uitnemendheid gevleid hebben. Dit mogen wy niet alleen uit de geaertheid van HERODES, maer ook uit het uitwerkſel der redenvoering by het volk, opmaken. Vooral zal hy zijne grootmoedigheid in het brede hebben uitgemeten, zo als hy aen de Tyriers en Sidoniers, daer het in zijn vermogen ſtond, om hen, door geweld van wapenen, in de uiterſte benauwdheid te brengen, den vrede ſchonk; ook zal hy met genen minderen ophef gezwetst hebben, op de uitgeſtrektheid van zijn gebied, de vruchtbaerheid van zijn land, den toenemenden bloeiſtaet van deszelvs ingezetenen, en het belang der nabuurige volken in zijne gunst en vriendſchap. —

22. Ende het volck riep [*hem*] toe, Een ſtemme Godts, ende niet eenes menſchen.

Het oorſprongelyk woord, door *volk* vertaeld, wordt gewoonlyk gebruikt van het gemeen, van eenen gemengden hoop, vergel. Kap. XVII: 5. XIX: 30, 33. Men denke dan aen het gros der zaemgevloeide menigte, beſtaende deels uit Joden, deels uit Heidenen: want van deze woonde 'er ook een groot getal te Cæſarea. JOSEPHUS noemt hen vleiers; velen verſtaen 'er de Hovelingen van HERODES door. Het kan zijn, dat de Hovelingen de eerſten geweest zijn, die het volk hebben gaende gemaekt. Maer LUCAS evenwel ſchijnt ons de Hovelingen niet te bedoelen, maer, volgens de beteekenis van het grondwoord, het oog te hebben op den ganſchen gemengden hoop, die by deze plechtigheid, als aenſchouwers en toehorers, vergaderd waren.

Zy riepen luidkeels, *eene ſtem Gods en niet des menſchen*.

„ Dit

„ Dit willen zy zeggen, is eene redenvoering, welke het
„ menschelyk vernuft te boven gaet; niet een mensch spreekt,
„ maer God zelvs spreekt door den Koning; deze redenvoe-
„ ring beschouwen wy, wegens het verhevene en majestueuse
„ daerin doorstralende, niet als de woorden van eenen
„ mensch, maer van God zelven." — JOSEPHUS schrijvt, dat zy HERODES God noemden, zeggende, *wees ons genadig, wy hebben u tot hier toe als eenen mensch gevreesd; maer in het vervolg zullen wy u houden voor eenen, die boven het sterfelyk lot verheven is.*

Eene walgelyke vleiery, welke voor den Allerhoogsten ten uitersten beledigende was. Daerin een welgevallen te nemen, was voor eenen Heiden onverantwoordelyk, maer in eenen Jood, gelijk Koning HERODES, die in den Godsdienst ongemeen nauwgezet wezen wilde, was dit ten eenemael ondraeglyk. — Trouwens hy ondervond ook zeer spoedig de Godlyke wraek, op de meest geduchte wijs.

23. Ende van stonden aen sloegh hem een Engel des Heeren, daerom dat hy Godt de eere niet en gaf: ende wiert van de wormen gegeten, ende gaf den geest.

Het bericht, het welk JOSEPHUS van dit voorval geevt, verschilt wel, in eenige omstandigheden van minder aenbelang, maer het bevestigt evenwel, wat de hoofdzaek aengaet, dit verhael van LUCAS. Men dient daerby in aenmerking te nemen, dat JOSEPHUS zeer vleiende schrijve, over dezen HERODES AGRIPPA. Zijn bericht is van den volgenden inhoud. „ De Koning hen, (over de gemelde vleitael) niet
„ bestraffende, noch die godlose vleiery verwerpende, ziet
„ straks daerop, zo als hy de oogen om hoog slaet, eenen
„ nachtuil op eene koord boven zijn hoofd zitten, en houdt
„ hem terstond voor eenen Engel van onheil, gelijk hy
„ hem, kort voor zijne verheffing tot Koning, een Engel
„ des heils geweest was. Hy krijgt daerop pijn voor het
„ hart, en de vreesselykste smerten in zijne ingewanden.
„ De Koning, zijne oogen op zijne vrienden slaende, zeide:
„ *Ik uw God krijg bevel, om uit het leven te vertrekken,*
„ *terwijl het noodlot de stemmen, waerdoor gy tegen my gelogen*

„ *hebt, ſtraks wederlegt; en ik, die van u onſtervelyk genaemd*
„ *werd, wordt alreeds ter dood geſleept.* — Dit zeggende
„ kromp hy van pijn, die zich middelerwijl verhefte. Hy
„ werd met 'er haest in het paleis gedragen. — Vijf da-
„ gen achter een, door felle buikpijnen afgemarteld, ſtierv
„ hy in het 54ſte jaer van zijnen ouderdom, het 7de van zijne
„ regeering."

Zo wy nu van dit verhael het bygelovige afzonderen, betreffende dien uil, het welk daer te boven zeer verdacht is, daer deze vogelen, voor welke het licht onverdraegbaer is, nimmer by dag te voorſchijn komen, ſtemt het, in de hoofdzaek, met het bericht van onzen LUCAS volkomen overeen.

Van ſtonden aen zegt LUCAS, onmiddelyk nadat HERODES zich die Godtergende vleitael had laten welgevallen. terwijl hy zich nog kittelde over zijne vergoding, *ſloeg hem een Engel des* HEEREN. De Allerhoogſte, die de trotſche aenſlagen der nietige ſtervelingen tegen zijne oneindige hoogheid belacht, liet dien vermetelen Koning, door eenen van zijne Engelen, eenen dodelyken ſlag toebrengen. Meermalen gebruikte God den dienst van Engelen, om menſchen met de meest geduchte onheilen en ziekten te bezoeken, vergel. Exod. XII: 27. 2 Sam. XXIV: 16. — Op welke eene wijs deze Engel den trotſchen Koning geſlagen hebbe, wordt niet aengeteekend. Maer het uitwerkſel beſtond hierin, *dat hy van de wormen gegeten werd en ſtierv.* De trotſche Koning, die zo zeer met zich zelven was ingenomen, werd midden onder de grootſte pracht en toejuiching der menigte, op het oogenblik, dat hy zich boven het lot der ſtervelingen verheven waende, met eene allerſmadelykſte en ſmertelykſte kwael, op eene zichtbare en voor de omſtanderen ſchrikbarende wijs, onverwachts overvallen. Zijn buik, ingewanden, en andere meest gevoelige delen van zijn lichaem werden door knagende wormen doorvreten. Eene ſtraf, welke niet alleen allerſmertelykst, maer ook allerſmadelykst was, waerom ook zulk een rampzalig uiteinde, by de Joden, voor eenen zeer gevloekten dood gehouden werd.

Deze ſtraf was zeer rechtvaerdig, *daerom dat hy Gode de eer* niet gav, en zich zelven Godlyke eer aenmatigde.

—. *Deze*

——. *Deze geduchte straf van den trotschen* HERODES *had een heuchlyk gevolg voor Gods Gemeente, vs.* 24, 25.

24. (*h*) Ende het woort Godts wies, ende vermenigvuldigde.

Het *woord Gods*, dat is het Euangelie der zaligheid *wies en vermenigvuldigde*. Er wordt gezinspeeld op den wasdom van zaed of planten. In eene goede aerde geplaetst, schiet eene plant niet alleen nederwaerds wortelen, maer neemt ook toe in hoogte en uitgebreidheid, en brengt vruchten en zaed voort, het welk wederom in de aerde vallende, veroorzaekt, dat de planten vermenigvuldigd worden. Het woord van God wordt hier, gelijk meermalen, by zaed vergeleken; de zaeiers zijn de verkondigers van het Euangelie, en de akkers, waerin dat zaed gezaeid wordt; zijn de harten der menschen, die de prediking van Gods woord horen, verg. Matth. XIII. en Luc. VIII.

Zegt nu de Geschiedschrijver, dat het *woord van God* te Jerusalem *wies*, het geevt volgens den aert der zinbeeldige spreekwijs te kennen, dat het zaed van het Euangelie, het welk reeds, door de medewerkende en vruchtbaermakende genade van den Heiligen Geest, in veler harten wortelen geschoten had, blijkbaer toenam, zodat de wasdom zich in aengename vruchten, het geloov en der bekeering waerdig, door allerlei Christelyke deugden openbaer maekte. — Ook *vermenigvuldigde* het woord Gods, zodat 'er dagelyks vele zondaers tot het geloov bewogen wierden, en het aental der genen die zalig worden, allerduidelykst toenam.

Indedaed eene allergewenschte gesteldheid in Gods gemeente te Jerusalem. De middelen, welke daertoe medewerkten, waren in den weg der Voorzienigheid, de volgende:

1. De marteldood van Apostel JACOBUS, die de zaek van den Verlosser zo standvastig aengekleevd, en zijne bereidvaer

(*h*) Jes. 55: 11. Hand. 6: 7.

dige gewilligheid betoond had, om daervoor blymoedig te sterven.

2. De wonderdadige verlossing van den Apostel PETRUS, waerdoor God, ter beschaming van de vyanden der waerheid, een allerkennelykst getuigenis gegeven had, dat Hy zich de zaek der Apostelen aentrok, offchoon hy al eens voor eenen tijd zweeg, gelijk in het geval van JACOBUS.

3. Hier by kwam voornamelyk het ontzettend uiteinde van den Koning HERODES AGRIPPA, die de Christenen wredelyk vervolgd had. Hierdoor viel een schrik op veler harten, die recht geschikt was, om zondaren tot het geloov te bewegen, en de Christenen op te wekken, om voor de zaek en belangen van JESUS uit te komen. — Voeg 'er by, dat de rampzalige dood van HERODES eene aengename rust en kalmte voor Gods Kerk ten gevolge had. Nu verschenen de Apostelen wederom in het openbaer, en predikten by alle gelegenheden; nu werd niemand door de vrees voor vervolging wederhouden, om der waerheid openlyk hulde te doen.

B. *Vervolgens hebben* BARNABAS en PAULUS, *op vele plaetsen van klein Asia, gepredikt, Kap. XII:* 25— *XV:* 35.

a. Hunne zending tot dezen tocht vinden wy Kap. XII: 25— *XIII:* 30.

A. *Zy keerden, van hunnen uitstap naer Jerusalem, naer Antiochien weder, Kap. XII:* 25.

B. *Zy werden door de Gemeente aldaer, op Gods bevel, naer klein Asia gezonden, Kap. XIII:* 1-3.

25. Barnabas nu ende Saulus keerden wederom van Jerusalem, naer Antiochien in Syrien, als sy den dienst volbracht, en de verzamelde lievdegaven, voor de noodlydende broederen in Judæa, aen de Ouderlingen te Jerusalem ter hand gesteld hadden, medegenomen hebbende oock Joannem, die toegenaemt wiert Marcus, zijnde de zoon van Maria en de Neev van Barnabas, Col.

IV: 10, om als ooggetuige, aen de Christenen te Antiochien de gebeurtenisſen te verhalen, welke, zo ten aenzien van de Apostelen Jacobus en Petrus te Jeruſalem, als omtrent Koning Herodes Agrippa te Cæſarea, waren voorgevallen, als mede om den Apostelen, in het verkondigen van het Euangelie, dienstbaer te wezen.

Het gene LUCAS hier voordraegt, heeft geen verband met de voorheen gemelde gebeurtenis van Koning HERODES. Men had daerom deze woorden veel beter tot het eerſte vers van Kap. XIII gemaekt.

HET XIII. KAPITTEL.

1. ENde daer waren (*a*) tot Antiochien, die vermaerde Stad van Syrien, in de Christelyke gemeynte die daer was, eenige Propheten, die de gaev hadden, om toekomende zaken te voorzeggen, vergel. Kap. XI: 27, ende Leeraers, die het volk, in de waerheden van het Euangelie onderwezen, namelick Barnabas, zijnde een Leviet, afkomſtig uit Cyprus, die zijne goederen verkocht, en het geld, ten behoeve der armen, aen de Apostelen gegeven had, en die naderhand door de Jeruſalemſche Gemeente naer Antiochien gezonden was, vergel. Kap. IV; 36, 37. XI: 22, ende Simeon genaemt Niger of de *zwarte*, ende Lucius van Cyrenen, ende Manahen, die met Herodes den Viervorſt opgevoedt was, ende Saulus de Apostel.

Of deze LUCAS *van Cyrenen* dezelvde zy, met LUCAS den Schrijver van dit Boek, hebben wy in de INLEIDING uitvoeriger onderzocht.

MANAHEN is ons geheel onbekend, en wy ontmoeten hem nergens meer. Alleenlyk zegt de Euangelist, dat hy *met* HERODES *den Viervorst was opgevoed.* Hieruit beſluiten zom-

(*a*) Hand. 14: 26.

migen, dat hy van eene zeer aenzienlyke afkomst geweest zy. Dan het oorſprongelyk woord beteekent meermalen iemand, die in zijne eerſte kindsheid aen dezelvde borsten gezogen heeft. Het zou daerom kunnen zijn, dat de moeder van dezen MANAHEN de minne van HERODES den Viervorst geweest was.

2. Ende als ſy, op zekeren dag, den Heere gezamenlyk plechtig dienden, baden, ende vaſteden, ſeyde de Heylige Geeſt, door den mond van iemand der aenwezenden, die eene verborgene Openbaring ontvangen had, (*b*) Sondert my af, tot den dienst van het Euangelie, beyde Barnabam ende Saulum, tot het werck daer toe ickſe (*c*) geroepen hebbe, om het zelve in klein Aſia te volbrengen.

3. (*d*) Doe vaſteden ende baden ſy, als zy den volgenden dag wederom byéén gekomen waren, vuurig ſmekende om eenen zegen, over de pogingen van Barnabas en Saulus, ter uitbreiding van CHRISTUS Koningrijk, ende haer (*e*) de handen opgelegt hebbende, om hen tot deze nieuwe zending plechtig in te wijden, lieten ſyſe met zegenwenſchen gaen.

b. Het gene BARNABAS *en* SAULUS *op dezen tocht verricht hebben, wordt omſtandig in de merkwaerdige byzonderheden aengeteekend, Kap. XIII:* 4— *XV:* 35.

Op het eiland Cyprus, Kap. XIII: 4-12.

1. *Hunne reis derwaerds vinden wy vs.* 4. *en*

2. *Hunne verrichtingen aldaer, vs.* 5-12.

—. *Te Salamis predikten zy in de Synagoge der Joden, vs.* 5.

4. Deſe dan op de gezegde wijs uytgeſonden zijnde van den Heyligen Geeſt, quamen af tot Seleucien, eene Stad in Syrien, digt by de zeekust, aen den mond der ri-

(*b*) Hand. 9: 15. ende 22: 21. Rom. 1: 1. Gal. 1: 15. ende 2: 8. Epheſ. 3: 8. 1 Tim. 2: 7. 2 Tim. 1: 11. (*c*) Matth. 9: 38. Rom. 10: 15. Hebr. 5: 4. (*d*) Hand. 6: 6. ende 8: 15. ende 19: 6. (*e*) Hand. 14: 26.

rivier Orontes. Door deze Stad trokken de Krijgsgezanten slechts henen, zonder aldaer het Euangelie te verkondigen, omdat zy 'er van den Heiligen Geest geen bevel toe kregen, ende van daer scheepten sy af nae het eiland Cypren, in de Middellandsche zee gelegen.

5. Ende na volbrachten scheepstocht op Cyprus gekomen zijnde, wendden zy zich tot Salamis, de vermaerde hoofdstad van dat eiland, alwaer zeer vele Joden waren. In die Stad verkondigden sy het woort Godts in de Synagogen der Joden: ende sy hadden oock (*f*) Joannem Marcum, die hen van Jerusalem vergezeld had, Kap. XII: 12, 25, tot eenen dienaer, om hun bystand te bieden, ook vooral in de prediking van het Euangelie.

——. *Te Paphos*, *vs.* 6-12.

/. *Hunne aenkomst aldaer beschrijft* LUCAS, *vs.* 6ª. *en*

//. *De zeer merkwaerdige ontmoeting, welke zy hadden, vs.* 6ᵇ-12.

†. *Een zeker Tovenaer verzette zich vuilaertig tegen hunne pogingen, vs.* 6ᵇ-8.

††. *Dan hy werd, door eene wonderdadige straf, beschaemd gemaekt, vs.* 9-11.

†††. *Dit had ten gevolge, dat de Romeinsche Stadhouder tot het geloov bewogen werd, vs.* 12.

6. Ende als sy het gehele eylant Cyprus doorgegaen waren, van de Oostzijde, alwaer Salamis gelegen was, tot de Stad Paphos toe, welke aen den Westkant lag, vonden sy (*g*) eenen sekeren tooveraer, eenen valschen Propheet, eenen Jode, wiens name was Bar-Jesus.

BAR-JESUS zegt zo veel, als den zoon van JESUS, gelijk BARTIMÆUS, den zoon van TIMÆUS. De Vader van dezen bedrieger had dan JESUS of JOSUA geheten; een naem, welke in dien tijd zeer gewoon was onder de Joden.

(*f*) Hand. 12: 25. (*g*) Hand. 8: 9. ende 19: 13.

7. Deze valſche Propheet had een groot aenzien op het eiland Cyprus. Welcke, als een byzondere gunsteling, zeer gemeenzaem was by den Stadthouder van het eiland Sergius Paulus, eenen verſtandigen man. Deſe, Barnabam ende Saulum tot hem geroepen hebbende, ſocht ſeer het woort Godts, het welk zy predikten, uit hunnen mond te hooren.

SERGIUS PAULUS was *Stadhouder*, of gelijk wy zeggen, Gouverneur van het eiland Cyprus. Het oorſprongelyk woord, door *Stadhouder* vertaeld, beteekent eigenlyk eenen *Proconſul* of *Voorburgemeester*, dat is, eenen Stadhouder, die te voren de Burgemeesterlyke waerdigheid bekleed had, of iemand, die door den Romeinſchen Raed naer een zeker gewest gezonden was, om aldaer het bewind te voeren, met Burgemeesterlyk gezach. Ondertusſchen was SERGIUS PAULUS ſlechts *Prætor*, of Bevelhebber van Cyprus. Dan de Bevelhebbers der Wingewesten werden meermalen, met den tijtel van *Proconſules* of *Voorburgemeester* vereerd, offschoon zy nimmer de Burgemeesterlyke waerdigheid bekleed hadden.

LUCAS geevt dezen Stadhouder den lov, dat hy een *verſtandig man* was. Hy had een zeer ſchrander verſtand, en een doordringend oordeel, het welk hy, als Stadhouder, in het beſtuur der zaken openbaer maekte. Maer meer byzonder zal hy zich van zijne ſchranderheid bediend hebben, om de zaken van den Godsdienst te onderzoeken. BAR-JESUS zal hem hebben zoeken te bewegen, om den Joodſchen Godsdienst te omhelzen. Terwijl hy bezig was, om de gronden van den Joodſchen Godsdienst oordeelkundig te onderzoeken, vernam hy dat 'er nieuwe Leeraers waren aengekomen, die eenen JESUS van Nazareth predikten, als den MESSIAS, die door MOSE en de Propheten beloovd was. Hy was daerom zeer begeerig, om deze Leeraers te horen.

8. (*h*) Maer Elymas de tooveraer (want alſoo wort ſijn naem overgeſett) wederſtont haer, ſoeckende den Stadthouder van het geloove af te keeren.

De valſche Propheet BAR-JESUS heet hier ELYMAS *de toveraer*,

(*h*) Exod. 7: 11. 2 Tim. 3: 8.

vaer. — Men houdt het daervoor, dat ELYMAS eene Arabische benaming zy, z .gende zo veel als *Magus* of *toveraer*. Hy schijnt derhalven in Arabien geboren of opgevoed te zijn. Hy had zich zelven den naem van ELYMAS gegeven, die in het Grieksch werd overgezet, door *Magus* of *toveraer*: — Over de benaming van *Magus* of *toveraer*, hebben wy Kap. VIII: 9. enz. gehandeld.

9. Doch Saulus (die oock Paulus [*genaemt is*]) vervult met den Heyligen Geest, ende de oogen op hem houdende, seyde,

10. O gy kint des duyvels, vol van alle bedrogh, ende van alle arglistigheyt, vyant van alle gerechtigheyt, sult gy niet ophouden te verkeeren de rechte wegen des Heeren?

11 Ende nu siet, de hant des Heeren [*is*] tegen u: ende gy sult blint zijn, ende de sonne niet sien voor eenen tijt. Ende van stonden aen viel op hem donckerheyt ende duysternisse: ende rontom gaende socht hy, die [*hem*] met de hant mochten leyden.

SAULUS zegt LUCAS, *die ook* PAULUS *genaemd* is. Hier komt de Apostel, wiens oorsprongelyke Hebreeuwsche naem SAUL was, voor de eerstemael voor met den Romeinschen naem PAULUS, en in het vervolg van dit geschiedverhael heet hy altoos PAULUS. — Geduurende zijne verkeering dan, met den Stadhouder PAULUS SERGIUS, moet de Apostel zijnen naem veranderd hebben. — Het kan zijn, dat hy nu uit eigene beweging, zijnen Joodschen naem hebbe afgelegd, omdat hy nu zijnen dienst onder de Heidenen aenvaerdde; of misschien heeft de gemelde Stadhouder hem, omdat hy een Romeinsch burger was, dezen naem gegeven.

Van nu af aen ontmoeten wy den Apostel, onder den naem van PAULUS. Ook heeft hy vervolgens altoos den voorrang voor BARNABAS, vergel. Kap. XIII: 46, 50. XV: 2, 35, 36. Tot hier toe was BARNABAS altoos het eerst genoemd, Kap. XI: 30. XII: 25. XIII: 1. — Trouwens PAULUS maekte zich nu openbaer, als eenen Apostel der Heidenen, en BARNABAS was een Leeraer van minderen rang.

PAULUS werd *vervuld met den Heiligen Geest*. De Apos-

telen hadden den Heiligen Geest, tot eenen bestendigen Raedsman, en zijne buitengewone gaven waren altoos op hen, gelijk de Heiland uitdrukkelyk beloovd had, Joh. XIV: 16. Maer thans werd PAULUS *vervuld met den Heiligen Geest*, voorzover de Heilige Geest, door eenen byzonderen aendrang, eenen vuurigen yver in hem verwekte, om ELYMAS te beschamen. Hy *hield de oogen op* dezen bedrieger; hy zag hem zo sterk en met zo veel nadruk aen, dat hem het vuur als uit de oogen schitterde. Trouwens ELYMAS *wederstond hem en* BARNABAS, *zoekende den Stadhouder van het geloov af te keren.* ELYMAS bemerkende, dat de Stadhouder vry wat gehoor gav aen de Kruisgezanten, en merkelyk overhelde om de leer van het Euangelie te omhelsen, *wederstond* hun. Uit de ernstige tael, welke PAULUS hem te gemoet voerde vs. 10, 11, mogen wy besluiten, dat hy niet alleen met de Kruisgezanten getwist hebbe, pogende hunne bewijzen voor de waerheid en Godlyken oorsprong der leere van het Euangelie te wederleggen, maer dat hy ook onbeschaemde lasteringen tegen JESUS en zijne leer hebbe uitgebraekt; opdat de Stadhouder van het geloov afkeerig gemaekt wierde, en hy zijn aenzien niet verliezen mogt.

PAULUS noemt hem een *kind des duivels*, met eenen kennelyken weerslag op zijnen oorsprongelyken Hebreeuwschen naem BAR-JESUS. „Gy heet, wil PAULUS zeggen, een *zoon* „*van* JESUS, maer indedaed zijt gy een zoon van den dui- „vel." Zo was het ook indedaed; door allerlei lasteringen, tegen den gezegenden JESUS uittebraken, maekte hy zich openbaer als een kind van den duivel, naerdien hy de werken van zijnen Vader den duivel deed, en het voorbeeld van den Aerts-lasteraer naervolgde, vergel. Joh. VIII: 41-33. — *Hy was vol van alle bedrog*, hy maekte zijn werk van allerlei listig bedrog, en hy was *vol van alle arglistigheid*, hy bezat eene byzondere en lang geoeffende hebbelykheid, om menschen te bedriegen, en hun, gelijk men zegt, een rad voor de oogen te draeien. Deze laekbare behendigheid, die bedrieglyke kunstgrepen had hy ook gebruikt, om de Apostelen tegen te spreken, en den Stadhouder van het Euangelie afkeerig te maken. — Hy was *een vyand van alle ge-*

gerechtigheid en ware deugdzaemheid; ten zy men door de *gerechtigheid* de waerheid, of de leer der waerheid, verstaen wil. — *Zult gy niet ophouden*, voegde 'er de Apostel by, *te verkeeren de rechte wegen des* HEEREN? dat is, „ zult
„ gy, in weerwil van alle de beslissende bewijzen, welke
„ wy voor de waerheid van het Euangelie bybrengen, even-
„ wel boosaertig voortgaen, met de leer van JESUS, welke
„ den rechten weg der zaligheid behelst, door valsche be-
„ tichtingen te lasteren, en het hart des Stadhouders daer-
„ van afkeerig te maken?"

De Apostel deed hem eene onzettende bedreiging, zeggende, „ *en nu ziet*, de maet van uwe ongerechtigheid is
„ vervuld, en de verhoogde Middelaer kan uwe tergende
„ lasteringen niet langer dulden, *de* straffende *hand des* HEE-
„ REN *is tegen* of *over u* opgeheven, en eerlang zult gy 'er
„ de schromelykste bewijzen van ondervinden, *gy zult blind*
„ *zijn, en de zon niet zien voor eenen tijd.*" — Hy zou niet zien *voor eenen tijd*, derhalven zou hy niet blind blijven tot aen zijnen dood toe. Meer zegt 'er LUCAS niet van, en daerom kunnen wy niet bepalen, of, met welk een gevolg, de booswicht van zijne blindheid wonderdadig genezen zy.

Althans deze bedreiging werd dadelyk vervuld. *Van stonden aen viel op hem donkerheid en duisternis.* Hy was oogenblikkelyk stekeblind, *zodat hy rondom gaende zocht* naer zulken, *die hem met de hand mogten leiden.* — Deze strafoeffening was een blijkbaer wonderwerk, waerdoor de leer van PAULUS en BARNABAS allerduidelykst bevestigd werd; ook was zy zeer gepast voor dezen lasteraer, daer hy zijne oogen voor het licht der waerheid boosaertig had toegesloten, en niets had onbeproevd gelaten, om, ware het mogelyk, ook den Stadhouder te verblinden.

12. Als de Stadthouder met verbaesdheid sagh 't gene geschiet was, hoe Paulus en Barnabas dezen lasterenden vyand van het Euangelie, door een wonderwerk, met blindheid geslagen had, doe geloofde hy, verslagen zijnde over de leere des Heeren, en de wonderkracht, welke daermede tot hare bevestiging gepaerd ging. Dus-

doende werd de Bevelhebber van het eiland Cyprus een Christen,

II. *De Euangeliepredikers begaven zich van Cyprus naer Antiochien in Pisidien*, *vs.* 13-49.

1. *Hunne reis derwaerds vinden wy vs.* 13, 14ᵃ. *en*
2. *Hunne verrichtingen aldaer*, *vs.* 14ᵇ-52.

—. PAULUS *deed eene merkwaerdige redenvoering in de Synagoge*, *vs.* 14ᵇ-43.

/. *De aenleiding daertoe wordt ons aengeteekend*, *vs.* 14ᵇ, 15.

//. *Hierop volgt de redenvoering zelve*, *vs.* 16-43.

13. Ende Paulus ende die met hem waren, Barnabas namenlyk en Joannes Marcus, vergel. vs. 2, 5. het eiland Cyprus verlaten hebbende, en van Papho afgevaren zijnde, quamen tot Pergen [*een stadt*] in Pamphylia. Deze Stad Pergen was vermaerd door eenen prachtigen Tempel, die aen de afgodin Diana gewijd was. Voor ditmael trokken de Kruisgezanten slechts door deze Stad henen, naderhand heeft Paulus aldaer het Euangelie gepredikt, verg. Kap. XIV: 25. (*i*) Maer Joannes van haer scheydende keerde weder nae zijne Vaderstad Jerusalem, omdat hy tegen de moeilykheid van het reizen opzag. Naderhand evenwel heeft hy Barnabas wederom vergezeld, Kap. XV: 39, en is hy wederom de reisgenoot van Paulus geworden, vergel. Coll. IV: 10, 11. 2 Tim. IV: 11. Philem. 23, 24.

14. Ende sy van Pergen ['*t* omliggend *lant*] te voet doorgaende, en het Landschap Pamphylien hebbende doorgetrokken, quamen zy tot Antiochien [*eene stadt*] in Pisidien: ende gegaen zijnde in de Synagoge op den dagh des Sabbaths, saten sy neder.

Dit *Antiochien* was geheel onderscheiden van dat Antiochien, de hoofdstad van Syrien, waervan voorheen gesproken

(*i*) Hand. 15: 38.

ken is, Kap. XI: 20, 27. XIII: 1. Het hier bedoelde Antiochien was eene Stad in Pisidien, zijnde een landschap van Asia, ten Noorden van Pamphilien.

Daer *gingen* de Kruisgezanten *in de Synagoge*, *op den dag des Sabbaths*, wanneer de Godsdienst by de Joden openlyk geoeffend werd. Daer *zaten zy neder*, niet enkel als toehoorers, maer zy plaetsten zich in de bank der Leeraren, omdat zy voornemens waren, aldaer het Euangelie te prediken. Dit gav aenleiding, dat zy verzocht werden, om eene redenvoering te houden, vs. 15.

15. Ende na het lesen van een gedeelte der wet ende der Propheten, waermede de Godsdienstoeffening in de Synagoge doorgaens een einde nam, sonden de Overste der Synagoge, bemerkende dat de Kruisgezanten Leeraers waren, tot haer, seggende, Mannen broeders, indien daer [*eenigh*] woort van vertroostinge tot den volcke in u is, indien gy iets ter leering, stichting, en bemoediging van de vergaderde menigte hebt voortestellen, so spreeckt. Wy geven u niet alleen vryheid, maer wy verzoeken u ook, om eene redenvoering te houden. De Oversten der Synagoge wisten niet, dat zy Leeraers van het Euangelie waren, anderszins zouden zy hen gene broeders genoemd, noch vryheid tot spreken gegeven hebben.

PAULUS deed by deze gelegenheid eene redenvoering, welke zeer merkwaerdig is, vs. 16-43.

†. *Hy begon met eene zeer gepaste aenspraek, vs. 16.*

††. *De redenvoering zelve, vs. 17-41. behelst drie hoofddelen.*

‡. *Eerst toonde* PAULUS *den Joden aen, die thans in de Synagoge vergaderd waren, hoe God van tijd tot tijd, en langs verschillende trappen, den weg gebaend had, om zijne grote belovte, betreffende de komst van den* MESSIAS, *te vervullen, vs. 17-25.*

‡. *Hy begint met de aenneming van Israël, tot het volk van Gods byzonder eigendom, en hunne verlossing uit Egyptens dienstbaerheid, vs. 17-19.*

‡‡. *Wijders spreekt hy van den tijd der Richteren, vs. 20.*

‡‡‡. *Daerna van de Koningen,* SAUL *en* DAVID, *vs. 21, 22.*

‡‡‡‡. *Eindelyk brengt hy hun onder het oog, dat zy het voorrecht genoten, van te leven onder den dag der vervulling, vs. 23-25.*

16. Ende Paulus ſtont op van de zitplaets der Leeraren, om des te beter gehoord te worden, ende (*k*) wenckte met de hant, om ſtilte te maken, ende een teeken te geven, dat hy eene redenvoering houden zoude. Hy ſeyde, Gy Iſraëlitiſche mannen, ende gy Jodengenoten, die Godt vreeſt, voorzover gy den dienst der ſtomme afgoden verlaten hebt, en den eenigen en den waren God dient, op die wijs, als by de Joden gebruikelyk is, vergel. vs. 43, hoort toe, en verleent my uwe aendacht; daer ik over zeer gewichtige zaken, by welke gy alle het grootſte belang hebt, ſpreken zal.

17. De God des hemels heeft aen onze Natie uitnemende voorrechten geſchonken, en dezelve blijkbaer begunſtigd boven alle andere volken. De Godt deſes volcks Iſraëls, heeft onſe vaderen, reeds voor vele eeuwen, uit alle andere bewoners van den aerdbodem, tot het volk van zijn byzonder eigendom (*l*) uytverkoren, en onder zijne onmiddelyke beſcherming aengenomen, ende Hy heeft het volck Israëls door blijkbare wonderwerken verhoogt, en by

(*k*) Hand. 12: 17. ende 19: 33. ende 21: 40. (*l*) Exod. 1: 1, &c.

by uitnemendheid gezegend. Dit is allerduidelykst gebleken, by hunne gansch zeer merkwaerdige verlosfing uit de dienstbaerheid der Egyptenaren: want als ſy vreemdelingen waren en geweldig mishandeld werden, in 't lant van Egypten, heeft Hy zich hunne zaek, welke, naer alle menſchelyke uitzichten, ten eenemael hopeloos was, gunſtig aengetrokken, ende Hy heeftſe, met eenen hogen en almachtigen arm daer uyt geleydt.

18. (*m*) Ende heeft ontrent den tijt van veertigh jaren hare ondeugende zeden verdragen in de woeſtijne. Tot eene rechtvaerdige ſtraf van hunne hardnekkigheid, moesten zy, veertig jarén lang, door de woeſtijnen en onbewoonde wildernisſen omzwerven; maer evenwel, God verdelgde dit ondankbaer volk niet, Hy droeg hen in zijne langmoedigheid, en zorgde voor hun met die tederheid, met welke vader voor zijnen zoon zorgt, vergel. Deut. I: 31. XXXII: 11.

19. Ende ſeven machtige volckeren, die de maet van hunne ongerechtigheid vervuld hadden, door zijnen machtigen en onwederſtaenbaren arm, uytgeroeyt hebbende in het lant Chanaan, heeft haer (*n*) door het lot het gezegend lant derſelve afgodiſche volkeren uytgedeelt, om het ervelyk te bezitten. Zodoende heeft God Israël, als het volk van zijn byzonder eigendom, van alle andere Natien der waereld afgezonderd, en met zijne nadere openbaring, onder vele andere blijken van zijne onderſcheidende gunst, verwaerdigd, om den weg te banen tot de verſchijning van den beloovden MESSIAS, die uit ons volk moest voortkomen.

20. Ende daer na heeft Hy hen zeer zachtelyk beſtuurd in Kanaan. Hy zelvs was de Koning van dit afgezonderd volk, zy maakten voorts een vry gemenebest uit, en alle overheerſching was hun onbekend: want ontrent vier hondert ende vijftigh jaren, gaf hy [*haer*] (*o*) Richters tot op Samuel den Propheet, om hen

(*m*) Exod. 16: 35. Num. 14: 34. Pſalm 95: 10. (*n*) Joſ. 14: 2.
(*o*) Richt. 2: 16. ende 3: 9.

uit de handen van hunne vyanden te verlossen, welken de HEER nu en dan toeliet om Israël, tot eene rechtvaerdige straf van hunne ongehoorzaemheid te overvallen, en te verdrukken.

Omtrent 450 jaren gav God hun Richteren, tot op SAMUEL *den Propheet.*

Hier ontmoeten wy eene aenmerkelyke zwarigheid in de Tijdrekening, daer 'er, tusschen den uittocht van Israël uit Egypten, en het bouwen van SALOMONS Tempel, in het geheel maer 480 jaren verlopen zijn, 1 Kon. VI: 1.

Over den tijd, geduurende welken Israël door de Richteren bestuurd is, hebben wy voorheen met opzet gehandeld, V DEEL *Inleiding* p. XXVIII. — Voor tegenwoordig daerom maer met een enkel woord. OTHNIEL was de eerste Richter, die Israël uit de dienstbaerheid van CUSCHAN RISCHATUIM verloste, Richt. III: 9-11. Hy aenvaerdde deze bediening, 40 jaren na het verdeelen van het land Kanaan onder de stammen Israëls, in het jaer 2593 na de schepping der waereld, en SAMUEL de laetste Richter, heeft zijn ambt nedergelegd in het jaer 2913. Gevolgelyk heeft het bestuur der Richteren, is alles niet langer geduurd dan 320 jaren. Maer PAULUS berekent het op 450 jaren.

De zaek is deze. De uitdrukking *daerna* is niet betrekkelyk tot de verdeeling van Kanaan, maer tot de verlossing van Israël uit Egypten, waervan vs. 17. gesproken is, zodat des Apostels mening zy: *daerna tot omtrent in het* 450ste *jaer*, na de verlossing namelyk uit Egypte, *gav God hun Richteren, tot op* SAMUEL *den Propheet.* — Nu is de uittocht uit Egypte voorgevallen in het jaer 2507 na de schepping. — Daerenboven was het oogmerk van PAULUS, niet den tijd te bepalen, geduurende welken Israël door Richteren bestuurd is, maer alleen het getal van jaren, welke 'er verlopen zijn, van den uittocht uit Egypte tot op de Koninglyke regeering van DAVID, die vs. 23. als de stamvader van den Verlosser wordt voorgesteld. Nu werd DAVID Koning te Hebron, in het jaer 2942. — Van Israëls uittocht uit Egypten derhalven in het jaer 2517, tot dat DAVID Koning wierd te Hebron in het jaer 2942, zijn ver-

lopen 437 jaren, welke PAULUS met het ronde getal bepaelt op 450.

21. (*p*) Ende van doen aen, dat Samuel het Richterambt tien jaren bekleed had, begon het ondankbaer volk te morren, en begeerden sy eenen Koningh naer de wijs der omliggende volken, ende Godt gaf haer (*q*) Saul den sone Kis, eenen man uyt de stamme Benjamin, veertigh jaren.

Deze *veertig jaren* moeten niet tot de Koninglyke regeering van SAUL alleen betrekkelyk gemaekt worden, maer zy sluiten ook een gedeelte in van dien tijd, geduurende welken SAMUEL de Propheet het Richterambt bediend heeft. SAMUEL is 20 jaren lang Richter geweest, en SAUL is bykans 30 jaren Koning geweest. Maer toen SAMUEL 10 jaren Richter geweest was, begonden de Israëliten te morren om eenen Koning, en dit gemor duurde 10 jaren, eer SAUL tot Koning werd aengesteld. De 40 jaren derhalven, van welke PAULUS spreekt, begonnen met dien tijd op welken het gemelde gemor der Israëliten eenen aenvang nam, toen SAMUEL het Richterambt 10 jaren had waergenomen. Hun gemor duurde 10 jaren eer SAUL Koning werd. Deze 10 jaren met de 30 jaren der regeering van dien Vorst, maken te zamen 40 jaren.

22. Ende desen Saul, die het veelzins verdorven had, afgesett hebbende, verweckte hy haer (*r*) David tot eenen Koningh: den welcken hy oock getuygenisse gaf, ende seyde, (*s*) Ick hebbe gevonden David den [*sone*] Jesse, eenen man nae mijn herte, die alle mijnen wille sal doen, en zich daerdoor by my zal veraengenamen.

23. Van deses Konings Davids zaet heeft Godt Israël, nae de belofte, door den mond zijner Propheten zo duidelyk gedaen, op den bepaelden tijd verweckt den Saligmaker Jesum: want deze is de beloovde MESSIAS. Zo heeft de alleenwijze God van tijd tot tijd, en als traps-

(*p*) 1 Sam. 8: 5. Hos. 13: 11. (*q*) 1 Sam. 9: 15. ende 10: 1. (*r*) 1 Sam. 16: 12. (*s*) 1 Sam. 13: 14. Psalm 89: 21. Hand. 7: 45.

gewijze, den weg gebaend tot de openbaring van den MESSIAS. Hoe veel gelukkiger zijn wy derhalven dan onze vaders, wy die de gezegende dagen beleven mogen, in welke die grote belovte is vervuld geworden. De MESSIAS, de beloovde Zaligmaker van zondaren, is werkelyk geopenbaerd.

24. (*t*) Als Joannes de Doper, die gezonden was om Hem den weg te bereiden, eerst alle den volcke Israëls, voor sijne aenkomste, gepredickt hadde den Doop der bekeeringe, om daerdoor ons volk tot het gelovig ontvangen van den MESSIAS voor te bereiden.

25. Doch als Joannes den loop zijner bediening vervulde, verklaerde hy uitdrukkelyk dat hy slechts een dienaer was van den MESSIAS, die zich eerlang openbaren zoude. Daerom seyde hy tot de menigte, welke tot hem kwam, om door hem gedoopt te worden: vergist u niet in mijn persoon. Wie meynt gylieden dat ick ben? (*v*) Ick en ben [*de Christus*], de beloovde MESSIAS niet; maer siet, hy komt na my, zijnde een persoon van de hoogste waerdigheid, (*x*) wien ick niet weerdigh en ben de allerlaegste diensten te bewijzen, als daer is de schoenen [*sijner*] voeten te ontbinden.

‡‡. *In het tweede deel dezer redenvoering, betoogt de Apostel dat de belovte, welke de getrouwe God, omtrent den* MESSIAS *gedaen had, nu werkelyk en volkomen in* JESUS van Nazareth *vervuld ware, vs.* 26-37.

‡. *Hy begint dit stuk met eene nieuwe aenspraek, aen zijne toehoreren vs.* 26.

‡‡. *Daerop volgt het gemelde betoog zelvs, vs.* 27-37.

§. *Eerst leert hy in het algemeen, dat den Heer* JESUS *al dat gene zy overgekomen, het welk de Propheten van den* MESSIAS *voorspeld hadden, vs.* 27.

26. Mannen broeders, veelgelievde land- en volksge-

(*t*) Matth. 3: 1. Marc. 1: 2. Luc. 3: 2. Joh. 3: 23. (*v*) Joh. 1: 20. (*x*) Matth. 3: 11.

genoten, die met my kinderen zijt van 't geslachte Abrahams, ende gy Jodengenoten die onder u den eenigen en waren Godt vreesen, vergel. vs. 16. (y) tot u is het woort deser saligheyt gesonden.

De Apostel had zich, by den aenvang zijner Leerreden, reeds van soortgelyk eene aenspraek bediend, vs. 16. maer hy herhaelt dezelve ter dezer plaets, omdat hy tot het tweede deel van zijne redenvoering overging, om daerdoor des te meer hunne toegenegenheid te gewinnen, en hunne aendacht van nieuws op te wekken. — Hy had even te voren vs. 23. gezegd, dat de gezegende JESUS de beloovde MESSIAS ware, die uit DAVIDS zaed moest geboren worden. Nu stond hy gereed, om vervolgens aen te tonen, hoe de Godspraken der Propheten, in het lijden en de verhoging van dezen uitmuntenden Persoon, allerblijkbaerst vervuld waren. Het voorstel van deze dingen noemt hy het *woord der zaligheid*, omdat deze dingen eene onmiddelyke betrekking hebben op de zaligheid van zondaren. *Tot u* zegt hy, *is het woord dezer zaligheid gezonden*, dat is, „ deze gewichtige zaken, deze heuchlyke tijding, dat de „ gezegende JESUS de MESSIAS zy, welke God zo vele „ eeuwen lang aen onze vaderen beloovd heeft, dat deze „ uitmuntende Persoon werkelyk verschenen zy, en de za„ ligheid voor zondaren verworven hebbe, maken wy ulie„ den bekend, en dat niet op eigen gezach; maer op uit„ drukkelyk bevel van den God onzer vaderen, die my „ en dezen mijnen Ambtgenoot BARNABAS tot u gezonden „ heeft, om tot ulieden de woorden dezer zaligheid te „ spreken."

27 Want of *namelyk*, vergel. Matth. III: 3. die te Jerusalem woonen, de burgers van onze beroemde hoofdstad ende hare Overste, de aenzienlyke lieden van den groten Raed, (z) desen gezegenden JESUS door vleeschelyke vooroordeelen verblind, niet voor den MESSIAS kennende, hebben oock de stemmen der Propheten,

(y) Matth. 10: 6. Hand. 3: 26. ende 13: 46. (z) Joh. 16: 3. Hand. 3: 17. 1 Cor. 2: 8. 1 Tim. 1: 13.

die de lotgevallen van den MESSIAS zo duidelyk voorfpeld hebben, en welker fchrivten op elcken Sabbath[*dagh*] allerwegen in de Synagogen gelefen worden, [*hem*] die volmaekt onfchuldig was, ter dood veroordeelende, allerkennelykst vervult: voorzover zy Hem al dat lijden hebben aengedaen, het welk de Propheten voorfpeld hadden, dat hy als de beloovde MESSIAS ondergaen moest.

§§. *Deze algemene ftelling breidt de Apostel in de byzonderheden nader uit*, *vs.* 28-31.

,. *Dat* JESUS *onfchuldig ter dood veroordeeld zy*, *vs.* 28.

,,. *Dat Hy is begraven vs.* 29.

,,,. *Dat Hy uit de doden is opgeftaen*, *vs.* 30. *en*

,,,,. *Dat deze zijne opftanding door vele getuigen bevestigd is*, *vs.* 31.

28. (*a*) Ende die gezegende JESUS is onfchuldig ter dood veroordeeld. De Oudften van ons volk waren niet in ftaet, om Hem eene misdaed, welke Hem des doods zou waerdig maken, met eenigen fchijn te last te leggen. Maer geen oorfake des doots vindende, hebben fy van Pilato den Romeinfchen Stadhouder, die toen alleen de macht had om halsrecht te oeffenen, begeert en met een oproerig gefchreeuw geëischt, dat hy foude gedoodt worden. De gemelde Landvoogd vond Hem volftrekt onfchuldig, en zou Hem aenftonds hebben losgelaten, hadden de doldriftige inwoners van Jerufalem, te gelijk met en op aendrang van onze Overheden, hem niet door een oproerig gefchreeuw en boosaertige bedreigingen gedrongen, om den heiligen JESUS, tegen de kloppingen van zijn geweten aen, ter kruisdood over te geven.

29. Ende vervolgens is Hy begraven: want als fy, die zo zeer tegen Hem verbitterd waren, alles volbracht hadden dat van hem gefchreven was, als zy Hem allen dien hoon, alle die verachting, alle die fmerten, al dat duldeloos lijden aengedaen en veroorzaekt hadden, het welk

(*a*) Matth. 27: 20. Marc. 15: 11. Luc. 23: 18. Joh. 19: 6.

welk de Propheten voorſpeld hadden, dat de MESSIAS ondergaen zoude; zodat 'er niets meer aen ontbrak, namen ſy [*hem*] af van het hout, ende leyden [*hem*] in het graf.

's Heilands begravenis wordt hier aen de Joden en hunne Overſten toegeſchreven, voor zover zy 'er aenleiding toe gaven, en deze zaek goedkeurden. Zy gaven 'er aenleiding toe: want zy verzochten aen den Stadhouder, dat de lijken van den Heiland en de beide moordenaren, die met Hem gekruicigd waren, mogten wechgenomen worden, en niet op den Sabbath blijven hangen, Joh. XIX: 31. Zy keurden JESUS begravenis goed: want zy begeerden van PILATUS, dat het grav van JESUS mogt bewaekt worden, Matth. XXVII: *62-66*. en daerdoor meenden zy genoegzaem zeker te zijn, dat JESUS Voorzeggingen, aengaende zijne opſtanding, zelvs niet in ſchijn zouden vervuld worden.

30. (*b*) Maer, hoe zeer de Joden en hunne Overheden verwachtten, dat het nu met JESUS voor altoos gedaen ware, Godt heeft hem uyt de dooden opgeweckt.

31. (*c*) Welcke, ten blijke dat Hy waerlyk was opgeſtaen, duidelyk geſien is geweeſt, en dat gedaen en eenen aenmerkelyken tijd, vele dagen langh, en dat niet van eenen enkelen perſoon; maer van alle de gene die met hem opgekomen waren van Galilea tot Jeruſalem, byzonder zijne Apostelen, die ſijne getuygen zijn by het volck, en openlyk verklaren, dat die zelvde JESUS welken de leden van den Groten Raed onwetende vermoord hebben: door Gods almachtige kracht uit de doden zy opgewekt, ten onlochenbare bewijze dat Hy de beloovde MESSIAS zy, voor welken Hy zich zelven had uitgegeven.

(*b*) Matth. 28: 6. Marc. 16: 6. Luc. 24: 6. (*c*) Marc. 16: 14. Joh. 20. 19. ende 21: 1. Hand. 1: 3. 1 Cor. 15: 5.

§§§. *Het gene de Apostel tot dus ver gesteld had, gaet hy vervolgens betogen vs.* 32-37.

I. *De algemene stelling, dat* JESUS *de beloovde* MESSIAS *zy, dringt hy nader aen, vs.* 32.

32. Ende wy verkondigen u (*d*) de grote belofte, betreffende de komst van den MESSIAS en het grote werk der verzoening, het welk Hy hier op aerde verrichten zoude, die van de vroegste tijden af tot de vaderen geschiet is, dat [*namelick*] Godt deselve vervult heeft aen ons hare kinderen, als hy Jesum verweckt heeft. Wanneer gy de veelvuldige en herhaelde belovten, welke God omtrent den MESSIAS gedaen heeft, met behoorlyke aendacht gedeslaet; wanneer gy acht geevt op de bepalingen van dien tijd, de plaets, de wijs, op welke deze uitmuntende Persoon komen zou, en de lotgevallen welke Hy ondergaen moest, zult gy duidelyk bemerken, dat JESUS *van Nazareth* die MESSIAS zy, en dat alle Gods belovten, omtrent den MESSIAS gedaen, volledig vervuld zijn, toen Hy JESUS verwekt heeft.

De Uitleggers zijn het niet eens, wat de Apostel door het woord *verwekken* bedoele. — Sommigen verstaen het van 's Heilands opwekking uit de doden, anderen van zijne zending in de waereld als Middelaer. Het Griekfche woord op zich zelve aengemerkt is onbepaeld, en duldt beide deze opvattingen. Dan, het staet by ons vast, dat de Apostel het oog hebbe niet op 's Heilands opstanding, maer op zijne zending in de waereld als Middelaer. (1) Omdat het woord *verwekken* ook elders in dien zin genomen wordt, Kap. II: 30. III: 26. (2) Wanneer het van CHRISTUS opstanding gebruikt wordt, vindt men 'er bygevoegd, *uit de doden* of iets diergelyks, het welk duidelyk aenwijst, dat 'er van de opstanding gesproken wordt, gelijk vs. 34. en uit

(*d*) Gen. 3: 15. ende 22: 18. ende 26: 4. ende 49: 10. Deut. 18: 15. 2 Sam. 7: 12. Ps. 132: 11. Jes. 4: 2. ende 7: 14. ende 9: 5. Jerem. 23: 5. ende 33: 14, 15. Ezech. 34: 23. ende 37: 24. Dan. 9: 24, 25.

Kap. II: 24, 32. (3) Het geheele beloop van zaken fchijnt deze opvatting te begunftigen: want God heeft de belovten, aen de vaderen gedaen, niet alleen daerin vervuld, dat Hy JESUS uit de doden heeft opgewekt; maer ook dat Hy Hem in de waereld gezonden, en by zijnen Doop tot zijn verhevene ambten openlyk heeft ingehuldigd. (4) Eindelyk de *verwekking* van JESUS wordt vs. 34. van zijne opftanding blijkbaer onderfcheiden.

„. *Hierop volgen de bewijzen, ter bevestiging van de voorgeftelde byzonderheden, vs.* 33-37.

De Apostel had vs. 27. niet alleen gezegd, dat den Heiland al dat gene zy overgekomen, wat de Propheten van den MESSIAS voorfpeld hadden; maer hy had ook de aendacht van zijne toehoreren tot vier byzonderheden bepaeld, dat JESUS onfchuldig gedood was, vs. 28. dat Hy was begraven, vs. 29. dat Hy uit de doden was opgewekt, vs. 30. en dat zijne opftanding door vele getuigen bevestigd was, vs. 31. Deze byzonderheden wil PAULUS, zo veel het nodig was tot volle overtuiging, nader bevestigen. De tweede byzonderheid had zo zeer geen betoog nodig, wanneer het evenwel vast ftond, dat JESUS was opgeftaen, fprak het van zelvs dat Hy begraven ware. Het vierde konden zijne toehorers, te Jerufalem komende, uit den mond der Apostelen zelvs, en uit andere getuigen vernemen. Hy bepaelt zich daerom, in zijn nader betoog, tot de tweede en derde byzonderheid.

*. *Dat* JESUS *onfchuldig gedood was, betoogt hy vs.* 33.

Dit is eene zaek van zeer veel gewicht: want, had JESUS zich aen ééne misdaed, des doods waerdig, fchuldig gemaekt, dan had Hy met gene mogelykheid onze Middelaer kunnen wezen, en onze zonden verzoenen.

33. Gelijck oock in den tweeden Pfalm gefchreven ftaet, Gy zijt mijn Sone, heden hebbe ick u gegenereert. Daer geevt God aen den MESSIAS dit merk-

waerdig getuigenis, dat Hy zijn natuurlyke en eigen Zoon zy. Maer de Overheden van ons volk hebben den Heer JESUS als eenen Godslasteraer ter dood veroordeeld, omdat Hy zich voor Gods Zoon uitgegeven, en God zijnen eigen Vader genoemd had. Derhalven was deze beſchuldiging geheel ongegrond, Hy is indedaed en in den eigenlyken zin Gods Zoon.

**. *Dat* JESUS *uit de doden zy opgeſtaen, wordt betoogd vs.* 34-37.

✠. *Het eerſte bewijs is ontleend uit Jeſ. LV:* 3. *vs.* 34. *en*

✠✠. *Het tweede uit Pſ. XVI:* 10. *vs.* 35-37.

34. Ende dat hy hem uyt de dooden heeft opgeweckt, en Hem een onvergangelyk leven medegedeeld, alſo dat hy niet meer en ſal tot verdervinge keeren, heeft hy aldus geſegt: Jeſ. LV: 3. (*e*) Ick ſal ulieden de weldadigheden Davids geven die getrouwe zijn.

In de aengehaelde Voorzegging, wordt God de Vader ſprekende ingevoerd. Onder den naem van DAVID hebben wy aen den MESSIAS te denken, die zeer dikwijls zinbeeldig DAVID genaemd wordt, Jer. XXX: 9. Hoſ. III: 5. De *weldadigheden* van DAVID beteekenen alle die geestelyke en hemelſche zegeningen, welke de MESSIAS aen zijne gelovige onderdanen ſchenken zoude; *gewisſe* en getrouwe weldadigheden geheten, omdat het in Gods eeuwigen en onveranderlyken Raed was vastgeſteld, dat MESSIAS gelovige onderdanen bezitters van deze weldadigheden wezen zouden.

Deze Voorzegging brengt de Apostel by, als een bewijs, dat JESUS uit de doden is opgewekt, en nimmer wederom ſterven zal. Trouwens, was de gekruiste Verlosſer altoos onder de macht van den dood gebleven, of kon Hy wederom ſterven, dan was het onmogelyk, dat Hy zijn volk in het

(*e*) Jeſ. 55: 3.

het genot der gewisse weldadigheden van DAVID, stellen konde.

Of zommigen onder zijne toehoreren de kracht van dit eerste bewijs niet gevat hadden, voegt 'er de Apostel nog een tweede by, genomen uit Ps. XVI: 10. wanneer hy dus vervolgt:

35. Waerom hy oock in eenen anderen [*Psalm*] of Text segt, (*f*) Gy en sult uwen Heyligen niet [*over*]geven, om verdervinge te sien.

Deze Godspraek is ook door PETRUS, tot het zelvde oogmerk, bygebracht, Kap. II: 27-31.

36. (*g*) Want David, als hy in sijnen tijt den raet Godts gedient, aen het Godlyk oogmerk beantwoord en al dat gene gedaen hadde, wat God in Zijnen eeuwigen Raed bepaeld had, dat hy verrichten zoude, is ontslapen, ende is by sijne vaderen gelegt, en zijn grav is is onder ons volk nog bekend, vergel. Kap. II: 29. ende hy heeft wel degelyk verdervinge gesien. Gevolgelyk kan David zelvs die Heilige niet zijn, van welken in den gemelden Psalm gesproken wordt.

37. Maer hy, welken wy nu verkondigen als den MESSIAS en den Zaligmaker der waereld, dien Godt opgeweckt heeft, en heeft geen verdervinge gesien: want Hy heeft niet lang genoeg in het grav gelegen, dat zijn lichaem meer of min verrotten konde, zijnde reeds ten derden dage opgewekt. Gevolgelyk is JESUS van Nazareth, welken de Overheden van ons volk vermoord hebben, Hem hangende aen een hout, de MESSIAS en die Heilige, van welken Ps. XVI: gesproken is.

(*f*) Ps. 16: 10. Hand. 2: 27. (*g*) 1 Kon. 2: 10. Hand. 2: 29.

††† *In het derde deel dezer redenvoering, stelde de Apostel den Heer* JESUS *voor, als den algenoegzamen en gewilligen Zaligmaker van verlorene zondaren, vs.* 38-41.

‡. *Dit voorstel zelve vinden wy vs.* 38, 39. *en*

‡‡. *Den naderen aendrang daervan, vs.* 40, 41.

38. So zy u dan bekent, mannen broeders, (*h*) dat door desen u vergevinge der sonden verkondigt wort.

39. (*i*) Ende [*dat*] van allen, daer van gy niet en kondet gerechtveerdigt worden door de wet Mosis, door desen (*k*) een yegelick die gelooft, gerechtveerdigt wort.

De Apostel had zich van de minzame aenspraek, *mannen broeders*, reeds tweemalen bediend, zo by den aenvang van zijne redenvoering, vs. 16. als by den overgang tot het tweede deel van dezelve, vs. 26. Thans herhaelt hy deze aenspraek nog eens ten derdenmale, omdat hy tot het laetste deel van zijne leerreden overging, als mede om zijnen toehoreren de betrekking te herinneren, welke hy tot hun had als een geboren Jood; en hun te doen opmerken, dat zijne lessen en vermaningen uit geen ander beginsel voortkwamen, dan uit dat van een tederlievend broederhart.

De vergeving der zonden werd hun *verkondigd*, en als een blijde boodschap, als eene allerheuchelykste tijding van een oneindig aenbelang, uit Gods naem en op zijnen uitdrukkelyken last bekend gemaekt en aengeboden; en dat wel *door dezen*, door dezen JESUS namelyk, van welken de Apostel bezig was te spreken, in welken God alle de belovten, welke Hy omtrent den MESSIAS gedaen had, volkomen en allerduidelykst vervuld had.

Dit zalig Euangelie leidt hy, by wijs van een wettig gevolg, uit zijne vorige redenering af. *Zo zy u dan bekend, Man-*

(*h*) Luc. 24: 47. 1 Joh. 2: 12. (*i*) Rom. 3: 28. ende 8: 3. Gal. 2: 16. Hebr. 7: 19. (*k*) Rom. 10: 4.

Mannen Broeders, dat door Dezen u vergeving der zonden verkondigd wordt. Het is als of hy zeide: „ Mijne veel
„ gelievde horers, mijne broeders naer het vleesch, welker
„ eeuwige belangen ik op mijn hart draeg, het ſtaet dan
„ vast, volgens het gene ik zo even beredeneerd heb, en
„ neemt het daerom aen als eene waerheid, welke niet
„ alleen van het hoogſte gewicht, maer ook van eene on-
„ betwistbare zekerheid is; dat gy door JESUS CHRISTUS,
„ op grond van al het gene Hy gedaen en geleden heeft,
„ vergeving van alle uwe zonden erlangen kunt, en in
„ Gods zalige gunst herſteld worden." — Indedaed, deze gevolgtrekking was alleszins zeer wettig en verſtaenbaer. PAULUS had in het voorgaende, uit de Godſpraken der Propheten betoogd, dat JESUS de MESSIAS ware. Maer was Hy de MESSIAS, dan moest Hy ook de oorzaek van de vergeving der zonden wezen. Welke vleeſchelyke denkbeelden het gros der Joden hebben mogt, omtrent den uiterlyken prael van den MESSIAS, in de lichamelyke verlosſing, welke Hy zou te weeg brengen; de Propheten hadden geheel andere dingen van den MESSIAS voorſpeld, en allerduidelykst geleerd, dat Hy de Verlosſer van verlorene zondaren wezen zou, en komen om de ongerechtigheid te verzoenen, Dan. IX: 24. Ook waren de byzonderheden vs. 28-31. vermeld, zeer geſchikt om de Joden te overtuigen, dat zy gene vleeſchelyke denkbeelden maken moesten, omtrent den MESSIAS, en het oogmerk van zijne komst in de wereld. Hy was zonder oorzaek gedood, vs. 28. maer, waertoe zou God den MESSIAS onſchuldig hebben laten lijden, indien het niet was om voor de ſchulden van zondaren te boeten? Waerom zou God Hem opgewekt hebben, vs. 30. indien het niet was om zijnen gelovigen onderdanen, de gewisſe weldadigheden van DAVID te geven? vergel. vs. 34.

Maer, opdat niemand der thans vergaderde Joden denken mogt, dat de vergeving, welke de Apostel door den gekruisten en opgewekten JESUS verkondigde, zich maer alleen tot zekere zonden bepaelde, even gelijk zy ook door MOSES wet niet van alle zonden konden gerecht-

vaerdigd worden; zo verzekert PAULUS hun vervolgens, dat elk een gelovige, wie hy ook wezen mag, vergeving ontvange van alle zonden: ook zelvs van de zulke, van welke zy door MOSES wet gene fchaduwachtige verzoening erlangen konden, vs. 39.

Door *de wet van* MOSE hebben wy te denken aen die Godsdienftige plechtigheden, welke MOSE op Godlyken last in zijne wet had voorgefchreven. — Door deze wet van MOSE en de plechtigheden, daerin voorgefchreven, kon niemand der Israëliten, in eenen eigenlyken zin, *gerechtvaerdigd worden*: want zy beftonden hoofdzakelyk in wasfchingen, en het plengen van dierenbloed; maer eene uitwendige afwasfching van het lichaem kan de ziel niet reinigen, en het bloed van bokken en ftieren is zekerlyk ongenoegzaem, om de rechten van Gods gefchonden Majefteit te herftellen. De Apostel bedoelt derhalven eene fchaduwachtige rechtvaerdiging. Te weten, de Israëliten werden onder de Godsregeering, door MOSES wet in zekeren zin en in zo ver gerechtvaerdigd, dat zy door het verrichten van zekere voorbeeldige plechtigheden, bevrijd werden van de lichamelyke ftraffen, en van de tijdelyke vloeken, welke God op de zonden bedreigd had. Een Jood, die zich aen deze of gene misdaed had fchuldig gemaekt, liet by voorbeeld, een lam of eenen ftier, door den Priester, tot een fchuld- of zondoffer opofferen, en dan had hy niet meer te vrezen voor die lichamelyke ftraffen, welke God Lev. XXVI. en Deut. XXVIII. aen de overtrederen van zijne wet bedreigd had. Zulk eene fchaduwachtige verzoening ging niet altoos, en by alle Joden, gepaerd met de eigenlyk gezegde rechtvaerdiging, in de vierfchaer van den eeuwigen Richter: want deze uitwendige plechtigheden kon men zeer wel met een onboetvaerdig hart verrichten, en zonder eenig gelovig uitzien naer den beloovden MESSIAS. — Maer behalven dit, 'er waren verfcheidene zonden, van welke de Israëliten *door* MOSES *wet niet konden gerechtvaerdigd worden.* Hiertoe behoorden alle moedwillige zonden, Hebr. X: 28. afgodery, Godslastering, het fchenden van den Sabbath, de ongehoorzaemheid van eenen

hard-

hardnekkigen zoon tegen zijne ouderen, moetwillige doodslag, overspel, het verwaerlozen van de besnijdenis en dergelyke.

Maer geheel anders was het gelegen met die rechtvaerdiging of vergeving der zonden, welke de Apostel verkondigde; *en dat van alle* zonden, zegt hy daerom, *daervan gy niet kondet gerechtvaerdigd worden door de wet van* MOSE. — Het onderhouden der schaduwachtige plechtigheden van MOSES wet had alleenlyk eene bevrijding van lichamelyke straffen ten gevolge; maer JESUS had eene volledige vergeving en herstelling in de Godlyke gunst te weeg gebracht. Door MOSES wet werd men alleenlyk in den gezegden zin van zekere bepaelde zonden gerechtvaerdigd; maer door dezen JESUS werd eene volkomene vergeving van alle zonden geschonken, hoe groot en hemeltergend zy ook wezen mogten; zodat 'er gene nagedachtenis van schuld meer overig bleve.

Van dit aenbod eener volkomene vergeving was niemand uitgesloten. *Een iegelyk die geloovt*, wie hy ook wezen mogt, werd in den gezegden zin van alle zijne zonden voor eens en eeuwig gerechtvaerdigd.

Opdat nu dit minzaem aenbod eenen des te meerderen invloed op de harten van des Apostels toehoreren hebben zoude, bindt hy het zelve nader aen, door een vertoog van de zeer geduchte gevolgen, welke zy te wachten hadden, ingeval zy dit woord der verzoening, door een hardnekkig ongeloov, smadelyk verwierpen, vs. 40, 41.

40. Siet dan toe, en draegt zorg dat gy de vergeving, welke ik u verkondigd heb, niet door een hardnekkig ongeloov verwerpt, op dat over ulieden niet en kome het geduchte oordeel, 't gene gesegt is in de Propheten,

Welken Propheet bedoelt de Apostel? Zommigen denken, dat hy het oog hebbe op twee plaetzen in de Schrivten der Propheten, en dat hy daerom van *Propheten* in het meervouwig getal spreke, namelyk Jes. XXVIII: 14. en Hab. I: 5. Maer 'er is een groot en blijkbaer verschil tusschen de woorden, welken PAULUS vs. 41. aenhaelt, en tusschen

die welke wy Jes. XXVIII: 14. vinden. Wy oordeelen daerom, dat de Apostel alleen het oog hebbe op Hab. I: 5. en dat de uitdrukking *in de Propheten* hier, gelijk meermalen niets anders beteekene, dan in eenen der Propheten, of in het boek der Propheten, vergel. Joh. VI: 45.

41. (*l*) Siet, gy verachters, ende verwondert u, ende verdwijnt: want ick wercke een werck in uwe dagen, een werck 't welck gy niet en sult gelooven, so het u yemant verhaelt.

Dus luidt de aengehaelde Godspraek van HABAKUK, Kap. I: 5. *Ziet onder de Heidenen en aenschouwt, en verwondert u, verwondert u: want ik werk een werk in uliedcr dagen, het welk gy niet geloven zult, als het u verteld zal worden.*

HABAKUK propheteerde in het laetst der regeering van Koning JOSIAS, of nog liever onder JOJAKIM, in wiens vierde jaer de Chaldeeuwen onder NEBUCADNEZAR, den eersten inval in het Joodsche land gedaen hebben, en wel in het begin van zijne regeering, vergel. XVII DEEL *Inleiding* p. LXXXIII - LXXXIX. — Na het opschrivt vs. 1. wendt hy zich tot den HEER, met eene zeer nadrukkelyke klacht over het algemeen bederv der zonden, an de steeds toenemende boosheid der kinderen van zijn volk, vs. 2-4. Daerop volgt het antwoord, het welk de HEER hem door den Geest der Openbaring gegeven heeft, hierin bestaende: dat Hy eerlang de hoogstgaende grouwelen der ondankbare Joden, op eene zeer geduchte wijs straffen zoude, door hen naer Babel gevangelyk wech te zenden. Dit oordeel wordt in het gemeen voorgesteld, vs. 5. en in de byzonderheden nader uitgebreid, vs. 6-11.

Ziet onder de Heidenen en aenschouwt, hebben de Onzen. Dan deze gewone lezing en vertaling heeft genen voegzamen zin. Welke *Heidenen* zouden 'er bedoeld worden? waerom en tot wat einde moesten de Joden onder hen zien en aenschouwen? Op de gronden, welke wy, op voorlichting van den Hooggeleerden SCHRÖEDER, XVII Deel. p. 269, 270, hebben voorgedragen, lezen wy liever in plaets van *onder de Heidenen*, met eene kleine verandering van eene letter in het

(*l*) Jes. 28: 14. Habak. 1: 5.

het oorspronkelyke, gy *trouwlose*, LUCAS heeft in naervolging der LXX, *gy verachters.* — Het is dan als of de HEER zeide: „ *gy trouwloje* Joden, die my en mijnen dienst *veracht* „ en schandelyk verlaten hebt; *ziet* met aendacht op het „ vreesselyk oordeel, het welk eerlang over u komen zal, „ en aenschouwt het oplettende. *Verwondert u* op eene „ meer dan gemene wijs, ja *verwondert u*, en *verdwijnt* als „ het ware van verbaesdheid: *want ik werk een werk in uwe* „ *dagen*, ik ben reeds werkelyk bezig, om toebereidselen te „ maken tot dat allerschromelykst oordeel, *een werk* zo „ groot, en een oordeel zo schromelyk, *dat gy het niet ge-* „ *loven zult, zo het u iemand verteit*, en wanneer het u „ door den Propheet voorspeld wordt."

Deze Godspraek nu brengt de Apostel eigenaertig by, om zijne toehoreren op te wekken, dat zy zorg mogten dragen van zich, door eene hardnekkige versmading van het Euangelie, niet zoortgelyk een oordeel op den hals te halen, als de Propheet HABAKUK aen de Joden van zijnen tijd bedreigd had.

††† *Deze Leerreden van den Apostel had zeer verschillende uitwerkselen, vs.* 42, 43.

42. Ende als de meeste Joden, met een woest gedruisch, uytgegaen waren uyt de Synagoge, naer hunne vleeschelyke wanbegrippen zeer geërgerd zijnde over de leer van Paulus, baden de Heydenen, die mede in de Synagogen gekomen waren, toen zich het gerucht verspreid had, dat vreemdelingen met meer dan gemenen nadruk spraken, dat tegen den naesten en eerstvolgenden Sabbath, vergel. vs. 44, haer deselve woorden souden gesproken worden, zo veel genoegen vonden de heidensche inwoneren van Antiochien, die tusschen beide uit nieuwsgierigheid in de Synagoge gekomen waren, in het voorstel van Paulus, het welk den meesten Joden en Jodengenoten tot eene ergernis geweest was.

43. Ende als de Synagoge gescheyden was, gingen Paulus en Barnabas hunnes weegs naer het huis, in het

welk zy hunnen intrek genomen hadden. Toen volgden vele van de Joden, ende van de Godtsdienstige Jodengenooten, die tot het geloov bewrocht waren, Paulum ende Barnabam, om blijken te geven van hunne hoogachting, welcke tot haer over den weg, en in het huis van hun verblijv spraken, (m) ende haer vermaenden te blijven by de genade Godts, of de leer van het Euangelie, welke Gods genade in CHRISTUS aen zondaren voorstelt.

——. *Acht dagen later hield* PAULUS *eene tweede Leerreden, in de Synagoge te Antiochien*, *vs.* 44-49.

I. Deze leerreden zelve vinden wy vs. 44.

44. Ende op den naestvolgenden Sabbath, quam bynae de geheele stadt te samen, om het woort Godts te hooren. De Synagoge was zo vol en opgepropt met menschen van allerlei levensstanden, dat men byna zou gezegd hebben, dat alle de inwoners van de gehele Stad waren zamengekomen. Paulus stelde dezelvde zaken voor, welke hy acht dagen te voren gesproken had.

II. De uitwerksels waren, by deze grote vergadering van zulk eene verschillende denkenswijs, zeer onderscheiden, vs. 45-49.

†. Het grootste gros der Joden en Jodengenoten verhardde zich dermate in het ongeloov, dat de Apostelen besloten zich, van nu af, met het Euangelie der verzoening tot de Heidenen te wenden, vs. 45-47.

45. Doch de meeste Joden en Jodengenoten, die reeds op den vorigen Sabbath, door de woorden van Paulus, zo verbitterd waren, dat zy van boosaertigheid ter Synagoge uitliepen, de scharen, en den verbasenden toeloop van menschen tot het gehoor van den Apostel siende, wierden als geheel met nijdigheyt vervult. Het kwam hun onverdragelyk voor, dat de Apostel den gekruisten JESUS, als de

(m) Hand. 11: 23. ende 14: 22.

de oorzaek der eeuwige zaligheid, ook aen de verachte heidenen voorstelden, en dat zijne leer, welke hun tot eene ergernis was, zo veel toejuiching vond. Deze nijdigheid openbaerden zy ook in hunne woorden, ende zy wedersprak en het gene van Paulo gesegt wiert. Zy ontkenden met alle macht, het gene de Apostel voorstelde, zy brachten op hunne wijs, verscheidene tegenbedenkingen in; maer alles kwam voort uit enkele boosaertigheid. Al hun tegenspreken bestond in schelden en lasteren. Zy schreeuwden luidkeels, wedersprekende ende lasterende.

46. Maer deze lage handelwijs bewoog de Kruisgezanten, om hun te verklaren, dat zy het voorrecht van het Euangelie verbeurd hadden. Paulus ende Barnabas werden door al dat schelden en lasteren niet mismoedig. Zy bleven in een effenbaer gemoed, en gingen even vrymoedig voort te spreken, als zy begonnen hadden. Trouwens, wanneer zy zich, door het woest getier der ongelovige Joden, hadden laten afschrikken, zouden de Heidenen 'er uit hebben mogen besluiten, dat zy hunne zaek opgaven. Daerom vrymoedigheyt gebruyckende seyden zy (*n*) Het was noodigh, en CHRISTUS onze Godlyke Zender heeft het ons uitdrukkelyk bevolen, dat eerst tot u Joden het woort Godts gesproken soude worden, vergel. Luc. XXIV: 47. Kap. I: 8. (*o*) doch naedemael gy het selve smadelyk verstoot, en verklaert dat gy naer het Euangelie niet horen wilt, noch dulden dat het meer tot u gesproken worde, ende uselven des eeuwigen levens niet weerdigh en oordeelt, voorzover gy u zelve met uwe daden veroordeelt, en tegen u zelven getuigt, dat gy het voorrecht van het aenbod der vergeving verbeurd hebt; siet, wy keeren ons tot de Heydenen.

Men moet de laetste woorden zo niet opvatten, als of de Apostelen voornemens waren, om van nu voortaen het Euangelie nooit meer aen de Joden te prediken: want zy

(*n*) Matth. 10: 6. Hand. 3: 26. ende 13: 26. (*o*) Exod. 32: 10. Jes. 55: 5. Matth. 8: 12. ende 21: 43. Rom. 10: 19.

hebben zich ook naderhand, overal waer zy kwamen, eerst tot de Joden gewend, vergel. Kap. XIV: 1. XVII: 1, 2. Maer zy verklaerden, dat zy, geduurende hun verblijv binnen Antiochien in Pisidien, genen tijd meer verspillen zouden met vergeevsche pogingen, om de hardnekkige Joden aldaer tot het geloov in CHRISTUS te bekeeren, maer zich opzettelyk toeleggen om de Heidenen te bekeeren.

47. Hierin handelden zy overeenkomstig Gods uitdrukkelyken last. Want alsoo, voegde Paulus 'er daerom by, heeft ons de Heere geboden, [*seggende*], tot den MESSIAS, (*p*) Ick hebbe u gestelt tot een licht of Leeraer der Heydenen, op dat gy soudt zijn tot saligheyt, tot aen het uyterste der aerde.

PAULUS had het uitdrukkelyk bevel van CHRISTUS voor zich, maer hy beroept zich op eene oude Voorzegging, omdat hy deze zaek by ongelovige Joden, die JESUS verwierpen, niet anders, dan uit de schrivten der Propheten bewijzen konde.

††. *By de Heidenen had de Leerreden van* PAULUS *veel betere uitwerkselen*, *vs.* 48, 49.

48. Als nu de Heydenen, die in grote menigte by deze Leerreden tegenwoordig waren, [*dit*] hoorden, dat de weg der verzoening ook voor hun open stond, en deze lieden van nu voortaen opzettelyk hun werk maken zouden, om hunne eeuwige belangen te bevorderen, verblijdden sy haer, ende presen het woort des Heeren, den God des hemels hartelyk dankende, dat Hy hen met dit onschatbaer voorrecht verwaerdigd had: ende daer geloofden soo vele als 'er, in het besluit der verkiezing, geordineert waren, tot het eeuwige leven.

49. Ende het woort des Heeren wert door het geheele lant van Pisidien uytgebreydt. De Apostelen niet alleen beyverden zich, om het Euangelie der zaligheid aen

(*p*) Jes. 42: 6. ende 49: 6. Luc. 2: 32.

ken de heidensche inwoneren van dit gewest bekend te maken, maer ook de nieuwbekeerden maekten 'er hun werk van, om het Euangelie aen hunne Landgenoten bekend en smakelyk te maken.

I. Van Antiochien in Pisidien begaven zich PAULUS *en* BARNABAS *naer Iconien, Kap. XIII:* 50— *XIV:* 6.

1. *De aenleiding daertoe vinden wy Kap. XIII:* 50-52.

50. Maer de ongelovige Joden maeckten op de Godtsdienstige ende eerlicke of aenzienlyke vrouwen van heidensche afkomst, welke den Joodschen Godsdienst omhelsd hadden, en daervoor ongemeen yverden, ende de voornaemste van de stadt, die het openbaer gezach in handen hadden, (*q*) ende verweckten vervolginge tegen Paulum ende Barnabam, ende wierpense uyt hare lantpalen.

51. Doch sy schuddeden het stof van hare voeten af tegen deselve, volgens des Heilands vermaning, Matth. X: 14, ende quamen tot Iconien.

52. Ende de discipelen te Antiochien, die het Euangelie gelovig hadden aengenomen, wierden vervult met blijtschap ende met de buitengewone gaven van den Heyligen Geest.

(*q*) 2 Tim. 3: 11.

HET XIV. KAPITTEL.

2. *De verrichting van* PAULUS *en* BARNABAS *te Iconien wordt beschreven, vs. 1-8.*

—. *Hier predikten zy, met dit gevolg, dat vele Joden en Heidenen geloovden, vs. 1.*

——. *Maer de ongelovige Joden verwekten een schromelyk oproer, het welk aenleiding gav, dat de Kruisgezanten de wijk namen naer de andere steden van Lycaonien, vs. 2-6.*

1. ENde het geschiedde te Iconien, eene stad van het landschap Lycaonien, het welk ten Noord-Oosten van Pisidien gelegen was, dat sy te samen gingen in de Synagoge der Joden, ende aen de zaemgevloeide menigte het Euangelie verkondigden, alwaer zy alsoo en met dien zegen spraken, dat een groote menigte beyde van Joden ende Griecken geloofde.

2. Maer de Joden die het Euangelie ongehoorsaem waren, verweckten ende verbitterden de zielen der Heydenen tegen de broeders, zy brachten alle lasteringen by, welke zy geschikt oordeelden, om de Heidenen tegen het Euangelie voor in te nemen, als of de Kruisgezanten menschen waren, die, door het invoeren van eene nieuwe leer, de waereld in rep en roer stelden.

3. Evenwel werden deze yverige Euangeliedienaers niet mismoedig. Sy verkeerden dan [*aldaer*] eenen langen tijt, om winst te doen voor CHRISTUS Koningrijk, en zulken, die reeds toegebracht waren, te versterken, openlyk en vrymoedelick sprekende in den Heere, vertrouwende op den bystand van hunnen Godlyken Zender, (*a*) die door verbasende wonderwerken getuygenisse gaf den woorde sij-

(*a*) Marc. 16: 20. Hand. 19: 11. Hebr. 2: 4.

ſijner genade, ende gaf, dat teeckenen ende wonderen geſchiedden door hare handen.

4. Ende de menigte der ſtadt wiert verdeelt: ende ſommige waren met de Joden, ende ſommige met de Apoſtelen. Iconien was eene heidenſche Stad, en het meerderdeel der inwoneren waren heidenen. Deze hadden zich in den beginne omtrent Paulus en Barnabas wel gedragen. De nijdige pogingen der ongelovige Joden vs. 2. hadden weinig gevolg, voornamelyk omdat zy de wonderen zagen, welk door hen verricht werden. Maer eenigen tijd daerna vernieuwden de boosaertige Joden hunne lasteringen tegen de Apostelen, om de gemoederen der heidenen van het Euangelie afkeerig te maken. Dit had eindelyk ten gevolge, dat de heidenſche inwoners van deze Stad in twee partyen verdeeld wierden. Zommigen gaven geloov aen de lasteringen der nijdige Joden, maer anderen, die het Euangelie geloovden, of ten minſten door de wonderwerken, welke zy zagen, tot nadenken gebracht werden, namen het op voor de Apostelen.

5. Het bleev niet by die verdeeldheid, maer gelijk het gemeenlyk gaet, het vuur van tweedracht barstte eindelyk uit in een allerſchromelykst oproer, het welk des te gevaerlyker was, wijl Joden en Heidenen zich vereenigden. Dit oproer werd verwekt door de ongelovige Joden, die vreesden, dat de party der Apostelen, welke geduurig toenam, hun eerlang te machtig worden zoude. Zy wekten eerst hun eigen volk op, en vervolgens de heidenſche inwoneren, en trokken zaemvereenigd naer die plaets, alwaer Paulus en Barnabas zich bevonden, om hun niet alleen, met woorden en gebaerden, allerlei ſmaedheid aen te doen, maer ook zelvs om hen, onder voorwendſel dat zy Godslasteraers waren, te ſteenigen. Ende als daer zulk een oploop geſchiedde beyde van Heydenen ende van Joden, met hare Overſte aen het hoofd, om haer ſmaetheyt aen te doen, ende te ſteenigen,

6. Zijn ſy, [*alles*] wel en bedaerdelyk overlegt hebbende, of *gewaer wordende*, dat de hollende menigte van voornemen was, om hen te ſteenigen, omdat zy nog niet tot

den marteldood geroepen werden, in tijds (*b*) gevlucht nae de andere fteden van Lycaonien, [*namelick*] Lyftren ende Derben, ende het omliggende lant, om aldaer het Euangelie te prediken.

b. *De verrichtingen en het wedervaren van* PAULUS *en* BARNABAS, *in twee andere fteden van Lycaonien, vinden wy vs.* 7 - 20.

1. *Te Lyftre, vs.* 7 - 20ª.

—. *Eerst worden hunne verrichtingen befchreven, vs.* 7 - 10, *beftaende*

/. *In het prediken van het Euangelie, vs.* 7, *en*

//. *In het doen van een zeer merkwaerdig wonderwerk, vs.* 8 - 10.

7. Ende, zodrae zy 'er te Lystre gelegenheid toe vonden, verkondigden zy aldaer het Euangelium

Welke vrucht de Euangelieprediking te Lystre gehad hebbe, wordt ons niet aengeteekend. Dan vs. 20. wordt van Discipelen te Lystre gefproken, en daeruit mogen wy befluiten, dat de Euangelieprediking, immers het wonderwerk, het welk aldaer verricht werd, en de redenvoering, welke PAULUS by die gelegenheid gedaen heeft; niet ongezegend geweest zijn, te meer omdat ook te Lystre Ouderlingen verkozen werden, vs. 23.

8. Ende een feker man te Lyftren, fat (*c*) onmachtigh aen de voeten, zodat hy dezelve niet bewegen konde, kreupel zijnde van fijns moeders lijf, die noyt en hadde gewandelt.

9. Defe hoorde Paulum fpreken, in eene openbare plaets, alwaer hy zich had laten dragen, welcke Paulus de oogen zeer ingefpannen op hem houdende, om als het ware tot in zijne ziel door te zien, ende fiende dat hy een geloove der wonderen hadde om gefont te worden.

10. Seyde met grooter ftemme, Staet recht op uwe

(*b*) Matth. 10: 23. Hand. 8: 1. (*c*) Hand. 3: 2.

uwe voeten. (*d*) Ende hy sprongh op, zo als Paulus dat wonderdadig bevel uitsprak, ende wandelde, ten blijke dat hy volkomen genezen was.

——. *Vervolgens wordt het wedervaren der Apostelen verhaeld, vs.* 11-20ª.

I. De uitwerking van dit wonderwerk, op de gemoederen der inwoneren van Lystre, bestond daerin, dat zy PAULUS *en* BARNABAS *voor Godheden aenzagen, vs.* 11, 12.

11. Ende de scharen der heidensche inwoneren siende 't gene Paulus, in de wonderdadige genezing van dien kreupelen, gedaen hadde, verhieven hare stemmen, ende seyden, luidkeels schreeuwende, in 't Lycaonisch, (*e*) De goden zijn den menschen gelijck geworden, ende tot ons nedergekomen.

12. Ende sy noemden Barnabam Jupiter, ende Paulum Mercurius, om dat hy het woort voerde.

De oudste afgodery is waerschijnlyk geweest de hulde en de eerdienst aen de hemelsche lichten, vervolgens werden menschen, die zich door lovwaerdige daden hadden beroemd gemaekt, in den rang der Goden geplaetst, en als zodanige geëerd. Deze gewaende Goden maekten eene verbasende menigte uit. — De afgodische inwoners van Lystre, zeer wel begrijpende, dat het gemelde wonderwerk door geen menschelyk vermogen konde uitgewerkt worden, kwamen op het vermoeden, dat PAULUS en BARNABAS Goden waren, in menschelyke gedaente nedergedaeld.

Jupiter was by de Grieken en Romeinen de opperste der Goden. *Mercurius* was by hen de bode der Goden, en, in eene andere betrekking, de God van den koophandel. In de Fabelleer der Heidenen, komen *Jupiter* en *Mercurius* meermalen voor, als te zamen verschijnende, de eerste als de Heer, en de ander als de dienaer. Die van Lystre nu hielden BARNABAS voor *Jupiter*, en PAULUS voor *Mercurius*, die, als de dienaer van den eersten, het woord voerde.

(*d*) Jes. 35: 6. (*e*) Hand. 28. 6.

//. Deze heidenen wilden den Kruisgezanten Godsdienstige eer bewijzen, vs. 13.

13. Ende de Priester van Jupiter die voor hare stadt was, als hy ossen ende kranssen aen de voorpoorten gebracht hadde, wilde hy offeren met de scharen.

De Heidenen waren gewoon, den eenen of den anderen der gewaende Goden, tot eenen byzonderen beschermer en Schutsheer van hunne steden, aen te nemen. Elk eene Stad had haren eigen God en beschermer. Zulk een gewaende God had zijnen Tempel, meestentijd by den ingang van de Stad. Nu was 'er te Lystre *een Priester van Jupiter, die voor hare Stad was*, zodat de inwoners *Jupiter* voor hunnen beschermer hadden aengenomen, die vooraen in de Stad zijnen Tempel had. Ook was 'er een Priester, dat is een Opperpriester, gesteld over de offeranden, welke aen dezen zogenaemden God werden toegebracht.

Deze Opperpriester de toejuiching van het volk, aen PAULUS en BARNABAS, vernomen hebbende, oordeelde het van zijnen plicht, aen deze gewaende Goden den gewonen eerdienst te bewijzen. Ten dien einde *bracht hy, aen de voorpoorten* van het huis, alwaer zich de Kruisgezanten onthielden, *ossen en kranssen*, dat is, volgens eene gewone spreekwijs, gekranste of gekroonde ossen, ossen, welke, naer de gewoonte van dien tijd, voor de opoffering, met kranssen vercierd waren. Deze gekroonde ossen wilde hy, ter eere van PAULUS en BARNABAS, opofferen.

///. Dan zy wezen deze hulde van de hand, en deden eene gepaste redenvoering, vs. 14-20.

†. *Zy wezen deze hulde van de hand, vs. 14.*

††. *Zy deden eene zeer gepaste redenvoering, vs. 15-20.*

‡. *De redenvoering zelve vinden wy vs. 15-17.*

14. Maer de Apostelen, Barnabas ende Paulus, [*dat*] geroep dezer afgodische heidenen hoorende, en de

aen-

aenſtalte van den Opperpriester ziende, om hun godsdienſtige hulde te bewijzen, werden over deze dwaesheid zeer ontroerd en bedroevd. Ten blijke daervan ſcheurden zy, naer de Joodſche gewoonte, hare kleederen, ende ſprongen onder de ſchare, om dezelve van dit Godonteerend voornemen terug te houden, roepende, zo hard zy konden:

15. Ende ſeggende, Mannen, (*f*) waerom doet gy deſe zo gansch zeer onbetamelyke dingen? Wy zijn geenszins Goden, in menſchelyke gedaenten verſchenen, maer oock zwakke menſchen van gelijcke bewegingen en gemoedsaendoeningen als gy, ende wy hebben ook die behoevten, gebreken, en zwakheden, welke aen de menſchelyke natuur eigen zijn. Wy zijn hier gekomen, om u eene boodſchap van het alleruiterſte gewicht te brengen. Daerom verkondigen en vermanen wy ulieden dat gy u ſoudt van deſe ydele [*dingen*], welke geen nut kunnen aenbrengen, van de ſtomme afgoden, welke enkele ydelheid zijn, Jer. XIV: 22. bekeeren tot den levendigen Godt, die de Schepper is van het gansch Geheeläl, (*g*) die gemaeckt heeft den hemel, ende de aerde, ende de zee, ende al 't gene in deſelve is, om Hem, die alleen alle hulde waerdig is, oprechtelyk te dienen.

16. (*h*) Welcke in de voorledene tijden, toen Hy Israël alleen tot het volk van zijn byzonder eigendom had aengenomen, alle de Heydenen heeft laten wandelen in hare wegen, hun overlatende aen zich zelven en hunne blindheid, zonder dat zy toenmaels met eene nadere Openbaring verwaerdigd werden.

17. (*i*) Hoewel hy nochtans hemſelven niet geheel aen de Heidenen onttrokken, noch zich onbetuygt gelaten en heeft. Hy heeft met hen zulke wegen ingeſlagen, welke getuigen waren van zijne goedheid en gunstige voor-

(*f*) Hand. 10: 26. Openb. 19: 10. ende 22: 9. (*g*) Gen. 1: 1. Pſalm 33: 6. ende 124: 8. ende 146: 6. Openb. 14: 7. (*h*) Pſ. 81: 13. (*i*) Rom. 1: 19.

zorg, goet doende van den hemel, aen alle volken, ons regen ende vruchtbare tijden gevende, vervullende onse herten met spijse ende vrolickheyt, gevende niet alleen het nodige, maer ook het verkwikkelyke. Alle deze zegeningen hebt gy niet aen Jupiter, Ceres, Bacchus of andere gewaende Godheden, maer aen den eenigen en waren God, den Schepper der gansche waereld te danken. Welke drangredenen, om den dwazen afgodsdienst te staken, en Hem alleen te eeren!

II. De uitwerkselen dezer redenvoering worden vs. 18-20ª. aengewezen.

18. **Ende dit seggende en wederhielden sy naeuwlicks de scharen, dat sy haer niet en offerden.** In plaets dat de afgodendienaers, door de gemelde redenvoering, van hun voornemen zouden worden afgetrokken, werd hunne drivt, om den Apostelen Godlyke hulde te bewijzen, nog des te heviger. Misschien heeft de welsprekendheid, welke in Paulus redenvoering doorstraelde, en de yver, met welken hy dezelve voortbracht, hen in het vermoeden gesterkt, dat de Apostel Mercurius ware. Ook zullen de meesten, uit hoofde van het rumoer der schare, en van hunne eigene onbedaerde gemoedsgesteldheid, van Paulus woorden weinig verstaen hebben.

19. Maer deze drivt om de Apostelen te vereeren, werd spoedig in eene tegenovergestelde veranderd: want daer, juist toen de Apostelen bezig waren, om de afgodery der inwoneren van Lystre te verhinderen, overquamen 'er eenige ongelovige Joden van Antiochien ende Iconien, die oorzaken geweest waren, dat de Kruisgezanten de gemelde steden hadden moeten ruimen, Kap. XIII: 50. XIV: 5, 6. Zy waren bevreesd, dat de heidensche inwoners van Lystre zich tot het geloov in JESUS zouden laten bewegen, ende daerom overrededen zy de scharen, door allerlei lasteringen tegen de Apostelen uit te braken, dat zy verachtelyke deugnieten waren. De wispeltuurige me-

menigte liet zich geheel omzetten, hunne onberedeneerde achting veranderde in woede, ende (*k*) zy steenigden Paulum, ende sleepten [*hem*] buyten de stadt, meynende dat hy doot was. De woede bepaelde zich voornamelyk tot Paulus, op aenhitsing der ongelovige Joden, die het meest tegen hem verbitterd waren, omdat hy, van eenen yverigen vervolger der Christenen, hun voorstander geworden was.

2. *Van Lystre kwamen de Apostelen te Derben*, *vs.* 20[b].

20 Doch God zorgde voor Paulus, en redde hem uit dit oogenschijnlyk doodsgevaer: want als hem de discipelen, zijnde eenige weinigen, die te Lystre bekeerd waren, nadat de woedende menigte was afgetrokken, omringt hadden, om hem, wanneer 'er nog teekens van leven waren, alle mogelyke hulp toe te brengen, of, zo hy reeds gestorven was, zijn lichaem op eene eerlyke wijs te begraven, stont hy, uit zijne bezwijming als ontwaekt zijnde, van den grond op, ende tegen den avond quam hy heimelyk in de stadt: ende des anderen daegs zeer vroeg gingh hy met Barnaba uyt nae Derben, mede eene Stad van Lycaonien, in de nabuurschap van Lystre.

g. *Eindelyk namen de Kruisgezanten de terugreis aen, naer Antiochien in Syrien, door alle de voorheen bezochte plaetsen*, *Kap. XIV*: 21 — *XV*: 35.

1. *De terugreis der Apostelen naer het Syrisch Antiochien, van waer zy gezonden waren, vinden wy vs.* 21-26.

—. *Eerst reisden zy terug van Derben, naer de drie steden Lystre, Iconien en Antiochien in Pisidien*, *vs.* 21-23.

*. *Deze terugreis zelve vinden wy vs.* 21. *en*

//. *De verrichtingen der Apostelen, in de gemelde steden*, *vs.* 22, 23.

21. Ende als sy aen de inwoneren derselve stadt

(*k*) 2 Cor. 11: 25.

deben het Euangelium verkondigt, ende vele discipelen gemaeckt hadden, die hunne leer gelovig aennamen, keerden sy weder nae Lystren, ende Iconien, ende Antiochien in Pisidien. Ditmael trokken zy niet verder dan Lycaonien en het omliggend land, omdat de Heilige Geest, die hen, door eene verborgene aendrijving, op alle hunne tochten bestuurde, niet toeliet, dat zy het Euangelie thans dieper landwaerds in verbreiden zouden Zy namen daerom de terugreis aen, trekkende door dezelvde steden, om de jonge Christenen in het voorbygaen te bevestigen.

22. Versterckende de zielen der discipelen, die aen veelerlei verzoekingen tot afval waren blootgesteld, (l) [*ende*] vermanende datse souden blijven in de leer en de belijdenis van het geloove Zy wapenden ook deze jonge Christenen, tegen de woede en vervolging, (m) ende brachten hun onder het oog, dat wy door vele verdruckingen moeten ingaen in het Koninckrijcke Godts.

Door de *verdrukkingen* worden allerlei vervolgingen bedoeld, welke men, om de zaek van CHRISTUS, en de belijdenis van het Euangelie ondergaen moet. Thans was het een tijd van zulke verdrukkingen, daer de ongelovige Joden tegen JESUS, en de belijders van zijn Euangelie, zeer verbitterd waren. PAULUS en BARNABAS hadden 'er, op dezen tocht, de treurige ondervinding van gehad, en konden daerom met insluiting van zich zelven zeggen, *wy moeten door vele verdrukkingen ingaen in Gods Koningrijk.* — God had 'er wijze en weldadige redenen voor, om byzonder de eerste Christenen, door vele verdrukkingen, in Gods Koningrijk in te leiden. Dusdoende werden zy meer gespeend van het aerdsche; daerdoor werd hun geloov op de proev gezet; hierdoor werd de loop van het Euangelie bevorderd, voor zo ver de kloekmoedigheid der eerste Christenen, in het doorstaen der verdrukkingen, diende, zo tot beschaming der vyanden, als tot uitlokking van anderen.

23. Ende

(l) Hand. 11: 23. ende 13: 43. (m) Matth. 10: 38. ende 16: 24. Luc. 24: 26. 2 Tim. 3: 12.

23. Ende als sy haer in elcke gemeynte, *of van gemeente tot gemeente*, met opsteken der handen Ouderlingen verkoren hadden, gebeden hebbende met vasten, bevalen syse den Heere, in welcken sy gelooft hadden.

Ouderlingen waren zulke mannen, die de Gemeenten, in der Apostelen afwezigheid, zouden stichten, vermanen en vertroosten. Zulke Ouderlingen werden *verkosen* in de onderscheidene gemeenten, in de eene gemeente meerder, in de andere minder, naer gelang der talrijkheid van de leden. Dit geschiedde *met het opsteken der handen.* Het Grieksche woord beteekent zomtijds maer in het algemeen verkiezen, maer de oorsprong bepaelt ons eigenlyk tot zulk eene verkiesing, welke met de handen geschiedde, het zy door aenraking, het zy door opsteking. — De zaek zal zich zo hebben toegedragen, dat de Apostelen, voor hun vertrek, de leden van elk eene Gemeente zamenriepen, om uit dezelve Ouderlingen te verkiezen; en dat zy daerop, door de Gemeente verzocht zijn, door het aenwijzen met de hand op die personen, welke zy, met de gaev van de onderscheiding der geesten voorzien zijnde, de geschiktste oordeelden, tot Ouderlingen te stemmen, en dat daerop de leden der Gemeente, door het opsteken van of aenwijzen met de hand, die keus bevestigd hebben.

Hoe het zy, deze verkiesing der Ouderlingen geschiedde zeer plechtig, *nadat zy gebeden hadden met vasten.* Op het voorstel der Apostelen, werd 'er in elk eene Gemeente een vastendag gehouden, en na dat vasten eendrachtig gebeden, dat God de harten neigen wilde, tot de verkiesing van zulke personen, die het meest geschikt waren, en hen, door eene ruime bedeeling der gaven van zijnen Geest, tot hunne gewichtige bediening bekwaem maken.

Daerop namen de Apostelen een plechtig afscheid. Zy *bevolen* de Gemeente en hare Ouderlingen aen de lievdezorg van den *Heer* JESUS, *in welken zy geloovd hadden.*

——. *Vervolgens namen de Apostelen hunne verdere terugreis aen, naer het Syrisch Antiochien, vs. 24-26.*

24. Ende Pisidien doorgereyst hebbende, quamen sy weder in het Landschap Pamphylien, gaende langs denzelvden weg, welken zy gekomen waren, vergel. Kap. XIII: 13, 14, versterkende overal de jonge Christenen, die te voren door hunnen dienst bekeerd waren.

25. Ende als sy tot Pergen, eene Stad in Pamphylien, vergel. Kap. XIII: 13, eenigen tijd h't woort gesproken hadden, quamen sy, naer den zeekant gaende, af nae Attalien, zijnde eene zeestad van Pamphylien.

26. Ende van daer scheepten sy af, en voeren, tusschen het vaste land en het eiland Cyprus henen, (*n*) nae Antiochien in Syrien, alwaer de Discipelen het eerst den naem van Christenen gekregen hebben, vergel. Kap. XI: 26, en van waer sy, op bevel van den Heiligen Geest, om het Euangelie verder in de landen der Heidenen te prediken, afgezonden, en der genade Godts bevolen waren geweest tot het werck dat sy thans op den gemelden tocht volbracht hadden. Vergel. Kap. XIII: 1-3.

2. *De verrichtingen van* PAULUS *en* BARNABAS, *in het Syrisch Antiochien, worden ons beschreven, Kap. XIV: 27—XV: 35.*

—. *Zy deden verslag van hun werk, en bleven 'er eenen geruimen tijd, vs. 27, 28.*

27. Ende daer gekomen zijnde, ende de gemeynte vergadert hebbende, verhaelden sy wat groote dingen Godt met haer gedaen hadde, ende dat hy den Heydenen de deure des geloofs geopent hadde, voorzover Hy den Heidenen niet alleen gelegenheid gegeven had, om het Euangelie te horen, maer ook alle hinderpalen, die als eene deur het hart voor het geloov toesloten, door

(*n*) Hand. 13: 1.

door zijne heerschappyvoerende genade, had uit den weg geruimd. De Moederkerk der Heidenen te Antiochien ontving de Apostelen met grote blijdschap, en dankte God hartelyk voor den blijkbaren zegen, welke Hy op hun werk verleend had.

28. **Ende sy verkeerden aldaer geenen kleynen tijt met de discipelen**, de leden der Antiochische Gemeente, hare Leeraers, en Propheten, verg. Kap. XIII: 2, tot dat zy, ook daer hun werk verricht hebbende, naer Jerusalem wederkeerden.

HET XV. KAPITTEL.

——. *Er werd een grote twist beslist, in de gemeente te Antiochien in Syrien, Kap. XV:* 1 - 35.

/. *De twist zelve wordt ons beschreven, vs.* 1, 2ᵃ.

†. *De aenleiding vinden wy vs.* 1. *en*

††. *De twist zelve, vs.* 2ᵃ.

//. *De beslissing van dien twist wordt verhaeld, vs.* 2ᵇ-35.

†. *De gemeente van Antiochien zond* PAULUS *en* BARNABAS, *in gezantschap naer Jerusalem, om de gedachten der Apostelen en Ouderlingen aldaer, over het geschil in te nemen, vs.* 2ᵇ-5.

1. ENde 'er was eene nauwe gemeenschapsoeffening, tusschen de Christenen te Antiochien, en die in Judæa, vooral zedert de lievdadigheid der Antiochiers, zeer gediend had, om de Gemeenten van Judæa in den jongsten hongersnood te verkwikken, Kap. XI: 29, 30. Dit maekte, dat de leden der Gemeenten in Judæa zich van tijd tot tijd naer Antiochien begaven, het zy om hunne dankbaerheid voor de ontvangene weldaden te betuigen, het zy om nieuwe aelmoessen in te zamelen, het zy voornamelyk ook om het hunne toe te brengen, tot den welstand der Antiochische

Gemeente. Althans sommige belijders van het Euangelie, die op zekeren tijd naer Antiochien afgekomen waren van Judæa, leerden de broederen, die niet slechts uit Joden, maer meerendeels uit Heidenen bestonden, [*seggende*,] (*a*) indien gy niet besneden en wort (*b*) nae de wijse Mosis, so en kont gy niet saligh worden

De leden der gemeenten in Judæa, die thans te Antiochien in Syrien gekomen waren, spraken rechtstreeks tot de *onbesnedene broederen*, dat is de Christenen uit de Heidenen, en stelden hun de verplichting voor, om zich te laten besnijden. Zy zeiden, *indien gy niet besneden wordt* enz. Volgens hen derhalven was de besnijdenis, en de onderhouding van MOSES wet, zo noodzakelyk, dat niemand zonder dezelve zou kunnen zalig worden.

Zulk een voorstel was recht geschikt, om PAULUS, BARNABAS, en andere Leeraers, by de Antiochische Gemeente in minachting te brengen, en de Christenen uit de Heidenen te doen wankelen, omtrent de gronden van hunne zaligheid.

2. Paulus en Barnabas waren de voornaemste Leeraers der Antiochische Gemeente. Deze konden niet onverschilig zijn, omtrent de stellingen van vreemdelingen, welke niet konden nalaten de gemoederen der Christenen uit de Heidenen te verontrusten. Zy rekenden het daerom van hunnen plicht, zich tegen zulke stellingen te verzetten. Dit gaf wederom aenleiding tot twistredenen, en onderscheidene zamenspraken, in welke elk zijn verschillend gevoelen met bewijzen zocht te staven. Dit had ten gevolge, dat de gemoederen opgezet, en van elkanderen verwijderd wierden. Zulk eene gesteldheid van zaken was zeer nadeelig voor den loop van het Euangelie, en daerom was het hoogst noodzakelyk, dat 'er ten spoedigsten op middelen bedacht wierd, om de gemoederen tot rust en eensgezindheid te brengen. Als 'er dan geen kleyne wederstant ende twistinge geschiedde by Paulus ende Barnabas tegen haer, die op de besnijdenis der Christenen uit de Heidenen aen-

(*a*) Gal. 5: 2. (*b*) Gen. 17: 10. Levit. 12: 3.

aendrongen, so hebben sy, de Leeraers en leden der Antiochische Gemeente, geordineert (*c*) dat Paulus ende Barnabas, ende eenige andere uyt haer, souden opgaen tot de Apostelen ende Ouderlingen nae Jerusalem, over dese vrage.

Tot die bezending werden PAULUS en BARNABAS verkozen, als de voornaemste yveraers tegen het begrip der Joodsgezinde Leeraren, en die van de Jerusalemsche Gemeente eerst waren afgezonden naer Antiochien. Er werden *eenige anderen uit* de Antiochische Gemeente bygevoegd. Onder deze schijnt ook TITUS geweest te zijn, Gal. II: 1, 3. Waerschijnlyk zullen 'er ook eenigen der genen, die uit Judea gekomen waren, en de twistvraeg geopperd hadden, zijn medegetrokken.

3. De afreis van dit gezandschap was zeer statelyk. Sy dan van de gemeynte uytgeleydt zijnde, onder hartelyke zegewenschen, reysden door Phenicien ende Samarien, verhalende de bekeeringe der Heydenen: ende deden alle den broederen groote blijtschap aen.

Het gezantschap vertrok op uitdrukkelyken last der Antiochische Gemeente, terwijl daerin tevens eene hogere hand werkte, even als by de zending van PAULUS en BARNABAS naer Antiochien. Deze gedachte heeft haren grond in het gene PAULUS zegt, Gal. II: 2. dat hy naer Jerusalem opging door eene openbaring.

De gezanten reisden *door Phœnicien*, dat is het Noordwestelyk deel van Palestina, het welk aen Syrien grensde, en *door Samaria*. Op dezen hunnen tocht, bezochten zy de Christenen uit de Joden, en verhaelden hun welke grote dingen de HEER te Antiochien, Cyprus en verscheidene plaetzen van Klein Asia, door de prediking van het Euangelie, onder de Heidenen gedaen had. Hierover verblijdden zich de Christenen uit de Joden, met dankzegging tot God.

4. Ende te Jerusalem gekomen zijnde, wier-

(*c*) Gal. 2: 1.

den sy, met blijdschap en alle teekenen van achting, ont-fangen van de gemeynte, ende de Apostelen, ende de Ouderlingen: ende sy verkondigden wat groote dingen Godt met haer gedaen hadde, en met welken blijkbaren zegen zy het Euangelie onder de Heidenen gepredikt hadden.

5. Maer [*seyden sy*] daer zijn sommige opgestaen, en hebben zich als Leeraers opgeworpen, van die van de secte der Phariseen, die het Euangelie geloovigh zijn geworden. Van dezen zijn 'er eenigen te Antiochien in Syrien gekomen, en hebben aldaer zeer grote onrust te weeg gebracht. Zy hebben nieuwe stellingen voorgedragen, betreffende de Christenen die uit de Heidenen bekeerd zijn: seggende, dat men haer moet besnijden, ende gebieden de plechtigheden van de wet Mosis te onderhouden. Dit is volgens hen zo volstrekt noodzakelyk, dat een Heiden, die het Euangelie geloovt, anderszins niet kan zalig worden.

††. *De twistvraeg werd te Antiochien geslist*, *vs.* 6-35.

↓. *Daertoe werd eene bepaling gemaekt*, *vs.* 6-29.

‡. *De handelingen over deze zaek worden beschreven vs.* 6-21.

§. *De vergadering der Apostelen en Ouderlingen werd gespannen*, *vs.* 6.

6. Ende de Apostelen ende de Ouderlingen vergaderden te samen om op dese sake te letten.

Deze byeenkomst is zeer merkwaerdig. Zy bestond uit de Apostelen, het zy zy 'er alle tegenwoordig waren, behalven JACOBUS de broeder van JOANNES, die door HERODES ANTIPAS *den eersten* onthalsd was, Kap. XII: 2. of slechts zommigen der Apostelen, zo velen 'er zich thans binnen Jerusalem bevonden. Hierby kwamen de *Ouderlingen*, de gewone Leeraers en Opzieners van de Jerusalemsche Gemeente. — Men mag deze byeenkomst de derde Kerkvergadering noemen. In de eerste werd een Apostel, in de plaets van JUDAS, aengesteld, en in de tweede werden de Diaconen verkozen, Kap. I: 15. VI: 2.

§§. De

§§. *De handelingen van deze vergadering vinden wy vs.* 7-21.

*. *De onredelykheid van den eisch der Joodsgezinde Christenen werd aengewezen vs.* 7-12.

+. *Zo door* PETRUS *vs.* 7-11.

++. *Als door* PAULUS *en* BARNABAS, *vs.* 12.

7. Ende als [*daer over*] groote twistinge geschiedde, terwijl zy, die de noodzakelykheid der besnijdenis en der onderhouding van Moses wet aenhingen, hun gevoelen uit de Pharizeeuwsche grondbeginselen poogden te bewijzen, stont Petrus op ende herinnerde, wat God hem omtrent de Heidenen geopenbaerd, en hoe hy zelvs omtrent de Heidenen gehandeld hadde. Petrus richtte zijne aenspraek tot deze vergadering, en seyde tot haer, Mannen broeders, (*d*) gy weet dat Godt van over langen tijt onder ons [*my*] verkoren, en my door eene openbaring bevel gegeven heeft, dat de Heydenen door mijnen mont het woort des Euangeliums souden hooren, ende gelooven Dit geschiedde, toen ik tot Cornelius den Romeinschen Hopman geroepen werd, vergel. Kap. X. Ik weet derhalven van naby, hoedanig het met de zaek der Heidenen gelegen zy, en ben daerom het best in staet de Vergadering daeromtrent licht te geven.

8. Ende Godt, die, door zijne onbeperkte Alwetendheid, (*e*) de kenner der herten is, heeft haer een blijkbaer getuygenisse gegeven, dat velen uit de Heidenen in waerheid geloovd hebben, haer gevende de buitengewone gaven van den Heyligen Geest gelijck als oock ons, die uit de Joden zijn.

9 (*f*) Ende en heeft geen onderscheyt gemaeckt tusschen ons Joden, ende haer Heidenen, gereynigt hebbende hare herten door het geloove:

(*d*) Hand. 10: 20. ende 11: 12. (*e*) 1 Chr. 28: 9. ende 29: 17. Psalm 7: 10. Jer. 11: 20. ende 17: 10. ende 20: 12. (*f*) Hand. 10: 43, 44, &c.

terwijl zy met woorden en daden betoonden, dat zy nieuwe en geheiligde menſchen waren.

10. Nu dan is de handelwijs van ulieden, die op de noodzakelykheid der beſnijdenis en der onderhouding van Moſes wet, ten aenzien van de Heidenen zo ſterk aendringt, geheel verkeerd; zo ten opzichte van God, als met betrekking tot de Christenen uit de Heidenen: wat verſoeckt gy Godt, daer gy vordert dat God zich naer uwe Pharizeeuwſche grondbeginſelen en vooroordeelen ſchikken zal? Ook bezondigt gy u tegen uwe broederen uit de Heidenen, daer gy u zo zeer beyvert, (g) om een jock op den hals der diſcipelen te leggen, 't welk noch onſe vaders, noch wy en hebben konnen dragen?

De wet van MOSES was een *jok*, voor zover zy vele moeilyke en kostbare plechtigheden vorderde. Dit jok was waerlyk verzwaerd, door de willekeurige inzettingen der Phariseeuwen. Deze bonden lasten, welke zwaer waren, en kwalyk om te dragen, en leidden dezelve op de ſchouderen der menſchen, Matth. XXIII: 4. Luc. XI: 46. — Dit jok hadden de vaders der Joden, zo min als zy zelve, kunnen dragen, en in alle de byzonderheden de wet van MOSES volkomen onderhouden. Hieruit nu vloeide van zelvs voort, dat de vaders, zo min als de Joden, die thans leevden, door de beſnijdenis en de onderhouding der wettiſche plechtigheden waren zalig geworden.

11. (h) Maer wy gelooven door de genade des Heeren Jeſu Chriſti ſaligh te worden, op ſulcke wijſe als oock ſy.

De vraeg is, of PETRUS hier het oog hebbe op de eenzelvigheid van den weg der zaligheid, beide voor Joden en Heidenen, dan alleen voor de Joden, zo het tegenwoordig geſlacht als hunne vaders? Die het op de eerſte wijs begrijpen, nemen de woorden van den Apostel in dezen zin: wy Joden *geloven door de genade van den Heer* JESUS CHRISTUS *zalig te werden, op zulk eene wijs als ook zy*, die Heidenen zijn van natuure. Die het op de andere wijs ne-

(g) Matth. 23: 4. (h) Eph. 2: 8. Tit. 3: 4, &c.

nemen, vatten de woorden van PETRUS zo op, dat hy zeggen wil: *wy Joden die thans leven, geloven door de genade van den Heer* JESUS CHRISTUS *zalig te worden, op zulk eene wijs als ook zy*, die onze voorvaders geweest zijn. — Wy zouden ons lievst by de laetste voegen, omdat PETRUS, volgens dit begrip, de gronden van het gevoelen der Joodsgezinde Christenen duidelyk wederlegt. Zy beweerden, dat de besnijdenis en de onderhouding van MOSES wet aen hunne vaderen was voorgeschreven, als noodzakelyk tot de zaligheid, en daeruit trokken zy dit gevolg, dat de Christenen uit de Heidenen mede moesten besneden worden en MOSES wet onderhouden. Nu waren de vaders der Joden niet zalig geworden, door de besnijdenis en de onderhouding der wettische plechtigheden; maer de Apostelen en de overige Christenen uit de Joden, hoopten door de genade van JESUS CHRISTUS zalig te worden, op dezelvde wijs als hunne vaderen; derhalven was de besnijdenis en de waerneming der schaduwachtige plechtigheden niet nodig tot de zaligheid.

12. Ende alle de menigte sweegh stil. Dit was de vrucht van Petrus vertoog, het welk eenen diepen indruk maekte op de gansche vergadering. Daerdoor kregen Paulus en Barnabas gelegenheid, om een verhael te doen van de bekeering veler Heidenen, onder hunne Euangelieprediking, ende alle, die 'er tegenwoordig waren, hoorden Barnabam ende Paulum verhalen wat groote teeckenen ende wonderen Godt door haer onder de Heydenen gedaen hadde, en met welk eenen blijkbaren zegen zy het Euangelie verkondigd hadden, op hunne reis van Antiochien, zo op het eiland Cyprus, als in verscheidene plaetzen van Klein Asia. Dit verhael moest elk overtuigen, dat het Euangelie onder de Heidenen door het geloov aengenomen, en door den HEER zelven met teekenen en wonderen bevestigd was, zonder dat de besnijdenis en de onderhouding van Moses wet gevorderd ware.

**. *Het besluit wordt opgemaekt vs.* 13-21.

†. *Apostel* JACOBUS *betoogde, dat het voorstel van* PETRUS *met het Prophetisch woord overeenstemde, vs.* 13-18. *en*

††. *Wees daerop aen wat 'er thans te doen ware, vs.* 19-21.

13. Ende na dat dese, Paulus namelyk en Barnabas, hun verhael geëindigd hebbende, swegen, antwoordde Jacobus, de zoon van Alphæus, die nevens Petrus en Joannes geacht werd een pylaer te zijn, Gal. II: 9. seggende, Mannen broeders, hoort my met de vereischte aendacht.

14. Simeon Petrus heeft zo even omstandig verhaelt hoe Godt eerst, dat is, alreeds de Heydenen, welke Hy voorheen in hunne wegen liet wandelen, heeft besocht met de blijken van zijne gunst, om ook uyt [*haer*] een volck aen te nemen voor sijnen name, en tot zijne eer.

15. Ende hier mede stemmen over een de woorden der Propheten: gelijck in hunne gewijde boeken geschreven is. Om kortheidshalve maer éene plaets aen te halen, beroep ik my op de Godspraek van Amos, Kap. IX: 11, 12.

16. (*i*) Na desen sal ick wederkeeren, ende weder-opbouwen den tabernakel Davids, die vervallen is, ende 't gene daer van verbroken is weder-opbouwen, ende ick sal denselven weder-oprechten:

17. Op dat de overblijvende menschen den Heere soecken, ende alle de Heydenen, over welcke mijn naem aengeroepen is: spreeckt de Heere, die dit alles doet.

Dus luidt de bedoelde Voorzegging, naer den Chaldeeuwschen Text: *Te dien dage zal ik de vervallen hut van* DAVID *we-*

(*i*) Amos 9: 11, 12.

weder oprichten, en ik zal hare reten vertuinen, en wat aen haer afgebroken is weder oprichten, en zal ze bouwen als in de dagen van ouds, opdat zy ervelyk bezitten het overblijvsel van Edom, en alle de Heidenen die naer mijnen naem genoemd worden, spreekt de HEER *die dit doet.*

Deze woorden behelzen een gedeelte van het laetste Prophetische gezicht, waerin AMOS vertoond wordt, hoe de HEER den afgodsdienst onder Israël, op eene zeer vreesselyke wijs zou uitroeien. — Het gezicht zelvs verbeeldde, hoe de HEER de afgodery onder de Israëliten uitroeien, en het volk deswegens op eene zeer geduchte wijs straffen zoude, vs. 1-10. Daerop volgt eene zeer heuchelyke belovte, omtrent de herstelling van Israël, in het laetst der dagen, vs. 11-15.

Het voorwerp van deze belovte, is de *vervallen hut van* DAVID. Onzes erachtens, is DAVID hier de MESSIAS de tegenbeeldige DAVID, vergel. Hos. III: 5. *De hut* van dezen DAVID, welke *vervallen* was, dat is, het Koningrijk van den MESSIAS over Israël, het welk zeer vernederd was zou *weder opgericht worden*, enz. voor zover het in het laetst der dagen, by de algemene bekeering van Israël in vollen luister zal hersteld worden. Dan zullen zy Kanaan ervelyk bezitten, en tevens *het overblijvzel van Edom* hunne oude vyanden, en met *alle de Heidenen die naer Gods naem zullen genoemd worden*, en zich tot den HEER bekeeren.

In den eersten opslag, is 'er een zeer aenmerkelyk onderscheid tusschen deze Voorzegging zelve, en de aenhaling daervan door den Apostel JACOBUS. — Volgens den laetsten, zouden *de overblijvende menschen*, zonder nadere bepaling uit welke geslachten, *den* HEER *zoeken*, namelyk *in den tabernakel van* DAVID, die weder opgebouwd stond te worden. Vervolgens wordt 'er gesproken van *alle de Heidenen, over welke Gods naem is aengeroepen.* — Dit verschil spruit daeruit voort, dat de Griekschc vertaling der LXX, in de aenhaling van deze woorden, meermalen gevolgd is; evenwel zo, dat de zakelyke zin behouden zy. Ook benadeelt dit geenzins de kracht van JACOBUS bewijs: want die algemene

waerheid, dat de Heidenen ter eeniger tijd den HEER zoeken zouden, lag in deze woorden allerduidelykst opgesloten.

18. **Gode**, voegde 'er Jacobus by, **zijn alle sijne wercken van eeuwigheyt bekent.**

Offchoon deze uitspraek in het algemeen toepasselyk zy op alle Gods werken, zo in natuur als genade, heeft de Apostel bepaeldelyk het oog op het oprichten en uitbreiden des Koningrijks van den geestelyken DAVID, als mede op de vereeniging der Edomiten en alle de Heidenen, tot één volk onder de heerschappy van den MESSIAS. — *Alle de werken zijn Gode bekend van eeuwigheid*, zo door zijne volstrekte kennis, waerdoor niets van de mogelyke dingen voor Hem verborgen is, als door de bepaling van zijnen wil, in het onveranderlyk besluit.

19. **Daerom oordeele ick**, dus maekte Jacobus het besluit op, **dat men de gene, die uyt de Heydenen haer tot Godt bekeeren, niet en beroere**, noch hunne gemoederen verontruste.

20. **Maer haer sal aenschrijven, dat sy haer onthouden (*k*) van de dingen die door de afgoden besmett zijn, ende (*l*) van hoererye, ende van het versticte, ende (*m*) van bloet.**

21. **Want Moses heeft 'er van ouden tijden in elcke stadt die hem prediken, ende hy wort op elcken Sabbath in de Synagogen gelesen.**

De Christenen uit de Heidenen moesten zich alleenlyk van vier zaken onthouden, van *de dingen welke door de afgoden besmet zijn*, van *hoerery*, van *het verstikte en* van *bloed*. — Zo veel is zeker, dat hy het oog hebbe op zulke dingen, aen welke de Heidenen, in hun Godsdienstig bestaen, voor hunne bekeering waren overgegeven, en welke in de gemeenschap met de Joden volstrekt onbestaenbaer waren. Die gemeenschap had in dezen tijd nog plaets, naerdien de Christenen nog met de Joden in de Synagoge ver-

(*k*) Exod. 20: 3. 1 Cor. 8: 1. ende 10: 20. (*l*) 1 Thess. 4: 3.
(*m*) Gen. 9: 4.

verkeerden. De eerste opzettelyke afzondering geschiedde naderhand te Ephesus, Kap. XIX: 9.

Op dezen gelegden grond verstaen wy, door *de dingen welke door de afgoden besmet zijn*, dingen welke aen de afgoden geofferd waren, en aen de Heidensche offermaeltijden gegeten werden. Wanneer iemand van deze dingen gebruik maekte, kon 'er uit afgeleid worden, dat hy nog gemeenschap had met de afgoden, vergel. 1 Cor. XIII: 10. X: 19-28.

De *hoerery* is bepaeldelyk die ontucht, tot welke men aen de Heidensche offermaeltijden verzocht werd.

Het *verstikte* schijnt ons te wijzen naer zulke dieren, welke door worging of anderszins, zonder bloedstorting, den afgoden geofferd en ook zodanig tot spijs gebruikt werden.

Het *bloed* is meer byzonder dat bloed, het welk den afgoden geofferd, en ook door de Heidenen gegeten en gedronken werd, ten vertoge van hunne gemeenschap aen de afgoden.

Apostel JACOBUS bedoelt derhalven zulke zaken, welke in den grond tot den Heidenschen afgodsdienst behoorden, en betrekking hadden tot de afgodische offermaeltijden. — Van dit alles moesten de Christenen uit de Heidenen zich *onthouden*, en dit zou hun *aengeschreven worden*; te meer, omdat zy nog wel tot die offermaeltijden, door hunne nog onbekeerde bloedverwanten en vrienden, genodigd werden, of althans gelegenheid hadden om de overblijvselen daervan te kopen.

De Apostel bekleedde zijn besluit met bewijsredenen: vs. 21. *want* MOSE *heeft 'er van oude tijden in elke Stad die hem prediken*, dat is te zeggen, dat de wet van MOSE allerwegen in de steden van het Joodsche land, door zekere predikers verkondigd werd, namelyk de Leviten, die het gewoon Leeraerambt onder Israël bekleedden. — Ook *werd* MOSE *op elken Sabbath in de Synagogen gelezen.*

De zaek is deze. De Heidenen, die het Euangelie gelovig aennamen, verkeerden met de bekeerde Joden in de Synagogen, welke toen de vergaderplaets der Godsdienstigen was. In deze Synagogen werd de wet van MOSE openlyk

gepredikt en gelezen. Deze wet behelsde niet alleen ſtellige voorſchrivten, gelijk de beſnijdenis en velerlei ſchaduwachtige plechtigheden; maer zy verbood ook vele zaken, welke by Israël voor grouwelen gehouden werden. Hiertoe behoorden voornamelyk het afgodenoffer, Exod. XXXIV: 15. de hoerery, welke met de afgodsfeesten gepaerd ging, Num. XV: 1-9. het verſtikte, waer het bloed nog in was, en het bloed zelvs, Lev. III: 17. VII: 23-27. XVII: 1-9, 18. XIX: 26. XX: 10-23. — Nu oordeelde de Apostel JACOBUS, dat offchoon, volgens het Prophetisch woord, de beſnijdenis en de onderhouding van MOSES wet, van de bekeerde Heidenen niet moest gevorderd worden, dat evenwel zulke Heidenen, die het Euangelie geloovden, en zich met de Joden, tot het waernemen van den Godsdienst, vereenigden in de Synagogen, daer MOSES wet op elken Sabbath werd voorgelezen, zorg moesten dragen dat zy de Joden en de Joodsgezinde Christenen niet ergerden, door dingen aen de hand te houden, welke in die wet ten ſtrengſten verboden waren.

‡‡. *De uitſpraek der vergadering, vinden wy vs. 22-29. Er werd vastgeſteld:*

§. *Dat 'er een gezantſchap naer Antiochien zou afgevaerdigd worden, vs. 22. en*

§§. *Dat men de uitſpraek der vergadering ſchrivtelyk zou medegeven, vs. 23-29.*

22. Doe heeft het den Apoſtelen ende den Ouderlingen, met de geheele Jeruſalemſche gemeynte, na een rijp en welberaden overleg goet gedacht, [*eenige*] mannen uyt haer, zo Leeraers als leden der Jeruſalemſche Gemeente, te verkieſen, ende met Paulo ende Barnaba, die hunne bediening zo heerlyk gemaekt hadden onder de Heidenen, te ſenden nae Antiochien in Syrien: [*namelick*] Judam, die toegenaemt wort Barſabas, ende Silam: mannen die voorgangers waren in leer en wandel, onder de broeders boven anderen in gaven en genade uitmuntende.

JU-

JUDAS *toegenaemd* BARSABAS, dat is *de zoon van* SABAS, was misschien een broeder van JOSEPH BARSABAS, *toegenaemd* JUSTUS, Kap. I: 23. SILAS die anders SILANUS heet, wordt door sommigen gehouden voor denzelvden met LUCAS.

23 Ende schreven door haer, die het gemelde gezantschap uitmaekten, woordelyk dit [*navolgende*]: De Apostelen, ende de Ouderlingen, ende de broeders, leden der Jerusalemsche Gemeente, plechtig byéén vergaderd, [*wenschen*] den broederen uyt de Heydenen, die in Antiochien, ende geheel Syrien, ende het aengrenzend landschap Cilicien zijn, faligheyt.

24. Naedemael wy gehoort hebben, (*n*) dat sommige Joodsgezinde Christenen, die van ons uytgegaen zijn en zich als Leeraers opgeworpen hebben, zonder dat wy hen gezonden hadden, u met woorden ontroert hebben, ende uwe zielen wanckelende gemaeckt; zodat gy in twijffel waert of gy hun, dan Paulus en Barnabas gehoor moest geven: seggende dat gy moet besneden worden, ende de wet onderhouden, vermits de zaligheid aen deze plechtigheden onafscheidbaer zou verbonden zijn. Deze leer is u voorgedragen door menschen, welcken wy [*dat*] niet bevolen en hadden. Vermits zy nu, naer hunne Pharizeeuwsche beginselen, zeer verkeerdelyk gehandeld hebben,

25. So heeft het ons eendrachtelick te samen zijnde goet gedacht [*eenige*] mannen te verkiesen, ende tot u ter nadere onderrichting te senden, met onse geliefde Barnaba ende Paulo, die het Euangelie met zo veel zegen, en met zulke kennelyke blijken van Gods hoge goedkeuring, onder u gepredikt hebben.

26. Menschen (*o*) die hare zielen, met alle hunne vermogens overgegeven hebben voor den name, de leer, de zaek en den dienst onses Heeren Jesu Christi. Zy hebben alles laten varen, en niets ontzien, zelvs hunne ziel en leven niet; mogten zy maer nuttig zijn aen de

(*n*) Gal. 2: 4. (*o*) Hand. 13: 50. ende 14: 19.

belangen van JESUS Koningrijk, en de behoudenis van uwe zielen.

27. Wy hebben dan Judam ende Silam gesonden, die oock met den monde het selve, het welk wy u thans aenschrijven, nader sullen verkondigen en berichten.

28. Want of *namelyk*, het heeft den Heyligen Geest, die ons door zijnen verborgenen invloed tot een eenstemmig oordeel bepaeld heeft, ende ons, op zijne voorlichting, goet gedacht ulieden geenen meerderen last op te leggen, ten einde den Joden en de Joodsgezinde Christenen niet te ergeren, dan dese nootsakelicke dingen:

29. [*Namelick*] (*p*) dat gy u onthoudet van 't gene den afgoden geoffert is, ende (*q*) van bloet, ende van het verstickte, ende van (*r*) hoererye: van welcke dingen, welke gemeenlyk plaets hebben by de offermaeltijden der afgodische Heidenen, indien gy uselven wacht, so sult gy weldoen. Vaert wel.

††. *Deze bepaling werd overgebracht naer Antiochien*, *vs.* 30-35.

‡. *Eerst wordt de zaek op zich zelve voorgesteld*, *vs.* 30-32.

‡‡. *Daerna wordt het gevolg aengewezen*, *vs.* 33-35.

30. Dese dan, die tot het gemelde gezantschap benoemd waren, haer afscheyt onder hartelyke zegenwenschen ontfangen hebbende, quamen na eene voorspoedige reis te Antiochien in Syrien aen, ende de menigte der genen, die aldaer tot het geloov in CHRISTUS bekeerd waren, zaemgeroepen en byéén vergadert hebbende, gaven sy den brief over.

31. Ende sy [*dien*] gelesen hebbende, verblijdden haer over de vertroostinge. Het was voor hun eene

(*p*) Exod. 20: 3. 1 Cor. 8: 1. (*q*) Gen. 9: 4. Lev. 17: 14. (*r*) 1 Thess. 4: 3.

eene zeer grote vertroosting, dat zy niet gebracht wierden onder het ondraeglyk juk van Mofes fchaduwwet, en dat zy met de Christenen uit de Joden gemeenfchap hebben konden, op eene wijs, welke zo weinig lastig, en tevens ten uiterften nuttig was. Dusdoende werden zy daerenboven verzekerd, dat zy in de rechte gronden van de leer der zaligheid ftonden, en dat Paulus en Barnabas getrouwe mannen waren, op welke men zich veilig verlaten konde.

32. De gezanten drongen den inhoud van den briev mondeling nader aen. Judas nu ende Silas, die oock felve Propheten waren, dat is, Leeraers, die tot ftichting van anderen fpraken, en ook mogelyk de gaev der voorzegging hadden, vermaenden de broeders uit de Heidenen, met vele zeer gepaste en nadrukkelyke woorden, om by de zuivere leer van het Euangelie te blijven, ende verfterckten fe in het geloov.

33. Judas en Silas verrichtten dit werk niet ter loops, maer befteedden 'er eenen genoegzamen tijd toe. Ende als fy [*daer*] eenen tijt [*langh*] vertoeft hadden, lieten haer de broeders uit de Heidenen te Antiochien, [*wederom*] gaen met vrede, en onder hartelyke zegenwenfchen, tot de Apoftelen te Jerufalem.

34. Judas keerde, met de overige gezanten, naer Jerufalem terug. Maer het docht Sile, op eene byzondere aendrivt van den Heiligen Geest, goet aldaer te blijven, om mede te werken aen de zaligheid der Heidenen.

35. Ende Paulus ende Barnabas onthielden haer tot Antiochien, leerende ende verkondigende met nogh vele andere, die met hen medearbeidden, het woort des Heeren.

C. PAULUS *deed vervolgens alleen eenen tocht in de landen der Heidenen*, *Kap. XV: 36— XVIII: 22. Deze tocht begon en eindigde weder te Antiochien in Syrien.*

a. PAULUS *maekte fchikking, om wederom met* BARNABAS *te reizen, maer dit voornemen werd verydeld, vs.* 36-40.

36. Ende na eenige dagen, na dat de gemelde ge-

zanten van Jerusalem wederom derwaerds vertrokken waren, seyde Paulus tot Barnabam, die nu eenen geruimen tijd met hem gereisd en gearbeid had: Laet ons nu niet langer binnen Antiochien blijven, daer de Gemeente, uit hoofde van de menigte der Leeraren, onzen dienst minder nodig heeft; maer wederkeeren tot de Heidenen, die het Euangelie gelovig hebben aengenomen, ende besoecken onse broeders in elcke stadt, van de eene Stad tot de andere, in welcke wy, op onzen vorigen tocht, het woort des Heeren verkondigt hebben, om te vernemen hoe sy haer hebben, of zy standvastig blijven by hunne belijdenis, en of zy opwassen in kennis en genade.

37 Ende Barnabas keurde dit verhael over het algemeen goed, maer hy riedt dat sy Joannem, die genaemt is (*f*) Marcus die te voren met hen van Antiochien tot Cyprus toe gereisd had, vergel. Kap. XII: 5. souden medenemen.

38. Maer Paulus achtede billick dat men dien niet en soude medenemen, die van Pamphylien aen van haer was afgeweken, zijnde wedergekeerd naer Jerusalem, zodra hy zijne voeten aen het vaste land van Klein Asia gezet had, vergel. Kap. XIII: 13. ende derhalven met haer niet en was gegaen tot dat werck, waertoe de Heilige Geest hen gezonden had, vergel. Kap. XIII: 2.

39. Daer ontstont dan eene verbitteringe, voorzover de een den anderen niet wilde toegeven, en elk by zijn begrip volhardde, also dat sy van malkanderen gescheyden zijn, elk eenen afzonderlyken weg nemende, ende dat Barnabas den gemelden Joannes Marcum medenam, ende nae Cypren afscheepte:

40. Maer Paulus verkoos Silam tot zijnen metgesel, ende reysde henen, der genade Godts van de broederen, met hartelyke zegenwenschen, bevolen zijnde.

By

(*f*) Hand. 12: 12, 25. Coloss. 4: 10. 2 Tim. 4: 11. Philem. vs. 24.

By dit geſchil, tusſchen PAULUS en BARNABAS, moeten wy een weinig ſtilſtaen.

Het ontſtond over het al of niet medenemen van JOANNES toegenaemd MARCUS. Hy vergezelde de beide Apostelen, niet alleen als dienaer, maer ook als medehelper in de prediking van het Euangelie, toen zy zich, op bevel van den Heiligen Geest, uit Antiochien in Syrien op reis begaven, om de Heidenen tot het geloov in CHRISTUS te bekeeren. Hy voer mede naer Cyprus, maer, van daer aen het vaste land van Aſia gekomen zijnde, verliet hy de Apostelen, en keerde weder naer Jeruſalem, Kap. XIII: 1-13. Hy had zich gevolgelyk openbaer gemaekt, als eenen onſtandvastigen man, die tegen de moeite en gevaren van de verdere reis opzag, en derhalven genen genoegzamen yver had voor de belangen van CHRISTUS Koningrijk.

Het geſchiedverhael evenwel veronderſtelt duidelyk, dat deze JOANNES MARCUS zich naderhand, berouw hebbende over zijne onſtandvastigheid, wederom naer Antiochien begeven, en op nieuws de gunst van BARNABAS verworven hebbe. Hy zal zijn leedwezen betuigd, en plechtig beloovd hebben, dat hy in het vervolg zijn werk met alle getrouwheid verrichten zoude. BARNABAS liet zich te vrede ſtellen, en daertoe was hy des te gemakkelyker te bewegen, omdat JOANNES MARCUS zijn Neev was, Coll. IV: 10. Hy drong 'er daerom by PAULUS op aen, dat men zijnen Neev de vorige zwakheid vergeven moest; en op de aenſtaende reis, eene nieuwe proev nemen van zijne getrouwigheid. — Maer PAULUS wilde daertoe niet beſluiten. Hy was, over het wangedrag van dezen man, al te zeer geërgerd; hy oordeelde dat men op hem genen ſtaet kon maken, vooral wanneer 'er verdrukkingen moesten ondergaen worden, en dat hy in zulk een geval, door zijne lafhartigheid, aen de zaek van het Euangelie zeer veel nadeel zoude toebrengen.

De ervaring heeft in het vervolg geleerd, dat JOANNES MARCUS zich loffelyk gedragen hebbe. Maer PAULUS kon thans niet anders dan uit het voorledene oordeelen; hy ſchijnt ons daerom meerder voorzichtigheid geopenbaerd te

hebben, dan BARNABAS, die door de betrekking van bloedverwantschap, was vooringenomen.

Daeruit ontstond *eene verbittering*. Men denke niet aen eene personeele haet en vyandschap: want PAULUS had, ook na dit geval, eene zeer byzondere hoogachting voor BARNABAS, vergel. 1 Cor. IX: 6. Ook vertoonde PAULUS gene lievdeloosheid, omtrent JOANNES MARCUS, maer hy meende, dat de voorzichtigheid, en het belang der zake van het Euangelie vorderden, eenen man, op welken men zo weinig staet kon maken, aen gene verzoekingen tot nieuwe trouwloosheid bloot te stellen. — LUCAS wil met het woord, het welk de Onzen vs. 39. door *verbittering* hebben overgezet; niets anders te kennen geven, dan dat de éene Apostel den anderen niet wilde toegeven, en dat elk op zijne gevoelen bleev staen, zodat zy het niet konden eens worden.

Het gevolg van dit verschil was, dat PAULUS en BARNABAS elk eenen afzonderlyken weg, en eenen onderscheidenen metgezel namen. BARNABAS reisde met zijnen Neev MARCUS naer Cyprus, en PAULUS begav zich met SILAS naer verscheidene plaetsen van klein Asia. — Deze SILAS wordt door zommigen gehouden voor denzelvden persoon met LUCAS, den Schrijver van dit Boek. Dan hier over hebben wy, in onze INLEIDING, nader gehandeld. Zo veel weten wy uit Kap. XVI: 10, met zekerheid, dat LUCAS mede geweest zy, onder de reisgenoten van PAULUS op dezen tocht.

Maer zou men kunnen denken, hoe was dit geschil tusschen PAULUS en BARNABAS bestaenbaer met de onfeilbare leiding van den Heiligen Geest? Dan men houde wel in het oog, dat dit verschil geenszins eenige stukken der leer betrof, maer alleenlyk het al of niet medenemen van JOANNES MARCUS tot eenen reisgenoot. In zaken, welke betrekking hadden tot de leerstukken van het Euangelie, werden de Apostelen, door den Geest der onfeilbaerheid, geleid in alle waerheid. Maer PAULUS en BARNABAS verschilden over eene zaek van eenen gansch anderen aert, of het namenlyk raedzaem ware eenen man, die eenmael zijne zwakheid geopenbaerd had, wederom tot reisgenoot te nemen, en daerdoor

door aen nieuwe en denkelyk veel zwarer verzoekingen bloot te ſtellen. — Het is waer, de Heilige Geest had hunne gemoederen, ook in dit geval, wel tot eensgezindheid kunnen bewegen; maer Hy bediende zich van die oneenigheid zeer wijsſelyk, tot gewichtige einden. De beide Apostelen ſcheidden zich nu van één, en dit gav gelegenheid, dat het Euangelie op meer plaetſen te gelijk wierd uitgebreid.

Voor het overige heeft dit verſchil geenszins eenen grond van vyandſchap gelegd tusſchen PAULUS en BARNABAS, gelijk wy reeds hebben opgemerkt. Zy ſcheidden wel te vrede van elkander, omdat zy beide het best oordeelden, dat elk zijnen weg ging.

β. PAULUS *nam zonder* BARNABAS, *de reis aen naer verſcheidene plaetſen van klein Aſia, Kap. XV: 41— XVIII: 22.*

a. *Hy zette zijne reis voort, tot aen Corinthus toe, Kap. XV: 41— XVIII: 17.*

𝔄. *Eerst reisde hy te land in Aſia tot Troas toe, Kap. XV: 41 — XVI: 8.*

1. *Eerst trok hy door Syrien en Cilicien, Kap. XV: 41.*

41. Ende hy, te weten Paulus, die Silas tot zijnen metgezel verkozen had, doorreyſde Syrien, waervan Antiochien de hoofdſtad was, ende voorts Cilicien, in welk landſchap Tarſen zijne Vaderſtad gelegen was. Hy nam den weg te land, terwijl Barnabas over de zee, naer het eiland Cyprus gevaren was, vergel. vs. 39. Op dezen zijnen weg was hy, voor de jongen Christenen op onderſcheidene plaetſen, van zeer grote nuttigheid, verſtercken'e de gemeynten, welke hy aldaer te voren geplant had, in het geloov.

HET XVI. KAPITTEL.

2. *Vervolgens reisde* PAULUS *door Derben en Lystre, beide steden in Lycaonien, vs.* 1 - 5.
—. *Hier nam hy* TIMOTHEUS, *nadat hy hem had laten besnijden, mede tot eenen reisgenoot, vs.* 1 - 3.
——. *En berichtte den Christenen uit de Heidenen, wat 'er te Jerusalem, ten hunnen aenzien, omtrent de besnijdenis en andere plechtigheden van* MOSES *wet, was vastgesteld, vs.* 4, 5.

1. ENde hy vervolgens, door het Landschap Lycaonien trekkende, quam tot Derben ende Lystren, alwaer hy voorheen met zo veel yver gepredikt had, en bykans dood gesteenigd was, Kap. XIV: 6. Hier versterkte hy mede de broederen, die te voren door zijnen dienst bekeerd waren; ende hier nam hy ook eenen nieuwen reisgenoot aen: want siet, aldaer was een seker jong discipel, die het Euangelie gelovig had aengenomen, en zich beyverde, om ook anderen voor CHRISTUS te gewinnen, met name Timotheus, sone van eene geloovige Joodsche vrouwe, maer van eenen Grieckschen vader:

De Moeder van dezen jongeling was eene Jodin, maer welke mede tot het Christendom bekeerd was, daerom heet zy *eene gelovige Joodsche vrouw.* Maer zijn Vader was een Heiden of Griek. Het was in dien tijd zeer gewoon, dat eene Jodin, behoudens haren Vaderlyken Godsdienst, zich in het huwelyk begav met eenen Heidenen, vooral in de vreemde landen buiten Judæa. De Moeder van TIMOTHEUS had hem, van kindsbeen af, in de schrivten van MOSE en de Propheten onderwezen, en in den Joodschen Godsdienst opgevoed, 2 Tim. III: 15. Hieruit schijnt men te mogen besluiten, dat zijn

zijn heidensche Vader vroeg gestorven zy. Althans beide TIMOTHEUS en zijne Moeder waren tot het geloov in CHRISTUS bekeerd, toen PAULUS het Euangelie in hunne Stad gepredikt had. PAULUS had een zeer goed vermoeden van dezen braven jongeling.

2. (*a*) Welcken [*goede*] getuygenisse gegeven wiert van de broederen te Lystren ende Iconien, dat hy niet alleen een voorbeeld was in wandel, maer dat hy 'er zelvs zijn werk van maekte, om het Euangelie te prediken, en daerdoor anderen voor CHRISTUS te gewinnen.

3. Desen wilde Paulus dat met hem soude reysen, oordeelende, dat hy van een uitgebreid nut kon zijn, in de verkondiging van het Euangelie onder de Heidenen, ende hy nam ende besneedt hem, of liet hem besnijden, (*b*) om der Joden wille die in die plaetsen waren; want sy kenden alle sijnen vader, dat hy een Grieck was geweest.

De Vader van TIMOTHEUS, die een Heiden was, had niet willen toestaen, dat deze zijn zoon besneden werd. — Ondertusschen was hy van 's moeders zijde een Jood. Vermits nu een onbesneden Jood by de Joden een grouwel was, zou hy vruchteloos aen de bekeering der Joden gearbeid hebben, wanneer hy niet besneden was. PAULUS oordeelde het daerom nodig, om hem te laten besnijden, eer hy hem als reisgenoot medenam in andere landen der Heidenen, alwaer overal Joden verspreid waren. Indien beide de Ouders van TIMOTHEUS Heidenen geweest waren, zou zijne besnijdenis, gelijk in het geval van TITUS Gal. II: 13, niet gevorderd zijn.

4. Ende alsõ sy de steden, welke zy op hunnen weg ontmoetten, doorreysden, en vele Heidenen vonden, die het Euangelie gelovig hadden aengenomen, gaven sy haer de ordonnantien over, (*c*) die van de Apostelen ende de Ouderlingen te Jerusalem goetgevonden waren, om [*die*] te onderhouden, opdat den bekeerden

(*a*) Hand. 6: 3. (*b*) 1 Cor. 9: 20. Galat. 2: 3. (*c*) Hand. 15: 20.

Heidenen geen zwarer last, dan nodig was, zou opgelegd worden, vergel. Kap. XV: 20.

5. De gemeynten dan uit de Heidenen, welke door de Joodsgezinde Christenen, omtrent de noodzakelykheid der besnijdenis, en der onderhouding van Moses wet, aen het wankelen gebracht waren, wierden bevestigt in den geloove: ende wierden dagelicks overvloediger in getal, door de toevoeging van andere Heidenen, die zich bekeerden.

3. *Wijders trok hy door tot Troas, vs. 6-8.*

6. Ende als sy Phrygien, een landschap van Asia, grensende ten zuiden aen Lycaonien, ende het lant van Galatien, hebbende Bithynien ten Westen doorgereyst, en ook aldaer het Euangelie, met eenen blijkbaren zegen, gepredikt hadden, vergel. Kap. XVIII: 23, wierden sy, door eene verborgene inspraek van den Heyligen Geest, die alle hunne tochten bestuurde, verhindert om het woort van het Euangelie, in het Voorburgemeesterlyk Asien voor ditmael te spreken, zullende dit eerst, drie jaren later, door Paulus verricht worden, verg. Kap. XIX: 10. Het was de wil van den Heiligen Geest, dat de Kruisgezanten zich thans naer Europa begeven zouden.

7. [*Ende*] aen Mysien, een ander gewest van klein Asia, gekomen zijnde, poogden sy nae Bithynien verder westwaerds gelegen te reysen: ende de Geest en liet het haer niet toe.

8. Ende sy Mysien voorbygereyst zijnde, (*d*) quamen af tot de Stad Troas, liggende aen den oever van de Egeesche zee of Archipel.

(*d*) 2 Cor. 2: 12.

II. *Van Troas begav zich* PAULUS, *met zijn gezelſchap, te ſcheep naer Europa, reiſende tot Corinthus toe, Kap. XVI: 9— XVIII: 17.*

1. *De aenleiding tot dezen overtocht naer Europa vinden wy vs. 9, 10.*

2. *Hierop wordt de reis door Europa, en het gene op dezelve is voorgevallen, omſtandig beſchreven, Kap. XVI: 11— XVIII: 17.*

—. *Eerst kwamen zy te Philippi, vs. 11-40.*

/. *Hunne reis derwaerds vinden wy vs. 11, 12.*

9. Ende van Paulo wiert te Troas in der nacht een zeer merkwaerdig Geſichte geſien: daer was een Macedoniſch man, welken hy als zodanig kende, aen zijne ſpraek en kleding, ſtaende voor hem, die hem badt ende ernſtig verzocht, om het Euangelie in zijn Vaderland te komen prediken: want hy ſeyde tot Paulus, Komt over naer Europa, in Macedonien, ende helpt ons.

10. Als hy nu dit Geſichte geſien, en zijnen reisgenoten des morgens bekend gemaekt hadde, ſo ſochten wy terſtont, en namen aenſtonds voor, om by de eerſte gelegenheid te ſcheep te gaen, en nae Macedonien te reyſen, beſluytende [*daer uyt*] dat ons de Heere geroepen hadde, om ons naer de Macedoniers te wenden, en denſelven het Euangelium te verkondigen.

Hier begint LUCAS, met inſluiting van zich zelven, van *wy* en *ons* te ſpreken, ten blijke dat hy mede geweest zy onder de reisgenoten van den Apostel.

11. Van Troas dan afgevaren zijnde, zeilden wy door de Helleſpont, zijnde eene nauwe zee, welke aldaer Aſia van Europa affcheidt. Met eenen gunstigen wind liepen wy recht nae Samothracen, een der eilanden in den Archipel, ende den volgenden [*dagh*] nae Neapolis, zijnde eene haven van Macedonien.

12. Ende van daer nae Philippi, welcke is de eerſte ſtadt deſes deels, of eene Stad in het eerſte deel van Macedonien; aldaer was een Colonie of volkplan-

ting der Romeinen, welke Julius Cæſar derwaerds gezonden had. Ende wy onthielden ons in die ſtadt etlicke dagen, predikende het Euangelie, by elk eene gepaste gelegenheid.

II. Hunne verrichtingen te Philippi worden omſtandig aengeteekend, vs. 13-40.

†. Eene zekere Lydia werd, door hunne prediking, bekeerd, vs. 13-15.

13. Ende op den dagh des eerstkomenden Sabbaths gingen wy buyten de ſtadt aen de riviere, daer het gebedt plach te geſchieden: ende nedergeſeten zijnde, ſpraken wy tot de vrouwen die t'ſamengekomen waren.

Dan het gebed plagt te geſchieden. Wy zouden het, volgens den nadruk van het oorſprongelyke, liever vertalen, daer het den Joden, door eene wet der Stads Overheid, was toegeſtaen een bedehuis te hebben. Men denke aen een klein gebouw, buiten de Stad, alwaer de Joden van Philippi op den Sabbath zamen kwamen, om te bidden en de wet te horen voorlezen.

Neder gezeten zijnde, ſpraken de Kruisgezanten *tot de vrouwen, die te zamen gekomen waren.* Het wijst zich van zelvs, dat zy ſpraken over JESUS en de zaligheid, welke Hy heeft aengebracht. Maer men mag vragen, hoe is het bygekomen, dat zy alleenlyk ſpraken tot vrouwen, die te zamengekomen waren, en dat 'er gene mannen tegenwoordig waren? Veelal antwoordt men op deze bedenking, dat de vrouwen vroeger in het bedehuis gekomen, of 'er langer gebleven zijn, dan de mannen, en dat dit den Kruisgezanten aenleiding gegeven hebbe, om tot de vrouwen te ſpreken. — Dan LUCAS zegt niet, dat deze aenſpraek aen de vrouwen in het bedehuis geſchied zy, maer aen de rivier, digt by het bedehuis. Wy zouden daerom de zaek voor het naest zo begrijpen, dat 'er eenige vrouwen op den Sabbath in gezelſchap langs de rivier wandelden, het zy voor, het zy liever na den Godsdienst, en dat de Kruisgezanten zich by

de-

dezelve gevoegd hebben, om haer nader en meer gemeenzaem te onderhouden over de zaken, welke zy in het bedehuis hadden voorgesteld.

14. Ende onder dit gezelschap was een sekere vrouwe, met name Lydia, een purperverkoopster, van de naburige stadt Thyatiren afkomstig, die Godt diende. Deze hoorde [*ons*] onder andere met een zeer gezegend gevolg: zy was die vrouw, welcker herte de Heere heeft geopent, door de verlichtende genade van zijnen Geest, dat sy, met belangneming en toepassing op zich zelve, acht name op het gene van Paulo gesproken wiert.

Deze vrouw *diende God.* Die uitdrukking schijnt te kennen te geven, dat zy eene Heidin was van oorsprong: maer die den Joodschen Godsdienst had aengenomen, zodat zy de afgoden verlaten hebbende, den eenigen en waren *God diende*, vergel. Kap. XVIII: 7.

15. Het goed gevolg, het welk de prediking van het Euangelie by Lydia gehad had, gav aenleiding dat wy ons naer haer huis begaven, om CHRISTUS ook aen hare huisgenoten te verkondigen. Deze geloovden ook, en werden daerop, door den Doop, der gemeenschap van de Christenen ingelijvd. Ende als sy gedoopt was ende haer huys, badt sy [*ons*], seggende, Indien gy hebt geoordeelt dat ick den Heere getrouwe ben, so komt in mijn huys ende blijft 'er eenigen tijd, om my en mijne huisgenoten in het geloov nader te bevestigen. (*e*) Ende sy dwongh ons met zo vele vriendelykheid, dat wy aen haer dringend verzoek voldeden.

††. *De Apostel geraekte kort daerna in grote ongelegenheid, vs.* 16-40.

‡. *De aenleiding daertoe was, dat hy eenen waerzeggenden geest uitdreev uit eene dienstmaegd, vs.* 16-19.

‡‡. *Dit baende den weg, dat hy met* SILAS *in de gevangenis geworpen werd, vs.* 20-24.

16 Ende het geschiedde als wy, op eenen der vol-

(*e* Gen. 19: 3. ende 33: 11. Richt. 19: 21. Luc. 24: 29. Hebr. 13: 2.

gende Sabbatthen, tot het gebedt of *naer het bedehuis*, het welk buiten de Stad was, vs. 13. henen gingen, dat een fekere dienftmaegt, (*f*) hebbende eenen waerfeggenden geeft, ons ontmoette, welcke haren heeren (*g*) groot gewin toebracht met waerfeggen.

De dienstmaegd had *eenen waerzeggenden geest.* Zy was door eenen duivel bezeten, die door haer dingen fprak, welke aen andere menfchen onbekend waren. — Toekomende dingen te voorweten en te voorfpellen, is alleen aen den Alwetenden God eigen. De waerzeggende duivel dan, die zijne woning in deze dienstmaegd genomen had, kon gene toekomende dingen voorzeggen, dan alleen by gisfing en op gronden van waerfchijnlykheid. De fchranderheid en het doorzicht der duivelen is veel groter, dan dat der menfchen. Daerenboven zijn zy, door eene ervaring van zo vele eeuwen, zeer geoeffend. Het is derhalven ligtelyk te begrijpen, dat zy, uit het beloop van zaken en omftandigheden, met vry wat waerfchijnlykheid, naer toekomende gebeurtenisfen gisfen kunnen. De hier vermelde dienstmaegd zal daerom, door den invloed van den duivel, door welken zy bezeten was, eenige gevallen voorzegd hebben, welke zo waren uitgekomen. Maer voornamelyk zullen deze waerzeggingen verkeerd hebben omtrent zulke dingen, welke andere menfchen onbekend waren; maer, welke zy door den invloed van den duivel weten konde, by voorbeeld, waer men iets, het welk verloren was, vinden konde, wie dit of dat geftolen had, enz.

Deze waerzeggende dienstmaegd werd te Philippi, van de Heidenfche inwoneren, zeer veel geraedpleegd. Hare uitfpraken moesten rijkelyk betaeld worden, en dit maekte dat zy *haren heeren*, die haer voordeelshalven gehuurd of gekocht hadden, *groot gewin toebracht met waerzeggen.* Zy werd dagelyks de Stad rondgeleid, opdat elk die wilde haer konde raedplegen.

17. Defelve volgde Paulum ende ons achter aen, teen

(*f*) 1 Sam. 28: 7. (*g*) Hand. 19: 24.

toen wy ons naer het bedehuis begaven, vs. 16. ende riep onophoudelyk met eene grote ſtem, ſeggende Deſe menſchen zijn dienſtknechten Godts des Allerhoogſten, die ons den wegh der ſaligheyt verkondigen.

Zy ſprak de waerheid. Maer mag men denken, wat bewoog den duivel om zulk een getuigenis te geven van PAULUS en zijne reisgenoten? Het ſchijnt dat zijn toeleg geweest zy, om den Apostel ware het mogelyk voor in te nemen, en voor te komen dat hy niet wierd uitgeworpen.

18. Ende dit dede ſy niet alleen op den gemelden Sabbath, maer ook vele dagen langh, zo menigmalen wy ons op de ſtraten vertoonden. Dit veroorzaekte grote beweging onder het volk, het welk daerdoor in den waen gebracht werd, dat wy in overeenſtemming handelden met den onreinen geest, door welken de dienstmaegd bezeten was. Maer Paulus [*daer over*] te onvreden zijnde, keerde hem om op eenen tijd, dat de dienstmaegd zeer digt by hem genaderd was, ende ſeyde tot den geeſt, Ick gebiede u in den name Jeſu Chriſti, dat gy van haer uytgaet. (*h*) Ende op dit zeggen werd de duivel wonderdadig uit de dienstmaegd gedreven: want hy gingh oogenblikkelyk uyt ter ſelver ure.

19. Als nu de heeren van deſelve dienstmaegd, die gewoon waren zeer veel voordeel van hare waerzeggeryen te trekken, tot haer leedwezen ſagen dat de hoop hares gewins geheel en voor altoos wegh was, (*i*) grepen ſy Paulum ende Silam, die thans byéén waren, ende trockenſe met geweld nae de merckt, alwaer het Raedhuis ſtond, voor de Overſte, om te beklagen over het nadeel, het welk hem was toegebracht.

20. Ende als ſyſe tot de Hooftmannen of Richteren gebracht hadden, ſeyden ſy, om de Kruisgezanten des te meer gehaet te maken, en zich daerdoor des te gereder wraek te verſchaffen. (*k*) Deſe menſchen beroeren onſe ſtadt, daer ſy Joden en ſlechts vreemdelingen zijn.

(*h*) Marc. 16: 17. (*i*) 2 Cor. 6: 5. (*k*) 1 Kon. 18: 17. Hand. 17: 6.

21. Ende sy verkondigen zeden, die ons niet geoorloft en zijn aen te nemen, noch te doen, also wy Romeynen zijn.

Deze gehele beschuldiging kwam voort uit haet en boosaertigheid. Zy verwachtten dat zy, als oproermakers en invoerers van eenen nieuwen Godsdienst, geheel strijdig met den voorvaderlyken Godsdienst der Romeinen, gestrengelyk zouden gestraft worden. De drijvveer van hunne handelingen was wraekzucht.

22. Er kwam by deze gelegenheid eene zeer grote menigte van volk te zamen, het welk zich ligtelyk liet overreden, dat Paulus en Silas verdervelyke oproermakers waren. Ende de schare stont gesamentlick tegen haer op, schreeuwende dat zy, als verstorers van de algemene rust, gestrengelyk behoorden gestraft te worden, ende de Hooftmannen haer de kleederen, door hunne dienaren, afgerukt en van het lichaem als afgescheurt hebbende, (*l*) bevalense te geesselen, tot eene voorlopige tuchtiging, om hen daerna tot een nader onderzoek in de gevangenis te bewaren.

23. Ende als sy haer vele slagen gegeven, en hun de klederen wederom aengetrokken hadden, wierpen syse in de gevanckenisse, ende geboden den stockwaerder of Cipier, zeer ernstig en onder zware bedreigingen, dat hyse sekerlick bewaren soude.

24. Dewelcke sulck een scherp gebodt ontfangen hebbende, wierp haer in den binnensten kercker, ende versekerde hare voeten in den stock. Deze stok was een uitgehold stuk hout of een paer stukken hout, in of tusschen welke de voeten der gevangenen vastgesloten werden.

(*l*) 2 Cor. 11: 25. 1 Thess. 2: 2.

‡‡‡. PAULUS *en* SILAS *werden door een wonderwerk uit deze gevangenis verlost, vs.* 25 - 40.

‡. *De wonderdadige verlossing zelve vinden wy vs.* 25, 26. *en*

‡‡. *De gevolgen daervan vs.* 27 - 40.

§. *De Cipier werd, met zijn gantsche huisgezin, tot het geloov in* CHRISTUS *bekeerd, vs.* 27 - 34.

25. Ende ontrent de middernacht (*m*) baden Paulus ende Silas, dat de HEER hen zulk eene uitkomst geven wilde, als meest bevorderlyk was aen zijne eer en de belangen van het Euangelie. Zy waren zeer verblijd, dat zy op nieuws verwaerdigd werden om voor hunnen HEER smaedheid te ondergaen, ende daerom songen zy, na het eindigen van hun gebed, Gode lofsangen: ende de andere gevangene hoorden nae haer, met grote verwondering over hunne bedaerdheid en vrolykheid van geest.

26. Ende daer geschiedde snellick, op het onverwachtst, door eene onmiddelyke tusschenkomst van het Godlyk Alvermogen, een groote aerdbeevinge, also dat de fondamenten des kerckers beweegt wierden; (*n*) ende terstont wierden alle de deuren, zo van buiten als van binnen, door den verbazenden schok geopent, ende 'er kwam nog een ander wonderwerk by: want ook de banden van alle de gevangenen wierden los.

27. Ende de stockwaerder door het geweldig gedruisch wacker geworden zijnde, ende siende de deuren der gevanckenisse geopent, trock een sweert, ende soude hemselven uit wanhoop omgebracht hebben, meynende dat de gevangene ontvloden waren; te meer, omdat hem het zorgvuldig bewaren van Paulus en Silas zo scherpelyk was aenbevolen.

28. Maer Paulus riep met grooter stemme, om hem van dit wanhopig voornemen terug te houden, seg-

(*m*) Hand. 4: 31. (*n*) Hand. 5: 19. ende 12: 7.

gende, En doet uselven geen quaet: want wy zijn alle hier.

29. Ende als hy licht ge-eyscht hadde, om de gesteldheid van zaken nader te onderzoeken, sprongh hy in den benedensten kerker, alwaer Paulus en Silas geplaetst waren; ende ziende dat de deur geopend, en dat de banden der gevangenen los geworden waren, wiert hy seer beevende, duidelyk bemerkende dat 'er een meer dan menschelyk vermogen onder werkte. Hy had wel gehoord, dat Paulus en Silas binnen de Stad dikwerv gepredikt, en den waerzeggenden geest uitgeworpen waren. Hy beschouwde daerom de wonderdadige opening van de deuren der gevangenis, en de losbreking der banden van de gevangenen, als een kennelyk bewijs van hunne Godlyke zending, ende daerom viel hy eerbiedig voor Paulo ende Sila neder [*aen de voeten*], zich herinnerende, dat ook de waerzeggende dienstmaegd hen voor dienstknechten van God den Allerhoogsten had uitgeroepen.

30. Ende haer buyten den kerker, in een der vertrekken van zijne woning, gebracht hebbende, seyde hy, (*o*) [*Lieve*] heeren, nu weet ik dat gy gezanten van God zijt, om ons den weg der zaligheid te verkondigen: want ik reken my van nu af aen verplicht, om uwe leer aen te nemen en uwen raed op te volgen, wat moet ick toch doen, op dat ick saligh worde? Weest zo goed, my hieromtrent nader te onderrichten.

31. Ende Paulus en Silas verkondigden den Cipier, in de tegenwoordigheid van zijne huisgenoten, den Heer JESUS als den Verlosser van zondaren, die allen den genen, die Hem gehoorzaem zijn, de oorzaek van eene eeuwige zaligheid geworden is, sy seyden hoofdzakelyk: (*p*) Geloovt in den Heere Jesum Christum, ende gy sult saligh worden. Geloovt gy in den Heer JESUS, als den eenigen en algenoegzamen Zaligmaker, met uwe huisgenoten, ende gy zult met uw huys zalig worden.

32. En-

(*o*) Luc. 3: 10. Hand. 2: 37. ende 9: 6. (*p*) Joh. 3: 16, 36. ende 6: 47. 1 Joh. 5: 10.

32. Ende sy spraken tot hem, ter nadere onderrichting, het woort des Heeren uitvoerig, ende ook tot alle die in sijn huys waren.

33. Ende hy nam haer tot hem in deselve ure des nachts, tot een teeken van eerbied en lievde, ende wiesch [*haer*] van de stramen der wrede geesseling: ende hy wiert, nadat hy zijn geloov aen het Euangelie beleden had, terstont gedoopt, ende alle de sijne met hem.

Of de andere gevangenen de prediking van PAULUS en SILAS mede gehoord, en tot het geloov in CHRISTUS bekeerd zijn, wordt door LUCAS niet aengeteekend.

34. Ende hy brachtse in een ander daertoe geschikt vertrek van sijn huys, (*q*) ende settede [*haer*] de tafel voor, om hen, die in den kerker maer gemeen voedsel, misschien slechts water en brood gehad hadden, op eenen goeden maeltijd te onthalen en te verkwikken; ende hy verheugde hem hartelyk, dat hy met al sijn huys aen Godt geloovigh geworden was.

§§. *De Apostelen werden plechtig uit de gevangenis geleid, vs.* 35-39.

35. Ende als het dagh geworden was, sonden de Hooftmannen, die reeds bericht gekregen hadden van het gene 'er in het gevangenhuis was voorgevallen, en daerop zeer vroeg vergaderd waren, de stadtsdienaers tot den Cipier, seggende, Laet die menschen los, welke gisteren gegeesfeld en in den kerker geplaetst zijn, naerdien het ons gebleken is dat zy onschuldig zijn.

36. Ende de stockwaerder boodschapte dese woorden met grote blijdschap aen Paulum, [*seggende*], De Hooftmannen hebben gesonden, dat gy soudt losgelaten worden: Gaet dan nu veilig uyt, ende reyst onder Gods geleide henen in vrede.

37. Maer Paulus seyde tot haer, tot de Stadsdie-

(*q*) Luc. 5: 29. ende 19: 6.

naren, die thans by den Cipier ſtonden: Sy hebben ons die Romeynen zijn, onveroordeelt in 't openbaer gegeeſſelt, ende in de gevanckeniſſe geworpen, ende werpenſe ons nu heymelick en in ſtilte daer uyt, zonder dat wy openlyk in onze eer herſteld worden? Niet alſoo. Deze mishandeling kunnen wy niet dulden. Het is voor Romeinſche burgers onverdraeglyk, op zulk eene wijs, en dat onſchuldig, in het openbaer onteerd te worden. Daerom kunnen wy de gevangenis niet in ſtilte verlaten: maer de Stads Overheden behoren ons voor den hoon, ons aengedaen, voldoening te geven, datſe ſelve komen, ende ons plechtig uytleyden, ten einde ieder een zien moge, dat wy onſchuldig zijn.

38. Ende de ſtadtsdienaers boodſchapten deſe woorden wederom den Hooftmannen: ende ſy wierden bevreeſt, en zy verſchrikten geweldig, hoorende dat ſy Romeynen waren, vermits zy de voorrechten van Romeinſche burgeren geſchonden hadden.

39. Ende de Stads Overheden zonden eenigen uit hun midden naer de gevangenis, ſy die gezonden waren, in het gevangenhuis komende baden haer, of *gaven hun goede woorden*, en zochten de handelingen van den Magiſtraet, zo goed zy konden, te verontſchuldigen; vooral uit aenmerking dat zy niet geweten hadden, dat de Apostelen Romeinſche burgers waren. Deze afgezondene leidden Paulus en Silas, tot eene plechtige verklaring, dat zy onſchuldig waren, uit de gevangenis, ende als ſyſe uytgeleydt hadden (*r*) begeerden ſy, datſe uyt de ſtadt gaen ſouden, vrezende dat 'er, zo de Apostelen wederom begonden te prediken, op nieuws beweging onder het volk ontſtaen zoude.

§§§. PAULUS *verliet met zijn gezelſchap de Stad Philippi, vs.* 40.

40. Ende uytgegaen zijnde uyt de gevanckeniſſe, gingen ſy in tot Lydiam, welke op zulk eene merkwaer-

(*r*) Matth. 8: 34.

waerdige wijs tot het geloov in CHRISTUS bekeerd was, vs. 13-15. ende de broeders die het Euangelie omhelsd hadden, gesien en bezocht hebbende, vertroosteden sy deselve, en vermaenden hen op eene vriendelyke wijs tot standvastigheid in het geloov, ende daerna gingen zy [*uyt de stadt*].

HET XVII. KAPITTEL.

——. *Vervolgens begav zich* PAULUS *met zijn reisgezelschap naer Thessalonica, vs.* 1-9.

I. De reis derwaerds wordt ons beschreven vs. 1.

1. ENde Paulus en Silas werden, door eene verborgene leiding van den Heiligen Geest, gedreven, om zich met het Euangelie naer Thessalonica te begeven. Ten dien einde door Amphipolis ende Apollonia [*haren*] wegh genomen hebbende, quamen sy tot Thessalonica, alwaer een Synagoge der Joden was.

Amphipolis was eene Stad van Macedonien, gelegen op een schier eiland aen eene rivier, die Strymon genaemd wordt, elv uuren gaens van Philippi. Tegenwoordig is zy in de handen der Turken, en bekend onder den naem van Empoli. — *Apollonia*, dus genaemd naer den afgod Apollo, lag insgelyks in Macedonien, maer wat nader aen Thessalonica, op den afstand van tien uuren. Of PAULUS, by het doorreizen van deze Steden, ook daer het Euangelie gepredikt hebbe, kunnen wy niet bepalen. Uit de bewoordingen, welke LUCAS gebruikt heeft, moeten wy besluiten dat de Kruisgezanten 'er niet lang vertoevd hebben. Ondertusschen is 'er geen twijffel aen, of PAULUS, die zo zeer yverde voor de eer van zijnen Godlyken zender, zal aen alle menschen, welke hy ontmoette, zo menigmalen het pas gav, de zaligheid in CHRISTUS gepredikt hebben.

Zy kwamen te Thessalonica. — *Thessalonica* was eene zeer

vermaerde Stad in Macedonien, liggende genoegzaem in het middenpunt van dat Landschap, aen eenen inham van de Egeesche Zee, door welke zy gemeenschap had met de Middellandsche Zee. Haer oorsprongelyke naem was Therma, maer door PHILIPPUS, den vader van ALEXANDER *den Groten*, uitgebreid zijnde, werd zy Thessalonica geheten, of ter eere van zijne dochter, de gemalin van CASSANDER, welke denzelvden naem had; of, gelijk anderen willen, ter gedachtenis van eene overwinning, op de Thessaliers behaeld. Door middel van den zeevaert en koophandel, nam zy van tijd tot tijd toe in aental van inwoneren, rijkdommen, prachtige gebouwen en vermaerdheid. — Deze volkrijke en handeldrijvende Stad was derhalven ongemeen geschikt ter verbreiding van het Christendom, niet alleen door geheel Macedonien; maer ook onder andere volken, die met de Thessalonikers handelden en gemeenschap oeffenden, gelijk ook in het vervolg gebleken is, vergel. 1 Thesf. I: 8.

De inwoners van Thessalonica waren oorsprongelyk Heidenen, maer, vooral uit hoofde van den koophandel, hadden 'er zich ook vele Joden gevestigd. Ter dezer tijd behoorde zy onder de heerschappy der Romeinen, PAULUS AMILIUS, de Romeinsche Burgemeester en Veldheer, had haer met gansch Macedonien veroverd, en de aengename gelegenheid van deze Stad maekte, dat de Romeinsche Landvoogden over Macedonien aldaer hun verblijv hadden. Tegenwoordig heet zy *Salonichi*, en behoort onder de heerschappy der Turken.

Aldaer *was eene Synagoge der Joden.* Het kan zijn, dat 'er in de voorheen gemelde Steden gene Synagogen waren. Te Philippi hadden de Joden flechts een bedehuis, en dat buiten de Stad aen de Rivier, Kap. XVI: 13. want de Romeinsche Stadhouders gaven den Joden gene vryheid, om overal Synagogen te bouwen naer hun welgevallen. Te Thessalonica waren zeer vele Joden, en wanneer men den welvaert in aenmerking neemt, die uit den koophandel voortvloeide, kan men 'er niet aen twijffelen, of deze Synagoge was zeer groot en prachtig.

II. Het

II. Het werk en het wedervaren der Kruisgezanten te Thessalonica wordt aengetekend vs. 2 - 9.

†. PAULUS predikte het Euangelie der verzoening aen de Joden, vs. 2, 3.

2. Ende Paulus, gelijck hy gewoon was, zich met het Euangelie het eerst tot de Joden te wenden, vergel. Kap. XIII: 5, 14, 42. XIV: 1. XVI: 15. XVIII: 4, 19. gingh tot haer in hunne Synagoge, ende drie Sabbathen langh handelde hy met haer uyt de Schriften,

Hy handelde met de Joden uit de Schrivten, dat is, hy redeneerde, ten aenhoren van eene grote schaer der Joden, uit de Heilige Schrivten, welke by de Joden voor Godlyk erkend worden, om daeruit de waerheid van het Euangelie te betogen. — Dit deed hy *drie Sabbathen lang*. Drie Sabbathen achteréén predikte hy openlyk in de Synagoge der Joden, en 'er is geen twijffel aen, of hy zal ook op de werkdagen aen byzondere huizen winst hebben trachten te doen voor zijnen HEER. Maer zou de Apostel dan niet langer, dan drie weken, te Thessalonica vertoevd hebben? Hy is 'er zekerlyk langer gebleven: want hy nam aldaer zijn gewoon ambacht by de hand, 2 Thesſ. III: 8. ook hebben de Christenen van Philippi hem één- en andermael lievdegivten toegezonden, ter onderſteuning van de nooddruftigen te Thessalonica, Phil. IV: 16. Voeg 'er by, dat 'er langer tijd nodig was, om zulk eene aenzienlyke Gemeente te ſtichten. LUCAS wil derhalven dit zeggen, dat PAULUS drie weken lang, op elken Sabbath, onder de Joden in hunne Synagoge gepredikt hebbe; en dat hy, weinig vrucht by de Joden bespeurende, zich vervolgens tot de Grieken gewend hebbe, tot dat hy door een oproer van daer verdreven werd. Drie Sabbathen dan achteréén, predikte PAULUS onder de Joden in hunne Synagoge, over de Schrivten van MOSE en de Propheten,

3. [*Deselve*] openende, ende voor [*oogen*] ſtellende, (*a*) dat de Chriſtus moeſte lijden ende op-

(*a*) Pſ. 22. 7. Matth. 16: 21. Luc. 24: 46.

ſtaen uyt den dooden, ende dat deſe Jeſus is de Chriſtus dien ick [*ſeyde hy*] ulieden verkondige.

Hy ging in zijne prediking tot de Joden dus te werk. Eerst betoogde hy, uit de Schrivten van MOSE en de Propheten, dat de MESSIAS, de beloovde Verloſser van zondaren, lijden en ſterven moest, en dat Hy daerna uit de doden zou opgewekt, en uitermaten zeer vehoogd worden. Daerna toonde hy aen, dat alles, wat de Propheten van den MESSIAS voorſpeld hadden, in den gezegenden JESUS vervuld ware.

Hy *opende* die waerheden uit *de Schrivten*. Hy *ſtelde* zijnen toehoreren *voor oogen*, hy betoogde zo klaer en krachtig, dat men het als met zijne oogen zien konde, dat de MESSIAS moest lijden en uit de doden opſtaen, en dat die JESUS, welken hy verkondigde, de beloovde MESSIAS ware.

††. *De uitwerking van* PAULUS *prediking was zeer onderſcheiden*, *vs.* 4-9.

4. *Zommige Joden en Jodengenoten werden tot het geloov bewogen*, *vs.* 4.

4. (*b*) Ende ſommige uyt haer, de geborene Joden namelyk, geloofden, of zy *werden overreed*, de vleeſchelyke vooroordeelen, welke hun verſtand en hart bezet hadden, werden verdreven, en zy werden volkomen overtuigd, nopens de waerheid van het Euangelie; ende zy wierden Paulo ende Sile toegevoegt, ende van Godtsdienſtige Griecken een groote menigte, ende van de voorneemſte vrouwen niet weynige.

Zommigen uit de geborene Joden *werden* PAULUS en SILAS *toegevoegd*. Zy leerden deze mannen in hunne waerde kennen, als menſchen, die hunne zielen voor den naem van den Heer JESUS hadden overgegeven, als eerwaerdige Leeraers, die alles uit de zuiverſte beginſelen, aen de zaligheid van hunne medemenſchen opofferden. Wat wonder dat zy PAULUS en SILAS *wierden toegevoegd*. Deze uitdrukking

(*b*) Hand. 28: 24.

king geevt niet alleen te kennen, dat zy den Kruisgezanten aenhingen en gemeenzaem met hen verkeerden, om door hunnen dienst in het geloov versterkt te worden; maer het oorspronkelyk woord heeft eenen byzonderen nadruk, en beteekent zulk eene toegeving, welke iemand als eene ervenis by het lot te beurt valt; het kan derhalven aenduiden, dat deze bekeerde Joden als eene aengename ervenis waren voor PAULUS en SILAS, die hen beschouwden als hunne geestelyke kinderen, als hunne blijdschap, kroon en roem.

Ook werd 'er *van de Godsdienstige Grieken, een grote menigte* bekeerd. *Godsdienstige Grieken* zijn Jodengenoten, Grieken of Heidenen van afkomst, die den Joodschen Godsdienst hadden aengenomen. Zy werden *Godsdienstige* genaemd, en door dien naem van de geborene Joden onderscheiden, vs. 17. eigenlyk staet 'er *Godvrezende*, omdat zy den God van Israël vreesden, en Hem, met verlochening der afgoden, als den eenigen en waren God eerbiedigden. Van deze was *eene grote menigte.* Van de Joden geloovden slechts *zommigen*, maer van de Jodengenoten eene *grote menigte.* Trouwens, men zou 'er ook eene zeer natuurlyke reden van geven kunnen, te weten, de vleeschelyke vooroordeelen, welke de Joden van den gekruisten JESUS afkeerig maekten, waren veel dieper geworteld in de harten van deze, dan van de Jodengenoten.

Niet alleen werden 'er van de geringsten, maer ook van de edelen des volks bekeerd, van de *voornaemste vrouwen niet weinige.* Men denke aen vrouwen van rang en aenzien, welke mede in de Synagoge waren; terwijl mogelyk de aenzienlykste menschen, trotscher en afkeeriger zijnde, zich niet eens verwaerdigden om de prediking van PAULUS by te wonen, en het voorbeeld van deze aenzienlyke vrouwen kon zeer veel invloed hebben op hare kinderen en huisgezinnen.

⁑. *Maer de meesten der Joden verhardden zich in het ongeloov, zelvs ging de verbittering zo ver, dat zy tot openbaer geweld oversloegen; zodanig, dat zy den Apostel noodzaekten om hunne Stad te verlaten,* vs. 5-9.

‡. *De ongelovige Joden verwekten een schromelyk oproer, om* PAULUS *en* SILAS *van kant te maken,* vs. 5-8.

5. Maer de Joden die ongehoorſaem waren, die niet te overreden waren van de waerheid des Euangeliums, die JESUS weigerden te eerbiedigen, en het oor en hart floten voor Paulus prediking; deels uit vooroordeelen tegen den gekruicigden Verlosser, deels uit eene trotsche verbeelding van eigene gerechtigheid, deels uit vrees voor hunne tijdelyke belangen: deze ongelovige en hardnekkige Joden, [*dit*] benijdende, dat zo vele Jodengenoten en voorname vrouwen de prediking van Paulus geloovden, uit eenen kwalyk geplaetsten yver voor hunnen vaderlyken Godsdienst, verwekten een allergevaerlykst oproer. Zy namen tot haer eenige booſe en ſtoute mannen, uyt de merckt-boeven, uit het geringste zoort van menschen, die, te lui zijnde om te werken, op de markten en volkrijkste plaetsen van Thessalonica, rondliepen, om te bedelen of geringe waren uitteventen; met één woord, het slechtste schuim van volk, het welk niets ontziet. Deze wisten zy, door leugenachtige inboezemingen, en door belovte van loon, op hunne zijde te krijgen. Door deze booswichten lieten zy een onzinnig en oproerig geschreeuw, door alle de wijken der Stad, aenheffen, waerdoor elk ten huize uitliep, en al wat op de straet was achter hen verzameld werd, ende dusdoende maeckten zy, dat het volck te hoope liep, ende beroerden de ſtadt: ende op het huys Jaſons aenvallende, ſochten ſyſe tot het volck te brengen.

JASON was een welgezeten burger van Thessalonica, en een Neev van PAULUS, die den Apostel en zijne reisgenoten in zijn huis herbergde, Rom. XVI: 21. De woedende menigte viel gewelddadig op het huis van dezen JASON aen, met

met oogmerk om 'er de Kruisgezanten uit te halen, en door het grauw te laten ſtenigen of verſcheuren.

6. Maer omdat zy ontſnapt waren, raekte de gemelde Jaſon zelvs in gevaer van lijv en leven. Men rammeide de deur van zijn huis open, het tomeloze grauw rende zijne woning in, men doorzocht alle de vertrekken. Maer, hoe men raesde, tierde en dreigde; de Kruisgezanten werden niet gevonden, die of door eene achterdeur, of door het dak, of langs eenen anderen dergelyken weg, in een naburig huis gevlucht waren. Ende als ſyſe niet en vonden, trocken ſy Jaſon ende eenige broeders, die zy ontmoetten, en van welke zy wisten, dat zy het Christendom omhelsd hadden, voor de Overſte der ſtadt, roepende, (*c*) Deſe, die de werelt in roere hebben geſtelt, en het onderſte boven gekeerd hebben, zijn ook hier gekomen. Deze beroers zwerven de gehele waereld door, zoekende niet alleen de openbare rust, maer zelvs die in de huisgezinnen te verſtoren; zy beoogen door hun prediken niets anders, dan om alomme onder de ligtgelovige menigte eenen aenhang te maken, en de menſchen tegen hunne wettige Overheid op te ruien. Zy zijn derhalven hoogst gevaerlyk voor onze Stad.

7. Welcke Jaſon evenwel in [*ſijn huys*] genomen heeft: ende alle deſe doen tegen de geboden des Keyſers, (*d*) ſeggende dat 'er een ander Koningh is, die over de gehele waereld regeert, [*namelick*] eene Jeſus. Eene beſchuldiging, welke genen ſchijn van waerheid had.

8. Ende ſy beroerden de ſchare, het beste gedeelte der burgery van Theſſalonica was bevreesd, elk ſchrikte voor de gevolgen van zulken geduchten opſtand, ende zelvs worden de Overſte der ſtadt, die dit hoorden mede beroerd. Deze aenzienlyke mannen waren Grieken, zy begrepen daerom niet wat de woeste hoop met de gemelde beſchuldigingen bedoelde. Zy vreesden, dat de ge-

(*c*) Hand. 16: 20. (*d*) Luc. 23: 2. Joh. 19: 12.

hele Stad het onderste boven geraken zoude, en vooral vreesden zy voor de gramschap van den Keizer.

‡ ‡. *God zorgde voor zijn volk en dienaren, vs. 9.*

9. Doch als sy van Jason ende de andere vergenoeginge ontfangen hadden, lieten syse gaen.

De spreekwijs *vergenoeging te ontvangen*, schijnt van de Rechtsgeleerdheid ontleend te zijn, en te kennen te geven, den Richter gerust te stellen; vooral wordt het gebruikt van iemand, die zich tot borg stelt, dat een beschuldigde, zodra hy gedaegd wordt, voor de rechtbank verschijnen zal, of dat de boete, tot welke een beschuldigde verwezen is, door hem betaeld zal worden. — Hoe het zy, de Stads Overheden *ontvingen vergenoeging van* JASON *en de andere* broederen. De Overheden vernamen zo veel uit hen, dat zy in hunne verantwoording berustten. Denkelyk zal JASON, door een eenvouwig vertoog van zaken, den Magistraet onder het oog gebracht hebben, dat die mannen, die van buiten gekomen waren om JESUS te prediken, Hem geen waereldsch Koningrijk toeëigenden; zodat de Romeinsche Mogendheid en de Stads Magistraet niets te vrezen hadden, daer zy de gehoorzaemheid aen de Overheden, als eenen voornamen plicht, aen elk inboezemden. — Het kan ook zijn, dat JASON op de eene of andere wijs borgtocht gesteld hebbe, wanneer zy bevonden werden in dit geval niet ter goeder trouw gehandeld te hebben.

———. PAULUS *kwam met zijne reisgenoten te Bereen, vs.* 10-14.

/. *Zy vertrokken van Thessalonica naer Bereen, vs.* 10ª.

//. *Hun werk en wedervaren te Bereen wordt beschreven vs.* 10ᵇ-14.

‡. *Van hun werk geevt* LUCAS *een zeer kort verslag, vs.* 10ᵇ.

10. Zeer gaerne zouden de Christenen van Thessalonica,

de

de Kruisgezanten, ter verdere opbouwing van de nieuwgeſtichte Gemeente, nog eenigen tijd by zich gehouden hebben. Echter begrepen zy, dat Paulus en Silas voor als nu te Theſſalonica niet veilig waren. De boosaertige pogingen der ongelovige Joden waren voor ditmael wel verijdeld, maer het was te vrezen, dat de onſtuimige woede niet rusten zou; maer naer eene nieuwe gelegenheid zoeken, om hun boosaertig voornemen te volvoeren. Paulus en Silas waren ook genegen om de vervolging te ontwijken, daer God hen nog niet riep tot den marteldood; maer nog ander werk voor hun, ter uitbreiding van het Euangelie, te verrichten had. Ende de broeders ſonden daerom terſtont (*e*) des nachts Paulum ende Silam in ſtilte wech nae Bereen, eene zeer grote en volkrijke Stad van Macedonien; zuidwaerds niet verre van Theſſalonica aen de rivier Haliacmon gelegen, en thans by de Turken Boor genaemd: welcke daer gekomen zijnde gingen henen by de eerſte voegzame gelegenheid, nae de Synagoge der Joden, om aldaer vrymoedig het Euangelie te prediken; ten blijke dat het ſlecht onthael, het welk men hun te Theſſalonica had aengedaen, hunnen yver niet verkoeld had.

††. *Hun wedervaren was zeer onderſcheiden*, *vs.* 11-14.

⟂. *Eerst hadden zy eene zeer aengename ontmoeting*, *en eene gezegende vrucht op hunnen arbeid*, *vs.* 11, 12.

11. Ende deſe Joden, die te Bereen woonden, waren edelder, van beteren inborst, van edelmoediger karakter en minder bevooroordeeld, dan die te Theſſalonica waren, zy waren gezeggelyker en meer genegen, om een horend oor te lenen naer het voorſtel van het Euangelie, [*als*] die het woort der verzoening ontfingen met alle toegenegenheyt, en met een waerheidlievend gemoed. Zy waren verblijd, dat zy zulke troostrijke woorden horen mogten, zy rekenden het zich tot eene eer en een voorrecht, om de Schrivten op zulk eene vatbare en overtuigende wijs te

(*e*) Hand. 9: 25.

horen openen. Maer evenwel met dit alles waren zy niet ligtgelovig. Zy lieten zich niet, door het enkel gezach van Paulus, vervoeren, of door een schoonschijnend voorstel innemen. Zy handelden op eene zeer redelyke wijs, zo als het lieden van verstand betaemt, en het gewicht der zaken vorderde; (*f*) onderſoeckende dagelicks de Schriften van Moſe en de Propheten, met eene gezette nauwkeurigheid en een welwikkend oordeel, of deſe dingen welke Paulus en Silas van JESUS als den MESSIAS verkondigden, alſoo waren. Hoe meer de waerheid van het Euangelie onderzocht wordt, hoe duidelyker zy openbaer wordt. Dit zag men ook in de Joden van Bereen.

12. Vele dan uyt haer geloofden, ende der Grieckſcher eerlicke of aenzienlyke vrouwen, welke den Joodschen Godsdienst voorheen omhelsd hadden, ende der mannen uit de Jodengenoten niet weynige.

II. Maer het genoegen der Kruisgezanten was van genen langen duur. Er ontstond wederom eene beroerte, welke het raedzaem maekte dat zy deze Stad verlieten, vs. 13, 14.

13. Maer als de ongelovige Joden van Theſſalonica, die het aldaer Paulus en Silas zo bang gemaekt hadden, tot hunne spijt verſtonden dat het woort Godts, met eenen blijkbaren zegen, oock te Bereen van Paulo verkondigt wiert, quamen ſy oock daer, (*g*) ende beweegden de ſcharen Onder voorwendsel dat de leer van het Euangelie strijdig waren, zo met den vaderlyken Godsdienst, als met de belangen van den Burgerstaet, verwekten zy zulk eene beroering onder de lieden te Bereen, dat de opstand even zo breidelloos ware als de onstuimige zee, wanneer zy door eenen geweldigen stormwind beroerd wordt.

14. Doch de broeders, die te Bereen het Euangelie gehoorzaem waren, ſonden doe van ſtonden aen Paulum wech, voor zover zy hem met sterken aendrang raedden

(*f*) Jes. 34: 16. Luc. 16: 29. Joh. 5: 39. (*g*) 1 Thess. 2: 14, &c.

den, dat hy ginge als nae de zee. Hy begav zich oostwaerds, om de vertoning te maken, als of hy naer den digt by gelegen Thermaifchen Zeeboezem reizen wilde, en zich aldaer te fcheep begeven, opdat zijne vyanden hem niet langs den landweg vervolgen zouden; maer Silas ende Timotheus, die in zulk een gevaer niet waren als Paulus, omdat hy het meest gehaet was, bleven aldaer om de Gemeente te Bereen te verfterken.

——. PAULUS *reisde naer Athenen*, *vs.* 15-34.

I. De aenkomst van den Apostel te Athenen, vinden wy vs. 15.

15. Ende die Paulum van Bereen geleydden, vergezelden hem langs den landweg, die door Thesfalien en Bæotien liep. Toen zy eenigen tijd oostwaerds gereisd hadden, en bemerkten dat zy niet vervolgd wierden, zwenkten zy zuidwaerds, en brachten hem tot Athenen toe: ende (*h*) als fy bevel gekregen hadden aen Silam ende Timotheum, dat fy op het fpoedigfte tot hem fouden komen, vertrocken fy.

Athenen was eene zeer oude en aenzienlyke Stad van Griekenland, een vry Gemenebest op zich zelve, zeer beroemd, voornamelyk ook als de zetel der wijsheid, alwaer Pallas, by de Grieken Αθηνη genaemd, gerekend werd haer verblijv te hebben. Hiervan daen had deze Stad de eernamen van de woning der wijzen, de fchool der ganfche aerde, de voedfter van alle uitmuntende verftanden. Herwaerds begav men zich uit alle oorden, ter beoeffening der wetenfchappen; en zelvs was men in oude tijden van gedachten, dat niemand recht geleerd kon zijn, die niet te Athenen geweest was.

De leidslieden van PAULUS, die hem te Athenen gebracht hadden, kregen hun affcheid, maer met last *aen* SILAS en TIMOTHEUS, die te Bereen gebleven waren, *om op het fpoedigfte by hem te komen*, vermits hy meende hunne hulp

(*h*) Hand. 18: 5.

nodig te hebben. Of ondertusfchen SILAS en TIMOTHEUS, gelegenheid gehad hebben om aen PAULUS verlangen te beantwoorden, kunnen wy niet bepalen. TIMOTHEUS fchijnt alleen gekomen, doch ook al fpoedig wederom van Athenen wechgezonden te zijn, om de Gemeente van Thesfalonica te verfterken; vergel. 1 Thesf. III: 1. en uit Kap. XVIII: 5. fchijnen wy te mogen befluiten, dat SILAS zekerlyk, vermits het de omftandigheden zo vorderden, in Macedonien gebleven zy. — PAULUS dan moest het Euangeliewerk te Athenen alleen verrichten.

II. De verrichtingen en het wedervaren van PAULUS *te Athenen worden ons befchreven vs.* 16-34.

†. *Hy predikte in de Synagoge der Joden, en op de Markt, voor alle die hem ontmoeten, vs.* 16, 17.

‡. *De aenleiding vinden wy vs.* 16.

16. Ende wanneer de Apostel Silas en Timotheus, zijne getrouwe medehelpers in de bediening van het Euangelie, opwachtte, ging hy de Stad op en neder wandelen, om de gelegenheid van Athenen, vooral in het Godsdienftig beftaen, nauwkeurig op te nemen. Hy had veel gehoord van de grove afgodery der Atheners; maer hy wilde de zaek zelvs onderzoeken, om 'er met des te meerderen grond van te kunnen fpreken; **terwijle Paulus nu haer te Athenen verwachtede,** en van tijd tot tijd die beroemde Stad doorwandelde, **wiert fijn geeft in hem ontfteken, fiende dat de ftadt foo feer afgodifch was.**

Athenen was, boven andere Steden van Griekenland, zeer afgodisch en bygelovig, volgens PAUSANIAS werden in die Stad alleen meer afgoden gevonden, dan in gansch Griekenland. PETRONIUS zegt, dat men te Athenen eerder eenen God, dan eenen mensch kon aentreffen. PLINIUS, die kort na PAULUS tijden leevde, bericht dat 'er meer dan 3000 beelden waren. Alles wat maer by eenige Heidenen als God geëerd werd, had te Athenen Tempelen of Altaren. — Daerover werd *de geest van* PAULUS *in hem ontfloken.* Hy gevoelde een buitengewoon vuur van Godlyken

ken yver in zijnen boezem blaken. Deze yver ontstond uit lievde tot de heerlykheid van den onverdervelyken God, en uit innig medelijden met de verblinde menschen.

‡‡. *De prediking van* PAULUS *wordt beschreven vs.* 17.

17. Dit yvervuur gloeide zo sterk in den boezem van den Apostel, dat hy de komst van Silas en Timotheus niet verbeiden konde; maer, met vertrouwen op de Godlyke hulp, aen het werk ging, zonder vrees voor den tegenstand, welken hy van bygelovige afgodendienaren verwachten mogt. Hy handelde dan eerst in de Synagoge met de Joden, ende met de gene die Godtsdienstigh waren, of de Jodengenoten, om hen in de leer van het Euangelie te onderwijzen; ende hierby liet hy het niet berusten, hy sprak ook over den Heer JESUS, en de zaligheid, welke Hy verworven had, in het openbaer op de merckt alle dage met de gene die [*hem*] voorquamen.

Athenen had verscheidene *markten*, byzonder twee, welke de voornaemste waren, de éene werd de *Kring* genaemd, de andere de *Cæramische markt*. Dan het blijvt onzeker, welke hier bedoeld zy. Althans, PAULUS sprak dagelyks op de openbare plaetsen, van JESUS en zijn Euangelie, tot alle die hem voorkwamen.

††. *Dan, hy ontmoette aenstonds eenen zeer groten en gevaerlyken tegenstand, vs.* 18-34.

‡. *Deze tegenstand wordt beschreven vs.* 18-31.

‡. *De Apostel geraekte met Heidensche Wijsgeeren in een twistgeding, vs.* 18.

18. Ende sommige van de Epicureïsche ende Stoïsche Philosophen streden met hem: ende sommige seyden, Wat wil doch dese klapper seggen? Maer andere [*seyden*], Hy schijnt een verkondiger te zijn van vreemde goden: om dat hy haer Jesum ende de opstandinge verkondigde.

Onder de *Philosophen* en Wijsgeeren waren verscheidene aenhangen. PAULUS ontmoette *Epicureïsche* en *Stoïsche* Philosophen, het zy dat 'er toen gene anderen op de markt geweest zijn, het zy dat deze begrippen meest tegen de leer van den Apostel aenliepen.

De *Epicureërs* werden dus genaemd naer EPICURUS, hunnen voorganger. Zy beweerden zeer verdervelyke leerstellingen, dat de waereld, uit eenen toevalligen zamenloop van eeuwige ondeelen, in de tegenwoordige gedaente was voortgekomen; dat God, ten hoogsten gelukzalig zijnde, zich met de waereld en de lotgevallen der menschen in het geheel niet bemoeide; vermits daerdoor zijne rust zou verstoord worden, dat het hoogste goed in de zinnelyke genoegens gelegen zy, dat 'er geen leven zy na dit leven.

De *Stoïsche* Wijsgeeren werden dus benoemd, van hun *Stoa* of de beschilderde gallery, in welke zy hunne leerplaets hielden. Zy waren naervolgens van ZENO. In hunne uitwendige levenswijs waren zy matig en zelvs gestreng, en hierdoor hadden zy zich eene grote achting by het volk verworven; maer zy leerden zeer gevaerlyke dwalingen, dat de stof eeuwig, en dat God de ziel der waereld ware, als mede dat alle gebeurtenisfen van een onvermijdelyk noodlot afhingen.

De Epicureërs en Stoïcijnen, hoe zeer in beginselen en gevoelens onderscheiden, vereenigden zich om met PAULUS te twisten. *Zy streden met hem.* Het oorsprongelyk woord beteekent hier, gelijk meermalen, eenen hevigen twist. Het zal dan in dezen redentwist heet zijn toegegaen; vooral van den kant der Philosophen. — Wat het onderwerp van den redentwist geweest zy, wordt niet uitgedrukt; maer het is uit de omstandigheden ligtelyk op te maken. PAULUS zal den oneindigen God gepredikt hebben, als den onafhangelyken en almachtigen Schepper van het Geheelal, die een onbepaeld bewind voert over alle de werken zijner handen; hy zal den gezegenden JESUS hebben voorgesteld, als den Verlosser van zondaren, die uit de doden is opgewekt. De Philosophen zullen hunne leerbegrippen hebben trach-

ten te handhaven; dan, toen zy bemerkten dat zy tegen de wijsheid van PAULUS niet beſtand waren, namen zy de toevlucht tot ſchelden en lasteren.

Zommigen beſpotten den Apostel, en *zeiden*, *wat wil toch deze klapper zeggen?* — De ſcheldnaem, door *klapper* vertaeld, zegt eigenlyk eenen *zaedverzamelaer*. Het oorſpronkelyk woord wordt gebruikt van vogelen, welke het zaed van den grond verzamelen, en by overbrenging van leeglopers, die hun onderhoud zoeken met het graen, het welk uit de koornzakken geſtort is, op te zamelen. — De Philoſophen ſchijnen dan den Apostel, als een zeer verachtelyk perſoon, te hebben willen verguizen. Zy ſtelden hem ten toon, als iemand die van alles wat wist, en overal iets had opgezameld, en die op zijne hier en daer verzamelde kundigheden zo trotsch was, dat hy zich niet ontzag, om als een vermetele ſnapper, zelvs de wijzen van Athenen tegen te ſpreken. — *Wat wil deze klapper zeggen?* riepen zy uit, dat is hoofdzakelyk: „ Deze Jood, die van verre gekomen is, vermeet zich om den Wijsgeer uit te hangen, „ en wat doet hy? hy rammelt allerlei vreemde dingen onder elkanderen, en brengt een zonderling zamenſtel van „ leerbegrippen voor den dag, welke hy van hier en daer „ ſchijnt zaemgeraept te hebben, in het welk noch orde, „ noch verband te vinden is; deze ſtoute ſnapper wil zijne „ zonderlinge begrippen, zelvs aen de wijste mannen van „ gansch Griekenland, opdringen, welk eene beſpottelyke „ vermetelheid!"

Maer evenwel, PAULUS ſprak met wijsheid, van waer kwam het dan, dat de gemelde Wijsgeeren hem voor zulken ſnapper aenzagen en uitſcholden. — Zy hoorden den Apostel ſpreken van verſcheidene zaken, welke het volk, den Godsdienst en de verwachting der Joden raekten; van eenen JESUS, die gekruicigd was en uit de doden opgeſtaen, van eenen oneindigen God, die de Schepper en Beſturer is van het gansch Geheelal, van eene opſtanding der doden en een toekomend leven. Zy beſloten er uit dat de Apostel eenen nieuwen Godsdienst voordroeg, zamengeſteld uit onderſcheidene leerbegrippen, welke hy van hier en daer

ontleend had, en tusschen welke geen verband te vinden was.

Anderen zeiden daerom, *hy schijnt een verkondiger te zijn van vreemde Goden.* — Deze *anderen*, het zy zy mede tot de gemelde Wijsgeeren behoorden, het zy tot de omstanders, spraken wel wat redelyker; maer zy waren indedaed veel gevaerlyker voor PAULUS. Deze verstonden door *vreemde Goden*, zulke gewaende Godheden, welke tot dus ver te Athenen onbekend waren, en niet gediend werden. In deze Stad was men wel gewoon, om behalven de vaderlyke Goden, ook vreemde en nieuwe Goden aen te nemen; dan, dit mogt niet geschieden, dan met het algemene goedvinden van volk en Overheden; zodat het voor eene misdaed des doods waerdig gehouden werd, wanneer een byzonder persoon zich onderwond, om vreemde Goden en eenen nieuwen Godsdienst te verkondigen. Deze misdaed nu werd PAULUS te laste gelegd. *Hy schijnt*, zeide men, *een verkondiger van vreemde Goden*, die zijnen nieuwen Godsdienst overal, en by alle gelegenheid zoekt te verspreiden. — De grond van deze beschuldiging lag hierin, *omdat hy hun* JESUS en *de opstanding verkondigde.* Trouwens, deze leerstellingen liepen vierkant in, tegen de wijsgeerige zamenstelsels der Epicuristen en Stoïcijnen. De leer van JESUS komst in het vleesch, en de verzoening, welke Hy door zijnen dood verworven heeft, was regelrecht strijdig met de begrippen der Stoïcijnen, die hunne gestrenge levenswijs beschouwden als de beoeffening van volmaekte deugden, en de leer van de *opstanding der doden* liep rechtstreeks in tegen de dwalingen der Epicureërs, die de onstervelykheid der ziele en het toekomend leven ronduit lochenden. — PAULUS verkondigde den Heer JESUS als Gods Zoon, die zelvs God is boven al te prijzen in de eeuwigheid. Deze gezegende en aenbiddelyke Persoon, was voor de gemelde Wijsgeeren, en alle de omstanderen, een vreemde God, en misschien hebben deze menschen, het gene PAULUS van de opstanding der doden sprak, zo verstaen, als of hy de *opstanding* voorstelde, als eene Godheid, welke de lichamen van hare dienaren eens zou opwek-

wekken. Zy meenden daerom, dat PAULUS twee *vreemde* en nieuwe *Goden* verkondigde.

‡. *Dit twistgeding gav aenleiding, dat de Apostel voor het Gericht betrokken wierd*, *vs.* 19-31.

§. *Hy werd naer het Gericht gebracht*, *vs.* 19-21.

*. LUCAS *ſtelt deze gebeurtenis voor*, *vs.* 19, 20, *en*

**. *Voegt 'er eene aenmerking by*, *vs.* 21.

19. Ende ſy namen hem, ende brachten [*hem*] op de [*plaetſe, genaemt*] Areopagus, ſeggende, Konnen wy [*niet*] weten welcke deſe nieuwe leere zy, daer gy van ſpreeckt?

20. Want gy brengt eenige vreemde dingen voor onſe ooren. Wy willen dan weten wat doch dit zijn wil.

De *Areopagus* zegt zo veel als de *heuvel van Mars*. Het was een zekere heuvel binnen Athenen, naer den gemelden afgod genoemd, op welks top een rechthuis gebouwd was. Ter dezer plaets zat het hoogſte Gerichtshov, beſtaende uit een groot getal van Raedsheeren, uit de voornaemſte lieden gekozen, die over allerlei zaken oordeelden, byzonder die, welke den Godsdienst raekten. — De oproerige menigte, door de gemelde Wijsgeeren gaende gemaekt, namen PAULUS en brachten hem naer dezen heuvel. Denkelyk zal dit onder een onſtuimig geweld geſchied zijn.

Het ſchijnt evenwel voor als nog de mening niet geweest te zijn, om den Apostel plechtig voor dit hoge Gerichtshov te betrekken. Immers het blijkt niet, dat hier thans de vierſchaer geſpannen zy. PAULUS richtte, in zijne verantwoording, zijne aenſpraek niet tot de Richters, maer tot de zaemgevloeide menigte, zeggende *gy mannen van Athenen*, vs. 22. Wy mogen daerom denken dat de menigte, welke den Apostel van de markt naer den Areopagus ſleepte, de ganſche Stad in beweging gebracht hebbe; dat de meesten der inwoners naer de Gerichtsplaets zijn zaemgevloeid; dat 'er velen van de Wijsgeeren, en ook zommigen van de Raeds-

heeren, schoon niet als Richters, maer als nieuwsgierigen zijn tegenwoordig geweest. — Het oogmerk, tot het welk men den Apostel naer den Areopagus voerde, was om hem des te beter te kunnen horen; de markt, alwaer het vol was van koophandel en gewoel, was zo geschikt niet om PAULUS te horen, als de Gerichtsplaets, daer kon eene grote menigte van volk den Apostel horen, wanneer men hem van de hoogte spreken liet. Daerenboven, indien de voorheen gemelde beschuldiging waerachtig bevonden werd, kon men hem aenstonds voor de vierschaer brengen.

Op den Areopagus gekomen, en de menigte tot stilte bewogen zijnde, vatten eenigen van de voornaemsten en vrymoedigsten het woord op, zeggende, *kunnen wy niet weten, welke deze nieuwe leer zy, daer gy van spreekt? want gy brengt* enz.

Volgens hen, bracht de Apostel eene *nieuwe leer en vreemde dingen* voort. Zy bedoelen de leer van JESUS en van de opstanding der doden: Trouwens deze leer was voor de Heidenen nieuw en vreemd. De Philosophen hadden nooit iets van dien aert voorgesteld. Zy wilden daerom nader onderricht worden, omtrent deze voor hun nieuwe leer, en weten wat de Apostel eigenlyk bedoelde, of hy hunnen Godsdienst geheel veranderen, dan of hy slechts eenige nieuwe Goden aenprijzen wilde.

21. (Die van Athenen nu alle, ende de vreemdelingen die haer daer onthielden, en besteedden [*haren*] tijt tot niet anders, dan om wat nieuws te seggen ende te hooren,) en daerom is het ligtelyk te begrijpen, dat zy nieuwsgierig waren, naer het gene Paulus leerde en bedoelde.

Nieuwsgierigheid was het hoofdkarakter der Atheners, en alle vreemdelingen, die zich onder hen onthielden, volgden spoedig hun voorbeeld naer. Er waren verscheidene openbare plaetsen, alwaer men dagelyks te zamen kwam, om wat nieuws te zeggen en te horen, zo omtrent byzondere als openbare zaken.

PAULUS verkeerde hier in zeer zorgelyke omstandigheden.

Hy

Hy werd geroepen, om voor de zaek van JESUS uit te komen, voor eene onstuimige menigte van blinde afgodendienaers, en wanneer hy zich nader verklaerde, liep hy groot gevaer, om, als een verkondiger van eenen nieuwen Godsdienst, zijn leven te verliezen.

§§. De Apostel hield eene zeer merkwaerdige redenvoering, vs. 22-31.

Het voorname doelwit van de redenvoering was om aen te tonen, dat hy geenszins een verkondiger van nieuwe Goden ware, wanneer hy JESUS, en in Hem de opstanding der doden predikte, om hen van de afgoden te bekeeren tot den levendigen God.

**. Hy begon met eene gepaste aenspraek, en nadrukkelyke inleiding, vs. 22, 23.*

22. Ende Paulus staende in 't midden van de verhevene [*plaetse, genaemt*] Areopagus, afgezonderd van de menigte des volks, seyde, Gy mannen van Athenen, de gewone aenspraek der Griekfche Redenaren, ick bemercke dat gy allesins gelijck als Godtsdienstiger zijt.

23. Want [*de stadt*] doorgaende, ende aenschouwende uwe heyligdommen, hebbe ick oock eenen altaer gevonden, op welcken een opschrift stont, DEN ONBEKENDEN GODT. Desen dan dien gy niet kennende dient, verkondige ick ulieden.

PAULUS had bemerkt, dat de leden van Athenen *alleszins gelijk als Godsdienstiger waren.* Het woord, door *Godsdienstiger* vertaeld, is zomtijds betrekkelyk tot den dienst van den waren God, zomtijds tot dien der afgoden. Voor het naest schijnt PAULUS dit woord in eenen twijffelachtigen of dubbelzinnigen zin te nemen, als of hy zeggen wilde: „ *ik* „ *bemerk*, en zie het in zo ver met genoegen, dat gy Gods„ dienstige lieden zijt, zeer genegen tot den dienst van on-

„ zichtbare wezens." Dit had hy overal gezien, toen hy de Stad doorwandelde. In zo ver dan waren de Atheners te prijzen boven zulken, die allen Godsdienst versmaedden. Ondertusschen lag 'er, in dit zeggen van PAULUS, eene zachte beschuldiging van overdrevene Godsdienstigheid, welke in bygeloov verbasterd was.

Trouwens PAULUS was de *Stad doorgegaen*, en had *hunne Heiligdommen aenschouwd.* De *Heiligdommen* zijn hier alle voorwerpen van Godsdienstige vereering, altaren, tempels, beelden, en dergelyken. Dit alles had PAULUS met aendacht en nauwkeurigheid beschouwd. — Onder anderen had hy *ook een altaer gevonden, op het welk een opschrivt stond*, DEN ONBEKENDEN GOD. In een werkjen, aen LUCIANUS toegeschreven, wordt op twee plaetsen gesproken van den ONBEKENDEN GOD, die te Athenen gediend werd. Denkelyk hebben de Atheners, onder dezen naem, den God van Israël willen vereeren: want, daer zy de Goden van allerleie volken toelieten, is het niet te vermoeden, dat zy den God, welken de Joden dienden, hebben uitgesloten, en van dien God, den Schepper en Bestuurer van het gansch Geheeläl, kon PAULUS met waerheid, en in vollen nadruk zeggen, *dezen dan, welken gy niet kennende dient, verkondig ik uliéden.* — Met deze woorden verweet hy hun zachtelyk hunne diepe onkunde; trouwens wat is 'er redeloser, dan eenen God te dienen, welken men niet kent, daer eene gezuiverde kennis de grond moet zijn van allen Godsdienst, verg. Joh. IV: 22. Ook verdedigde hy zich zelven volkomen, dat hy geen verkondiger was van nieuwe Goden, noch verdiende als zulk een verklaegd te worden, daer hy hun genen groteren dienst bewijzen kon, dan hun den eenigen en waren God te verkondigen, die hun tot dus ver onbekend was.

**. *Hierop volgde de redenvoering zelve, vs. 24-31. Zy behelst twee hoofddelen.*

+. *In het eerste deel verkondigde hy hun dien onbekenden God nader, voornamelyk door eene bondige wederlegging van eene driederlei dwaling, welke onder de Heidenen, byzonder onder de Atheners heerschte, vs. 24-29.*

אא. *Eerst geevt hy eene beschryving van dat verheven Opperwezen, het welk hy verkondigde, zijnde die beschrijving tevens de grondslag van zijne gansche wederlegging, vs. 24ª.*

בב. *Daerna wederlegt hy de drie voorname dwalingen der Heidenen, byzonder der Atheners, vs. 24ᵇ-29.*

AA. *Dat God in tempelen woonde, vs. 24ᵇ.*

24. (*i*) De Godt die de werelt gemaeckt heeft, ende alles dat daer in is, dese zijnde een Heere des hemels ende der aerde, (*k*) en woont niet in tempelen met handen gemaeckt:

Om den mannen van Athenen den eenigen en waren God te doen kennen, noemt de Apostel dat verheven opperwezen *den God*, in het enkelvouwig getal, waerdoor hy zich reeds tegen het veelgodendom der Heidenen aenkant. Wijders omschrijvt hy den hun ONBEKENDEN GOD tweezins, en als den Schepper, en als den Bestuurer van het gansch Geheeläl.

Als den Schepper van het Geheeläl, *God* zegt hy, *die de waereld gemaekt heeft, en alles wat daer in is.* Met deze woorden verzet hy zich, tegen de stelsels beide der Epicureërs en Stoïcijnen. — De Epicureërs leerden, dat de waereld by een enkel toeval, uit den zamenloop van eeuwige ondeelen, welke altoos in beweging waren, zy voortgekomen. Maer PAULUS noemde het Geheeläl de *waereld*, met een woord, het welk zodanig iets beteekent, waerin zich eene zeer nette en cierlyke orde openbaer maekt, om aentetonen,

(*i*) Gen. 1: 1. 2 Chr. 6: 30. Psalm 33: 6. ende 124: 8. ende 146: 6. Jes. 66: 1. Hand. 14: 15. Openb. 14: 7. (*k*) Hand. 7: 48.

hoe ongerijmd het ware, een zamenſtel van onderſcheidene dingen, in welke eene orde plaets heeft, zo cierlyk, dat men 'er zich nooit genoeg over verwonderen kan, als het uitwerkſel van een enkel toeval te beſchouwen. Had God de waereld gemaekt, dan hadden ook de ondeelen een begin gehad; hadden deze een begin gehad, dan was ook derzelver beſtaen geheel toevallig, en gevolgelyk hadden zy nodig, om door die zelvde almachtige oorzaek, welke dezelve had voortgebracht, onderhouden en beſtuurd te worden. — Ook wederſpreekt de Apostel de leer der Stoïcijnen: want, had God de waereld gemaekt, dan hingen alle dingen af, niet van eene noodlottige aeneenſchakeling der dingen, maer van de onderhouding en beſtuuring des Genen, die alles buiten zich vrymachtig heeft voortgebracht. Daerenboven, had God de waereld gemaekt, dan is Hy niet de ziel van de waereld, maer eene vrywerkende oorzaek, van het gewrocht geheel onderſcheiden.

PAULUS beſchrijvt wijders den ONBEKENDEN GOD, als den Beſtuurer van het gansch Geheeläl. *Deze is een* HEER *van hemel en van aerde.* Het gene hy zo even de *waereld* geheten heeft, noemt hy nu den *hemel en de aerde.* Deze uitſpraek was blijkbaer ingericht tegen de leer der Epicureërs, die de Voorzienigheid ontkenden, en der Stoïcijnen; die alles aen een onherroepelyk noodlot toeſchreven, als mede tegen de wanbegrippen van alle afgodendienaren, die eene menigte van goden ſtelden, aen elk van welke zy het beſtuur over byzondere zaken toeeigenden.

Na deze beſchrijving van den Oneindigen, welke in dit geval zo ongemeen gepast was, ging de Apostel over, om drie voorname dwalingen te wederſpreken, welke onder de Heidenen, byzonder te Athenen, heerſchende waren. — De eerſte was deze, dat God in Tempelen woonde. Maer zegt PAULUS, de ONBEKENDE GOD, die de Schepper en Heer is van het gansch Geheeläl, *woont niet in Tempelen met handen gemaekt.* De Heidenen verbeeldden zich, dat hunne Goden in Tempelen woonden. Het gemene volk hield de beelden der Goden zelve voor Godheden, en zy, die wat meerder doorzicht hadden, meenden dat de Goden hunne beelden be-

bezielden. Hiervan daen is het, dat de Heidenen de Christenen, omdat zy gene Tempels, beelden, en altaren hadden, voor Godverzakers aenzagen. Dan PAULUS wederspreekt die dwaling, zeggende: *God woont niet in Tempelen met handen gemaekt.* Dit was een wettig gevolg van de even voorgaende beschrijving der Oneindige Godheid: want, was God de Schepper en Bestuurer van het gansch Geheeläl, dan moet Hy niet alleen een verstandig en een onstoffelyk, maer ook een alomtegenwoordig wezen zijn; maer een onstoffelyk alomtegenwoordig verstandig wezen kan niet, binnen Tempelen met handen gemaekt, worden opgesloten.

B B. *De tweede dwaling, welke* PAULUS *wederlegt, is deze, dat God voordeel had van den eerdienst der menschen, vs.* 25 - 28.

A A. Eerst ontkent hy de gemelde dwaling, vs. 25ᵃ.

B B. Daerna wederlegt hy dezelve, vs. 25ᵇ - 28.

αα. In het gemeen, vs. 25ᵇ.

25. Ende en wort oock van menschen handen niet gedient, [*als*] yets behoevende; (*l*) also hy selve allen het leven, ende den adem, ende alle dingen geeft.

God, zegt de Apostel, *wordt van menschen handen niet gediend, als iets behoevende.* — Een oneindig gelukzalig wezen, het welk de vrymachtige oorzaek is van het gansch Geheeläl, kan door den dienst van menschen niet bevoordeeld worden. Maer de blinde Heidenen verbeeldden zich, dat de gewaende Godheden, door hunnen lichamelyken en uitwendigen eerdienst, bevoordeeld wierden, zelvs dat zy door de offeranden gevoed, en door het reukwerk verkwikt wierden.

Om nu deze dwaling te wederleggen, beroept zich de Apostel, in het gemeen, op de onafhangelykheid en de algenoegzaemheid van den oneindigen Maker aller dingen, *alzo Hy zelvs allen het leven, en den adem, en alle dingen geevt.* — God geevt aen alle menschen het *leven*, dat is het grond-

(*l*) Genes. 2: 7.

beginfel van het leven, en den *adem*, om het leven te onderhouden, en *alle dingen*, welke zy tot het leven nodig hebben. Dit is allerblijkbaerst uit de reden zelve: want alles wat 'er is en voortduurt, moet de oorzaek van zijn bestaen en voortduuring hebben of in zich zelve, of buiten zich zelve. Vermits wy nu deze oorzaek zekerlyk niet in ons zelve hebben, moet God, die de onafhangelyke oorzaek is van dit alles, ook algenoegzaem zijn voor zich zelven, zodat Hy, tot zijne voortduuring en gelukzaligheid, niets behoevt buiten zich zelve.

ββ. *De Apostel voegt 'er meer byzondere bewijzen by, vs. 26-28.*

αα. *De redenkundige bewijzen vinden wy vs. 26-28*[a].

𝔞𝔞. *Dat God, door den eerdienst der menfchen, niet bevoordeeld wordt, bewijst* PAULUS *eerst daeruit, dat Hy de Schepper en Verzorger is van alle menfchen, vs. 26.*

26. Ende heeft uyt éénen bloede het gantfche geflachte der menfchen gemaeckt, om op den geheelen aerdbodem te woonen, (*m*) befcheyden hebbende de tijden te vooren geordineert, ende de bepalingen van hare wooninge:

God is de formeerer van het ganfche menschdom. *Hy heeft uit eenen bloede het ganfche geflacht der menfchen gemaekt.* Met deze aenmerking wil de Apostel misfchien den dwazen hoogmoed der Atheners vernederen, die beweerden, dat hun volk van gene andere Natie oorfprongelyk, maer uit den grond van Attica voortgekomen ware. Althans hy leert, met de volgende woorden, *om op den gehelen aerdbodem te wonen*, dat 'er geen volk zy op den ganfchen aerdbodem, van het eene einde tot het andere, het welk deszelvs oorfprong van elders rekenen kan, dan van den oneindigen Maker aller dingen, vermits de verftrooijing der menfchen, zelvs in de verst afgelegene gewesten, gefchied is, volgens het oogmerk, waertoe God het menfchelyk geflacht op de aerde geplaetst heeft. Wij-

(*m*) Deuter. 32: 8.

Wijders beroept zich de Apostel op nog andere proeven van Gods allesbeſtuurende Voorzienigheid, welke zo vele kennelyke bewijzen zijn van zijne algenoegzaemheid, wanneer hy dus vervolgt, *beſcheiden hebbende de tijden te voren geordineerd, en de bepalingen van hunne woning.* — God heeft *beſcheiden*, dat is vastelyk bepaeld, en te *voren verordineerd*, de welgelegene tijden, in welke dit of dat gebeuren moet; men denke aen allerleie bepaelde tijden, wanneer elk een mensch zal geboren worden en ſterven, wanneer een Koningrijk zal opkomen en ondergaen, wanneer zulk een volk, op zulk eene plaets van den aerdbodem, wonen zal, en wanneer het van daer zal verdreven worden, verg. Deut. XXXII: 8. — Uit deze proeven van Gods allesbeſtuurende Voorzienigheid volgt van zelvs, dat God algenoegzaem zy, zodat Hy den eerdienst der menſchen niet nodig hebbe. Trouwens is God de almachtige Schepper van alle menſchen, waer zy ook op den aerdbodem wonen mogen, en de onafhangelyke Beſtuurer van hunne lotgevallen, dan heeft Hy te voren kunnen beſtaen en gelukkig wezen, eer Hy eenig mensch had voortgebracht; en dan hebben alle menſchen alles, wat zy zijn, hebben en vermogen, alleen aen Gods beſtuuring dank te weten.

b b. Het tweede bewijs is genomen uit Gods verhevene oogmerken, in zijne wegen en handelingen met het menschdom, vs. 27.

27. God heeft het menſchelyk geſlacht voortgebracht; en onderhoudt het zelve, Op dat ſy den Heere van het gansch Geheelāl ſouden ſoecken, om Hem te kennen en te erkennen, of ſy hem immers of ergens taſten aentreffen, ende in zijne gunst vinden mochten. Evenwel hebben velen der menſchen Hem niet gezocht, hoewel hy met de bewijzen van zijne Voorzienigheid, door welke Hy den luister zijner Volmaektheden kenbaer maekt, niet verre en is van een yegelick van ons. Heeft nu God de menſchen gemaekt, en beweldadigt Hy hen op deze aerde, opdat zy Hem zoeken zouden, en door Hem gelukkig worden, dan

ſpreekt het van zelvs, dat Hy algenoegzaem en hoogstgelukzalig zy, zodat Hy den eerdienst der menſchen tot zijn voordeel niet nodig hebbe.

cc. Het derde bewijs is ontleend uit onze volſtrekte afhangelykheid van God, vs. 28ª.

ſſ. *Na deze redenkundige bewijzen, beroept zich de Apostel op het getuigenis der Heidenſche Dichteren, vs. 28ᵇ.*

28. Want in hem leven wy, ende bewegen ons, ende zijn wy: gelijck oock eenige van uwe Poëten geſegt hebben, Want wy zijn oock ſijn geſlachte.

In God leven wy, en bewegen wy ons, en zijn wy. De Apostel wil met één woord zeggen, dat wy, geheel en in alle opzichten, van God afhangen. Hy had gene meer gepaste woorden kunnen uitdenken, om de geduurige afhangelykheid aller ſchepſelen, in hun beſtaen en werkingen, van den hogen God, als de eerſte en almachtige oorzaek aen te duiden. *In Hem*, dat is, door Hem *leven wy*, ten opzichte van de werkzaemheden onzer zielen; *in Hem*, dat is, door Hem *bewegen wy ons*, met betrekking tot onze lichamelyke werkzaemheden, en *in Hem*, dat is, door Hem *zijn wy*, met betrekking tot ons geheele beſtaen.

Dit alles, ons *leven*, ons *bewegen*, en ons *zijn*, is in en door God, zodat wy niet door ons zelve beſtaen en voortduuren, maer alleen door Gods machtige en weldadige Voorzienigheid, die ons leven en onze vermogens, zo naer lichaem als naer geest, telken oogenblik onderhoudt. Deze ſtelling vloeide onmiddelyk voort uit 't gene de Apostel vs. 25. gezegd had, dat *God allen het leven, en den adem, en alle dingen geevt.* Trouwens een ſchepſel, het welk afhangelyk van eene almachtige Opperoorzaek beſtaet, moet ook, in alle zijne werkzaemheden en bewegingen, van dezelvde Opperoorzaek volſtrektelyk afhangen.

Dit bewijs toont niet alleen aen, dat God niet verre zy van eenen iegelyk onzer, maer het diende voornamelyk ten betoge van des Apostels ſtelling, vs. 25 voorgedragen, dat God

God den eerdienst der menschen tot zijne gelukzaligheid niet nodig hebbe, naerdien God niet van ons afhangt, maer wy oogenblikkelyk in ons bestaen en werkzaemheden, zo redelyke als lichamelyke, van Hem afhangen.

Vervolgens beroept zich de Apostel op het getuigenis van eenige Dichters, die by de Atheners in grote achting waren: *gelijk ook eenige van uwe Poëten gezegd hebben, want wy zijn ook zijn geslacht.* — PAULUS was een man van grote geleerdheid, die ook de Heidensche Poëten gelezen had, en hunne gezegdens tot zijn oogmerk wist toe te passen. De aengehaelde woorden komen ook, schoon met eene kleine verandering, by de Dichteren CLEANTHES en MENANDER voor. Evenwel schijnt de Apostel voor het naest zijn oog te hebben op den Dichter ARATUS, die zijn landgenoot was, en voor omtrent drie eeuwen gebloeid had. — De bedoelde woorden luiden dus, in een afgebroken vers van den gemelden ARATUS: *want wy zijn ook zijn geslacht.* Dit zegt de Dichter van *Jupiter*, welken de Heidenen als den opperften God eerbiedigden, en PAULUS gebruikt deze zelvde woorden zeer wijsfelyk tot zijn oogmerk, met betrekking tot den ONBEKENDEN GOD, den almachtigen Schepper en weldadigen Bestuurer van het gansch Geheeläl. „ Wy menschen, „ wil hy zeggen, zijn van God; ten aenzien van onze on- „ stoffelyke ziel, onmiddelyk afkomstig.” Derhalven zijn wy van God in alles afhangelyk, en Hy behoeft onzen eerdienst niet, om Hem te bevoordeelen.

C C. *De derde dwaling, welke* PAULUS *wederlegt, is de afgodsdienst, vs.* 29.

29. (*n*) Wy dan zijnde Godts geslachte, en moeten niet meynen dat de Godtheyt gout, ofte silver, ofte steen gelijck zy, welcke door menschen konste ende bedenckinge gesneden zijn.

De Apostel legt eene gewichtige waerheid, betreffende het geestelyk bestaen van het Opperwezen, tot eenen grond-

(*n*) Jes. 40: 18.

ſlag van zijne redeneering, *wy dan zijnde Gods geſlacht.* De Heidenſche Dichters verſtonden deze woorden alleenlyk van de zielen der menſchen, welke zy als een gedeelte der Godheid beſchouwden, en daerom *een ſtuksken der Godheid* noemden. — Nu redeneert PAULUS op dezen gelegden grondſlag: want zijn de menſchen naer de ziel, welke een onſtoffelyk geestelyk wezen is, onmiddelyk van God afkomſtig, dan moet God ook een zuiver onſtoffelyk wezen zijn. Maer is God een onſtoffelyk geestelyk wezen, dan is ook de afgodsdienst de ongerijmdheid zelve; dan *moeten wy niet menen*, gelijk de Apostel vervolgt; *dat de Godheid goud, of zilver, of ſteen gelijk zy, welke door menſchen kunst en bedenking geſneden zijn.* De afgoden waren goud, zilver, en ſteen, het werk van de handen der kunstwerkeren. Maer zulke beelden voor Godheden te houden, was de dwaesheid zelve: want dan zouden de Goden minder zijn dan de menſchen, die verſtandige wezens zijn, en dan zou het ſchepſel de werkmeester zijn van zijnen Schepper. De ziel der menſchen, welke onmiddelyk van God afkomſtig is, heeft niets gemeens met ſtoffelyke en zichtbare dingen; hoe ongerijmd is het dan te beweren, dat de God, de Schepper van onze onſtoffelyke en verſtandige zielen, gelijk zou zijn aen goud, zilver, ſteen, of andere reden- en levenloſe dingen!

✠ ✠. *In het tweede deel van zijne redenvoering, het welk leerſtellig is, predikte de Apostel het geloov en de bekeering, vs. 30, 31.*

Men denke niet, dat 'er eene gaping zy in deze redenvoering, omdat de Apostel het ſtuk, het welk hy bezig was te behandelen, zo plotſelings afbreekt, en tot de bekeering overgaet. Denkelyk verveelde het den Apostel zich langer op te houden, met de beuzelachtige begrippen der afgodiſche Heidenen, en daerom ging hy, zonder verdere omwegen, tot de hoofdzaek zelve over, om namelyk te antwoorden op de vraeg, welke hem vs. 20. was voorgeſteld, welke *vreemde* en nieuwe *dingen* hy verkondigde?

א א. *Eerst verklaerde hy, dat het nu de welaengename tijd ware, in welken God ook de Heidenen met zijne genade bezoeken wilde, vs. 30.*

ב ב. *Daerop verkondigde hy het algemeen oordeel, vs. 31.*

30. Godt dan de tijden der onwetentheyt overgesien hebbende, (*o*) verkondigt nu allen menschen alomme dat sy haer bekeeren.

God dan de tijden der onwetendheid overgezien hebbende. — *De tijden der onwetendheid* zijn die tijden, geduurende welke de Heidenen in eene diepe onwetendheid, omtrent God en zijnen dienst, verkeerd hadden. God had het gansche menschdom, eerst in ADAM, en daerna in NOACH, met eene algemene Openbaring verwaerdigd. Maer dit licht hadden de Heidenen, door afgodery en bygelovigheid, zodanig uitgebluscht, dat 'er niets, dan eenige zeer kleine vonkskens, van ware overgebleven. Om voor te komen, dat de kennis en de dienst van den waren God niet geheel van den aerdbodem verbannen wierd, heeft de HEER het nageslacht van JACOB van alle andere volken afgescheiden, en met eene nadere Openbaring verwaerdigd. Inmiddels had God zich aen de Heidenen niet geheel onbetuigd gelaten; maer zy hadden alle middelen, om God te leren kennen, ten eenemael veronachtzaemd. — Die tijden der onwetendheid had God *overgezien;* Hy had de Heidenen, in hunne blinde onwetendheid, langmoedig gedragen; en hen laten wandelen op die dwaelwegen, welke zy zich zelven moetwillig verkozen hadden.

Maer nu was de tijd gekomen, dat God de Heidenen met zijne genade bezoeken wilde. *Hy verkondigde nu allen menschen*, van welke volken en natien zy ook wezen mogten, *alomme* aen alle plaetsen, daer het Euangelie doordrong, *dat zy zich bekeerden*, namelyk van de afgoden, om den levendigen God te dienen, op zulk eene wijs, als het Euangelie voorschrijvt.

(*o*) Luc. 24: 47.

Vervolgens predikte PAULUS het algemene oordeel, in den laetsten dag der waereld, het zy om zijne vermaning tot bekeering aen te dringen, het zy om dit leerstuk te leggen tot eenen grond van de Euangeliepredikiag, welke hy zou hebben voorgesteld; wanneer hy niet door de spotzucht van zommigen, en de lusteloosheid van anderen, was gestuit geworden.

31. Daerom, mannen van Athenen, moeten wy bekeerd worden van de dwaling onzes wegs, indien wy in den groten dag voor Gods gericht bestaen zullen, *daerom* dat hy eenen dagh, eenen zekeren bepaelden tijd gestelt heeft, op welcken hy alle inwoneren van den aerdbodem rechtveerdelick sal oordeelen, door eenen man, (*p*) dien hy [*daer toe*] geordineert heeft, versekeringe [*daer van*] doende aen allen, dewijle hy hem uyt de dooden opgeweckt heeft.

De man, welken God geordineerd heeft, om den ganschen aerdbodem rechtvaerdig te oordeelen, is JESUS CHRISTUS. De Apostel noemde dien Godlyken persoon slechts eenen man, omdat hy het nog niet tijdig keurde, Hem in zijne hoge waerdigheid nader te beschrijven. Hy wilde den verblinden Atheners niet te veel te gelijk zeggen, maer hen slechts by deze gewichtige grondwaerheid bepalen.

Daervan had God verzekering gedaen aen allen, dewyl Hy Hem uit de doden had opgewekt. Trouwens de opwekking van JESUS uit de doden was de eerste trap van zijne verhoging, en een kennelyk bewijs dat Hy het Richterambt bekleden zou, gelijk Hy zelvs verklaerd had, Joh. V: 22.

Nu zou de Apostel verder zijn voortgegaen, om, op de gelegde gronden, het Euangelie der verzoening te prediken, maer hy werd gestoord, door de kwaedwilligheid van zommigen, en de onverschilligheid van anderen, zodat de vrucht van zijne prediking maer zeer gering ware.

(*p*) Hand. 10: 42.

‡‡. *Het uitwerkſel van* PAULUS *pogingen vinden wy vs.* 32 - 34
‡. *By de meesten waren zy zonder vrucht, vs.* 32, 33.

32. Als ſy nu de opſtandinge der dooden hoorden, ſpotteden ſommige [*daer mede*]: ende ſommige ſeyden, Wy ſullen u wederom hier van hooren.

De leer van de *opſtanding der doden* werd, niet alleen by de Epicureërs en Stoicijnen, maer ook by alle de Heidenen, voor een verdichtſel gehouden. Zodrae nu de mannen van Athenen het laetſte oordeel hoorden vermelden, bemerkten zy aenſtonds, dat de Apostel een leven na dit leven, en eene opſtanding der doden ſtelde. Zommige *ſpotten* daerom; zy trachtten den Apostel, met ſchimpende woorden en gebaerden, tot een voorwerp van algemene verguiſing te ſtellen. — Maer *zommige* anderen waren in den uiterlyken ſchijn gematigder; te lusteloos om de gewichtige zaken, welke PAULUS voordroeg, behoorlyk te onderzoeken, gelieten zy zich als of hun de tijd ontbrak, en dat zy hem, by nadere gelegenheid, wel eens wederom horen wilden, zeggende, *wy zullen u wederom hiervan horen.*

33. Ende alſoo is Paulus uyt het midden van haer en van den Areopagus wechgegaen, zonder vrucht gedaen te hebben by het meerderdeel van zijne toehoreren. Evenwel werd hem geen leed gedaen, hy ging ongemoeid zijnes wegs, zonder voor de vierſchaer getrokken te worden.

‡‡. *Evenwel zijne redenvoering had eenig nut gedaen, vs.* 34.

34. Doch 'er waren nochtans ſommige, op welker gemoed zijne prediking eenen gewenschten indruk gemaekt had; deze mannen hingen hem aen, en vervoegden zich by hem, om zijn verder onderwijs te genieten, ende dit onderwijs was vervolgens van die vrucht, dat zy het Euangelie geloofden: onder welcke ook eenige leden van aenzien waren. Zodanig was oock Dionyſius Areopagita,

ende een vrouwe met name Damaris, ende andere met deselve.

DIONYSIUS, hier vermeld, had den toenaem van *Areopagita.* Hy schijnt een Raedsheer geweest te zijn in het hoge Gerichtshov van Athenen, het welk op den Areopagus vergaderde. Verder weet men niets van dezen aenzienlyken man. Er gaen eenige schrivten op zijnen naem; maer deze zijn kennelyk onecht, en in lateren tijd ondergeschoven. — DAMARIS zal ook eene vrouw van rang en aenzien geweest zijn.

HET XVIII. KAPITTEL.

— — — —. PAULUS *reisde naer Corinthus, Kap. XVIII:* 1-17.

I. Zijne aenkomst aldaer vinden wy vs. 1.

1. ENde na desen, nadat hy de evengemelde redenvoering, met eene zeer geringe vrucht, te Athenen gehouden had, scheydde Paulus van Athenen, ende quam tot Corinthen.

Corinthen was eene zeer vermaerde koopstad, gelegen op de landengte, welke Peloponese, nu Morea genaemd, en Griekenland aeneenhecht. Aen de eene zijde had zy de Egeische, en aen den anderen kant de Jonische zee, zodat zy zeer geschikt was tot den koophandel, beide in Asia en Europa. Daerdoor was haer vermogen en rijkdom grotelyks toegenomen. De Romeinen hadden haer, om den smaed hunnen gezanten aengedaen, jammerlyk verwoest, maer nadat JULIUS CÆSAR haer herbouwd had, was zy wederom tot eenen aenmerkelyken bloei gekomen. — De zeden der Heidensche inwoneren waren diep verdorven. Vooral heerschten 'er allerlei ontuchtigheden, in zo ver zelfs, dat zich over te geven aen eene tomelose wellust, by een spreekwoord genoemd wierd, op zijn Corinthus te leven.

II. De

//. *De verrichtingen en het wedervaren van* PAULUS *te Corinthen wordt verhaeld*, *vs.* 2 17.

†. *Hy hield zijn verblijv ten huize van eenen zekeren Jood*, AQUILA *genaemd*, *vs.* 2, 3.

2. Ende Paulus te Corinthen gekomen zijnde, vondt aldaer eenen ſekeren Jode met name (*a*) Aquila, van geboorte uyt Pontus, alwaer vele Joden woonden, Kap. II: 9, die uit zijn Vaderland naer Rome getrokken, en onlangs van Italien te Corinthus met 'er woon gekomen was, ende Priſcillam ſijn wijf. Deze Jood had Italien moeten verlaten, (om dat de Keizer Claudius bevolen hadde, dat alle de Joden uyt Romen vertrecken ſouden.) Deze Aquila en Priscilla of Prisca, 2 Tim. IV: 19, waren vermogende lieden, vermits hy voor Paulus borg bleev, Rom. XVI: 34, en een huis had, groot genoeg, dat de Gemeente in het zelve hare vergadering houden konde, 1 Cor. XVI: 19. Paulus nam zijn intrek by deze lieden, ende hy gingh tot haer:

3. Ende om dat hy van 't ſelve hantwerck was, bleef hy by haer, ende (*b*) wrocht: want ſy waren tentenmakers van hantwerck.

Keizer CLAUDIUS *had bevolen*, *dat alle de Joden uit Rome vertrekken zouden*. JOSEPHUS heeft van deze gebeurtenis gene melding gemaekt, maer SUETONIUS ſpreekt 'er uitdrukkelyk van, in *het leven van* CLAUDIUS c. 25, gevende 'er deze reden van het Keizerlyk bevel, dat de Joden, op aenhitſing van CHRESTUS, geduurig oproer verwekten. Hy noemt onzen Verlosſer CHRESTUS, menende dat hy zo heette, omdat die naem zeer bekend was by de Romeinen. De Joden verwekten geduurig oproer te Rome. Te weten, velen van hun eerbiedigden den Heer JESUS, voor den beloovden MESSIAS; deze werden vsn hunne ongelovige broeders op allerlei wijzen mishandeld. Hieruit ontſtonden by aenhoudendheid opſchud-

(*a*) Rom. 16: 3. 1 Cor. 16: 19. 2 Tim. 4: 19. (*b*) Hand. 20: 34. 1 Cor. 4: 12. 2 Cor. 11: 9. ende 12: 13. 1 Theſſ. 2: 9. 2 Theſſ. 3: 8.

dingen onder het volk. Dit geschiedde, zegt SUETONIUS, op aenhitsing van CHRESTUS, omdat hy Hem voor den man hield, die den grond tot deze beroeringen gelegd had. Om nu deze oneenigheden op eenmael te doen ophouden, vond CLAUDIUS het geraden, om alle den Joden, het zy zy Christenen waren of niet, het verblijv binnen Rome te ontzeggen.

By deze gelegenheid, hadden zich AQUILA en zijne huisvrouw te Corinthen nedergezet, niet lang voor dat PAULUS in die Stad was aengekomen. — De Apostel nam zijn intrek by deze lieden, *omdat zy van het zelvde handwerk waren*, zijnde *tentenmakers* of *tapijtwevers*. De jongelingen onder de Joden, die zich aen de wetenschappen toewijdden, waren doorgaens gewoon een handwerk te leren, om daermede hun onderhoud te winnen, wanneer de geleerdheid hun geen bestaen opleverde. PAULUS had het handwerk van eenen tentenmaker of tapijtwever geleerd; en om zich zelven op eene eerlyke wijs te onderhouden, zonder anderen tot last te wezen, werkte hy by AQUILA.

††. *De verrichtingen van den Apostel, in den dienst van het Euangelie, vinden wy vs. 4-17.*

†. *Hy leerde in de Synagoge der Joden, vs. 4, 5.*

4. Ende hy handelde op elcken Sabbath in de Synagoge, ende beweegde [*tot den geloove*] velen der Joden ende Griecken of Jodengenoten, die hem in de Synagoge hoorden prediken.

Vs. 5. bericht ons de Geschiedschrijver, dat PAULUS eerst, na de aenkomst van SILAS en TIMOTHEUS, aen de Joden betuigd hebben, dat JESUS de MESSIAS zy. Wy mogen 'er uit besluiten, dat hy in den beginne alleenlyk gehandeld hebbe, over de Godspraken der Propheten, welke de komst van den MESSIAS voorspeld hadden, even als te Antiochien in Pisidien, Kap. XIII: 16-22. Men had daerom de woorden, (*tot den gelove*) in onze Overzetting niet moeten inlasschen. Het oorspronglyk woord, door *bewegen* vertaeld, zegt hier op eene overtuigende wijs leren. PAULUS leerde de Joden en Jodengenoten te Corinthus, op eene overtuigende wijs, wat de Propheten van den MESSIAS voorspeld hadden.

5. Ende

5. Ende als Silas ende Timotheus (*c*) van Macedonien afgekomen waren, en zich by hem gevoegt hadden, wiert Paulus door den Geest op eene buitengewone wijs gedrongen, om de leer van het Euangelie te prediken. Hy kwam daerom tot de hoofdzaek zelve, betuygende den Joden dat Jesus is de Christus.

‖. Vervolgens wendde zich de Apostel tot de Heidenen, vs. 6-17.

‡. De aenleiding was de boosaertige tegenstand der ongelovige Joden, vs. 6.

6. Maer als sy zijne pogingen, door allerlei nietsbeduidende tegenwerpingen, wederstonden, ende, ziende dat zy daermede niet konden vorderen, den gezegenden JESUS lasterden, (*d*) schuddede hy, uit eenen heiligen yver, naer de gewoonte der Joden, het stof van [*sijne*] kleederen af, ende seyde tot haer, Uw bloet [zy] op uw hooft, gy hebt zelve de schuld van uw verderv, en gy zult de straf van uwe eigene boosaertigheid dragen moeten. Ick heb alles gedaen, wat in mijn vermogen was, om uwe zielen te behouden. Daerom ben ik reyn van uw bloed, en heb geen deel aen uw verderv, [*ende*] van nu voort sal ick tot de Heydenen van deze Stad henen gaen, vermits 'er aen u niets te doen is.

‡‡. De prediking van Paulus aen de Heidenen had beter gevolg, vs. 7-11.

,. Hy bekeerde 'er velen, vs. 7, 8.

,,. Hy werd door eene Openbaring vermaend, om in het prediken te volharden, vs. 9, 10, en

,,,. Bleev daerom anderhalv jaer te Corinthus, vs. 11.

7. Ende hy verliet het huis van Aquila, om voor te komen, dat de ongelovige Joden dezen zijnen huiswaerd, die hun broeder was naer het vleesch, in ongelegenheid brachten;

(*c*) Hand. 17: 15. (*d*) Matth. 10: 14. Hand. 13: 51.

van daer gegaen zijnde quam hy in het huys van eenen [*man*] met name Justus, die wel een heiden was van oorsprong, maer evenwel den waren Godt diende, naerden hy door de prediking van den Apostel bewogen was, om de afgodery vaerwel te zeggen. Deze Justus, wiens huys paelde aen de Synagoge der Joden, had Paulus uit hoogachting verzocht, om by hem zijnen intrek te nemen. In dit huis predikte de Apostel voor allen, die hem kwamen horen, en daerdoor kregen de Joden, die door hem getroffen waren, eene zeer gemakkelyke gelegenheid, om van zijn verder onderwijs gebruik te maken.

8. Ende (*e*) Crispus de Overste der Synagoge bediende zich van deze gelegenheid, om de prediking van den Apostel met zijne huisgenoten by te wonen. Het gevolg daervan was, dat hy geloofde aen den Heere met geheel sijn huys, ende vele van de Corintheren, die Heidenen waren, [*hem*] met toegenegenheid hoorende geloofden, ende wierden gedoopt.

9. (*f*) Ende deze bekeering van vele Heidenen, byzonder van Crispus, den Oversten der Synagoge, verbitterde de ongelovige Joden zodanig, dat zy den Apostel naer het leven stonden. Hy oordeelde het daerom raedzaem Corinthus te verlaten, en zich naer elders te begeven, om te beproeven, of hy daer meerderen winst voor zijnen Heer doen konde. Maer hy werd in eene Openbaring vermaend, om te Corinthus te blijven, en yverig voorttegaen in de prediking van het Euangelie, aen de inwoneren van die Stad; want de Heere seyde tot Paulum door een Gesichte in der nacht, En zijt niet bevreest, voor de listen en het geweld der ongelovige Joden, die u naer het leven staen, maer spreeckt het Euangelie vrymoedig, by elk eene gepaste gelegenheid, ende en swijgt niet uit bevreesdheid.

10. Want ick ben met u, om u, in mijne verborgene bestuuring, tegen alle kwaed te beveiligen, ende niemant, welke boosaertige voornemens hy ook hebben moge, en sal [*de hant*] aen u leggen om u quaet te doen: want

(*e*) 1 Cor. 1: 14. (*f*) Hand. 23: 11.

want ick hebbe veel volcks in dese ſtadt, het welk nog moet worden toegebracht.

11. Ende hy onthieldt hem [*aldaer*] een jaer ende ſes maenden, leerende onder haer het woort Godts, met dat gevolg, dat zeer velen tot het geloov in CHRISTUS bewrocht werden. Ook zag hy, geduurende allen dien tijd, de blijkbare vervulling van 's HEEREN belovte, vermits 'er niemand was, die hem eenig leed toebracht.

‡‡‡. *Ten laetſten evenwel openbaerden de ongelovige Joden hunne boosaertigheid, zodat zy den Apostel by den Stadhouder aenklaegden, vs. 12-17.*

,. *De Joden verklaegden den Apostel, by den Romeinſchen Stadhouder, als eenen gevaarlyken verleider, vs. 12, 13.*

,,. *Maer deze onderneming had geen kwaed gevolg voor hem en zijne leer, vs. 14-17.*

§. *De Stadhouder liet zich, aen de gemelde beſchuldiging, niet gelegen leggen, vs. 14-16. en*

§§. *De Overſte hunner Synagoge werd, onder oogluiking van den Stadhouder, mishandeld, vs. 17.*

12. Maer de aenkomst van eenen nieuwen Landvoogd gav den Joden aenleiding, om eene proev te nemen, of zy nu ook beter ſlagen zouden in hun voornemen, om Paulus uit den weg te ruimen. De Stadhouders waren meermalen gewoon, by het aenvaerden der regeering, eenige gunsten te bewijzen aen de ingezetenen der wingewesten, om daerdoor hunne toegenegenheid te gewinnen. Althans als een zekere Gallio, waerſchijnlyk een ouder broeder van den bekenden Wijsgeer Seneca, Stadthouder van het Landſchap Achaja, waervan Corinthus de hoofdſtad was, geworden, en aldaer aengekomen was, ſtonden de ongelovige Joden, die eenen onverzoenbaren haet tegen den Apostel hadden opgevat, eendrachtelick tegen Paulum op; zy grepen hem met geweld, ende brachten hem voor den Rechterſtoel van den nieuwen Stadhouder:

13. Seggende, Dese man, machtigſte Landvoogd, welken wy tot u brengen, is een zeer gevaerlyke verleider;

zijne ondernemingen zijn van zeer verre en schromelyke uitzichten, want hy raedt de menschen aen, datse Godt souden dienen, op eene wijs, welke tegen de wet van Mose vierkant strijdig is. Hy zoekt vreemde nieuwigheden in onzen Godsdienst in te voeren, daerdoor verwekt hy onrust onder het volk. Hy heeft reeds eenen groten aenhang, en het is niet te berekenen, welke de gevolgen wezen zullen. Wy verzoeken daerom, dat hy naer verdiensten met den dood moge gestraft worden.

14. Ende als Paulus [*sijnen*] mont soude open doen, om zijn gedrag te verdedigen, en te betogen, dat zijne leer met die van Mose en de Propheten blijkbaer overeenstemde, viel hem de Stadhouder aenstonds in de rede. Zonder Paulus te willen horen over zaken, met welke hy meende niets te doen te hebben, seyde Gallio tot de Joden, wanneer de man iemand in zijn persoon of goederen verongelykt, of eenige andere misdaed begaen had, welke volgens de Romeinsche wetten strafbaer zijn, (g) So daer eenigh ongelijck, ofte quaet stuck [*begaen*] ware, o Joden, so soude ick met reden, en gelijk mijn plicht als Richter medebrengt; ulieden verdragen, uwe beschuldigingen geduldig aenhoren, een vonnis vellen, overeenkomstig de regelen van billykheid, en den man, wanneer hy het verdiend had, ter dood verwijzen.

15. Maer indien daer geschil is over een woort of leerstuk van uwen Godsdienst, ende over namen, met welke een zeker Persoon, die volgens dezen man uw Messias is, moet vereerd worden, ende [*over*] de wet die onder u is, en enkel zaken van uwen Godsdienst betreft, so sult gy selve toesien, en onderzoeken, of gy zijne leer behoort aen te nemen dan te verwerpen: want ick en wil over dese dingen, welke my niet raken, geen Rechter zijn. De Keizer vergunt u vryheid van Godsdienst, maer ik ben gezonden, om in burgerlyke en halsstraffelyke zaken het bewind te voeren.

16. Ende hy dreeffe wech van den Rechterstoel, ge-

(g) Hand. 25: 11.

gelastende hen om heen te gaen, en hem met zoortgelyke dingen niet verder lastig te vallen.

Men beschouwt dezen GALLIO doorgaens als eenen onverschiligen man, die zich de zaken niet aentrok; maer onzes erachtens, blijkt het uit alle de omstandigheden, dat hy van eenen edelmoedigen en zachten inborst ware, zodat hy zich niet mengen wilde in zaken, met welke hy niets te doen had.

17. Paulus werd dusdoende in vryheid gesteld, en hem werd, volgens de belovte van zijnen Heer vs. 10, ook in dit geval, geen het minste leed aengedaen. Maer alle de Griecken, die deze onderhandeling hadden bygewoond, bemerkten duidelyk, dat de ongelovige Joden ongelyk hadden, en door bitteren haet gedreven werden. Vooral waren zy verbitterd op Sosthenes, die, wanneer Crispus het Christendom had aengenomen, in zijne plaets Overste der Synagoge geworden was. Hy had zich aen het hoofd der boosaertige Joden gesteld, en vele lasterlyke woorden tegen Paulus gesproken, welke zy wisten dat geheel ongegrond waren. Zy namen daerom Sosthenem den Oversten der Synagoge, ende sloegen [*hem*] voor den Rechterstoel: ende Gallio en trock hem geen van dese dingen aen. Hy liet Sosthenes afkloppen, omdat hy zich, by zijne beschuldiging van Paulus, eenige woorden had laten ontvallen, welke niet overeenkwamen met den eerbied, dien hy hem als Stadhouder verschuldigd was.

b. Van Corinthen reisde PAULUS *terug naer Antiochien, vs.* 18-22.

a. *Zijn vertrek van Corinthen vinden wy vs.* 18ª.

b. *Zijne terugreis naer Antiochien wordt beschreven, vs.* 18ᵇ-22.

1. *Hy begav zich te water naer Ephesen, vs.* 18ᵇ-20. *en*

2. *Van Ephesen naer Cæsareen, vs.* 21.

3. *Vervolgens ging hy te land, over Jerusalem, naer Antiochien, vs.* 22.

18. Ende als Paulus daer te Corinthen nogh vele

dagen gebleven was, nam hy affcheyt van de broederen, die door zijnen dienst tot het geloov in CHRISTUS bekeerd waren, ende fcheepte van daer in, met voornemen om nae Antiochien, de hoofdftad van Syrien te reifen, ende Prifcilla ende Aquila, by welke hy in het eerst zijn intrek genomen had, vergel. vs. 2, 3, gingen met hem, [*fijn*] hooft te Kenchreen (*h*) gefchoren hebbende; want hy hadde een gelofte [*gedaen*].

Cenchreen was eene kleine Stad, niet ver van Corinthen gelegen, hebbende eene zeer bekwame zeehaven.

PAULUS leerde uitdrukkelyk, dat de fchaduwachtige plechtigheden van MOSES wet hadden uitgediend; maer waerom onderwierp hy zich aen dezelve, latende zijn hoofd fcheeren, omdat hy eene gelovte gedaen had? — Dan het is op zijn allerminst zeer twijffelachtig, of de Gefchiedfchrijver hier fpreke van den Apostel, dan van AQUILA; de oorfprongelyke woorden kunnen zo wel tot den laetften, als tot den eerften gebracht worden. Wy voor ons voegen ons by de zulken, die het van AQUILA verftaen.

19. Ende hy quam gelukkig te Ephefen aen, ende Aquila en Priscilla hadden den Apostel, op dezen fcheepstocht, vergezeld, omdat zy voornemens waren, zich binnen Ephefus neder te zetten. Hy lietfe dan aldaer, toen hy zijne reis verder voortzette; maer evenwel, eer hy Ephefus verliet, gingh hy by de eerfte gelegenheid in de Synagoge, ende handelde met de Joden, om hen te overtuigen, dat JESUS de MESSIAS zy.

20. Ende zommigen der Joden geloovden. Zy wenschten daerom, dat de Apostel eenen geruimen tijd in hunne Stad vertoeven mogt, om hen in het geloov nader te verfterken. Maer daerin kon hy voor ditmael niet bewilligen, omdat hy het aennaderend Feest te Jerufalem wilde bywonen, en daerom, als fy baden dat hy langer by haer blijven foude, en bewilligde hy 't niet:

21. Maer hy nam, onder hartelyke zegenwenfchen, affcheyt van haer, feggende, Ick moet gantfchelick het

(*h*) Num. 6: 18. Hand. 21: 23.

het toekomende Paeschfeest te Jerusalem houden. Dit zal my gelegenheid geven, om het Euangelie te prediken, aen eene grote menigte van buitenlandsche Joden, die alsdan binnen Jerusalem te zamen komen. Doch ick sal by eene nadere gelegenheid tot u wederkeeren, om aen uwe verdere opbouwing te arbeiden, (*i*) so Godt wil. Ende hy voer wéch van Ephesen.

22. Ende als hy in de haven te Cesareen was gekomen, gingh hy te land op [*nae Jerusalem*], ende de gemeynte aldaer gegroet hebbende, gingh hy af nae Antiochien, de hoofdstad van Syrien.

De woorden *naer Jerusalem* staen niet in den Text; evenwel is deze inlassching zeer gepast. — Het ontbreekt niet aen uitleggeren, die menen dat PAULUS zijn voornemen, om te Jerusalem het Paeschfeest by te wonen, niet volbracht hebbe. Zy vertalen daerom vs. 22, zonder inlassching, *te Cæsareen gekomen zijnde*, *ging hy op*, door die Stad namelyk, en *de Gemeente*, aldaer te Cæsarea, gegroet hebbende, *ging hy af naer Antiochien.* — Dan onzes erachtens, heeft PAULUS zich te land van Cæsarea naer Jerusalem, en vervolgens naer Antiochien begeven. LUCAS heeft vs. 21. het voornemen van den Apostel vermeld, om naer Jerusalem te gaen. Maer was de Apostel ditmael niet te Jerusalem gekomen, en regelrecht van Cæsarea naer Antiochien gereisd dan zou hy de omstandigheden, welke dit voornemen verhinderd hadden, niet met stilzwijgen zijn voorbygegaen. Voeg 'er by, dat het woord *opgaen* zeer gemeenzaem, voor het reisen naer Jerusalem, genomen worde.

(*i*) 1 Cor. 4: 19. Hebr. 6: 3. Jac. 4: 15.

D. Van Antiochien deed PAULUS *eenen tweeden tocht, door de landen van Galatien en Phrygien, naer Ephesen, Kap. XVIII: 23— XIX: 40.*

a. Hy reisde door de landen van Galatien en Phrygien, vs. 23-28.

a. Deze reis zelve vinden wy vs. 23.

b. Middelerwijl, dat PAULUS *bezig was, met deze reis te doen, kwam 'er een zekere Apollos te Ephesen, die voor den Apostel den weg baende, om het Euangelie aldaer met des te meerdere vrucht te prediken, vs. 24-28.*

a. Deze APOLLOS *wordt, in zijn persoon en verrichtingen, te Ephesen beschreven, vs. 24-26.*

b. Vervolgens begav hy zich naer Corinthus, en deed 'er veel dienst aen het Koningrijk van CHRISTUS, *vs. 27, 28.*

23. Ende als hy [*aldaer*], te Antiochien namelyk in Syrien, eenigen tijt geweest, en de Christenen in het geloov versterkt hadde, gingh hy van daer wech, ende doorreysde vervolgens het lant van Galatien ende Phrygien, alwaer hy reeds te voren gepredikt had, verg. Kap. XVI: 6. versterckende alle de discipelen in het geloov.

24. Ende een seker Jode, met name (*k*) Apollos, van geboorte een Alexandriner uit Egypten, een welsprekende man, quam in dien tusschentijd, dat Paulus de landen van Galatien en Phrygien doorreisde, te Ephesen. Hy was zeer bedreven in den Godsdienst, machtigh zijnde in de Schriften van Mose en de Propheten.

Te Alexandrien waren vele Joden, en onder deze zeer geleerde lieden. Tot de laetsten behoorde ook APOLLOS, en hy had daerenboven het natuurlyk vermogen, om zich, op eene duidelyke en aengename wijs, uit te drukken.

25. Dese was in den wegh des Heeren, in de grond-

(*k*) 1 Cor. 1: 12.

grondwaerheden van de Christelyke leer onderwesen: ende vyerigh zijnde van geeste, om de gewichtige zaken, welke hem waren bekend gemaekt, aen anderen mede te deelen, sprack hy ende leerde neerstelick de saken des Heeren, predikende, dat JESUS van Nazareth de beloovde MESSIAS zy, wetende alleenlick den Doop Joannis.

Hy wist *alleenlyk den Doop van* JOANNES. — Wy mogen 'er uit besluiten, dat hy, door eenen Leerling van JOANNES *den Doper*, die zich, kort na den dood van zijnen Meester, naer Egypten begeven had, onderwezen was. Deze zal hem onderricht hebben, hoe en met wat oogmerk JOANNES doopte, hoe hy JESUS van Nazareth voor den beloovden MESSIAS verklaerd had, en hoe JESUS, door het doen van verbasende wonderen, zijn Messiasschap betoogd had. Misschien behoorde APOLLOS tot de Esseërs, die in Egypten menigvuldig waren, en de hoge Feesten te Jerusalem niet bezochten. Althans hy wist alleenlyk den Doop van JOANNES, en van die grote gebeurtenis, welke op het Pinxterfeest was voorgevallen, toen de Heiland met den Heiligen Geest doopte, had hy niets gehoord.

26. Ende dese begon vrymoedelick te spreken in de Synagoge te Ephesus, betogende uit de schriyten van Mose en de Propheten, dat die JESUS van Nazareth, voor welken Joannes de Doper den weg bereid had, de beloovde MESSIAS ware, ende als hem Aquila ende Priscilla, die met Paulus van Corinthen gereisd, en zich te Ephesus nedergezet hadden, vergel. vs. 18, 19, in de Synagoge gehoort hadden, namen sy hem tot haer, ende leyden hem den wegh Godts, in het zaligen van zondaren, of de leer van het Euangelie, bescheydelicker uyt, onderrichtende hem omtrent alle de byzonderheden van JESUS verzoenenden dood, en de zegepralende verhoging; vooral berichtten zy hem, dat de Apostelen met buitengewone gaven verwaerdigd waren, welke zy by den Doop aen de Christenen mededeelden.

27. Ende als hy wilde nae Achajam, en byzonder naer Corinthen, de hoofdstad van dat gewest, henen reysen,

de broeders, die te Ephefen tot het geloov in CHRISTUS bekeerd waren, [*hem*] vermaent hebbende, fchreven eenen briev van aenbeveling aen de difcipelen te Corinthus, dat fy hem, niet alleen als eenen Christen, maer ook als eenen waerdigen Leeraer van het Euangelie, met lievde en hoogachting ontfangen fouden. Met dezen briev van voorfchrijving begav zich Apollos naer Corinthen, welcke daer gekomen zijnde, (*l*) heeft hy veel nut en grote ftichting toegebracht den genen die geloofden door de heerfchappyvoerende genade van den Heiligen Geest.

28. Want hy overtuygde de Joden met grooten ernft, en eenen vuurigen yver, in 't openbaer, van de waerheid des Euangeliums, bewijfende met bondige betoogredenen, door de Schriften van Mofe en de Propheten, in welke hy ongemeen bedreven was, vergel. vs. 24, dat Jefus de Chriftus de beloovde MESSIAS was.

HET XIX. KAPITTEL.

B. *Nadat* PAULUS *de landen van Galatien en Phrygien had doorgereisd, kwam hy te Ephefus, vs.* 1 - 40.

a. *Zijne aenkomst te Ephefus vinden wy vs.* 1ᵃ. *en*

b. *Zijne verrichtingen aldaer, vs.* 1ᵇ - 40.

A. *Hy doopte 'er eenigen, die alleen met den Doop van* JOANNES den Boetgezant *gedoopt waren, en deelde hun de buitengewone gaven van den Heiligen Geest mede, vs.* 1ᵇ - 7.

1. *Deze verrichting wordt ons befchreven, vs.* 1ᵇ - 6.
2. *En het getal van deze lieden wordt ons aengewezen, vs.* 7.

1. ENde 't gefchiedde terwijle de voorheen gemelde (*a*) Apollos te Corinthen bezig was, met

(*l*) 1 Cor. 3: 6. (*a*) 1 Cor. 1: 12.

met vele Joden te overtuigen, dat de gekruicigde JESUS de beloovde MESSIAS zy, vergel. Kap. XVIII: 28, dat Paulus de bovenste deelen [*des lants*] van Galatien en Phrygien, welke hoger lagen, vergel. vs. 23, doorreyst hebbende tot Ephesen quam: ende eenige discipelen [*aldaer*] vindende, die den gezegenden JESUS als den beloovden MESSIAS eerbiedigden,

2. Seyde hy tot haer, Hebt gy de buitengewone gaven van den Heyligen Geest ontfangen als gy gelooft hebt, dat JESUS de beloovde MESSIAS zy? Ende sy seyden tot hem, Wy en hebben selfs niet gehoort of daer weder een Heylige Geest is. Wy weten wel, dat 'er oudtijds buitengewone gaven aen zommige Propheten geschonken zijn, maer wy hebben 'er geen bericht van ontvangen, dat 'er ook nu zulke buitengewone gaven worden medegedeeld.

3. Ende hy seyde tot haer, Waer in of hoe zijt gy dan gedoopt? Ende sy seyden, in den Doop Joannis. Wy zijn gedoopt door eenen Leerling van Joannes den Boetgezant, die ons predikte, dat JESUS de beloovde MESSIAS zy.

4. Maer Paulus gav hun eene nadere onderrichting. Hy seyde hoofdzakelyk, Joannes heeft wel gedoopt (*b*) den Doop der bekeeringe, leerende den Joden, dat zy zich bekeeren moesten, om zodoende hunne gemoederen, tot het betamelyk ontvangen van den MESSIAS, die na hem kwam, voor te bereiden, en alle, die zich door hem lieten dopen, verklaerden daerdoor te geloven, dat de komst van den MESSIAS kort op handen ware. Zijne leer kwam wel, in de hoofdzaek, overeen met die van my en mijne Medeäpostelen, maer zy verschilt 'er van in de omstandigheden. Joannes predikte den MESSIAS, zo als Hy zich eerlang stond te openbaren, seggende tot het Joodsche volck van alle rangen en standen, dat sy gelooven souden in den genen die na hem quam, dat is, in Christum Jesum.

(*b*) Matth. 3: 11. Marc. 1: 4. Luc. 3: 16. Joh. 1: 26. Hand. 1: 5. ende 11: 16.

Maer wy verkondigen, dat die beloovde Verlosſer reeds werkelyk gekomen zy, en alles verricht hebbe, wat ter verzoening van de zonden nodig is.

5. Ende die [*hem*] hoorden, en nu beter onderricht waren, begeerden gedoopt te worden in den naem van JESUS, als den MESSIAS, die het werk der verzoening volkomen volbracht had. Daerop wierden zy gedoopt in den name des Heeren Jeſu.

6. (*c*) Ende als Paulus haer de handen opgelegt hadde, quam de Heylige Geeſt met zijne buitengewone gaven op haer: ende ſy ſpraken aenſtonds met [*vreemde*] talen, ende propheteerden, ſprekende over Godlyke zaken, in eene zeer gepaste orde, en met kracht van overtuiging.

7. Ende alle deſe waren ontrent twaelf mannen.

II. *Vervolgens predikte hy openlyk het Euangelie*, *vs.* 8-20.

1. *De prediking zelve vinden wy vs.* 8-12.

-. *Eerst in de Synagoge*, *vs.* 8.

--. *Daerna in de School van zekeren* TYRANNUS, *vs.* 9, 10.

---. *Onder deze prediking deed hy verbaſende wonderen*, *vs.* 11, 12.

2. *De vrucht van* PAULUS *prediking wordt ons beſchreven*, *vs.* 13-20.

-. *De Apostel had eene zonderlinge ontmoeting met eenige Duivelbezweerers*, *vs.* 13-18.

/. *Deze lieden ondernamen*, *in* JESUS *naem*, *duivelen uit te werpen*, *vs.* 13, 14.

//. *Maer de uitſlag was voor hun zeer ſmadelyk*, *en voor het Euangelie by uitnemendheid voordeelig*, *vs.* 15-19.

--. PAULUS *zag eene zeer overvloedige vrucht op zijne pogingen*, *vs.* 20.

8 Ende hy gingh, by de eerſte gelegenheid, in de Synagoge, ende ſprack vrymoedelick tot de Joden drie

(*c*) Hand. 8: 17. ende 11: 15.

drie maenden langh [*met haer*] handelende, ende [*haer*] aenradende, of overtuigend voorstellende de saken van het Koninckrijcke Godts, door te betogen, dat het Koningrijk van den MESSIAS gene waereldsche, maer eene geestelyke heerschappy zy.

9, (*d*) Maer als sommige Joden, door hunne vleeschelyke vooroordeelen omtrent een aerdsch Koningrijk, verhardt wierden ende ongehoorsaem waren, quaet sprekende van den wegh en het Euangelie [*des Heeren*] voor de menigte, weeck hy van haer, duidelyk bemerkende, dat 'er aen hun niets te doen ware. Hy verliet daerom de Synagoge, ende scheydde de discipelen, die tot het geloov bewogen waren, van de hardnekkige Joden af, dagelicks handelende in de schole van sekeren Tyrannus.

De naem van *Tyrannus*, hoe hatelyk ook in deszelvs beteekenis, was gansch niet ongewoon, vergel. 2 Maccab. IV: 10. De hier bedoelde Tyrannus was Leeraer in eene zekere *School*. Van deze School, zijnde een ruim vertrek, het welk een groot getal van menschen bevatten konde, bediende zich PAULUS, om het Euangelie te prediken. Hier kwamen hem zeer vele der inwoneren van Ephesus horen, niet alleen van de Joden, die reeds bekeerd waren, maer ook voornamelyk van de heidenen.

10 Ende dit geschiedde twee jaren langh, dat Paulus in de School van den gemelden Tyrannus predikte. Het gerucht van zijne prediking ging allerwegen uit, alsο dat alle die in Asia woonden, en van tijd tot tijd, uit hoofde van den koophandel of anderszins, te Ephesus kwamen, het woort des Heeren Jesu hoorden, beyde Joden ende Griecken.

11. (*e*) Ende de Apostel bevestigde zijne leer met verbasende wonderen: want Godt dede ongewoonlicke krachten door de handen Pauli:

12 Also dat oock van sijn lijf op de krancke gedragen wierden de sweetdoecken ofte gordeldoec-

(*d*) 2 Tim. 1: 15. (*e*) Marc. 16: 20. Hand. 14: 3.

ken, ende dat de fieckten van haer weecken, ende de boofe geeften van haer uytvoeren.

De *zweetdoeken* en *gordeldoeken*, van welke hier gefproken wordt, behoorden niet aen PAULUS, maer aen de lijderen, die van de eene of andere krankheid begeerden genefen te worden. — Deze zweet- en gordeldoeken der kranken werden tot den Apostel gebracht, met verzoek, dat zy daermede zijn lichaem mogten aenraken, en dezelve daerna op de kranken leggen. Maer ging dan de wonderdoende kracht, uit het lichaem van PAULUS, over in de gemelde doeken, door middel van zijn zweet en uitwademing? Zodanig een denkbeeld is zekerlyk ongerijmd. — Men verbeelde zich de zaek op deze wijs. Het gerucht der wonderen, welke de Apostel verrichtte, had zich allerwegen verfpreid. De menigte had daerom voor hem eene byzondere hoogachting. Elk, die eenig ongeneesbaer ongemak had, begeerde door hem herfteld te worden. Voor zommigen was het ondoenlyk, in eigene perfoon tot PAULUS te komen; zy zonden daerom hunne vrienden met zweet- en gordeldoeken, om daermede het lichaem van PAULUS aen te raken; daerna werden dezelve naer de huizen der kranken gedragen, en op hunne lichamen gelegd. Het gevolg was, dat *de ziekten weken, en de boſe geesten van hen uitvoeren.*

Het kan zijn, dat zommigen verbeeldden, dat 'er een zeker genezend vermogen, uit het lichaem van PAULUS, in de doeken en gordels overging; maer de meesten wilden door deze gebaerden te kennen geven, dat zy op zijn minst het wondergeloov bezaten, en PAULUS hielden voor eenen Godlyken gezant; wiens leer met verbafende wonderen bevestigd werd. Althans het behaegde Gode, in dit geval, de wonderdadige genezing van vele kranken te verbinden aen zekere uitwendige verrichtingen, waerdoor men zijn wondergeloov, en zijne hoogachting voor den Apostel te kennen gav.

13 Ende fommige van de omfwevende Joden, die het land allerwegen omzworven, zijnde [*duyvel*] befweerders, die voorgaven dat zy door bezwering de duivelen uit de bezetenen verdrijven, en krankheden genezen

kon-

konden, zodat zy by de ligtgelovige menigte niet alleen een groot aenzien, maer ook aenmerkelyke voordeelen verkregen; deze bedriegers, van welke Josephus getuigt, dat 'er in zijnen tijd velen waren, hebben haer onderwonden het voorbeeld van Paulus naer te volgen, en den name des Heeren Jesu te noemen, over de gene die boose geesten hadden: seggende tot de duivelen, Wy beſweeren u by Jesum, dien Paulus predickt, dat gy uit de lijderen uitgaet.

14 [Dese] bedriegers nu waren sekere seven sonen van Sceva een Joodischen Overpriester, die dit deden. Hun Vader, Sceva genaemd, was een der Opperhoofden van de 24 Priesterordeningen geweest.

15. Maer hunne poging, waerdoor zy de hoogachting voor Paulus zochten te verminderen, door zich met hem gelijk te stellen, was ten eenemael vruchteloos, en liep tot hunne schande en schade uit: want de boose geest, welken zy uit iemand trachtten uit te drijven, antwoordende seyde, door den mond van den ongelukkigen lijder, Jesum kenne ick zeer wel, die zulke verbasende proeven van zijne heerschappy, over de gansche macht der helle, gegeven heeft, ende omtrent Paulum weet' ick, dat God door hem eene grote menigte van wonderen verricht heeft; maer gylieden, wie zijt gy, dat gy onderneemt, om u eenige macht over de duivelen aen te matigen?

16. Ende de mensche in welcken de boose geest was, werd door den duivel gesterkt, en overweldigde deze grootsprekende bedriegers, tot hunne beschaming. In woede sprongh hy op haer, ende haer meester geworden zijnde kreegh de overhant tegen haer. Hy sloeg hen erbarmelyk, en scheurde hun de bovenklederen van het lijv, alſo dat sy naeckt ende gewondet uyt dat huys ontvloden, alwaer de bezetene woonde.

17 Ende dit gevolg van de onbedachtzame pogingen dezer bedriegers wiert binnen korten allen bekent, beyde Joden ende Griecken, die te Ephesen woonden: ende daer viel een vreese over haer alle, al het volk werd verbaesd, 'er heerschte eene algemene ont-

roering in die Stad, ende de naem des Heeren Jesu wiert groot gemaeckt, naerdien velen Hem als den waerachtigen God eerbiedigden.

18. (*f*) Ende vele der gene die, door de prediking van Paulus, van de waerheid des Euangeliums overtuigd waren, en in JESUS geloofden, quamen tot den Apostel, ootmoedig belijdende ende verkondigende hare kwade daden, aen welke zy zich voorheen hadden schuldig gemaekt, ten blijke van eene oprechte bekeering.

19. Vele oock der gene die ydele en voorgewende tover[*konsten*] gepleegt hadden, bestaende in bezweeringen, het voorzeggen van toekomende zaken, het uitspreken van zekere onverstaenbare woorden, om ziekten te verdrijven, het trekken van horoscopen, het vervaerdigen van amuletten of toverceduls; deze die hun bestaen gevonden hadden in dergelyke bygelovigheden, kregen en betuigden daervan eenen afkeer; zelvs brachten zy de boecken by een, in welke die gewaende toverkunsten geleerd werden, ende verbranddense in aller tegenwoordigheyt: ende berekenden de weerde derselve, ende bevonden vijftigh duysent silvere [*penningen*], belopende elv of twaelv duizend guldens. Eene aenmerkelyke opoffering, door welke zy blijkbaer de oprechtheid van hunne bekeering te kennen gaven.

20 (*g*) Alsoo, of zo aenmerkelyk wies het woort des Heeren met macht, ende nam de overhant over het bygeloov, het welk voorheen in de harten der Ephesferen zo diep geworteld was.

3. *In weerwil van de gezegende vrucht zijner prediking, geraekte de Apostel in zeer grote ongelegenheid*, vs. 21-40.
—. *Hy was voornemens, door Macedonien en Achaje, naer Jerusalem, en vervolgens naer Rome te reisen*, vs. 21, 22.

21. (*h*) Ende als dese dingen volbracht waren, nam

(*f*) Matth. 3: 6. (*g*) Jes. 55: 11. (*h*) Rom. 15: 25. Gal. 2: 1, 2.

nam Paulus voor in den geest, Macedonien ende Achajen doorgegaen hebbende, om de gemeenten, welke in die landen gesticht waren, in het geloov te versterken, nae Jerusalem te reysen: seggende, Na dat ick aldaer sal geweest zijn, moet ick oock Romen sien.

22\. Ende als hy nae Macedonien gesonden hadde twee van de gene die hem, als zijne medehelpers, in de prediking van het Euangelie dienden, [*namelick*] Timotheum ende Erastum, bleef hy selve eenen tijt [*langh*] in Ephesen, de hoofdstad van Asien

PAULUS besloot, door *Macedonien en Achajen, naer Jerusalem te reisen.* Dit besluit nam hy, op eene verborgene aendrivt van den Heiligen Geest. Deze is de beteekenis der uitdrukking, *hy nam voor in den Geest.* — Maer het ander voornemen, om, na het voleindigen van de gemelde reis, zich naer Rome te begeven, is op dien tijd niet ter uitvoer gebracht. Het was derhalven een enkel menschelyk voornemen.

De Apostel zond by voorraed twee van zijne medehelpers, TIMOTHEUS en ERASTUS, vooruit naer Macedonien, om hem aldaer te verwachten, en middelerwijl het Euangelie te verkondigen. TIMOTHEUS hebben wy reeds ontmoet, Kap. XVI, XVII, en ERASTUS zal ons in het vervolg nader kenbaer worden, Rom. XVI: 23. — Inmiddels bleev zich de Apostel nog eenigen tijd te Ephesus ophouden.

——. *Voordat de Apostel Ephesus verliet, geraekte hy aldaer in zeer grote ongelegenheid, vs.* 23-40.

/. *Er ontstond een allergevaerlykst oproer, vs.* 23-34.

†. *Dit oproer wordt in het gemeen voorgesteld, vs.* 23.

††. *Vervolgens wordt het, in de aenleiding, en byzondere omstandigheden, nader beschreven, vs.* 24-34.

23\. (*i*) Maer op dien selven tijt, dat Paulus schikkingen maekte, om Ephesus te verlaten, geraekte hy ten laetsten in groot gevaer van zijn leven. Toen ontstont

(*i*) 2 Cor. 1: 8.

daer in diezelvde Stad, alwaer hy ruim twee jaren het Euangelie, in rust en veiligheid, gepredikt had, geen kleyne beroerte, van wegen den wegh [*des Heeren*], en de leer van het Euangelie.

24 Dit oproer ontstond uit eigenbelang der genen, die het verwekten. Want een zeer bekend burger van Ephesus, met name Demetrius, een silversmit, die [*kleyne*] silvere tempelen van Diana maeckte, (*k*) bracht dien van die konste geen kleyn gewin toe.

25. Welcke hy t'samenvergadert hebbende, met de hantwerckers van diergelijcke dingen, seyde hy, Mannen, gy weet dat wy uyt dit gewin onse welvaert hebben:

26. Ende gy siet ende hoort, dat dese Paulus veel volck niet alleen van Ephesen, maer oock bynae van geheel Asien overredet ende afgekeert heeft, seggende, dat het geen Goden en zijn, (*l*) die met handen gemaeckt worden.

27. Ende wy en zijn niet alleen in gevaer, dat dit deel in verachtinge kome, maer dat oock de tempel van de groote godinne Diana als niet geacht sal worden, ende dat oock hare majesteyt sal t'ondergaen, aen welcke gantsch Asien, ende de [*geheele*] werelt godtsdienst bewijst.

PAULUS had, ruim twee jaren lang, het Euangelie binnen Ephesus, in rust en veiligheid gepredikt, en aldaer zeer veel winst gedaen voor zijnen Heer. De wonderen, welke hy verrichtte, hadden eene algemene verbaesdheid onder de inwoneren te weeg gebracht, vergel. vs. 17; en hy zelvs had zich eene algemene hoogachting verworven. Zelvs had hy zijne begunstigers onder lieden van den eersten rang, vergel. vs. 31, 35. Maer ten laetsten ontstond 'er een schromelyk oproer, waerin hy gevaer liep van zijn leven.

De bron van dit oproer lag in het eigenbelang van eenen zeer voornamen zilversmit DEMETRIUS, die eene grote menigte menschen aen het werk en aen den kost hielp. —

De

(*k*) Hand. 16: 16. (*l*) Ps. 115: 4. Jerem. 10: 3.

De zogenaemde Godin *Diana* was de beschermster van Ephesus, en werd aldaer van de heidenen, als de voornaemste van alle de gewaende Godheden, eerbiedig gediend. Men had binnen deze Stad eenen Tempel, ter haren eere gebouwd, zo kostbaer en prachtig, dat dezelve als een wonder van de waereld beschouwd wierd. De gemelde DEMETRIUS nu liet niet alleen gouden en zilveren beelden van Diana vervaerdigen, maer ook kunstige afbeeldingen van haren Tempel in het klein. Daertoe had hy eene grote menigte van menschen in het werk, niet alleen zilversmits, maer ook kunstdraeiers en beeldhouwers, die onder zijn opzicht veel geld voor zich zelven, en nog meer voor hem wonnen. Trouwens van deze afbeeldingen had hy eenen zeer sterken aftrek; zy werden niet alleen van de inwoneren en vreemdelingen te Ephesus gretig gekocht; maer ook naer andere plaetzen, alwaer Diana in ongemene achting was, in zeer grote menigte verzonden.

Maer hoe meer het Euangelie veld won, hoe meer de achting voor Diana afnam. Naer die zelvde maet verminderde ook de aftrek der gemelde beeldtenisfen, dusdoende ook de winst van DEMETRIUS. — Uit beginsel riep hy alle zijne werklieden, die een onmiddelyk belang hadden by het bloeien van zijnen handel, te zamen. Hy bracht hun onder het oog, hoe het vertier van hunne werkstukken van dag tot dag zeer aenmerkelyk verminderde, vermits PAULUS door zijne prediking overreedde, dat het de dwaesheid zelve ware, aen beelden Godsdienstige hulde te bewijzen. Hy vertoonde hun, hoe hunne kunststukken, voorheen zo sterk getrokken, eerlang in eene algemene verachting, en zy tot den bedelzak zouden gebracht worden. Hy voegde 'er by, dat hy de meeste werklieden zou moeten afdanken, en binnen korten genoodzaekt zijn, om van zijnen vervallen handel geheel af te stappen.

Om hen nog meer tegen PAULUS te verbitteren, nam hy, behalven het eigenbelang, ook het bygeloov te baet, zeggende vs. 27, *wy zijn alle niet alleen in gevaer*, indien men langer aen PAULUS het oor leent, *dat dit deel* van koophandel, waervan mijne welvaert en ulieder bestaen geheel af-

hangt, *in verachting kome, maer dat ook zelvs de Tempel van de grote Godinne Diana als niet geacht zal worden, en dat ook hare majesteit zal te ondergaen, aen welke gansch Asien en de gehele waereld Godsdienst bewijst.* — Onder den naem van *Diana* werd de Maen bedoeld. Men schreev aen haer het bestuur toe, over de vruchtbaerheid der aerde, de jacht, het kinderbaren, de reisigers enz. Daerom werd zy van alle heidensche volken, in verschillende hoedanigheden, Godsdienstig geëerd. In vele steden had zy Tempelen, maer evenwel onder alle deze was 'er geen één, die in grootheid, pracht en kostbaerheid, aen haren Tempel te Ephesus kon evenaren.

Deze redenen van DEMETRIUS waren zeer geschikt, om zijne werklieden, die een zeer aenmerkelyk getal uitmaekten, woedende te maken. Misschien zal hy de Priesteren van *Diana* te hulp geroepen hebben, om zijne redenen nader aen te dringen.

28. Als sy nu [*dit*] hoorden wierden sy vol van toornigheyt. Zy liepen door alle de straten van de Stad herom, ende riepen, seggende, Groot is de Diana der Epheseren, om dusdoende, ware het mogelyk, de achting voor die afgodin, en hare beeldtenissen, wederom aen te wakkeren. Door dit geschreeuw raekte ieder een op de been.

29. Ende de geheele stadt wiert vol verwerringe: ende sy liepen met een schrikverwekkend gedruy ch eendrachtelick nae de markt, alwaer de schouwplaetse en het Stadhuis waren, met haer treckende (*m*) Gajum ende Aristarchum Macedoniers, Pauli medegesellen op de reyse, welke zy onder den weg ontmoet hadden, om zich aen hun te wreken.

30 Ende als Paulus, die binnens huis was, uis eenen heiligen yver tot het volck wilde ingaen, om hun de dwaesheid van den afgodsdienst onder het oog te brengen, en lieten 't hem de discipelen niet toe, zy vonden het niet raedzaem, dat de Apostel zich aen de woede eener ra-

(*m*) Hand. 20: 4. ende 27: 2. Col. 4: 10.

rasende menigte, welke thans voor gene redenen vatbaer was, en daerdoor aen een zeker doodsgevaer, zou blootstellen.

31. Ende sommige oock der Overste van Asien, die hem vrienden en genegen waren, sonden heimelyk tot hem, ende baden dat hy hemselven op de schouwplaetse niet en soude begeven, wel voorziende dat het volk hem aen hunne woede zoude opofferen.

32. Inmiddels was 'er op de markt een vreesselyke oploop. De menigte was geheel woedende. Sy riepen dan [*d'eene dit*,] de andere wat anders. De een schreeuwde, dat Paulus en zijne metgezellen zonder uitstel moesten gedood worden, een ander, dat de Overheid over deze zaek terstond vergaderen moest, en Diana in hare eer herstellen. Want de vergaderinge was verwerret, ende 't meerdere [*deel*] en wisten niet eens, gelijk het veeltijds gaet by volksberoeringen, om wat oorsake sy t'samengekomen waren.

33. Ende de ongelovige Joden, die zeer tegen Paulus verbitterd waren vergel. vs. 9, verblijdden zich over dit oproer, en mengden zich onder den woesten hoop. Zy zagen onder de menigte, eenen van hunne broederen naer het vleesch, die het Euangelie gelovig omhelsd had, met name Alexander. Aen dezen wilden sy by voorraed hunnen moed koelen. Daerom deden de oproermakers dien Alexandrum uyt de schare voortkomen, als iemand, die mede het zijne toebracht, om Diana in verachting te brengen, also hem de Joden uit haet en bitterheid voortstieten. Ende Alexander gewenckt hebbende met de hant, om stilte en aendacht te verwekken, wilde by het volck verantwoordinge doen.

34. Maer als sy verstonden dat hy een Jode en derhalven ook een tegenstander van de afgodery was, wert daer één ontzettende stemme van allen, roepende ontrent twee uren langh, Groot is de Diana der Epheseren.

Maer mag men denken, hoe is het bygekomen, dat 'er nu eerst zodanig een oproer ontstond, daer de Apostel, reeds twee jaren lang, te Ephesus ongestoord gepredikt had? De

zaek was deze. PAULUS was met wijsheid en voorzichtigheid te werk gegaen. Hy had zich niet in den Tempel van Diana begeven, om den afgodendienaren hunne dwaesheid te verwijten; hy had niet verachtelyk van de gewaende Godin gesproken. Dit zou de gemoederen eer verbitterd, dan verbeterd hebben. Langs dezen weg zou hy de vrucht van zijne pogingen verydeld hebben. Hy had de afgodery niet openlyk aengetast, maer hare grondslagen heimelyk ondermijnd. Dusdoende had hy 'er duizenden van de afgoden, tot den levendigen God bekeerd, eer men 'er aen dacht. Ten laetsten begon het DEMETRIUS te bemerken, en toen de inkomsten van zijnen koophandel aenmerkelyk verminderden, vervoerde hem niet zo zeer de zucht voor de eer van Diana, als wel het lage eigenbelang, om de vrucht van PAULUS prediking te stuiten, en vermits hy daertoe geen beter middel wist, verwekte hy een allerschromelykst oproer.

II. Dit oproer werd gelukkig gedempt, zodat den Apostel geen leed werd aengedaen, vs. 35-40.

35. Ende als de [*Stadts*] schrijver de woedende schare, nadat zy, door een woest geschreeuw van twee uuren lang, zeer vermoeid was, door zijn gezach en met vriendelyke woorden gestilt en tot bedaren gebracht hadde, om zijne redenvoering aen te horen, seyde hy, Gy mannen van Ephesen, wat mensche is 'er doch die niet en weet, dat de stadt der Epheseren zy de kerckbewaerster van de groote godinne Diana, ende van [*het beelt*] dat uyt den hemel gevallen is?

De redenaer was de *Stadsschrijver*. — Het Griekfche woord beteekent letterlyk eenen Schrijver of Secretaris, gelijk wy zeggen. Maer het blijkt, uit zijne redenvoering en het gevolg daervan, dat hy een man van meerder gezach geweest zy. De LXX gebruiken het oorspronkelyk woord, voor de Egyptische Ambtmannen, die over de Israëliten gesteld waren. Exod. V: 6. Wy besluiten 'er uit, dat hy één der eerste Magistraetspersonen geweest zy, die een zeer groot gezach had te Ephesen. — Althans hy was een man van grote bekwaem-

kwaemheden. Er ſtraelt eene wijze voorzichtigheid door in zijne redenvoering. Hy brengt de woeste menigte met beſcheidenheid onder het oog, dat hun geſchreeuw, waerdoor zy de ganſche Stad in rep en roer ſtelden, geheel onnodig en ontijdig ware; dat PAULUS en zijn metgezellen zich aen geen openbaer misdrijv hadden ſchuldig gemaekt; dat de zaek in alle gevallen, zo 'er iets ten hunnen laste was, gerichtelyk moest onderzocht worden; en dat zy zich, door zulke oproerige bewegingen, aen de ſtraffen der Romeinen zouden blootſtellen.

Hy bracht hun onder het oög, dat hun geſchreeuw geheel onnodig en ontijdig ware, zeggende, *gy mannen van Epheſen, wat mensch is 'er toch die niet weet, dat de Stad der Epheſeren zy de Kerkbewaerſter van de grote Godinne Diana, ende van het beeld, het welk uit den hemel gevallen is.* — Te Epheſe was de allerprachtigſte en meest vermaerde Tempel van *Diana;* in zo ver was die Stad *de Kerkbewaerſter van die* zogenaemde *grote Godin.* Ook was 'er te Epheſus *een beeld* van Diana, *het welk*, naer het zeggen van de Priesteren, *uit den hemel gevallen was*, en in haren Tempel bewaerd werd. De Heidenen vertoonden, gelijk hier, vele afgodsbeelden; van welke zy voorgaven, dat zy niet door menſchen handen gemaekt, maer uit den hemel gevallen waren.

36. Dewijle dan deſe dingen, vervolgde de achtbare Magiſtraetsperſoon, onwederſprekelick zijn, en door niemand in twijffel getrokken worden, ſo is 't behoorlick, dat gy ſtille zijt, ende niet onbedachts en doet. Het woest geſchreeuw, *Groot is de Diana der Epheſeren*, is derhalven onnodig en ontijdig. Hy voegde 'er by, dat Paulus en zijne metgezellen zich aen geen openbaer misdrijv hadden ſchuldig gemaekt.

37. Want gy hebt deſe mannen, die de voorwerpen zijn van uwe woede, [*hier*], als ſtrafbare kwaeddoeners gebracht, die noch kerck-roovers en zijn, noch uwe godinne en laſteren; zo 'er voor het overige iets ten hunnen laste is, moet de zaek gerichtelyk onderzocht worden.

38. Indien dan nu Demetrius, ende die met hem

van de konste zijn, tegen yemant eenige ſake hebben, in welke zy menen verongelykt te zijn, behoren zy eenen gansch anderen weg in te ſlaen, dan oproer te verwekken. Er wordt immers recht en gerechtigheid gehandhaevd: want de rechtdagen worden op bepaelde tijden gehouden, ende daer zijn van tijd tot tijd Romeinſche Stadthouders, op welken zy zich beroepen kunnen, die menen, dat de mindere Rechters geen billijk vonnis uitwijzen; laetſe daerom, die menen dat zy verongelykt worden, malkanderen verklagen daer het behoort.

39. Ende indien gy yet van andere dingen verſoeckt en voortedragen hebt; het welk betrekking heeft op het welzijn van den burgerſtaet, of op den Godsdienst, dat ſal in een wettelicke vergaderinge, naer bevind van zaken, geſlicht worden.

40. Ook kan dit oproer voor ons zeer nadeelige gevolgen hebben. Want wy ſtaen in gevaer dat wy by den Keizer van oproer ſullen verklaegt worden, om het gene op den [*dagh*] van heden is voorgevallen, alſo daer geen voldoende oorſake en is, waer door wy reden ſullen konnen geven van deſen oploop. Ende deze redenvoering was van een gewenscht gevolg; dit geſegt hebbende, liet hy de vergaderinge gaen. Elk keerde vreedzaem naer zijn huis en naer zijne zaken terug. Zodoende werden Paulus en zijne metgezellen, uit dit dreigend doodsgevaer, gelukkig verlost.

HET XX. KAPITTEL.

E. Ten laetsten reisde de Apostel, met zijne gezelschap, van Ephesus, door verscheidene plaetsen naer Jerusalem, en kwam ook eindelyk te Rome, Kap. XX—XXVIII.

a. De reis naer Jerusalem wordt omstandig beschreven, Kap. XX: 1— XXI: 17.

a. Eerst reisde hy door Macedonien, tot in Griekenland, Kap. XX: 1, 2.

1. NA dat nu de gemelde oproer te Ephesen gelukkig gestilt was, Paulus de discipelen, die te Ephesen het Euangelie omhelsd hadden, en eene zeer grote menigte uitmaekten, in hunne gewone vergaderplaets tot hem geroepen hebbende, vermaende hy hen op het ernstigst, om by het geloov te blijven, onder het uitboefemen van hartelyke zegenwenschen, ende hen lievderijk gegroet hebbende verliet hy Ephesen, niet zo zeer uit vrees voor nieuwe opschuddingen, als wel omdat hy reeds twee jaren lang binnen de Stad gepredikt had. Ook was zijn langer verblijv onnodig, omdat 'er reeds eene zeer grote Gemeente gevestigd, en ettelyke bekwame mannen tot Leeraren aengesteld waren, vergel. vs. 17. Trouwens al voor het oproer, had de Apostel besloten, om Ephesus te verlaten, en twee van zijne medehelpers in den dienst van het Euangelie, Timotheus en Erastus, naer Macedonien vooruitgezonden, om hem aldaer te verwachten, en middelerwijl het Euangelie te verkondigen, vergel. Kap. XIX: 21, 22. Hy Paulus (*a*) gingh daerom uyt Ephesen, om by voorraed nae Macedonien te reysen, ten einde de Gemeenten, welke in dat Landschap, te Philippi, te Thes-

(*a*) 1 Tim. 1: 3.

ſalonica, en Bereën geſticht waren, in het geloov te verſterken.

2. Ende als hy die gemelde deelen en ſteden van Macedonien doorgereyſt, de Gemeenten, welke aldaer geplant waren, bezocht, ende haer met vele redenen vermaent hadde, dat zy by het geloov blijven zouden, en wandelen waerdig het Euangelie, quam hy in het eigenlyk gezegde Grieckenlant.

Macedonien was mede een gedeelte van *Griekenland*, maer wanneer Griekenland, van Macedonien onderſcheiden werd, hebben wy te denken aen dat Griekenland, het welk uit vrye Gemenebesten beſtond; de Peloponeſus namelyk en de omliggende eilanden.

b. Uit Griekenland keerde de Apostel weder naer Macedonien, en nam van daer de reis aen naer Jeruſalem, Kap. XX: 3— XXI: 17.

a. De Apostel keerde weder naer Macedonien, vs. 3.

3. Ende als hy [*aldaer*], op verſcheidene plaetzen van het eigenlyk gezegde Griekenland, drie maenden overgebracht hadde, niets onbeproevd latende, om winst te doen voor zijnen Heer, ende hem van de ongelovige Joden lagen gelegt wierden, als hy nae Syrien ſoude varen, met oogmerk om verder voort te reiſen naer Jeruſalem, ſo wiert hy van ſinne weder te keeren door Macedonien. Hy had, of door eene Godlyke Openbaring, of door iemand, die van het geheim wist, vernomen, dat de ongelovige Joden hem zochten van kant te maken. De voorzichtigheid deed hem daerom beſluiten, om eenen anderen weg te nemen, ten einde de boosaertige ontwerpen der hardnekkige Joden te veriydelen. Hy keerde daerom by voorraed naer Macedonien weder.

b. Ver-

II. Vervolgens reisde hy van daer naer Jerusalem, vs. 4—XXI: 17.

1. Zijne reisgenoten, die hem tot in Asia vergezelden, gingen vast vooruit tot aen Troas, om hem aldaer in te wachten. Middelerwijl ging de Apostel naer Philippus, vs. 4, 5.

4. Ende hem vergeselschapte, door het landschap Macedonien, tot in het Voorburgemeesterlyk Asien, waervan Ephesus de hoofdstad was, een zekere Sopater van Bereen, denkelyk dezelvde, die Rom. XVI: 21. *Sosipater* genoemd is; ende tot zijne reisgenoten behoorden ook, van de Thessalonicensen (*b*) Aristarchus, die een medearbeider was, Philem. 24, en naderhand met Paulus gevangen werd, Coll. IV: 10, 11, ende Secundus; ende (*c*) Gajus van Derben, die door Paulus te Corinthen gedoopt was, 1 Cor. I: 14, ende (*d*) Timotheus, de lieveling van den Apostel, die van Lystre geboortig was, Kap. XVI: 1, ende van die van Asien (*e*) Tychicus, een getrouwe mededienstknecht in het werk des Heeren, Eph. VI: 21, 22. Coll. IV: 7, 8. 2 Tim. IV: 12. Tit. III: 12, ende (*f*) Trophimus, welken wy vervolgens te Jerusalem ontmoeten zullen, Kap. XXI: 29, en den Apostel ook op andere reizen vergezelde, tot dat hy te Militen krank werd, 2 Tim. IV: 20.

5. Deze zes laetstgemelde voor henen gegaen zijnde wachteden ons tot Troas.

Van Macedonien reisde Paulus, in gezelschap van Sopater, tot in Asien, vs. 4[a]. Ook was 'er de Schrijver van dit boek by; daerom zegt hy, die zes personen vs. 4[b]. vermeld, gingen vast vooruit naer Troas, eene Stad in klein Asien, vergel. Kap. XVI: 8, en wachtten ONS aldaer.

(*b*) Hand. 19: 29. ende 27: 2. Col. 4: 10. (*c*) Hand. 19: 29. 1 Cor. 1 14. (*d*) Hand. 16: 1. (*e*) Eph. 6: 21. Coloss. 4: 7. 2 Tim. 4: 12. Tit. 3: 12. (*f*) Hand. 21: 29. 2 Tim. 4: 20.

2. *Van Philippus begav zich* PAULUS *naer Jerusalem, vs. 6— XXI: 17.*

—. *Eerst nam hy de reis te scheep tot aen Ptolunais, vs. 6— XXI: 7.*

/. *Van Philippus op Troas, vs. 6-13.*

†. *Zijne aenkomst te Troas wordt beschreven, vs. 6.*

††. *Zijne verrichtingen aldaer worden aengeteekend, vs. 7-12.*

‡. *Hy hield eene zeer lange redenvoering voor de verzamelde menigte der Christenen, vs. 7, 8, en*

‡‡. *Deed een verbasend wonderwerk, in het opwekken van eenen doden, vs. 9-12.*

†††. *Van Troas ging hy te voet naer Asson, vs. 13.*

6. Wy nu Paulus, Sopater van Bereen, en ik, wy scheepten af van Philippis na de dagen der ongehevelde [*brooden*], op het Paeschfeest, zodat het thans in het Voorjaer was. Wy voeren voorby Samothracain, over den Hellespont, ende quamen in vijf dagen by haer, die vast vooruitgegaen waren vs. 5, tot Troas, alwaer wy ons seven dagen onthielden.

7. Ende op den eersten [*dagh*] der weke, als de discipelen, die te Troas het Euangelie omhelsd hadden, by een gekomen waren om broot te breken, en, in het Heilig Avondmael, gedachtenis te vieren van 's Heilands verzoenenden dood, gelijk in de eerste tijden telkens geschiedde, handelde Paulus, die, geduurende zijn verblijv in deze Stad, reeds alle gelegenheden had waergenomen, om hen te onderwijzen en te vermanen, zeer uitvoerig met haer, sullende des anderen daegs verreysen: ende hy streckte [*sijne*] reden uyt tot den middernacht.

8 Ende daer waren vele lichten en lampen in de opperzale, daer sy vergadert waren.

9. Ende een seker wel bekend jongelingh, met name Eutychus, sat in de venster, welke men had open gezet wegens de benauwdheid, veroorzaekt door zulk eene menigte van menschen, en een groot getal van bran-

dende

dende lampen, ende met eenen diepen ſlaep overvallen zijnde, daer hy zeer vermoeid was van den arbeid, welken hy dien dag verricht had, en het reeds diep in den nacht geworden was, alſo Paulus lange [*tot haer*] ſprack, door den ſlaep nederſtortende, viel van de derde ſolderinge nederwaert, ende wiert doot opgenomen. Dit ongeluk veroorzaekte eene algemene ontſteltenis.

10. Doch Paulus uit de opperzael naer beneden afgekomen zijnde (*g*) viel op hem, ende [*hem*] omvangende, ſeyde hy tot de omſtanderen, En weeſt niet beroert: want ſijne ziele is reeds weder in hem.

Dit was een verbaſend wonder, zoortgelyk aen dat, het welk PETRUS omtrent DORCAS verrichtte, Kap. IX: 40. — Er wordt door zommigen aen getwijffeld, of de jongeling werkelyk geſtorven ware, dan of hy ſlechts in flauwte lag, en voor dood werd opgenomen. Dan het is, onzes erachtens, uit de omſtandigheden klaer genoeg, dat de val voor den jongeling dodelyk geweest zy, en dat de Apostel hem door een wonderwerk hebbe opgewekt. EUTYCHUS viel van de derde verdieping plotſelings naer beneden; LUCAS zegt uitdrukkelyk, dat hy *dood* wierd opgenomen, en dat zy den knecht *levende* brachten, zodat alle de Christenen bovenmaten vertroost waren vs. 12; en geſteld zijnde, de jongeling was niet dood geweest, door den vervaerlyken val was hy ten minſten deerlyk gekwetst en in doodsgevaer; maer om iemand, die zo zwaer gewond is, zo ſpoedig volkomen te genezen, behoort ook een onlochenbaer wonderwerk.

11. Ende als hy, te weten Paulus, na het opwekken van den gemelden jongeling, [*weder*] boven gegaen was, ende broot gebroken, ende [*wat*] gegeten hadde, om zich te verſterken, ende lange tot den dageraet toe met haer geſproken, en een zegenend affcheid genomen hadde, vertrock hy alſoo van Troas.

12. Ende ſy brachten, liever *hadden gebracht*, den ge-

(*g*) 1 Kon. 17: 21. 2 Kon. 4: 34.

melden knecht Eutychus, die wederom levende geworden was, naer de opperzale. De Christenen van Troas zagen den Apostel met droevheid vertrekken, ende evenwel waren zy boven maten vertroost, zo door de opwekkende en bemoedigende redenvoering, welke de Apostel tot hen gehouden, als over het wonderwerk, het welk hy omtrent Eutychus verricht had.

13. Maer wy, die den Apostel op dezen tocht vergezelden, voor uyt nae het schip gegaen zijnde, het welk ons naer Mileten zou overbrengen, voeren af nae Asson, eene zeestad van Mysien, daer wy Paulum souden innemen, om de reis gezamenlyk verder voort te zetten. Want hy hadde het alsoo bevolen, ende hy selve soude te voete gaen, vermits het schip te Asson eenigen tijd zou blijven liggen. Van dezen tijd wilde de Apostel gebruik maken, om den Christenen, welke hy op den weg, tusschen Troas en Asson, ontmoeten zou, een woord van opwekking en vertroosting toe te spreken.

II. Verder ging de reis te scheep naer Mileten, vs. 14-38.

†. *Eerst beschrijvt* LUCAS *de reis zelve, vs.* 14, 15.

14. Ende als hy, te weten Paulus, hem te Asson by ons gevoegt hadde, namen wy hem in het schip, ende afgestoken zijnde quamen wy tot Mitylenen, zijnde eene vermaerde zeestad op het eiland Lesbos, in de Egeesche zee of Archipel gelegen.

15. Ende van daer afgescheept zijnde quamen wy den volgenden [*dagh*] tegen Chios, een ander eiland in dezelvde zee, over, ende des anderen [*daegs*] leyden wy aen tot Samos, mede een eiland in de Archipel, ende bleven te Trogyllion, een klein plaetsjen digt by Samos, den nacht over, ende den [*dagh*] daer aen quamen wy tot Mileten, de vermaerde Hoofdstad van Ionien.

††. *Daerna geevt hy een omstandig bericht van het gene* PAULUS *aldaer verricht heeft, vs.* 16-38.

†. *Hy ontbood de opzieners der Gemeente van Ephesus by hem, vs.* 16, 17.

16. Wy bleven eenigen tijd te Mileten. Want Paulus hadde voorgenomen Ephesen, de hoofdstad van Asien, welke niet ver van Mileten gelegen was, voorby te varen, op dat hy niet en soude den tijt in Asien verslijten (*h*) Want hy spoedde hem, om (so het hem mogelick ware) op den aennaderenden Pincksterdagh te Jerusalem te zijn.

17. Maer hy sendt eenigen van zijn reisgezelschap van Mileten nae de nabuurige Stad Ephesen, ende hy ontboodt de Ouderlingen of Leeraers der aenzienlyke gemeynte, welke aldaer geplant was.

‡‡. *Van deze Leeraers der Ephesische Gemeente nam de Apostel een aendoenlyk afscheid, vs.* 18-38.

‡. *De afscheidsreden zelve vinden wy vs.* 18-35.

*. *Hy stelde hun zijn eigen voorbeeld van yver en getrouwheid, in de bediening, ter naervolging voor, vs.* 18-20.

**. *Hy voorspelde hun het leed, het welk hem te Jerusalem zou overkomen, vs.* 22-24.

***. *Hy vermaende hen, om acht te geven op het belang der Gemeente, en te waken tegen de verleiders, vs.* 25-31.

****. *Hy vermaende hen nog eens, om zijne voetstappen na te wandelen, vs.* 32-35.

18. Ende als sy tot hem gekomen waren, deed hy eene zeer treffende afscheidsreden. Op eenen zeer ernstigen, maer tevens vriendelyken toon, seyde hy tot haer, Gylieden weet van naby, (*i*) van den eersten dagh af

(*h*) Hand. 21: 4, 12. (*i*) Hand. 19: 10.

dat ick in Asien ben aengekomen, hoe ick by u, den gantschen meesten tijt, welken ik meerendeels binnen Ephesen heb doorgebracht, in mijne prediking, en in mijnen wandel geweest ben:

19. Dienende den Heere, in de onvermoeide prediking van het Euangelie, met alle ootmoedigheyt, zonder my te verheffen op de uitnemendheid der gaven, welke ik ontvangen heb, zonder eer te zoeken van menschen, ende met vele tranen, over de hardnekkigheid der ongelovigen, ende onder vele versoeckingen en bitterheden, die my overgekomen zijn door de lagen en de boosaertigheid der ongelovige Joden.

20. Hoe ick niets achtergehouden of verzwegen hebbe van 't gene nuttigh was, ter bevordering van het heil der menschen, zo ten aenzien van leerstukken als zedenlessen, dat ick u niet en soude verkondigt, ende u geleert hebben, zo in 't openbaer eerst in de Synagoge ende daerna in de School van Tyrannus, vergel. Kap. XIX: 8-10, als by de huysen.

21 Betuygende en met allen ernst, aenprijzende beyde Joden ende Griecken (*k*) de bekeeringe tot Godt ende het geloove in onsen Heere Jesum Christum.

22. Ende nu siet, ick gebonden zijnde door den Geest, reyse nae Jerusalem, niet wetende wat my daer ontmoeten sal:

23. Dan dat de Heylige Geest van stadt tot stadt, in herhaelde openbaringen betuygt, seggende dat my banden ende verdruckingen aenstaende zijn.

PAULUS was *gebonden door den Geest.* — Zommigen verstaen door *den geest* den menschelyken geest, de ziel van den Apostel zelven, zodat de mening deze zy: in zijnen geest was hy reeds in ketenen gebonden, dat is, voor zo ver hy zich reeds beschouwde als iemand die gebonden was; hy wist zo zeker, dat hy te Jerusalem zou gevangen gezet worden, dat hy zich zelven in zijn verstand en verbeelding aenmerkte, als iemand die reeds werkelyk gebonden was. —

Dan

(*k*) Matth. 3: 2. Marc. 1: 15. Luc. 24: 47.

Dan deze uitlegging schijnt ons zeer gedrongen. De Geest is onzes erachtens de Heilige Geest. Hy was *gebonden door den Geest*, voor zo ver de Heilige Geest hem voorspeld had, in eene Openbaring, dat hy te Jerusalem in de gevangenis komen zou; dit maekte by zich zulken diepen indruk, dat hy zich aenmerkte als iemand, die reeds werkelyk in boeien gebonden was.

Hy wist niet, *wat hem daer* te Jerusalem *ontmoeten zoude*, dat is, hy wist de byzondere omstandigheden van zijn lijden niet, en of zijne banden den dood al of niet ten gevolge hebben zouden. — Dit algemene wist hy met zekerheid, dat *hem banden en verdrukkingen aenstaende waren.* Dit wist hy uit herhaelde openbaringen, welke hem *van Stad tot Stad*, door den *Heiligen Geest* gedaen werden.

24. (*l*) Maer dit zeker vooruitzicht van mijn lijden schrikt my geenszins af, om naer Jerusalem te trekken, want ick en achte op geen dingh, ik ben gerust en nergens over bekommerd, noch en houde mijn leven niet dierbaer voor my selven, maer ik ben bereid om het, in den dienst van mijnen Heer, opteofferen, op dat ick mijnen levensloop met blijtschap voor het Euangelie lijdende magh volbrengen, ende den dienst, welcken ick (*m*) van den Heere Jesu ontfangen hebbe, om te betuygen het Euangelium der genade Godts, des noods, met mijnen dood verzegelen.

25. Ende nu siet, ick weet' dat gy alle, daer of onder welke ick doorgegaen en rondgereisd ben, predikende het Koninckrijcke Godts, mijn aengesicht niet meer sien en sult.

Het is zeer onwaerschijnlyk, dat niemand der Ephesische Ouderlingen, tot welke de Apostel thans sprak, hem immer wederom zou gezien hebben. Hy wil alleenlyk dit zeggen, dat hy hen, na dezen dag, nooit weder byéén zou ontmoeten. Ondertusschen verstonden de Ephesische Leeraers deze uitspraek zo, als of hy hun eerlang door den dood zou ont-

(*l*) Hand. 21: 13. (*m*) Gal. 1: 1. Tit. 1: 3.

rukt worden, en dit was de reden, dat zy zo hartelyk bedroevd wierden.

26. Daerom, omdat ik u nimmer weder byéén zal vinden, noch gelegenheid hebben zal om u gezamenlyk te vermanen, betuyge ick ulieden op desen huydigen dagh, zeer plechtig en allernadrukkelykst, dat ick reyn ben van het bloet van [u] allen, en dat niemand zijn verderv aen mijn verzuim zal kunnen toeschrijven. Ik heb alles gedaen wat mijn plicht vorderde, en heb een gerust geweten.

27. Want ick en hebbe niet achtergehouden of verzwegen, dat ick u niet en soude verkondigt hebben alle den raet Godts, betreffende de zaligheid van zondaren.

28. (*n*) So hebt dan acht op uselven, ende draegt zorg, dat gy u en als Christenen, en als Leeraers der Ephesische Gemeente, in alles van uwen plicht kwijt. Hebt ook acht op de geheele kudde, over dewelcke CHRISTUS de opperste Herder is, en u de Heylige Geest tot Opsienders gestelt heeft, om de gemeynte Godts te weyden, welcke hy (*o*) verkregen heeft door sijn eygen bloet.

De Gemeente der Christenen wordt eigenaertig eene *kudde* genaemd, omdat zy staet onder de zorg en het opzicht der Leeraren, die haer met Gods woord voeden, en voor haer zorgen moeten, gelijk een herder doet voor zijne kudde. Daerom worden de Leeraers ook *herders* genaemd, Eph. IV: 11, en CHRISTUS is de Opperherder, Joh. X: 11. Hebr. XIII: 20. 1 Petr. V: 4. — Over deze *kudde*, welke te Ephesen verzameld werd, had de HEILIGE GEEST de Leeraren van die Gemeente *tot opzieners gesteld*, *om dezelve te weiden* met het voedsel van Gods woord. Te weten de bedienaers van het Euangelie werden in dien tijd, of onmiddelyk door den HEILIGEN GEEST benoemd en verkozen, vergel. Kap. I: 24. XIII: 2, of zy werden door de Apostelen, die met den HEILIGEN GEEST vervuld waren, geroepen en aengesteld, verg. Kap.

(*n*) 1 Petr. 5: 2. (*o*) Eph. 1: 7. Col. 1: 14. 1 Petr. 1: 19. Openb. 5: 9.

Kap. XIV: 23. 1 Cor. XII: 8, 9. Op de laetstgemelde wijs was het ook gelegen met de Leeraren te Ephefen.

De Gemeente Gods, zegt de Apostel, *welke Hy verkregen heeft door zijn eigen bloed.* Dit voegt hy 'er by, als eene veelvermogende drangreden, om de Ephefische Leeraren des te meer tot yver, en eene waekzame zorg voor de gemeente, welke CHRISTUS, den waerachtigen God en het eeuwig leven, zo veel gekost had, op te wekken. — CHRISTUS heeft zijn bloed voor zondaren vergoten, en daerdoor zijne Gemeente verkregen; indien derhalven die lezing, welke onze Overzetters gevolgd hebben, de echte is, vinden wy hier een alles beflisfend bewijs voor die aengelegene waerheid, dat CHRISTUS waerachtig God is. Ondertusfchen ontbreekt het niet aen de zulken die menen, dat de echte lezing niet zy Εκκλησιαν του Θεου *de Gemeente Gods*, maer Εκκλησια του Κυριου *de Gemeente des Heeren*, zodat CHRISTUS hier niet *God*, maer *Heer* zou genaemd worden.

Vooraf merken wy op, dat het gewichtig leerftuk van CHRISTUS eeuwige Godheid niets lijde by dit gefchil der Oordeelkundigen, naerdien 'er, behalven deze, eene zeer grote menigte van Bijbelplaetzen voor handen is, in welke de eeuwige Godheid van den gezegenden Verlosfer allerduidelykst geleerd wordt. — Evenwel fchijnt ons de lezing του Θεου *de Gemeente Gods* den voorrang te moeten hebben, omdat de uitdrukking *de Gemeente Gods* zeer gewoon is, in de Schrivten van het Nieuwe Testament, 1 Cor. I: 2. X: 32. XI: 22. XV: 9. 2 Cor. I: 1. Gal. I: 13. 1 Tim. III: 5, daer de benaming van *Gemeente des Heeren* nergens voorkomt. Daerenboven hebben de vroege Christenen het bloed van CHRISTUS genoemd het *bloed Gods*, gelijk IGNATIUS *Epist. ad Romanos*, en TERTULLIANUS *ad Uxor.* l. II. c. 3; maer indien de lezing, welke onze Overzetters gevolgd hebben, onecht ware, zou 'er in de Heilige Schrivten gene aenleiding zijn tot deze uitdrukking. Voeg 'er by, dat 'er eene menigte van Handfchrivten zy, in welke beide de lezing van Κυριου και Θεου, *de Gemeente van den Heer God*, worden zamengevoegd. Daer uit blijkt, dat de affchrijvers zodanige exemplaren voor zich gehad hebben, in welke één der beide woorden, of

Κυριου of Θεου, op den kant gestaen heeft ter nadere verklaring. Maer nu is het veel aenmerkelyker, dat men het woord Θεου *Gode*, door Κυριου *des* HEEREN, dan dat men het woord Κυριου *des* HEEREN, door Θεου *Gods* hebbe willen verklaren, nademael de spreekwijs het *bloed des* HEEREN gene opheldering nodig had, daer het bekend was, dat de Heer CHRISTUS zijn bloed gestort had; dan, vermits 'er oorsprongelyk gelezen wordt, του Θεου *het bloed Gods*, zal men het nodig geoordeeld hebben, 'er aen den kant Κυριου by te voegen, om aen te wijzen dat *God*, van welken PAULUS zegt, dat Hy *zijne Gemeente door zijn eigen bloed verkregen heeft*, CHRISTUS *de* HEER zy.

Anders zou men de woorden van den Apostel dus verstaen kunnen, *de Gemeente Gods* des Vaders namelyk, *welke Hy*, te weten CHRISTUS, *verkregen heeft door zijn eigen bloed.* — Volgens deze opvatting, zal PAULUS den naem van CHRISTUS hebben uitgelaten, omdat hy veronderstelde, dat de Leeraers van Ephesus ligtelyk begrijpen zouden, dat hy, sprekende van Hem die zijn bloed voor de Gemeente gestort had, den Heer CHRISTUS bedoelde. Althans, het is meermalen gebruikelyk, dat men den naem van eenen persoon, die iets verricht, verzwijgt · wanneer het zich van zelvs wijst, wie de bedoelde persoon zy. Wy beroepen ons, om maer éene plaets aen te halen, op 1 Joh. V: 16. *indien iemand zijnen broeder ziet zondigen, een zonde niet tot den dood, die zal bidden en Hy zal het leven geven.* Wie is het nu die het leven geven zal? Hy wordt niet genoemd, maer het spreekt van zelvs dat God bedoeld wordt, tot welken men gebeden heeft. — Neemt men de woorden van PAULUS in dezen zin, de HEILIGE GEEST *heeft u tot opzieners gesteld, om de Gemeente van God den* VADER *te weiden, welke Hy*, te weten CHRISTUS, *door zijn eigen bloed verkregen heeft*; dan vinden wy hier een zeer duidelyk en beslissend bewijs voor de leer der aenbiddelyke Drieëenheid, daer alle drie de Godlyke Personen uitdrukkelyk genoemd, en van elkander onderscheiden worden.

29. *Hebt acht op u zelven, en op de gehele kudde*, zo sprak de Apostel tot de Leeraren der Ephesische Gemeente, en

en voegde 'er eene drangreden by, genomen uit de zorgelyke tijdsomftandigheden. Want, voegde hy 'er daerom by, dit weet' ick door eene Godlyke Openbaring, dat na mijn vertreck (p) fware wolven tot u inkomen fullen, die de kudde niet en fparen:

30. (q) Ende uyt u felve fullen mannen opftaen, fprekende verkeerde dingen, om de difcipelen af te trecken achter haer.

31. Daerom waeckt, ende gedenckt dat ick drie jaren [*langh*] nacht ende dagh niet opgehouden en hebbe een yegelick met tranen te vermanen.

Door de *zware wolven*, *welke de kudde* te Ephefus *niet fparen zouden*, vs. 29. verftaen wy lievst de vervolgers der Gemeente. Zulke Vorften, die het volk als dwingelanden mishandelen, heten ook Ezech. XXII. 27. en Zeph. III: 3. verfcheurende wolven. PAULUS voorfpelt onzes erachtens, dat 'er wrede vervolgers zouden opftaen, die de leden der Gemeente van Ephefus zouden najagen, verdrukken en zelvs doden, gelijk wolven de fchapen verfcheuren. — Gemeenlyk denkt men aen valfche Leeraren. Het is waer, de Heiland noemt de valfche Leeraren zelvs wolven, Matth. VII: 15. maer Hy vertoont hen als *wolven*, die met fchaepsvachten bedekt waren, en bedoelt zulke valfche Leeraers, die hunne verdervelyke ontwerpen, onder fchoonfchijnende gedaenten, listig verbergen; en PAULUS fpreekt van *zware wolven*, *die de kudde niet fparen*, dat is, hun geweld onbewimpeld en openlyk plegen. Voeg 'er by, dat de Apostel vs. 30. in onderfcheiding van de wolven, *mannen* noemt, *fprekende verkeerde dingen.*

De Gemeente van Ephefus was in een dubbel gevaer, en daerom werd 'er eene meer dan gemene waekzaemheid van hunne opzieneren gevorderd. — Uitwendig zou zy vervolgd worden door wrede menfchen, die zich allerlei geweld zouden veroorloven, vs. 29. Dit zou vele zwakke Christenen moedeloos maken, en zommigen tot den afval

(p) 2 Petr. 2: 1. (q) Pfalm 41: 10. Matth. 26: 21. Hand. 1: 17. 1 Joh. 2: 19.

brengen. Hierby zou nog een inwendig kwaed komen. Uit de Gemeente zelve zouden *mannen opstaen*, en zich als Leeraers opwerpen, *sprekende verkeerde dingen*, waerdoor de waerheid verdraeid, en de leugen in hare plaets gesteld werd. Zy zouden eene valsche leer voorstellen, strijdig met de grondwaerheden van het Euangglie; en dezelve met list vercieren, *om de Discipelen*; dat is, de belijders van het Christendom *aftetrekken*, en te lokken *achter zich*, dat is met één woord, om eenen groten aenhang te maken, door hunne valsche leer en bedrieglyke voorstellingen, vs. 30.

Daerom, uit hoofde van dit dubbel gevaer, aen het welk de Gemeente te Ephesus zeker zouden worden blootgesteld, moesten hunne Leeraers *waken* en op hunne hoede zijn. Zy moesten yverig arbeiden, en alle gepaste middelen by de hand nemen, zo om de Christenen tot lijdzaemheid en standvastigheid onder de vervolgingen aen te moedigen, als om hen te wapenen tegen de verleidende drangredenen der valsche Leeraren. — Ten dien einde stelt de Apostel hun zijn eigen voorbeeld ter naervolging voor: *gedenkt dat ik drie jaren lang, nacht en dag, niet opgehouden heb eenen iegelyk, met tranen* van de tederste lievdezorg voor het eeuwig behoud der menschen, en van aendoening over de aennaderende verzoekingen. — PAULUS had met zijne handen gearbeid, om zijn bestaen te vinden, vs. 34. Dit maekte dat hy, zomtijds by *dag* verhinderd zijnde, den *nacht* had te baet genomen, om menschen te vermanen, vooral zulken, die mede over dag aen hunnen arbeid verbonden waren. — Dit voorbeeld moesten de Leeraers der Gemeente te Ephesus zich ter hunner aenmoediging herinneren, het zelve naervolgen en gene moeite ontzien, om voor hunne kudde yverig te waken.

PAULUS had te Ephesus, in den dienst van het Euangelie, onvermoeid gearbeid, *drie jaren lang*. Maer deze tijdsbepaling schijnt kennelyk te strijden met Kap. XIX: 10. alwaer LUCAS den tijd van PAULUS prediking te Ephesus bepaelt op *twee jaren*. Die geschiedschrijver spreekt, in de laetstgemelde plaets, alleenlyk van den tijd, geduurende welken de Apostel in de school van Tyrannus gepredikt heeft.

Eerst

Eerst had hy drie maenden lang in de Synagoge geleerd, vs. 8. Met het een en ander, had hy, tot in het derde jaer, te Ephesus in den dienst van het Euangelie gearbeid, en 'er is niets bekender, dan dat de Joden gewoon zijn, een gedeelte van den dag voor eenen gehelen dag te rekenen.

32. Ende nu, broeders, zo vervolgde de Apostel, die mijne Medeärbeiders zijt in het werk des HEEREN, ick beveele u Gode en zijne getrouwe lievdezorg, ende ik vermaen u met allen dien ernst en aendrang, welke het gewicht der zake vordert, dat gy den woorde ſijner genade, het Euangelie, waerin Gods genade wordt voorgeſteld en aengeboden, in weerwil van alle vervolgingen, en van alle verdervelyke pogingen der valſche Leeraren, ſtandvastig blijvt aenkleven. Ik beveel u al biddende aen de lievdezorg van God, die hoger zijnde dan alle de hogen, machtigh is om [*u*] en de Gemeente, welke ik te Ephesus geplant heb, in weerwil van allen listigen en geweldigen tegenſtand, op te bouwen, ende om u een onwaerdeerbaer erfdeel van de eeuwige zaligheid te geven onder en met alle de geheyligde door het bloed en den Geest van CHRISTUS.

33. De drijvveer van mijne onvermoeide pogingen was geen eigenbelang of winzucht, aen welke men, vooral in de koopſteden, gelijk Ephesus, zeer verkleevd is. (*r*) Ick en hebbe niemants ſilver, ofte gout, ofte kleedinge begeert. Volgt dit mijn voorbeeld, wacht u van de gelegenheid, en onderſcheidt u daerdoor van de valſche Leeraers, die uit het laeggeestig beginſel van een verachtelyk eigenbelang werken.

34. Ende gy ſelve weet dat (*s*) deſe handen, welke ik thans uitſteek tot mijnen nootdruft, ende den genen die met my waren, gedient hebben. Het gene ik en mijne reisgenoten tot ons matig onderhoud nodig hadden, hebben wy, door in een eerlyk beroep te

(*r*) 1 Cor. 9: 12. 2 Cor. 11: 9. ende 12: 13. (*s*) Hand. 18: 3. 1 Cor. 4: 12. 1 Theſſ. 2: 9. 2 Theſſ. 3: 8.

arbeiden, geduurende ons verblijv te Ephesus gewonnen. Schoon ik het recht had, voor mijnen arbeid in den dienst van het Euangelie, onderhoud van de Gemeente te vorderen, heb ik verkozen met mijne handen te arbeiden, om den Christenen niet tot last te zijn, en een bewijs te geven, dat ik niets minder dan tijdelyk voordeel bedoele, verg. 1 Cor, IV: 12. IX: 12. 2 Cor. XI: 8. XII: 13. 1 Thesſ. II: 9. 2 Thesſ. III: 8, 9.

35 Ick hebbe u in allen met mijn eigen voorbeeld getoont, dat men alſoo arbeydende om zijn beſtaen te vinden, gelijk ik gedaen heb, de ſwacke, die buiten ſtaet zijn, om zich zelve door hunnen eigenen arbeid te verzorgen; moet opnemen en kan te hulp komen, ende ter aenmoediging, zo tot onvermoeide vlijt als mededeelzaemheid aen de nooddruftigen, gedencken aen de woorden des Heeren Jeſu, dat hy geſegt heeft, Het is ſaliger, een veel groter voorrecht, te geven dan te ontfangen.

Wy vinden nergens in de Euangelien, dat de Heiland immer woordelyk deze uitſpraek gedaen hebbe, *het is zaliger te geven dan te ontvangen.* — Het kan zijn, dat de Heiland deze woorden ééns geſproken hebbe, by zekere gelegenheid, welke door niemand der Euangelisten is aengeteekend, en dat PAULUS dit uit eene mondelinge overlevering der Apostelen, die Hem geduurig vergezeld hadden, geweten hebbe. Anders kan men het zo begrijpen, dat de Heiland deze uitſpraek, offchoon niet woordelyk, evenwel zakelyk gedaen hebbe, vergel. Luc. VI: 38. XVI: 9.

‡‡. *De Apostel eindigde met een plechtig gebed*, *vs.* 36. *en*
‡‡‡. *Nam een zeer aendoenlyk afſcheid*, *vs.* 37, 38.

36. Ende als hy dit geſegt hadde heeft hy eerbiedig (*t*) nederknielende met haer allen gebeden, dat God voor de Gemeente te Ephesus zorgen wilde, hare Leeraren getrouw maken, en hunnen eerbied in den dienst van blijkbaer zegenen.

37. En-

(*t*) Hand. 21: 5.

37. Ende daer wiert een groot geween en eene
algemeene ontroering van [*haer*] allen: ende sy vallende
om den hals Pauli kusseden hem tot afscheid.

38. Seer bedroeft zijnde, allermeest over het
woort dat hy gesegt hadde, dat sy sijn aengesicht
niet meer sien en souden: ende sy geleydden hem
uit het huis binnen Mileten, in het welk zy hem ontmoet
hadden; nae het schip, tot een teeken van byzondere
lievde en hoogachting.

HET XXI. KAPITTEL.

///. Van Mileten zette PAULUS *zijne scheepsreis voort naer Syrien, en kwam te Tyrus, vs.* 1 - 4.

†. *De scheepsreis zelve tot Tyrus toe, wordt beschreven vs.* 1 - 3.

1. ENde als het geschiedde dat wy van haer,
de Leeraers der Gemeente van Ephesus, die den
Apostel naer het schip uitgeleide deden, vergel. Kap. XX:
38. onder hartelyke zegenwenschen gescheyden, als met
geweld afgescheurd, ende afgevaren waren, so liepen
wy, met eenen zeer voordeeligen wind, recht uyt ende
quamen tot het eiland Coös, zeer vermaerd door de geboorte
van den beroemden Geneesheer Hippocrates, en den
Kunstschilder Apelles, ende den [*dagh*] daer aen voeren
wy tot het eiland Rhodos, zeer bekend wegens het
koperen beeld van 105 voeten hoog, ter eere van de Zon
opgericht, het welk de Haven der Stad op dat eiland bezette,
en voor de schepen tot een vuurbaek verstrekte,
ende van daer voeren wy voort tot Patara, zijnde eene
Stad met eene bekwame Zeehaven, aen het vaste land van
Asien.

2. Ende in de laetstgemelde Zeehaven een schip gevonden
hebbende dat alreeds voor Tyrus geladen was,

vs. 3. en nae Phenicien overvoer, gingen wy daer in, ende voeren af.

Phœnicien was het Noordwestelyk gedeelte van Palestina; liggende aen de Middellandsche Zee, naer den kant van Syrien.

3. Ende als wy het grote eiland Cypren in 't gesichte gekregen, ende dat aen de slincker[*hant*] gelaten hadden, voeren wy Zuidoostelyk [voort nae Syrien, ende quamen aen tot Tyrus, de hoofdstad van Phœnicien, zeer vermaerd door haren koophandel en zeevaert: want het schip soude aldaer den last ontladen, met welken het te Patara bevracht was. Dit was de reden, dat Paulus met zijn gezelschap te Tyrus kwam, daer het anders voor den Apostel, die zich naer Jerusalem begav, meer gelegen zou geweest zijn in eene van die havens, welke meer Zuidwaerds gelegen waren, aen land te gaen.

†† *De verrichting van* PAULUS *te Tyrus wordt aengeteekend vs.* 4.

4. Ende de discipelen, die tot het geloov in CHRISTUS bekeerd waren, gevonden hebbende, bleven wy daer seven dagen: dewelcke tot Paulum seyden door den Geest, (*a*) dat hy niet en soude opgaen nae Jerusalem.

Te Tyrus waren ook Discipelen of Christenen. Trouwens, reeds ten tijde van 's Heilands omwandeling op de aerde, waren 'er velen uit deze gewesten toegevloeid, om zijne leer te horen, en zijne wonderen te aenschouwen, gelijk uit de Euangelische Geschiedenissen bekend is, en van deze zullen zommigen toen reeds tot het geloov bewrocht zijn. Maer in volgende tijden, was het Euangelie ook tot de Tyriers gekomen; vooral, wanneer de vervolging, by den dood van STEPHANUS ontstaen, de verstrooijing der Christenen te weeg bracht. — Zodra PAULUS met zijn gezelschap te Tyrus aen land gekomen was, vernam hy aenstonds of 'er

(*a*) Hand. 20: 23. ende 21: 12.

er zich ook Christenen bevonden, en dit gav aenleiding tot die ontmoeting, van welke hier gesproken wordt.

De Apostel bleev *zeven dagen* te Tyrus. Hy had zijne reis met allen mogelyken spoed voortgezet, om op den Pinxterdag te Jerusalem te wezen. Maer zijn weg was ongemeen voorspoedig geweest, en nu hy aen het vaste land was, kon hy met genoegzame zekerheid bepalen, hoe veel tijd hy tot het overige van zijne reis nog nodig hadde. — LUCAS zegt niet, wat PAULUS geduurende die zeven dagen te Tyrus verricht hebbe; dan, 'er is geen twijffel aen, of hy zal het Euangelie gepredikt hebben, om beide Joden en Heidenen te bekeeren, als mede om hen, die reeds Christenen waren, in het geloov te versterken. Zelvs schijnen wy uit Kap. XXVII: 3. te mogen besluiten, dat de Apostel ter dezer tijd ook gelegenheid gehad hebbe, om voor de naburige Sidoniers nuttig te zijn.

Althans de Christenen te Tyrus *zeiden tot* PAULUS *door den Geest, dat hy niet zoude opgaen naer Jerusalem.* Zy raedden en vermaenden den Apostel, dat hy van zijn voornemen zoude afzien, en zijne reis naer Jerusalem niet verder voortzetten. Dit zeiden zy *door den Geest*, op grond eener Openbaring, met welke zy door den Heiligen Geest verwaerdigd waren. — Maer, dit schijnt blijkbaer te strijden met de uitdrukkelyke verklaring van PAULUS zelven, dat *hy door den Geest gebonden reisde naer Jerusalem*, Kap. XX: 22. Dan, deze bedenking wordt volkomen uit den weg geruimd, wanneer men de zaek zo begrijpt, dat de banden en verdrukkingen, welke PAULUS te Jerusalem aenstaende waren, door den Heiligen Geest aen de Christenen te Tyrus, in eene Openbaring waren bekend gemaekt. Nu zullen zy de zaek zo beschouwd hebben, dat PAULUS al dit onheil kon voorkomen, wanneer hy van Jerusalem terug bleev. De lievde tot den Apostel spoorde hen aen, om hem dezen raed te geven.

Deze ontmoeting was derhalven eene aenmerkelyke beproeving voor PAULUS; maer uit de herhaelde Openbaringen in de Overzeesche Steden, Kap. XX: 23. wist hy dat het Gods wil ware, en het belang van het Euangelie vorderde,

waren aengekomen, Paulus ende wy die met hem waren, gingen van daer te voet, ende quamen tot Cesareen, eene Stad aen den zeekant, 11 mijlen van Ptolemais, vergel. Kap. VIII: 40. IX: 30. X: 1. XVIII: 22. ende gegaen zijnde in het huys (*b*) Philippi des Euangelists (die [*één*] was van de seven) Diaconen der Jerusalemsche Gemeente, Kap. VI. bleven wy by hem huisvesten.

9. Dese nu hadde vier dochters, [*nogh*] maegden, (*c*) die propheteerden.

Deze PHILIPPUS, is ons reeds Kap. VI. en byzonder VIII. voorgekomen. Oorsprongelyk behoorde hy tot de Gemeente te Jerusalem. Hier heet hy een *Euangelist*, dat is, een man die eene buitengewone en onbepaelde zending had, om allerwegen het Euangelie te prediken. In die hoedanigheid had PHILIPPUS het Euangelie verkondigd, van Jerusalem af tot aen Cæsarea toe, Kap. VIII. en zedert zijn verblijv aldaer, het welk reeds meer dan 20 jaren geduurd had, zal hy ook in de omliggende landstreek gepredikt hebben. Om hem te onderscheiden van PHILIPPUS den Apostel, wordt hy nader beschreven als *één van de zeven* Diaconen, welke de Apostelen over de Gemeente te Jerusalem hadden aengesteld, Kap. VI.

By dezen Euangelist namen PAULUS en zijne reisgenoten hunnen intrek, en bleven 'er zo lang als zy zich te Cæsarea ophielden. — Hy had onder alle zijne kinderen, indien hy ook zonen gehad heeft, *vier dochteren, nog maegden, die propheteerden. Propheteeren* zegt, in het gemeen, uit Gods naem tot de menschen te spreken, byzonder door Godlyke Openbaringen toekomstige dingen te voorzeggen. Ook wordt het gebruikt van iemand, die over Godlyke zaken, spreekt en de voorzeggingen der oude Propheten verklaert, tot stichting van anderen. In welken zin de dochters van PHILIPPUS geprophetcerd hebben, is niet zeker te bepalen. Zy zullen althans de gaev der Prophecy gehad hebben, dat is, het vermogen om tot stichting van anderen

(*b*) Hand. 6: 5. ende 8: 29. (*c*) Joël 2: 28. Hand. 21 17.

te spreken, niet in het openbaer: want dit was het werk der vrouwen niet, 1 Cor. XIV: 34. maer by byzondere gelegenheden. Misschien hebben zy ook toekomstige dingen voorzegd, met opzicht byzonder tot de aenstaende banden van den Apostel. — Dit was dan voor PAULUS wederom eene nieuwe beproeving.

10. Ende als wy [*daer*] vele dagen gebleven waren, geduurende welke de Apostel yverig bezig was in het werk des HEEREN, quam daer een seker Propheet af van Judea, met name (*d*) Agabus: zijnde dezelvde, die te Antiochien eenen zwaren hongersnood voorspelde, welke onder Keizer Claudius gekomen is, Kap. XI: 28.

11. Ende hy quam tot ons, ten huize van Philippus, alwaer wy ons verblijv hadden, ende nam den gordel Pauli ende sijns selfs handen ende voeten gebonden hebbende, seyde, Dit segt de Heylige Geest, (*e*) Den man, wiens dese gordel is, sullen de Joden alsoo te Jerusalem binden, ende overleveren in de handen der Heydenen.

In het Oosten was men gewoon lange klederen te dragen, en dezelve met eenen *gordel* of breden band opteschorten. — AGABUS nu *nam den gordel van* PAULUS, en daermede *bond* hy *zijns zelvs*, of zijne eigene *handen en voeten*. Door deze verrichting, wilde hy het gene hy van den HEER in last had, levendig afbeelden. Zulk eene handelwijs was by de oude Propheten meermalen gebruikelyk, gelijk uit de voorbeelden van JESAIAS, JEREMIAS en EZECHIEL bekend is. — Ook verklaerde AGABUS deze zinbeeldige handelwijs, 'er byvoegende: *Dit zegt de Heilige Geest*, die het my door eene Openbaring heeft bekend gemaekt, en hier van kan men ten vollen verzekerd zijn, *den man wiens deze gordel is*, namelyk de Apostel PAULUS, *zullen de* ongelovige *Joden te Jeruſalem alzo* aen handen en voeten *binden*, gelijk thans mijne handen en voeten met zijnen gordel gebonden zijn, *en* hem zelvs, zo ver zal hunne boosheid en woede gaen, *overleveren in de handen der Heidenen.*

Dit

(*d*) Hand. 11: 28. (*e*) Hand. 20: 23. ende 21: 33.

Dit was eene zeer aendoenlyke vertoning, niet alleen voor PAULUS zelven, maer ook voor zijne byhebbende vrienden, die levendig befeften, van hoe veel belang deze grote man voor de Kerk van CHRISTUS was.

12. **Als wy nu dit** uit den mond van Agabus **hoorden,** werden wy allen, die tot het gezelfchap van Paulus behoorden, zeer diep getroffen. Wy lieten daerom niets onbeproevd om den Apostel te bewegen, dat hy zich voor de hinderlagen der Joden wachten zoude. Uit dit beginfel **baden beyde wy** zijne reisgenoten, **ende** de Christenen **die van die plaetfe waren, dat hy niet en foude opgaen nae Jerufalem.**

De treffende wijs, op welke PAULUS zijne banden door AGABUS voorfpeld werden, befchouwden zy als eene waerfchouwing, om zijne voorgenomen reis naer Jerufalem te ftaken. Zy bedienden zich van de meest vermogende drangredenen. Zy zullen hem voorgefteld hebben hoe blijkbaer de Heilige Geest onder zijne prediking overal medewerkte, ter uitbreiding van JESUS Koningrijk, en dat hy zich daerom ten nutte der Kerke fparen moest. Het een en ander ftelden zy hem op de alleraendoenlykfte wijs voor, met tranen en gebeden.

13. **Maer** de kloekmoedige **Paulus,** die bereid was, om allerlei fmaedheid, voor den naem van zijnen groten Meester, te ondergaen, wel verre van dit beweeglyk verzoek in te willigen, **antwoordde, (f) Wat doet gy, dat gy weent, ende mijn herte weeck maeckt?** Mijn hart is gevoelig getroffen door uwe tranen, en de blijken van uwe lievdezorg voor mijn perfoon, maer evenwel het is Gods wil, hiervan ben ik door herhaelde Openbaringen verzekerd, dat ik naer Jerufalem zal reizen. Vol van moed en lievde tot JESUS eer voegde hy er by, ftaekt uw geween, het welk voor my zo aendoenlyk is, en zoekt my niet langer van de reis naer Jerufalem terug te houden: **Want ick ben bereydt niet alleen gebonden te worden, maer oock te fterven te Jerufalem voor den name,** de zaek, en

(f) Hand. 20: 24.

de eer des Heeren Jesu. Het is derhalven geheel ontijdig, dat gy mijn hart week maekt; het betaemt u niet alleen in dezen weg des HEEREN te berusten, maer zelvs my aen te moedigen, en voor my in den gebede alle nodige genade te begeeren, dat ik standvastig, onbeweeglyk, en getrouw voor de eer van mijnen groten Heer, zo wel in mijn sterven, als in mijn leven mag bevonden worden.

14. Ende deze ernstige betuiging van den Apostel had ook eene goede uitwerking, op de gemoederen der vergaderde menigte: want als hy hem van de vastgestelde reis naer Jerusalem niet en liet afraden, hielden wy ons te vreden, seggende met eene volkomen bevestiging, (g) De wille des Heeren geschiede.

II. Van Cæsarea begav zich de Apostel, met zijn gezelschap, naer Jerusalem, vs. 15 17.

†. Deze reis naer Jerusalem wordt beschreven, vs. 15, 16, en

††. De aenkomst aldaer, vs. 17.

15. Ende na die dagen, welke voor ons verblijv te Cæsarea bestemd waren, maeckten wy ons gereet, om de reis verder voort te zetten, ende gingen te voet op nae Jerusalem.

16. Ende met ons gingen oock [*sommige*] der discipelen van Cesareen, die zich mede naer Jerusalem begaven, om aldaer het aennaderend Pinxterfeest by te wonen, leydende [*met haer*] eenen sekeren Mnason van Cypren, eenen ouden discipel, by den welcken wy souden t'huys liggen.

Volgens onze Overzetting *leidden* de Christenen van Cæsarea, die PAULUS neer Jerusalem vergezelden; *met zich eenen zekeren* MNASON *van Cyprus, eenen ouden Discipel, by welken* PAULUS met zijn reisgezelschap *zou te huis liggen.* Dan is de mening deze, dat de Christenen van Cæsarea den grijsaert MNASON, geboortig van Cyprus, die misschien reeds

(g) Matth. 6: 10. Luc. 11: 2. ende 22: 42.

reeds door de prediking van den Heiland zelven was toegebracht, en die zich thans te Cæfareen bevond, offchoon hy te Jerufalem woonde, als reisgezel met zich namen, om by hem te herbergen. — Dan men kan het ook op de volgende wijs vertalen en inlasfchen, *en met ons gingen ook zommige Discipelen van Cæfarea, leidende ons tot eenen zekeren* MNASON *van Cyprus, eenen ouden Discipel, by welken wy zouden te huis liggen.* Dan wijst LUCAS de reden aen, waerom die Christenen van Cæfarea PAULUS en zijn gezelfchap naer Jerufalem vergezelden, om hun namelyk by den gemelden MNASON, die den Apostel in verfcheidene betrekkingen van dienst kon zijn, huisvesting te bezorgen.

17. Ende als wy te Jerufalem gekomen waren, ontfingen ons de broeders, zo leden der Gemeente, als de Apostelen die daer waren, en de Ouderlingen blijdelick. Zy behandelden Paulus en zijne reisgenoten zeer lievderijk, en lieten hen toe in hunne vergaderingen.

β. Het gene PAULUS *te Jerufalem bejegend is, wordt zeer omftandig aengeteekend, Kap. XXI: 18 — XXVIII.*

a. Vs. 18-26. verhaelt de Euangelist, wat PAULUS, *met den Apostel* JACOBUS, *en de Leeraren der Jerufalemfche Gemeente gehandeld hebbe.*

a. Hy begav zich naer het huis van den Apostel JACOBUS, *alwaer de Leeraers der Jerufalemfche Gemeente vergaderd waren, vs. 18.*

18. Ende den volgenden [*dagh*], na zijne aenkomst binnen Jerufalem, gingh Paulus met ons in tot Jacobum, den zoon van Alphæus, vergel. Kap. XV: 13, zijnde denkelyk de eenigfte Apostel, die thans binnen Jerufalem tegenwoordig was. Hier was eene plechtige vergadering belegd van alle de opzieneren der Jerufalemfche Gemeente, aen welke Paulus verflag wilde doen van zijne verrichtingen, en met hen handelen over ftukken van het grootfte aenbelang; ende alle de Ouderlingen waren, op het ontbod van Jacobus den Apostel, daer te zamen gekomen.

II. *Het gene in die vergadering is voorgevallen, verhaelt de Geschiedschrijver, vs. 19-26.*

1. *Eerst gav* PAULUS *bericht van den blijkbaren zegen, welken God op zijnen dienst onder de Heidenen gegeven had, vs. 19.*

19. Ende als hyse op eene zeer vriendelyke wijs gegroet, en met zegenbede aengesproken hadde, verhaelde hy van stuck tot stuck, wat Godt onder de Heydenen door sijnen dienst, niet alleen in klein Asien, maer ook in Griekenland, in verscheidene steden gedaen hadde, zodat 'er eene zeer grote menigte, vooral uit de Heidenen, door middel van zijne prediking toegebracht ware, tot het getal der genen, die zullen zalig worden. Hy verhaelde, in alle de byzonderheden, de gesteldheid der Gemeenten, welke hy bezocht; en het nut, het welk hy, onder den Godlyken zegen, gedaen had.

2. *Dit bericht droeg de goedkeuring der Vergadering wech, en werd met eenen gepasten raed aen* PAULUS *achtervolgd, vs. 20-26.*

—. *Men gav* PAULUS *eenig verslag van de Gemeente te Jerusalem, en hoe zeer hy by dezelve in verdenking geraekte, vs. 20, 21.*

20. Ende sy [*dat*] bericht van Paulus gehoort hebbende, loofden den Heere gezamentlyk voor den uitnemenden zegen, welken Hy op de prediking van den Apostel verleend had; ende vervolgens seyden zy tot hem, Gy siet, gelievde broeder en medeambtgenoot in het werk des HEEREN, hoe vele duysenden van Joden daer zijn die gelooven: ende sy zijn alle yveraers van de wet.

Zy berichtten PAULUS, dat de prediking van het Euangelie, onder hen by de Joden, eenen uitgebreiden zegen had. Er waren *vele duizenden*, of, volgens de beteekenis van het grondwoord, *tien duizenden van Joden die geloven.* Dit stellen

ken zy PAULUS voor, als eene bekende zaek, *gy ziet* zeggen zy, *hoe vele tien duizenden van Joden daer zijn, die geloven.* Misschien was het hem reeds, uit verscheidene ontmoetingen, welke hy, geduurende zijn kort verblijv te Jerusalem, gehad had, kenbaer geworden. Mogelyk had de een of ander der Leeraren hem daervan, by den aenvang zijner zamenkomst, een uitvoerig verslag gegeven. Althans zy veronderstellen de zaek zelve, als bekend genoeg.

Zy geven den Apostel nader bericht, omtrent het bestaen van deze grote menigte der gelovigen; *zy zijn alle yveraers van de wet.* Zy waren zeer gezet op de nauwkeurige onderhouding der schaduwachtige wetten, tot de minste byzonderheden toe; en niet alleen dit, maer zy konden ook niet dulden, dat een ander daerom eenigszins nalatig ware. — Dit was de denk- en handelwijs der nieuwbekeerde Joden, offschoon zy het Euangelie der vervulling hadden aengenomen, bleven zy nog yveren voor de onderhouding van MOSES wet. Het schijnt, dat JESUS hun wel gepredikt was, als het einde en de vervuller der Prophecyen, maer niet van de schaduwwet; misschien hebben JACOBUS en zijne medearbeiders de prediking van het laetste stuk, uit toegevendheid voor de Joden, en om hen des te beter te gewinnen, nog ontijdig geoordeeld. Trouwens, zo lang de Tempel nog niet verwoest was, had God nog niet openlyk verklaerd, dat de schaduwachtige eerdienst was afgeschaft.

21. Ende gy zijt, by de bekeerde Joden, die nog blijven yveren voor de schaduwwet, in merkelyke verdenking gekomen. Te weten, sy zijn aengaende u, door brieven en mondelinge gesprekken, van Asiatische Joden bericht, dat gy alle de Joden, die onder de Heydenen zijn, predikende in hunne Synsgoge, leert en aenspoort om van Moses wetten aftevallen, seggende dat sy de kinderen niet en souden besnijden, noch nae de wijsen [*der wet*] wandelen.

De zaek was derhalven deze: PAULUS zou den buitenlandschen Joden, die het Christendom omhelsd hadden, beduid hebben, dat zy hunne kinderen niet langer moesten besnijden, noch de schaduwachtige plechtigheden onderhouden. —

Wy vinden wel nergens aengeteekend, dat PAULUS deze leer gepredikt hebbe. In lateren tijd kwam hy 'er openlyk voor uit, blijkens den briev aen de Gemeenten in Galatien. — Maer gesteld, de Apostel had zo gesproken onder de buitenlandsche Joden, dan had hy hen nog geenszins geleerd van MOSES wet aftevallen. Dan had hy nog niets anders verklaerd dan de waerheid, dan dat de schaduwen hadden uitgediend, omdat het lichaem daervan gekomen was, en in zo ver was zijne leer gene vernietiging, maer eene bevestiging van de wet.

Dit hadden ook JACOBUS en zijne ambtgenoten zeer wel begrepen. Maer evenwel zy hielden het daervoor, en met reden, dat zulk een verkeerd vooroordeel tegen PAULUS veelligt zeer nadeelige gevolgen, voor de zaek van het Euangelie, hebben kon, en dat daerom dit vooroordeel moest wechgenomen worden.

—.—. *Men gav daerom den Apostel eenen vriendelyken raed*, *vs.* 22-26.

/. *De raed zelve wordt opgegeven*, *vs.* 22-25.

†. *Zy stelden dezen raed niet alleen voor*, *vs.* 22-24,

††. *Maer zy namen ook eene bedenking wech*, *welke daertegen in het gemoed van* PAULUS *zou kunnen opkomen*, *vs.* 25.

22. Wat is 'er dan [*te doen*], daer 'er zulke nadeelige berichten, aengaende uwe predikwijs, tot de Jerusalemsche Christenen gekomen zijn? welke middelen zullen wy in het werk stellen, om het ongunstig vooroordeel, het welk zy tegen u hebben opgevat, wech te nemen? Het is gantsch noodigh dat de menigte t'samenkome: want sy sullen hooren dat gy gekomen zijt. Uwe overkomst kan onmogelyk bedekt blyven; onze Christenen zullen uwe tegenwoordigheid binnen deze Stad ras vernemen, en hoe zullen wy u dan voor onaengenaemheden beveiligen? Wy zullen de gansche Gemeente moeten zamenroepen, opdat gy u, ten overstaen van dezelve, voor ons verdedigt, en rekenschap geevt van uwe verrichtingen.

23. Maer

23. Maer zulk eene algemene zamenroeping der ganfche Gemeente kan niet welvoeglyk gefchieden. Wy geven u daerom eenen raed, waertoe zich thans eene ongezochte gelegenheid opdoet; en wy verzoeken vriendelyk, dat gy u denzelven laet welgevallen. Doet dan 't gene wy u feggen en vriendbroederlyk raden. Wy hebben vier mannen die een gelofte gedaen hebben.

24. Neemt defe tot u, ende heyligt u met haer, ende doet de onkoften nevens haer, op dat fy het hooft befcheeren mogen: ende alle mogen weten dat 'er niet en is aen 't gene daer van fy, aengaende u, bericht zijn; maer [*dat*] gy [*alfoo*] wandelt, dat gy oock felve de wet onderhoudt

Er waren *vier mannen*, *die eene gelovte gedaen hadden*, waerfchijnlyk van het Nazireerfchap, evenwel niet voor altoos, maer voor eenen zekeren tijd. De Joden zeggen, dat zulk een Nazireerfchap dertig dagen duurde, wanneer men zich onthield van wijn en andere dingen, door de Wet nader bepaeld, Num. VI. — Deze vier mannen fchijnen zich by JACOBUS, en de overige Leeraren der Jerufalemfche Gemeente, vervoegd te hebben, om hun behulpzaem te zijn, in het dragen van de onkosten, welke vereischt werden, en vry aenmerkelyk waren, wanneer men, na het eindigen van de dagen der gelovte, het hair liet affcheeren, het welk volgens de wet, op eene zeer plechtige wijs, met verfcheidene offeranden gefchieden moest. Deze onkosten te dragen was een byzonder blijk van Godsvrucht by de Joden.

Dit was, zo zy dachten, eene allergefchiktfte gelegenheid voor PAULUS, om alle ongunftige vooroordeelen uit de gemoederen der bekeerde Joden te Jerufalem, op eenmael geheel wech te nemen. Zy geven hem daerom vs. 24. dezen raed, dat hy zich by die vier mannen voegen zou; zich tot het Nazireerfchap afzonderen, opdat ieder een zien mogt, dat hy zich wel degelyk hield aen de wet van MOSE, en dat de gemelde berichten en vooroordeelen geheel ongegrond waren.

25 Doch 'er kon in het gemoed van Paulus geredelyk eene bedenking opkomen, of zulk eene handelwijs ook kon

beschouwd worden, als strijdig met zijne leer onder de Heidenen, en of dit, ter kennis van de bekeerde Joden komende, ook nadeelige gevolgen hebben zou. Jacobus en zijne Ambtgenoten herinnerden hem daerom het besluit, het welk deswegens voor eenige jaren, in de vergadering te Jerusalem genomen was, Kap. XV. Uit dit beginsel voegden zy 'er by, van de Heydenen die gelooven, (*h*) hebben wy geschreven ende goetgevonden, dat sy niet diergelijcks, als de schaduwachtige wetten van Mose vorderen, en souden onderhouden, (*i*) dan dat sy haer, om genen aenstoot te geven aen de Joden, in welker midden zy verkeeren, alleenlyk wachten van 't gene den afgoden geoffert is, ende (*k*) van bloet, ende van 't versttickte, ende van hoererye.

II. PAULUS *volgde dezen raed op, vs.* 26.

26. (*l*) Doe nam Paulus, die zich dezen vriendelyken raed, zonder de minste tegenbedenking, liet welgevallen, de gemelde vier mannen met hem, ende den dagh daer aen met haer geheyligt zijnde, en zich volgens de wet gereinigd hebbende, gingh hy in het voorhov van den Tempel, alwaer hy zich by de Priesteren vervoegde, ende verkondigde dat de dagen der heyliginge vervult waren, of liever, *dat hy de dagen der afzondering zou vervullen,* [*blijvende daer*] tot dat voor een yegelick van haer, van de vier gemelde mannen, de offerhande opgeoffert was. De dagen der afzondering waren volgens de wet niet bepaeld, maer korter of langer naer ieders keus. Maer Paulus verklaerde den Priesteren, dat hy zou blijven, tot dat de dagen der gelovte van allen vervuld waren, en alle de offeranden, in welker onkosten hy mede dragen zoude, geheel vervuld waren.

(*h*) Hand. 15: 23. (*i*) Exod. 20: 3. 1 Cor. 8: 1. (*k*) Gen. 9: 4. (*l*) Hand. 24: 6.

b. De Apostel geraekte in banden, Kap. XXI: 27– XXVIII: 31.
a. *De aenleiding daertoe vinden wy vs. 27-30ª.*
b. *De gevangenneming zelve, vs. 30ᵇ-36.*
1. *Eerst van de Joden, vs. 30ᵇ.*
2. *Daerna van de Romeinen, vs. 31-36.*

27. Als nu de ſeven dagen der afzondering van het Nazireerſchap, ſouden voleyndigt worden, ſagen hem de Joden van het Voorburgemeesterlyk Aſien, in het voorhov van den Tempel, in gezelſchap van de meermalen gemelde vier mannen, welken zy niet kenden. Deze waren grotelyks geërgerd aen het gedrag van Paulus, ende daerom beroerden zy alle het volck, het welk toen in de voorhoven van den Tempel was, ende zelvs ſloegen zy de handen aen hem, hem grijpende.

28. Roepende, met een groot geſchreeuw, Gy Iſraëlitiſche mannen, even als of het, op de bewaring van der Joden Godsdienst en voorrechten, aen kwam, komet te hulpe, dat die huichelaer toch niet ontſnappe; Deſe is de menſche die, wegens zijn ſnood beſtaen en verfoeilyk gedrag, ten aenzien van al wat heilig is, zo zeer bekend is, en buitenslands zo veel gerucht veroorzaekt heeft; hy is de man, die tegen het volck, ende de wet, ende deſe allerheiligſte plaetſe alle [*man*] overal leert, hy maekt 'er geduurig en onvermoeid zijn werk van, om te beweeren, dat Israël niet meer met uitſluiting van de Heidenen, het volk van Gods byzonder eigendom zy, dat de wet van Moſe is afgeſchaft, en dat de plechtige Godsdienst niet meer, aen den Tempel verbonden zy. Hy heeft zich derhalven vergrepen, niet alleen *tegen* ons *volk*, maer ook tegen *de Wet* van Moſe en tegen den Tempel, *deze* allerheiligſte *plaetze*. Wat moet van dit alles het gevolg wezen? dat 'er gene Jodengenoten meer zullen aengeworven worden, en dat zelvs velen uit ons volk, van Moſe en zijne Wet, zullen afvallen. Dit is het nog niet alles, ende boven dien heeft hy oock Griecken, onbeſnedene Heidenen, in den Tempel, in het voorhov der Israëliten gebracht, ende daerdoor heeft

hy dese heylige plaetse, op eene allersnoodste wijs ontheyligt.

29. Want sy hadden te vooren (*m*) Trophimum den Ephesier, een heiden van geboorte, die gevolgelyk niet besneden was, met hem in de stadt gesien, welcken sy meynden dat Paulus in den Tempel gebracht hadde. Zy verbeeldden zich, dat die Trophimus één was van die vier mannen, welken Paulus thans by zich had.

Wanneer wy ons nu herinneren, dat de Jerusalemsche Christenen zelve yveraers van de Wet waren, verg. vs. 20, en met welk een oog derhalven dezen, zo wel als het gros der Joodsche Natie, uit blindheid en onkunde, de tegen PAULUS ingebrachte beschuldiging beschouwden, zullen wy ligtelyk begrijpen kunnen, hoe de woede van allen, tegen hem is gaende geworden.

30. Ende de geheele stadt quam in roere; het geschreeuw der Asiätische Joden in den Tempel kwam weldrae ter ooren van anderen die 'er buiten waren, en verspreidde zich binnen korten tijd, door geheel Jerusalem, het welk thans by gelegenheid van het Pinxterfeest, opgepropt was van menschen, zodat de gehele Stad in rep en roer, en in de uiterste wanorde geraekte. Een ieder vloog uit zijn huis, ende het volck liep, in eene verbasende menigte in alleryl te samen naer den Tempel. Zommigen vielen met grote woede, op den Apostel aen, ende sy grepen Paulum, ende trocken of sleepten hem buyten den Tempel, opdat deze heilige plaets niet door zijn bloed mogt verontreinigd worden; ende terstont wierden de deuren, door de Leviten gesloten, om voor te komen, dat niemand der Heidenen onder dit oproer, in den Tempel komen mogt. Zodoende zag de Apostel vervuld het gene hem, zo door openbaringen van den Heiligen Geest, als door den mond van den Propheet Agabus voorspeld was, vergel. vs. 10, 11.

31. Men had den Apostel buiten den Tempel gesleept, met eenen toeleg, om hem af te maken. Ende als sy hem soch-

(*m*) Hand. 20: 4. 2 Tim. 4: 20.

ſochten te dooden, quam het geruchte, door middel van de wacht op den burcht Antonia, wel ras **tot den Overſten der bende, dat geheel Jeruſalem in verwerringe was:**

Tot nader verſtand van zaken, dienen wy kortelyk iets aen te merken, omtrent de burgerlyke geſteldheid der Joden in dien tijd. Zedert de verbanning van ARCHELAUS, voor ongeveer 45 jaren, waren zy onder de overheerſching der Romeinen. Thans was NERO de Keizer der Romeinen. Hy ſtelde Stadhouders of Landvoogden, die het hoogſte bewind van zaken, onder de Joden in handen hadden. Deze hadden hun gewoon verblijv te Cæſarea, en daer bevond zich thans FELIX, in die hoedanigheid. In verſcheidene ſteden van het Joodſche land, lag eene bezetting van Romeinſche Krijgsknechten. Inzonderheid was 'er eene bezetting geplaetst, op den burcht Antonia, een ſlot ten Noordwesten van den Tempel, geſticht door de Hasmoneſche Vorsten, doch door HERODES *den Groten*, vernieuwd en aenmerkelyk verbeterd, en door hem, ter eere van den Romeinſchen Veldheer MARCUS ANTONIUS, *Antonia* geheten. Dit ſlot lag, op eene ſteile rots van 50 ellen hoog, op de vier hoeken geſterkt, en zeer geſchikt, om de Joden te Jeruſalem in bedwang te houden. Thans ſtond de bezetting, welke ten tijde der hoge Feesten ſterker was, onder het bevel van den Overſten CLAUDIUS LYSIAS, die van het gemelde ſlot, met zijne onderhebbende manſchap, een wakend oog kon hebben, op den Tempel en het gene 'er omging; daerenboven, had de burcht Antonia gemeenſchap met het voorhov van den Tempel, zo door middel van eenen weg, op gewelvde bogen aengelegd, als door eenen onderaerdſchen gang.

CLAUDIUS LYSIAS kreeg zeer ſpoedig bericht van het oproer.

32. **Welcke terſtont krijgsknechten ende Hooftmannen over hondert tot hem nam,** zijnde een genoegzaem getal van gewapende manſchap, met derzelver bevelhebberen, **ende hy liep,** met zijne Soldaten **af nae haer toe,** die het oproer verwekten, en Paulus zochten om te brengen. **Sy nu den Overſten ende de krijgsknech-**

ten ſiende, hielden uit ontzach, voor de Romeinſche Soldaten, op van Paulum te ſlaen. Dit gav gelegenheid dat de Apostel, die ſpoedig, door de woedende menigte zou zijn verſcheurd geworden, in de handen der Romeinen geraekte, en vryheid kreeg om zich te verantwoorden.

33 (*n*) Doe nu de raſende menigte eenigszins bedaerd, en op de aenkomst der gewapende manſchap, wat uit elkanderen geraekt was, naerderde de Overſte, ende greep hem, door zijne Soldaten uit de handen der Joden, het gene evenwel niet zonder geweld geſchiedde; ende daerop beval hy, dat men [*hem*] met twee ketenen ſoude binden: ende als dit geſchied was, vraegde hy wie hy was, ende wat kwaed hy gedaen hadde, dat de ganſche menigte zo zeer op hem was verbitterd geworden.

34 Ende dit onderzoek was ten eenemael vruchteloos: want, onder de ſchare riep [*d'eene dit*,] d'andere wat anders, de meesten wisten niet eens, gelijk het, in zoortgelyke gevallen dikwijls gaet, wat 'er te doen ware. Doch de Overſte liet den Apostel middelerwijl in zekerheid brengen: want als hy de ſekerheyt niet en konde weten van wegen de beroerte, beval hy dat men hem in de legerplaetſe ſoude brengen. De woede tegen Paulus bracht hem natuurlyk op het vermoeden, dat hy zware misdaden bedreven had, en vermits hy daervan, door de beroerte van het volk, niets zekers ontdekken kon, liet hy hem by voorraed, in de legerplaets brengen.

35. Ende dit kon niet, dan met veel moeite geſchieden, van wegen den geweldigen aendrang. Daerom als hy aen de trappen van het ſlot Antonia gekomen was, gebeurde het dat hy van de krijgsknechten gedragen wiert, vermits 'er gene gelegenheid was om behoorlyk te gaen, van wegen het geweit der ſchare, die al woedende op hem aendrong.

36. Want de menigte des volcks volgde al roepende, (*o*) Wech met hem, daerdoor te kennen gevende, dat zy noch konden noch wilden rusten, voor dat hy van kant was.

ſ De

(*n*) Hand. 21: 11. (*o*) Luc. 23: 18. Joh. 19: 15. Hand. 22: 22.

t. *De gevolgen van des Apostels gevangneming, worden zeer uitvoerig aengeteekend, Kap. XXI: 37— XXVIII: 31.*

1. PAULUS *verantwoordde zich voor het volk, Kap. XXI: 37— XXII: 29.*

—. *Hy verzoekt van* CLAUDIUS LYSIAS *vryheid, om zich, voor de menigte te verantwoorden, vs.* 37-39.

——. *Dit verzoek wordt toegestaen, vs.* 40.

37. Ende als Paulus, op de bovenste trappen, by den ingang van het slot gekomen was, en [*nu*] zo in de legerplaetse soude geleydt worden, seyde hy tot den Oversten, met eene verwonderlyke bedaerdheid van geest, Is 't my geoorloft tot u wat te spreken? Ende hy seyde tot Paulus, die hem in goed Grieksch aensprak, met verwondering, Kent gy Grieckſch?

38. Zijt gy dan niet de Egyptenaer, die voor dese dagen oproer verweckte, ende de vier duysent moordenaers nae de woestijne uytleydde?

De Overste had het oog op een geval, het welk in dien tijd zeer bekend was. — JOSEPHUS maekt 'er ook melding van *Antiq.* l. XX. c. 7. en *de Bello Jud* l. XII. c. 13. Dan hy schijnt zich zelven eenigszins tegen te spreken. — De hoofdzaek is deze; een zeker Egyptenaer, vermoedelyk uit het hoge Egypten, daer de Griekſche tael niet bekend was, gav zich uit voor eenen Propheet, met oogmerk om Jerusalem te bemachtigen. Hy maekte eenen groten aenhang, die wel op 30000 beliep, welke hy om de woestijne, naer den olijvberg leidde, in hoop van de Stad in te nemen. Dan hy werd, door den Romeinschen Stadhouder FELIX zo wel ontvangen, dat zijn aenhang verstrooid, 400 mannen geslagen, en 200 gevangen gemaekt werden, terwijl hy zelvs, door de vlucht ontkwam.

Ondertusschen spreekt LUCAS van 4000 *moordenaren*, dat is, gewapende mannen. Dan men heeft wel in het oog te houden, dat hy de woorden van den Romeinschen Oversten opgeve. Al had derhalven CLAUDIUS LYSIAS hier in gedwaeld; en JOSEPHUS de waerheid gesproken, dan zou 'er nog niets

ten nadeele der gewijde geschiedenis, uit afgeleid kunnen worden. Daerenboven wanneer wy meerder wisten, omtrent de omstandigheden, dan zou men de verschillende berichten, wat de hoofdzaek betreft; beter kunnen overeenbrengen. — Het kan zijn, dat 'er maer 4000 gewapende mannen, by den Egyptenaer geweest zijn, van welke de Overste spreekt, en dat de menigte, welke zich van tijd tot tijd, by dezelve gevoegd heeft, naderhand zodanig zy aengegroeid, dat JOSEPHUS dezelve op 30000 mannen mogt begroten.

Althans daer de gemelde moordenaer ontkomen was, verkeerde de Romeinsche Overste in het vermoeden, dat PAULUS dezelvde man was. Maer vermits hy zeer goed Grieksch sprak, begon LYSIAS te twijffelen.

39. Maer Paulus maekte zich nader bekend. Hy seyde, Ick ben een Jodisch man, wat mijnen Godsdienst aengaet; en ten aenzien van mijne geboorte, ben ik afkomstig (p) van Tarsen, en derhalven een burger van geen onvermaerde stadt in Cilicien: ende vervolgens verzocht hy vryheid, om de zaemgevloeide menigte, met opzicht tot zijn persoon en gedrag, nader te mogen onderrichten. Hy voegde 'er daerom by, ick bidde u, laet my toe tot het volck te spreken.

40. Ende de Overste stond zijn verzoek toe, om dusdoende ook voor zich zelven, betere kennis van zaken te krijgen: als hy 't dan toegelaten hadde, Paulus staende op de trappen, zodat hy, van de gehele menigte kon gezien en gehoord worden, wenckte met de hant tot het volck, om stilte en gehoor te krijgen: ende als daer groote stilte geworden was, sprack hy se aen in de Hebreeusche of Syro Chaldeeuwsche tale, welke toen ter tijd, in het Joodsche land gesproken werd, om het vooroordeel tegen de Grieken wech te nemen, en van allen verstaen te worden. Hy begon eene treffelyke redenvoering, seggende,

(p) Hand. 9: 11, 30.

HET XXII. KAPITTEL.

---. *De verantwoording van den Apostel, voor het Joodsche volk, wordt aengeteekend vs.* 1-29.

/. *De verantwoording zelve vinden wy vs.* 1 21.

†. *Vooraf gaet eene gepaste voorreden, by welke* LUCAS *eene aenteekening gevoegd heeft, vs.* 1, 2.

‡. *De voorreden ontmoeten wy vs.* 1, *en*

‡‡. *De aenteekening van* LUCAS, *vs.* 2.

1. MAnnen broeders ende vaders, hoort mijne verantwoordinge, die [*ick*] tegenwoordelick tot u [*doen sal*].

PAULUS sprak thans tot het Joodsche volk, het welk in eene verbasende menigte, voor het slot Antonia vergaderd was. Onder den gemengden hoop, zag hy ook lieden van jaren, zelvs Overheden van het volk. Hy noemde hen daerom niet alleen *Mannen broeders*, maer ook *Vaders*. Door deze vriendelyke aenspraek, wilde hy hunne gramschap eenigszins tot bedaren brengen; en om hen tot aendacht op te wekken, zeide hy, *hoort mijne verantwoording*, *welke ik tegenwoordig tot u doen zal.* — Elk werd daerdoor begerig om te vernemen, wat hy, ter verdediging van zijn persoon en gedrag zou inbrengen.

2 (Als sy nu hoorden dat hy in de Hebreeusche, of Syro Chaldeeuwsche tale, welke zy best verstonden, haer aenspraek, hielden sy haer te meer stil. Ende hy seyde,)

††. *In de redenvoering zelve, vs. 3-21.*

‡. *Verhaelt hy eerst zijne opvoeding en levenswijs, eer hy tot het Christendom bekeerd werd, vs. 3-5.*

3. (*a*) Ick ben een Jodisch man van afkomst en Godsdienst, ende te Tarsen in Cilicien geboren. Het voornemen mijner Ouderen was, om my, tot een geleerden Rabbi op te leggen. Zy hebben my daerom al vroeg, naer de Hoge School van deze heilige Stad gezonden. By die gelegenheid ben ik opgevoedt in dese stadt, aen de voeten des beroemden (*b*) Gamaliëls, welken ik tot mijnen Leermeester gehad heb. Onder het opzicht van dien Hoogleeraer, die eene algemene hoogachting verworven had, ben ik onderwesen nae de bescheydenste wijse, of met de grootste zorgvuldigheid, in de voorschrivten der vaderlicke wet, welke, behalven de Wet van Mose, nog vele andere instellingen behelst; zijnde een yveraer voor de eere Godts, naer het inzien, het welk ik toenmaels had, zodat ik niet dulden kon, dat de vaderlyke Wet, in het minste opzicht geschonden werd; gelijckerwijs gy alle heden zijt: Ik ben de man, die zo zeer als iemand anders, voor de vaderlyke Wet, en tegen de Christenen geyvert heb.

4. (*c*) Die desen wegh, de leer namelyk van JESUS, en de belijders van zijnen naem, vervolgt hebbe tot der doot, bindende ende in de gevanckenissen overleverende beyde mannen ende vrouwen. Hoe meer Christenen ik in het lijden hielp, hoe meer ik my verbeeldde Gode eenen dienst te doen.

5. Gelijck my oock de toenmalige Hoogepriester, die nog leevt getuyge is, ende de geheele Raet der Ouderlingen: van dewelcke ick oock brieven van voorschrijving en aenbeveling genomen hebbende, tot de Joden van de Synagoge te Damascus, onze broeders naer het

(*a*) Hand. 9: 11. ende 21: 39. 2 Cor. 11: 22. (*b*) Hand. 5: 34. (*c*) Hand. 8: 3. ende 9: 1. ende 26: 9. 1 Cor. 15: 9. Galat. 1: 13. 1 Tim. 1: 13.

het vleesch, ben nae Damascum gereyst, om oock de gene die daer waren, belijdenis doende van het geloov in JESUS, gebonden te brengen nae Jerusalem, op dat sy, als schadelyke werktuigen voor onzen Godsdienst en Burgerstaet, gestraft souden worden.

‡‡. *Daerna geevt hy bericht van zijne zeer merkwaerdige bekeering tot het Christendom, vs. 6-16.*

‡. *Eerst spreekt hy van de zonderlinge gebeurtenis, welke aenleiding gav, dat hy van gevoelens veranderde, vs. 6-11.*

‡‡. *Vervolgens van zijne bekeering zelve, vs. 12-16.*

6. (*d*) Maer het geschiedde my, als ick, met het gemelde oogmerk reysde, voorzien van de nodige manschap, om my de behulpzame hand te bieden, ende Damascum genaeckte, ontrent den middagh, dat (*e*) snellick uyt den hemel een groot licht my rontom omscheen, het welk den glans der helderschijnende middagzon geheel verdoovde.

7. Ende ick viel van schrik ter aerde, ende zy die my vergezelden, vielen mede, dodelyk verschrikt op den grond neder, vergel. Kap. XXVI: 14. Vervolgens zag ick iemand, bekleed met eene onnadenkelyke heerlykheid, in het midden van dat schitterend licht, vergel. Kap. IX: 7, 17. Ook hoorde ik eene stemme tot my seggende, Saul, Saul, wat vervolgt gy my?

8. Ende ick kende voor als nog den verhevenen persoon niet, die tot my sprak, uit het midden van het glansrijk licht. Daerom antwoordde ik, uit voorzichtigheid en eerbied, Wie zijt gy, Heere? Ende hy seyde tot my, Ick ben Jesus de Nazarener, welcken gy vervolgt.

Uit Kap. XXVI: 15-18. schijnt het, als of de Heiland hem aenstonds tot het Apostelambt geroepen hebbe, zodrae Hy zijn persoon had bekend gemaekt. Dan PAULUS heeft zich, in zijne verantwoording voor Koning AGRIPPA Kap.

(*d*) Hand. 9: 3. (*e*) 1 Cor. 15: 8. 2 Cor. 12: 2.

XXVI, niet zo zorgvuldig, aen de rangschikking der omstandigheden van zijne bekeering verbonden. Trouwens wanneer de Heiland hem aenstonds, onder zeer bemoedigende beloften, tot de hoge waerdigheid van het Apostelschap geroepen had, zou PAULUS zo vele redenen niet gehad hebben, om van angst en schrik te beven. — Uit vergelyking dan van PAULUS verhael, ter dezer plaets, met Kap. IX: 5, mogen wy besluiten, dat de verhoogde Middelaer voor ditmael, niet meer geantwoord hebbe, dan PAULUS gevraegd had. Op de vraeg van PAULUS, *wie zijt gy Heer?* antwoordde de Heiland, by voorraed eenvouwig, *ik ben* JESUS *de Nazarener, welken gy vervolgt.*

Volgens Hand. IX: 5, voegde 'er de Heiland by, *het is u hard, de verzenen tegen de prikkels te slaen.* Deze spreekwijs is ontleend van de prikkels, met welk een wederspannig jokdier voor den ploeg gespannen, wordt aengedreven; en geevt te kennen, dat zijn tegenstand tegen alle middelen, om hem van de waerheid des Euangeliums te overtuigen, tot zijn eigen verderv zou uitlopen, wanneer hy in zijnen onbesuisden yver, nog langer wilde voortgaen.

9. Ende die met my waren, om mijne bloeddorstige voornemens te ondersteunen, sagen wel het onbeschrijvlyk glansrijk licht, (*f*) ende wierden seer bevreest; maer de stemme des genen die tot my sprack, en hoorden sy niet.

Dit bericht schijnt kennelyk te strijden, met het verhael van onzen Geschiedschrijver, Kap. IX: 7, dat PAULUS reisgenoten wel *de stem gehoord, maer niemand gezien hebben.* — Dan de zaek was deze. Er geschiedde eene tweederlei stem tot PAULUS; door de eerste maekte zich de Heiland bekend, en door de tweede, gelastte hem de verhoogde Middelaer, wat hy doen moest. De eerste stem hebben PAULUS reisgenoten niet gehoord. Door de schielyke omschijning van het ongemeen glansrijk licht, werden zy dermaten verschrikt, dat zy geheel buiten zich zelven waren, zodat zy niets hoorden. Maer eenigermaten tot bedaren gekomen, hoorden zy de

(*f*) Dan. 10: 7.

de tweede ftem. — Middelerwijl zagen zy den verhoogden Middelaer niet, vergel. Kap. IX: 7. daer zy door het horen van de tweede ftem, op nieuws dermaten verfchrikten, dat zy ftonden als ftomme beelden zonder gewaerwording.

10. Ende door dit ontzettend antwoord tot nadenken gebracht zijnde, verzocht ick ootmoedig nadere onderrichting, omtrent het oogmerk van deze verbazende verfchijning. Ik feyde met eene bevende ftem, Heere, wat fal ick doen? Ende de Heere feyde tot my ter mijner bemoediging, Staet op van den grond, waeruit ik bemerkte dat my geen verder onheil wedervaren zou, ende voegde 'er de HEER by: gaet henen nae Damafcum: ende aldaer fal met u uitvoerig gefproken worden, van al het gene dat u geordineert is te doen, vergel. Kap. IX: 6.

11. Toen ftond ik op van den grond, met behulp mijner reisgenoten die my de hand boden, omdat zy bemerkten dat ik krachteloos was. Ende als ick van wegen de heerlickheyt deffelven lichts, het welk my omfchenen was niet en fagh, fo dat ik volkomen blind was, wiert ick by de hant geleydt van de gene die met my waren, ende quam tot Damafcum, in het huis van zekeren Judas, vergel. Kap. IX: 11. Daer was ik drie dagen, zonder dat ik iemand zien konde, en de fchrik zat my zodanig in de leden, dat ik geduurende allen dien tijd, niet gegeten en gedronken heb, vergel. Kap. IX: 9.

12. (g) Ende een feker Ananias, een aenhanger van JESUS, een Godtvruchtigh man nae de wet, [goet] getuygeniffe hebbende van en in grote achting zijnde, by alle de Joden die [daer] woonden.

13. Quam uit kracht van eene Openbaring, vergel. Kap. IX: 10-16. tot my ten huize van Judas, ende by [my] ftaende: feyde hy tot my op eenen zeer bemoedigenden toon, Saul, thans mijn gelievde broeder in CHRISTUS, de gezegende JESUS die u onder den weg verfchenen is, heeft my tot u gezonden om u, door zijne wonder-

(g) Hand. 9: 17.

kracht van uwe blindheid te genezen ; wort dan weder siende. Ende ter selver ure als hy dit woord gesproken had, wiert ick siende op hem, nadat 'er als schellen van mijne oogen gevallen waren.

14. Ende hy seyde vervolgens: De Godt onser vaderen heeft u te vooren verordineert en bestemd, om sijnen wille te kennen, welken Hy omtrent de zaligheid van zondaren, door JESUS CHRISTUS in het Euangelie geopenbaerd heeft, ende den verhoogden Middelaer, dien Rechtveerdigen by uitnemendheid te sien, ende de stemme uyt sijnen mont te hooren.

15. Want gy sult hem getuyge zijn by alle menschen, zo Joden als Heidenen, van 't gene gy gesien ende gehoort hebt.

16. Ende nu, wat vertoeft gy? Blijv niet langer op den grond liggen. Staet op, ende laet u doopen, ende uwe sonden afwasschen, gelijk deze grote weldaed in den Doop beteekend en verzegeld wordt, aenroepende, en van ganscher harten gelovende in den name des Heeren JESUS, die u verschenen is, vergel. Kap. II: 38.

II. *Wijders verhaelt* PAULUS *hoe hy gezonden ware om onder de Heidenen te prediken, vs.* 17-21.

17. (*h*) Ende het gebeurde my, als ick na verloop van eenigen tijd te Jerusalem wedergekeert was, ende in den Tempel badt, dat ick in een vertreckinge van sinnen was: en in eene Openbaring bevel kreeg, om in deze hoofdstad niet te prediken.

18. Ende het gebeurde in die vertrekking van zinnen, dat ick hem sagh, die my op den weg naer Damascus verschenen was, ende dat hy tot my seyde, (*i*) Spoedt u, ende gaet in der haeste uyt Jerusalem: want sy en sullen uw' getuygenisse van my, niet aennemen, en derhalven zoudt gy hier uwen tijd nutteloos verslijten.

19. En-

(*h*) Hand. 9: 28. (*i*) Matth. 10: 34.

19. Ende ick seyde met eene eerbiedige vrymoedigheid, Heere laet het my vergund worden, uw Euangelie binnen Jerusalem te prediken. De inwoners kennen my, sy weten (*k*) dat ick voorheen, een woedende vervolger der belijders van uwen naem geweest ben, zodat ik in de gevanckenisse wierp, ende in de Synagogen geesselde die in u geloofden:

20. (*l*) Ende doe het bloet Stephani uwes getuygen vergoten wiert, [*dat*] ick daer oock by stont, ende mede een welbehagen hadde in sijne doot, ende de kleederen bewaerde der gene die hem doodden. Wanneer ik derhalven den Jerusalemmers bericht gav, hoe ik van de waerheid des Euangeliums ben overtuigd geworden, meen ik te mogen hopen, dat velen in u geloven zullen.

21. Ende hy seyde tot my, gy bedriegt u, gehoorzaem mijn bevel. Gaet henen uit Jerusalem, elders heb ik werk voor u: (*m*) want ick sal u verre tot den Heydenen affenden, om menschen die de stomme afgoden eeren, tot den levendigen God, en het geloov in mijnen naem, te bekeeren.

II. Dan PAULUS, *wordt door het volk in zijne redenvoering gestuit, en door den Romeinschen Oversten* CLAUDIUS LYSIAS *nader onderzocht, vs.* 22-29.

†. *Hy wordt door de woede van het volk gestuit, vs.* 22, 23.

22. Paulus zou zijne lotgevallen, onder de Heidenen verder verhaelt en betoogt hebben, dat JESUS de beloovde MESSIAS zy; maer hy werd door het volk gestuit. Sy hoorden hem nu tot dit woort toe, dat hy van zijne zending tot de Heidenen begon te spreken; maer toen wilden de Joden niet langer naer hem hooren, ende sy verhieven hare stemme, seggende met een woest getier.

(*k*) Hand. 22: 4. (*l*) Hand. 7: 58. ende 8: 1. (*m*) Hand. 9: 15. ende 13: 2. Galat. 1: 15. ende 2: 8. Ephes. 3: 8. 1 Tim. 2: 7. 2 Tim. 1: 11.

(*n*) Wech van der aerde met ſulck eenen: want het en is niet behoorlick dat hy leve. Ons volk zou een ſchromelyk onrecht geſchieden, wanneer zulk een booswicht niet met den dood geſtraft wierd.

23. Ende als ſy riepen, ende de kleederen van haer ſmeten, als wilden zy zich gereed maken, om geweldiger hand op hem aen te vallen, ende ſtof in de lucht wierpen; ten einde dat alle die hier tegenwoordig waren, opgeroepen wierden, om Paulus het koste wat het wilde, van kant te maken; oordeelde de Overſte het nodig om hem te beveiligen.

††. *De Romeinſche Overſte wilde de zaek nader onderzoeken, vs.* 24-29.

†. *Hy was voornemens, door geesſeling tot een ſcherper onderzoek over te gaen, vs.* 24.

††. *Maer hierin wordt de Apostel verſchoont, vermits hy een Roomsch Burger was, vs.* 25-29.

24. So dra de verbazende menigte der zaemgevloeide Joden, zulk eene tomeloze woede openbaerden, beval de Overſte dat men hem in de legerplaetſe, binnen de burcht Antonia ſoude brengen, om hem voor het geweld van het volk te beveiligen. Maer evenwel, vermits de Joden zo zeer tegen hem verbitterd waren, dacht hy dat Paulus een groot misdadiger wezen moest, ende daerom ſeyde hy, dat men hem met geeſſelen onderſoecken ſoude, op dat hy verſtaen mochte om wat oorſake ſy alſoo over hem riepen. Het was namelyk niet alleen by de Romeinen, maer ook by andere volken, de gewoonte om de misdadigers op zulk eene wijs, tot belijdenis te noodzaken.

25 Ende alſo ſy hem met de riemen uytreckten, gelijk men gewoon was, opdat de geesſelſlagen des te groter ſmerten zouden veroorzaken, ſeyde Paulus tot den Hooftman overhondert, die daer als Bevelhebber van

(*n*) Hand. 21: 36.

van de Soldaten, welke de geesfeling verrichten zouden, by ſtont, Is 't ulieden geoorloft eenen Romeynſchen menſche, ende [*dien*] onveroordeelt, te geeſſelen?

Volgens de wet van VALERIUS, was het ongeoorloovd eenen Romeinſchen Burger te veroordelen, zonder zijne zaek onderzocht te hebben, en volgens die van PORCIUS, mogten de Romeinſche Burgers niet gegeesſeld worden. Zeer bekend is het zeggen van CICERO: „ Het is eene misdaed, „ eenen Romeinſchen Burger te binden, het is een ſchelmſtuk hem te geesſelen, het ſtaet gelijk aen eenen vadermoord hem te doden, en hoe zal ik het noemen, hem „ te kruicigen!" — PAULUS beriep zich op zijn Roomsch Burgerrecht, om de geesſeling te ontwijken. Dit was geen lafhartigheid, ſtrijdig met zijnen plicht, volgens welken hy altoos moest bereid zijn, om ſmaedheid en mishandelingen voor de eer van JESUS, en de belijdenis van zijnen naem te ondergaen; het ſtondt hem niet alleen vry, maer zelvs was hy verplicht, om alle ſmerten en ſmaedheden te ontgaen, van welke hy wist, dat hy daerdoor aen de zaek van het Euangelie, geen het minſte voordeel konde toebrengen.

26. Als nu de Hooftman over hondert [*dat*] hoorde, dat Paulus zich op zijn Romeinsch Burgerrecht beroepen had, gav hy den Soldaten bevel om de toebereidſelen tot de geesſeling te ſtaken, en haeste zich om nadere beveelen van den Overſten te vragen. Zonder uitſtel gingh hy toe ende boodſchapte het den Overſten, ſeggende, Siet wat gy te doen hebt, handel voorzichtig om den Romeinſchen Raed en het volk niet te beledigen: want deſe menſche, welken gy my gelast hebt te laten geesſelen, is een Romeyn.

27. Ende de Overſte quam toe, ende ſeyde tot hem, Segt my de waerheid, zijt gy een Romeyn? ende hy ſeyde, Ja ik ben een Romeinsch Burger.

28. Ende de Overſte antwoordde, dit verwonderd my: Ick ben een Griek van aenzienlyke geboorte, en hebbe dit burgerrecht voor een groote ſomme [*gelts*] verkregen, en gy een geringe Jood, zijt ook een Ro-

meinsch Burger. Ende Paulus seyde, Maer ick ben oock zelvs dat meer is, [*een* Romeinsch *burger*] geboren

Hoe PAULUS aen het Romeinsche Burgerrecht, het welk hy by zijne geboorte had overgeërft, gekomen zy, kunnen wy niet bepalen. Zijne Voorouders kunnen dat Burgerrecht, op meer dan ééne wijs verkregen hebben. Misschien was iemand zijner Voorvaderen met dit voorrecht beschonken, ter beloning van zijne dapperheid in den krijgsdienst. Althans JULIUS CÆSAR, was met het uitdeelen van dit voorrecht, vry mild geweest. Ook wierd dat Burgerrecht meermalen, aen Joden geschonken; JOSEPHUS zelvs was een Romeinsch Burger.

De Overste verwonderde zich, dat PAULUS een geringe Jood, een Romeinsch Burger van geboorte ware. Evenwel geloovde hy het op zijn woord, zonder verder onderzoek; trouwens, het was geheel niet te denken, dat iemand het ondernemen zoude, van dit voorrecht valschelyk voor te wenden, naerdien zulk eene stoutheid ten strengsten zou gestraft worden.

29. Terstont dan lieten sy van hem af, die hem door geesseling souden ondersocht, en tot bekentenis gedwongen hebben. Ende de Overste wiert oock bevreest en zeer verschrikt, doe hy verstont dat hy een Romeyn was, ende dat hy hem onbedachtzaem hadde gebonden, het welk ten eenemael strijdig was, met de voorrechten van eenen Romeinschen Burger. Hy liet hem daerom zijne ketenen afdoen, en behandelde hem als eenen gevangenen van aenzien.

2. PAULUS *verantwoordde zich voor den groten Raed der Joden, vs.* 30— *XXIII:* 10.

—. *De aenleiding daertoe vinden wy vs.* 30.

30. Ende de Overste der Romeinsche bezetting te Jerusalem, des anderen [*daegs*], willende de sekerheyt weten, waerom hy van de Joden beschuldigt wiert, maeckte hem los van de banden, ende beval dat de

Overpriesters ende haer geheele Raet souden komen: ende Paulum van de burcht Antonia afgebracht hebbende, stelde hy [*hem*] voor haer

De Overste *beval*, *dat de Overpriesters en hun gehele Raed zouden komen.* Maer waer moesten zy komen? niet in hunne gewone vergaderplaets: want de Oversten liet hun niet aenzeggen dat zy vergaderen moesten, en dat hy met den gevangenen by hen komen zoude; maer dat zy *zouden komen*. Ook moest de Joodsche Raed, niet in het slot Antonia komen: want de Overste, heeft den gevangenen van dat slot *afgebracht.* Wy hellen daerom over om te vermoeden, dat de Overste, de leden van den groten Raed in zijn huis ontboden, en aldaer PAULUS voor hen gesteld hebbe.

HET XXIII. KAPITTEL.

——. *De verantwoording van den Apostel voor den groten Raed der Joden, wordt beschreven vs.* 1 - 10.

I. PAULUS *begon zijne redenvoering, maer werd door de onbesuisdheid van den Hogepriester gestuit, vs.* 1-5.

II. *Ziende dat hy met eene regelmatige verantwoording, niet zou kunnen vorderen, zocht hy de Pharizeeuwen op zijne zijde te krijgen, vs.* 6 - 9.

III. *Hierdoor ontstond zulk een grote tweedracht, dat de Overste vrezende, dat de Apostel zou verscheurd worden, hem weder naer de hoofdwacht brengen liet, vs.* 10.

1. ENde Paulus de oogen op de leden van den Joodschen Raet houdende, en hen ten blijke van een goed geweten, het welk van geen kwaed bewust was, met eene bescheidene stoutmoedigheid aenziende, seyde, Mannen broeders, (*a*) Ick hebbe met alle goe-

(*a*) Hand. 24: 16.

de conſcientie, voor zover ik altoos naer het licht van mijne overtuiging gehandeld heb, voor Godt en onder indrukken van zijne alziende tegenwoordigheid, gewandelt tot op deſen dagh.

De uitdrukking *met alle goede conſcientie*, moet men niet in den allerſtrengſten zin opvatten, als of hy nimmer zou gedwaeld en verkeerd gehandeld hebben. Niets minder dan dit. Voor zijne bekeering was hy één der voornaemſte zondaren, 1 Tim. I: 13, 15. na zijne roeping tot het Apostelſchap, was hy wel onfeilbaer in de leer; maer voor het overige, lag hy bloot voor dwalingen, en hoe heilig ook in zijnen wandel, was hy nog ver van de volmaektheid, Phil. III: 12, 13. Maer een *goede conſcientie* is hier in het algemeen, eene overtuiging dat men wel doet. — Voor zijne bekeering, had hy door de Pharizeeuwſche vooroordeelen verblind, ſchromelyk gedwaeld, vooral toen hy de Christenen vervolgde; maer hy was onbeſtraffelyk geweest, volgens de rechtvaerdigheid welke in de wet is, Phil. III: 6. hy had gehandeld uit *eene goede conſcientie*, met eene overtuiging dat hy wel deed, en eene verbeelding dat hy Gode eenen dienst deed, vergel. Kap. XXVI: 9. — Zo had hy ook gehandeld na zijne bekeering *tot op dezen dag*; en van dien tijd af aen, was zijne overtuiging gegrond geweest.

De Apostel wil dan met één woord zeggen, dat hy geen bedrieger of boosdoener ware, die zijn geweten verkracht; maer dat hy altoos volgens het licht van zijne overtuiging gehandeld had. In dien zelvden zin ſchrijvt hy, dat hy God diende met een rein geweten, 2 Tim. I: 3. en de wederpartijdige dingen, welke hy tegen den naem van den gezegenden JESUS gedaen had, waren niet uit opzettelyke boosheid, maer uit onwetendheid voortgekomen, 1 Tim. I: 13.

2. (*b*) Maer de Hoogepriester Ananias, was reeds grootelyks geërgerd over dit begin van Paulus verantwoording. Daerom beval hy de gene die als dienaers by hem ſtonden, dat ſy hem op den mont ſouden ſlaen. Er

(*b*) 1 Kon. 22: 24. Jer. 20: 2. Joh. 18: 22.

Er is geen twijffel aen, of PAULUS zou trapsgewijs zijn voortgegaen om zijn gedrag te verdedigen, byzonder daerin, dat hy gene Heidenen in het voorhov der Israëliten van den Tempel gebracht had: dat de vreemde Joden die by gelegenheid van het Pinxterfeest, uit Asien gekomen waren, hem ten onrechte by het volk hadden ten toon gesteld, als eenen man die tegen het volk, de wet en den Tempel overal leerde. Deze waren eigenlyk de zaken, welke hem te laste gelegd werden, vergel. Kap. XXI: 28. Deze beschuldiging had aenleiding gegeven, dat 'er een schromelyk oproer verwekt, en dat hy in handen van den Oversten der Romeinsche bezetting gekomen was, vergel. Kap. XXI: 29-40. Met één woord, hy zou zoortgelyk eene redenvoering, als STEPHANUS weleer, gedaen en betoogd hebben, dat JESUS van Nazareth, de beloovde MESSIAS en het einde der wet ware. — Maer de Hogepriester nam de toevlucht tot geweld, en verhinderde hem verder voort te gaen.

Maer PAULUS had nog zo weinige woorden gesproken, waerover was de Hogepriester geërgerd, en wat bewoog hem om den Apostel op den mond te laten slaen? Misschien sprak PAULUS, naer zijne gedachten met te veel vrymoedigheid, en met te weinig eerbied voor deze luisterrijke byeenkomst, van zijne onschuld. Maer voor het naest was de Hogepriester daer over gebelgd, dat hy hem en de overige leden van den Raed, die eertijtelen niet gav welken hy verwacht had. — Te weten, toen STEPHANUS zijne verantwoording begon, bediende hy zich van deze eerbiedige aenspraek, *gy mannen Broeders en* VADERS. Kap. VII: 2. Maer PAULUS had den eertijtel van VADERS nagelaten. Trouwens, en dit houde men in het oog, hy stond thans niet voor zijne Rechteren. De zaek was nu in handen van den Oversten der Romeinsche bezetting; deze had de leden van den Joodschen Raed in zijn huis ontboden, niet om den Apostel te vonnissen, maer om te onderzoeken, wat hy volgens de Joodsche wetten mogt bedreven hebben, daer het volk zo zeer tegen hem verbitterd was; ten einde hem na dit verzoek zo te behandelen, als hy naer rechten zou menen te behoren.

3. Doe seyde Paulus, die deze mishandeling van den Hogepriester zeer euvel opnam, tot hem, Godt de rechtvaerdige Richter, zal deze mishandeling, zo blijkbaer strijdig met alle recht en billykheid, geenzins ongewroken laten. Hy sal u volgens de wet der wedervergelding, ter zijner tijd ook eens gevoelig slaen. Hoe onbetamelyk en onverdraeglyk is uwe woestheid, gy zijt gelijk aen een gewittede wandt, voor zover gy uitwendig eene schoone vertoning maekt van Godsvrucht, daer uw hart van binnen zo grouwlyk is: (c) Sitt gy oock om my en mijn gedrag te oordeelen nae de wet, ten einde daervan aen den Romeinschen Oversten verslag te geven, ende beveelt gy tegen de wet dat men my sal slaen, daer het nog niet gebleken is, dat ik aen eenige misdaed schuldig ben? zulk eene handelwijs is strijdig met alle recht en reden.

4. Ende de dienaers van den Joodschen Raed, die daer by stonden seyden, Scheldt gy den Hoogen-priester Godts, het hoogwaerdig Opperhoofd van Israëls Kerkstaet?

5. Ende Paulus bemerkende, dat hem de drivt te verre vervoert had, seyde, Ick en wist niet, broeders, dat het de Hoogepriester was. Anders zou ik hem niet, voor eenen gewitteden wand gescholden hebben: Want ik weet zeer wel, dat daer in de wet is geschreven, (d) Den Oversten uwes volcks en sult gy niet vloecken.

Hier rijzen twee bedenkingen van aenbelang: hoe is het mogelyk dat PAULUS den Hogepriester niet gekent hebbe, en zo hy hem al niet gekent heeft, bezondigde hy zich evenwel niet tegen de regelen der Christelyke zachtmoedigheid? — Men heeft zich zeer veel moeite gegeven, en gansch verschillende wegen ingeslagen, om deze bedenkingen op te losschen. Dan wy zullen zeer kortelyk opgeven, hoe het ons is voorgekomen.

A. Het is zeer mogelyk niet alleen, maer het is zelvs zeer na-

(c) Deut. 17: 9. (d) Exod. 22: 28.

natuurlyk, dat PAULUS den Hogepriester niet kende. — Gesteld, dat ANANIAS de wettige Hogepriester ware, dan is het uit hoofde zijner langduurige afwezenheid uit Jerusalem, ligtelyk te begrijpen, dat PAULUS dezen man van aengezicht niet gekent hebbe. Aen zijne kleding, was de Hogepriester niet kenbaer: want buiten den plechtigen Tempeldienst, droeg hy gewone klederen, Ezech. XLIV: 19. Ook kon PAULUS den Hogepriester niet daer aen kennen, dat hy de plaets van den Voorzitter bekleedde: want, behalven dat het twijffelachtig is, of de Hogepriester altoos de Voorzitter was in den Joodschen Raed, waren deszelvs leden in dit geval niet plechtig vergaderd; zy waren alleen ten huize van den Oversten der Romeinsche bezetting ontboden, om te onderzoeken wat PAULUS wel tegen de Joodsche wet mogt misdaen hebben, dat het volk zo zeer tegen hem verbitterd was. Het was derhalven gene geregelde vergadering, de leden zullen onder elkanderen gezeten hebben, zonder den rang waer te nemen; zodat het voor PAULUS onmogelyk ware, om te weten wie de Voorzitter ware.

Maer de geschiedenis geevt nog meerder licht aen deze zaek. — Deze ANANIAS was te voren Hogepriester geweest. Maer, by gelegenheid van zekere oproeren en geweldenaryen, tusschen de Joden en Samaritanen was hy afgezet, en in boeien naer Rome opgezonden. Toen hy in zijn Vaderland wederkeerde, wierd de Hogepriesterlyke waerdigheid bekleed door JONATHAN, en deze vermoord zijnde, stond die plaets eenigen tijd ledig, tot dat ISMAEL door Koning HERODES AGRIPPA II, werd aengesteld. Nu gebeurde de gevangenneming van PAULUS, juist op dien tijd dat het Hogepriester-ambt open stond. Geduurende dien tijd, had ANANIAS de stoutheid, om zich de waerdigheid en de rechten van het Hogepriesterschap aen te matigen. PAULUS wist derhalven niet, dat ANANIAS Hogepriester was, en als zodanig moest geëerbiedigd worden; maer wel dat hy een indringer was, die zich deze waerdigheid zonder recht aenmatigde.

B. Maer handelde PAULUS met dit alles niet onbescheiden,

en ſtrijdig met de voorſchrivten der Euangeliſche zachtmoedigheid? PAULUS wist zeer wel, dat hy volgens de Godlyke wet, de Overſten van zijn volk niet vloekenmogt, vs. 5, Hy heeft derhalven tegen deze wet niet gezondigd. Trouwens, de dienaers die hem beſtraft hadden, berusten in zijne verdediging. Hy zal dan ANANIAS die misſchien aen het einde zat, of welligt ergens ſtond, voor eenen byzonderen perſoon hebben aengezien.

Maer geſteld zijnde, PAULUS heeft ANANIAS, welken hy niet als Hogenpriester kende, evenwel voor een lid van den groten Raed gehouden. Doch de Overſte der Romeinſche bezetting, had de leden van het Sanhedrin by zich ontboden, niet om als Richters een vonnis te vellen over den Apóstel; maer eenvouwig om te onderzoeken, waerom de Joden zo zeer op hem verbitterd waren. — Daerenboven, PAULUS werd door den zich indringenden Hogepriester grotelyks beledigd, hy begon nauwlyks te ſpreken, of hy werd op den mond geſlagen. ANANIAS verlochende derhalven, zelvs zijne aengematigde waerdigheid. Wat wonder dat de Apostel toornig werd, daer hem tegen alle wetten van recht en reden de gelegenheid benomen werd, om zich tegen de beſchuldigingen van eene oproerige menigte, te verantwoorden. Hy was en bleev een mensch, aen menſchelyke drivten onderworpen, en hy was zeer gevoelig dat men hem die rechten door geweld ontnam, welke de natuur zelve aen elken mensch toeſtaet. — Had hy op deze onverdraeglyke misbandeling ſtil gezwegen, de Romeinſche Overſte zou het hebben kunnen aenmerken, als een bewijs dat zijn geweten hem veroordeelde. — Voeg 'er by, dat PAULUS de waerheid ſprak: ANANIAS was een gewittede wand, een afſchuwelyke huichelaer, die rechtvaerdig verdient had, van God geſlagen te worden.

Maer, mag men denken, PAULUS erkent zelvs in zijn antwoord, dat de drivt hem te verre vervoert hadde. Hy ontkent niet dat hy geſcholden had, maer verontſchul-

digd

digd zich daer mede, dat hy den persoon niet kende. Doch wy staen gaerne toe, dat PAULUS, hoe ver ook in de heiligheid gevorderd, zijne gebreken had; dit erkent hy zelvs edelmoedig, Phil. III: 12, 13. wat wonder, dat hem in eene rechtmatige gramschap onder de allerverachtelykste mishandeling, een onbedachtzaem woord ontvallen zy.

6. Ende Paulus wetende, dat het één deel der leden van den groten Raed, die ten huize van den Romeinschen Oversten gekomen waren, was van de Sadduceen, ende het ander van de Phariseen, en bemerkende, dat hem gene gelegenheid zou vergund worden om zich te verantwoorden, wendde hy het over eenen anderen boeg. Hy riep overluid in de tegenwoordigheid der leden van den Raet, Mannen broeders, (*e*) ick ben een Phariseer, eens Phariseers sone: ick worde over de hope op een toekomend leven, ende over de leer van de opstandinge der dooden geoordeelt. Door deze krijgslist zochte hy zich, by hen die van den Pharizeeuwschen aenhang waren, te veraengenamen, en hen op zijne zijde te krijgen.

7. Ende Paulus bereïkte ook zijn oogmerk, want als hy dit gesproken hadde, ontstont daer tweedracht tusschen de Phariseen ende de Sadduceen, ende de menigte wiert verdeelt. De opschudding was geweldig. De haet, welken de Pharizeeuwen hadden tegen de Sadduceeuwen, maekte dat de eerste, de party voor Paulus opnamen.

8. (*f*) Want de Sadduceen seggen dat 'er geen opstandinge der doden te wachten en is, noch dat 'er één eenig Engel zy, bewerende dat de Engelen zo menigmael zy verschenen, geschapen zijn, en daerna opgehouden hebben van te bestaen; noch zy geloven dat 'er een geest, een onstoffelyk wezen buiten God zy, houdende de men-

(*e*) Hand. 24: 21. ende 26: 6. Phil. 3: 5. (*f*) Matth. 22: 23. Luc. 20: 27.

fchelyke zielen voor zekere hoedanigheden van het lichaem, welke met dezelve fterven; maer de Phariseen belijden het, behalven de opftanding der doden, beyde dat 'er Engelen, en dat de zielen der menfchen onftoffelyke wezens zijn, welke na den dood van het lichaem, eeuwig overblijven.

9. Ende daer gefchiedde een groot verward geroep, en een geweldig gefchreeuw: ende de Schriftgeleerde van de zijde der Phariseen ftonden op, ende ftreden ten voordeele van Paulus, feggende, wat die van den Sadduceeuwfchen aenhang, die alle beginfelen van zedenleer verwoest, ook beweren mogen. (g) Wy en vinden geen quaet in defen menfche: ende indien een afgefcheiden Geeft tot hem gefproken heeft, ofte een Engel, en laet ons tegen Godt niet ftrijden; maer horen wat den man van Gods wegen geopenbaerd is.

10. Ende als 'er groote tweedracht ontftaen was, welke eerlang tot woede ftond over te flaen, de Overfte der Romeinfche bezetting, die in deze verwarde vergadering tegenwoordig was, vreefende, dat Paulus van haer verfcheurt mochte worden, geboodt dat het krijgsvolck, het welk voor zijn huis de wacht hield, foude afkomen, ende hem uyt het midden van haer wechrucken, ende in de legerplaetfe op het flot van Antonia, in veiligheid brengen. Dusdoende, bleev Claudius Lyfias even onzeker wat hy van Paulus, en de verbittering der Joden tegen hem denken moest.

Dan, hier doet zich wederom eene nieuwe bedenking op, niet min gewichtig dan de vorige. Zy is deze: was het niet eene listige en ongeoorloovde kunstgreep, van welke PAULUS zich bediende, om de leden van den Joodfchen Raed verdeeld te maken, ten einde zijn perfoon te redden; was dit beftaenbaer met de oprechtheid, maekte hy zich daerenboven niet fchuldig aen leugentael; daer immers de leer van de opftanding der doden geenzins de zaek was, over welke hy geoordeeld werd? — Ter beantwoording

van

(g) Hand. 25: 25. ende 26: 31.

van deze schijnbare bedenking, zullen wy kortelyk de volgende aenmerkingen mededeelen.

A. De Apostel stondt hier geenzins voor zijne Richteren. De leden van den Joodschen Raed, gelijk wy reeds meermalen hebben opgemerkt, waren geenzins zamengeroepen om de zaek van PAULUS te beoordeelen, en over hem een vonnis uit te spreken. De Overste der Romeinsche bezetting wilde weten, wat toch wel de oorzaek wezen mogt, dat het Joodsche volk zo geweldig tegen hem verbitterd ware. Hy had in het algemeen begrepen, dat hy zich op de eene of andere wijs, tegen den Godsdienst en den Tempel, moest vergrepen hebben. Om hier omtrent nadere zekerheid te krijgen, had hy de leden van den Joodschen Raed by zich ontboden, opdat PAULUS zich voor hen zou verantwoorden. Langs dezen weg, hoopte hy nader licht in deze zaek te krijgen.

B. De Apostel had al zeer spoedig ontdekt, dat men hem gene gelegenheid vergunnen wilde, om zich wegens de zaek zelve, welke aenleiding gegeven had tot de verbittering des Joodschen volks, behoorlyk te verantwoorden. Wat nu gedaen? had hy, nadat hy op den mond geslagen was, en zich over deze mishandeling beklaegd had, geheel stilgezwegen, dan had de Romeinsche Overste natuurlyk moeten denken, dat hy een snode booswicht ware, en dan zouden de leden van den Joodschen Raed niet nagelaten hebben van hem de zwaerste misdaden te laste te leggen. Hy wilde daerom den Oversten doen opmerken, dat het beginsel van de woede der Joden, tegen zijn persoon, niets anders ware dan bitterheid en haet; en zodra sprak hy niet van de opstanding der doden, of de eerste voorstanders van den Godsdienst, openbaerden aenstonds hunne onderlinge partijdigheid. Deze handelwijs was derhalven recht geschikt, om den Oversten onder het oog te brengen, dat het minste verschil in Godsdienstige begrippen overgenoeg was, om iemand tot het voorwerp van den algemenen haet te maken.

C PAULUS sprak indedaed de waerheid. De leer van de op-

ſtanding der doden, was in den grond de hoofdzaek, over welke hy geoordeeld wierd, of immers had behoren geoordeeld te worden. De Opſtanding van CHRISTUS is de meest wezenlyke grondwaerheid van het Euangelie, en met de Opſtanding van JESUS, is de zalige opſtanding der gelôvigen, onafſcheidbaer verbonden. Indien CHRISTUS niet is opgewekt, zo is onze prediking ydel, en ydel is ook ons geloov, 1 Cor. XV: 14. Nu was de prediking van het Euangelie de oorzaek van der Joden verbittering tegen den Apostel, derhalven kon hy naer waerheid zeggen, dat hy, over de hoop en de opſtanding der doden geoordeeld wierd.

3. PAULUS *verantwoordde zich voor de Romeinſche Stadhouders,*
Kap. XXIII: 11— *XXVIII:* 31.

—. *Eerst voor* FELIX, *Kap. XXIII:* 10— *XXIV:* 27.

I. De Apostel werd, door eene Openbaring bemoedigd, vs. 11.

11. (*h*) Ende den volgenden nacht, nadat de Apostel wederom in het ſlot Antonia gebracht was, ſtont de Heere JESUS, in een gezicht by hem, om hem te bemoedigen, daer hy vreesde, dat de woede der Joden hem het leven, en daerdoor de gelegenheid, om de zaek van het Euangelie te bevorderen, ontnemen zoude, ende de verhoogde Middelaer ſeyde tot hem, Hebt goeden moet, Paule; men zal u voor als nog, niet aen het leven komen, gy zult nog meerder gelegenheid hebben, om mijn Koningrijk, onder de Heidenen uit te breiden. Want gelijck gy te Jeruſalem van my betuygt hebt, dat ik uit de doden opgewekt, en de Verloſſer van zondaren ben, alſoo moet gy oock te Romen, die machtige waereldſtad, van my getuygen.

(*h*) Hand. 18: 9.

II. Hy

II. Hy werd naer Cæsarea gevoerd, om zich voor den Romeinschen Stadhouder te verantwoorden, Kap. XXIII: 12— XXIV: 27.

†. Eene ontdekte zamenzwering, tegen zijn leven, maekte dat deze verzending verhaest wierd, Kap. XXIII: 12-22.

‡. De zamenzwering vinden wy vs. 12-15. en

‡‡. De ontdekking daervan, vs. 16-22.

12. (*i*) Ende als het na den nacht, in welken de Apostel door den Heiland bemoedigd werd, dagh geworden was, maeckten sommige van de Joden, die het meest tegen hem verbitterd waren, een t'samenrottinge, ende een verfoeilyk eedgespan: want zy vervloeckten haerselven, seggende dat sy noch eten noch drincken en souden, tot dat sy Paulum, indien zy hem in hunne handen krijgen konden, souden gedoodt hebben.

13. Ende sy waren meer dan veertigh die desen afschuwelyken eedt te samen gedaen hadden.

14. Dewelcke gingen tot eenige van de Overpriesters ende de Ouderlingen, by welke zy meest bekend waren, ende seyden, Wy hebben ons selven met vervloeckinge vervloeckt, niet te sullen nutten tot dat wy Paulum sullen gedoodt hebben.

15. Gy dan nu laet den Oversten der Romeinsche bezetting weten, met de overige leden van den groten Raet, dat hy hem morgen tot u afbrenge, in uwe gewone vergaderplaets, als of gy naerder kennisse soudet nemen van sijne saken. Er is geen twijffel aen, of de Overste, die zeer begerig is om te weten, wat 'er eigenlyk van dien man en zijne zaek zy, zal in dit voorstel geredelyk bewilligen: ende wy zijn bereydt en hebben vastelyk voorgenomen, hem onder den weg, al werd hy door nog zo vele Soldaten gedekt, om te brengen, eer hy by [*u*] komt De leden van den groten Raed, die zulk een voorstel hadden behoren te verfoeien, en de zamenzwerers.

(*i*) Hand. 23: 21, 29, 30.

aen den Oversten aen te geven, om naer verdiensten gestraft te worden, lieten zich dat grouwzaem ontwerp welgevallen, en verblijden 'er zich over.

16. Paulus had eene zuster, welke te Jerusalem woonde, en haer zoon kreeg bericht van dezen bloeddorstigen aenslag, tegen het leven van zijnen Oom. De vloekverwanten hadden hun ontwerp aen den eenen en den anderen, in vertrouwen medegedeeld, en zo doende kwam het, door het bestuur der Voorzienigheid, tot de ooren van dien Jongeling. Ende als Pauli susters sone dese lage gehoort hadde, quam hy daer aen de burcht Antonia, ende verlov bekomen hebbende, om zijnen Oom te bezoeken, gingh hy in de legerplaetse, ende boodschapte het Paulo, wat 'er gaende was.

17. Ende Paulus, dit bericht ontvangen hebbende, riep tot hem één van de Hooftmannen over hondert, die thans de wacht hadden, ende seyde, Leydt desen jongelingh henen tot den Oversten: want hy heeft hem wat te boodschappen, het welk van veel gewicht is.

18. Dese dan nam hem ende bracht [*hem*] tot den Oversten, ende seyde: Paulus de gevangen heeft my tot hem geroepen, ende begeert dat ick desen jongelingh tot u soude brengen, die u wat van aengelegenheid heeft te seggen.

19. De Overste, die een zeer vriendelyk man was, nu nam hem by der hant, ende bezijden in zijn vertrek gegaen zijnde vraegde hy, Wat is 't dat gy my hebt te boodschappen?

20. Ende hy seyde, De Joden zijn (*k*) over een gekomen om van u te begeeren, dat gy Paulum morgen soudet in den Raet afbrengen, als of sy yet van hem naerder souden ondersoecken, kwanswijs om u nader kondschap te geven.

21. Doch en geloofte haer niet. Zy hebben een geheel ander en allergrouwzaemst oogmerk. De Joden hebben tegen mijnen Oom, een allerverfoeilykst ontwerp gesmeed

Want

(*k*) Hand. 23: 12.

Want meer dan veertigh mannen uyt haer, leggen hem lagen, welcke haerselven met een vervloeckinge verbonden hebben noch te eten noch te drincken, tot dat sy hem sullen omgebracht hebben: ende sy zijn nu gereet, verwachtende de toeseggingе van u, dat gy hem, naer de vergaderplaets van den Joodschen Raed zult laten brengen, en dan zullen zy hem, onder den weg van kant maken.

22. De Overste dan liet den jongelingh gaen, [*hem*] gebiedende, En segt niemant voort, dat gy my sulcks geopenbaert hebt. Hy wilde het voornemen van dat grouwzaem eedgespan, door eene kennelyke schikking verydelen.

††. PAULUS *werd naer Cæsarea vervoerd, om zich, voor den Landvoogd* FELIX *te verantwoorden, Kap. XXIII:* 23—*XXIV:* 27.

‡. *De vervoering van den Apostel naer Cæsarea wordt beschreven, vs.* 23-33.

‡. *De Overste der Romeinsche bezetting te Jerusalem, zond den Apostel, vergezeld van eenige krijgsknechten naer Cæsarea, en schreev eenen briev aen den Stadhouder* FELIX, *om hem eenig bericht te geven, zo omtrent de gevangenneming van* PAULUS, *als de oorzack van zijne verzending, vs.* 23-30.

✢. *De verzending van den Apostel vinden wy vs.* 24, 24. *en*

✢✢. *Den briev van den Oversten, vs.* 25-30.

‡‡. *Na ééne nacht, op reis te hebben doorgebracht, kwam* PAULUS *te Cæsarea, vs.* 31-33.

23. Ende sekere twee van de Hooftmannen over hondert tot hem geroepen hebbende, seyde hy, Maeckt twee hondert krijgsknechten gereet, op dat sy tot Cesareen trecken, ende tseventigh ruyters, ende twee hondert schutters, die zich van werpschichten bedienen, tegen de derde ure des nachts.

24. Ende laetse [*sadel*]beesten bestellen, op dat sy Paulum den gevangen daer opsetten, en hem gemakkelyk ende behouden overbrengen tot den Stadthouder Felix.

25. Ende hy schreef eenen brief, aen den gemelden Stadhouder, om hem eenig nader bericht van zaken te geven, hebbende desen inhoudt:

26. Claudius Lysias, Overste der bezetting van Jerusalem, doet aen den machtigsten Stadthouder Felix groetenisse, en wenscht hem allen voorspoed.

27. (*l*) Also dese man, welken ik u, onder een genoegzaem geleide van gewapende manschap toezend, van de Joden te Jerusalem, in eenen geweldigen oploop gegrepen was, ende van haer, in tomelose woede, omgebracht soude geworden zijn, ben ick daer overgekomen met het krijgsvolk, ende hebbe hem [*haer*] ontnomen, en op het slot Antonia, in veiligheid gebracht. Ik heb hem, door het gewone middel van geesseling, tot bekentenis van het gene hy mogt bedreven hebben, willen noodzaken; maer de aenstalte welke daertoe reeds gemaekt was, heb ik moeten staken, bericht zijnde dat hy een Romeyn is.

28. Ende willende de sake weten, waer over de Joden zo zeer tegen hem verbitterd waren, en van welk eene misdaed sy hem beschuldigden, bracht ick hem af in haren Raet, hebbende de leden ten mijnen huize ontboden.

29. Welcken ick bevondt beschuldigt te worden over vragen harer wet, en Godsdienstige begrippen, maer geen beschuldinge tegen hem te zijn, die de doot ofte banden weerdigh is.

30. Ende vervolgens heb ik hem weder op het kasteel geplaetst. Maer als my te kennen gegeven was, dat van zommigen uit de Joden een lage tegen desen man [*gelegt*] soude worden, om hem van kant te maken, so hebbe ick dat bloeddorstig ontwerp verydeld, en [*hem*] ter-

(*l*) Hand. 21: 30—33.

terstont aen u gesonden: gebiedende oock de beschuldigers voor u te seggen 't gene sy tegen hem hadden, opdat gy de zaek onderzoeken mogt. Vaert wel.

Wy leren uit dezen briev, dat de Overste den volgenden dag, aen den Joodschen Raed bericht gegeven hebbe, nopens de verzending van den Apostel naer Cæsarea, met bevel, dat zy zich mede derwaerds begeven zouden, om hunne beschuldigingen tegen PAULUS, voor den Richterstoel van den Stadhouder in te brengen.

Dan wy dienen dezen Romeinschen Stadhouder FELIX wat meer van naby te kennen. Zijn naem was, volgens TACITUS *Annal.* l. V. c. 9, ANTONIUS FELIX. Oorsprongelyk was hy een vrygelaten slaev van Keizer CLAUDIUS, en langs verschillende trappen, was hy, tot de hoge waerdigheid van Landvoogd over Judæa opgeklommen. TACITUS l. c. SUETONIUS, *in vita* CLAUDII c. 28. Volgens den laetstgemelden Geschiedschrijver, heeft hy drie Koninginnen, dat is, drie Princessen van Koninglyken bloede, in huwelyk gehad. Eéne derzelver, welke ons in het vervolg ontmoeten zal, was DRUSILLA. Voor het naest, heeft hy de Landvoogdy over Judæa aenvaerd, in het vierde jaer van Keizer CLAUDIUS, toen HERODES AGRIPPA II, als Koning der Joden, werd ingehuldigd. Hy had een wreedaertig en gierig karakter. Door Keizer NERO werd hy van de Landvoogdy ontzet, waerop de Joden van Cæsarea terstond eenigen naer Rome zonden, om hem, over zijn slecht bestuur te beschuldigen, maer door de voorspraek van zijnen broeder PALLAS, die veel invloed had by den Keizer, ontweek hy de straf. JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XX. c. 7.

31. De krijgsknechten dan deden, gelijck haer, door den Oversten der Jerusalemsche bezetting bevolen was. Zy namen Paulum, onder hunne bedekking, voerden hem op lastbeesten, welke van afstand tot afstand besteld waren, vergel. vs. 24, ende brachten hem des nachts, of *den gantschen nacht door* voortreisende, om voor te komen, dat de Joden hen inhaelden, tot Antipatris. Des avonds om negen uur vertrokken zijnde, kwamen zy, nog voor den morgenstond te Antipatris, eene Stad, welke He-

rodes de Grote dus naer zijnen Vader genoemd had, liggende op den weg, tusschen Jerusalem en Cæsareen.

32. Zo ver vergezelde het voetvolk den Apostel. Ende des anderen daegs, latende de ruyters met hem trecken, keerden sy wederom nae de legerplaetse, volgens het bevel van den Overften, vermits hy hen te Jerusalem nodig had, om alle oproerigheid voor te komen. Van Antipatris werd Paulus, alleenlyk door de Ruiters begeleid.

33. Dewelcke als sy te Cesareen gekomen waren, ende den brief den Stadthouder overgelever hadden, hebben sy oock Paulum voor hem gestelt.

II. *Te Cæsareen gekomen zijnde, verantwoordde zich* PAULUS, *voor den Stadhouder* FELIX, *Kap. XXIII: 34— XXIV: 27.*

I. *De Stadhouder beloovde hem te zullen horen, zodra de leden van den Joodschen Raed, als zijne beschuldigers, zouden gekomen zy, vs. 34, 35.*

34. Ende de Stadthouder [*den brief*] gelesen en bemerkt hebbende, dat Paulus een Romeinsch Burger was, sprak hem vriendelyk aen. Hy vraegde, uyt wat provincie hy was, begeerende by voorraed niets meer van hem te weten, ende verstaende dat hy van Cilicien was,

35. Seyde hy, Ick sal u hooren, als oock uwe beschuldigers hier sullen gekomen zijn. Ende hy beval dat hy in het Rechthuys Herodis soude bewaert worden.

Dit *rechthuis van* HERODES was een paleis, het welk HERODES *de Grote* gebouwd heeft, toen hy de Stad Cæsarea verbeterde. In dit paleis waren bewaerplaetsen voor aenzienlyke gevangenen, en als zodanig, werd PAULUS ook behandeld: want hy had veel vryheid, zodat zijne vrienden en bekenden hem kwamen bezoeken, Kap. XXIV: 23.

HET XXIV. KAPITTEL.

‡‡. *De verantwoording van* PAULUS *voor den Stadhouder* FELIX, *met het gevolg daervan, wordt omstandig beschreven,* Kap. XXIV.

*. *De verantwoording zelve wordt aengeteekend,* vs. 1-21.

§. *Zijne beschuldigers brachten eerst hunne bezwaren in,* vs. 1-9.

✝. *De Vierschaer werd zeer plechtig, in het paleis van den Landvoogd gespannen,* vs. 1, 2ᵃ.

,. *De beschuldigers verschenen, met hunnen Advocaet* TERTULLUS, *om het woord te voeren,* vs. 1.

,,. *De gevangene werd ook, voor den Stadhouder gebracht,* vs. 2ᵃ.

✝✝. TERTULLUS *stelde de bezwaren van den Joodschen Raed vóór,* vs. 2ᵇ-9.

,. *Hy begon met eene vleiende inleiding, om de gunst van den Stadhouder te onderkruipen,* vs. 2ᵇ-4.

1. ENde vijf dagen daer na, dat Paulus naer Cæsareen was overgebracht, quam (*a*) de voorheen gemelde Hoogepriester Ananias, of immers de man, die zich de rechten van de Hogepriesterlyke waerdigheid aenmatigde, vergel. vs. 1-5, van Jerusalem af met de Ouderlingen, en de overige leden van den groten Raed der Joden, het zy in vollen getale, het zy door afgevaerdigden, ende zy brachten met zich eenen sekeren voorspraeck [*genaemt*] Tertullus, dewelcke verschenen voor den Stadthouder tegen Paulum.

Het was zekerlyk eene vernedering, voor de Oudsten van Israël, dat zy, op het bevel van den Oversten der Jerusa-

(*a*) Hand. 23: 2.

3. Dat wy grooten vrede door u bekomen, ende dat [*vele*] loflicke diensten desen volcke geschieden door uwe voorsichtigheyt, machtigste Felix, nemen wy gantschelick ende overal met alle danckbaerheyt aen.

4. Maer op dat ick u niet lange op en houde, ick bidde [*u*], dat gy ons, nae uwe bescheydenheyt, kortelick hoort.

TERTULLUS begon, met eene vleiende loffpraek van den Stadhouder, en een verzoek om gunstige aendacht, vs. 3, 4.

Hy sprak den Stadhouder aen, met zijnen eigenen naem FELIX, volgens de gewoonte der oude redenaren, en gav hem den eertijtel van machtigsten. Dit woord is Luc. I: 3, door *voortreffelyken* vertaeld. „ *Machtigste* FELIX, wil hy „ zeggen, die een groot vermogen, gezach, en aenzien be„ zit, en door uwe loffelyke verrichtingen, in alle geval„ len betoont, dat gy een man zijt, die eenen sterken arm „ hebt."

Deze loffelyke verrichtingen meet TERTULLUS ten breedsten uit, zeggende, dat de Joden *groten vrede door hem bekomen hadden*, en dat hun, *door zijne voorzichtigheid*, *vele loffelyke diensten geschiedden.* Eene laffe vleitael, alleenlyk ingericht, om de gunst van den Stadhouder te onderkruipen.

Hy zegt, dat de *Joden door hem*, *groten vrede bekomen hadden.* — Dit was in zo ver waer, als de Joden thans vrede hebbende met de Romeinen, en de omliggende volken; door het ontzach voor de Romeinen, stil en in orde gehouden werden. Ook was 'er ter dezer tijd geen klagen, omtrent de binnenlandsche rust. FELIX had het land gezuivert van de rovers, die zedert 20 jaren, geweldige verwoestingen hadden aengericht; hun opperhoofd ELEAZAR gevangen, en naer Rome gezonden. Ook had hy zich loffelyk gekweten, by het ontstaen van oproerige bewegingen te Cæsareen, tusschen de Joden en Syriers: wanneer de geheele Stad, in weerwil der pogingen van de Romeinsche bezetting, om den opstand te dempen, in een bloedbad zou veranderd zijn; indien FELIX de gemoederen niet tot bedaren gebracht had, door dezen voorslag, dat men van weerskanten de vyande-

lykheden zou ſtaken, en eenigen van de voornaemſten naer Rome zenden, om hunne zaek voor den Keizer te bepleiten. JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XX. c. 6, 7, *& de Bello Jud.* l. II. c. 22, 23. Daerenboven hield de Stadhouder een wakend oog op de valſche Propheten, en andere verſtorers van de gemene rust, die onder voorwendſel van yver vóor den Godsdienst, het volk tegen de Romeinen opruiden. Niet lang geleden had hy dien Egyptenaer, voor welken LYSIAS den Apostel PAULUS aenzag, Kap. XXI: 38, verdreven en op de vlucht gejaegd.

Wijders ſprak TERTULLUS van *vele loffelyke diensten*, welke de Stadhouder, aen het Joodſche volk gedaen had. Hy bedoelde de herſtelling van vervallene zaken, zo in het Staets als in het Krijgswezen, en het handhaven van den Godsdienst, en andere vryheden. Dit alles, en wat 'er de Redenaer meer onder begreep, ſchreev hy toe aen de *voorzichtigheid*, dat is, aen de wijsheid en het beleid van FELIX. — Hy gav den Stadhouder alleen de eer van dit alles; *wy nemen het*, zegt hy, *ganſchelyk en overal met alle dankbaerheid aen.* „ De „ ganſche Natie wil hy zeggen, machtigſte FELIX, is overal „ en ten hoogſten voldaen over uw wijs beſtuur, elk rekent „ zich ten uiterſten verplicht, voor den voorſpoed en de „ voorrechten, welke wy onder uw Stadhouderlyk bewind, „ genieten mogen; het gehele volk wenscht, dat het nog „ lang onder uw gezach, een gerust leven leiden moge; en „ ik die thans de eer heb, om als de mond van de ganſche „ Natie, voor uwen Richterſtoel te ſpreken, vind my gedrongen, om u deswegen eene zeer plechtige dankzegging „ te doen."

Dan deze lofſpraek was vol van vleiery en geveinsdheid. — Schoongenomen TERTULLUS had in alles de waerheid, en naer zijn hart geſproken, dan gedroeg hy zich nog niet als een eerlyk Advocaat; daer hy den Stadhouder honig om den mond ſmeerde, met het verachtelyk oogmerk, om hem tegen den gevangenen, voor in te nemen. — Maer behalven dit, hy loog tegen zijn beter weten aen: want de vrede, in welken de Joden met de Romeinen ſtonden, was voor hun eene vernederende en verdrietige omſtandigheid; indien zy

kans

kans gezien hadden, om het juk der Romeinsche overheersching afteschudden, zouden zy het gaerne gedaen hebben. Had de Stadhouder iets gedaen om de oproeren te dempen, en de binnenlandsche rust te herstellen, dan had hy nog niet meer gedaen, dan zijn plicht vorderde. Maer dit is het nog niet al; de Geschiedschrijvers JOSEPHUS en TACITUS, teekenen dezen FELIX, als eenen man van een zeer flecht karakter, wiens bewind tot een geesfel was voor de wingewesten. Hy was gierig en wreedaertig, zodat hy, steunende op het aenzien van zijn Stadhouderschap, en vooral op de gunst van zijnen broeder PALLAS by den Keizer NERO; zich verbeeldde, dat hy allerlei schenddaden straffeloos bedrijven mogt. TACITUS beschrijvt hem als eenen man, die overgegeven was aen wreedheid en wellust, *Annal.* l. XII. c. 54. *Hist.* l. V. c. 9. zeer verbitterd op den Hogepriester JONATHAN: dezen hem meer dan eens, over zijn kwaed bestuur berispende, had hy verradelyk laten ombrengen. JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XX. c. 5, 6. Zelvs in het geval van PAULUS, openbaerde hy zijne inhaligheid; want hy hield hem twee jaren gevangen, hoe zeer hy verzekerd was, dat hy gene misdaed bedreven had; hopende, dat de Apostel hem geld bieden zoude, om zijne vryheid te kopen, vergel. Kap. XXIV: 26, 27.

Kortom, het was 'er zo ver van daen, dat de Joden zich aen hem verplicht rekenden, wegens loffelyke diensten, dat zy hem, zodra hy door den Keizer NERO, naer Rome opontboden werd, derwaerds volgden, om over hem te klagen; en het zou hem den kop gekost hebben, indien hy niet, door den veelvermogenden invloed van zijnen broeder PALLAS op den Keizer, vergiffenis gekregen had.

Na deze vleiende voorreden, verzocht TERTULLUS om een genegen oor, onder belovte, dat hy de kortheid zou betrachten.

„ Ik zou, wilde de gewetenlose huichelaer zeggen, nog
„ lang kunnen redenen, wanneer ik, in het vermelden van
„ uwe lovwaerdige daden, in het brede wilde uitweiden;
„ maer ik zal my bekorten, om uw geduld niet te veel te
„ vergen, en u, in andere gewichtige bezigheden te hin-
„ deren; ik verzoek daerom met allen behoorlyken eerbied,

„ dat gy my, sprekende uit naem der Oudsten van Israël,
„ naer die bescheidenheid en goedwilligheid, welke uw be-
„ minnelyk karakter eigen zijn, aendachtig horen wilt."

,,. Vervolgens ging hy over, tot de bezwaren van den Joodschen Raed, tegen PAULUS, *vs.* 5-7.

ℵℵ. *De bezwaren, welke* TERTULLUS *voortbracht, vinden wy vs.* 5-8.

AA. *De misdaden, welke hy* PAULUS *toedicht, vs.* 5, 6[b], *waren twee.*

AA. De Apostel was een allerschadelykst mensch, vs. 5, *en*

BB. Een ontheiliger van den Tempel, vs. 6[a].

BB. *Wijders beklaegt hy zich over* LYSIAS, *den Oversten van de Jerusalemmer bezetting, vs.* 6[b]-8.

5. Het oogmerk van Tertullus was, den Stadhouder te beduiden, dat Paulus zich, tegen de wet der Joden vergrepen had; en daerom door hunnen Groten Raed, behoorde gevonnisd te worden. Want vervolgt hy, wy hebben desen man, welken Lysias u heeft toegezonden, bevonden te zijn een peste, een allerschadelykst mensch, die in de maetschappy niet behoord geduld te worden, ende eenen die oproer verweckt onder alle de Joden door de [*gantsche*] werelt: ende eenen oppersten voorstander van de secte der Nazarenen.

PAULUS was volgens TERTULLUS, niet alleen zeer gevaerlyk voor de zamenleving, maer ook een oproermaker, *die oproer verwekte onder alle de Joden, door de gansche waereld.* Hy wil niet zeggen, dat PAULUS 'er zijn werk van maekte, om de Joden tegen den Romeinschen Keizer op te ruien, en dat hy de voornaemste oorzaek was van alle de oproeren, welke men zedert eenigen tijd, in het Joodsche land vernomen had. Zulk eene beschuldiging kwam niet overeen, met het hoofdoogmerk van den Voorspraek, om namelyk den gevangenen uit de handen van den Stadhouder te krijgen, en in die van den Joodschen Raed te brengen. Maer TERTULLUS wilde den Landvoogd wijs maken, dat PAULUS de Joden overal

op-

opzette, tegen hunne Wetgeleerden en de Voorſtanders van den Godsdienst. Het is als of hy zeide: „ deze man, die
„ het ganſche land en alle waerelddeelen doorzwervt, ſtoort
„ allerwegen de gemene rust onder de Joden: met zijn pre-
„ diken, en zonderlinge begrippen over zaken van den
„ Godsdienst, zoekt hy eenen aenhang te maken, en de
„ menſchen tegen de Leeraers van de Wet op te zetten. Hy
„ maekt overal onrust en verwarring, en zal nog maken, dat
„ onze gehele Kerk- en Burgerſtaet te gronde gae. Indien
„ het Sanhedrin niet by deszelvs rechten gehandhaevd wordt,
„ om zulke ondermijners van den Godsdienst te vonnisſen,
„ zal alles in de uiterſte verwarring komen."

Hoe boosaertig en ongegrond was deze beſchuldiging! Schoon PAULUS predikte, dat de gekruiste JESUS de beloovde MESSIAS was, liet hy evenwel de Joodſche Overheden in hunne waerde. Nimmer had hy zich, aen oproerig prediken en handelen ſchuldig gemaekt. Dan TERTULLUS wilde zijne beſchuldiging hiermede ſtaven, dat PAULUS *een opperſte voorſtander was van de ſecte der Nazarenen.* — Een *opperſte voorſtander* is, volgens het oorſprongelyk woord, het welk van het krijgswezen ontleend is, één die in de ſpitſe treed, of een' ſtandaert voert. „ Deze man wil TERTULLUS zeggen,
„ is de vlagvoerer van den aenhang der Nazarenen; en deze
„ aenhang beſtaet uit eenen oproerigen hoop, die afwijkt van
„ de leer der vaderen, en alles in rep en roer ſtelt." Hy ſtaevt derhalven den eenen leugen met den anderen.

De Christenen werden in het Joodſche land, by verachting Nazareners genaemd, en het diende tot eer en roem van PAULUS, dat hy een heirvoerer en een opperſte voorſtander was van dien aenhang, die uit de allerbeminnelykſte menſchen, en de beste burgeren beſtond.

6. (*b*) Die man heeft zich grotelyks vergrepen, tegen de Joodſche wet, en behoort daerom, door hunnen groten Raed gevonnisd te worden, in zo ver dat hy oock zelvs gepoogt heeft den Tempel te ontheyligen, door Tro-

(*b*) Hand. 21: 28.

phimus den Ephesier, niet in den voorhov der Heidenen, maer in den voorhov der Israëliten te brengen, vergel. Kap. XXI: 28-30, en daerdoor heeft hy een schromelyk oproer onder het volk verwekt; het welk om het Pinxterfeest, wegens de zaemgevloeide menigte des te gevaerlyker was, welcken wy, leden van den Groten Raed, oock gegrepen hebben, ende nae onse wet hebben willen oordeelen.

Hoe leugenachtig dit alles zy, is uit het vorige Kap. XXI: 28—, als mede uit den briev van LYSIAS, Kap. XXIII: 27— allerblijkbaerst.

7. Maer Lysias de Overste daer overkomende, toen de grote Raed bezig was, om dezen man, volgens de wet te beoordeelen, en met zijne gewapende manschap, in onze vergadering indringende, heeft [*hem*] met groot gewelt uyt onse handen wechgebracht, en onzen gerechtshandel, op eene ongehoorde wijs gestuit.

8. Gebiedende ons, als sijne beschuldigers tot u te komen: van den welcken gy selve [*hem*] ondersocht hebbende, sult konnen verstaen al het gene waer van wy hem beschuldigen. Wy verzoeken en verwachten daerom, dat gy ons den gevangenen, die tegen de Joodsche wet gezondigd heeft, zult uitleveren, om voor den groten Raed, daer hy eigenlyk behoord, te recht gesteld te worden.

בב. *Deze beschuldigingen werden, door de leden van den Groten Raed der Joden, gretig toegestemd, vs. 9.*

9. Ende oock Ananias, en de overige leden van den groten Raed der Joden stemden het gene Tertullus gezegd had, zo strijdig ook met de waerheid, eenparig toe, seggende dat dese dingen, welke hunne Voorspraek, omtrent den gevangenen had voorgedragen, alsoo waren.

§§. PAULUS *verdedigde zich tegen deze hatelyke beschuldigingen*, *vs.* 10-21.

+. *Hy kreeg daertoe verlov van den Stadhouder*, *vs.* 10ᵃ.

++. *Hy verantwoordde zich vrymoedig*, *en op eene zeer gepaste wijs*, *vs.* 10ᵇ-21.

1. *Hy begon met eene eenvouwige aenspraek*, *waerin hy reden gav van zijne vrymoedigheid*, *vs.* 10ᵇ.

10. Maer Paulus, die tot dus verre gezwegen had, moest zich verdedigen, niet alleen om zijnen goeden naem, maer voornamelyk de eer van JESUS, zijnen groten Meester, en van de Euangeliebediening, te handhaven. Evenwel moest hy wachten, tot dat de Stadhouder hem verlov gav, om te spreken. Maer als hem de Stadthouder, die reeds uit den briev van Lysias, gunstige gedachten omtrent den Apostel gekregen, en de bitterheid van zijne partyen duidelyk bemerkt had; met zijne hand of met zijne oogen, gewenckt hadde dat hy soude spreken, ten blijke, dat hy genegen was om zijne verdediging te horen, antwoordde Paulus, met eene gepaste vrymoedigheid. Dewijle ick weet' dat gy nu vele jaren over dit volck Rechter geweest zijt, so verantwoorde ick my selven met [*des*] te beteren moet.

De aenspraek met welke de Apostel begon, is zeer eenvouwig. Hy gebruikt gene vleiende eertijtelen, of hoogdravende woorden, om het gemoed van den Rechter voor in te nemen. Zulke hulpmiddelen heeft eene goede zaek niet nodig. De eenvouwigheid is het kenmerk der waerheid. — Hy was goeds moeds, en een gerust geweten bemoedigde hem meer, dan duizend vernuftige Voorspraken. Dit geevt hy van ter zijde te kennen, zeggende tot den Stadhouder: *dewijl ik weet, dat gy nu vele jaren over dit volk Rechter geweest zijt, zo verantwoorde ik my zelven, met des te beteren moed.* Trouwens hy was in de gevangenis, door eene Openbaring van zijnen Godlyken Meester, krachtdadig bemoedigd, vergel. Kap. XXIII: 11. Daerenboven *gav hem* dit nog *des te meerderen moed, dat hy wist*, en in aenmerking nam, hoe

FELIX *nu* reeds *vele jaren, over het volk* der Joden, *Rechter was geweest.* — Gemeenlyk ſtelt men, dat FELIX toen zeven jaren Landvoogd van Judæa geweest was, en aldaer de gerechtszaken behandeld had. Dit deed veel ter bemoediging van den Apostel, in zijne verantwoording. Dusdoende had de Stadhouder vele kundigheden van rechtszaken verkregen, en daerom mogt PAULUS verwachten, dat hy zich, door de listige ſtreken van eenen vleienden Advocaet, niet zoude laten voorinnemen. Daerenboven kende de Landvoogd by ondervinding, het nationael karakter van de Joden; zodat hy zich door een onſtuimig geroep, niet zo gemakkelyk zou laten overdwarſchen. Voeg 'er by, dat FELIX eenige kennis kon gekregen hebben, van de godsdienstige geſchillen onder de Joden.

2. Op deze aenſpraek volgde de mannelyke verantwoording van den Apostel, vs. 11-21.

TERTULLUS had drie byzondere punten van beſchuldiging, tegen PAULUS ingebracht. De Apostel verantwoordde zich, omtrent dit alles van ſtuk tot ſtuk. De Voorſpraek van den Joodſchen Raed had hem beſchuldigd van oproer, ſcheurmaking, en ontheiliging des Tempels.

ℵℵ. *Op de eerſte beſchuldiging van oproer, antwoord de Apostel, vs.* 11-13. TERTULLUS *had gezegd, dat hy oproer onder de Joden verwekte, door de gehele waereld. Dan hy betoogt het tegendeel, uit zijn gehouden gedrag.*

AA. *Zo te Jeruſalem, vs.* 11, 12.
BB. *Als op andere plaetſen, vs.* 13.

11. Alſo gy kont weten dat het niet meer dan twaelf dagen en zijn, van dat ick ben opgekomen om te aenbidden te Jeruſalem:

12. (*c*) Ende ſy en hebben my noch in den Tempel

(*c*) Hand. 25: 8. ende 24: 17.

pel gevonden tot yemant fprekende, ofte [*eenige*] t'famenrottinge des volcks makende, noch in de Synagogen, noch in de ftadt:

Eerst beroept zich de Apostel op zijn gehouden gedrag te Jerufalem. „ Indien ik, wil hy tot den Stadhouder zeg- „ gen: een oproermaker was, die den Kerk- of Burgerftaet „ had zoeken om te keeren, zou ik het te Jerufalem de „ hoofdftad van ons volk, voornamelyk ondernomen heb- „ ben. Maer de tijd, geduurende welken ik in die Stad „ verkeerd heb, was daertoe veel te kort, ook ben ik 'er „ met een geheel ander oogmerk gekomen." — Maer *twaelv dagen* geleden, was de Apostel te Jerufalem gekomen. Dit kon de Landvoogd onderzoeken, wanneer hy het nodig oordeelde. Op den derden dag na zijne aenkomst, was PAULUS reeds in banden gekomen. Het was derhalven onmogelyk, dat hy in dezen korten tijd, een oproer zou gefmeed hebben. — Ook was hy te Jerufalem niet heimelyk en ter fluip geweest, gelijk iemand die met oproerige ontwerpen zwanger gaet; maer hy was derwaerds gegaen als een Godsdienftige Jood. Hy was *opgekomen om te aenbidden te Jerufalem.* Zijn oogmerk was geweest, om het Pinxterfeest te vieren, vergel. Kap. XX: 16. zijn verblijv te Jerufalem zou hem ook aenleiding gegeven hebben, om den Joden het Euangelie te prediken; dan daervan behoevde hy hier niet te fpreken.

Van zulk eenen nu, die ter zake van den Godsdienst naer Jerufalem reist, en openlyk in den Tempel verfchijnt; was het geenzins te vermoeden dat hy oproer en muitery verwekken wilde. De befchuldiging van TERTULLUS, was derhalven onbeftaenbaer. — Maer daerenboven, iemand die zwanger gaet met oproerige ontwerpen, maekt zamenrottingen, en zoekt voornamelyk op openbare plaetzen, volk aen zijn fnoer te krijgen. Ten betoge dat hy geheel anders gehandeld had, beroept zich de Apostel op de bewustheid van zijne partyen zelve, vs. 12. *Zy hebben my, noch in den Tempel gevonden tot iemand fprekende, of eenige zamenrotting des volks makende, noch in de Synagogen, noch* op eenige andere openbare plaetzen *in de Stad.*

Eerst spreekt hy van den *Tempel*, daer had men hem niet gezien *met iemand sprekende*, *of zamenrotting des volks makende.* — Het ging in den Tempel dikwijls zeer oneërbiedig toe, en men misbruikte denzelven, tot eene plaets om wat nieuws te horen en te zeggen. Maer PAULUS had er altoos, met eerbied en indrukken van Gods hoge tegenwoordigheid verkeert. Nimmer had hy met iemand gesprekken in den Tempel gehouden, en nog veel minder zamenrottingen gemaekt. Dit zeide hy zijnen beschuldigers in het aengezicht, zich beroepende op hunne wetenschap.

Ook had hy niets van dien aert gedaen *in de Synagogen*. De Synagogen, in welke wegens het Pinxterfeest een zeer grote toevloed van menschen was, waren de geschiktste en volgens JOSEPHUS, de gewoonste plaetzen, om oproer onder het volk te zaeien. PAULUS had wel deze en gene Synagoge bezocht, maer, schoon hy 'er als een openbaer Leeraer had mogen prediken, had hy voor dit mael, tot niemand één enkel woord gesproken, en nog veel minder zamenrotting gemaekt.

Even weinig had hy zamenrotting gemaekt, op de markten en andere openbare plaetzen *in de Stad*, alwaer het volk gewoon is zamen te komen. — Men had hem wel met TROPHIMUS den Ephesier, en den eenen of anderen der Christenen, zien gaen door de straten van Jerusalem, vergel. Kap. XXI: 29. maer niemand had iets van hem gezien of gehoort, het welk eenigen den allerminsten schijn zou hebben van zamenrotting te maken, of oproer te verwekken.

TERTULLUS had den Apostel beschuldigd, dat hy oproer zaeide *onder alle de Joden door de gansche waereld*, vergel. vs. 5. Op dit bezwaer antwoordde hy zeer kortelyk, vs. 13.

13. Noch sy en konnen niet het minste bewijsen, of *in het gezicht stellen*, daer van sy my nu beschulgen. Mijne vyanden liggen my te laste, dat ik oproer onder de Joden verwekt heb, niet alleen te Jerusalem, maer ook buiten 's lands op alle plaetzen, alwaer ik geweest ben. Doch dit alles wordt enkel gezegd, zonder eenigen schijn van bewijs. Maer beschuldigen is immers

voor eenen Romeinschen Rechtbank niet genoeg. Laten zy het bewijzen indien zy kunnen, en wanneer gy het nodig oordeelt, om de zaek te onderzoeken, en getuigenisſen in te winnen; zult gy bevinden, dat alles wat mijne partyen zeggen, leugentael en lastering zy.

ℶℶ. *Op het tweede bezwaer dat hy een ſcheurmaker was, antwoord de Apostel vs.* 14-16.

AA. Hy erkende openhartig dat hy van dien weg was, welken zijne vyanden eene Secte noemden, vs. 14ª.

BB. Maer hy betoogde, dat daerin gene ſtrafwaerdige misdaed gelegen ware, vs. 14ᵇ-16.

αα. In het algemeen vs. 14ᵇ.

ββ. Meer byzonder verklaerde hy, dat hy in de drie hoofdzaken van den Godsdienst, geloov, hoop en lievde, met alle weldenkende Joden overeenſtemde, vs. 14ᶜ-16.

a a. Ten aenzien van het geloov vs. 14ᶜ.

b b. Met opzicht tot de hoop, vs. 15.

c c. Met betrekking tot de lievde, vs. 16.

14. Maer Tertullus heeft wijders gezegd, dat ik *een opperſte voorſtander ben van de Secte der Nazarenen*, vergel. vs. 5. dit bekenne ick, *hierin zeg ik het zelvde met anderen*, voor u. Ik ſchroom niet te belijden, en kom 'er zonder omwegen openlyk voor uit, dat ick nae dien wegh, welcken ſy ſecte noemen, den Godt der vaderen alſoo diene, geloovende alles dat in de wet, ende in de Propheten geſchreven is:

Sprekende van *dien weg*, bedoelt de Apostel de leer van JESUS, als den beloovden MESSIAS, en den Verlosſer van zondaren; omdat deze den eenigen weg aenwijst tot de ware en eeuwige gelukzaligheid. Hy kwam 'er voor uit dat hy van dien weg was, en deze leer omhelsde; maer hy liet het aen zijne plaets, of hy een *opperſte voorſtander van dien weg* genaemd mogt worden, gelijk TERTULLUS zich had uitgedrukt. — Dezen weg *noemden* zijne vyanden *eene ſecte*, dat is een ſcheurzieke party, welke zich van den Godsdienst

der vaderen affcheidde, en eenen afzonderlyken aenhang maekte. Dan de leer van het Euangelie was gene fecte, maer eene belangrijke waerheid, door God zelven uit den hemel geopenbaerd, en met verbazende wonderen bevestigd.

Trouwens, dat 'er gene ftrafwaerdige misdaed ingelegen ware, dat hy van dien weg was, welke zijne vyanden eene *fecte* noemden; betoogde de Apostel, door op te merken dat hy daer mede geenzins afweek van den vaderlyken Godsdienst. — *Hy diende den God der vaderen.* TERTULLUS had den Stadhouder zoeken wijs te maken, dat PAULUS in den ouden en vastgeftelden Godsdienst der Joden, verandering maken wilde. Dit was by den Landvoogd eene ftrafwaerdige misdaed, daer de Romeinen de befcherming van den Joodfchen Godsdienst op zich genomen hadden; oordeelende dat elk by zijnen vaderlyken Godsdienst blijven moest. Nu had PAULUS door het omhelzen van de leer des Euangeliums, den vaderlyken Godsdienst niet verlaten; naerdien het Euangelie wat het wezen der zaken betreft, met de leer van MOSE en de Propheten volkomen overeenftemt. Hy kon daerom met het hoogfte recht, en naer waerheid verklaren, dat hy *den God der vaderen diende*, en wel *alzo* gelijk het eenen echten Jood betaemt, die een Israëliet is in den geest.

Maer byzonder verklaert PAULUS zijne overeenftemming, met alle Godvruchtige Joden in de drie hoofdzaken van den Godsdienst, *geloov*, *hoop* en *lievde*.

Ten aenzien van het geloov, betuigde hy volmondig en oprechtelyk: *ik geloov alles dat in de wet, en in de Propheten gefchreven is.* — Hy heeft het oog op alle de Godsdienftige waerheden, welke in de Schrivten van het Oude Testament worden voorgefteld, byzonder rakende de verlosfing van zondaren, door den beloovden MESSIAS; die nu werkelyk verfchenen was, en de reinigmaking der zonden door zich zelven te weeg gebracht had. Dit alles *geloovde* hy, en derhalven was hy een aenklever van de oude en beproevde leer der vaderen.

Het is waer, hy was van de fecte der Nazarenen. Hy was een Christen. Dan daerdoor week hy niet af van de

leer der vaderen, maer hy bevestigde dezelve veeleer, vergel. Rom. III: 31. — Als Christen had hy wel eenige gevoelens, welke door de Joden van dien tijd niet geloovd, maer verworpen werden; byzonder ten aenzien der vervulling van de belovten der Propheten, omtrent den MESSIAS, en den gezegenden persoon van JESUS *den Nazarener.* Dan in dit alles week hy niet af van het gene, MOSE en de Propheten omtrent den MESSIAS voorspeld hadden. De ongelovige Joden, verschilden aenmerkelyk van hem in deze aengelegene stukken, maer dit kwam voort uit hunne onkunde en vleeschelyke vooroordeelen.

15. Hebbende hope op Godt, en op de vervulling van de grote en dierbare belovten die Hy gedaen heeft, welcke dese mijne beschuldigers oock selve verwachten, dat 'er een opstandinge der dooden wesen sal, beyde der rechtveerdige ende der onrechtveerdige.

Misschien was 'er onder de leden van den groten Raed, die thans als beschuldigers tegen PAULUS verschenen waren, wel de een of ander Sadduceër, die de opstanding der doden niet geloovde: maer dit kwam zo zeer niet in aenmerking; dewijl de leer der opstanding by het meerder en beste deel der Natie, voor eene grondwaerheid van den Godsdienst gehouden werd.

16. (*d*) Ende mijn geloov en hoop gaen ook gepaerd, met vrees voor God en lievde jegens menschen: want hier in oeffene ick my selve, om altijt een onergerlicke conscientie te hebben by Godt ende de menschen.

Eene onergerlyke conscientie is een geweten, het welk genen aenstoot geevt aen anderen, noch ontvangt van anderen. — De conscientie is *onergerlyk voor* of *by God*, in eenen dadelyken zin, wanneer men zich zorgvuldig wacht om God eenig misnoegen te geven, en in eenen lijdelyken zin, wanneer men zich niet stoot aen iets, het welk in Gods woord of wegen voorkomt. — De conscientie is *onergerlyk by* of *voor de menschen*, in eenen dadelyken zin,

(*d*) Hand. 23: 1.

wanneer men niemand met woorden of daden eenigen aenstoot geevt, en in eenen lijdelyken zin, wanneer men niet ligt geërgerd wordt, aen de handelingen van anderen. — PAULUS *beoeffende* en bevlijtigde *zich*, om zulk eene aengename gemoedsgesteldheid op goede gronden te hebben, en uit dat beginzel goeds moeds te zijn, en dat wel *altijd*, in alle omstandigheden, bedrijven, ontmoetingen en verkeeringen, zo voor God als met de menschen.

Hy was derhalven zeer gezet, op de betrachting van de wet der lievde, zo als zy door MOSE en de Propheten, was voorgeschreven. Uit dit gehele betoog, ter wederlegging van de tweede beschuldiging, moest de Stadhouder FELIX dit besluit opmaken, dat de Apostel, schoon behorende tot de Nazareners, geen oproerige scheurmaker was, en dat het verschil tusschen hem en de Joden, alleenlyk gelegen ware in eenige byzondere gevoelens, omtrent vragen van weinig aenbelang, gelijk ook LYSIAS de Overste der Jerusalemmer bezetting, hem geschreven had, vergel. Kap. XXIII: 29.

γγ. Tegen de derde beschuldiging, dat hy getracht had den Tempel te ontheiligen, verdedigd zich de Apostel, vs. 17-21.

Wanneer al eens het zeggen van TERTULLUS de waerheid geweest was, had PAULUS zeer wel zijn gedrag kunnen verantwoorden. Maer daer over laet hy zich in het geheel niet uit, omdat dit voorgeven geheel leugenachtig was. Hy ontkent daerom de zaek zelve, betogende dat hy den Tempel niet gepoogd had te verontreinigen, door 'er Heidenen in te brengen, en maekt verscheidene aenmerkingen, ter wederlegging deze beschuldiging.

AA. Eerst toont hy, dat dezelve strijdig was met het oogmerk, waertoe hy naer Jerusalem en in den Tempel gekomen was, vs. 17.

17. Ik was in zeer langen tijd niet te Jerusalem geweest.

Doch na verloop van vele jaren ben ick onlangs in die hoofdstad gekomen, niet alleen met een lievderijk oogmerk, (*e*) om de aelmoessen welke ik, geduurende mijn verblijv onder de Heidenen, in Macedonien en Achajen verzameld had, te doen ter hand komen aen mijn volck, de armoedige Joden die de leer van het Euangelie omhelsd hebben; maer ook tot andere Godsdienstige einden, ende om op het Pinxterfeest offerhanden te doen. Hoe onbestaenbaer is het dan, dat men my, die met een Godsdienstig oogmerk in Jerusalem gekomen ben, en den Tempel bezocht heb, een voornemen wil toedichten, om dat Heiligdom te verontreinigen.

BB. De Apostel voegt 'er eene tweede aenmerking by, dat de beschuldiging van TERTULLUS *blijkbaer strijdig was, met de ondervinding van allen, die hem in den Tempel gezien hadden, vs.* 18.

18. (*f*) Waer over of *waerin*, namelyk in het doen van offeranden, my gevonden hebben geheyligt zijnde, nadat ik volgens de wet behoorlyk gereinigd was, in het voorhov van den Tempel, niet met eenen hoop volck rondom my, het welk ik zou opgeruid hebben, noch met iets het welk naer beroerte of beweging zweemde, eenige buitenlandsche Joden die by gelegenheid van het Pinxterfeest, uyt Asien en byzonder van Ephesen, gekomen waren.

CC. Hierby kwam nog eene derde aenmerking, dat 'er gene ooggetuigen werden voortgebracht, die de voorgewende verontheiliging van den Tempel, zouden gezien hebben, vs. 19.

19. Welcke buitenlandsche Joden, uit Asien gekomen als getuigen, behoorden [*hier*] voor u tegenwoordigh te zijn, ende [*my*] te beschuldigen, indien sy yet hadden tegen my.

(*e*) Hand. 11: 29. Rom. 15: 25. (*f*) Hand. 21: 27.

DD. Eindelyk, indien de Apostel den Tempel had trachten te ontheiligen, dan had de Joodsche Raed hem daerover, als eene hoofdbeschuldiging moeten onderhouden, maer dit was niet geschied. Deze was zijne vierde aenmerking, ter wederlegging van den gemelden laster, vs. 20, 21.

20. Ofte dat dese selve leden van den groten Raed, seggen en verklaren, of sy eenigh onrecht in my gevonden hebben, als ick voor den Raet stont. Ik daeg mijne beschuldigers vrymoedig uit, om te verklaren, dat zy by wettige rechtspleging, iets het welk naer zodanig eene misdaed gelijkt, in mijn gedrag ontdekt hebben.

21. Dan ik mag wel lijden, dat zy van dit eenigh woort eene misdaed maken, 't welck ick luidkeels uitriep staende onder haer, (g) Over de opstandinge der dooden worde ick heden van ulieden geoordeelt. Hierop durvden de leden van den groten Raed niet antwoorden. Dan zouden zy den Apostel aenleiding gegeven hebben, om den Stadhouder aen te tonen, hoe grouwelyk hunne handelwijs by die gelegenheid geweest ware.

Zulk eene vrymoedige en zeer voldoende verdediging, hadden de leden van den Joodschen Raed niet verwacht. Dit vervulde hen met spijt en schaemte. Zy hadden gedacht, dat de Stadhouder door het vleiend vertoog van hunnen Voorspraek, aenstonds zou bewogen worden om PAULUS in hunne handen te stellen, ten einde hem te vonnissen. — Byzonder liep het TERTULLUS zelven grotelyks buiten de gissing, dat hy van eenen gevangen man zulk eene treffende verantwoording horen moest. — De rechtspleging had daerom ook eenen geheel anderen uitslag, dan de vyanden van den Apostel verwacht hadden.

(g) Hand. 23: 6. ende 28: 20.

**. Het

**. *Het gevolg van* PAULUS *verantwoording, beschrijvt* LUCAS *vs.* 22-27.

+. *De beslisfching der zaek zelve, wordt tot nader bericht uitgesteld, vs.* 22.

22. Doe nu Felix de Romeinsche Stadhouder, dit pleidooi gehoort hadde, stelde hyse uyt, seggende, Als ick naerder wetenschap van desen wegh sal hebben, wanneer Lysias de Overste sal aengekomen zijn, so sal ick volle kennisse nemen van uwe saken.

Volgens den letter der oorsprongelyke zamenstelling, staet 'er eigenlyk: FELIX *dit gehoord hebbende, stelde ze uit, nauwkeuriger wetende*, of omdat hy nauwkeurig wist, *de dingen aengaende dien weg, zeggende, wanneer* LYSIAS *de Overste zal afgekomen zijn, zo zal ik volle kennis nemen van uwe zaken.* — De laetste woorden, *wanneer* LYSIAS enz. behelzen dan de gezegden van FELIX, en in de eerste wijst LUCAS de reden aen, waerom de Stadhouder de zaek niet uitgewezen hebbe, naer de gedachten van den Joodschen Raed.

FELIX stelde de beslisfching van de zaek uit, en de reden was deze: omdat hy *nauwkeuriger wist*, of eene genoegzame wetenschap had *van dezen weg.* Door zijn veeljarig verblijv en Stadhouderschap onder de Joden, had hy zo veel kennis van dien weg, welke TERTULLUS de *secte der Nazarenen* genoemd had, dat hy niet twijffelde of de Christenen maekten genen aenhang uit, die schadelyk zou wezen voor de Maetschappy. Langs verscheidene wegen had hy zo veel kennis van deze zo genaemde secte gekregen, dat hy dezelve in een geheel ander en beter licht beschouwde, dan TERTULLUS deze menschen voorstelde; en dat hy op dien grond bemerkende de partyschap, en de vuilaertigheid der Joodsche Overheden, de beslisfching van dit rechtsgeding uitstelde. Hy begreep zeer duidelyk, dat het geschil tusschen PAULUS en zijne bittere vyanden, niet het wezenlyke van den Godsdienst, maer slechts eenige vragen en byzonderheden raekte. — Maer waertoe dit uitstel, waerom

wees de Stadhouder de zaek niet uit ten voordeele van den gevangenen; daer het hem duidelyk gebleken was, dat de man gene ſtrafwaerdige misdaed begaen had? Dit was zeker onbillyk. Dan, de vrees om de gunst der Joden te verliezen, wederhielt hem. Hierby kwamen geldgierige bedoelingen, vergel. vs. 26.

FELIX had ondertusſchen een ſchoonſchijnend voorwendſel voor dit uitſtel. Hy zeide: „ *wanneer* LYSIAS *de Overſte* „ *der* Jeruſalemmer bezetting, die my over deze zaek geſchreven heeft, en welken ik binnen korten hier by my „ verwacht, *zal afgekomen zijn*, *zo zal ik volle* of volledige „ *kennis nemen van uwe zaken*; dan zal ik gelegenheid hebben om nader te vernemen, in hoe ver deze man ſchuldig zy of niet."

++. *Meer byzonder had deze verantwoording, merkwaerdige gevolgen voor den Apostel, vs. 23-27.*

§. PAULUS *kreeg verlichting van banden en meerdere vryheid, vs. 23.*

23. Ende de Stadhouder gav middelerwijl blijken, dat hy gunſtig dacht over den Apostel, hy beval den Hooftman over hondert, aen welken het opzicht over den gevangenen was toevertrouwd, dat Paulus, vermits zijne zaek nog niet beſlischt was, wel ſoude bewaert, maer evenwel zachtelyk behandeld worden, ende alle mogelyke verlichtinge in zijnen ongelukkigen toeſtand hebben (*h*) ende dat hy niemant van de ſijne, van zijne vrienden en bekenden ſoude beletten [*hem* te di nen, met verkwikkingen ofte tot hem te komen, om hem te vertroosten.

§§. *Ook diende de handelwijs, welke de Stadhouder vervolgens in dit geval hield, zeer ter rechtvaerdiging van den Apostel, vs. 24-27.*

24. Ende na ſommige dagen Felix de Stadhouder, na-

(*h*) Hand. 27: 3. ende 28: 16.

nadat hy eenigen tijd van huis geweest was, daer te Cæsareen weder gekomen zijnde met Drusilla sijn wijf, die een Jodinne was, zijnde de dochter van Herodes Agrippa, omb odt Paulum uit zijne gevangenis, ende hoorde hem van het geloove in Christum.

25. Ende als hy handelde van rechtveerdigheyt, ende matigheyt, ende [*van*] het toekomende oordeel, Felix seer bevreest geworden zijnde, antwoordde, Voor ditmael gaet henen: ende als ick gelegenen tijt sal hebben bekomen, so sal ick u tot my roepen:

DRUSILLA was volgens JOSEPHUS, eene der schoonste vrouwen van haren tijd; maer door haer gedrag was zy zeer afschuwelyk, hebbende haren wettigen man verlaten, en een overspelig huwelyk aengegaen met eenen Heiden. — Zy was eene dochter van dien HERODES AGRIPPA, die JACOBUS den Apostel had laten ombrengen, vergel. Kap. XII: 1, 2. Haer broeder AGRIPPA II. welken wy Kap. XXV: 22. ontmoeten zullen, had haer uitgehuwelykt aen EPIPHANES, den zoon van Koning ANTIOCHUS, onder dit beding dat hy den Joodschen Godsdienst omhelzen zoude. Maer EPIPHANES, wilde aen deze voorwaerde niet voldoen. Daerop werd zy uitgetrouwd aen AZIZUS, den Koning der Emesseners, die om haren wil tot den Joodschen Godsdienst overging. Dan naderhand, verliet zy dezen haren man op eene trouwloze wijs, en ging een overspelig huwelyk aen met FELIX, den Stadhouder van Judea, JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XX. c. 5.

De Landvoogd, die zijne schandelyke Gemalin van elders afgehaelt had, kwam wederom te huis, en ontbood PAULUS uit zijne gevangenis, om hem te horen spreken. — De Stadhouder zal zijne Gemalin verhaelt hebben, dat hy geduurende hare afwezigheid eenen gevangenen gekregen had, zijnde een Jood, tegen welken de leden van den groten Raed, door den mond van den Advocaet TERTULLUS, zware beschuldigingen hadden ingebracht; dat de man zich op eene treffelyke wijs verdedigd had, en dat hy daerom met eenige verligting in de gevangenis gebleven was, tot dat LYSIAS

de Overste der Jerusalemmer bezetting, mondeling nader bericht van deze zaek zou gegeven hebben.

DRUSILLA bemerkende, dat het geschil zaken van den Joodschen Godsdienst rackte, was nieuwsgierig om den gevangenen eens te horen spreken. De Stadhouder liet hem tot dat einde voorkomen, en waer over sprak PAULUS? Hy begon met *het geloov in* CHRISTUS, dat is, hy stelde den meest wezenlyken inhoud van het Euangelie kort en duidelyk voor; dat JESUS *van Nazareth*, onder het Stadhouderschap van PONTIUS PILATUS, op den woedenden aendrang der Joden onschuldig gekruicigd, de beloovde MESSIAS was; en dat het geloov in Hem het eenigste middel zy om eeuwig gelukkig te worden. Vervolgens handelde hy over het beoeffenend deel van het Euangelie, byzonder bepaelde hy zich tot de *rechtvaerdigheid* en de *matigheid*. Eene zeer gepaste stof voor den onrechtvaerdigen en wellustigen FELIX, gelijk ook voor de wulpsche en overspelige DRUSILLA. Hy besloot met een aendoenlyk vertoog over *het toekomend oordeel*, lerende dat alle menschen, ook FELIX en DRUSILLA, in den groten dag voor CHRISTUS verschijnen zullen; die verhoogd is tot een Rechter van levenden en doden, om rekenschap te geven van alle humne bedrijven, zo openbare als heimelyke.

Toen PAULUS met eenen nadruk en een vuur van zeggen, welke hem byzonder eigen waren, over deze aengelegene stukken handelde, openbaerde zich de kracht der waerheid aen het geweten van FELIX. Hy *werd zeer bevreesd*, zijn gemoed werd geweldig ontroerd, zijn geweten ontwaekte, en verweet hem zijne gepleegde euveldaden. Dan, hy verzondigde deze overttigingen, zulke heilzame onrustingen kon de godloze FELIX niet verdragen, hy ontsloeg zich daerom van dezelve, onder een schoonschijnend voorwendsel. „ *Voor ditmael* zeide hy, heb ik genoeg ge-
„ hoort om nader te overdenken, uw voorstel heeft my
„ eenigermate getroffen; zodat ik thans niet geschikt ben,
„ om u langer met behoorlyke aendacht te horen: *gae*
„ daerom nu *henen*, en keer weder in uw gevangenis.
„ Ook roepen my mijne bezigheden tot iets anders, *als ik*

„ daer-

„ daerom eens *gelegenen tijd zal hebben bekomen*, om u met
„ meerdere gezetheid te horen, *zo zal ik tot my* laten
„ roepen en ontbieden."

26. Ende met dit alles, bleev het ontſlag van den Apostel achter. Hierin handelde de Stadhouder, uit zeer lage en verachtelyke beginſelen: want te gelijck oock hopende dat hem van Paulo gelt gegeven ſoude worden, op dat hy hem losliete, ſtelde hy den Apostel niet in vryheid. Hy had vernomen, dat Paulus te Jeruſalem gekomen was, om aelmoesſen over te brengen, verg. vs. 17. Hy dacht daerom, dat de Apostel nog wel ergens by zijne vrienden eene goede ſomme hebben zou, om zijn ontſlag te kopen. Waerom hy hem oock dickmaels ontboodt, ende ſprack met hem, leggende het hem duidelyk genoeg in den mond, dat hy zijne vryheid voor geld bekomen konde.

27. Maer Paulus wilde liever in de gevangenis blijven, dan zijne zaek en tevens die van het Euangelie, door het kopen van zijn ontſlag in verdenking te brengen; als nu twee jaren vervult waren, geduurende welke Paulus gevangen bleev, kreegh Felix de Stadhouder zijnen opvolger Porcium Feſtum in ſijne plaetſe: ende Felix zou nu by het nederleggen van de Landvoogdy, den Apostel wel hebben willen loslaten, ziende dat 'er van hem geen geld te krijgen ware; maer, toen werd hy door eene andere reden wederhouden; want (*i*) willende den Joden, by welke hy zich zeer gehaet gemaekt had, gunſte bewijſen en hunne toegenegenheid winnen, liet hy by zijn vertrek Paulum gevangen, latende de afdoening van deze zaek, aen zijnen opvolger over.

(*i*) Hand. 25: 14.

HET XXV. KAPITTEL.

——. PAULUS *verantwoordde zich voor den Romeinschen Stadhouder* FESTUS. *Deze verantwoordiging met de gevolgen daervan, wordt omstandig beschreven, Kap. XXV:* 1— *XXVIII:* 31.

/. De voorbereidende omstandigheden van deze verantwoording, vinden wy Kap. XXV: 1-5.

†. *Kort na dat de nieuwe Stadhouder in Judea gekomen was, begav hy zich naer Jerusalem, vs.* 1.

††. *By die gelegenheid, deden de Hogepriester en andere aenzienlyke Joden, een verzoek aen den Stadhouder omtrent den gevangenen* PAULUS, *het welk van de hand gewezen wordt, vs.* 2-5.

‡. *Zy verzochten dat* PAULUS *naer Jerusalem mogt overgebrache worden, met voornemen om hem onder den weg te laten vermoorden, vs.* 2, 3.

‡‡. *Maer de Stadhouder antwoordde, dat hy zich eerlang naer Cæsarea begeven zoude, en dat de beschuldigers van den gevangenen aldaer verschijnen konden, om tegen hem gehoord te worden, vs.* 4, 5.

FELIX gelijk wy reeds gezegd hebben, werd door Keizer NERO van het Stadhouderschap ontzet, en naer Rome opontboden. — Hy had PORCIUS FESTUS tot zijnen opvolger. De Landvoogdy van den laetsten was kort. Hy stierv in Judea, liet 'er eenen goeden reuk na onder de Joden, en werd opgevolgd door ALBINUS, eenen man van een aller-ondeugendst karakter, JOSEPHUS *Antiq. Jud.* l. XX. c. 7, 8. en *de Bell. Jud.* l. II. c. 23, 24.

1. Festus dan als de nieuwe Stadhouder, in de provincie Judea, het welk thans een wingewest der Romeinen was, gekomen zijnde, nam zijn verbijjv, naer de toen-

ma-

maalige gewoonte der Landvoogden te Cæsareen. Een weinig van de reis uitgerust zijnde, gingh hy na drie dagen van Cesareen op nae Jerusalem, de hoofdstad van het Joodsche land, om zich als Landvoogd voor te stellen, en den geloovsbriev van den Keizer, aen den Joodschen Raed, en den Oversten der Romeinsche Krijgsmacht te vertonen. Alle de Groten van de Stad maekten by hem hunne opwachting, om hem, met het aenvaerden van de Landvoogdy geluk te wenschen.

2. Ende met deze gunstige gelegenheid, zochten de vyanden van Paulus hun voordeel te doen: want de Hoogepriester, ende de voornaemste der Joden verschenen voor hem tegen Paulum, ende baden hem, dat de Stadhouder het eerste verzoek, het welk zy hem deden, niet wilde afslaen.

3. Begeerende gunste tegen hem, op dat hy hem soude doen komen te Jerusalem, om aen hunnen rechtbank te worden overgeleverd, [*ende*] langs dezen weg, wilden zy het grouwzaem voornemen, het welk zy reeds voor lang gesmeed hadden, vergel. Kap. XXIII: 12, 15, 21, eindelyk ter uitvoer brengen, leggende eene lage, om hem op den wegh om te brengen.

4 Doch Festus wees dit verzoek van de hand, zeer tegen de verwachting der Joodsche Groten. Daer zijne gewone verblijvplaets te Cæsarea was, kon hy gene redenen vinden, om eenen gevangenen naer Jerusalem te zenden, en de beslissching der zaek, welke tot zijnen rechtbank behoorde, aen den Joodschen Raed over te laten. Hy antwoordde daerom, dat Paulus te Cesareen bewaert wiert, ende dat hy selve haest [*derwaerts*] soude verreysen, om het onderzoek van deze en andere rechtszaken by de hand te nemen. Zelvs bood hy zich aen, om den eerstvolgenden dag na zijne terugkomst te Cæsareen, over de zaek van Paulus aenstonds te zitten, vergel. vs. 6.

5. Die dan, seyde hy, onder u konnen en 'er genegenheid toe hebben, dat sy, wanneer ik van hier vertrek, met my mede afreysen, ende so daer yet onbehoorlicks in desen man is, dat sy hem beschuldigen.

Ik zal de zaek nauwkeurig onderzoeken, en, wanneer ik de beschuldigingen en 's mans verantwoording onpartijdig gehoord heb, een rechtmatig vonnis vellen.

II. De verantwoording van den Apostel, voor den nieuwen Stadhouder FESTUS, *vinden wy vs.* 6-8.

6. Ende de nieuwe Stadhouder Festus bezag alle de merkwaerdigheden te Jerusalem. Evenwel bleev hy 'er niet lang, en schikte zich spoedig tot de bezigheden der Landvoogdy: want als hy onder haer niet meer als tien dagen overgebracht en hadde, quam hy af nae Cesareen, de toenmalige verblijvplaets der Romeinsche Stadhouderen, vergezeld van eenige afgevaerdigden uit den groten Raed der Joden; ende des anderen daegs al aenstonds op den Rechterstoel geseten zijnde beval hy dat Paulus, uit zijne gevangenis, soude [*voort*]gebracht worden.
7. Ende als hy daer gekomen was, stonden de afgevaerdigden uit den groten Raed der Joden, die van Jerusalem afgekomen waren, rontom [*hem*], den Stadhouder namelyk, vele ende sware beschuldingen tegen Paulum voortbrengende, die sy niet en konden bewijsen.
8 Dewijle hy verantwoordende seyde, (*a*) Ick en hebbe noch tegen de wet der Joden, noch tegen den Tempel, noch tegen den Keyser yet gesondigt.

De Geschiedschrijver verhaelt dit alles zeer kortelyk, omdat deze gerichtshandel in de hoofdzaek, volledig overeenkwam met die, welke voor FELIX, den gewezenen Stadhouder gehouden was, en waervan hy alle de omstandigheden zeer uitvoerig had aengeteekend, Kap. XXIV: 1-21. Het zou derhalven nodeloos geweest zijn, dit alles te herhalen.

De afgezondene van den Joodschen Raed *brachten vele en zware beschuldigingen tegen* PAULUS *voort.* Het waren dezelvde beschuldigingen, welke zy reeds voor den Rechter-

stoel

(*a*) Hand. 24: 12. ende 28: 17.

ſtoel van FELIX, tegen den Apostel hadden ingebracht. Denkelyk hadden zy den Advocaet TERTULLUS wederom medegebracht, om voor hun het woord te voeren. Maer alles kwam even als in het vorige geval, op liegen en lasteren neder; het waren beſchuldigingen, welke *zy niet konden bewijzen.*

PAULUS verantwoordde zich op nieuw, met eene beſcheidene vrymoedigheid, welke een kennelyk bewijs was van zijn gerust geweten. Zijne verdediging kwam hoofdzakelyk hierop uit, dat hy *noch tegen de Wet der Joden, noch tegen den Tempel gezondigd had.* Hy zal even als in het vorige geval, overtuigend hebben aengetoont, dat de leer van het Euangelie welke hy predikte, met die der Vaderen, in de hoofdzaek volkomen overeenſtemde, en dat de beſchuldiging, als of hy zoude getracht hebben den Tempel te verontreinigen, geheel ongegrond ware. — Alleenlyk voegde hy 'er by, dat hy ook *tegen den Keizer niet gezondigd had.* Dit zag op de beſchuldiging, welke hy onder de Joden, door de ganſche waereld zou verwekt hebben, vergel. Kap. XXIV: 5. Over deze byzonderheid zal hy nu wat breder geſproken hebben, om dezelve te wederleggen.

III. Het gevolg van des Apostels verántwoording was, dat hy, zich op den Keizer beroepen hebbende, naer Rome gezonden werd, Kap. XXV: 9— XXVIII: 31.

†. Op den voorſlag van den Stadhouder aen den Apostel, of hy te Jeruſalem, door den groten Raed wilde geoordeeld worden, beriep hy zich op den Keizer, vs. 9-12.

‡. Dezen voorſlag van den Stadhouder vinden wy vs. 9.

9. Maer Feſtus willende den Joden gunſte bewijſen, en by het aenvaerden der Landvoogdy, hunne genegenheid winnen, antwoordde Paulo ende ſeyde, Wilt gy nae Jeruſalem opgaen, ende aldaer voor my, in mijne tegenwoordigheid, door den groten Raed der Joden, over deſe dingen geoordeelt worden?

In den eerſten opſlag ſchijnt deze voorſlag zeer onbillyk. Maer by nader inzien, krijgt de zaek eene andere gedaente.

Als een Romeinsch burger, was PAULUS een gevangene van den Stadhouder, vergel. Kap. XXII: 24-29. De Overste der Jerusalemmer bezetting had de leden van het Joodsche Sanhedrin by zich ontboden, niet opdat zy den Apostel vonnisfen zouden, maer om te vernemen, wat de man eigenlyk gedaen had, dat de Joden zo zeer tegen hem verbitterd waren, vergel. Kap. XXII: 30. Dan dit voornemen mislukte, en toen de gemelde Overste vernomen had, dat 'er een ontwerp gesmeed was om PAULUS te vermoorden, had hy hem zonder uitstel, naer den Landvoogd gezonden, vergel. Kap. XXIII. De Joodsche Raed was derhalven geen Rechter in dit geval: de vorige Stadhouder had de Opperhoofden der Joden, als beschuldigers tegen PAULUS gehoord; en hy zich mannelyk verantwoord, vergel. Kap. XXIV. Thans waren ook de afgevaerdigden van het Sanhedrin, als beschuldigers verschenen, vergel. vs. 7. — De leden van den groten Raed hadden by den vorigen Stadhouder aengedrongen, dat PAULUS aen hun mogt overgeleverd worden, om hem te vonnisfen. Daertoe zochten zy ook den tegenwoordigen Landvoogd te bewegen. Hun oogmerk was zeer boosaertig, zy wilden den gevangenen van kant maken. — Het was derhalven een voorrecht voor PAULUS, dat hy voor den Stadhouder te recht stond, en het zou eene schreeuwende onrechtvaerdigheid geweest zijn, wanneer FESTUS hem, aen den Joodschen Raed had uitgeleverd. Dit was ook geheel het voornemen niet van den Stadhouder; alleenlyk deed hy aen den Apostel den voorslag, of *hy naer Jerusalem gaen* WILDE, *om aldaer geoordeeld te worden*; hy liet het derhalven aen de keus van PAULUS over, of hy van zijn recht wilde afstaen.

Het oogmerk van den Landvoogd was, om zich door dezen voorslag, by de Joden te veraengenamen, en *hun gunst te bewijzen.* Zy stonden 'er sterk op, dat de gevangene aen hun zou uitgeleverd worden, om hem, als Rechters te vonnisfen. De Landvoogd wilde wat hem aenging, wel van zijn recht afstaen, om den groten Raed der Joden genoegen te geven; maer hy wilde den gevangenen niet, tegen wil en dank, van deszelvs recht beroven. Uit dit beginsel deed hy den

ge-

gemelden voorslag aen PAULUS. — Daerdoor werd den Apostel geen het minste onrecht gedaen. De Landvoogd verklaerde alleenlyk, hoe ver hy voor zich, wel zou willen komen, om den Joodschen Raed genoegen te geven. Maer hy liet het aen den gevangenen over, of hy ook van zijn recht wilde afstaen, waertoe hy hem noch konde noch wilde dwingen. Daerenboven begreep de Landvoogd wonder wel, dat PAULUS in den gemelden voorslag, geen genoegen zou nemen, en dat hy daerom dit voorstel, om den Joden te voldoen, ligtelyk doen konde. Voeg 'er by, dat de Stadhouder met de zaek geheel verlegen was; aen de eene zijde waren de beschuldigers de voornaemsten uit de Joden, en aen den anderen kant, had de gevangene zich volkomen verantwoord en gezuiverd; FESTUS stondt daerom in twijffel, en wist niet welk een vonnis hy zou uitspreken, verg. vs. 20. Voeg 'er by, dat de Stadhouder den gevangenen, wanneer hy zich den gemelden voorslag had laten welgevallen, niet aen de woede der Joden zou hebben overgelaten; dan zou PAULUS wel te Jerusalem, door den groten Raed geoordeeld zijn, maer het zou geschied zijn *voor hem*, dat is, ten overstaen van den Landvoogd, en in zijne tegenwoordigheid; hy zelvs zou het vonnis van het Sanhedrin hebben moeten goedkeuren en bekrachtigen.

‡‡. PAULUS *verwierp den voorslag, en beriep zich op den Keizer, vs.* 10-12.

10. Ende Paulus seyde, Ick stae voor den Rechterstoel des Keysers, wiens hoge persoon door u, als Landvoogd vertegenwoordigd werd, daer ick, als een Romeinsch burger, geoordeelt en gevonnisd moet worden. De leden van den groten Raed te Jerusalem, zijn mijne beschuldigers, en kunnen daerom mijne Rechters niet wezen: den Joden en hebbe ick geen onrecht gedaen, gelijck gy oock, uit de verantwoording welke ik gedaen heb, seer wel weet. Hunne beschuldigingen zijn valsch, en komen voort uit enkele boosaertigheid.

11. (b) Want indien ick onrecht doe, ende het kon bewezen worden, dat ik yet des doots weerdigh gedaen hebbe, ick en weygere niet, door u ter dood veroordeeld te worden, en te ſterven: maer ik ben, gelijk u uit mijne verantwoording genoegzaem gebleken is, geheel onſchuldig; indiender of *naerdien* 'er niet en is van 't gene daer van deſe my beſchuldigen, ſo en kan niemant my haer uyt gunſte overgeven, en my ſtellen in de handen van mijne onrechtvaerdige partyen. Ick beroepe my daerom van uwen rechterſtoel, welken gy als Landvoogd bekleed, op den Keyſer, uwen Meester zelven.

12. Doe antwoordde Feſtus, die zeer vergenoegd was, dat hy van deze zaek met welke hy zeer verlegen was, dusdoende afkwam, als hy met den Raet geſproken hadde: Hebt gy u op den Keyſer beroepen? blijvt gy daerby? Paulus verklaerde, ten aenhoren der afgevaerdigden van den Joodſchen Raed, die nu hun boosaertig oogmerk geheel verydeld zagen, dat hy by zijn beroep bleev volharden. Daerop zeide de Landvoogd tot de Joden, de zaek is dan, wat ons aengaet geheel afgedaen; en tot Paulus, uw beroep op den hoogſten Rechter, den Keizer mijnen Meester, kan niet geweigerd worden; Gy ſult tot den Keyſer gaen, en naer Rome verzonden worden.

FESTUS ſprak eerst *met den Raed.* Zekerlyk niet, met de afgevaerdigden van den Joodſchen Raed. Deze zouden den Landvoogd, was het in hun vermogen geweest, hebben aengezet, om dit beroep van de hand te wijzen, en den gevangenen aen hun uit te leveren. Maer wy hebben hier te denken, aen de geheime Raden van den Landvoogd. Te weten de Stadhouders hadden eenige Rechtsgeleerden by zich in de Wingewesten, om met deze in zaken van aengelegenheid, te raedplegen. — Nu was wel het beroep van den Apostel, op den Keizer gene duistere zaek, over welke de Landvoogd den raed zijner Rechtsgeleerden nodig had; maer hy ſprak met hen, om de afgevaerdigden van den Joodſchen Raed te doen opmerken, dat het verzenden van den gevangenen niet al-

(b) Hand. 18: 14.

alleen aen hem, maer byzonder aen zijne geheime Raden, moest toegeschreven worden.

††. *Uit kracht van* PAULUS *beroep op den Keizer, werd hy naer Rome verzonden, Kap. XXV:* 13— *XXVIII:* 31.

‡. *Vooraf verantwoordde zich de Apostel nog voor den Koning* AGRIPPA, *Kap. XXV:* 13— *XXVI:* 32.

‡. *De aenleiding daertoe wordt omstandig aengeteekend, Kap. XXV:* 13-27.

*. *Koning* AGRIPPA *kwam te Cæsareen, om* FESTUS, *met het aenvaerden van de Landvoogdy, geluk te wenschen, vs.* 13.

13. Ende als eenige dagen voorbygegaen waren, quamen de Koningh Agrippa ende Bernice te Cesareen, om Festum te begroeten, en met het aenvaerden van de Landvoogdy, geluk te wenschen.

De Koning AGRIPPA en BERENICE moeten ons wat nader kenbaer worden.

De eigen naem van dezen Koning was HERODES. Zijn toenaem was AGRIPPA. Hy was een zoon van HERODES AGRIPPA, die den Apostel JACOBUS had laten onthalsen, en zelvs op eene jammerlyke wijs was omgekomen, verg. Kap. XII: 1, 23. In onderscheiding van dezen zijnen Vader, werd onze AGRIPPA genaemd, AGRIPPA *de Jonge* of *de Tweede*. Hy was de zwager van den vorigen Stadhouder FELIX, die aen zijne zuster DRUSILLA gehuwd was, vergel. Kap. XXIV: 24. HERODES, Koning van Chalcis was zijn Oom; toen deze gestorven was, maekte Keizer CLAUDIUS onzen AGRIPPA Koning van Chalcis. Naderhand werd hy Viervorst, in de plaets van zijnen Oud-Oom PHILIPPUS. Keizer NERO voegde Galilea, Tiberias, en andere landschappen tot zijn gebied, en bevestigde den eeretijtel van Koning. — Thans was hy te Cæsareen gekomen, om FESTUS den nieuwen Landvoogd, geluk te wenschen, en zich door deze plichtpleging, by het Roomsche Hov te veraengenamen.

BERENICE, of gelijk LUCAS haer noemt, BERNICE was de zuster van HERODES AGRIPPA II. Te voren was zy getrouwd

geweest, aen haren Oom HERODES, den Koning van Chalcis. Thans werd zy verdacht gehouden, van met haren broeder, in bloedschande te leven. Naderhand begav zy zich in het huwelyk met POLEMON, Koning van Cilicien; maer heure onkuisheid vervoerde haer, om dezen man te verlaten, en met DEMETRIUS eenen rijken Jood van Alexandrien, te trouwen.

**. *De Landvoogd gav Koning* HERODES AGRIPPA *een uitvoerig bericht, omtrent den gevangenen* PAULUS, *vs.* 14 21.

+. *Zo van het gene omtrent hem, te Jerusalem, vs.* 14-16.

++. *Als te Cæsareen was voorgevallen, vs.* 17-21.

14. Ende doe sy aldaer vele dagen overgebracht hadden, viel het gesprek onder anderen, op den gevangenen. By die gelegenheid heeft Festus de saken Pauli aen den Koningh Herodes Agrippa omstandig verhaelt, seggende, (*c*) [*Hier*] is een seker man van Felix mijnen voorzaet gevangen gelaten:

15. Om wiens wille, als ick te Jerusalem was, de Overpriesters ende de Ouderlingen der Joden, met een dringend verzoek, voor my verschenen, begeerende vonnisse tegen hem, of dat ik hem, in hunne handen zou uitleveren.

16. Aen dewelcke ick antwoordde, dat de Romeynen de gewoonte niet en hebben (*d*) eenigen mensche uyt gunste aen anderen, ter veroordeeling en ter dootstraf over te geven, eer de beschuldigde de beschuldigers tegenwoordigh heeft, om de bezwaren, welke tegen hem ingebracht worden, te kunnen horen, ende eer hy plaetse en gelegenheid van verantwoordinge gekregen heeft over de beschuldinge. Ik bedoelde daerom de zaek, zodra ik hier zou gekomen zijn, gerechtelyk te onderzoeken, en eenige afgevaerdigden van den groten Raed gingen met my herwaerds, om hunne beschuldi-

(*c*) Hand. 24: 27. (*d*) Deut. 17: 4.

digingen tegen den gevangenen, voor mijnen Rechterſtoel in te brengen.

17. Als ſy dan geſamentlick alhier gekomen waren, ſo ben ick, geen uytſtel nemende, des [*daegs*] daer aen op den Rechterſtoel geſeten, ende beval dat de gevangen man ſoude [*voort*]gebracht worden, om tegen zijne beſchuldigers gehoord te worden.

18. Over welcken, de beſchuldigers [*hier*] ſtaende, geen ſake en hebben voortgebracht, daer van ick vermoedde: Ik had uit den verbaſenden ophef, welken de grote Raed van deze zaek maekte, beſloten, dat die man een misdadiger was van den allereerſten rang, en dat de beſchuldigers hem feitelykheden zouden verweten hebben, des doods waerdig.

19 Maer het viel geheel tegen mijn vermoeden uit. De beſchuldigers hadden eenvouwig tegen hem eenige twiſtvragen van haren Godtsdienſt, ende van ſekeren Jeſus die geſtorven was, welcken Paulus ſeyde te leven.

20. Ende als ick over de onderſoeckinge van deſe ſake in twijffelinge was, en niet wiſt, welk een vonnis ik vellen zoude, te minder omdat de gevangene, zich tegen alle de ingebrachte bezwaren volkomen verantwoordde; deed ik hem eenen voorſlag die recht geſchikt was, om by voorraed, van de zaek af te komen, en den Opperhoofden der Joden genoegen te geven. Daerom ſeyde ick tot hem, of hy wilde gaen nae Jeruſalem, ende aldaer over deſe dingen, ten mijnen overſtaen, vergel. vs. 9, door den Joodſchen Raed geoordeelt, en onder mijne goedkeuring, gevonnisd te worden.

21. Ende als Paulus hem, op den hoogſten Rechter beriep, dat men hem tot de kenniſſe des Keyſers, of tot dat 'er gelegenheid komen zou, om zijne zaek ter kennisneming van den Keizer te brengen, in de gevangenis bewaren ſoude, ſo hebbe ick bevolen, dat hy bewaert ſoude worden ter tijt toe, dat ick hem tot den Keyſer ſenden ſoude. Thans zit hy derhalven nog gevangen, en ik wil wel bekennen dat ik niet begrijpen kan, waerom

de leden van het Joodsche Sanhedrin zo veel ophev van deze zaek gemaekt hebben.

***. *Koning* AGRIPPA *verklaerde zijn verlangen, om den gevangenen eens te zien en te horen, vs.* 22.

22. Ende Agrippa seyde tot Festum, Ick wilde oock selve dien mensche [*wel*]' eens zien, en hooren spreken. Ende de Landvoogd bewilligde daerin geredelyk, te meer omdat hy langs dezen weg, eenige nadere opheldering van zaken hoopte te erlangen, om 'er des te beter bericht van te geven aen den Keizer: hy seyde daerom tot Koning Agrippa, ik voldoe zeer gaerne aen uw verlangen, en zal geen uitstel nemen, Morgen sult gy hem hooren.

****. PAULUS *werd voor* AGRIPPA *gebracht, vs.* 23-27.

+. *Er waren verscheidene leden van den eersten rang by tegenwoordig, zodat de vergadering, voor welke de Apostel spreken zoude, ongemeen luisterrijk ware, vs.* 23.

++. *De Landvoogd deed eene korte aenspraek, waerin hy reden gav, waerom hy den gevangenen, voor deze aenzienlyke vergadering gebracht had, vs.* 24 - 27.

23. Des anderen daegs dan als Agrippa, in het Gerichtshov gekomen was, ende Bernice met groote pracht, en eenen zeer statelyken optocht, vergezeld van al hun gevolg; ende als sy ingegaen waren in het Rechthuys met de Overste over duysent, de eerste bevelhebbers van de Romeinsche Krijgsmacht, ende de mannen van aenzien, die de voornaemste der stadt Cæsareen waren, wiert Paulus door Festi bevel [*voort-*] gebracht, voor deze luisterrijke vergadering.

24. Ende Festus seyde, Agrippa Koningh, ende gy aenzienlyke mannen, zo in het Krijgswezen als in den Burgerstaet, gy alle die met ons [*hier*] tegenwoordigh zijt, gy siet desen gevangenen hier voor u staen, van

welc-

welcken my de gantſche menigte der leden van den groten Raed der Joden, al aenſtonds by het aenvaerden van de Landvoogdy, op eene dringende wijs, heeft aengeſproken, beyde te Jeruſalem, toen ik aldaer mijne geloovsbrieven van den Keizer vertoonde, ende hier te Cæſarea, zodra ik de rechtszaken had ter hand genomen; roepende met een woest geſchreeuw, dat hy niet meer en behoort te leven.

25. Maer, toen ik naer beſchuldigingen vroeg, kwam het alles uit op eenige Godsdienstige geſchillen: want tegen de bezwaren, dat hy den Tempel had pogen te ontheiligen, en overal oproer onder de Joden te verwekken, heeft de man zich zo volkomen verdedigd, dat zijn onſchuld in deze ſtukken, my genoegzaem gebleken is; ick dan bevonden hebbende (*e*) dat hy niet des doots weerdigh gedaen en hadde, ende dewijle hy oock ſelve hem op den Keyſer beroepen heeft, hebbe beſloten hem te ſenden.

26. Van welcken ick niet ſekers en hebbe aen den Heere den Keizer te ſchrijven, vermits ik gene kennis heb van de Godsdienstige geſchillen der Joden; daerom hebbe ick hem voor ulieden voortgebracht, om hem te horen ſpreken, ende meeſt voor u., Koningh Agrippa, die den Joodſchen Godsdienst belijd, en daerom genoegzame kundigheden van die geſchillen hebben zult; op dat ick, na gedane onderſoeckinge meerder licht krijge in deze zaek, en wat hebbe aen den Keizer te ſchrijven.

27. Want het dunckt my tegen reden en gansch onverſtandig te zijn, eenen gevangenen naer Rome tot den Keizer te ſenden, [*ende*] niet oock de beſchuldingen die tegen hem zijn, in alle de byzonderheden, ſchrivtelyk te kennen te geven.

(*e*) Hand. 23: 9. ende 26: 31.

HET XXVI. KAPITTEL.

‡‡. *De verantwoording van den Apostel, voor den Koning* AGRIPPA, *wordt beschreven Kap. XXVI.*

*. *De verantwoording zelve vinden wy vs.* 1-23.

✝. *Na dat de Apostel vryheid gekregen had, om zich te verantwoorden, begon hy met eene zeer gepaste aenspraek, vs.* 1-3.

1. ENde Agrippa seyde tot Paulum, op eenen zeer bescheidenen toon: Het is u geoorloft voor uselven te spreken, en u tegen de beschuldigingen van den groten Raed ingebracht, te verantwoorden. Doe streckte Paulus de hant uyt, zijnde dit de gewone houding der Redenaers, wanneer zy begonden te spreken; om daer door hunnen ernst aen te duiden, als mede dat zy, van de vergadering stilte en aendacht verwachtten, ende hy verantwoordde hem [*aldus*], om de beschuldigingen, welken men tegen hem had ingebracht, te wederleggen.

2. Hy wendde zijne aenspraek regelrecht tot den Koning Herodes Agrippa, omdat deze eigenlyk de man was, die zijne zaek nader onderzoeken zoude; terwijl Festus en de overige aenzienlyke leden in dit geval, slechts omstanders waren. Ick achte, zo begon de heilige Redenaer, met eene gepaste vrymoedigheid, welke een gevolg was van zijn goed geweten, my selven geluckigh, o Koningh Agrippa, dat ick my heden voor u sal verantwoorden, van alles daer over ick van de Opperhoofden der Joden, voor den Landvoogd, onrechtvaerdig beschuldigt worde.

Indedaed PAULUS kon zich gelukkig achten, met deze verantwoording. — Het is waer Koning AGRIPPA was zijn bevoegde Richter niet, en al had die Vorst hem volkomen vrygesproken, het zou hem niet gebaet hebben, daer hy zich toch

toch op den Keizer beroepen had. Maer de Apostel zag op het nut, het welk der goede zaek van het Christendom zou worden aengebracht; wanneer een man als AGRIPPA, hem onschuldig keurde. Daerenboven had hy uit deze verantwoording, ook nut voor zijn eigen persoon trekken kunnen; FESTUS wist niet wat hy den Keizer, van den gevangenen schrijven zou, en daerom was het hem aengenaem, dat AGRIPPA den Apostel horen wilde, Kap. XXV: 26, 27: had nu deze Koning den Apostel onschuldig verklaert, dan zou het bericht daervan, hem by den Keizer van ongemenen dienst geweest zijn. Voeg 'er by, dat het reeds op zich zelve voor PAULUS een geluk was, om zich voor AGRIPPA te verantwoorden, daer hy tot dus verre niemand ontmoet had, die geschikt was, om over zijne zaek te oordeelen. De Joodsche Raed, was met eenen bitteren haet tegen hem ingenomen; LYSIAS de Krijgsoverste, die hem aen de woede der Joden ontrukt had; FELIX de vorige Stadhouder, die hem ten gevalle der Joden, in de gevangenis gelaten had; FESTUS de tegenwoordige Stadhouder; deze allen konden 'er niet over oordeelen, of PAULUS zich tegen de wet en den Godsdienst der Joden vergrepen had. Maer AGRIPPA was in dit opzicht, een bevoegde Richter.

3. Allermeest, voegde 'er daerom de Apostel by, dewijle ick weet', dat gy kennisse hebt van alle gewoonten ende vragen, die onder de Joden zijn. Daerom bidde ick u dat gy my lanckmoedelick hoort.

Alle de gewoonten zijn de plechtigheden van MOSES wet, en de Godsdienstige gebruikelykheden, welke onder de Joden plaets hadden. De *vragen* zijn de geschilstukken, welke tusschen de Geleerden der Joden betwist werden. — PAULUS *wist, dat* AGRIPPA *kennis had van* dit alles. — Het geslacht der Herodesfen was wel uit de Edomiten oorsprongelyk; maer zy hadden reeds overlang den Joodschen Godsdienst aengenomen. AGRIPPA was in de leer der Joden opgevoed, en had zich aen de Hogeschool te Jerusalem, in allerlei wetenschappen geoeffend. Men houd het zelvs daervoor, dat

de Romeinsche Keizer hem het bestuur over de heilige schatten, de regeering van den Tempel, en het recht der verkiezing van eenen Hogepriester had toevertrouwd. Althans de latere Joden geven hem, in hunne schrivten dit getuigenis, dat hy zeer geoeffend was in den Godsdienst, en nauwgezet in het waernemen van deszelvs plechtigheden.

De Apostel verzocht den Koning, dat hy *hem langmoedig hoorde. Langmoedig* zegt niet alleen met geduld en toegevenheid; PAULUS voorzag, dat zijne redenvoering eenigermate lang zou werden, omdat hy, over eenige byzonderheden van aenbelang, wat breder zou moeten uitwijden; en hy was al te zeer bedreven in de wetten der wellevenheid, om niet te weten, dat men de aendacht van Vorsten en aenzienlyke mannen, niet door nodelose langwijligheid misbruiken moet. Hy gav daerom aen den Koning vooraf bericht, dat hy niet zo kort zou kunnen zijn, als hy anderszins wel wenschte, met eerbiedig verzoek om geduld en toegevenheid.

Deze inleiding was ongemeen gepast, om Agrippa en de overige leden van dit luisterrijk gezelschap tot aendacht op te wekken. — Maer maekte PAULUS zich niet schuldig, aen eene lage en kruipende vleiery, om zich op eene ongeoorloovde wijs, in de gunst van AGRIPPA in te wikkelen? Neen waerlyk. De Apostel sprak zeer beleevd en eerbiedig; maer 'er is een zeer aenmerkelyk onderscheid, tusschen beleevdheid en vleiery. De eerste wordt, door de wet van het Euangelie gevorderd, volgens welke onze bescheidenheid aen allen menschen moet openbaer worden; maer de laetste is zeer verachtelyk. Waer zijn de blijken van laffe vleiery, in deze gansche redenvoering? De Apostel geevt noch schijn noch schaduw, dat hy AGRIPPA verzocht, om met zijnen veelvermogenden invloed op het Roomsche Hov, zijn voorspraek te zijn by den Keizer.

✠✠. *Op deze inleiding volgt het lichaem der redenvoering, vs. 4-24.*

§. *Eerst doet hy een verhael van zijn leven en gedrag, toen hy in zijnen onbekeerden staet, onder de Joden verkeerde, en zeer verkleevd was, aen de leerbegrippen der Pharizeeuwen, welke hem nu, tot eene misdaed gerekend werden, vs. 4-8.*

,. *Het verhael van zijn leven en gedrag, in zijnen onbekeerden staet, vinden wy vs. 4, 5.*

4. Mijn leven en gedrag dan van der jonckheyt aen, het welcke van den beginne onder mijn volck te Jerusalem geweest is; mijn levensgedrag, van den tijd mijner jongelingschap af, welke moet gerekend worden begonnen te zijn, toen ik aen de Hogeschool te Jerusalem, onder mijn volk en landgenoten verkeerde; weten alle de Joden: Het zy my, o Koning Agrippa vergund, ter wederlegging der beschuldigingen, welke de Joodsche Raed tegen my heeft ingebracht; een kort bericht te geven van mijn leven en mijne gedragingen. Daerdoor zult gy volkomen in staet gesteld worden, om over mijne zaken te oordeelen. Van de dagen mijner jongelingschap, aen de Hogeschool te Jerusalem, behoev ik niets te zeggen. Hoe ik my toen gedragen, en met welken yver ik my, onder den beroemden Gamaliël geoeffend hebbe, is genoeg bekend, by alle mijne land- en tijdgenoten; en niemand zal my beschuldigen kunnen, dat ik toen iets gevoelt of bedreven hebbe, het welk, met den eerbied voor Moses Wet, en voor den Tempel strijdig wezen zou. Van de dagen mijner jongelingschap af, was ik een yverig voorstander van de leerbegrippen der Pharizeeuwen. Dit weten alle de Joden.

5. Als die van over lange my te vooren gekent hebben, (indien sy 't wilden getuygen, daer zy nu zo zeer tegen my verbitterd zijn, dat zy van deze zaek, uit enkelen nijd stilzwijgen) dat ick nae de bescheydenste, de gestrengste en nauwstgezette secte van onsen Godsdienst, [*als*] een Pharisеer geleeft hebbe, zijnde zeer

nauw gezet, in het waernemen van de Godsdienstige plechtigheden, zo die in Moses wet geboden zijn, als die, welke zy willekeurig hebben ingesteld.

„, *Thans wordt de leer der Pharizeeuwen, omtrent het volgend leven, hem tot eene misdaed gerekend, vs. 6-8.*

6. Tot de leerbegrippen der Pharizeeuwen, aen welke ik van mijne jongelingschap, zeer ben verkleevd geweest, behoord voornamelyk de leer van de opstanding der doden; het kan derhalven niet anders dan zeer vreemd voorkomen, dat het my thans tot eene misdaed wordt toegerekend, dat ik mijne hoop vestige op die belovte, welke God, omtrent de opstanding der doden, aen de Vaderen gedaen heeft. Ende evenwel, hoe ongerijmd het schijnen moge, nu stae ick ende worde geoordeelt over (*a*) de hope, op de waerheid der belofte, die van Godt, omtrent de opstanding der doden, tot de vaderen geschiet is:

7. Tot dewelcke belovte onse twaelf geslachten gedueriglick nacht ende dagh [*Godt*] dienende verhopen te komen: over welcke hope ick, o Koningh Agrippa, van de Overheden der Joden, als ware het eene zeer zware misdaed, worde beschuldigt.

Door de *belovte* vs. 6. verstaet men veelal de grote belovte omtrent den MESSIAS, en dan zou de Apostel willen zeggen: „ de grote zaek over welke ik, door de Joodsche „ Overheden, beschuldigd en veroordeeld werd, is in mijne „ prediking gelegen, waerdoor ik Joden en Heidenen zoek „ te overtuigen; dat die grote belovte, op welke de Vaders „ zo vele eeuwen gehoopt hebben, nu werkelyk vervuld „ zy, en dat die JESUS van Nazareth, welken zy lieden gekruicigt hebben, die beloovde MESSIAS is." Maer onzes erachtens, bedoeld de Apostel de belovte, omtrent de opstanding der doden.

a. Om-

(*a*) Gen. 3: 15. ende 22: 18. ende 26: 4. ende 49: 10. Deut. 18: 15. 2 Sam. 7: 12. Ps. 132: 11. Jes. 4: 2. ende 7: 14. ende 9: 5. ende 40: 10. Jerem. 23: 5. ende 33: 14, 15. Ezech. 34: 23. ende 37: 24. Dan. 9: 24. Mich. 7: 20.

α. Omdat PAULUS wanneer hy de grote belovte, omtrent de komst van den MESSIAS, bedoelt had, zich anders zou hebben uitgedrukt. Dan zou hy gezegd hebben, *ik wordt geoordeelt* niet over de hoop, maer *over de vervulling der belovte*: want dit was de zaek, welke door PAULUS gepredikt en van de Joden ontkent werd, dat de belovte omtrent den MESSIAS, in JESUS werkelyk vervuld ware.

β. De leer der opſtanding, kan in den allereigenlykſten zin, *de hoop der belovte* genaemd worden: want de hoofdſom der belovte, welke God aen de vaderen gedaen had, was deze: dat Hy hun tot eenen God zou zijn, en met deze woorden, werden de voorrechten van het volgend leven bedoeld, Matth. XXII: 31, 32.

γ. Onze opvatting wordt bevestigd, niet alleen door vs. 18. alwaer de Apostel duidelyk ſpreekt van de opwekking der doden; maer ook voornamelyk daeruit, dat hy zo in zijne verantwoording voor den Joodſchen Raed, als voor den Stadhouder FELIX, verklaert had; dat de leer der opſtanding de zaek ware, over welke hy geoordeeld en beſchuldigd werd, vergel. Kap. XXIII: 6. XXIV: 21.

Tot deze belovte, zegt de Apostel vs. 7. *verhopen onze twaelv geſlachten te komen*, dat is, „ alle de nazaten van „ JACOB uit de XII ſtammen, zo velen 'er by den Godsdienst van MOSE gebleven zijn, ſtellen dit tot het toppunt van hunne wenſchen, verlangens en pogingen, dat zy aen het geluk van het volgend leven mogen deel hebben; dat de belovten welken God omtrent het eeuwig leven aen de vaderen gedaen heeft, ook aen hun moge vervuld worden. Dit is de grote drijvveer van hunnen ſtandvastigen yver in den Godsdienst, *geduriglyk nacht en dag God dienende.*" — De Joden *dienden God* met offeranden, gebeden en het waernemen der ſchaduwachtige plechtigheden, waerby velen naer de voorſchrivten der Pharizeeuwen, nog eene menigte van menſchelyke inzettingen voegden. De uitdrukking *nacht en dag*, geevt de volſtandigheid der Joden in den Godsdienst te kennen, hoe moei-

lyk deszelvs voorschrivten ook wezen mogten; nimmer werden zy 'er moede van, nimmer werden zy 'er verdrietig over. Het woord *geduuriglyk*, drukt hunnen yver in den Godsdienst uit. — Door dezen hunnen onvermoeiden yver in den Godsdienst, meenden de Joden het eeuwig leven te verdienen. Dit was de leer der Pharizeeuwen. In dit begrip stond het grootste gros der Natie.

Maer, heeft PAULUS de zaek niet in een verkeerd licht voorgesteld, en den Koning AGRIPPA zoeken te misleiden? De Joodsche Raed had hem by den Stadhouder van drie misdaden beschuldigd, dat hy de wet van MOSE verbrak, oproer onder het volk verwekte, en gepoogt had den Tempel te verontreinigen; maer PAULUS spreekt niet van deze beschuldigingen, omdat hy dezelve zo volkomen wederlegd had, dat de Landvoogd 'er over voldaen was, vergel. Kap. XXV: 7, 8. — Dan, met dit alles zou men kunnen denken, gav PAULUS aen de zaek in geschil eenen geheel anderen draei. De Joodsche Raed was op hem verbitterd, niet omdat hy een voorstander was van de leer der opstanding; maer omdat hy beweerde, dat JESUS uit de doden was opgestaen; en zo had het ook de Landvoogd FESTUS begrepen, vergel. Kap. XXV: 19. Het is zo, maer de opstanding van JESUS is de grond van onze opstanding, 1 Cor. XV: 14. PAULUS werd derhalven, in zo ver over de hoop der opstanding geoordeeld, als hy geleerd had, dat die hoop op de verrijzenis van CHRISTUS uit de doden, gegrondvest ware, en dat het ontkennen van CHRISTUS opwekking niets anders ware, dan de leer der opstanding te verwoesten. — Men herinnere zich wijders, het gene wy by Kap. XXIII: 6. breder hebben aengeteekend.

8. Wat, vervolgde Paulus: Wort het by uliedcn ongelooflick geoordeelt, dat Godt de dooden opweckt?

Men kan deze vraeg als eene ontkenning opvatten, als of de Apostel zeide: „ Hoe is het mogelyk, dat ik van ulieden, gy Pharizeeuwen: „ over de hoop op een volgend leven, als over eene zware misdaed beschuldigd „ worde, 'er is immers niemand onder ulieden, of hy ge- „ loovd,

„ loovd, dat God de doden zal opwekken." Volgens dit begrip, zou deze uitroep uit PAULUS yver, en een vertrouwen op de duchtigheid van zijne zaek zijn voortgekomen, het welk in redenvoeringen meermalen gebruikelyk is.

Maer, de Apostel richtte zijne aenfpraek alleen tot Koning AGRIPPA, vs. 4, 5. en nu fpreekt hy van *ulieden*, in het meervouwige. — De opftanding der doden, wordt by de Heidenen voor eene ongeloovbare zaek gehouden; de Stoifche en Epicureïfche Wijsgeeren te Athenen, dreven met PAULUS den fpot, zodra hy van dit ftuk begon te fpreken, Hand. XVII. Het is my daerom zo voorgekomen, dat de Romeinfche Krijgs-Overften, die by deze redenvoering tegenwoordig waren; zodra zy van de opftanding der doden hoorden, eene fpottende houding aennamen, en dat de yverige PAULUS zich tot hen wendende, zeide: *wat, wordt het by ulieden ongeloovbaer geoordeeld, dat God de doden opwekt?*

§§. *Wijders doet de Apostel eene openhartige belijdenis, dat hy voorheen in eenen onberedeneerden yver voor den Joodfchen Godsdienst, doldriftig gewoed had tegen de Christenen, vs.* 9-11.

„. *Hy ftelde het beginfel voor, uit het welk zijn woede was voortgekomen, vs.* 9. *en*

„„. *Spreekt onbewimpeld van de wreedheden, welke hy den Christenen had aengedaen, vs.* 10, 11.

אא *Zo binnen Jerufalem, vs.* 10, 11ª.

בב. *Als in de buitenlandfche Steden, vs.* 11b.

9. Er is Koning Agrippa een tijd geweest, dat ik zo zeer tegen het Christendom was ingenomen, als iemand wezen kan. Zelvs heeft de Godsdienst van den gezegenden JESUS, nooit bitterer vyand en yveriger tegenftander gehad, dan in mijn perfoon. Ik kon den naem van JESUS niet horen noemen, of mijn bloed begon reeds te koken; ik kon genen Christen zien zonder hem te vervloeken; ik dacht in goeden ernst, dat ik verplicht ware om aen de zaek van JESUS, zo veel nadeel toe te brengen als maer

immers mogelyk was, en om den toenemenden voortgang van zijnen Godsdienst, met al mijn vermogen te ſtuiten: hierdoor verbeeldde ik my, zou ik Gode eenen dienst doen en een wezenlyk nut toebrengen, aen onzen Kerk- en Burgerſtaet. De bron van deze vyandſchap tegen de Christenen, was gelegen in mijnen onberedeneerden yver voor den Joodſchen Godsdienst, en vooral in mijne verkleevdheid aen het leerſtelſel der werkheilige Pharizeeuwen. (*b*) Ick meynde uit dat beginſel, waerlick by my ſelven, dat ick tegen den name, de leer, den Godsdienst en de aenhangers van Jeſu van Nazareth vele wederpartijdige dingen moeſte doen; dat ik my met alle mijne macht tegen dien gezegenden Perſoon verzetten, en zijnen aenhang zo veel nadeel toebrengen moest, als maer immer mogelyk was.

10. 't Welck ick oock werkelyk gedaen hebbe, eerst te Jeruſalem alwaer een verbazend aental van Joden, het welk nog van dag tot dag vermeerderde, de leer van JESUS had aengenomen; ende ick hebbe vele van de heylige, die het Euangelie omhelsd hadden, en in welker gedrag eene nauwgezette heiligheid doorſtraelde, in de gevanckeniſſen geſloten. Nacht en dag was ik op middelen bedacht om de Christenen uitteroeien, ik onderzocht langs allerlei listige wegen, waer de belijders van JESUS naem woonden; en zodra ik ze ontdekt had, haelde ik hen met geweld uit hunne huizen, als waren zy misdadigers van den eerſten rang: ik bond hen als uitvaegſels van het menschdom, ik ſloot hen in kerkers en gevangenisſen; ik ontzag niet, ik liet my noch door de plechtigſte betuigingen der mannen, dat zy van alle ſtrafwaerdige misdaden onſchuldig waren, noch door de tranen van weerloze vrouwen vermurwen; zo menigmalen ik eenen Christen gevangen had, verblijdde ik my dat ik Gode, zo als ik my verbeeldde, eenen nieuwen dienst bewezen had; zelvs yverde ik zo ſterk dat alle de gevangenisſen binnen korten vervuld waren met

(*b*) Hand. 8: 3. ende 9: 1. ende 22: 4. 1 Cor. 15: 9. Gal. 1: 13. 1 Tim. 1: 13.

met Christenen. Dit alles deed ik op het gezach van den Joodſchen Raed, de macht van de Overprieſters ontfangen hebbende, die my daertoe eenen behoorlyken lastbriev ter hand geſteld, en hunne dienaren bevolen hadden, om my zo menigmalen ik het vorderde, de ſterke hand te lenen. Dan met banden en gevangenisſen, was ik niet eens te vrede, ik vervolgde de Christenen zelvs tot den dood toe: ende als ſy omgebracht wierden, ſtemde ick het toe.

Behalven den Diacon STEPHANUS, lezen wy nergens in de gewijde geſchiedenisſen, dat 'er ter dezer tijd van welken PAULUS ſpreekt, iemand te Jeruſalem om de belijdenis van het Christendom zy ter dood gebracht. Hierom zijn zommigen van oordeel, dat de Apostel hier alleenlyk het oog hebbe op de ſteniging van STEPHANUS, waer over hy ongemeen verblijd was, vergel. Kap. VIII: 1. Maer hy ſpreekt hier in het meervouwig getal, *als zy omgebracht werden*; wy ſchijnen 'er uit te mogen beſluiten, dat er verſcheidene burgers van Jeruſalem, op de belijdenis van het Christendom met den dood geſtraft zijn. Trouwens, de vervolging was toen zo heet en geweldig, dat de Christenen genoodzaekt waren Jeruſalem te verlaten, en naer elders te vluchten, vergel. Kap. VIII: 1-4. PAULUS *ſtemde het toe*, dat is, hy prees de handelwijs van den Joodſchen Raed, en verdedigde dezelve onder het volk, zo menigmalen 'er een vonnis des doods tegen Christenen geveld werd. Zelvs is het zeer mogelyk, dat hy met de doodvonnisſen welke de Joodſche Raed tegen de Christenen had uitgeſproken, naer den Romeinſchen Landvoogd liep, om de goedkeuring en uitvoering te verzoeken.

11. Ende door alle de Synagogen hebbe ickſe dickmael geſtraft. Ik liep de ééne Synagoge in en de andere uit, om zulke Joden op te zoeken, die meer of min verdacht waren van tot het Christendom over te hellen, zonder dat zy 'er als nog voor durvden uitkomen. De zodanigen, liet ik door de handen der Gerechtsdienaren *ſtraffen*, met roeden geesſelen en zo lang pijnigen, tot dat zy

verklaerden gene aenhangers van JESUS te wezen, ende zelvs heb ik hen **gedwongen te lasteren: ende boven maten tegen haer woedende, hebbe ickse vervolgt oock tot in de buyten[*lantsche*] steden.**

PAULUS had de Christenen *gedwongen tot lasteren.* — Volgens zommigen, zou GAMALIEL een zeker Formulier gebed hebben opgesteld, in het welk de voortgang van JESUS leer als eene zeer gevaerlyke kettery wordt afgebeden: dit Formuliergebed zou PAULUS zulke personen hebben laten bidden, welke hy verdacht hield van heimelyk het Christendom te begunstigen, en hen in zo ver gedwongen hebben te lasteren. — Maer deze veronderstelling is geheel ongegrond; want hoe zouden dan de Apostelen, naderhand den Godsdienst in de Synagogen hebben kunnen bywonen, wanneer 'er een dergelyk Formuliergebed was in gebruik geweest. — De zaek was deze, wanneer PAULUS in de Synagoge zekere personen ontmoette, die eenigermate tot het Christendom schenen over te hellen, liet hy hen eerst zo lang geesselen en pijnigen, tot dat zy verklaerden by het Jodendom te blijven; maer, hier mede was de woedende PAULUS nog niet te vreden, hy noodzaekte deze menschen om JESUS te lasteren, en te verklaren dat zy wel verre van in Hem te geloven, den Heiland hielden voor eenen bedrieger en valschen Propheet.

Dan de woede van PAULUS had zich niet bepaelt tot Jerusalem, maer zich ook uitgestrekt tot de buitenlandsche Steden. *Boven mate*, zegt hy: *tegen hen woedende, heb ik hen vervolgd, ook tot in de buitenlandsche Steden.* — Zijne woede was *boven mate*, zy ging alle maet en verbeelding te boven, vergel. Gal. I: 13. De *buitenlandsche Steden*, zijn zulke steden en plaetzen, welke buiten het Joodsche land gelegen waren. De vervolging welke met de steniging van STEPHANUS begonnen was, had veroorzaekt dat de Christenen gevlucht waren tot in Phœnicien, Cypren en Antiochien toe, vergel. Kap. XI: 19. maer de doldrivtige PAULUS, vergenoegde zich niet met de Christenen uit Jerusalem te verdrijven; zy moesten naer zijne gedachten geheel van den aerdbo-

bodem worden uitgeroeid; hy rende daerom de arme vluchtelingen, zelvs buiten 's lands naer om hen te grijpen, naer Jerusalem te brengen en aldaer te doen straffen.

Maer, waertoe diende dit verhael van zijne vorige woede tegen de Christenen? deels om den Koning AGRIPPA te overtuigen, dat hy, althans voor zijne bekeering den Joden gene redenen gegeven had, om zo zeer tegen hem verbitterd te wezen; deels, om den Koning voor te bereiden tot de geschiedenis van zijne bekeering, en hem dies te meer te doen opmerken, welke eene verbazende verandering Gods genade, in zijne denk- en handelwijs had te weeg gebracht. — Merk 'er in op, de oprechtheid en edelmoedigheid van PAULUS. Een ander zou die oude zonden verzwegen of verkleint hebben; maer de Apostel doet eene onbewimpelde belijdenis van zijne vorige woede, in alle de verzwarende omstandigheden. Lage zielen zoeken hare vorige misdaden te verkleinen, maer een edelmoedige geest, een waer Christen doet eene onbewimpelde belijdenis, zo menigmalen het pas geevt, opdat de grootheid der Godlyke genade des te klarer doorstrale.

§§§. De Apostel geevt een kort, maer zaekrijk bericht van de buitengewone wijs, op welke hy tot het Christendom bekeerd en tot het Apostelschap geroepen was, ten betoge dat hy niets anders gepredikt had, dan het gene hem in een hemelsch gezicht, door eene Godlyke Openbaring bevolen was, vs. 12-18.

„. *Vooraf deelt hy de voorbereidende omstandigheden mede, van tijd, plaets en aenleiding, vs.* 12.

12. Waer over of ten welken einde oock, om namelyk de Christenen te vervolgen, als ick reeds verscheidene steden en plaetzen hebbende afgelopen, ten laetsten nae Damascum de hoofdstad van Syrien reysde, alwaer my bericht was dat zich vele aenhangers van den gezegenden JESUS ophielden; voorzien met eene volmacht ende behoorlyken last, om de Christenen die ik ontmoette, gevangen naer Jerusalem te brengen; welcke [*ick*] van de

Overpriesters ontvangen [*hadde*], vergel. Kap. IX: 1, 2. Deze lastbrieven van het Sanhedrin, hielden aen den Oversten der Synagogen te Damascus, met bevel om zich by den Stadhouder van den Arabischen Koning Aretas te vervoegen; met verzoek dat ik de Christenen als gevaerlyke dwaelgeesten, gebonden naer Jerusalem brengen mogt, om over hunne Godsdienstige begrippen geoordeeld te worden. Ook had my de grote Raed, de nodige manschap mede gegeven.

„. *Hierop laet de Apostel, de zeer merkwaerdige gebeurtenis zijner verandering volgen, vs.* 13-18.

אא. *Eerst verhaelt hy, hoe hy op eene zeer buitengewone wijs tot het Christendom bekeerd was, vs.* 13-16ᵃ.

AA. Hy begint met een bericht van het gene hy gezien had, vs. 13.

BB. Daerna spreekt hy van het gene hy gehoord had, vs. 14-16ᵃ. *Hy hoorde drie onderscheidene aenspraken.*

αα. De eerste vinden wy vs. 14.

ββ. De tweede vs. 15.

γγ De derde vs. 16ᵃ.

בב. *Wijders verhaelde hy, hoe de Heiland hem onmiddelyk tot het Apostelschap geroepen had, vs.* 16ᵇ-18.

AA. In het gemeen vs. 16ᵇ.

BB. Meer byzonder vs. 17, 18.

13. Als ik digt by Damascus gekomen was. Sagh ick, o Koningh, in 't midden van den dagh of omtrent den middag, wanneer het licht op zijn sterkste is, vergel. Kap. XXII: 6. op den wegh (*c*) een licht boven den glantz der sonne, een licht zo ongemeen helder en glansrijk, dat deze offschoon het bykans op den middag ware, daerby scheen te verdoven. Dit licht zag ik op het alleronverwachtst, nederdalen van den hemel my ende de gene die met my reysden omschijnende: want oogenblikkelyk stonden wy midden in dat glansrijk licht,

(*c*) Hand. 9: 3.

licht, het welk ons van rondom omscheen; vergel. Kap. XXII: 6.

14. Ende als wy alle van schrik en ontsteltenis, ter aerde nedergevallen waren, hoorde ick eene stemme van iemand, tot my in mijne moedertael sprekende, ende seggende in de Hebreeuwsche tale, Saul, Saul, wat vervolgt gy my, welk eene helsche woede vervoert u, om my in mijne aenhangeren zo doldrivtig te vervolgen? Het is u hart uit wederspannigheid, tegen de prickels de versenen te slaen, hoe meer gy tegen de Christenen woed, hoe meer gy u zelven benadeelt, en alle uwe pogingen om den voortgang van het Christendom te stuiten, zullen ten eenemael vruchteloos wezen; hoe meer gy de Christenen vervolgd, zo veel te meer zullen zy toenemen. — Deze stem hebben mijne reisgenoten niet gehoort, vergel. Kap. XXII: 9.

15. Ende ick zag eenen my toen nog onbekenden persoon, in het midden van dat verbazend licht, vergel. Kap. IX: 9. Daerom seyde ik zeer eerbiedig: Wie zijt gy, Heere? Ende hy seyde, Ick ben die JESUS van Nazareth, welken gy tot dus ver, voor eenen bedrieger en godslasteraer gehouden hebt, en wien de Overheden van uw volk gekruicigt hebben. God heeft my uit de doden opgewekt; en thans sta ik voor u, om u te overtuigen dat ik leve; ik ben die Jesus dien gy in mijne aenhangeren zo doldrivtig vervolgt. Toen zag ik hoe grouwzaem, ik my tegen dien gezegenden Persoon vergrepen hadde.

16. Ik lag van schrik nedergevallen, nog op den grond. Evenwel vraegde ik zeer eerbiedig, HEER, *wat wilt gy dat ik doen zal?* vergel. Kap. IX: 6. XXII: 10. Maer, de Heer JESUS antwoordde my, op eenen zeer bemoedigenden toon: recht u op, ende staet op uwe voeten. Ik ben u verschenen, niet alleen om u van uwe dwaling te overtuigen, en u mijnen bittersten vyand, tot een toonbeeld van mijne ontferming te doen strekken; maer ook voornamelyk, om u aen te stellen tot eenen dienaer van dien Godsdienst, waervan gy den voortgang met al uw vermogen hebt trachten te stuiten. Wijders gelastte de HEER my naer Damascus door te reizen,

en aldaer zijne nadere bevelen af te wachten, vergel. Kap. IX: 6. XXII: 10. Want hier toe ben ick u verschenen om u te stellen tot een dienaer ende getuyge der dingen beyde die gy gesien hebt, ende in welcke ick u [*nogh*] sal verschijnen:

17. Verlossende u van dit volck, ende [*van*] de Heydenen, tot dewelcke ick u nu sende,

18. (*d*) Om hare oogen te openen, ende [*haer*] te bekeeren van de duysternisse tot het licht, ende [*van*] de macht des satans tot Godt: op dat sy vergevinge der sonden ontfangen, ende een erfdeel onder de geheyligde, door het geloove in my.

Heeft de Heer JESUS, de woorden vs. 16^{b}-18. tot PAULUS gesproken, toen Hy hem op den weg naer Damascus in dat hemelsch gezicht verschenen is? Dit zou men uit het verhael van den Apostel, het welk wy thans voor ons hebben, in den eersten opslag besluiten. Maer, 'er zijn nog twee andere verhalen van deze zelvde gebeurtenis, in welke de zaek gansch anders wordt voorgedragen, Kap. IX: 6. en XXII: 10.

Volgens deze twee verhalen, hebben de laetste woorden welken de Heiland tot PAULUS sprak, op den weg naer Damascus, een bevel behelst om naer die Stad te reizen, en aldaer nadere bevelen aftewachten. Toen PAULUS van den grond opstond, bemerkte hy, dat het schitterend licht in het welk de Heiland hem verschenen was, hem het gezicht benomen had. Zijne reisgenoten leidden hem daerom by de hand, naer Damascus. Na verloop van drie dagen, werd een zekere ANANIAS tot hem gezonden, die zijn gezicht door oplegging der handen herstelde, en hem doopte; ook werd hy met buitengewone gaven vervuld. — Niet lang daerna verscheen hem de Heer JESUS nog eens, om hem onmiddelyk tot het Apostelambt te roepen; met byvoeging, dat hy dit ambt inzonderheid onder de Heidenen zou waernemen, en wel in de verst afgelegene gewesten, vergel. Kap. XXII: 17-21. — Nu vinden wy hier vs. 16^{b}-18. die woor-

(*d*) Jes. 60: 1.

woorden, welken de Heer JESUS in de tweede verfchijning, tot PAULUS gefproken heeft; en de Apostel laet dezelve in zijne redenvoering, voor Koning AGRIPPA onmiddelyk volgen op de woorden, welke hy by die eerfte verfchijning gehoord had; om dien Vorst een kort en zakelyk bericht te geven, van de buitengewone wijs, op welke hy niet alleen tot het Christendom bekeert, maer ook tot het Apostelambt geroepen was. Het kwam toch maer op de zaek zelve aen; by de onderfcheidene omftandigheden van tijd en plaets, had AGRIPPA zo zeer geen belang. Voeg er by, dat de wetten der wellevenheid in dit geval, van hem vorderden zeer kort te zijn, en niet in mindere byzonderheden langdradig uit te weiden.

Hiertoe, zeide de Heiland, *ben ik u verfchenen, om u te ftellen tot eenen dienaer en getuige der dingen, beide die gy gezien hebt, en in welke ik u nog zal verfchijnen.* — In de verfchijning op den weg naer Damascus, had PAULUS reeds Hem gezien, en daerdoor was hy van de waerheid zijner opftanding, volkomen overtuigd geworden. — De Heiland zou hem *nog* meer *verfchijnen*, en dit is ook werkelyk gefchied, vergel. Kap. XIII: 1, 2. XVI: 9, 10. XVIII: 9. XXIII: 11. 2 Cor. XII: 2-4. Het oogmerk van deze verfchijningen was, om hem onmiddelyk een Godlyk onderwijs te geven, in de leerftukken, en verborgenheden welke hy anderen moest prediken, vergel. Gal. I: 13. Het was derhalven als of de Heiland zeide: „ Het oogmerk waertoe ik „ u verfchenen ben, is om u aen te ftellen, tot mijnen die„ naer in de uitbreiding van mijn Koningrijk: om een ge„ tuige te zijn van mijne opftanding, en van de heerlyk„ heid met welke ik door mijnen Vader bekleed ben; als „ mede, om de gewichtige verborgenheden van het Euange„ lie te prediken, in welke ik u zelvs door nadere openba„ ringen, onmiddelyk onderwijzen zal."

Zijne roeping tot het Apostelfchap, ftelt PAULUS meer byzonder voor, vs. 17, 18.

A. De Heiland had hem eene zeer bemoedigende belovte

van zijnen gunstigen bystand gedaen, vs. 17[a]. wanneer Hy 'er byvoegde: *verlossende u van dit volk, en van de Heidenen.* — Deze belovte veronderstelde allerduidelykst, dat de Apostel in den dienst van het Euangelie, zeer veel zou moeten lijden; zo van zijn eigen volk als van de Heidenen. De Heiland had hem in een gezicht vertoont, hoe veel hy om zijnen naem zou moeten lijden, vergel. Kap. IX: 16. Maer Hy zou den Apostel *verlossen*, hem door zijnen bystand bewaren, en uit alle gevaren uitredden. Ook is deze belovte kenbaer vervuld, verg. Kap. IX: 23-25. 2 Cor. XI: 32.

B. De Heiland had hem meer byzonder tot de Heidenen gezonden, zeggende vs. 17[b]. *tot dewelke* Heidenen *ik u nu zende.* — PAULUS heeft hier het oog op eene volgende Openbaring: want de byzondere last om het Euangelie onder de Heidenen te prediken, is hem eerst eenige jaren na zijne bekeering gegeven. Hy kreeg 'er bericht van, toen hy in den Tempel te Jerusalem in eene verrukking van zinnen was, vergel. XXII: 17-21. — Uit kracht van deze zending was het ook, dat PAULUS zich meest en voornamelyk bezig hield, met het bekeéren der Heidenen, vergel. Gal. II: 7.

C. De verhoogde Middelaer beschreev ook het gewichtig werk, hèt welk hy onder de Heidenen verrichten moest. Hy moest *hunne oogen openen, en hen bekeeren van de duisternis tot het licht, en van de macht des Satans tot God.*

De *oogen* van alle menschen, zijn van natuure in de zaken van den Godsdienst verblind, vergel. Eph. IV: 18. maer dit had by uitnemenheid plaets onder de Heidenen; zy waren door afgodery en bygeloov, geheel verblind. PAULUS werd gezonden *om hunne oogen te openen*, om hun den waren Godsdienst, den weg der verzoening en de naest aengelegene verborgenheden te openbaren; welke de vernuftigsten der Wijsgeeren, door hunne eigene schranderheid nimmermeer zouden hebben uitgevonden: en niet alleen dit, maer ook om de oogen van hunne verstanden, onder de medewerkende genadé van den Hei-

li-

ligen Geest, zodanig te verlichten, dat zy deze verborgenheden, met toepasfing op zich zelve, op de rechte wijs befchouwden.

De natuurlyke toeftand der Heidenen, ten aenzien van den Godsdienst, was enkel *duisternis*. Zy waren niet alleen geheel onkundig in de zaken van den Godsdienst, in zo ver zelvs, dat zy die eer welke den Oneindigen Schepper alleen toekomt, aen nietige fchepfelen gaven; maer zy maekten zich ook fchuldig aen allerlei godloosheid, en aen de verfoeilykfte grouwelen, Rom. I: 22. — PAULUS moest hen daerom *van de duisternis bekeeren tot het licht;* hun opgehelderde denkbeelden van God en zijnen dienst, mededeelen, en, hen tot eenen heiligen wandel opwekken.

Alle menfchen zijn van nature onder de *macht des Satans*, voor zo ver hy hunne zinnen verblind, en hen dermaten weet in te nemen, door de ydelheden van deze waereld, dat het Euangelie genen invloed maekt op hunne gemoederen, 2 Cor. IV: 4. Eph. II: 2, 3. Maer de Heidenen waren in eenen gansch zeer byzonderen nadruk, onder de macht van den Satan; voor zover hy hen door de bedriegeryen der Priesteren, aen de afgodery en het allerfchandelykst bygeloov verbonden hield, Coll. I: 13. Maer PAULUS moest hen *bekeeren tot God*, door de prediking van het Euangelie, onder de medewerkende genade van den Heiligen Geest: van de afgodery te rug roepen, en bewegen om den levenden God, als eenen lievderijken Vader in CHRISTUS, te dienen.

D. Het oogmerk en het vruchtgevolg van PAULUS pogingen, ftelde de Heiland dus voor, vs. 18b. *opdat zy vergeving der zonden ontvangen, en een ervdeel onder de geheiligden, door het geloov in my.* — Door dit *ervdeel* wordt het genot van Gods zalige gunst, en het eeuwig leven bedoeld. — De *geheiligden*, zijn de geroepene Heiligen uit de Joden. — Het geevt derhalven met één woord te kennen, dat de Heidenen zo velen 'er geloovden, met de bekeerde Joden, in dezelvde geestelyke en eeuwige voorrechten deelen zouden.

§§§§. *Eindelyk verhaelt de Apostel, hoe hy deze Godlyke roeping aenstonds en gewillig gehoorzaemd had, vs.* 19-23.

,. *Hy had dit bevel aenstonds gehoorzaemd, vs.* 19, 20.

אא. *Dit stelt hy in het gemeen voor, vs.* 19.

בב. *Meer byzonder vs.* 20.

AA. Met opzicht tot de plaetzen in welke hy gepredikt had, vs. 20ª.

BB. Ten aenzien van den inhoud zijner prediking, vs. 20ᵇ.

19. Daerom, o Koningh Agrippa, en ben ick het Godlyk bevel, het welk my in dat hemelsch Gesichte op den weg naer Damascus, en vervolgens in nadere Openbaringen gegeven was, niet ongehoorsaem geweest; maer het gene de Heer JESUS my van tijd tot tijd, in hemelsche gezichten en door Godlyke Openbaringen, bevolen heeft; heb ik aenstonds zonder de minste tegenkanting gewillig ter uitvoer gebracht. Ik heb allerwegen en openlyk getuigt, dat die JESUS welken de Joden gekruicigt hebben, en ik zelvs als eenen bedrieger en Godslasteraer beschouwt had, uit de doden was opgewekt; dat ik Hem met mijne eigene oogen gezien heb, dat Hy de beloovde MESSIAS is, en de Verlosser van zondaren.

20. Ook heb ik geen uitstel genomen, om met vleesch en bloed raed te plegen. (*e*) Maer ik hebbe eerst den genen die te Damascus waren, gepredikt, ende my ten dien einde in de Synagoge der Joden begeven, betogende dat de gekruicigde JESUS de beloovde MESSIAS zy, vergel. Kap. IX: 19-22. ende vervolgens ben ik met het Euangelie te Jerusalem gekomen: wijders heb ik in de voornaemste plaetzen van 't geheele lant van Judea, het Euangelie der zaligheid onvermoeid voorgestelt; ende eindelyk; nadat ik in een hemelsch gezicht een nader bevel ontvangen had, om my met het Euangelie tot de Heidenen te wenden, heb ik verscheidene buitenlandsche gewesten en steden doorgereist,

(*e*) Hand. 9: 19, 28. ende 22: 17, 21.

reist, en duizenden van afgodendienaers bewogen tot het geloov in CHRISTUS. Van toen af aen, heeft mijn Apostelschap onder de Heidenen zijn rechte begin genomen, en heb ik den Heydenen verkondigt dat sy haer souden beteren, ende tot Godt bekeeren, wercken doende der bekeeringe weerdigh.

Hier doet zich eene aenmerkelyke schijnstrijdigheid op. PAULUS verhaelt den Koning AGRIPPA, dat hy van Damascus aenstonds naer Jerusalem gegaen is; maer Gal. I: 17, 18. schrijvt hy dat hy niet aenstonds naer Jerusalem gegaen zy, maer naer Arabien, dat hy vervolgens te Damascus zy wedergekeerd, en zich eerst na verloop van drie jaren naer Jerusalem begeven hebbe. — Dan, het één laet zich met het andere zeer wel vereffenen, op deze wijs: dat PAULUS zich na zijne bekeering, maer eenen korten tijd binnen Damascus hebbe opgehouden, dat hy van daer naer Arabien gegaen zy, na verloop van eenen geruimen tijd weder te Damascus kwam, en 'er zo lang gebleven zy, tot dat hy door de lagen der Joden die hem doden wilden, genoodzaekt wierd die Stad te verlaten, vergel. Kap. IX: 23-25: dat hy zich toen, voor de eerste mael na zijne bekeering naer Jerusalem begeven hebbe; zodat 'er, tusschen zijnen uittocht naer Damascus, om de Christenen al daer te vervolgen, en tusschen zijne terugkomst binnen Jerusalem, om zich aen de Apostelen als hunnen ambtgenoot voor te stellen, in alles drie jaren verlopen zijn.

Van dit zijn verblijv in Arabien, spreekt PAULUS hier geen enkel woord, omdat het zijn oogmerk niet was, den Koning AGRIPPA alle de byzonderheden van zijnen levensloop te verhalen; maer alleen om hem een kort bericht te geven, van zijne verrichtingen in den dienst van het Euangelie.

„. *De Joden hadden hem daerom gegrepen en gepoogt om te brengen, vs. 21.*

21. Om deser saken wille, omdat ik het hemelsch gezicht gehoorzaemt, en vooral omdat ik onder de Heide-

nen gepredikt had, hebben my de Joden (*f*) in den Tempel gegrepen. Toen ik voor de tweede mael te Jerusalem gekomen was, had men my door de Stad zien wandelen met eenen man van Ephesus; by gelegenheid nu, dat ik bezig was eene gelovte in den Tempel te betalen, gav men voor, dat ik dien Ephesier in het voorhov der Israëliten gebracht; en daerdoor die heilige plaets verontreinigt had. Dit gerucht bracht de gansche Stad in rep en roer, en maekte de Joden zo woedende, dat zy my met een onbesuisd geweld uit den Tempel gesmeten, en als eenen grouwzamen boosdoener gegrepen hebben; ende zelvs hebben zy my gepoogt om te brengen. Zy leiden het 'er op toe, om my in dit oproer te vermoorden; gelijk ook wezenlyk zou geschied zijn, als Claudius Lydias de Overste der bezetting, niet met zijne manschap toegeschoten en my op het slot gebracht had, vergel. Kap. XXI: 27-32. Eer ik in de legerplaets geleid werd, heb ik my voor de zaemgevloeide menigte der Joden trachten te verantwoorden: zy hoorden my eenigen tijd, maer, zodra begon ik niet te spreken van mijne zending tot de Heidenen, of zy werden zo kwaedaertig, dat zy met een woest getier om mijnen dood schreeuwden, vergel. Kap. XXII: 21-23.

„„. PAULUS *besloot zijne redenvoering met aen te merken, dat hy door den Godlyken bystand was bewaerd gebleven, en dat hy het nog tot zijn lust en eer rekende, en altoos zou blijven rekenen, om de leer van het Euangelie aen allerlei zoort van menschen te prediken, vs.* 22, 23.

22. Dan hulpe van Godt verkregen hebbende, stae ick tot op desen dagh. Hoe zeer de boosaertige Joden 'er op uit geweest zijn, om my van kant te maken, tot op dezen dag dat ik de eer hebbe, my voor u o Koning Agrippa! te verantwoorden, ben ik nog in wezen. Ook heb ik het aen den Godlyken bystand te danken, dat ik on-

(*f*) Hand. 21: 30.

onder zo vele tegenkantingen niet moedeloos geworden ben: want de boosaertige pogingen van mijne vyanden, hebben my van het Euangelie geenzins afgeschrikt. Ik blijv standvastig by die leer, en verlang nergens meer naer, dan gelegenheid te hebben om dezelve allerwegen te prediken: betuygende op het allerernstigst allerlei zoort van menschen, beyde kleyn ende groot, ouden en jongen, edelen en verachten, rijken en armen, dat JESUS de MESSIAS en Verlosser zy. Voorheen heb ik de leer van het Euangelie, met allen ernst en aendrang, aen allerlei zoort van menschen gepredikt, en zo hoop ik ook in het vervolg te doen; wanneer het Gode behagen zal my uit deze banden te slaken. Deze zelvde leer, machtigste Agrippa, betuig ik thans ook voor u, en dit zeer luisterrijk gezelschap. Ondertusschen stel ik gene nieuwe leer voor, ik predik het Euangelie der vervulling: niets seggende buyten het gene de Propheten ende Moses, zo omtrent het oogmerk van MESSIAS komst in de waereld, als omtrent de roeping der Heidenen, gesproken hebben dat geschieden soude:

23 [*Namelick*] dat de Christus, de beloovde MESSIAS lijden moeste, gelijk Mose en de Propheten zo duidelyk voorspelt hebben, ende dat hy de eerste uyt de opstandinge der dooden zijnde, een licht van kennis en vertroosting, eerst in eigen persoon en vervolgens door zijne Apostelen, soude verkondigen desen Joodschen volcke, ende ook den Heydenen.

Hoe kan CHRISTUS gezegd worden, *de eerste uit de opstanding der doden te zijn*, daer 'er reeds te voren zo vele doden, en door de oude Propheten, en door Hem zelven waren opgewekt? Op deze vraeg kan men onderscheidenlyk antwoorden: (1) Dat CHRISTUS de eerste, dat is, de waerdigste zy van allen, die uit de doden zijn opgewekt, (2) dat Hy de eerste en eenigste zy, die door zijne eigene kracht is opgewekt, (3) dat CHRISTUS de eerste zy, die tot een onstervelyk leven werd opgewekt; 'er zijn meer menschen door een Godlyk wonderwerk opgewekt, dan dezen zijn andermael gestorven; maer, toen CHRISTUS uit de doden

was opgewekt, had hy aenstonds een onsterfelyk lichaem, vergel. Rom. VI: 9. (4) dat CHRISTUS in zo ver de eerste is, als zijne opstanding de grond is van de zalige opstanding der gelovigen, vergel. Rom. VI: 4, 5.

**. *De uitwerkselen van deze zeer merkwaerdige redenvoering, werden aengeteekend vs.* 24-32.

✝. *Op den Stadhouder* PORCIUS FESTUS, *vs.* 24-27.

§. *Het oordeel van den Stadhouder over deze verantding, vinden wy vs.* 24.

24. **Ende als hy dese dingen tot verantwoordinge sprack,** viel hem de Landvoogd in de reden. Doe de Apostel nader in de byzonderheden betogen wilde, dat de leer welke hy verkondigde, met die van Mose en de Propheten, in het wezen der zake volledig overeenstemde: **seyde Festus met grooter stemme, Gy raest, Paule: de groote geleertheyt brengt u tot raserye.**

De Landvoogd *riep met groter stemme*, omdat PAULUS zwijgen zoude, en alle de omstanders bemerken mogten dat het hem verveelde, om de verantwoording van den Apostel langer aen te horen. — Deze handelwijs van FESTUS is zeer te berispen, niets is 'er billyker dan eenen gevangenen man, die zich tegen zijne beschuldigers verantwoord, vry te laten uitspreken; wanneer de verantwoording hem te lang viel, had hy den Apostel kunnen gelasten, zich zo veel mogelyk te bekorten; maer, hem met een onstuimig geschreeuw tot stilzwijgen te noodzaken, was alleronbillykst. Daerenboven gedroeg zich de Landvoogd zeer onvriendelyk omtrent Koning AGRIPPA, hy had de gansche zaek aen dien Vorst overgelaten; AGRIPPA was de man tot welken de Apostel sprak, en FESTUS kwam met de overige leden van dit luisterrijk gezelschap, slechts als omstander voor: AGRIPPA hoorde deze verantwoording met grote toegenegenheid, en PAULUS had reeds in het begin zijner redenvoering verschoning gevraegt, dat hy zo kort niet zou kunnen zijn, als hy anderszins wel wenschte, vs. 3. Wy mogen 'er uit besluiten, dat FESTUS een man geweest zy van een drivtig en onstuimig

ka

karakter. — Maer, vooral hebben wy reden, om ons over deze handelwijs van den Landvoogd te beklagen, daer PAULUS was hy niet ontijdig geſtuit, nog vele zaken van het uiterſte gewicht zou gezegd hebben.

FESTUS leidde den Apostel niet alleen het ſtilzwijgen op, maer hy maekte het nog veel erger, zeggende met groter ſtemme: *gy raest* PAULUS, *de grote geleerdheid brengt u tot razerny.* — Volgens zijn begrip en uitſpraek, zou PAULUS een man geweest zijn, die in de herſſenen gekrenkt was, en daerdoor raeskalde. Hy erkende dat PAULUS een man was van grote geleerdheid, ook wist hy dat PAULUS, den tijd in zijne gevangenis met lezen en ſchrijven doorbracht; maer de Stadhouder verbeeldde zich, dat PAULUS de vermogens van zijnen geest, door geduurig letterblokken al te veel gevergd had, en daerdoor in zijn verſtand gekrenkt was, zodat hy raeskalde.

§§. Het antwoord van den Apostel, vinden wy vs. 25-27.

אא. *In het gemeen vs.* 25.

25. Maer Paulus antwoordde met beſcheidenheid en eerbied, hy ſeyde, Ick en raſe niet, machtigſte Feſte, gy bedriegt u. Er is in mijne ganſche redenvoering niets, het welk blijken dragen zou van eenen ontſtelden geest, de dingen welken ik zeg, mogen u vreemd en onbegrijpelyk voorkomen; maer, daerom moet ik niet geacht worden te raeskallen. In tegendeel, ick ſpreke woorden van waerheyt, ende van een geſont verſtant. De zaken welken ik voorſtel, zijn in de daed gebeurd, en wanneer gy de moeite wildet nemen, om mijne leer behoorlyk te onderzoeken, zoud gy erkennen moeten, dat 'er niets ongerijmds in ligge opgeſloten; maer dat alles met de uitſpraken van het gezond verſtand overeenſtemt.

בב. *Meer byzonder, beriep zich* PAULUS *op den Koning* AGRIPPA, *als eenen man die meerder kennis had van deze dingen, en gaerne erkennen zoude, dat hy niets ongerijmds geſproken had, vs.* 26, 27.

26. Want de Koningh, die een Jood en zeer bedreven is in alles, wat tot den Joodschen Godsdienst betrekking heeft, weet van dese dingen, en daerom houde ik my verzekerd dat hy 'er gansch anders zal over oordeelen. Die Vorst heeft my vryheid gegeven om my te verantwoorden, tot welcken ick oock vrymoedigheyt gebruyckende, mijn hart recht uitspreke: want ick en geloove niet dat hem yet van dese dingen, welken ik heb voorgesteld, verborgen is, (g) want dit en is in geenen hoeck geschiet. De gebeurtenissen zijn in het openbaer voorgevallen, zodat gy Heer Landvoogd, wanneer gy het goedvind, dezelve gemakkelyk kunt onderzoeken, en 'er niet langer onkundig van behoevt te wezen, dan gy verkiest.

27. De Koning gav met zijn gelaet en houding te kennen, dat het hem aengenaem wezen zoude, wanneer Paulus verder voortging. Dit gav hem wederom vrymoedigheid, om zich eerbiedig tot dien Vorst te wenden. Gelooft gy, zo vervolgde de Apostel, o Koningh Agrippa, de Propheten? houd gy het niet daer voor, dat hunne voorzeggingen van eenen Godlyken oorsprong zijn, en onfeilbaer moeten vervuld worden? daervan ben ik volkomen verzekerd. Ick weet' dat gyse geloovt.

Deze vraeg wilde de Apostel, tot eenen grond van zijne verdere redenering leggen. Hy zou nu uitvoerig betoogt hebben, dat het gene de Propheten van den MESSIAS voorspeld hadden, in JESUS *van Nazareth* allerduidelykst vervuld ware. Maer de Koning viel hem in de rede.

++. *Het uitwerksel van des Apostels verantwoording op den Koning* AGRIPPA, *wordt beschreven vs.* 28, 29.

§. *De Koning verklaerde, dat hy door* PAULUS *woorden getroffen ware, vs.* 28.

§§. *Daerop antwoordde de Apostel zeer gepast, vs.* 29.

28. Ende Paulus zoude nu uitvoerig betoogt hebben, dat zijn Euangelie met de voorzeggingen van Mose en de Pro-

(g) Joh. 18: 20.

Propheten, volledig overeenstemde. Byzonder zou hy uit de schrivten der Propheten, die drie hoofdstellingen bewezen hebben, van welken hy zo even gesproken had: (vergel. vs. 23.) dat de MESSIAS zeer veel lijden moest, om de zonden te verzoenen, dat Hy uit de doden zou opstaen; en dat ook de Heidenen tot het licht van den waren Godsdienst moesten geroepen worden. Maer nu werd de Koning met de zaek verlegen, en vreesde dat de Apostel hem zou vastzetten. Het gene de Propheten voorspelt hebben, dacht hy by zich zelven, moet vervuld worden; deze man wil zijne leer uit de schrivten der Propheten bewijzen, hy weet zeer wel te spreken, hy redeneert met zeer veel kracht en wijsheid; misschien zal ik de gevolgen niet kunnen ontkennen, en wat zal ik hem dan antwoorden, wanneer hy vraegt wat ik van zijn betoog oordeele. Agrippa dacht daerom, dat het best ware den Apostel in de reden te vallen, en zijn verder betoog aftebreken. Hy seyde tot Paulum, Gy beweegt my bynae een Christen te worden.

Deze woorden van Koning AGRIPPA, worden door de Uitleggers zeer verschillend begrepen. Laten wy zijne ware mening kortelyk nasporen.

α. Zou de Koning deze woorden al spottende, en met eenen glimplach gesproken hebben, om daerdoor te kennen te geven; dat hy in PAULUS redenvoering geheel gene kracht van betoog gevonden had? Zo begrijpen het zommigen, maer by ons is 'er geen twijffel aen, of de Koning heeft in goeden ernst gesproken; en dat blijkt uit het antwoord van den Apostel vs. 29. allerduidelykst.

β. Wat verstaet AGRIPPA door eenen Christen? — Hy neemt zekerlyk deze benaming, niet in den sterksten nadruk voor eenen mensch, die door het geloov met CHRISTUS vereenigd is, en deel heeft aen zijne zalving en gaven. AGRIPPA was een Jood, en hy wist niet wat 'er tot het wezen van eenen waren Christen vereischt wordt; maer hy neemt dezen naem in eene algemene beteekenis,

voor iemand die de waerheid van het Christendom erkent, en geloovd, dat de beloovde MESSIAS in den perſoon van JESUS van Nazareth, werkelyk geopenbaerd zy. De naem Christenen had zijnen oorſprong van Antiochien, en was nu voor eenigen tijd in gebruik gekomen, Kap. XI: 26. AGRIPPA wiſt derhalven, dat zy die belijdenis deden van het Euangelie, dus genaemd wierden.

y. Waer moet het woordeken *byna* geplaetst worden? — Zommigen brengen het tot de benaming van *Christen*, op deze wijs: *gy beweegt my om een byna Christen te worden*, dat is, „ gy haelt my over om een Christen te worden „ ten deele, hoewel ik voor het meerder deel Joodsch „ blijve." Dan ik heb my verwondert, dat dit begrip zo vele voorſtanderen gevonden heeft, daer het zo blijkbaer ſtrijdig is met den grondtext, alwaer het *byna* tot het *bewegen* gebracht wordt. — Het is derhalven onzes erachtens, als of de Koning AGRIPPA zeide: „ uwe re„ denvoering verdient zeer veel aendacht, ik heb nooit „ geweten, dat 'er zo veel ten voordeele van het Chris„ tendom te zeggen was, ik heb altoos gedacht, dat de „ leer van JESUS ſtrijdig ware met die van MOSE en de „ Propheten: ik kan niet ontkennen dat gy my getroffen „ hebt, en dat gy my eenigermate overhaelt om een „ Christen te worden."

Deze belijdenis van eenen Joodſchen Koning, verdient zeer veel opmerking. Laten wy 'er een weinig over nadenken, en wy zullen ras ontdekken, wat het ware gemoedsbeſtaen van hem geweest zy.

Hy was door PAULUS redenvoering getroffen. gevoelig getroffen. De kracht der waerheid werkte zodanig op zijn gemoed, dat hy het niet verbergen konde. Had hy het kunnen verzwijgen, hy zou het zekerlyk gedaen hebben. Met deze bekentenis verklaerde hy vry duidelyk, dat de Joden dwaelden omtrent de leer van MOSE en de Propheten. Het was voor eenen Joodſchen Koning al wat te zeggen, deze bekentenis te doen ten aenhoren van zulk een luisterrijk gezelſchap. — Evenwel met dit alles,

bleev

bleev hy een Jood, en de kracht der waerheid was niet diep genoeg in zijn hart doorgedrongen, om de oude vooroordeelen uit te roeien. Zelvs ging zijne zucht tot de waerheid niet zo ver, dat hy dezelve nader wilde onderzoeken; in plaets van PAULUS om verder onderricht te vragen, stond hy op, als of hy voor de kracht der waerheid vreesde, vergel. vs. 30.

Wy besluiten 'er uit, dat AGRIPPA wel eenigermaten tot nadenken gekomen, en aen het twijffelen gebracht zy; maer dat hy deze goede indrukken, binnen kort door zijne vleeschelyke vooroordeelen, en waereldsgezindheid wederom verstikt hebbe. Er bleev niets van over, dan dat hy in het vervolg wat gunstiger dacht over de Christenen: want de Geschiedschrijvers berichten ons, dat hy de Christenen, na de verwoesting van Jerusalem, in zijne Staten vry en ongestoord liet leren.

29. Ende Paulus seyde, o Koning Agrippa! uwe bekentenis strekt my tot genoegen en blijdschap. Gy verklaert eenigermate bewogen te zijn, om eenen Christen te worden. Ach! dat het Gode believen mogt, den wensch van mijn hart te geven! dan zouden alle deze aenzienlyke personen, met u niet eenigermate, maer in vollen nadruk Christenen zijn; dan zoud gy alle zo hartelyk in CHRISTUS geloven, en daerin zulk eene onuitspreekbare vertroosting vinden als ik doe: want het geloov in CHRISTUS maekt my onnadenkelyk gelukkig. (*h*) Ick wenschte wel van Godt, dat, ende bynae ende geheelick, niet alleen gy, maer oock alle deze aenzienlyke personen, die my heden hooren, soodanige wierden gelijck als ick ben, uytgenomen dese banden. Ik draeg deze banden wel geduldig, ter eere van mijnen Godlyken zender; maer evenwel wensch ik deze onaengename omstandigheid aen niemand toe. Dezen wensch, sprak Paulus uit met zo veel vuur en aendrang, dat alle de omstanders gevoelig getroffen wierden.

(*h*) 1 Cor. 7: 7.

+++. *De uitwerking van deze redenvoering op het overige gezelſchap, vinden wy vs.* 30-32.

§. *De algemene uitſpraek van alle de toehoreren, vs.* 30, 31. *en*

§§. *De meer byzondere verklaring van* AGRIPPA, *vs.* 32.

30. Ende als hy dit geſegt hadde, ſtont de Koningh op uit den verhevenen zetel, op welken de Landvoogd hem als den aenzienlykſten perſoon, geplaetst had. Door dit opſtaen gav hy te kennen, dat hy den Apostel niet langer horen wilde. De Koning antwoordde niet op den lievderijken wensch van den gevangenen, hy liet hem ook niet voortgaen met ſpreken, maer werd met de zaek geheel verlegen. Hy durvde het nu niet verder laten komen, gevoelde dat hy getroffen was, ende zag dat het ganſche gezelſchap, de één meer, de ander minder was aengedaen. Hy vreesde, dat hy de kracht van Paulus redeneering niet langer zou kunnen wederſtaen, en om van de zaek aftekomen, ſtond hy op. . Toen Agrippa was opgeſtaen, kon de Stadthouder, behoudens de regelen van beſcheidenheid niet langer blijven zitten; te minder, omdat het ganſche verhoor op het byzonder verzoek van den Koning, en ten zijnen gevalle was aengelegd; ende wijders ſtond ook Bernice, de zuster van Agrippa op, ende die met haer geſeten waren:

31. Ende aen eene zijde gegaen zijnde, of in eenen hoek van de zael of in een ander vertrek, ſpraken ſy over Paulus en zijne zaek, zonder dat hy het horen konde, in het heimelyke tot malkanderen. Elk zeide zijne gedachten over de verantwoording van den Apostel, en daerin ſtemden zy alle overeen, dat hy geen ſtrafwaerdig misdadiger ware: ſeggende, (*i*) Deſe menſche en doet niet des doots ofte der banden weerdigh. Zy oordeelden alleenlyk over de ſchuld of onſchuld van Paulus. Over de waerheid der zeer gewichtige gebeurtenisſen, welke hy

(*i*) Hand. 23: 9. ende 25: 25.

hy als gronden van het Christendom had voorgesteld, over het gegronde of ongegronde van zijne leer, lieten zy zich in het geheel niet uit. Maer hierin waren zy het allen volkomen eens, dat 'er niets in zijn gedrag ware, waer door hy zou verdient hebben, om met den dood gestraft, of in de gevangenis geplaetst te worden.

32. Ende Agrippa seyde tot Festum den Landvoogd, by wijs van een *advijs* of raedgeving, daer hy als Richter in deze zaek niets te zeggen had. Dese mensche heeft gene gevangenis of banden' verdient: hy konde losgelaten en op vrye voeten gesteld worden, indien hy hem op den Keyser niet en hadde beroepen, daerdoor is de zaek niet meer in uwe handen, en hy kan door genen lageren Richter ontslagen worden.

PAULUS werd vervolgens weder in de gevangenis gebracht, en bleev 'er, tot dat hy naer Rome tot den Keizer werd opgezonden, wanneer de Landvoogd de uitspraek van Koning AGRIPPA, in zijnen berichtbriev liet invloeien.

HET XXVII. KAPITTEL.

‡‡. *De reis van* PAULUS, *die zich op den Keizer beroepen had, naer Rome, met zijne aenkomst en verblijv aldaer, werd uitvoerig beschreven, Kap. XXVII, XXVIII.*

‡. *Zijne reis van Cæsareen naer Rome, vinden wy Kap. XXVII: 1 — XXVIII: 15.*

*. *Deze reis was zeer rampspoedig, en ging gepaerd met schipbreuk aen het eiland Maltha, Kap. XXVII.*

✝. *Eerst voer de Apostel met zijn gezelschap, van Cæsareen tot het eiland Creta, nu Kandia genaemd, vs. 1-8.*

§. *Vooraf werden de omstandigheden vermeld, vs. 1.*

LUCAS de Schrijver van dit Boek, was onder de Reisgenoten van PAULUS, daerom spreekt hy met insluiting van zich zelven, van *wy* en *ons.*

1. Ende als het, nadat Paulus lang genoeg te Cæsareen was gevangen geweest, en 'er zich eene bekwame gelegenheid opdeed, om hem naer Rome te verzenden, by den Landvoogd Porcius Festus, **besloten was, dat wy nae Italien souden afvaren,** om verder naer Rome te reizen alwaer de Keizer zijnen zetel had: **leverden sy** welken de Stadhouder deze zaek had aenbevolen, **Paulum, ende eenige andere gevangene over, aen** en stelden hen onder het opzicht van **eenen Hooftman over hondert, met name Julius, van de Keyserlicke bende** of van de Keurbende, welke den naem droeg van Legio Augusta. De Kapitein Julius moest de gevangenen naer Italien overbrengen, en was daertoe voorzien van een genoegzaem getal Soldaten.

§§. *Daer op volgt het bericht van dit gedeelte der reize zelve, vs.* 2-8.

,. *Men voer van Cæsareen tot in klein Asien, vs.* 2-5.

אא. *Het vertrek van Cæsareen, vinden wy vs.* 2.

2. (*a*) Ende wy in een Adramyttenisch schip, het welk in de haven van Cæsareen gereed lag, **gegaen zijnde, also wy de plaetsen langs Asien bevaren souden, voeren wy af: ende Aristarchus de Macedonier van Thessalonica was met ons**

Men bediende zich van een *Adramyttenisch Schip*, dat is, een Schip het welk te Adramyttion in klein Asien, te huis behoorde, en thans in de haven van Cæsareen bevracht was. — PAULUS had een goed gezelschap. Behalven LUCAS den Schrijver van dit Boek, was 'er ook ARISTARCHUS de *Macedonier van Thessalonica.* Deze was reeds te voren met PAULUS geweest, vergel. Kap. XX: 4. en in het oproer te Ephesen had hy groot gevaer gelopen, vergel. Kap. XIX: 29. Hy was den Apostel gevolgd naer Cæsareen, en zo wel als LUCAS by hem gebleven. Thans reisde hy met PAULUS naer Rome, daer hy met den Apostel in banden kwam, vergel. Coll. IV: 10, 11. Philem. vs. 24. בב. *Van*

(*a*) 2 Cor. 11: 25.

DD. *Van Cæsareen ging de scheepsreis tot in klein Asien, vs. 3-5.*

AA. Eerst tot Zidon, vs. 3.

3. Ende des anderen [*daegs*] na ons vertrek van Cæsareen, quamen wy aen te Sidon, de hoofdstad van Phœnicien, liggende aen de Middellandsche Zee, ten Noorden van Tyrus. Ende Julius zeer (*b*) vriendelick met Paulo handelende, betoonde lievde en achting voor den Apostel te hebben, en gav hem veel vryheid. Zelvs liet hy [*hem*] toe tot de Christenen te Sidon, die onze byzondere vrienden waren, te gaen, om [*van haer*] met eenen genoegzamen voorraed van verkwikkingen, besorgt te worden.

BB. Van Sidon werd de reis voortgezet tot in klein Asien, vs. 4, 5.

4. Ende van daer afgevaren zijnde, poogde het scheepsvolk langs de kust van Asien te varen, bezuiden Cyprus. Dan daertoe was een Oostenwind nodig, vermits nu de wind tegen was, voeren wy onder of ten Noorden van het eiland Cypren henen, om dat de winden [*ons*] tegen waren. De wind was West, en daerom moesten wy langs Cilicien en Pamphylien henen varen, het welk den tocht langduuriger maekte.

5. Ende de zee die langs Cilicien ende Pamphylien is, doorgevaren zijnde, quamen wy aen tot Myra in Lycien.

Lycien grensde aen het Westen van Pamphylien, hebbende ten Noorden het Voorburgemeesterlyk Asia. In dit Landschap lag *Myra*, eene voorname Stad, door STRABO *Limyra* geheten. De Stad zelvs lag op eenen heuvel, een uur gaens van de Middellandsche Zee; maer zy had eene haven aen den mond der rivier *Limyrus*, welke de Stad

(*b*) Hand. 24: 23. ende 28: 16.

voorby stroomde. — Tot hier toe, werden PAULUS en zijne reisgenooten gebracht met het Adramyttenisch Schip, het welk hun nu niet verder dienen konde.

„. *Uit klein Asien werd de reis verder voortgezet, tot het eiland Creta, nu Kandia, vs. 6-8.*

6. Ende de meermalen gemelde Hooftman Julius, aldaer in de haven van Myra, een ander schip gevonden hebbende, het welk voor eenigen tijd gekomen was van Alexandrien, de hoofdstad van Egypten, en dat nae Italien voer, dede ons met de overige gevangenen en met de Romeinsche Soldaten, in het selve overgaen.

7. Ende als wy vele dagen langsamelick voortvoeren, ende naeuwlicks tegen over Cnidus, eene Stad van klein Asien, op den Zuidwester hoek van het schier eiland Doris gekomen waren, overmits het ons de wint niet toe en liet, om van de Asiatische kust naer Griekenland te stevenen, so zetten wy het Zuidwaerds henen, en zo doende voeren wy onder het vermaerde eiland Creta henen tegen over of langs Salmone, eene voorstad aen de Oostkust van het gemelde eiland Creta.

8. Ende het selve Salmone naeuwlicks, en met veel moeite voorby zeylende, quamen wy in een sekere plaetse genaemt Schoonehavens, daer de stadt Lasea naeby was.

Deze *Stad Lasea*, lag aen het Ooster gedeelte van het eiland Creta. Vermoedelyk waren digt by deze Stad, verscheidene havens by elkanderen, en daervan daen zal die plaets *Schone havens* genaemd zijn. — De Geschiedschrijver zegt niet, dat PAULUS aldaer aen land gegaen zy; dan men schijnt het uit vs. 21. te mogen besluiten. Er is die meenen, dat de Apostel by deze gelegenheid, den staet der Christelyke Gemeente onderzocht, en TITUS aldaer gelaten hebbe.

✠✠. *Van Creta werd de reis verder voortgezet, maer door schipbreuk afgebroken, vs. 9-44.*

§. *Het vervolg der reize werd beschreven, vs. 9-19. Hier vinden wy:*

,. *Het overleg hoe de reis verder te doen, vs. 9-12. Dit overleg bestond:*

אא *In een voorstel van* PAULUS, *vs.* 9, 10.

בב. *Het welk genen ingang vond, vs.* 11-12.

9. Ende als 'er door gedurige tegenwinden, vele tijt zedert ons vertrek van Cæsareen verloopen, ende de vaert nu uit hoofde van de zware stormen, welke men met den aennaderenden winter te wachten had, zeer sorgelick geworden was, om dat oock de vasten van den groten Verzoendag nu voorby was, zodat het reeds October was, vermaendese Paulus, die by ondervinding wist wat het te zeggen zy, schipbreuk te lijden, vergel. 2 Cor. XI: 28. om op het eiland Creta te overwinteren.

10. Ende hy deelde zijnen raed mede, zo aen den Hoofdman als aen de Scheepsbevelhebbers. Hy seyde tot haer, Mannen, ick sie vooruit dat de vaert, wanneer zy in dit stormachtig jaergetijde wordt voortgezet, sal geschieden met hinder of tegenspoed, ende groote schade niet alleen van de ladinge ende van het schip, maer oock van ons leven. Het was daerom raedzamer, hier den winter over te blijven. Dit dreigend gevaer zag de Apostel vooruit, niet alleen uit de tijdsomheid; maer ook uit de ondervinding welke hy op verscheidene scheepstochten, gehad had. Mogelyk had hy ook reeds eene algemene openbaring ontvangen, omtrent de aennaderende onheilen.

11. Doch de Schipper en de Stuurman, waren van andere gedachten, en verklaerden zo veel gevaer niet te zien. Evenwel de Hooftman aen welken het beleid van dezen tocht, door den Landvoogd Festus was toevertrouwd, geloofde meer den stierman ende den schipper, dan 't gene van Paulo gesegt wiert, oordeelende dat de

Scheepsbevelhebbers in dit geval, meer kundigheid hadden dan de Apostel.

12. Ende alſo de haven in welke men zich thans bevond, ongelegen was om te overwinteren, vermits zy regelrecht voor de aenvallen van de Zee bloot lag, vondt het meerder [*deel*] van het Scheepsvolk, geraden oock van daer te varen en te beproeven, of ſy eenigſins te Phenix konden aenkomen om te overwinteren, zijnde een andere en veiliger haven in het eiland Creta, ſtreckende tegen het zuydweſten ende zich halvemaenswijze draeiende, tegen het noordweſten; zodat de ſchepen aldaer eene veilige legplaets hadden. De raed van Paulus werd dan in zo ver opgevolgd, dat men op het eiland Creta zou overwinteren, maer met die verandering, dat men eene andere en veiliger haven zoeken zou.

„. *Dan dit overleg mislukte, tegen alle verwachting van het ſcheepsvolk*, *vs.* 13-19.

אא. *Men kwam in eene zeer groote ongelegenheid*, *vs.* 13-15.

13. Ende de gelegenheid ſcheen zeer gunſtig, om de haven van Phœnix te bereiken: want alſo de zuyde wint ſachtelick waeyde, zodat zy Creta aen lager wal en geen nood hadden, zo het ſcheen om van het land af te raken; meynden ſy haer voornemen verkregen te hebben, ende van Schoonehavens afgevaren zijnde zeylden ſy dicht voorby, en langs het eiland Creta henen, hopende binnen kort, de gewenschte haven te bereiken.

14. Maer niet lange daer na ſloegh zeer onverwachts, tegen het ſelve, tegen het ſchip namelyk, een ſtormwint, genaemt Euroclydon.

Onze Overzetters hebben het Griekſche woord *Euroclydon* onvertaeld gelaten, en op de kantteekening aengemerkt; dat 'er een Oostenwind bedoeld worde, die geweldige baren verwekt. De reden voor die opvatting, is in de zamenſtelling van het oorſprongelyk woord gelegen. Ευρυς be-

beteekent den Oostenwind, en κλυδων eene golv of bare. — Dan de LXX, gebruiken het woord κλυδων voor eenen ſtorm, en derhalven zegt *Euroclydon* zo veel als een ſtorm uit het Oosten, een geweldige Oostenwind die als een Orcaen uitbarst. Deze ſtormen worden in de Middellandſche Zee Levanters genaemd. Zekerlyk heeft LUCAS den naem van dezen ſtorm, die by de Griekſche Schrijvers onbekend is, van het ſcheepsvolk geleerd.

15. Ende als het ſchip daer mede van het eiland Creta, wechgeruckt en Zeewaerds aengedreven wiert, ende hoe zeer men naer den wal ſtuurde, niet en konde tegen den geweldigen wint opzeylen, gaven wy het op, ende dreven henen op Gods genade.

ℶℶ. *In deze ongelegenheid, nam men alle middelen van behoudenis by de hand, vs.* 16-19.

AA. Men verzekerde zich van de boot, vs. 16, 17[a].

BB. En deed al wat men kon, om het ſchip ware het mogelyk te behouden, vs. 17[b]-19.

16. De boot was buiten het ſchip, mogelyk omdat het ſcheepsvolk dezelve nodig had, om te Phœnix zo zy meenden aen land te komen. Het belang vorderde, dat zy den boot machtig wierden. Ende daertoe, deed zich eene gepaste gelegenheid op, want loopende onder een ſeker klein eylandeken, genaemt Clauda, (nu de Gozo van Candia) liggende ten Zuiden van het eiland, met oogmerk om dus eenigermate buiten de felſte woede van den ſtorm, den boot binnen te krijgen, en konden wy naeuwlicks, en niet dan met zeer grote moeite, des boots machtigh worden.

17. Den welcken opgehaelt hebbende, gebruyckten ſy [*alle*] behulpſelen, om het ſchip voor het barſten te beveiligen. Het was zwaer met koorn beladen, en liep groot gevaer, om door het geweldig werken en flingeren, lek te worden en te zinken. Om dit te verhoeden, brachten zy ſterke touwen onder de kiel, het ſchip daer mede ondergordende: ende nu was 'er nog een ander

gevaer, namelyk van te ſtoten; want alſo ſy vreeſden dat ſy door den Oostelyken ſtorm, eenen geweldigen voortgang makende, op de [*droogte*] Syrtis vervallen ſouden, ſtreken ſy het zeyl waerdoor het ſchip gene andere vaert maekte, dan voor zover het door den ſtorm werd voortgeſtuwd, ende wy dreven alſoo henen, geheel onzeker wat 'er van ons worden zoude.

18. Ende alſo wy van 't onweder geweldelick geſlingert wierden, zodat het ſchip door het geſchommel van de lading ſcheen te zullen breken, deden ſy des volgenden [*daegs*] eenen uytworp, om het ſchip te verligten. Dan dit alles hielp nog niet.

19. Ende daerom werd 'er op den derden [*dagh*] nog een ander hulpmiddel, het welk ook het laetſte was, in 't werk geſteld; doe wierpen wy alle, zo reizigers en ſoldaten als het ſcheepsvolk, met onſe eygene handen des ſchips gereetſchap uyt, zo veel men des noods misſen konde.

§§. Eindelyk wordt deze reis door ſchipbreuk afgebroken, vs. 20-44.

,. PAULUS zag dit ongeval vooruit, vs. 20-26.

ℵ ℵ. Het ſcheepsvolk verloor alle hoop, vs. 20.

20. De kundigſte ſcheepslieden, waren ten laetſten geheel onzeker waer zy zich bevonden. In dien tijd, was het Compas nog onbekend. Men moest zich alleenlyk, naer den loop der Zonne en der Sterren regelen. Wanneer men derhalven verre van den wal verwijderd was, en de hemellichten niet gezien werden, was men geheel onzeker en in de uiterſte verlegenheid. Ende dit was thans het gansch zeer zorgelyk geval, want als door de lucht, die geduurig met zware en zwarte wolken bezet was, noch ſonne noch geſternten en verſchenen in vele dagen, ende daerenboven geen kleyn, maer een allerverſchriklyks onweder [*ons*] druckte, en als *geheel op ons lag*, ſo wiert [*ons*] voorts alle hope, van behouden te worden, naer alle menſchelyke uitzichten ten eenemael benomen.

Wy

Wy hadden niets anders te verwachten, dan dat het ſchip het zy op ſtranden of klippen, het zy door het geweld der baren, zoude verbrijzeld worden.

BB. PAULUS *in het byzonder, voorſpelde de ſchipbreuk met alle de omſtandigheden, vs.* 21 - 26.

AA. Hy voorſpelde de aenſtaende uitkomst, vs. 21, 22.

21. Ende als men, deels uit hoofde van de beangſtigende omſtandigheden, deels uit hoofde van de veelvuldige bezigheden, noch last, noch gelegenheid gehad had om voedſel te gebruiken; zodat men langen tijt ſonder eten geweeſt was, doe ſtont Paulus, die zich te voren in een ſtil gebed tot God had bezig gehouden, welgemoed [*op*] in 't midden van haer, ende ſeyde, O mannen, men behoorde my wel gehoor gegeven te hebben, ende van Creta niet afgevaren te zijn, ende dit hinder, ende deſe ſchade verhoedt te hebben. Deze berisping was zacht, en diende om hun te herinneren, dat hy eenen goeden raed gegeven had, gelijk nu de droevige ondervinding leerde; als mede om den weg te banen, dat zijn bemoedigend voorſtel des te meerderen ingang vinden mogt.

22 Doch als nu, vervolgde hy daerom, offchoon de nood op het hoogst gekomen is, en elk den dood ſchijnt voor oogen te zien, vermane ick ulieden goets moets en bedaerd te zijn: want daer en ſal geen verlies geſchieden van [*yemants*] leven onder u, maer alleen van het ſchip.

BB. Dit wist de Apostel uit eene Godlyke Openbaring, vs. 23, 24.

23. Want deſen ſelven nacht heeft in een gezicht, by my geſtaen een Engel Godts, wiens ick ben en geheel toebehoor, welcken oock ick diene, en als een Apostel in de prediking van het Euangelie, en als Christen

in het uitoeffenen van de plichten der Godzaligheid. Die Engel heeft my uit Gods naem, eene zeer bemoedigende boodschap gebracht, by welke gy allen belang hebt.

24. Seggende, En vreest niet, Paule; gy moet te Rome voor den Keyser gestelt worden. Dit is in Gods raed besloten en ook nodig, ten einde de zaek van het Euangelie meer bekend, en tevens ook gerechtvaerdigd worde. Derhalven hebt gy gene redenen om te vrezen, dat gy op zee zult omkomen: ende dit is het nog niet al, siet, Godt heeft u daerenboven geschoncken alle die met u varen. Dezen zullen ook om uwen wil, behouden worden.

CC. Op dezen grond vestigde de Apostel zijne aenmoediging, vs. 25, 26.

25. Daerom, vermits my deze Openbaring gedaen is, zijt goets moets, mannen: want ick geloove Gode, en verlaet my volkomen op de belovte van den Onfeilbaren, dat het alsoo zijn sal, gelijckerwijs het my in het gemelde gezicht, door den Engel gesegt is.

26. Doch het schip is wech, want wy moeten volgens het gene de Engel my verklaert heeft, op een seker (c) eylant vervallen en stranden.

„. *Hierop volgde de schipbreuk zelve, vs. 27-44.*

ℵℵ. *De naeste aenleiding daertoe, vinden wy vs. 27-38.*

AA. *De gelegenheid welke de schipbreuk deed vermoeden, wordt aengeteekend vs. 27-29.*

27. Als nu de veertiende nacht, nadat de storm begonnen had, gekomen was, alsso wy in de Adriatische zee herwaerts ende derwaerts gedreven wierden, welke zee was liggende tusschen Griekenland ten Noordoosten, en Sicilien ten Westen, ontrent het midden des nachts, vermoedden de schiplieden, zo uit het stoten der golven

(c) Hand. 28: 1.

ven als uit de brandingen, welke door de ondiepten veroorzaekt worden, dat haer eenigh lant naerderde.

28. Daerom poogden zy den grond te peilen. Ende het dieploot uytgeworpen hebbende, vonden ſy eene genoegzame diepte van twintigh vademen: ende een weynigh voortgevaren zijnde, wierpen ſy wederom het dieploot uyt, ende vonden vyftien vademen. Dit was in dien korten tijd, een aenmerkelyk verſchil van vijf vademen, en derhalven een bewijs dat zy ſpoedig ſtranden zouden.

29. Ende vreeſende dat ſy ergens op harde klipachtige plaetſen vervallen mochten, wierpen ſy vier anckers van het achterſchip uyt, om dusdoende de vaert te ſtuiten, ende wenſchten dat het dagh wierde, om van zich af te kunnen zien; en betere voorzorgen te kunnen gebruiken, naer de omſtandigheid van tijd en zaken.

B B. *De voorzorg van* PAULUS, *tot behoud der ſchepelingen, wordt beſchreven vs.* 30-38.

A A. Eerst zorgde hy, dat de ſchepelingen binnen boord bleven, vs. 30-32.

30. Maer als de ſchiplieden ſochten uyt het ſchip te vlieden; ende den boot nederlieten in de zee, onder den ſchijn als of ſy uyt het voorſchip de anckers ſouden uytbrengen, latende dus het leven van alle hunne reisgenoten in de waegſchael.

31. Seyde Paulus tot den Hooftman, ende tot de krijgsknechten, Indien deſe in het ſchip niet en blijven, maer met den boot ontvluchten, gelijk het heimelyk oogmerk is, gy en kont niet behouden worden.

32. Doe hieuwen de krijgsknechten, op bevel van Julius den Hoofdman, de touwen af van den boot die reeds buiten boord hing, ende lieten hem afvallen, zodat hy wechdreev.

Nu was wel het verblijv der ſcheepslieden aen boord verzekerd, maer ook tevens was het gevaer vergroot. Nu

was het middel wech om aen land te komen. Maer men werd te gelijk genoodzaekt, om met alle man te arbeiden, ten einde het schip zo na mogelyk aen land te brengen, en dan te zien hoe 'er af te komen.

BB. PAULUS *zorgde vervolgens voor de landing, vs.* 33-38.

aa. Hy vermaende tot het nodig middel, en ging met zijn eigen voorbeeld voor, vs. 33-35.

a.a. De vermaning vinden wy vs. 33, 34.

b b. Hy ging zelvs voor vs. 33.

33. Ende ondertusschen dat het dagh soude worden, wanneer men zeer verlangde om te weten, waer men zich bevond, vermaende Paulus [*haer*] alle die in het schip waren, zo zijne reisgenoten als den Hoofdman met zijne soldaten, en het scheepsvolk, dat sy souden spijse nemen, om gesterkt te zijn, tegen de ongemakken welke aenstaende waren, en bekwaem tot den arbeid die nog voor handen was, ende hy seyde, Het is heden de veertiende dagh dat gy verwachtende blijft sonder eten, ende niet en hebt genomen.

Dit zeggen van PAULUS, is aen vele bedenkingen onderworpen. — Zommigen beschouwen het als eene vergrotende manier van spreken, oordeelende het volstrekt onmogelyk, dat een mensch zich veertien dagen lang van voedsel zou kunnen onthouden, en blijven leven. Anderen nemen het met bepaling, zodat *niets*, zeer weinig beteekenen zoude. — Dan onzes erachtens, bedoelt de Apostel eenen gewonen en geregelden maeltijd. De scheepskok had, omdat het schip allergeweldigst werkte en slingerde, geduurende den hevigen storm, die nu veertien dagen had aengehouden, gene gelegenheid gehad om eeten gereed te maken. Er was derhalven geduurende allen dien tijd, geen geregelde maeltijd gehouden. Elk had maer het een en ander, tot versterking als ter loops gebruikt. Dit maekte, vooral daer men de nachten merendeels slapeloos doorgebracht, veel gewerkt, en in eenen geduurigen angst verkeert had, dat alle de manschap zeer verzwakt was.

34. Daerom, vervolgde de Apostel, vermane ick u vriendelyk fpijfe te nemen, en daertoe geregeld te gaen nederzitten: want dat dient tot uwer behoudinge, daerdoor moeten uwe lichamen verfterkt, en in ftaet gefteld worden, om de ongemakken welke nog voor handen zijn, door te worftelen: want niemanden van u (*d*) en fal een hayr van den hoofde vallen.

De verbloemde fpreekwijs, *niemand van u zal een hair van het hoofd vallen,* geevt te kennen, niemand zal het minfte leed hebben, of befchadigd worden aen zijn lichaem. — Er is die meenen, dat de toefpeling ontleend zy van de gewoonte der ouden, die wanneer zy in gevaer van fchipbreuk waren, de gewoonte hadden van hun hoofdhair af te fcheren. Maer, men vind dezen fpreektrant reeds by de Hebreeuwen, 1 Sam. XIV: 45. 2 Sam. XIV: 11. 1 Kon. I: 51, 52. Te weten by de Hebreeuwen, was een hoofdhair eene afbeelding van kleine en geringe zaken, vergel. Dan. III: 27. Matth. V: 36. Luc. XXI: 18.

Zouden nu de reisgenoten van PAULUS, de krijgsknechten en de fcheepslieden alle behouden worden, zonder dat iemand in het minfte opzicht, aen zijn lichaem zou befchadigd worden; dan moesten zy ook voedfel nemen, om gehard te zijn tegen de ongemakken van den aenftaenden fchipbreuk, dan konden zy ook gerust en welgemoed eeten en drinken.

35. Ende als hy dit gefegt had, gav Paulus hun een gepast voorbeeld, ende als hy eenige bollen broot voor den dag gehaelt en genomen hadde, (*e*) danckte hy Godt in aller tegenwoordigheyt, niet alleen voor deze goede gaven, maer ook voor het gunftig uitzicht op behoudenis, ende ['*t felve*] brood naer de wijs van eenen huisvader, gebroken hebbende begon hy te eten, ten blijke dat hy genen ftaet maekte, voor als nog zijn leven te verliezen. Zijn voorbeeld moedigde alle de tochtgenoten aen.

(*d*) Matth. 10: 30. (*e*) 1 Sam. 9: 13. Joh. 6: 11. 1 Tim. 4: 3.

ββ. *Deze zorg van den Apostel had een goed gevolg, vs. 36-38.*

36. Ende sy alle goets moets geworden zijnde, namen oock selve spijse.

37. Wy waren nu in het schip in alles twee hondert ses en tseventigh zielen.

38. Ende als sy met spijse versadigt en wel gesterkt waren, floegen zy rustig de handen aen het werk, om het schip te doen rijzen, en dusdoende digter aen den wal te brengen; ten dien einde lichteden sy het schip, verminderden deszelvs last, ende wierpen sy het koorn uyt in de zee, vermits de lading toch niet te behouden was.

ℶℶ. *Na dit alles volgde de schipbreuk, vs. 39-44.*

AA. *Men deed zijn best om het schip aen land te brengen, vs. 39, 40.*

39. Ende doe het dagh wiert, en kenden sy het lant niet, zy waren zo lang door wind en baren geslingerd, dat zy geheel onzeker waren, waer zy zich thans bevonden. De Alexandrynischen deden dit land by andere gelegenheden wel aen, wanneer zy in de gewone havens inliepen; doch de plaets alwaer de scheepslieden nu aenkwamen, was hun ongewoon en onbekend: maer sy merckten eenen sekeren inham die eenen oever hadde, tegen den welcken sy geraden vonden, so sy konden, het schip aen te setten.

Zy waren thans op de kust van Maltha. Dit eiland vertoont zich van rondom als hoog land. Evenwel zijn 'er verscheidene baeien en kreken. Men zag eenen inham, aen welks zijden zich laeg land als een strand of *oever* vertoonde; en derhalven deed 'er zich eenige hoop op, om aen land te komen. De Meliters tonen thans nog de plaets alwaer PAULUS is aengekomen, aen de Noordoostzijde van dat eiland, en noemen dezelve *la cala de san Paulo.*

Men

Men *vond geraden zo zy konden*, *het ſchip tegen den* gemelden *oever*, of het vlakke ſtrand *aen te zetten*, om dusdoende, vermits de boot niet meer voor handen was, aen land te komen.

40. Ten dien einde maekten zy het ſchip vlot. Ende als ſy de vier anckers welke achier uit het ſchip geworpen waren, en het zelve geduurende den nacht gehouden hadden, opgehaelt of gekapt hadden, gaven ſy [*het ſchip*] de zee over, met eenen de roerbanden losmakende: ende het razeyl nae den wint opgehaelt hebbende, hielden ſy het nae den oever toe.

Om op de beste wijs te ſtranden, *maekten zy de roerbanden los*. Geduurende den ganſchen ſtorm had men de zeilen geſtreken, op Gods genade gedreven, en het roer met touwen vastgezet. Maer, nu men het ſchip op ſtrand zetten wilde, kwam het roer weder te pas, om het *naer den oever*, welken men in het oog had, *te houden*. — Vervolgens *hielden zy het razeil naer den wind*. Ik heb gene kennis van de ſcheepsgeſteldheid der ouden, om te bepalen wat LUCAS met deze uitdrukking zeggen wil. De gedachten der Geleerden zijn hier over onderſcheiden. Velen denken, dat de grote mast gekapt was, vergel. vs. 19. en dat dan hier een fokkezeil bedoeld worde. Anderen denken aen een bezaenszeil. Dan dit alles veronderſtelt, dat het een driemast ſchip geweest zy. Maer dit is zeer twijfelachtig, en velen menen, dat de ſchepen welke oudtijds de Middellandſche zee bevaerden, maer ééne mast voerden. Volgens dit begrip, was wel het ſcheepsgereedſchap over boord geworpen, vergel. vs. 19. maer de mast was behouden, en nu werd de Ra met een groot zeil daer aen, opgeheischt.

BB. *De uitſlag was dat het ſchip wech was, maer de manſchap werd behouden, vs.* 41-44.

αα. Het ſchip werd verloren, vs. 41.

41. (*f*) Maer in plaets van op het lage ſtrand te ko-

(*f*) 2 Cor. 11: 25.

men, vervielen zy ter zijde af op eenen gevaerlyken uithoek, vermits het ſchip het welk nu ledig was, en door de branding geſlingerd werd, zich niet ſtuuren liet: want vervallende op een plaetſe die de zee aen beyde zijden hadde, het zy op een punt van de baei of op eenen zandplaet, ſetteden ſy het ſchip daer op en verzeilden het zelve: ende het voorſchip terſtond in den grond gezeild, en vaſtſittende bleef onbeweeglick, maer het achterſchip nog vlot zijnde, brack en werd aen ſtukken geſlagen van 't gewelt der baren.

ββ. Het leven van alle de ſchepelingen wordt behouden, vs. 42-44.

aa. Het leven van PAULUS *en van de andere gevangenen, kwam in groot gevaer, vt. 42.*

bb. Maer deze zwarigheid werd gunſtig afgewend, vs. 43, 44.

42. De raetſlagh nu der krijgslieden was, dat ſy de gevangene ſouden dooden, op dat niemant ontſwommen zijnde en ſoude ontvlieden, uit aenmerking dat zy aenſprakelyk waren voor de gevangenen, en voor dezelve moesten boeten.

43. Maer de Hooftman, willende Paulum voor welken hy eene byzondere achting had, behouden; te meer, omdat hy zich des Apostels voorzegging herinnerde, belettede haer dat voornemen, ende beval dat de gene die ſwemmen konden, haer eerſt in zee ſouden afwerpen, ende te lande komen: om middelen te zijn, dat ook anderen gered wierden.

44. Ende de andere, ſommige op planck en of loſſe ſtukken hout, welke nog binnen boord waren, ende ſommige op eenige [*ſtucken*], die door het geweld der golven reeds van 't achter ſchip waren afgeſlagen. Ende alſoo is 't geſchiet dat ſy alle behouden aen 't lant gekomen zijn, zonder dat iemand verdronk of eenigzins beſchadigd werd.

HET XXVIII. KAPITTEL.

***. Het vervolg van des Apostels reis, van het eiland Maltha, alwaer hy ſchipbreuk geleden had tot Romen, wordt beſchreven vs. 1 - 15.*

+. Het verblijv en de ontmoetingen, van PAULUS *en zijne reisgenoten, op dat eiland, vinden wy vs. 1 - 10.*

§. Zy wierden van de inwoners vriendelyk ontvangen, vs. 1, 2.

§§. Wat PAULUS *in het byzonder betreft, vs. 3 - 10.*

,. By een zeker toeval, kregen de inwoners zeer verhevene gedachten van den Apostel, vs. 3 - 6.

,,. Op de landhoeve vam eenen aenzienlyken man, deed PAULUS *een wonderwerk: het welk ten gevolge had, dat vele kranken tot hem kwamen om genezen te worden; en dat hem en zijne reisgenoten, zeer veel eer wierd aengedaen, vs. 7 - 10.*

1. ENde als ſy het dreigend doodsgevaer ontkomen waren, doe verſtonden ſy dat (*a*) het lant, het welk hun tot nog toe onbekend was, Milete of Maltha hiet.

2. Ende de ingezetenen van dat eiland, die digt aen het ſtrand woonden, en wegens hunne onbeſchaevdheid, (vooral hunne onkunde van de Griekſche en Latijnſche tael) Barbaren mogten genaemd worden; waren goedhartige en medelijdende menſchen, die den natten en verkleumden ſchipbreukelingen, alle mogelyke dienſten bewezen; om hun te drogen en te verwarmen. Zy beweſen ons geen gemeene vriendelickheyt, maer meer dan men van zulke onbeſchaevde menſchen zou verwacht hebben: Want

(*a*) Hand. 27: 26.

eenen hoop hout aengedragen, en een groot vyer ontsteken hebbende, namen sy ons alle in, om den regen die overquam, ende om de koude. Deze goedhartige menschen droegen van tijd tot tijd, meer hout byéén, om het vuur gaende te houden.

3. Ende als Paulus die mede handen aen het werk sloeg, eenen hoop rijseren byeengeraept ende op het vyer geleyt hadde, quam daer een adder uyt door de hitte, ende vattede sijne hant, zich om dezelve slingerende. Hierdoor geraekte hy in een oogenschijnelyk doodsgevaer.

4. Ende als de Barbaren de vergivtige beeste sagen aen sijne hant hangen, en niets anders verwachten, dan dat hy wel dra zou opzwellen, of dood nedervallen; seyden sy tot malkanderen, Dese mensche is gewisselick een dootslager, welcken de wrake niet en laet leven, daer hy uyt de zee ontkomen is.

5. Maer hy schuddede het beest af in het vyer, (*b*) ende en leedt niet quaets. Door dit wonderwerk wilde God dezen lieden doen opmerken, hoedanig een man de Apostel ware.

6. Ende sy verwachteden dat hy soude opswellen, ofte terstont doot nedervallen. Maer als sy lange verwacht hadden, ende sagen dat geen ongemack over hem en quam, wierden sy geheel van gedachten verandert, (*c*) ende seyden dat hy een godt was, die door zijn meer dan menschelyk vermogen, de nadelige gevolgen van den dodelyken beet, verhinderde.

7. Ende hier ontrent deselve plaetse hadde de voornaemste van 't eylant met name Publius [*sijne*] lanthoeven: die ons met alle de schipbreukelingen op zijne hofstede ontfingh, ende drie dagen vriendelick herbergde, voorziende ons van voedsel en deksel.

8. Ende het geschiedde dat de vader van den gemelden Publius, met (*d*) koortsen ende den rooden loop bevangen zijnde, te bedde lagh: tot den welcken

(*b*) Marc. 16: 18. Luc. 10: 19. (*c*) Hand. 14: 11. (*d*) Matth. 8: 14.

ken Paulus daervan bericht gekregen hebbende, ingingh, ende als hy gebeden hadde, leyde hy de handen op hem, ende maeckte hem oogenblikkelyk gesont.

9. Als dit wonderwerk dan geschiet en ruchtbaer geworden was, quamen oock tot hem de andere die kranckheden hadden in het eylant, ende wierden ook wonderdadig genesen.

10. Die ons oock eerden met vele eere, ende als wy vertrecken souden, bestelden sy [*ons*] 't gene op de verdere reis naer Italien, van noode was.

Drie maenden lang, bleev PAULUS met zijne reis- en lotgenoten op het eiland, vergel. vs. 11. Ondertusschen verhaelt LUCAS niet, dat hy aldaer het Euangelie gepredikt hebbe. — Het kan zijn dat de HEILIGE GEEST, het hem om wijze redenen verhindert hebbe, vergel. Kap. XVI: 6, 7. of dat de Hoofdman JULIUS, het hem niet toegelaten hebbe; oordeelende, dat hy het misschien te Rome niet zou kunnen verantwoorden; indien hy den Godsdienst der Christenen, op dit eiland had laten invoeren.

++. *De verdere reis van* PAULUS, *en zijne lotgenoten naer Romen, wordt beschreven vs.* 11-31.

§. *De vervordering der reis, vinden wy vs.* 11-15.

,. *Zy bedienden zich van een Alexandrijnisch schip, het welk in de haven van Maltha overwinterd had, vs.* 11.

,,. *In zee gestoken, deden zy verscheidene plaetzen aen, vs.* 12-15.

11. Ende na drie maenden op het eiland Maltha doorgebracht te hebben, voeren wy van daer af naer Italien, in een schip van Alexandrien, dat in 't eylant overwintert hadde, hebbende tot een teecken, Castor en Pollux. De afbeeldingen van deze gewaende Godheden, welke by de Heidenen voor zonen van Jupiter gehouden werden, waren op het spiegel van het schip gehouwen, of geschilderd; en deze werden door de scheepslieden, als de beschermgoden van dit vaertuig, geërbiedigd.

12. Ende als wy met eene gunstige gelegenheid in zee

gelopen zijnde, tot Syracusen, eene vermaerde Stad op het eiland Sicilien, thans *Saragossa* genaemd, aengekomen waren, bleven wy *aldaer*] drie dagen, en voorzagen ons van de nodige verversching en.

13. Van waer wy het eiland Sicilien ommevoeren, ende quamen aen tot Rhegium, (thans *Riggio* genaemd) eene Stad in Calabrien, ende alsso na éénen dagh de wint zuyd wert, quamen wy den tweeden dagh tot Puteolen, (thans *Puzzuolo* genaemd) niet verre van Napels, alwaer de Alexandrijnsche schepen gewoon waren, binnen te lopen.

14. Alwaer wy broeders of Christenen vonden. Trouwens, deze Stad was eene marktplaets, alwaer de Egyptische goederen gelost werden. Dit lokte vele Joden derwaerds, ende onder deze waren 'er ook, die het Euangelie omhelsd hadden. Van deze Christenen die ons met grote blijdschap ontvingen, wierden wy gebeden seven dagen by haer te blijven. Dit geschiedde ook, met bewilliging van den Hoofdman Julius; die den Apostel Paulus eene zeer byzondere hoogachting toedroeg: ende alsoo van den scheepstocht uitgerust hebbende, gingen wy te voet nae Romen.

15. Ende van daer quamen de broeders of Christenen, van onse saken gehoort hebbende, ons te gemoete op den Appischen weg; zommigen tot Appiimerckt, ende anderen wachten ons op by de Drietabernen: welcke Paulus siende en sprekende, danckte hy Godt voor de uitbreiding van CHRISTUS Koningrijk, ende greep eenen moet, uit aenmerking dat de Christenen die te Romen waren, alles wat in hun vermogen was zouden toebrengen, om zijn lot dragelyk te maken.

§§. *De aenkomst en het wedervaren van* PAULUS *te Romen, wordt beschreven vs.* 16-31.

1. *De gevangenen werden in handen van den Oversten des legers gesteld, maer* PAULUS *kreeg vryheid, om op zich zelven te wonen, vs.* 16.

16. Ende doe wy te Romen gekomen waren

gaf

gaf de Hooftman Julius alle de gevangene, welken hy van Cæsareen had overgevoerd, over aen den Oversten des legers, of den oppersten Bevelhebber der Prætorische wacht: (*e*) maer op de voorspraek en aenbeveling van den gemelden Julius, werd de Apostel gunstiger behandeld, en van de gevangenis verschoond: want Paulo wiert toegelaten een huis te huuren, en op hemselven te woonen met den krijgsknecht die hem bewaerde, zijnde deze soldaet volgens de gewoonte der Romeinen, met eene lange en ligte keten aen den Apostel vastgemaekt. Dit maekte zijne gevangenis zeer dragelyk.

„. *De bezigheid van* PAULUS, *geduurende zijne gevangenis, wordt beschreven vs.* 17-31.

ℵℵ. *Hy riep de voornaemste Joden tot zich, en sprak tot hen vs.* 17-22.

AA. *Hy verhaelde hun, by welk eene gelegenheid, hy gevangelyk naer Romen was opgezonden, vs.* 17-20.

BB. *Het antwoord der Joden, vinden wy vs.* 21, 22.

17. Ende het geschiedde na drie dagen, dat Paulus t'samenriep de gene die de voornaemste der Joden waren, zijnde de Leeraers en voorstanders der Joden; der Synagoge, welke zy binnen of buiten de Stad hadden; om hun verslag te doen van de oorzaek, om welke hy gevangelyk was opgezonden. Ende als sy in zijne woning t'samengekomen waren, seyde hy tot haer, Mannen, mijne veel gelievde broeders naer het vleesch, (*f*) Ick die niets gedaen en hebbe tegen het Joodsche volck, of tegen hun Gemenebest, ofte tegen de vaderlicke gewoonte en Godsdienstige gebruiken, ben gebonden uyt Jerusalem overgelevert in de handen der Romeynen, by gelegenheid, dat sommigen uit ons volk een oproer verwekt hadden.

18. Dewelcke my ondersocht hebbende, wilden

(*e*) Hand. 24: 23. ende 27: 3. (*f*) Hand. 42: 12. ende 25: 8.

[*my*] loslaten, om dat geen schult des doots in my en was.

19. Maer als de Overheden van de Joden [*fulcks*] tegenspraken, en beweerden, dat ik den Tempel had willen verontreinigen, wiert ick genootsaeckt my op den Keyser te beroepen: [*doch*] niet als of ick yet hadde om mijn volck te beschuldigen. Denkt daerom niet, dat ik de Joden van Jerusalem, by den Keizer zal aenklagen; alleenlyk zal ik aentonen dat ik onschuldig ben, opdat de uitspraek van den Landvoogd bevestigd, en ik ontslagen worde.

20. Om dese oorsake dan hebbe ick u by my geroepen, om [*u*] te sien, ende aen te spreken, ten einde gy mogt weten, dat ik noch een schandvlek van ons volk ben, noch iets tot hun bezwaer zal inbrengen: (*g*) want van wegen de hope Israëls, de komst van den MESSIAS, en de leer der opstanding; ben ick met dese keten omvangen.

21. Maer sy seyden tot hem, Wy en hebben wel vernomen, dat 'er in het Joodsche land eene nieuwe secte is opgestaen, welke beweert dat een zekere JESUS, die onder de Landvoogdy van Pilatus, te Jerusalem gekruiçigd is, de beloovde en lang verwachte MESSIAS wezen zoude; maer wy hebben noch brieven u aengaende van Judea ontfangen: noch yemant van de broederen hier gekomen zijnde en heeft van u yet quaets geboodschapt, ofte gesproken, zodat wy van uwe zaken geheel onkundig zijn.

22. Maer wy bemerken dat gy mede een Christen zijt, en daerom begeeren wy wel van u te hooren wat gy gevoelt, en hoedanig uwe Godsdienstige begrippen zijn: want wat dese nieuwe secte der Christenen aengaet, ons is bekent, datse overal tegengesproken wort.

(*g*) Hand. 23: 6, ende 24: 21.

BB. *Vervolgens predikte* PAULUS *het Euangelie, geduurende zijn tweejarig verblijv binnen Romen, vs.* 23 - 31.

AA. *Eerst aen de Joden met een verschillend gevolg, vs.* 23-29.

BB. *Daerna aen allen die tot hem kwamen, vs.* 30, 31.

23. Ende als sy hem eenen bepaelden dagh gestelt hadden, om nadere opening te geven, omtrent de Godsdienstige begrippen der Christenen, quamender vele in [*sijne*] woonplaetse: den welcken hy het Koninckrijcke Godts uytleyde, zo als het thans door CHRISTUS in de waereld werd opgericht; ende hy betuygde, met kracht van beslisschende bewijzen, uit de Godspraken der Propheten, dat de MESSIAS niet komen moest, om een waereldsch Koningrijk op te richten, ende hy poogde haer te bewegen tot het geloove Jesu, (*h*) beyde uyt de wet Mosis ende de Propheten, van 's morgens vroegh tot den avont toe, zodat zijne redenvoering zeer uitgebreid en nadrukkelyk ware.

24. (*i*) Ende sommige geloofden wel het gene dat van Paulus gesegt en bewezen wiert, dat namelyk JESUS van Nazareth de beloovde MESSIAS zy; maer sommige, vooral de Leeraers en Oversten der Synagoge, door vleeschelyke vooroordeelen omtrent het gewaende aerdsche Koningrijk, van den MESSIAS geheel verblind zijnde, verhardden zich, en geloofden niet.

25. Ende tegen malkanderen oneens zijnde, over de kracht van Paulus bewijzen voor de leer van het Euangelie, scheydden-sy in den laten avond: als Paulus, wanneer zommigen der ongelovigen begonden te schelden en te lasteren, [*dit*] één woort gesegt hadde, [*namelick*,] Wel heeft de Heylige Geest gesproken door Esaiam den Propheet tot onse vaderen,

26. Seggende, (*k*) Gaet henen tot dit volck,

(*h*) Gen. 3: 15. ende 22: 18. ende 26: 4. ende 49: 10 Deut. 18: 15 2 Sam. 7: 12. Ps. 132 11. Jes. 4: 2. ende 7: 14. ende 9: 5. ende 40: 10. Jerem. 23: 5. ende 33: 14, 15. Ezech. 34: 23. ende 37: 24. Dan. 9: 14. Mich. 7: 20. (*i*) Hand. 17: 4. (*k*) Jes. 6: 9. Ezech. 12: 2. Matth. 13: 14. Marc. 4: 12. Luc. 8: 10. Joh. 12: 40. Rom. 11: 8.

ende segt, Met het gehoor sult gy hooren, ende geensins verstaen: ende siende sult gy sien, ende geensins bemercken.

27. Want het herte deses volcks is dick geworden, ende met de ooren hebben sy swaerlick gehoort, ende hare oogen hebben sy toegedaen: op dat sy niet te eeniger tijt met de oogen en souden sien, ende met de ooren hooren, ende met het herte verstaen, ende sy haer bekeeren, ende ick haer genese.

28 Het zy u dan bekent, dat de saligheyt Godts, zo als zy in het Euangelie wordt voorgesteld, en aengeboden, den Heydenen gesonden is, ende deselve sullen hooren, en van dit voorrecht een veel beter gebruik maken.

Over de Godspraek van JESAIA, welke vs. 26, 27. wordt bygebracht, vergelyke men het gene wy by Matth. XIII: 12-15. hebben aengeteekent.

29. Ende als hy dit gesegt hadde, gingen de Joden wech, vele twistinge hebbende onder malkanderen; terwijl de ongelovigen niets onbeproevd lieten, om de zulken die het Euangelie hadden aengenomen, wederom op hunne zijde te krijgen.

30. Ende Paulus bleef twee geheele jaren in sijn eygen gehuerde wooninge, genietende alle vryheid; behalven dat hy aen eenen krijgsknecht die hem bewaerde, geketend was: ende ontfingh alle die tot hem quamen, om zijn onderwijs te genieten, met uitnemende vriendelykheid.

31. Predikende het Euangelie van het geestelyke Koninckrijcke Godts, ende leerende van den Heere Jesu Christo met alle vrymoedigheyt, onverhindert: want de Christenen wierden aengemerkt als eene byzondere secte der Joden; en genoten daerom tot nog toe, dezelvde vryheid als de Joden.

EINDE VAN DE HANDELINGEN DER APOSTELEN.